

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Кафедра загальноправових дисциплін

Всеукраїнська громадська організація

«Асоціація українських правників»

Рада молодих вчених Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ,
ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ**

МАТЕРІАЛИ
наукового семінару

*(8 грудня 2018 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

Дніпро
2019

УДК 34 + 35
А 43

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Фоменко А.Є.** ректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України, полковник поліції;
- Наливайко Л.Р.** проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, Віце-президент ВГО «Асоціація українських правників», доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;
- Костицький В.В.** Президент ВГО «Асоціація українських правників», доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України;
- Грицай І.О.** завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, заступник голови ДОО «Асоціація українських правників», доктор юридичних наук, доцент;
- Чепік-Трегубенко О.С.** доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, член правління ДОО «Асоціація українських правників», кандидат юридичних наук

А 43 Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матеріали наук. семінару (Дніпро, 8 груд. 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 336 с.

ISBN 978-617-7665-58-7

*(Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,
протокол № 6 від 21 лютого 2019 року)*

Збірник містить тези доповідей однойменного наукового семінару. Розглянуто різні проблемні аспекти сучасних процесів державотворення, правотворення й правозастосування та шляхи їх розв'язання в Україні.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти юридичних ВНЗ та широкого кола читачів, які цікавляться досліджуваними процесами.

*Редакційна колегія не завжди поділяє погляди, думки та ідеї авторів
і не несе відповідальності за зміст наданих ними матеріалів.*

ISBN 978-617-7665-58-7

© ДДУВС, 2019
© Автори, 2019

ЗМІСТ

БЛОК I МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО СЕМІНАРУ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

Фоменко Андрій Євгенович АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СПІР ЯК КАТЕГОРІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ	11
Наливайко Лариса Романівна КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФЕНОМЕНА КОРУПЦІЇ	15
Костицький Василь Васильович МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ОКРЕМА ГІЛКА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ	20
Боняк Валентина Олексівна ЯКОЮ БУТИ СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «НОРМА ПРАВА»?	22
Бостан Сергій Костянтинович ПАРЛАМЕНТСЬКА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ: НОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ЇЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ	24
Савіщенко Вікторія Миколаївна АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ	27
Наливайко Лариса Романівна, Грицай Ірина Олегівна ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ЙОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ СУМІЖНИМИ ТЕРМІНАМИ	30
Добробог Людмила Миколаївна ВИДИ ТА ЗМІСТ ПРИНЦИПІВ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА	35
Ільков Василь Васильович ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ	38
Кучук Андрій Миколайович ПЕРИПЕТІЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНСЬКУ СИСТЕМУ ПРАВА	40
Корнієнко Максим Вікторович ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	41
Аніщенко Михайло Анатолійович ПИТАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ОСВІТИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я	44

Буканов Григорій Миколайович СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ	45
Воронова Ольга Василівна ФАКТИЧНІ ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ	46
Гамбург Інна Аркадіївна УПОРЯДКУВАННЯ ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМИ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	49
Гамбург Леонід Самойлович МЕДИЧНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ПОЗИТИВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН	51
Гороховська Олена Володимирівна ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ МОРСЬКИХ ЗАСТАВ ТА ПОТЕК (ДО ПЕРІОДУ КЛАСИЧНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА)	53
Гулевська Ганна Юріївна ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМИ SOFT LAW У МІЖНАРОДНОМУ ТОРГІВЕЛЬНОМУ ПРАВІ	54
Забзалюк Дмитро Євгенович ХРЕСТОНОСНИЙ РУХ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ	56
Забзалюк Ольга Василівна ДО ПИТАНЬ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ТА ТЕОРІЙ ФЕДЕРАЛІЗМУ	58
Іваній Олена Миколаївна ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	61
Костроміна Олена Георгіївна ДЕМОКРАТИЧНИЙ КОНТОРЛЬ І УПРАВЛІННЯ СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ	62
Купін Арнольд Павлович ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ І ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	63
Наливайко Олег Іванович, Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	65
Ніколайчук Світлана Василівна НОВЕЛА КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ЯКИМ БУДЕ СУЧАСНИЙ «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»?	67
Онишко Оксана Богданівна ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА НОРМАМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ПОЛЬЩІ (1918-1939 рр.)	70
Орлова Олена Олександрівна МІСЦЕ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА УКРАЇНИ	72
Припутень Дмитро Сергійович СЛУЖБОВЕ ПРАВО У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	74

Степаненко Кирил Володимирович ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ КОНВЕНЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ООН	76
Смолярова Марина Леонідівна МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ	78
Талдикін Олександр Васильович РІЗНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЇ ДЕРЖАВИ	79
Тищенко Ірина Олександрівна АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ Е-ПОСЛУГ В УКРАЇНІ	82
Філянкіна Людмила Анатоліївна ІНТЕГРАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ	84
Шишко Валерій Валерійович ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ	86
Гудим Інга Володимирівна ПОГЛИБЛЕНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ	88
Іщенко Марина Юріївна ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ	89
Касяненко Євгенія Валеріївна ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОРГАНІВ В РІЗНИХ МОДЕЛЯХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	91
Коба Марія Миколаївна ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	94
Марченко Олеся Денисівна ЗАБОРОНА КУРІННЯ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ У ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА	96
Обушко Вікторія Вікторівна ОМБУДСМЕН З ПРАВ ДИТИНИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ	98
Наливайко Лариса Романівна, Орешкова Аліна Федорівна РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	99
Полешко Ельвіра Павлівна СПІВВІДНОШЕННЯ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ «КОЛІЗІЯ НОРМИ ПРАВА» ТА «КОНКУРЕНЦІЯ НОРМИ ПРАВА»	101
Симоненко Тетяна Володимирівна МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД УСІХ ФОРМ НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ	103

Ярошенко Михайло Олексійович ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД ГУБЕРНСЬКОЇ ЧИНОВНИЦЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В НАДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.	104
Бабина Анастасія Вікторівна ПРОБЛЕМА ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В УКРАЇНІ	107
Байдуж Юлія Ігорівна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ	108
Белова Анастасія Ігорівна РЕТРОСПЕКТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	110
Богащенко Анастасія Іванівна МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ	111
Бурняшова Владислава Віталіївна СИСТЕМА БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ	113
Вагеник Богдан Дмитрович ДЕМОКРАТИЧНІ ЗАСАДИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	114
Васецький Олександр Юрійович НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ	116
Ведмідська Анастасія Олександрівна ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	117
Возна Дар'я Віталіївна МІЖНАРОДНІ КОНФЛІКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ	119
Волочасва Аріна Сергіївна СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	120
Гелетій Олександра Олександрівна ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	122
Глушко Ольга Андріївна ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАТУСУ ПОЛІТИЧНОГО ЗЛОЧИНЦЯ ПРИ ВЛАДІ	123
Гринько Вікторія Павлівна ПРАВАЗАСТОСОВНА ДІЯЛЬНІСТІ НА СХОДІ УКРАЇНИ	124
Грузин Валерія Анатоліївна РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	125
Дерманська Аліна Геннадіївна ПРАВАЗАСТОСОВНА ДІЯЛЬНІСТІ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВ'ЯЗАННІ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ	127

Дудля Анастасія Петрівна СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ	129
Єршова Аліна Олександрівна ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	130
Єфременко Владислав Дмитрович ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ	131
Задорожня Юлія Олександрівна СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ	133
Замула Дар'я Анатоліївна ОХОРОНА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	134
Книш Софія В'ячеславівна ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	135
Коношко Альона Володимирівна ЕТНІЧНИЙ ПРОФАЙЛІНГ	137
Корнієнко Ольга Миколаївна БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ	138
Котанова Катерина Володимирівна АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	139
Канунніков Микола Артурович ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В АГЕНТСТВІ З РОЗШУКУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ АКТИВІВ	141
Криворученко Юлія Миколаївна ДОВІРА СУСПІЛЬСТВА ДО СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	143
Куркуріна Вікторія Іванівна ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ	144
Лещенко Анастасія Андріївна, Мостовой Ігор Віталійович ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ	145
Луняк Владислав Едуардович АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ	148
Макаренко Наталія Сергіївна ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВАЗАСТОСОВНОГО АКТА ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	149
Крупіцька Анастасія Віталіївна ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕТИЦІЙ В УКРАЇНІ	150

Мамчур Мирослава Іванівна КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	153
Моїсєєв Владислав Русланович КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ГРОМАДЯН НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (З ДОСВІДУ РУМУНІЇ)	154
Момот Альона Ігорівна АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	156
Мудренко Олександр Вячеславівна ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ	158
Нагорна Катерина Григорівна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	160
Окунська М.О. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАКОНОДАВЧОЇ НАРОДНОЇ ІНІЦІАТИВИ	161
Пашенко Юлія Олександрівна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА	163
Положай Ксенія Ігорівна ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	164
Попенко Юлія Костянтинівна ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	166
Ряснов Євген Сергійович ДІЯЛЬНІСТЬ ОБСЄ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ	168
Семенкова Наталія Ігорівна ПРОБЛЕМАТИКА МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ ЗА КАС УКРАЇНИ	169
Сєдих Юлія Олександрівна ПРАВО НА ЖИТТЯ І СМЕРТНА КАРА	170
Скорик Надія Олександрівна ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ПРАВОВА ДОПОМОГА В ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ	172
Смирницька Єлизавета Віталіївна БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	173
Сойка Юлія Юріївна ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	175
Стешенко Радміла Юріївна КОНСТИТУЦІЯ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ	176
Татаренко Анастасія Юріївна СПЕЦИФІКА САНКЦІЙ В НОРМАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА	178

Тронєв Владислав Олегович ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС	180
Федоров Олексій Максимович, Руденко Дмитро Юрійович ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ МІЖНАРОДНОГО СУДУ: УЧАСТЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН	185
Хоменко Вікторія Михайлівна СУЧАСНИЙ СТАН ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ	186
Циб Ірина Сергіївна МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ	187
Шевелуха Марія Олександрівна СУЧАСНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ	189
Шмирєва Катерина Олександрівна ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ	191
Щербина Вікторія Олександрівна МУСУЛЬМАНСЬКЕ ПРАВО В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ	193
Яценко Катерина Володимирівна АДВОКАТУРА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ	194

БЛОК II
ПРОЕКТИ КОМАНД УЧАСНИКІВ
IV МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМІТУ

Романов Максим Юрійович, Жушман Ілля Олександрович ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ	196
Олійник Ярослава Валеріївна, Постоловський Ігор Вікторович, Моря Андрій Володимирович «SMART CITY»: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ	205
Мурзо Євгенія Олександрівна, Перушко Максим Олександрович YOUTH POLITICS IN MODERN UKRAINE	212
Проскура Ганна Миколаївна ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	220
Цебинога Вікторія Юріївна, Цебинога Олена Юріївна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	229
Набока Анна Олександрівна, Пронькіна Антоніна Сергіївна, Харковець Юлія Миколаївна КОРУПЦІЯ ЯК АНТИМОРАЛЬНЕ ЯВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	236

Марко Оксана Іванівна, Нечай Максим Анатолійович ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ 3D СКАНУВАННЯ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	251
Пеньшіна Сюзанна Олександрівна, Курсик Вікторія Олександрівна Шишко Анастасія Сергіївна ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ	260
Новіцький Олександр Ігорович Березовенко Любов Сергіївна Лисовська Дар'я Олександрівна РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ	268
Федотова Тетяна Іванівна, Ситниченко Марія Олександрівна ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ТЕОРЕТИЧНО-ПРИКЛАДНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	276
Чистякова Анна Костянтинівна Пикульська Яна Миколаївна Суконник Наталія Анатоліївна ПРАВА, СВОБОДИ ТА ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ СВІТУ: ПИТАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ	283
Михайлишин Артем Вячеславович Токмакова Тетяна Віталіївна Онищенко Анжеліка Сергіївна ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ	289
Решетняк Віталій Віталієвич ІНСТИТУТ РЕЙДЕРСТВА У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРАВОВОМУ ПОЛІ	293
Михаць Олег Володимирович АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	301
Бодзяк Анастасія Сергіївна Величко Станіслав Андрійович ГІБРИДНІ ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕМОКРАТІЙ І АВТОКРАТІЙ У СУЧАСНОМУ СВІТІ	310
Ткач Олександр Олександрович Галстян Араксія Гагіківна Ювченко Олександр Андрійович МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ	319
Чмиркова Неля Олександрівна Левченко Анастасія Сергіївна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДІТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	330

БЛОК I
МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО СЕМІНАРУ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ,
ПРАВОТВОРЕННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ»

Фоменко Андрій Євгенович
ректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
Заслужений юрист України,
полковник поліції

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СПІР
ЯК КАТЕГОРІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Категорія адміністративно-правового спору є однією з центральних при розгляді багатьох питань адміністративного права. Зокрема, правильне розуміння природи адміністративно-правового спору, його основних ознак є важливим при дослідженні проблем оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, оскільки дозволяє побачити відмінності оскарження в адміністративному праві від оскарження в інших галузях права.

Проблеми розгляду адміністративно-правових спорів завжди привертали увагу науковців. У до революційний період, а також за радянської доби було видано низку надзвичайно цікавих ґрунтовних праць, де висвітлюються питання дієвості різних способів захисту прав осіб від порушень з боку владарюючих суб'єктів. У роботі особливу увагу приділено сучасним дослідженням, зокрема, В.Б.Авер'янова, Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, Г.В. Дікова, О.Б. Зеленцова, І.Б. Коліушка, Р.О. Куйбіди, Є.Б. Лупарева, О.М. Пасенюка, Ю.С. Педька, В.Г. Перепелюка, П.М. Рабіновича, А.О. Селіванова, М.І. Смоковича, В.С. Стефанюка, В.П. Тимощука, М.М. Тищенко, В.І. Шишкіна, Н.Ю. Хаманевої та ін.

У 2005 р. набрав чинності Кодекс адміністративного судочинства України й було сформовано систему адміністративних судів. Згідно з Кодексом призначенням адміністративного судочинства є розгляд адміністративних справ (ст. 10), під якими законодавець розуміє передані на розгляд адміністративного суду публічно-правові спори (п. 1 ч. 1 ст. 3). Завданням адміністративного судочинства згідно зі ст. 2 КАС є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при виконанні ними владних управлінських функцій [1].

Таким чином, законодавцем вживаються терміни «публічно-правові спори» та «публічно-правові відносини». При цьому слід зазначити, що в науковій літературі з адміністративного права загальнозживаним та дослідженим є поняття «адміністративно-правовий спір». У КАС пропонується вживати категорію «справа адміністративної юрисдикції» – як переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, в якому хоча б однією зі сторін виступає суб'єкт владних повноважень, а саме: орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа або інший суб'єкт, що здійснює владні управлінські функції на підставі законодавства, в тому числі й на виконання делегованих повноважень.

Зі змісту наведеного випливає, що визначальною рисою публічно-правового спору, на думку законодавця, є участь у ньому суб'єкта владних повноважень. Але ж останній може бути стороною цивільного або господарського спору. До того ж за положеннями КАС вирішуються справи, до участі в яких названі суб'єкти можуть і не залучатись. Відповідно до ч. 1 ст. 17 КАС до таких належать справи, пов'язані з виборчим процесом або з процесом референдуму. У них згідно з приписами ст. 175 і 176 КАС сторонами, як правило, виступають кандидати на виборні посади, їх довірені особи, партії, місцеві організації партій, ініціативні групи референдуму, засоби масової інформації, їх власники та ін.

Відповідно, чіткість у з'ясуванні ознак конфліктів, які виникають між фізичними чи юридичними особами й представниками влади у зв'язку з виконанням останніми владних управлінських фу-

нкцій, сприятиме введенню нових і вдосконаленню чинних процедур, відповідно до яких подібні суперечки можуть вирішуватися ще й у так званому позасудовому, або адміністративному, порядку.

Сьогодні науковці справедливо звертаються до конструкції «адміністративно-правовий спір», оскільки вона може об'єднувати ознаки, характерні для правових конфліктів, розв'язання яких як у судовому, так і в адміністративному порядку потребує запровадження спеціальних правил.

Звертаючи увагу на витоки даної конструкції, слід зазначити, що в юридичній науковій літературі дореволюційного періоду вона вживалася, коли йшлося про необхідність утворення спеціалізованих судів для розгляду спорів, обумовлених публічно-правовими відносинами. А правники того періоду вважали її придатною лише для окреслення юрисдикції судових установ [2, с. 46]. Що стосується радянської доби, то існування інституту адміністративно-правового спору взагалі ставилося під сумнів [3, с. 116]. Лише згодом, починаючи із 1970-х років, після тривалих дискусій у спеціальній літературі починає утверджуватися позиція, згідно з якою, розглядаючи справу, що виникла з адміністративно-правових відносин, компетентний орган розв'язує адміністративно-правовий спір [4, с. 117].

В Україні цей процес було розпочато після проголошення незалежності, а саме постало питання про необхідність упровадження процедур, які дозволили б фізичним і юридичним особам самостійно обирати шлях захисту своїх прав у відносинах із владою й одночасно розраховувати на швидке і якісне вирішення суперечок, що виникли з таких відносин. Вважалося, що провідну роль у їх розв'язанні мають відігравати суди. У зв'язку з цим Концепцією судово-правової реформи в Україні передбачалися поетапні структурні зміни судової системи, які мали призвести до утворення спеціалізованих судів, здатних вирішувати за спеціально виписаними правилами адміністративно-правові спори.

Таким чином, Конституцією України 1996 р. поряд з правом на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб (ст. 55) гарантувалося право на звернення до владарюючих суб'єктів із закріпленням обов'язку останніх розглядати ці звернення й надавати на них обґрунтовані відповіді протягом установленого законом строку (ст. 40). Отже, цінність як судового, так і позасудового порядку розв'язання адміністративно-правових суперечок посвідчувалась Основним Законом країни. В той же час цікавим видається й те, що Концепцією адміністративної реформи в Україні, затвердженою в 1998 р., пропонувалося прийняти Адміністративно-процедурний (процедуральний) кодекс, яким би передбачалось унормувати процедури розгляду досліджуваних спорів вищими в порядку підлеглості органами (посадовими особами) [5].

У цьому контексті слід зазначити, що на тлі означених реформ активізувалися науковці, які дбали про термінологічну визначеність і у зв'язку з цим пропонували конфлікти між владарюючими суб'єктами й підвладними особами йменувати як «управлінські спори», або «спори, що виникають у сфері управління», або «адміністративно-правові суперечки». Проте найпоширенішою й досі залишається позиція Д.М. Чечота, переконливо обґрунтована ще в 1973 р., за якою найкраще відбиває специфіку правового конфлікту особи з державою поняття «адміністративно-правовий спір» [6-10].

Також визнаною є точка зору, згідно з якою спір вважається адміністративним, якщо правове питання, що складає його зміст, стосується адміністративного права. Водночас аналіз приписів чинного законодавства дозволяє стверджувати, що суперечки з владарюючими суб'єктами можуть виникати не тільки з адміністративно-правових відносин, а і з тих, що регламентуються іншими, наприклад комплексними чи спеціальними, галузями права, які є похідними або щільно пов'язаними з правом адміністративним. Так, до правових спорів може призвести діяльність суб'єкта владних повноважень, унормована митним, фінансовим, податковим, земельним чи екологічним правом.

Адміністративно-правовий спір розглядається у вузькому та широкому значенні. У вузькому його можна сприймати як конфлікт, що виник з адміністративно-правових відносин, а в широкому – як пов'язаний з правовідносинами будь-якої галузевої належності, однак зумовленими управлінською діяльністю представників влади.

В українському законодавстві вважаємо придатною для оперування конструкцію «адміністративно-правовий спір» у широкому значенні, якою мають охоплюватися всі спори, зумовлені «публічною діяльністю представників влади, крім тих, щодо яких чинним законодавством встановлено інший порядок вирішення» [11, с. 67].

Питання виокремлення адміністративно-правового спору серед інших юридичних конфліктів, вирішення його специфічних ознак завжди привертало увагу науковців.

У ХХ ст. обговорювалася імовірність виникнення подібного спору, адже сторони його заздалегідь є нерівними. Не погоджуючись із такими припущеннями, О.Т. Боннер зазначав, що вони є відгуком уже переглянутої у правовій науці точки зору, а наявність полеміки про право адміністративне

у спеціальній літературі останніх років не викликає сумніву [12, с. 87]. Науковець визнавав специфічність матеріально-правової природи спору, але не заперечував доцільність його розгляду за правилами цивільного процесу.

У свою чергу, О.Б. Зеленцов доводив імовірність виникнення правового спору з відносин між нерівними учасниками тим, що, по-перше, правовідносини не слід ідентифікувати із самим спором, по-друге, очевидним є те, що в процесі його розгляду сторони обов'язково набувають рівних можливостей [11, с. 68].

Також до дискусійних відноситься питання про те, чи здійснюється захист суб'єктивного права підвладної особи в результаті розгляду адміністративно-правового спору.

Отже, прихильники однієї позиції стверджували, що управлінський акт не може порушувати суб'єктивне право, він стосується лише інтересів особи [13]. Представники другої точки зору вважали, що підставою для виникнення адміністративно-правового спору є порушення тільки права [14; 15]. Погоджуючись із такою думкою, деякі українські правники основною рисою адміністративно-правового спору визнавали участь у ньому суб'єкта владних повноважень, тому що саме його діяльність викликає суперечку щодо прав та обов'язків сторін відносин у царині державного управління. Прихильники третьої позиції допускали, що адміністративно-правовий спір виникає внаслідок порушення як прав, так й інтересів підвладних осіб.

Вітчизняні адміністративісти підтримують саме останню позицію. Так, Ю.П. Битяк справедливо зазначає: незважаючи на те, що право людини і законний інтерес – це різні суспільні категорії, вони тісно пов'язані, адже їм притаманні спільні риси, зокрема вони: а) передбачають задоволення інтересів особи, служать способами правового оформлення таких інтересів; б) мають диспозитивний характер; в) виступають самостійними елементами правового статусу особи; г) становлять собою юридичні дозволи й гарантуються державою, тобто є об'єктами правової охорони й захисту. Аналіз саме спільних рис зазначених категорій, на думку науковця, дозволяє стверджувати, що при оскарженні до суду актів, дій або бездіяльності органів влади предметом захисту може бути не тільки порушене суб'єктивне право, а й законний інтерес [16, с. 56].

Відповідно, дискусійні моменти щодо означеного питання активно сприяли виникненню нових дефініцій для недостатньо дослідженої категорії «законний інтерес». Наприклад, можна звернути увагу на дослідження О.В. Малька, який у своїй роботі «Суб'єктивне право та законний інтерес» переконливо довів, що законний інтерес є самостійним об'єктом правової охорони, й визначив його як віддзеркалений в об'єктивному праві або впливаючий з його загального змісту й певною мірою гарантований державою простий юридичний дозвіл, що знаходить свій прояв у прагненні суб'єкта користуватися конкретним соціальним благом, а також у можливості в деяких випадках звертатися за захистом до компетентних органів з метою задоволення своїх потреб, які не суперечать суспільним [17, с. 23].

Не менш цікавою видається позиція Конституційного Суду України, який у рішенні від 1 грудня 2004 р. (справа про охоронюваний законом інтерес) зазначив, що поняття «охоронюваний законом інтерес» і «законний інтерес» є тотожними, і запропонував сприймати дану категорію «як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, що не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам».

В цьому контексті слід зазначити, що, як правило, адміністративно-правова суперечка виникає з так званих горизонтальних відносин, у яких один учасник не є підпорядкованим іншому. Разом із тим, один з них репрезентує владу, отже наділений повноваженнями підкоряти іншу сторону, примушувати її до виконання певних рішень. Як бачимо, нерівність учасників таких відносин обумовлена різним обсягом їх правосуб'єктності, що зберігається, доки не розпочато процедуру вирішення спору. Іншими словами, нерівність сторін матеріальних правовідносин ліквідується у відносинах процесуальних.

У правових джерелах висловлювалася думка, що досягнути рівності в процесуальних відносинах можна за умов, якщо адміністративно-правовий спір вирішується судом. Так, Ю.М. Козлов на підтвердження цієї точки зору стверджував, що про рівність учасників спору можна вести мову лише у випадку, якщо останній вирішується третьою стороною [18, с. 56]. Це твердження не є прийнятним, адже рівність сторін у даних процесуальних відносинах не залежить від позиції суб'єкта, уповноваженого вирішувати суперечку, а забезпечується запровадженням спеціальних процедур, відповідно

до яких вона розглядається і яких мають дотримуватися як її сторони, так і означений суб'єкт.

Тривала полеміка дозволила науковцям сформувані два підходи до визначення природи адміністративно-правового спору – формальний і матеріальний. За формального підходу цей спір адміністративісти характеризують як вирішуваний адміністративним судом за спеціально встановленою процедурою. Такий підхід, на наше переконання, має доволі поверховий вигляд, оскільки не дозволяє сформувані уявлення про внутрішню (змістовну) специфіку даного спору. За матеріального підходу науковці зосереджуються на суб'єктному складі спору й на характері правовідносин, з яких він виник. Як справедливо зазначають дослідники, саме характер правовідносин, з яких виник спір, дозволяє виокремити серед усіх юридичних конфліктів адміністративно-правові суперечки. Встановити характер правовідносин може допомогти визначення відмінностей між публічним і приватним правом із вказівкою на те, що адміністративно-правового спору немає, якщо суб'єкт владних повноважень застосовує норми приватного права, і цей спір, очевидно, існує, якщо юридичне питання, яке формує його зміст, стосується права публічного.

Нині для інтерпретації поняття «предмет публічного права» на теоретичному рівні оперують категорією «публічно-правові відносини». Тривалі дискусії щодо цього дозволили правникам-теоретикам дійти висновку, що характерною рисою відносин, які складають предмет публічно-правового регулювання, є те, що одним з їх учасників виступає держава, її представник або інший носій владних повноважень, які діють з метою задоволення публічних інтересів. Звідси випливає друга риса – нерівність учасників відносин, яка виявляється в тому, що носій владних повноважень може без згоди її на те іншої сторони ухвалювати щодо неї обов'язкові рішення й примушувати до їх виконання.

Наведені риси притаманні відносинам, що становлять предмет регулювання якнайменше трьох галузей національного права – конституційного, адміністративного й кримінального. Проте, виходячи зі змісту ст. 2 КАС, у порядку адміністративного судочинства мають розглядатися лише конфлікти, що виникають з публічно-правових відносин, в яких одному з учасників надано право виконувати владні управлінські функції.

Таким чином, з огляду на вищезазначене, до основних ознак адміністративно-правового спору слід віднести те, що:

по-перше, адміністративно-правовий спір щільно пов'язаний з державним управлінням, бо виникає, як правило, у зв'язку з управлінською діяльністю суб'єктів владних повноважень, що представляють державу. Разом із тим учинити дії, спрямовані на впорядкування суспільних відносин, можуть не тільки державні органи чи їх представники. Законодавство уповноважує органи місцевого самоврядування й інші недержавні формування на такі дії. Отже, діяльність будь-якого суб'єкта, якому законом надано право здійснювати в публічних інтересах управлінські функції, може призвести до виникнення адміністративно-правового спору;

по-друге, адміністративно-правовий спір може виникнути з відносин різної галузевої належності. Цим пояснюється використання в КАС для визначення юрисдикції адміністративних судів словосполучення «публічно-правові відносини» як загального для відносин, які є предметом регулювання для галузей, віднесених до права публічного. Визначальним для виокремлення серед публічно-правових відносин тих, з яких може виникнути адміністративно-правовий спір, є те, що в таких відносинах суб'єкт владних повноважень виконує саме управлінські функції;

по-третє, у більшості випадків обов'язковою стороною адміністративно-правового спору є владарюючий суб'єкт, уповноважений на виконання функцій управління. За законом він вправі справляти керуючий вплив на поведінку чи свідомість фізичних і юридичних осіб з тим, щоб перебіг відносин за їх участю відбувався відповідно до загальнообов'язкових правил. Владність повноважень такого суб'єкта виявляється в тому, що він вправі приймати рішення, які стосуються прав, свобод та інтересів осіб і мають обов'язково ними виконуватись;

по-четверте, адміністративно-правовий спір виникає, як правило, з відносин між нерівними учасниками. У процесі його вирішення останні мають бути зрівняні в можливостях щодо доведення своєї правоти. Означене досягається шляхом запровадження спеціальних процедур розв'язання досліджуваних конфліктів.

Отже, адміністративно-правовий спір можна визначити як юридичний конфлікт між фізичною, юридичною особою, з одного боку, і суб'єктом владних повноважень – з другого, що зумовлений здійсненням останнім управлінських функцій і може вирішуватися як у судовому, так і в позасудовому (адміністративному) порядку, однак із застосуванням спеціальних процедур, якими враховано ймовірну нерівність учасників відносин, з яких він виник.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України: прийм. Верхов. Радою України 6 лип. 2005 р. // Відомості Верхов. Ради України. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.
2. Коркунов С. Русское государственное право: в 2-х т. Т. 2. СПб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1909.
3. Конфліктологія: підруч. / за ред. Л.Н. Герасіної та М.І. Панова. Х.: Право, 2002.
4. Николаева Л.А. Судебный надзор за законностью в советском государственном управлении. Л.: Изд-во ЛГУ, 1973.
5. Концепція адміністративної реформи в Україні: затв. Указом Президента України від 22 лип. 1998 р. URL: <http://www.zakon.nau.ua>.
6. Чечот Д.М. Административная юстиция (теоретические проблемы). Л.: Изд-во ЛГУ, 1973. 135 с.
7. Стариков Ю.Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы. М.: Норма, 2001.
8. Зеленцов А.Б. Административно-правовой спор (теоретико-методологические подходы к исследованию) // Правоведение. 2001. № 1. С. 68-79.
9. Хаманева Н.Ю. Теоретические проблемы административно-правового спора // Гос-во и право. 1998. № 12. С. 29-36.
10. Лупарев Е.Б. Понятие и признаки административно-правового спора // Журн. рос. права. 2002. № 2. С. 44-51.
11. Зеленцов А.Б. Административно-правовой спор (теоретико-методологич. подходы к исследованию) // Правоведение. 2001. № 1. С. 74.
12. Боннер А.Т. Судебная практика по делам, возникающим из административно-правовых отношений // Сов. гос-во и право. 1992. № 2. С. 142.
13. Беляневич В.Е. Справи про визнання недійсними актів державних та інших органів в практиці арбітражних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. К., 2001.
14. Лозина-Лозинский М.А. Административная юстиция и пре-образование Правительствующего Сената // Журнал М-ва юстиции. 1907. № 2. С. 127.
15. Коркунов Н. М. Очерк теорий административной юстиции // Журн. гражд. и угол. права. 1885. Кн. 1.
16. Битяк Ю.П. Становлення та шляхи забезпечення доступності правосуддя в адміністративному судочинстві // Вісн. Акад. прав. наук України. 2003. № 1 (32). С. 56-60.
17. Малько А.В. Субъективное право и законный интерес // Правоведение. 2000. № 3. С. 35-45.
18. Козлов Ю. М. Административные правоотношения. М.: Юрид. лит., 1976.

Наливайко Лариса Романівна
проректор Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
Віце-президент Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФЕНОМЕНА КОРУПЦІЇ

З моменту проголошення Україною незалежності проблема корупції стала предметом підвищеної уваги як українських науковців, так і політичних діячів та керівників держави. Цінною підтримкою для вирішення складних завдань боротьби із корупцією в українських реаліях став досвід інших країн і та теоретична й методологічна база, яка вже напрацьована європейськими дослідниками. Одна з ключових проблем, яка розглядається у цих дослідженнях: чому така низька результативність окремих програм по протидії корупції, зокрема у країнах Центральної та Східної Європи. Науковці, як правило, одноставні у твердженні, що ефективність антикорупційної діяльності залежить від повноцінної реалізації на державному рівні трикомпонентного процесу протидії корупції: 1) розуміння сутнісного змісту цього феномену, яке оформлюється в однозначному для сприйняття і правозастосування визначенні; 2) вимірювання і моніторинг «об'ємів» розповсюдження корупції у суспільстві; 3) розробка і запровадження на основі розуміння і результатів вимірювання належної антикорупційної політики.

Проблема виникає, коли внаслідок категоріальної невизначеності поняття «корупція» відбувається розробка некоректного інструментарію вимірювання об'ємів розповсюдження корупційних діянь, що, врешті-решт, призводить до зниження дієвості, а подекуди й повного нівелювання державних програм протидії корупції і антикорупційної політики в цілому.

Звернення до досвіду європейських країн щодо протидії корупції (А. Ledeneva, R. Bratu,

P. Köker (2017); J.-E. Lane (2017); L. Campbell (2016); Paul M. Heywood (2015); F. Galtung (2015); D. Dodman, D. Satterthwaite (2013); D. Lambert (2008); M. Philp (2006)) дозволило нам виявити основні тенденції та перспективи у протидії корупційним проявам у сучасних українських реаліях. Антикорупційна проблематика широко представлена у вітчизняній правовій літературі. Так, актуальним питанням протидії корупції в Україні присвячено праці О.Ю. Бусол (2015); В.М. Киричко (2013); Я.А. Гончарук, В.М. Ліщенко (2011), М.І. Флейчук, С.С.Чернявського (2010), М.І. Мельник (2002), О.В.Терещука (2000) та ін.

Неможливо пізнати сутність явища, розглядаючи його лише у певній життєвій ситуації, взятій у «чистому вигляді», відірваній від інших галузей соціального буття. Наприклад, для визначення сутності покарання недостатньо звернення лише до кримінального законодавства, згідно із яким «покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого» (Кримінальний кодекс України, Розділ X, Стаття 50, п.1). Поняття «покарання», багате за своєю соціально-правовою природою, вбирає цілу палітру смислових варіантів, які передбачають відтворення його у різних галузях правозастосування, а також у морально-етичній сфері, в тому числі в якості самопокарання. Інакше кажучи, широкий смисл у певному контексті певного поняття є загальним по відношенню до його похідних – часткових, вузьких смислів. Так, у загальносоціальному розумінні корупцією вважаються будь-які форми нелегітимного використання службового в особистих цілях.

В антикорупційному законодавстві, зокрема у Законі України «Про запобігання корупції», подається правове визначення корупції, на основі якого формулюються похідні законодавчі терміни. Аналіз цього значного за обсягом і складного за юридичною термінологією визначення дає підстави для висновку: юристи вирішують питання категоріальної визначеності корупції конвенціонально. Предмет «договору» полягає в уніфікованому застосуванні значення corruption – «підкуп».

У дослідженні М. Філпа «Визначення і вимірювання корупції» обстоюється думка, що яких би масштабів не мала концептуалізація корупції в рамках юридичної науки вона відбувається з урахуванням трьох обов'язкових складових: А) посадова особа, яка заради власної вигоди порушує встановлені норми поведінки; Р) збитки державі, до яких призводить це протиправне діяння; С) суб'єкт, який винагороджує А за доступ до товарів чи послуг, якого б він у зворотному випадку не мав [1, с.46].

Дискусія між представниками вузького і широкого тлумачення корупції є наслідком проблеми інтерпретації даного поняття і його операціоналізації. На наш погляд, помилкою багатьох авторів є спроба трансляції широкого (етичного) сенсу корупції в кримінально-правовий контекст, що, природно, веде до значного збільшення інтерпретаційного діапазону діянь, які можна назвати корупційними. Тому не дивно, що у деяких авторів поняття «корупція» охоплює більшість посадових злочинів за чинним Кримінальним кодексом.

Цей висновок підтверджується результатами аналізу діючих міжнародно-правових договорів, який дозволяє виявити ряд особливостей у розумінні і поняттєвому оформленні «корупції».

Одним з перших міжнародних документів, в якому було подано визначення поняття корупції, став Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятий Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року. В даному документі поняття корупції вживається у значенні підкупу: «Хоча поняття корупції має визначатися відповідно до національного права, слід розуміти, що воно охоплює вчинення або невчинення певної дії при виконанні обов'язків або у зв'язку із виконанням цих обов'язків внаслідок отримання подарунків, які вимагалися або приймалися, обіцянок або стимулів, або їх незаконне отримання кожного разу, коли має місце така дія або бездіяльність» (ст. 7, п.«b»). Цей документ носить рекомендаційний характер, і зміст поняття корупції зводиться до підкупу у вузькому сенсі: «Вираз «акт корупції» слід розуміти як такий, що відображає спробу підкупу» (ст. 7, п.«с»).

Згодом основні напрями боротьби з корупцією були намічені в рамках Резолюції № 7 «Корупція в сфері державного управління», прийнятої на Восьмому Конгресі ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками, що відбувся 27 серпня – 7 вересня 1990 року. Принципове значення мають закріплені у даному документі рекомендації кожній державі провести оцінку адекватності свого кримінального права та кримінально-процесуального законодавства з тим, щоб реагувати на всі види корупції і забезпечити застосування належних санкцій.

Показовим є той факт, що майже в усіх міжнародних документах, присвячених питанням боротьби з корупцією, відсутнє її пряме визначення. Винятком може слугувати, хіба що «Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією» Ради Європи, ратифікована Законом України від 16.03.2000 р. № 2476-15(далі – Конвенція РЄ), у якій зміст поняття «корупція» розкриває цілі самої Конвенції. Так,

у документі вказується, що «корупція означає прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [2].

Існує кілька причин, що пояснюють відсутність конкретики у міжнародних документах антикорупційного спрямування. По-перше, міжнародна наукова спільнота сприймає корупцію скоріше не як правове, а як синтетичне соціальне поняття, відповідно увага зосереджується не на конкретному складі злочину, а на сукупності споріднених видів злочинних діянь. Даний підхід був покладений в основу Міжамериканської конвенції, Конвенції Африканського союзу та інших документів, де замість єдиного поняття корупції наведено перелік діянь, що утворюють акт корупції. Таке розуміння досліджуваного феномену, скоріше за все, пов'язане з неможливістю охопити єдиним визначенням усі форми прояву корупції і безліч корупційних діянь. По-друге, корупція надто по-різному трактується в національних законодавствах різних держав, а практика переслідування за корупційні діяння має відносно недовгу історію.

У зв'язку з цим в міжнародних документах передбачено право держав-учасниць самостійно розглядати можливість криміналізації ряду діянь. Так, наприклад, у всіх складах корупційних діянь, що містяться в Конвенції Ради Європи про кримінальну відповідальність, вказано, що кваліфікація їх «проводиться відповідно до національного законодавства держави-учасниці».

У ст. 5 Конвенції ООН проти корупції зазначається: «Кожна держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й невідкупності, прозорості й відповідальності».

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів дає підстави для висновку: у міжнародних договорах представлені досить загальні формулювання, що стосуються характеристики корупційних злочинів, а кожній державі надано право самостійно визначати можливість застосування положень антикорупційних документів з урахуванням особливостей не тільки національного законодавства цієї держави, але й її правової системи в цілому. Однак, відсутність єдиного визначення корупції у міжнародних нормативно-правових актах не означає неможливість вироблення уніфікованого розуміння самого явища корупції, що дозволило б визначити єдині загальні принципи, способи, заходи боротьби та взаємодії держав, ефективніше співпрацювати з питань видачі злочинців і з цілої низки інших питань.

Потреба у такій категоріальній гармонізації на сьогоднішній день очевидна, і пов'язана вона, у першу чергу, з необхідністю вироблення ефективної методології вимірювання рівня корупції.

У наукових працях сучасних зарубіжних дослідників піддається гострій критиці поточний стан реалізації формули «визначення – вимірювання – протидія корупції» у європейському правовому просторі

Так, у науковій статті Л. Кемпбелл «Корупція в середовищі організованої злочинності: питання визначення?» («Current Legal Problems», 2016), подається ґрунтовний аналіз існуючих у сучасній кримінології підходів до розуміння корупції. Автор звертає увагу на визначення корупції Національним агентством по боротьбі із злочинністю (NCA) Великобританії, яке здійснює координацію діяльності правоохоронних органів у напрямі боротьби з організованою злочинністю.

У своїй останній «Національній стратегічній оцінці» NCA визначає корупцію як «здатність індивіда або групи спотворювати процес або функцію організації для досягнення злочинної цілі». Таке тлумачення корупції видається досить широким і загальним. Привертає увагу кілька важливих смислових акцентів, які стали предметом для критики з боку автора статті. Так, зосередження уваги на «здатності» викликає питання: як визначити, хто здатен до таких дій, наскільки така потенціальна здатність підлягає фіксації та вимірюванню, за яких умов здатність вже повинна сприйматися як спроба дії чи власне сама дія? Інший акцент стосується суб'єкта корупції: у визначенні немає жодної вказівки на державну посаду, тобто будь-яка особа чи група можуть бути суб'єктом корупційних дій. Пріоритет для укладачів документу – злочинний акт [3, с. 117-118].

У визначенні NCA ми можемо спостерігати актуалізацію корупції як таких злочинних дій, що завдають шкоди виробничому процесу і нівелюють ключові засади функціонування організації. Автор статті наголошує на коректності такого акценту, адже, на її думку, корупція може вважатися злочинною і привертати увагу органів кримінального правосуддя лише тоді, коли стосується процесу чи функцій, здійснюваних організацією, а не особистих відносин. Насамкінець автором робиться висновок, що визначення корупції, представлене NCA у його аналітичному огляді, може стати відправною

точкою у концептуалізації поняття, проте є недостатньо повним.

Небезпідставно піддаються критиці у статті й існуючі підходи до вимірювання корупції, зокрема методологія Transparency International, в основу якої покладено вивчення суспільної думки. Автор піднімає питання про те, наскільки об'єктивними, неупередженими і обґрунтованими з точки зору обізнаності пересічного громадянина із реальним станом речей та антикорупційною діяльністю відповідних органів влади у тій чи іншій професійній галузі є результати, представлені в Індекссах вимірювання корупції.

Загалом проблема вироблення коректної методології вивчення рівня корумпованості суспільства на сьогодні ще належним чином не вирішена. Якщо історія корупції як суспільного явища налічує століття, то прагнення здійснити «вимірювання» корупції з допомогою наукового обґрунтованого інструментарію почало втілюватися у життя не так давно. Наявні спроби дослідити стан корумпованості суспільства або сприйняття корупції у суспільстві можна умовно об'єднати у три групи: 1) опитування на рівні окремих організацій, корпорацій, державних та приватних структур; 2) експертні дослідження рівня корупції у конкретній країні; 3) комбіновані індекси, які об'єднують опитування експертів, державних службовців, політиків тощо.

Політичне втручання з метою подолання корупції базується на твердженні, що це негативне суспільне явище можливо представити у кількісних показниках і розробити на цій основі певну антикорупційну стратегію. Водночас сучасні дослідники (Ledeneva, A; Bratu, R and Köker, P 2017) посилаються на численні приклади, коли інформування владних структур тих чи інших країн щодо виявлених з допомогою загальноновизнаних методологій (як-от Transparency International), індексів сприйняття корупції призвело до намагання з боку цих структур у різний спосіб покращити показники, а не викоринити проблему як таку. Як наслідок, деякі учені виступають сьогодні категорично проти використання індексів сприйняття корупції з політичною або соціальною метою [4, с. 6].

Один із провідних дослідників антикорупційної проблематики П. Хейвуд (Paul M. Heywood (2015), вказує на суттєвий недолік, пов'язаний із використанням індексів сприйняття корупції, а саме, зосередження уваги на корупційній діяльності на рівні держав і урядів, тоді як поза увагою залишається приватний сектор. А отже, ухиляння від сплати податків, витік капіталу і фінансовий світ офшорних кампаній

З цієї точки зору, диференціація має відбуватися не лише між типами, а й між рівнями корупції, що дасть змогу дослідити взаємозалежність між транснаціональними подіями (макрорівень) і практикою антикорупційної діяльності на рівні окремих держав (мезорівень), а також способами, за допомогою яких корупція практикується в конкретних контекстах (макрорівень) [5, с.136].

На тому, що в індексах дослідженню підлягають передусім корупційні діяння державних службовців, тоді як корупція у приватному секторі залишається поза увагою суспільства, наголошує і Д.-Е. Лейн (Jan-Erik Lane, 2017) у статті «Корупція: новий аналіз». У секторі ринку, підкреслює автор, з його багатонаціональними підприємствами та фінансовими інститутами, існує безліч видів винагород, які перебувають у «сірій зоні» між законністю і беззаконням. «Компенсації», «бонуси», «комісії», прийнятні у діяльності потужних корпорацій та підприємств, досить часто є прихованою корупцією з метою отримання власником або іншими особами неправомірної вигоди.

Д.-Е. Лейн досліджує поняття «корупція» на основі аналізу існуючих підходів до тлумачення даної понятійної одиниці як в академічних виданнях, на зразок Oxford Thesaurus, так і прийнятій методології загальноновизнаних міжнародних проектів, що мають на меті визначення індексу корумпованості (Transparency International). Дослідник констатує, що смисловим ядром поняття «корупція», судячи з довідкової літератури, є «хабар», проте синонімічний ряд, який відповідає даному поняттю, є вкрай широким: «злочин», «правопорушення», «нечесність», «фальсифікація», «безпринципність», «обман», «шахрайство», «хабарництво», «договірний злочин» [6, с.158]. Така багатозначність спричиняє «розмивання» суті поняття корупції і призводить до його неправильного сприйняття і побудови хибних методологій вимірювання.

Проаналізовані дослідження мають спільні ключові положення, зокрема в них: доводиться, що категоріальна невизначеність самого поняття «корупція», широкий спектр його значень спричиняє вибірковість у боротьбі із цим явищем, призводить до його неправильного сприйняття і побудови хибних методологій вимірювання; піддаються критиці існуючі підходи до вимірювання корупції, зокрема методології, в основу яких покладено вивчення суспільної думки, а також висловлюються сумніви щодо прозорості проведення таких опитувань різноманітними агентствами і недержавними організаціями; наголошується на ігноруванні в існуючих індексах вимірювання рівня сприйняття суспільством корупції таких важливих характеристик, як рівень економічного розвитку країни, особливостей політичної історії, інституціональної «спадщини» попереднього державного устрою, етнічних і

соціокультурних традицій; як недолік відзначено, що в індексах дослідженню підлягають передусім корупційні діяння державних службовців, тоді як корупція у приватному секторі залишається поза увагою суспільства.

Таким чином, боротьба з корупцією, незалежно від національного контексту, залежить від злагодженості трикомпонентного «механізму»: визначення – вимірювання – формування належної антикорупційної політики. Перша складова передбачає категоріальне оформлення корупції як негативного суспільного явища. Помилкою багатьох авторів антикорупційних стратегій є спроба трансляції широкого (етичного) смислу корупції в кримінально-правовий контекст, що, природно, веде до значного збільшення інтерпретаційного діапазону діянь, які можна назвати корупційними.

У вузькому розумінні корупція потребує свого дослідження у рамках догм, встановлених у певній галузі правозастосування. Так, у кримінально-правовому аспекті вивченню та оцінці підлягають злочинні дії службових осіб у сфері їх діяльності. У другому випадку корупція розглядається як етична категорія, що відображає певне ставлення суб'єкта влади до свого професійного обов'язку як до морального і правового зобов'язання. Важливо, аби кримінально-правова і загальносоціальна площини аналізу корупції не розчинялися одна в одній, тим самим нівелюючи завдання і наслідки такого аналізу. В першому випадку завдання полягає у належному правовому обґрунтуванні конкретних злочинних діянь як корупційних, виявленні і криміналізації нових, раніше невідомих форм корупційних кримінальних проявів. В другому – дозволяє виявити глибинні передумови і чинники корупції на ментальному, історичному, економічному та соціальному рівні й виробити певні стратегії запобігання цій суспільній «хворобі». Намагання «поглянути» на корупцію одночасно під двома кутами зору й відповідно змішування понятійного апарату двох різних галузей наукового знання призводить до хибного бачення цього явища й унеможливорює його коректне вимірювання.

Сучасні дослідники вказують на проблемні аспекти у побудові методологій дослідження корупції. Зокрема піддаються критиці існуючі підходи до вимірювання корупції, в основу яких покладено вивчення суспільної думки. Подекуди сама процедура діагностики громадської думки набуває ідеологічного і політичного забарвлення, і у результаті дослідники отримують недостовірну інформацію, яка свідчить лише про наявність у масовій свідомості певних стереотипів у розумінні корупції, а не про реальний стан корумпованості суспільства.

Література

1. Philp, M. (2006). "Corruption Definition and Measurement," in Charles Sampford, Arthur Shacklock, Carmel Connors & Fredrik Galtung eds., *Measuring Corruption* (Aldershot: Ashgate), pp. 46-56.
2. Civil'na konvenciya pro borot'bu z korupcieyu. Rada Evropi; Konvenciya, Mizhnarodnij dokument vid 04.11.1999. – Elektron. tekst. dani. – [K.] : VR Ukr. Rezhim dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102_vil'nij. – Nazva z ekrana. – Mova ukr.
3. Campbell, L (2016). Corruption by Organized Crime'– A Matter of Definition? – *Current Legal Problems*, Vol. 69, No. 1 (2016), pp. 115–141.
4. Ledeneva, A; Bratu, R and Köker, P (2017). Corruption Studies for the Twenty-First Century: Paradigm Shifts and Innovative Approaches. *The Slavonic and East European Review* , 95 (1) pp. 1-20. (2017)
5. Heywood Paul M. (2015). *Measuring corruption: perspectives, critiques and limits: Routledge Handbook of Political Corruption*, part 3, vol.10.
6. Lane Jan-Erik (2017). Corruption: A New Analysis // *Open Journal of Political Science*, 2017, No. 7, pp. 157-169.

Костицький Василь Васильович
Президент Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
професор Київського національного
університету ім. Т. Шевченка,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
академік НАПрН України

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ОКРЕМА ГІЛКА ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Місцеве самоврядування дозволяє значно демократизувати апарат управління і вирішувати місцеві питання, забезпечуючи максимальне врахування інтересів громад, поєднувати інтереси і права людини та інтереси регіонів і держави в цілому, створити певні противаги центральній владі, не допускати можливого свавілля з її боку. Для цього органам місцевого самоврядування або ж на конституційному рівні, або ж шляхом видання звичайних законів забезпечується досить широка компетенція, що відповідає намірам сучасних держав розширювати їх соціальні функції, сприяючи зміцненню ролі місцевого самоврядування у наданні різноманітних соціальних та адміністративних послуг населенню.

Місцеве самоврядування ґрунтується на тому, що практично жодною країною неможливо управляти лише з центру. Тому її територія поділяється на певні адміністративно-територіальні одиниці різних рівнів (області, райони, громади тощо), в яких функціонують, як правило, одночасно виборні представницькі органи, які, попри відмінності у формуванні цих органів, разом творять єдину систему здійснення публічної влади на місцях.

Особливості правового регулювання питань здійснення місцевого самоврядування тісно пов'язані з його функціональним призначенням та соціальною спрямованістю в межах кожної конкретної країни.

З часу ухвалення першого в Україні закону про місцеве самоврядування, названого у той час Законом Української РСР «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування», минуло уже більш як чверть століття. Відтоді в Україні неодноразово оголошувалися і проводилися радикальні чи менш радикальні зміни, впроваджувалися реформаторські новели в організації публічної влади і в центрі й на місцях. Основи організації місцевого самоврядування було закладено в Конституцію України, а надалі ухвалено декілька редакцій базового Закону про місцеве самоврядування, у зв'язку з ратифікацією Україною в 1997 р. Європейської хартії місцевого самоврядування та підписанням Угоди про Асоціацію з ЄС запровадив механізм «європеїзації» самоврядування. Тому сьогодні мусимо говорити про головне – про досягнення оптимального балансу між функціями держави та місцевого самоврядування в рамках чинної Конституції України. Звідси, на порядок денний стала проблема забезпечення принципу субсидіарності у правовому регулюванні діяльності місцевого самоврядування. І з сфери компетенції місцевих органів виконавчої влади мають бути вилучені та передані до відання місцевого самоврядування всі повноваження, які можуть бути ефективно реалізовані на рівні територіальної громади, після чого можна буде перейти до обговорення шляхів і механізмів кодифікації муніципального законодавства.

Проте останні роки у розвитку теорії муніципального права та практики організації місцевої влади в Україні можна назвати періодом втрачених надій та краху багатьох ілюзій щодо того, що сучасна держава спроможна системно відгукнутися на запит соціуму про наближення влади до людини.

Понад те, задекларовані підходи до утвердження елементів «громадівської» концепції в діяльності самоврядних органів призвели до ще більшої дестабілізації їх роботи. Непродумані та часом половинчасті муніципальні реформи, якими наповнилася діяльність держави у цьому напрямі, надали для історії негативний приклад того, до чого призводять побажання і наміри, не підкріплені виразним розумінням завдань і браком системного підходу для досягнення поставлених цілей.

Ідею децентралізації як основи побудови самоврядування сьогодні справедливо розглядають як основну складову вирішення проблем демократизації суспільного життя за європейськими зразками. Питання місцевого самоврядування останнім часом все частіше переміщуються в епіцентр наукових і політичних дискусій. Саме у розв'язанні проблем місцевого самоврядування часто вбачають ключ до вирішення багатьох складних питань сьогодення – підвищення рівня ефективності в діяльності влади, подолання відчуженості між владою та населенням, сприяння політичній мобілізації, пере-

несення центру ваги зі столиць на місця. Адже, самоврядування є нічим іншим як способом (формою) функціонування будь-якого суспільства як складної самокерованої системи, здатної до саморозвитку.

Як окрему гілку влади розглядав місцеве самоврядування ще задовго до Ш. Монтеск'є Арістотель у роботі «Політика», в якій він, зокрема, вирізняв окрім законодавчого органу та суду ще й магістратуру [1]. Саме тому батьки Української Конституції у стаття 7 Конституції України проголосили, що «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування», по суті, конституювавши місцеве самоврядування як окрему гілку влади.

Термін «самоврядування» вживається як родове поняття і включає в себе розуміння будь-яких форм самоорганізації суспільства, а також включає форми організації соціальних спільнот, з яких складається соціум як цілісна соціальна система найвищого порядку [2].

Водночас місцевому самоврядуванню як окремій гілці представницької влади властивий певний дуалізм. Так, з одного боку, за юридичним змістом місцеве самоврядування є формою здійснення управління справами територіальної громади. Можемо сказати, що місцеве самоврядування – це певна форма публічної влади, здійснюваної територіальною громадою як безпосередньо, так і через спеціально створювані органи місцевого самоврядування (місцеві ради), та посадових осіб – сільських, селищних та міських голів. З іншого боку, місцеве самоврядування, не будучи елементом державної влади, виконує певні функції державної влади. Така функція виконання державно-владних повноважень місцевого самоврядування впливає із положень Конституції України та відповідних законів. Ця функція отримала назву виконання місцевим самоврядуванням делегованих повноважень.

Отже, магістратура є владою народу, а не державною владою, а система місцевого самоврядування є формою представництва інтересів усього народу. Це дало можливість автору твердити про наявність окремої гілки влади народу, яка не є ієрархізованою – місцеве самоврядування народу. Реалізує місцеве самоврядування інтереси дещо іншого порядку, ніж у випадку з представництвом інтересів народу парламентом або президентом – це інтереси місцеві, пов'язані із економічним розвитком, суспільним життям на певній території.

Аргументом для розгляду місцевого самоврядування як окремої гілки влади може також слугувати стаття 142 Конституції України: місцеве самоврядування як гілка влади наділене відповідно до цієї статті матеріальною і фінансовою основою у вигляді рухомого і нерухомого майна, доходів місцевих бюджетів, інших коштів, землею, природними ресурсами, що є у власності територіальних громад, а також об'єктами спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад.

І ще одна проблема функціонування місцевого самоврядування – питання конфлікту загальнодержавних чи загальносуспільних та територіальних (самоврядних) інтересів. Передусім йдеться про те, що, закріплюючи за самоврядними органами значну частку владних повноважень, держава може вирішувати питання про соціальну відповідальність місцевого самоврядування, договірних відносин між органами державної влади та місцевого самоврядування, гарантованої майнової і бюджетної самостійності магістратури, тобто виконання вимог статті 142 Конституції України щодо матеріальної і фінансової основи місцевого самоврядування у вигляді рухомого і нерухомого майна, доходів місцевих бюджетів, інших коштів, землі, природних ресурсів, як власності територіальних громад, а також об'єктів спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад, формування місцевими радами органів виконавчої влади та власних контрольних органів, що є ознакою повноти самоврядної влади.

Крім того, на місцевому рівні також маємо елементи поділу влади: місцеві ради як місцеві парламенти формують виконавчу владу (виконавчі комітети) та власні контрольні органи (комісії). Всі ці обставини ставлять на порядок дня як перед наукою, так і перед практикою конституційного реформування та державного будівництва проблему визнання місцевого самоврядування окремою гілкою влади.

У реалізації згаданого завдання має допомогти виразне розмежування на конституційному рівні функцій державної виконавчої влади та місцевого самоврядування. Для цього необхідно розширити функції і повноваження місцевого самоврядування на районному та обласному рівнях. Така організація влади відповідає європейській практиці та забезпечує належний розподіл компетенції, впорядковує бюджетний процес. Слід також провести повномасштабну інвентаризацію чинного законодавства стосовно місцевого самоврядування з врахуванням національного досвіду та європейських документів з питань самоврядування, завершивши цю роботу розробкою і ухваленням Муніципального кодексу України.

Література

1. История политических и правовых учений / Сост. и общ. ред. Г.Г. Демиденко. Харьков: Факт, 1999. С.42-43.
2. Борденюк В.І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії. Київ: Парламентське вид-во, 2007. С. 517-518.

Боняк Валентина Олексівна
завідувач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЯКОЮ БУТИ СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ «НОРМА ПРАВА»?

Автором поставлено за мету на основі методологічного аналізу різних інтерпретацій поняття «норма права», запропонувати сучасну парадигму дослідження цієї загальнотеоретичної категорії, яка б урахувала різні аспекти досліджуваного феномену.

У науковій і навчальній юридичній літературі вчені вживають різні терміни, що є словесним символом цієї категорії. До таких словосполучень відносять «норму права», «правову норму» й «юридичну норму».

І. Сердюк слушно наголошує на тому, що з погляду етимології й смислового навантаження слів «правова» й «юридична», які є складовими цих термінів, не зовсім коректно вживати їх як синоніми:

- поняття «правовий» походить від латинського слова «jure» - справедливий. І за змістом, і за етимологією коренем слова «справедливість» (лат. «justitia») є слово «право» (лат. «jus»). Тобто, категорія «справедливість» сама по собі вміщує правове начало, а термін «правова норма» буквально має трактуватись як справедливе правило поведінки [1, с. 173];

- слово «юридичний» походить від латинського «juridicus», що означає «судовий», а не «правовий» (тобто, правило поведінки, створене судом). Отже, резюмує вчений, як терміни «юридична норма» і «правова норма», так і однойменні поняття не можуть бути визнані повною мірою як тотожні ні за своїм змістом, ні за обсягом [1, с. 170].

Водночас, сучасне трактування термінів «правовий» і «юридичний» не в повній мірі узгоджується з вищезазначеною позицією правника .

У довідковій літературі ці слова тлумачаться як синоніми, а, отже, і терміни «правова норма» й «юридична норма» також необхідно трактувати як такі, що мають однакове значення. Такий підхід до їх розуміння підтримують і ряд вітчизняних та зарубіжних учених.

Так, С. Бобровник виокремлює групу норм права, які вважає правовими з огляду на такі їх риси: а) склалися історично у вигляді звичаїв, традицій, прецедентів і визнані державою як такі, що відповідають загальнонародським ідеалам; б) виходять безпосередньо від суспільства (народу), відображають волю спільності та є результатом референдуму; в) прийняті уповноваженими органами держави у межах правотворчого (законотворчого) процесу; г) вміщені у договорах, укладених між колективними суб'єктами відповідно до чинного законодавства та принципів і норм права [2, с. 368].

Аналіз вищевикладеного свідчить про те, що норми права аби стати правовими (набути «статусу» правових) повинні мати такі властивості: а) відповідати загальнонародським ідеалам; б) мають бути ухваленими в процесі волевиявлення народу та відобразити його волю чи спільну узгоджену волю представників громадянського суспільства, об'єктивовану в такому джерелі права, як нормативний договір, або ж виражати волю держави, об'єктивовану в нормативно-правових актах як результат правомірної поведінки уповноважених державних органів, наділених правотворчими повноваженнями.

Щодо норми права, то це поняття правники визначають як:

- закріплене у джерелах права і відтворюване в поведінці суб'єктів права правило загального характеру, що визначає стандарт належної чи дозволеної поведінки або наслідки його порушення, ефективна дія якого забезпечується державою (М. Козюбра) [3, с. 129];

- порівнюють із «цеглинками», а однойменне поняття визначають як вольові, загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки, що регулюють суспільні відносини шляхом надання прав і покладання обов'язків, дотримання яких забезпечено можливістю державного примусу (О. Черданцев) [4, с. 208];

- як правило поведінки, що походить від держави і охороняється нею та надає учасникам суспільних відносин даного виду юридичні права і покладає на них юридичні обов'язки (С. Алексєєв) [5, с. 31-81];

- загальнообов'язкове, формально визначене, встановлене чи санкціоноване державою (народом) правило поведінки, що забезпечує регулятивний вплив держави на суспільство шляхом надання суб'єктам певних прав та покладення обов'язків, охороняється та гарантується державою можливістю примусового впливу (С. Бобровник) [2, с. 366-368];

- юридична норма, вважає П. Рабінович, являє собою формально обов'язкове загальне правило фізичної поведінки, яке встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин і забезпечується її організаційною, виховною та примусовою діяльністю [6, 150].

Аналіз вищенаведених дефініцій категорії «норма права», якщо не брати до уваги певні термінологічні відмінності, дає підстави для таких проміжних висновків, що мають методологічне значення:

1) домінуючим у сучасній правничій науці є погляд на норми права як правила поведінки. Водночас, такий підхід залишає поза увагою значний масив нетипових правових розпоряджень, які в теорії права отримали назву «спеціалізовані правові норми»;

2) ми поділяємо висловлену в юридичній науці тезу про те, що аналіз більшості наведених вище визначень загальнотеоретичної категорії, що розглядається нами, дозволяє виокремити таку рису норм права, як їх загальнообов'язковість, з чим, на нашу думку, повною мірою погодитись не можна. Вживане науковцями словосполучення «загальнообов'язкове правило поведінки» фактично вказує на використання у правовому регулюванні лише імперативного методу та таких способів і кореспондуючих їм різновидів норм права за характером правових приписів, як зобов'язання (зобов'язуючі норми) та заборони (забороняючі норми), що не відповідає правовій реальності, адже правовій активності учасників правовідносин значною мірою сприяють саме дозволи (уповноважуючі норми), відмова від добровільної реалізації яких до того ж не спричиняє негативних для суб'єктів права юридичних наслідків [1, с. 176];

3) дискусійним є судження більшості вчених про норму права, як формально обов'язкове правило фізичної поведінки, що встановлюється або санкціонується лише державою, тобто походить від неї.

Водночас, джерелом об'єктивного права (силою, що творить норми об'єктивного права) є не лише держава в особі її правотворчих органів, але й громадянське суспільство та його інститути [7, с. 132];

4) зі змісту визначення поняття «норми права», запропонованого О. Черданцевим, випливає, що дотримання правових норм забезпечено можливістю державного примусу. Таке судження вважаємо одностороннім та неповним як з погляду відображеної в ньому форми реалізації правових норм, так і заходів їх гарантування: державна забезпеченість, як характерна риса правового явища, що складає предмет розгляду, передбачена не лише на випадок недотримання правових норм, але й у разі їх неналежного виконання. Дієвість гарантій правових норм з боку держави визначається не можливістю державного примусу (або примусового впливу), а реальним їх використанням (або застосуванням) у суспільній практиці;

5) ми не поділяємо тези П. Рабіновича про виокремлений ним телеологічний аспект (мету) юридичної норми, що полягає у регулюванні суспільних відносин. За умови визнання упорядкування поведінки суб'єктів метою правових норм, втрачає право на самостійне існування категорія «функції правових норм». Як відомо, згідно з усталеною в сучасній правничій науці парадигмою дослідження правових норм, регулювання та/або охорона суспільних відносин відображають не їх мету, а функціональне призначення;

6) уточнення потребує і відображений у вищенаведених дефініціях напрямок впливу права на суспільні відносини; його не можна обмежувати лише регулюванням суспільних відносин. Методологічно коректною щодо відображення цієї риси норми права буде така теза: «норми права здійснюють регулятивний та/або охоронний вплив на суспільні відносини» (це підтверджується видовою диференціацією правових норм на регулятивні та охоронні);

7) потребує уваги і теза про те, що саме норми права надають суб'єктам юридичні права та покладають на них юридичні обов'язки. Призначення правових норм у механізмі правового регулювання зводиться до закріплення (визначення) законодавцем цих прав і обов'язків як моделі, еталону поведінки суб'єктів;

8) не можна цілком погодитись і з М. Козюброю. Вчений вважає, що при формулюванні визначення поняття «норма права» слід використовувати розділовий сполучник «або». Такий підхід свідчить про те, що зміст правила загального характеру може визначати або стандарт належної поведінки (тобто, юридичний обов'язок), або стандарт дозволеної поведінки (суб'єктивне право), або наслідки (а, по-суті, санкцію норми права). Але ж санкція правової норми, як відомо, є, по-перше, самостійним її структурним елементом і, по-друге, не може замінити собою диспозицію, без якої норма

права втрачає свій не лише логічний, але й онтологічний «статус».

Отже, сучасна парадигма дослідження поняття «норма права» має базуватись на положення методологічного характеру про правову норму як формально визначене правило поведінки загально-го характеру, що здійснює регулятивний та/або охоронний вплив на суспільні відносини, походить від громадянського суспільства, його інститутів чи держави, реалізація якого гарантована реальним застосуванням заходів державного примусу у разі порушення його вимог. Досліджуваній загальнотеоретичній категорії притаманні такі суттєві ознаки: а) її загальний характер; б) її формальна визначеність; в) нормативність; г) походить від громадянського суспільства, його інститутів чи держави; д) гарантується державою через реальне застосування заходів державного примусу у разі порушення його вимог.

Література:

1. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. – 3-є вид. перероб. і доп. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с.
2. Бобровник С.В. Теорія держави і права. Академічний курс: Підруч. / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
3. Загальна теорія права: Підручник/ За заг. ред. М.І. Козюбри. – К.: Ваіте, 2015. 392 с.
4. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: Учебник для вузов. - М.: Юрайт-М, 2001. 432 с.
5. Алексеев С.С. Общая теория права. В 2 т. - Т. II – М.: Юрид. лит. 1982. 360 с.
6. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник. - Вид, 10-е, доповнене, - Львів: Край, 2008. 224 с.
7. Сердюк І.А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №1 (58). С.129-135.

Бостан Сергій Костянтинович

професор кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права

Запорізького національного технічного університету,

доктор юридичних наук, професор

ПАРЛАМЕНТСЬКА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ: НОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ЇЇ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Вибори завжди були каталізатором державотворчих процесів і президентські перегони 2019 року в Україні не є винятком з цього правила. Не чекаючи на офіційний старт виборчої кампанії кандидати на посаду глави держави почали знайомити виборців з метою, завданнями та основними напрямками своєї діяльності в разі перемоги на виборах. Вони намагаються охопити усі основні сфери суспільно значимої діяльності, проте для нас, в контексті тематики наукового семінару, найбільш цікавими є питання державотворчого характеру, а саме, бачення претендентів на найвищу в державі посаду майбутнього форми державного правління.

З декілька десятків кандидатів на посаду президента свою позицію щодо «долі» чинної форми державного правління України висловили лише: А. Гриценко, голова партії «Громадянська позиція», який є прихильником президентської республіки, С. Тарута – голова партії «Основа», О. Вілкул – представник партії «Опозиційний блок» («Опоблок») та Ю. Тимошенко – голова партії «Батьківщина», котрі вважають найбільш ефективною для сучасної України парламентську республіку. Спроба більш конкретного політико-правового аналізу висловлених пропозицій показала, що предметом такого аналізу можуть бути лише пропозиції останніх двох кандидатів – О. Вілкула та Ю. Тимошенко, котрі запропонували конституціоналізувати в Україні парламентську форму державного правління, підготувавши відповідні проекти конституцій.

Щодо «Опоблоку», зазначимо, що вони в своїх пропозиціях не виходять за рамки класичної конструкції парламентської форми правління: президент обирається парламентом і має суто церемоніальні функції, скорочений двопалатний парламент (нижня палата 150, а друга – приблизно 30) тощо [3]. Більш творчо в цьому плані підійшла «Батьківщина», від імені якої 15 червня 2018 року Ю. Тимошенко, у форматі оголошеного «Нового курсу» презентувала своє бачення «Нової Конституції» України взагалі та нової форми правління зокрема [2]. Одразу зазначимо, що пропонується конструкція парламентської форми правління відрізняється системністю та багато в чому оригінальністю. Вона досить логічно обґрунтована, хоча саме в цьому аспекті є питання, які потребують уточ-

нення. Зокрема, Ю. Тимошенко буде свою аргументацію щодо необхідності впровадження парламентської форми правління на протиставленні з президентською формою правління. Для наочності вона наводить перелік 30 країн з найбільшими ВВП на душу населення та 30 країн з найменшим ВВП на душу населення, де у першому випадку переважають країни з парламентською формою правління, а в іншому – з президентською формою правління [2, с. 35].

Погоджуючись з загальним висновком, що, за винятком США, в президентських країнах люди живуть гірше, ніж в парламентських, водночас зауважимо, що безпосереднього кореляційного зв'язку між формою правління та життєвим рівнем населення немає. Вона є своєрідною «судиною», яка наповнюється відповідним змістом за допомогою політичного режиму: за демократичного режиму будь-яка форма правління спрямовуватиметься на благо пересічних громадян, а за недемократичного – на благо невеликих груп людей. Іншими словами форму державного правління необхідно обов'язково розглядати у безпосередньому зв'язку з іншими двома елементами форми держави: формою політичного режиму та формою державно-територіального устрою. При цьому «провідним» в цій системі є політичний режим. В документах, що аналізуються, на жаль, такого системного розуміння ми не побачили.

Повертаючись до головного питання: чи потрібна Україні парламентська форма правління, ми також вважаємо, що потрібно. Ще донедавна ми вважали, що парламентська республіка в Україні може бути встановлена в перспективі, проходячи об'єктивно, за закономірностями перехідної держави, шлях від змішаної (президентсько-парламентської), до змішаної (парламентсько-президентської) і лише потім до парламентської. В часовому вимірі це ще років 15-20, допоки «політичним класом» не стане нове покоління українських громадян, здатне не «харизматично», а раціонально підійти до питань організації влади. Чому ми вважали, що потрібно так багато часу? Тому, що виходили з класичних наукових, можна навіть казати, «догматичних» підходів до вирішення цієї проблеми. В цьому плані погоджуємось з В. Куликом, який стверджує, що в питаннях розуміння ролі Конституції «сучасна українська юридична та політична науки, на жаль, послуговуються штампами та консервативними установками», в той час як «важливим є позиція активного громадянського суспільства, яке після Революції Гідності виступає як окремий суб'єкт політичних змін в країні»[1].

Ці два підходи, назвемо їх «консервативний» та «творчий», чітко проявилися в проектах Конституції «Опоблоку» та «Батьківщини». Не маючи ніяких політичних та особистих симпатій до цих політичних сил та їх представників на президентських виборах, ми можемо прогнозувати, що пропонується «Опоблоком» парламентська модель форми правління, як вже зазначалося, є суто класичною (науковою) і може дати певні позитивні результати лише через 15-20 років, в той час, як «творча» модель «Батьківщини» має значні шанси на успіх саме сьогодні. Великий плюс останньої полягає в тому, на нашу думку, що вона є результатом праці не тільки науковців-конституціоналістів та політологів, а й філософів та креативних представників громадянського суспільства. Пропонується модель дійсно побудована на деяких нових підходах.

У чому суть пропонованої моделі? З одного боку вона має основні ознаки держави з парламентською формою правління: ядро цієї моделі складають два владні суб'єкти (уряд і парламент) та відносини між ними. Громадяни обирають парламент, останній на основі результатів виборів формує та затверджує уряд, який представляє політичну партію, що набрала більшість, або ж коаліцію партій. Головою уряду стає або ж голова партії, яка має більшість голосів в парламенті, або представник коаліції. Уряд несе відповідальність перед парламентом.

В цій класичній моделі автори роблять декілька уточнюючих акцентів, пов'язаних з сучасними соціально-політичними реаліями України. Враховуючи, що понад 90% українців за всенародне обрання глави держави, то пропонується по суті всенародно обрати не президента, а разом з депутатами від партії обрати і голову уряду, який очолює виборчий список партії. «У такому випадку, – слушно зазначає Ю. Тимошенко, – вже ніхто не зможе витягти з-під поли невідомого кандидата, попередньо узгодивши його кандидатуру з олігархією» [2, с. 29]. А якщо жодна з партій не набрала більшості голосів, то за правилами парламентської форми правління має бути створена коаліція. Навіть за рубежом це складний і довготривалий процес, який суттєво гальмує процес управління в державі.

З огляду на українську специфіку створення та функціонування парламентської коаліції (її корупційна основа) автори цієї концепції пропонують впровадження двотурової виборчої системи, коли в першому турі, такими, що перемогли, вважаються всі політичні партії, які подолали мінімальний прохідний бар'єр (1,5% -2% виборців), а в другому турі – тільки одна, з числа тільки двох партій, що набрали найбільшу кількість голосів у першому турі. Партія, що перемогла у другому, отримує 226 мандатів, і, по суті автоматично, свого голову уряду, а партія, що прогнала, а також усі інші партії, які подолали прохідний бар'єр у першому турі, ділять 224 мандатів між собою, пропорційно своїм

результатам у першому турі [2, с. 31]. Хоча така система дещо виглядає недемократичною, але виходячи з українських реалій, вона має право на життя як така, що сприятиме усуненню таким небажаним явищам парламентаризму як довготривалі «коаліціادي».

Новим, можна казати, унікальним підходом в сучасній конституційній практиці є «революційна» пропозиція взагалі ліквідувати посади президента та інституціоналізувати новий орган, який об'єднує функції, з одного боку, колективного глави держави, а з іншого – другої палати парламенту. Це «Національна асамблея самоврядності», яка на одну третину має складатися з голів Всеукраїнських асоціацій (такі асоціації пропонується створити за профілем: освіта, охорона здоров'я тощо) і на дві третини – із моральних та духовних лідерів нації. Зазначена асамблея наділяється правом вето на парламентські законопроекти (двома третинами своїх голосів), правом законодавчої ініціативи, правом призначати на посади керівників контролюючих органів та керівників незалежних регуляторних органів, зокрема керівника Національного бюро розслідувань, призначати голову і склад ЦВК, а також членів Конституційного Суду України. Стосовно цього нового органу до укладачів цієї концепції в нас є багато запитань, але вихід за межі традиційного виборчого способу його формування та склад Асамблеї є ознакою демонополізації політичної влади та врахування затребуваних сьогодні в українському суспільстві морально-ділових критеріїв при створенні тих чи інших органів державної влади [2, с. 22]. Крім цього усувається одне характерне для парламентських республік і незрозуміле більше усього для пересічних громадян поняття протиріччя, пов'язане з наявністю посади президента в таких країнах. В їх свідомості посада президента асоціюється насамперед з президентською республікою. В пропонованій моделі наявна структурно-інституціональна конструкція може по праву називатися дійсно парламентською.

Інші новели: наявність платформи парламентської більшості і платформи парламентської опозиції, досить сильні організаційні та контролюючі повноваження опозиції, біометричне голосування, формування уряду з урахуванням думки «професійних асоціацій», надання останнім права «вето уваги» свідчать також про нові підходи в побудові нової моделі форми правління української держави.

Єдине, з чим ми категорично не згодні, це позначення цієї моделі як парламентської «канцлерського типу», тобто як такої, де на чолі уряду стоїть не прем'єр-міністр, а канцлер. На питання, «чому нам потрібна в парламентській формі правління посада канцлера, а не прем'єр-міністра?», Ю. Тимошенко відповідає, що «в парламентських формах правління постать канцлера сильніша за впливами та повноваженнями, ніж постать прем'єр-міністра. А нам треба брати найкращий досвід світу» [2, с. 34]. З цим важко погодитись, адже, по-перше, термін «канцлер» є багатозначним як з історичної, так і політичної точок зору. Наприклад, в Німеччині та Австрії – це голова уряду, а в Естонії: канцлер юстиції – це наглядач за конституційністю нормо-правових актів, у Великобританії: канцлер скарбниці – це голова економічно-фінансового блоку в уряді тощо. По-друге, ця пропозиція має, на нашу думку, скоріше емоційний характер і опосередковано пов'язана з особистістю А. Меркель – Федерального канцлера ФРН. Тут можна погодитись, що посада «федерального канцлера» буде сильніша за будь-якого іншого прем'єр-міністра, але це скоріше не в юридичній, а практичній площині, поки ще її посідає А. Меркель. Водночас навряд чи таке можна сказати про посаду Федерального канцлера Австрії, яку посідає 32-річний Себастьян Курц. По-третє, ми вважаємо, що в питаннях юридичної техніки необхідно використовувати терміни, пов'язані не з німецькими, а вітчизняними мовно-стилістичними традиціями. Але «найкращий досвід світу» свідчить все ж таки на користь «прем'єр-міністра».

Зазначене вище стосується певних формальних моментів, які суттєво не впливають на «якість» запропонованої «Батьківщиною» моделі парламентської форми правління. Вчені-експерти, які брали участь у її створенні, використали дійсно нові, креативні, підходи до осмислення проблем Конституції взагалі та формобудування зокрема, які виходять за межі традиційної конституційної правової науки. Хотілося б вірити, що запропонована концепція, не є тільки «партійно-політично-пропагандистським» документом, а може стати реальною конституційною основою для перебудови форми та сутності української держави.

Література

1. Кулик В. Конституція Безсмертного. Перша «дегустація». URL: <https://site.ua/vitalii.kulik/14395/>
2. Нова Конституція. Тези виступу Ю. Тимошенко на Форумі «Новий курс України». Київ, 2018. 41 с. URL: https://nku.com.ua/wp-content/themes/nku/img/Conspect_vistupu.pdf
3. Опоблок розробив проект Конституції, який передбачає парламентську форму правління. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/505201.html>

Савіщенко Вікторія Миколаївна
декан юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

Оскільки рівень освіченості й культури суспільства визначає політичну, економічну та наукову потужність держави, освіта в широкому розумінні має стратегічне значення для розбудови демократичної правової України. Важливим аспектом інноваційного розвитку суспільства є створення умов для навчання впродовж життя. Проблема освіти дорослих у всій її повноті стала актуальною для системи вищої освіти України у зв'язку з вимогами сучасного етапу розвитку суспільства, чітко вираженими в Законі України «Про вищу освіту», Рекомендаціях 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18.12.2006, Указі Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 № 344/2013. Цільова установка на забезпечення якості вищої освіти, її інтеграції в європейське й світове освітнє співтовариство стає орієнтиром розробки правових основ професійної освіти дорослих.

Окремі історико-філософські, культурологічні, політичні, соціально-економічні, правові аспекти розвитку, значення освіти для дорослих досить детально висвітлювали М.І. Ануфрієв, В.М. Бехтерев, О.М. Бандурка, Ю.К. Бабанський, О.А. Грішнова, І.В. Зайченко, Б.Т. Лихачев, Д.М. Освянко, Т.І. Сущенко, Ж.Т. Тощенко, О.Н. Ярмиш та ін. Незважаючи на кількість публікацій, що зростає, присвячених удосконаленню освіти, бракує праць із системним розглядом адміністративно-правового забезпечення освіти дорослих. Водночас аналіз теоретичних напрацювань учених, стан педагогічної практики, нові вимоги до професійної підготовки фахівців в умовах інноваційного розвитку суспільства й наявність певних суперечностей у цій сфері засвідчили необхідність удосконалення системи освіти дорослих.

Освіта є одним із чинників, що формує інтелект суспільства й так впливає на формування поведінки не лише окремих індивідів, а й соціуму загалом; здійснює підготовку кадрового потенціалу практично для всіх сфер виробництва, що визначає поведінку індивідів на фаховому рівні; провадить виховну політику через систему інституційних структур, формуючи при цьому певний соціокультурний простір як окремих індивідів, так і соціальних груп, суспільства загалом. Державна цінність освіти аксіоматична. Добре відомо, що економічний, інтелектуальний і духовно-моральний потенціал кожної держави безпосередньо залежить від стану справ в освітянській сфері, можливостей її прогресивного розвитку. Історія післявоєнного розвитку країн світу, конкретний досвід США, Німеччини, Південної Кореї, Японії дають змогу зробити висновок, що пріоритетне становище освіти є не наслідком добробуту держави, а його причиною. Відповідно до визнаної в усьому розвиненому світі концепції «людського капіталу», освіта розцінюється як ключовий чинник економічного зростання, як наріжний камінь соціального добробуту. Практичний досвід, аналіз теоретичної педагогічної спадщини провідних українських педагогів надали можливість дійти остаточного висновку, що освіта в механізмі державного будівництва є найважливішою умовою прогресивного соціального та культурного розвитку суспільства. У свою чергу, феномен держави зумовлює систему освіти й реалізації права на освіту громадян. Держава через адміністративно-правове забезпечення визначає мету, завдання, концепцію й технологію навчально-виховного процесу на кожному рівні освіти (дошкільному, загальносередньому, позашкільному, професійно-технічному, вищому). Від принципів, форм, методів і змісту навчання залежить функціональна значущість освіти, яка полягає у формуванні моделі особистості, розвитку пізнавально-перетворювальних процесів науково-технічного прогресу. Саме тому освітня система продукує суспільству певну модель особистості, яка «замовляється» державою.

Беззаперечно, освіта як соціально-правовий інститут виконує особливі функції, які відрізняють її від інших інститутів. Функція (походить від лат. *functio* – виконання, звершення) – обов'язок, коло діяльності, призначення [4, с. 553]. У теорії держави і права традиційно визначають функції держави як «... напрями діяльності держави, які виражають її сутність і соціальне призначення в галузі управління справами суспільства» [5, с. 91]; «... головні напрями її внутрішньої і зовнішньої діяльності, що виражають і конкретизують класову і загальнолюдську сутність і призначення держави в суспільстві, цілі й завдання держави по управлінню суспільством у властивих їй формах і властивими їй методами» [6, с. 42]. Р.В. Ривкіна відмічає дві функції освіти: освіта як засіб і освіта як мета, при цьому в першому випадку мається на увазі функція, що охоплює виробничо-економічну та соціальну функцію, у другому – гуманістична [7, с. 161]. В.Т. Лисовський доводить, що система освіти виконує

соціальну, професійну, гуманістичну й ідеологічну функції [8, с. 9]. А.В. Зельманов серед функцій освіти та науки називає соціальну, народногосподарську, суспільно-політичну, ідеологічну, виховну гуманістичну, функцію відтворення робочої сили, передання знань новим поколінням, соціалізації, соціального просування, підвищення кваліфікації фахівців [9, с. 37]. Структурний підхід до освіти дає змогу виділити такі функції: повчальну, виховну, управлінську, функції, спрямовані на відтворення національної культури, міжнаціональну співпрацю та вирощення єдиної регіональної культури [10, с. 60]. В окрему групу можна виділити рефлексивні функції освіти, такі, що орієнтовані на самопізнання й самовдосконалення особистості, а саме: стимулювання самоосвіти, самопідготовки, постійної спраги знань. Самоосвіта й насамперед самостійне здобуття знань, звичайно, аж ніяк не вичерпуються, не обмежуються навчальною програмою. Саме завдяки освіті здійснюється обмін знаннями, інформацією, а отже, і можливостями між верствами суспільства, між колективами, державами, людьми, так здійснюється комунікаційна функція. Також функція освіти полягає в підготовці кваліфікованих кадрів для всіх сфер економічного життя. Крім того, освіта виконує ще й виховну функцію. За допомогою освіти зберігаються культурні цінності, які передаються від одного покоління до іншого, здійснюється загальноосвітня підготовка, розширення меж професіоналізму, формування кругозору та ерудиції. Продуктивна функція освіти полягає у створенні нових ідей, технологій, форм поведінки. Отже, освіта – поліфункціональне явище.

Освіту можна зарахувати до відкритих систем, яка перебуває у взаємодії з навколишнім середовищем. Освітній процес постійно змінюється. Джерелом змін є вирішення суперечностей, зокрема, між державою та людиною, соціальними вимогами до освіченості людини, підготовленості до праці й фактичним рівнем освіти, якістю підготовки в навчальному закладі або самопідготовки. Суспільно-політичні перетворення як ніколи актуалізували проблему працевлаштування й зайнятості населення. Це, у свою чергу, наблизило вітчизняну систему освіти до реалізації педагогічної концепції «навчання через усе життя».

Перехід від ринкових відносин змусив велику кількість людей змінювати професію. Одержання базової високоякісної освіти відкрило можливість людині розвиватися, доучуватися, підвищувати або змінювати кваліфікацію для того, щоб відповідати вимогам навколишнього світу, що динамічно змінюється. Зміна концепції «освіта на все життя» принципово іншою «освіта через усе життя» зробила освітній процес безперервним, стимулювальним, таким, що постійно дає змогу оволодівати необхідними знаннями, цінностями, уміннями. Освіта для дорослих надає людині можливість не зупинятися у своєму розвитку, підвищувати професійну кваліфікацію протягом усього життя, адаптуватися до умов наукового прогресу.

Перш ніж людина зробить вибір професії, від народження відбувається багатоетапний і складний процес її духовного, інтелектуального та фізичного розвитку. Вибір професії в юнацькі роки зумовлений багатьма факторами й мотивами, серед них сімейні традиції, сформовані стійкі інтереси та розвинені здібності, бажання виконувати в суспільстві певну соціальну роль, поради батьків, друзів, престижність професії тощо. За даними дослідження, свідомий вибір майбутньої професії здійснюється лише 43%-57% студентів вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ). Проте й серед них від 5% до 10% змінюють професію на старших курсах або після закінчення навчального закладу. До цих показників варто додати відсоток осіб, котрі обрали професію ситуативно, не маючи відповідних мотивів, здібностей та інтересів. Наведені дані підтверджуються результатами аналізу вітчизняного ринку праці. Він засвідчує зростання такої негативної тенденції, як невідповідність професії профілю освіти. Таке явище досить розповсюджене серед працівників органів внутрішніх справ (до 30%), торгівлі й підприємництва (до 78%), державних службовців (до 85%). Отже, обрати професію в юнацькі роки так, щоб вона стала покликанням на все життя вдається не всім. Тому значна частина випускників вищої школи працює не за спеціальністю. Наслідки неправильного вибору професії негативні як для особистості, так і для суспільства загалом, це витрачені час та інші ресурси на навчання, зниження якості роботи, професійні помилки, відсутність натхнення й бажання творчо працювати, неухважність, безвідповідальність, вияви вчинків, несумісних із професійною етикою, постійна незадоволеність результатами професійної діяльності, порушення психічного та фізичного здоров'я людини. В умовах ринкової економіки працівники, які мають низькі показники якості роботи, не виявляють ініціативи, поповнюють кількість безробітних із вищою освітою.

Однією з причин зміни професії серед дорослого населення є втрата здоров'я, як наслідок – профнепридатність. Держава повинна забезпечити соціальний захист своїх громадян, котрі потрапили в скрутні життєві ситуації, не тільки засобом грошових компенсацій, а насамперед створенням умов для продовження повноцінного соціально значущого життя.

Проблема вибору нової професії постає не тільки перед безробітними. Нестабільна економіка змушує багатьох змінювати роботу в тридцять, сорок, п'ятдесят років. Навіть вийшовши на пенсію,

деякі розпочинають опановувати нову спеціальність. Отже, закон зміни праці діє впродовж усього життя й вимагає створення умов для навчання дорослих.

Професійне управління будь-якою установою, організацією чи підприємством передбачає стратегію розвитку трудового колективу до п'яти років. А значить, під час формування трудових ресурсів необхідно враховувати прогнозовані дані. Такий підхід дасть змогу визначати реальні потреби ринку праці. У свою чергу, освітня система повинна працювати, задовольняючи ці потреби. З метою узгодження ринку праці й освітньої сфери вважаємо за доцільне впровадити такий алгоритм взаємодії: 1) центри зайнятості населення вивчають потреби ринку праці не тільки на сьогодні, а й ті, що очікуються впродовж п'яти років; 2) на основі реальних потреб ринку праці здійснюється планування роботи освітньої галузі. Запропонований алгоритм надасть можливість ефективно взаємодіяти між собою всім учасникам механізму врегулювання трудових та освітніх відносин: абітурієнтам, роботодавцям, навчальним закладам. Отже, кількість випускників ВНЗ з тієї чи іншої спеціальності буде реально відповідати потребам ринку праці, що сприятиме ефективному використанню людських ресурсів, зменшенню невідповідності отриманої освіти обійманій посаді, безробіття населення.

Теоретичним підґрунтям навчання дорослих є андрагогіка. Ця галузь психолого-педагогічних досліджень спрямована на вивчення проблем освіти й виховання дорослих людей. Особливого розвитку вона набула в кінці ХХ ст., коли значно розширилася сфера формальної та неформальної освіти дорослих, що потребувала спеціальних досліджень в інтересах підвищення ефективності навчального процесу, осмислення традиційної педагогічної проблематики у світлі ідей безперервної освіти.

У вітчизняній педагогічній практиці організація освіти дорослих має низку проблем: недосконалість нормативно-правової бази; бідна матеріально-технічна база, слабка фінансова підтримка; недостатньо розвинуті зв'язки між ВНЗ та ринком праці, службами зайнятості населення; недостатнє науково-методичне забезпечення навчання дорослих; майже повна відсутність педагогічних кадрів, які володіють методиками навчання дорослих людей.

Освіта дорослих стає важливою умовою соціалізації особистості. Адже освіта, яку отримала людина в молодості, не може забезпечити її знаннями, уміннями, ціннісними орієнтаціями, компетентністю на все життя. Переходячи з однієї вікової фази до іншої, людина змінюється, змінюються її інтереси, уподобання, цінності, накопичується індивідуальний досвід, з'являються нові для неї соціальні ролі. Разом із цим змінюється й соціальне середовище. Людина змушена постійно до нього пристосовуватися. Тому в дорослому віці процес соціалізації особистості не закінчується. Він триває все життя.

Важливо враховувати, що освіта дорослих – це не тільки надання допомоги тим, хто в період ранньої юності помилилися у виборі професії, а й можливість підвищити рівень професійної майстерності. У межах посад однієї професії (учитель – директор школи, лікар – керівник медичної установи, інженер – начальник цеху, економіст – директор банку) зміст праці може змінюватися досить суттєво, вимагаючи від особистості перепідготовки. Емпіричне дослідження на базі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ засвідчує, що потреба керівників медичних установ, навчальних закладів, підприємств, державних службовців, працівників банківської системи тощо в отриманні другої вищої юридичної освіти швидко зростає. За останні п'ять років вона збільшилася втричі.

Отже, ринок праці потребує фахівців широкої кваліфікації, компетентних у галузі юриспруденції.

Необхідно визнати, що методика викладання, та й уся система підготовки студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації орієнтована на роботу з молоддю, а тому значно відрізняється від педагогічного процесу інститутів післядипломної освіти. Професор Т.І. Сущенко зазначає, що «... тут доводиться не тільки навчати, а й переучувати зрілих людей, долати опір раніше сформованим стереотипам, запроваджувати нові науково обґрунтовані інноваційні засоби, педагогічну інформацію, пробуджувати індивідуальне ставлення до неї» [12, с. 25]. Визначені Т.І. Сущенко особливості педагогічного процесу в системі післядипломної освіти надають можливість стверджувати, що врахування вікових особливостей дорослих, попередньої освіти і професійного досвіду є важливою умовою організації освітнього процесу, зумовлює зміст освіти, вибір методів, форм, засобів навчання, стилю взаємодії тощо. У такому педагогічному процесі значно зростає роль самого студента в організації навчання. Доросла людина має достатній рівень самосвідомості, життєвий досвід, розуміє мету свого навчання та шляхи реалізації отриманих знань. Дорослі студенти більш відповідальні. Вони беруть активну участь у плануванні, реалізації й корекції навчального процесу, самостійній роботі. Зазначені фактори зумовлюють високий рівень мотивації навчання дорослого, як результат – високу ефективність процесу навчання. Тому система післядипломної перепідготовки потребує максимального наближення до конкретних потреб особистості. З огляду на це освітні програми навчання дорослих повинні враховувати мету здобуття другої освіти, бути гнучкими й різноманітними. Наприклад, їх можна поділити на кар'єрні – для осіб, які, крім фахових, виконують ще й інші функції, та професійні – для тих, хто змі-

нює попередню професію. Навчання дорослих можна здійснювати в організаційних формах курсів різної тривалості, майстер-класів, консультацій, стажування й перепідготовки.

Беручи до уваги вищевикладене, варто зазначити, що роль освіти в житті всього людства важко переоцінити. Насамперед вона впливає на молодь, а також є фактичним фундаментом суспільства. Крім того, її роль відзначається в умовах утвердження соціальної та правової держави, а основні риси сучасної парадигми освіти визначено в Загальній декларації прав людини, проголошеній і затвердженій Генеральною Асамблеєю ООН. Освіта має бути спрямована на загальний розвиток людини. Це принципове положення Загальної декларації прав людини наявне майже в усіх сучасних зарубіжних програмах розвитку освіти.

Література

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556- VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. С. 2716. Ст. 2004.
2. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18.12.2006. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975.
3. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Закон України від 25.06.2013 № 344/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 50. Ст. 1783.
4. Словарь иностранных слов. 16-е изд., испр. М. : Рус. яз, 1988. 642 с.
5. Кельман М.С., Мурашин О.Г., Сушицька Н.В. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 477 с.
6. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
7. Методологические проблемы системного изучения деревни / отв. ред. Т.И. Заславская, Р.В. Рывкина. Москва, 1979. С. 161.
8. Кенкман П.О. Роль системы образования в жизненном самоопределении молодежи в условиях развитого социализма: автореф. дисс. ... докт. филос. наук. Москва, 1985. 50 с.
9. Зельманов А.В. Актуальные проблемы образования на современном этапе развития общества. *Философские науки*. 1987. № 5. С. 37.
10. Лаптева М.Ю. Образование и права личности: Глобальные и региональные проблемы и перспективы: препринты и тезисы докладов и сообщений Международного конгресса (Ханты-Мансийск, 22–24 августа 2000 года). Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. пед. ин-та, 2000. Ч. 1. 2000. 183 с.
11. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. С. 1284. Ст. 243.
12. Сущенко Т.І. Концепція розвитку післядипломної педагогічної освіти. *Післядипломна освіта в Україні*. 2007. Червень. С. 23-27.

Наливайко Лариса Романівна

проректор, Віце-президент
Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Грицай Ірина Олегівна

завідувач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін юридичного факультету,
заступник голови Дніпропетровської обласної організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, доцент

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПУ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ТА ЙОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІЗ СУМІЖНИМИ ТЕРМІНАМИ

У ХХІ ст. однією з головних ознак розвитку суспільства є ліквідація різних форм дискримінації, подолання гендерної нерівності. Разом із тим в Україні та інших державах продовжує існувати гендерний дисбаланс у кожній сфері життя. Відсутність гендерної рівності зумовлює появу деструктивних процесів у суспільстві, утворює перепони на шляху до соціальної єдності та призупиняє ста-

лий людський розвиток. Тому забезпечення рівності жінок і чоловіків є одним із головних питань становлення Української держави.

Розвиток знань про гендерну рівність потребує поглибленого осмислення основоположних засад – категорій та термінів у цій сфері. Сьогодні науково-теоретичний інтерес для вітчизняної юриспруденції становить визначення таких понять, як «гендерна рівність», «принцип гендерної рівності» тощо. Це надасть можливість підвищити якість правотворчості, забезпечити єдність юридичної практики у цій сфері. Враховуючи вказане, з'ясування змістовного наповнення поняття «принцип гендерної рівності» та інших споріднених термінів на сучасному етапі суспільного розвитку в Україні має важливе теоретико-прикладне значення.

Окремі проблеми теорії гендерної рівності, зокрема термінологічні аспекти, досліджували С. Айвазова, О. Анікеєва, Н. Аніщук, О. Балинська, М. Білинська, Н. Болотіна, В. Брайсон, Т. Бритова, Ш. Бурн, О. Венгер, О. Власова, Є. Вознюк, Н. Грицяк, Г. Даудова, О. Дашковська, Т. Деметрадзе, І. Добржанська, Н. Досіна, Дж. Екер, Л. Єрохіна, Ю. Івченко, О. Катан, Л. Кобелянська, Л. Кормич, Т. Краснопольська, І. Кресіна, М. Крочук, О. Кулачек, Н. Лавриненко, І. Лазар, І. Ларинбаєва, Д. Латипова, К. Левченко, Д. Ломбер, О. Лукашева, Е. Маккобі, К. Марч, Т. Мельник, Н. Оніщенко, С. Пашенцева, О. Пищуліна, О. Руднева, Л. Смоляр, О. Стрельник, Б. Фрідман, М. Уолт, Д. Харріс, Г. Христова, М. Шулер, О. Ярош та багато ін.

Слід зазначити, що первинними, основоположними категоріями у досліджуваній проблематиці виступають поняття «гендер» та «рівність». І хоча ці терміни вже неодноразово піддавалися аналізу вчених з позицій різних наукових сфер та напрямів, все ж сьогодні так і не вироблено усталеного підходу до цих явищ.

Питання рівності належить до фундаментальної філософської, етичної, політико-правової проблематики. Багато видатних філософів, політичних діячів звертались до осмислення рівності. У період буржуазних революцій її ідея стала гаслом зростаючої політичної ролі буржуазії та вперше була закріплена в американській Декларації незалежності, французькій Декларації прав та свобод людини і громадянина [1, с. 3]. Паралельно з проблемою рівності людей актуалізувалося питання забезпечення рівності статей у соціумі, яке нині є одним із основних завдань суспільства і має значний політико-правовий потенціал.

З приводу рівності зазначимо, що її змістовність викликає низку спірних положень, але ще більш дискусійним є співвідношення рівності з рівноправністю. У цьому контексті слід навести наукові погляди вчених із різних галузей знань. Так, Н. Бокало доходить висновку, що у процесі історичного розвитку сформувалися декілька значень поняття «рівність»: перше ґрунтується на тезі «Бог створив людей рівними, відповідно, всі повинні отримувати однакове» і виражає початкове бачення рівності без урахування індивідуальності кожної людини та зводить ідею рівності до рівності потреб; другий підхід – кожна людина має рівні стартові можливості і, використовуючи свої інтелектуальні здібності, може досягнути відповідного життєвого рівня; відповідно до третього підходу – ліберального – люди є рівними у своїх правах та рівними перед законом [2, с. 23]. Отже, рівність формувалася та зазнавала змістовної трансформації протягом всієї еволюції людських відносин. Аналізуючи вказані підходи, наголосимо, що перше трактування рівності є абсолютно життєво не практичним і не може відповідати реаліям державного та громадського існування. Другий підхід викликає сумніви щодо рівних стартових можливостей, адже у сучасних світових реаліях не доводиться говорити про рівність початкових умов. Щодо третього підходу, який і справді є найбільш прийнятним у сучасному демократичному суспільстві, важливо наголосити на його виключно юридичному характері, що вимагає додаткового уточнення.

Для прикладу наведемо позицію О. Рудневої, яка розуміє рівність людей як фактичну, реальну однаковість їх соціальних можливостей не тільки у використанні своїх прав, а й у виконанні обов'язків. Зважаючи на об'єктивну неоднаковість індивідуальних рис, можливостей кожної людини і унікальність індивідуальних умов її життя, соціальну нерівність, як неминучий результат такої неоднаковості, може бути частково послаблено за допомогою спеціальних заходів з боку держави та суспільства [3, с. 56-57]. О. Дашковська, дотримуючись аналогічної думки відносно рівності, наголошує, що люди не є рівними за своїми фізичними та психічними можливостями тощо. Права можуть бути неоднаковими для різних груп людей, але вони мають бути рівними в межах групи для всіх її членів. Таке авторське твердження заслуговує на підтримку. Рівноправність дослідниця тлумачить як належність кожній людині однакових юридичних можливостей, необхідних для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно визначаються досягнутим людством рівнем розвитку [4, с. 118-119].

А. Мордовець також рівноправність розуміє як рівні можливості суб'єктів щодо реалізації

прав людини; рівність, на думку автора, – це політичне, морально-соціальне явище, однак не юридична категорія; це ідеал, загальнолюдська цінність, гарантія соціального порядку тощо [5, с. 8; 6, с. 216]. Отже, основою рівноправності науковці визначають лише юридичні можливості.

Також відзначимо, що, на нашу думку, А. Мордовець обрав дещо обмежений підхід до використання рівності, розглядаючи її як категорію, що не відноситься до юриспруденції. Адже рівність є, у тому числі, підґрунтям сучасного права та виступає його загальною категорією. Рівність у праві пронизує всі складові системи права й таким чином виступає каталізатором їх демократизації.

На відміну від наведених вище позицій щодо рівноправності, Л. Воеводін визначив цю категорію багатоаспектною, яка означає, що: кожному членові суспільства держава надає рівні з іншими його членами юридичні можливості; закон висуває до нього рівні зобов'язання; здійснення прав та обов'язків забезпечується йому на рівних засадах [7, с. 68]. Категорії «рівність» і «рівноправність» є нетотожними, вважає І. Полховська. Рівність – багатоаспектне явище, яке можна розглядати у правовому, політичному, філософському та інших аспектах. А рівноправність розуміється як притаманна виключно юридичній сфері; люди між собою є не рівними, а рівноправними. Формально рівними, а не рівноправними, люди можуть бути тільки перед законом [8, с. 61, 63]. Отже, авторка розуміє рівність як більш широке явище, що охоплює, зокрема, і рівноправність.

Рівноправність як правовий принцип розглядає І. Ларинбаєва, визначаючи вказане поняття як юридичний статус людини в її відносинах з державою та іншими людьми конкретної держави в реалізації її прав і обов'язків. Рівність дослідниця тлумачить як соціальний ідеал, відповідно до якого людям забезпечуються соціальні умови і можливість дотримання їх прав і свобод, як одну із вищих політичних цінностей, втілення принципу справедливості [9, с. 17]. Тож авторка розмежовує поняття «рівність» та «рівноправність», розглядаючи останнє першочергово як категорію юридичну, а рівність – як загальносоціальне явище.

На думку Т. Деметрадзе, категорії «рівність» та «рівноправність» є однопорядковими, але не тотожними. Перша означає однакове юридичне становище жінок і чоловіків перед законом; друга – наявність обсягу тільки прав [10, с. 123]. У цьому випадку автором визначено вузькі рамки розуміння розглядуваних понять. Такий підхід можна пояснити бажанням автора розкрити сутність рівності та рівноправності лише в межах юридичної науки.

Однак дослідником справедливо наголошено, що для уникнення соціальної напруги, конфліктів держава повинна виходити з позицій своєрідного компромісу – жінки і чоловіки мають бути і рівні, і рівноправні настільки, наскільки це можливо виходячи із даного співвідношення, оскільки незаперечним є той факт, що ні повну рівність, ні повну рівноправність жодна демократія не в змозі забезпечити [10, с. 123]. Такого підходу в першу чергу мають дотримуватись крайні феміністичні рухи, які час від часу виходять за межі дійсності та об'єктивності у своїх поглядах.

Отже, рівність – це створення однакових можливостей для кожного. Рівність є перманентним, динамічним явищем, що враховує особливості суспільного розвитку, його потреби та інтереси. Рівність виступає значно ширшою категорією, ніж рівноправність. Рівність встановлюється послідовно, а рівноправність виступає однією із її складових, що функціонує в межах правового поля, формалізуючись в чинному законодавстві. В юридичній термінології більш доречно вживати термін «гендерна рівність», який має глибоке міждисциплінарне наповнення й не може виступати лише частиною однієї науки. Застосовувати поняття «гендерна рівноправність» та близькі за значенням терміни доречно лише у тих випадках, коли науковець хоче звернути увагу саме на його вживання у правовій сфері.

Концепція гендеру (від лат. «genus» – «походження», «той, що народжує»; з англ. (gender) – граматичний рід (чоловічий, жіночий, середній)) стала загальноновизнаним досягненням західного феміністичного руху 1960-1970-х рр. [11, с. 9]. Розмежовуючи поняття «стать» та «гендер», дослідники вважають, що, на відміну від статі, гендер стосується не біологічних особливостей, за якими різняться чоловіки та жінки, а соціально сформованих поведінкових програм та соціально-рольової ідентичності носіїв біологічної статі [12, с. 61]. Т. Мельник розглядає гендер у трьох напрямках: як соціально-рольова й культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка й жінки, на відміну від біологічної; як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей; як політика рівних прав і можливостей чоловіків і жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації [13, с. 12]. Гендер – це предмет соціальної дійсності, що охоплює низку аспектів фізичного, культурного та психологічного характеру.

Таким чином, поняття «гендер» має широкий діапазон вживання як у науковій, так у державно-громадській сферах. Стать – біологічний аспект життєдіяльності людини, а гендер має соціальний характер, що передбачає ту чи іншу поведінку для жінок і чоловіків, властиву конкретному суспільству. Ці явища є взаємодоповнюючими, у своїй сукупності вони відтворюють специфіку конкретного

суспільства, враховуючи взаємопов'язані рівні вираження кожної особистості.

Переходячи до розгляду терміна «гендерна рівність», важливо розпочати із дефініції, визначеної у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 р.: рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дає змогу особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах суспільного життя. Вказане визначення можна охарактеризувати як лаконічне й таке, що охоплює основні засади досліджуваного явища. До того ж, якщо умовно його розділити на три складові: 1) рівний правовий статус; 2) рівні можливості; 3) рівна участь у всіх сферах суспільного життя, то саме третя частина викликає певні сумніви, а саме щодо доцільності «рівної участі» та можливості її широкого тлумачення. Оскільки від самого початку життя кожна людина має індивідуальні фізичні та інтелектуальні здібності й відповідно робить різний вклад у розвиток суспільства, то у зв'язку із цим коректно говорити про рівноправну участь жінок і чоловіків у всіх сферах.

Під категорією «гендерна рівність» слід розуміти принцип-ідею, що закріплює юридичну і фактичну рівність прав чоловіків і жінок і можливостей для їх реалізації, вважає В. Чвикалов [14, с. 35]. Гендерна рівність, на думку О. Нечаєвої, – це рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяють особам обох статей вільно розвивати свої потенційні можливості, виробляти вміння і навички для участі у політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку й освоєнні його досягнень [15, с. 12-13]. Існує і низка інших визначень гендерної рівності, основою яких виступають рівні права та можливості чоловіків і жінок у кожній сфері життя. Зазначимо, що вітчизняні та зарубіжні науковці дещо ширше конкретизують поняття «гендерна рівність» щодо законодавчого визначення цього терміна та деяких інших авторських інтерпретацій.

Т. Мельник під рівністю жінок і чоловіків розуміє рівність їхнього соціального статусу та загальної участі у всіх сферах життя на основі усвідомлення особистісних потреб та інтересів, подолання елемента ієрархічності, за якої історично чоловіки розглядались як істоти вищі, а їхня діяльність та їх результати – більш суспільно значущими, ніж досягнення жінок [16, с. 70]. Н. Оніщенко, О. Львова підкреслюють: коли йдеться про рівність статей як ідеал суспільно-політичного розвитку, під цим поняттям можуть розумітися: формальна рівність (закріплена законодавчо); рівність можливостей (надання законодавчо закріпленої переваги певній соціальній групі для створення однакових з іншими групами умов); рівність результату (цілеспрямоване забезпечення ліквідації для конкуруючих сторін перешкод, які можуть бути зумовлені попередньою дискримінацією) [17, с. 5]. І. Ларинбаєва акцентує, що гендерна рівність як цивілізаційна цінність (не в юридичному, а в більш широкому сенсі) включає рівність перед законом, можливостей і результатів [18, с. 20]. Тож додатковим елементом гендерної рівності дослідники виділяють рівність у досягненні результатів.

Незважаючи на те, що після декількох десятків років проведення досліджень у сфері гендерної рівності різними вітчизняними та зарубіжними науковцями більшість із них так і не виокремлюють принцип гендерної рівності як один із основних принципів права, гендерна рівність є одним із фундаментальних принципів розвитку громадянського суспільства та правової держави.

Будь-які принципи, у тому числі й принципи права, – результат людської діяльності. Вони є соціальними явищами як за джерелом походження, так і за змістом, а їх виникнення зумовлено потребами суспільного розвитку, в них відбиваються закономірності суспільного життя [3, с. 86]. Кожен принцип права є самостійним суспільним явищем, однак найвища його ефективність проявляється лише у взаємодії з іншими принципами права, коли вони починають діяти як цілісне утворення – взаємоузгоджено.

Нині у науці використовують різні терміни, зокрема «принцип гендерної рівності», «принцип рівності статей», «принцип рівноправ'я жінок і чоловіків» та ін. Якщо підвести попередній висновок, то можна відзначити фактично єдине змістовне наповнення цих явищ. Як свідчить проведений на початку аналіз термінів «рівність» та «рівноправність», найбільш вірним є застосування саме категорії «принцип гендерної рівності».

Принцип рівності статей передбачає, що економічні, політичні та соціальні ресурси повинні розподілятися між чоловіками й жінками загалом рівномірно, без суттєвих диспропорцій, нерівних умов у доступі до соціальних ресурсів [19, с. 36]. Відповідно до принципу рівності статей суспільні ресурси повинні розподілятися між чоловіками і жінками на рівній основі [15, с. 16]. Конституційно-правовий зміст принципу рівності прав жінки і чоловіка є сукупністю базових ідей та положень, що відображають усталені погляди на права жінки і чоловіка, їх сутність, фіксують правові цінності; є загальноприйнятими вимогами, вираженими в узагальненій формі й адресованими всім суб'єктам права [10, с. 125-126].

Принцип гендерної рівності вимагає приймати, а також давати оцінку невід'ємним відміннос-

тям між жінками і чоловіками і тим різним ролям, які вони відіграють у суспільстві, що пов'язано з приналежністю чоловіків та жінок до того чи іншого класу, їх політичними поглядами, релігією, етнічною групою тощо [20, с. 64, 67]. Принцип гендерної рівності має слугувати основою у забезпеченні рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, а з іншого – жодним чином не має порушувати моральні засади суспільства [21, с. 192]. Таким чином, принцип гендерної рівності має визнаватися одним із базових принципів права. Нині він наповнюється новим теоретико-правовим змістом; є фундаментом прав і свобод людини та передбачений реалізувати першочергово методологічну функцію – надавати засоби та способи ефективного реалізації прав людини. Важливою функцією принципу гендерної рівності є інформаційно-орієнтаційна, що передбачає ознайомлення всіх суб'єктів правовідносин з основоположними засадами гендерної рівності та правового регулювання у цій сфері.

Проведений аналіз змістовного наповнення принципу гендерної рівності надає можливість констатувати його взаємозалежність з іншими принципами права – принципом верховенства права, законності та інших, які лише в сукупності здатні належним чином викоринити в українському суспільстві дисбаланс у правах, можливостях та обов'язках жінок і чоловіків та встановити гендерний паритет. Принцип гендерної рівності є складним системним суспільним явищем, в основі якого лежать правові, політичні, соціальні, економічні, етнічні, культурологічні й інші чинники. Розкриваючи юридичну природу феномена гендеру, слід відзначити аксіологічну, онтологічну та гносеологічну основи принципу гендерної рівності.

Принцип гендерної рівності слід розуміти як сукупність обумовлених конкретно-історичним суспільним розвитком базових ідей та положень, що об'єктивують правові цінності встановлення гендерної справедливості в усіх сферах приватного, суспільного та державного життя і забезпечує розвиток правової держави та громадянського суспільства. Смысловими складниками принципу гендерної рівності є свобода, справедливість, верховенство права та законність. Гендерна рівність передбачає створення та використання єдиних правових засобів всіх учасників суспільних відносин – жінок та чоловіків; можливе передбачення системи винятків для окремих випадків (позитивна дискримінація); гарантування організаційних та процесуальних засобів для реалізації прав жінок і чоловіків.

Таким чином, фундаментальною складовою процесу розбудови демократичної держави є гарантування рівності прав людини. Особливістю конституційного принципу рівності прав і свобод людини є забезпечення їх юридичної рівноваги, збалансування потреб та інтересів окремих людей, соціальних груп і суспільства загалом, вироблення механізмів попередження можливих конфліктів інтересів та їх розв'язання у разі виникнення. Досягнення фактичної рівноправності людей, а не лише правової, має стати окремим напрямом у роботі органів публічної влади. Принцип гендерної рівності у ході історичного розвитку пройшов сутнісне, змістовне і формальне наповнення і трансформацію. Принцип гендерної рівності слід розуміти як сукупність обумовлених конкретно-історичним суспільним розвитком базових ідей та положень, що об'єктивують правові цінності встановлення гендерної справедливості в усіх сферах приватного, суспільного та державного життя і забезпечують розвиток правової держави й громадянського суспільства. Принцип гендерної рівності виступає як мета, яку необхідно враховувати у правотворчості і правозастосуванні.

Література

1. Боднар С. Б. Рівність як категорія філософії права: дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2009. 185 с.
2. Бокало Н. І. Формування і розвиток ідей рівності в праві: філософсько-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2014. 205 с.
3. Руднева О. М. Гендерна рівність у праві України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 178 с.
4. Дашковська О. Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загальнотеоретичний аналіз: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2008. 392 с.
5. Козюк М. Н. Правовое равенство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 1996. 24 с.
6. Мордовец А. С. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина / под ред. Н. И. Матузова. Саратов: Саратовская высш. шк., 1996. 287 с.
7. Воеводин Л. Д. Юридический статус личности в России: учеб. пособие. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1997. 304 с.
8. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 197 с.
9. Ларинбаева И. И. Юридическая онтология гендерного равноправия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Уфа, 2004. 32 с.
10. Деметрадзе Т. Р. Конституційний принцип рівності прав жінки і чоловіка: поняття, зміст, механізм його реалізації та захисту: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 204 с.
11. Вознюк Є. В. Порівняльний вимір гендерної політики перехідних держав (на прикладі України та Росії): дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2011. 181 с.

12. Бондар Г. Г. Концептуалізація детермінації гендерної нерівності в українському суспільстві: дис. ... канд. соц. наук. Запоріжжя, 2012. 224 с.
13. Основи теорії гендеру: навч. посібник / за ред. М. М. Скорик. Київ: К.І.С., 2004. 536 с.
14. Чвыкалов В. В. Гендерное равенство в праве: историко-правовое исследование: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ростов-на-Дону, 2012. 35 с.
15. Нечаева О. В. Гендерные проблемы России как социального государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Саранск, 2007. 30 с.
16. Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності: підручник. Київ: Стінос, 2010. 440 с.
17. Оніщенко Н. М., Львова О. Л. Гендерна рівність: крок до розвитку чи моральна криза сучасного суспільства? *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 62. С. 3-11.*
18. Ларинбаева И. И. Юридическая онтология гендерного равноправия: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Уфа, 2004. 32 с.
19. Івченко Ю. В. Філософсько-правовий аналіз гендерної політики в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 218 с.
20. Венгер О. М. Становлення та особливості функціонування гендерної демократії в сучасному українському суспільстві: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2009. 198 с.
21. Буковинська Н. Гендерна рівність: шлях до успіху чи загроза майбутньому? *Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 191-194.*

Добробог Людмила Миколаївна
старший науковий співробітник наукової
лабораторії соціологічного моніторингу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ВИДИ ТА ЗМІСТ ПРИНЦИПІВ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА

Кодифікація законодавства є не лише закріпленням чинних норм права та їх систематизацією, а й виробленням нових правових приписів, удосконаленням змісту законодавства, узгодженням його з міжнародними нормами та принципами. Саме це дозволяє розглядати кодифікацію як найбільш досконалу форму правотворчої діяльності. Однак сама кодифікація для виконання своїх завдань і реалізації функцій має відповідати низці вимог – принципів, нехтування якими не дозволить ефективно реалізувати приписи кодифікованого нормативно-правового акта (для прикладу згадаємо Податковий кодекс України). Отже, вивчення кодифікації та її принципів має важливе значення для вдосконалення законодавства.

Окремі аспекти кодифікації законодавства розкрито в роботах таких учених, як Ю. Волошин, Є. Гетьман, В. Гришук, А. Колодій, В. Костицький, Д. Михайлович, О. Міцкевич, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, Д. Погрібний, О. Скакун, Ю. Шемшученко, О. Ющик та ін. Однак слід вказати, що питання принципів кодифікації як форми систематизації нормативно-правових актів залишається недостатньо дослідженим.

Виклад основного матеріалу. Кодифікація законодавства як особлива форма правотворчості здійснюється відповідно до системи керівних, основоположних ідей, згідно з якими будується система законодавства, вноситься чіткість і послідовність та які є обов'язковими для суб'єктів правотворчості, – принципів кодифікації.

Є. Гетьман виокремлює загальні й спеціальні принципи кодифікаційної діяльності. Він вказує: «До загальних принципів належать верховенство права, законність, демократизм, гуманізм, науковість, професіоналізм, ефективність здійснення кодифікації, об'єктивність, гармонізація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу, гласність, справедливість. Серед спеціальних принципів необхідно виділити техніко-юридичну досконалість кодифікаційних актів, повноту, цільове спрямування, системну погодженість» [1, с. 15].

Є. Погорелов не виокремлює загальні та спеціальні принципи. Він зазначає: «Можна виділити основні принципи саме кодифікаційної діяльності: плановість, системність і систематичність проведення кодифікаційних робіт; наукову обґрунтованість кодифікованих актів; забезпечення верховенства права й закону; врахування системно-структурних властивостей об'єктивного юридичного права та законодавства; техніко-юридичну досконалість кодифікаційних актів; наближення кодифікаційної діяльності в Україні до «європейських стандартів», зумовлених особливостями континентальної пра-

вової системи» [2, с. 6].

Більш обґрунтованим вважаємо підхід, за якого виокремлюються загальні та спеціальні принципи. При цьому, на нашу думку, під загальними принципами слід розуміти систему незаперечних вимог не лише до кодифікаційної діяльності, а й до правотворчої діяльності та діяльності щодо систематизації законодавства.

До загальних принципів кодифікаційної діяльності слід віднести такі: верховенства права, гуманізму, законності, демократизму. Проаналізуємо їх детальніше.

Принцип верховенства права. В умовах функціонування на міжнародно-правовій арені України як самостійної й демократичної держави, укладення нею значної кількості міжнародно-правових договорів і, як наслідок, взяття нових зобов'язань особливою значення набувають питання виконання таких договорів в українській державно-юридичній практиці. Зокрема, закріплений у низці міжнародно-правових документів, що набули чинності для України та є частиною її національного законодавства, принцип верховенства права на сьогодні залишається не до кінця визначеним у вітчизняній теорії права. М. Козюбра стверджує, що принцип верховенства права може бути розкритим лише за умови дотримання певних гносеологічних позицій щодо права: по-перше, повинно мати місце розрізнення права й закону; по-друге, право слід розглядати не як акт державної влади, а як соціальний феномен, пов'язаний із такими категоріями, як справедливість, свобода, рівність, гуманізм; по-третє, право має розглядатися в нерозривному зв'язку з правами людини [3, с. 24].

Принцип гуманізму безпосередньо постає з принципу верховенства права та належить до загальноправових принципів. Необхідність його реалізації під час прийняття нормативно-правових актів, у тому числі кодифікованих, зумовлює потребу в зважанні на права й свободи людини, особливо так звані негативні права, які є абсолютними.

Принцип законності належить загалом до діяльності органів держави. Це положення знайшло відображення в ч. 2 ст. 19 Конституції України: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Саме чітке виконання органами державної влади приписів законів з огляду на принцип верховенства права дозволяє здійснювати демократичний цивільний контроль народом за діяльністю публічної влади. Закони, хоч і приймаються державою, є обов'язковими також для неї самої, що й зумовлює стан правопорядку та запобігає узурпації влади, її свавілля.

Принцип демократизму. Як відомо, демократія (з грец. *demos* – народ і *cratia* – владарювання) – це влада народу. У Конституції України проголошено: «Носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ст. 5); «Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» (ст. 69). Звісно, нормативно-правові акти, зокрема закони, приймаються в Україні переважно Верховною Радою України («Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України» (ст. 75 Конституції України)). Однак народ як носій суверенітету також є суб'єктом правотворчості. В. Ковальський та І. Козінцев вказують: «Правотворчість можуть здійснювати український народ (шляхом референдуму), місцеві громади (на зборах, сходах або через обрані ними органи). За допомогою такої діяльності правова система підтримується в активному стані, запроваджуються, змінюються чи скасовуються правові норми» [4, с. 13].

Принцип демократизму проявляється в публічному встановленні та здійсненні відкритого порядку підготовки й затвердження нормативно-правових актів. Насамперед ідеться про доступність і відкритість підготовки законів для українського народу. Усе це забезпечується активною участю народних депутатів, усього депутатського корпусу, широкої громадськості в правотворчості, максимальним врахуванням у законотворчих рішеннях громадської думки, інтересів громадян [4, с. 16].

Варто згадати також про важливість усенародного обговорення проектів нормативно-правових актів. Сучасні здобутки науки управління в аспекті питання, що розглядається, вказують на важливу роль цієї форми демократії, особливо в питаннях, що стосуються найбільш важливих аспектів суспільного й державного життя.

Таким чином, принцип демократизму забезпечує участь у правотворчій, зокрема законодавчій, діяльності громадськості, робить можливим наявність контролю за суб'єктами правотворчості.

До спеціальних принципів кодифікаційної діяльності, на нашу думку, слід віднести принципи доцільності та досконалості. Проаналізуємо їх детальніше.

Принцип доцільності вказує на відповідність прийняття кодифікаційного акта меті, завданням і функціям правового регулювання. Він дозволяє визначити ефективність використання саме цієї форми правотворчої діяльності. Адже відомо, що нормативно-правові акти за юридичною силою поді-

ляються на закони й підзаконні нормативно-правові акти.

Закон – це нормативно-правовий акт, прийнятий в особливому порядку вищим представницьким органом державної влади (парламентом) або безпосередньо народом (шляхом референдуму), який має вищу юридичну силу та призначається для врегулювання найбільш важливих суспільних відносин.

Доволі часто в науковій юридичній літературі як ознака закону наводиться те, що він «виражає загальну волю». Однак, як зауважив М. Марченко, посилаючись на французького ученого М. Оріу, насправді закон є «справою волі більшості, яка існує в парламенті або в межах виборчого корпусу». Саме ця воля, а не загальна воля, є «законодавчою», панівною. Що стосується загальної волі, як підсумував автор, «не волі більшості, а волі загальної, то вона є нічим іншим, як волею приєднання чи згоди» [5, с. 517].

При цьому за ступенем впорядкованості виокремлюють такі акти: а) кодифіковані – нормативні акти, затверджені законами, у яких на науковій основі узагальнюються й систематизуються норми права, що регулюють певну групу суспільних відносин. Кодифіковані закони приймаються у формі кодексів та основ законодавства (наприклад, Кодекс адміністративного судочинства України, Основи законодавства України про охорону здоров'я); б) поточні (тематичні) – несистематизовані законодавчі акти, прийняті з окремих питань (наприклад, Закон України «Про холдингові компанії в Україні») [6].

А. Венгеров вказує, що нормативно-правовий акт, у якому виражається й закріплюється закон, може мати різні форми. Поряд із найбільш поширеною формою – викладом закону в окремому письмовому акті – теорія права виокремлює також нормативно-правові акти у вигляді кодексів (з лат. – збірник, список). Кодекс – це також закон, проте за формою він представлений у «книжному» стані. Кодекси є зручними в багатьох аспектах: охоплюють правовим регулюванням основну частину суспільних відносин у відповідній сфері соціального життя, є систематизованими, ними легко користуватися, адресат (суб'єкт права) знає, куди треба «подивитись» (у кодексів, як правило, існує додатковий пошуковий апарат) тощо [7, с. 343-344].

Тому прийняття саме кодифікованого акта має відповідати вимогам юридичної техніки, засадам правового регулювання. Адже, можливо, краще прийняти окремий закон (не кодифікований) або взагалі певні суспільні відносини регулювати за допомогою під законних нормативно-правових актів тощо.

Отже, головне питання полягає в тому, щоб визначити, чи забезпечить прийняття кодифікованого акта належну урегульованість суспільних відносин та чи буде правове регулювання ефективним. Принцип доцільності дозволяє зрозуміти правильність проведення правотворчої діяльності.

Принцип досконалості. Розвиток законодавства, що супроводжує державно-правові реформи в Україні, порівняно з його ефективністю, зумовлює потребу в розгляді питання вдосконалення юридичної техніки, зокрема й у сфері правотворчості. Готуючи проекти нормативно-правових актів, відповідні суб'єкти ґрунтуються переважно на власному досвіді, інколи забуваючи про відповідні правила, науково обґрунтовані вимоги тощо.

Правила юридичної техніки за нормативною природою являють собою встановлені державою вимоги з використання засобів і прийомів юридичної техніки з метою найбільш досконалої підготовки й систематизації законів і підзаконних нормативних актів. До змістовних і формально-юридичних правил юридичної техніки належать правила вибору належної форми нормативно-правового акта для регулювання певних суспільних відносин, підготовки концепції законопроекту, визначення меж змісту закону, правила формулювання юридичних дефініцій, що створюють нормативну основу законопроекту [8, с. 86].

Загалом способи, прийоми, уміння праворегулятивної діяльності можуть класифікуватися на такі види: соціологічно-дослідні (використовуються, наприклад, під час з'ясування волі населення, різних соціальних груп, яка має втілюватися в законах та інших нормативно-правових актах, або ж під час визначення доцільності, своєчасності, ефективності правового регулювання); мовні (використовуються щодо юридичної термінології, стилю викладу змісту правових актів); логічні (використовуються, зокрема, під час побудови юридичних моделей, «конструкцій», тлумачення правових норм, систематизації законодавства); психологічні (використовуються, наприклад, у правозастосовній діяльності, зокрема, під час притягнення правопорушників до юридичної відповідальності); педагогічні (використовуються, зокрема, з метою впливу на правосвідомість суб'єктів під час застосування й реалізації юридичних норм); організаційні (наприклад, щодо забезпечення процедурного аспекту праворегулятивної діяльності); економічні (використовуються, зокрема, під час визначення «собівартості», витрат на певні праворегулятивні акції, дії); технічні (використання сучасних технічних засобів,

електронно-обчислювальної техніки в юридичній діяльності).

Таким чином, кодифікація законодавства як різновид правотворчості має ґрунтуватися й відповідати низці принципів, серед яких слід виділити загальні принципи (верховенства права, гуманізму, законності, демократизму) та спеціальні принципи (доцільності й досконалості).

Література

1. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: поняття, особливості, види: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 20 с.
2. Погорелов Є. В. Кодифікаційна діяльність в правовій системі України (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. 18 с.
3. Козюбра М. І. Принцип верховенства права і конституційна юрисдикція. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. № 4. С. 24-33.
4. Ковальський В. С., Козінцев І. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 192 с.
5. Проблемы теории государства и права / под ред. М. Н. Марченко. Москва: Юристь, 2002. 778 с.
6. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права. Харків: Право, 2002. 432 с.
7. Венгеров А. Б. Теория государства и права. Москва: Юриспруденция, 2000. 528 с.
8. Сидор В. Д. Юридична техніка земельного законодавства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2010. № 85. С. 85-90.

Гльков Василь Васильович
суддя Дніпропетровського
окружного адміністративного суду,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО СУДУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

З 1 березня 2019 року в судах України повинна розпочати роботу та функціонування Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система. Ще 1 грудня 2018 року, у офіційному виданні - газеті "Голос України" було опубліковано оголошення про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи у складі восьми підсистем.

Так, згідно з положеннями параграфу 2 (Прикінцевих положень) розділу V Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII [1], Державною судовою адміністрацією України було оголошено про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Робота системи повинна здійснюватись у складі таких підсистем:

- Єдиний контакт-центр судової влади України;
- Єдина підсистема управління фінансово-господарськими процесами;
- Офіційна електронна адреса (Електронний кабінет);
- Офіційний веб-портал «Судова влада України»;
- Єдиний державний реєстр судових рішень;
- Підсистема «Електронний суд»;
- Модуль «Автоматизований розподіл»;
- Модуль «Судова статистика».

Остаточне нормативне забезпечення процесу впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі - ЄСІТС) здійснюватиметься з моменту затвердження Вищою радою правосуддя Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему з урахуванням консультацій з Радою суддів України.

Таким чином, відправною датою для адміністративних судів та усіх судів України щодо початку роботи «Електронного суду» має стати 1 березня 2019 року.

Положення статті 18 Кодексу адміністративного судочинства України присвячені особливос-

тям функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в адміністративних судах.

Серед найбільш цікавих видається за необхідне зупинитись на таких положеннях.

Позовні та інші заяви, скарги та інші визначені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в день надходження документів. Таким чином, навіть якщо документ подається в паперовому вигляді його необхідно сканувати та вносити в ЄСІТС. Така технічна робота є вкрай обтяжливою для працівників апарату суду, адже позов може містити і 300 томів матеріалів справи, значно полегшить роботу суду – передача позовів з готовою його електронною копією, що деякі представники сторін вже роблять на практиці.

Основним завданням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи є: обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами; обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судом та учасниками судового процесу; фіксування судового процесу; участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відео конференції [2].

Найбільш цікавими з процесуальної точки зору та економії коштів з Державного бюджету є положення згідно, якого суд направляє судові рішення та інші процесуальні документи учасникам судового процесу на їх офіційні електронні адреси, вчиняє інші процесуальні дії в електронній формі. Однак, на практиці, можливі і проблемні випадки, коли сторона, отримавши судові рішення чи інший документ в електронній формі, потребуватиме відповідний документ в паперовому вигляді. Таке процесуальне право сторони передбачене і вона зможе отримати копію судового рішення у паперовій формі за окремою заявою. За таких обставин, ймовірно, що вплив процесуальних строків у такій ситуації здійснюватиметься з моменту отримання рішення у електронній формі.

Процесуальний закон зобов'язує адвокатів, нотаріусів, приватних виконавців, судових експертів, державні органи та органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки зареєструвати офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють свої офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в добровільному порядку [2].

Слід зазначити, що особа, яка зареєстрована в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі має право на подання документів до суду в паперовій формі.

Особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, подають процесуальні та інші документи, письмові та електронні докази, вчиняють інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, з використанням власного електронного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис». Тобто кожен документ, повинен подаватись з використанням електронного підпису.

Цікавими є також положення, що суд проводить розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі. Процесуальні та інші документи і докази у паперовій формі не пізніше трьох днів з дня їх надходження до суду повинні бути переведені у електронну форму та долучаються до матеріалів електронної судової справи. Тобто їх слід перевести у електронний вигляд – «засканувати». З положень цієї норми вбачається, що під час розгляду справи суддя повинен користуватись окремим потужним комп'ютером, колегія суддів – трьома комп'ютерами, що може призвести до значних витрат коштів, адже у багатьох судах навіть не має окремих залів судових засідань.

Заслуговує на увагу також положення статті 59 КАС України щодо довіреності. Довіреність від імені юридичної особи видається за підписом (електронним цифровим підписом) посадової особи, уповноваженої на це законом, установчими документами [2]. У випадку передачі представником заяви по суті справи в електронній формі він може додати до неї довіреність або ордер в електронній формі, підписані електронним цифровим підписом. Тобто відповідні документи повинні бути підписані електронним цифровим підписом.

Таким чином, запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а також «Електронного суду» у цій системі, покликане спростити комунікацію між громадянами та судами шляхом запровадження нової системи швидкого обміну інформацією в електронному вигляді безпосередньо між судами, всіма учасниками судового процесу, а також суб'єктами владних повноважень.

Численні переваги від нововведень – беззаперечні, однак їх реалізація здійснюватиметься

шляхом кропіткої роботи судів, буде пов'язана з необхідністю додаткового фінансування, а також важливим під час відправлення правосуддя є уникнення зловживань з боку учасників судового процесу під час використання «Електронного суду».

Література

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 № 2147-VIII [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19> (дата звернення 12.01.2019 р.).
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення 12.01.2019 р.).

Кучук Андрій Миколайович

доцент Сумського державного педагогічного
університету ім. А.С.Макаренка,
доктор юридичних наук, доцент

ПЕРИПЕТІЇ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ ЛЮДСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНСЬКУ СИСТЕМУ ПРАВА

Перманентні реформи правової сфери в Україні спрямовані, зокрема, на імплементацію західних правових традицій. Однак, і на сьогодні у вітчизняній системі права продовжують існувати традиції та доктрини, властиві радянському праву, що інколи призводять до існування різного роду оксюморонів. Найбільш яскраво це проявляється у сфері реалізації такого концепту західної правової цивілізації як людські права.

Наявна правнича література висвітлює окремі аспекти цієї проблематики, при цьому значна її частина не містить детального аналізу і критичного сприйняття предмету дослідження.

Водночас, значним внеском у розроблення окресленої проблематики є дослідження таких вітчизняних учених як С. Головатий (відомою є його праця «Верховенство права», у якій системно і послідовно викладено доктрину верховенства права та проаналізовано стан її упровадження в Україні. Важливою є і дескрипція автором термінології, що дозволяє адекватно відобразити зміст пізнаваного явища; частина обґрунтованих С. Головатим положень покладені у основу іншої праці – «Про людські права», що є на сьогодні чи не єдиною працею, у якій знайшло відображення саме європейське розуміння людських прав та критично оцінено напрацювання вітчизняної юридичної науки у цій сфері), М. Козюбра (висвітлення методології правничої науки загалом та методологічних засад пізнання права та прав людини з акцентуванням уваги на необхідності доповнення раціональних засобів правової гносеології іншими, що зумовлено природою права, яке «est ars boni et aequi»), О. Мінченко (мова як фактор неуніверсальності права, право як відображення культури соціуму та необхідність відходу від розуміння права як прескриптивного тексту), М. Савчин (сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму; автор виходячи саме з основоположних цінностей і принципів висвітлює зміну акцентів у діяльності органів публічної влади [1]), С. Шевчук (конституційна демократія як основа поступального розвитку соціуму та необхідність її імплементації у національну систему права; іманентність імпліцитності тексту Конституції, яка є не стільки нормативно-правовим актом, скільки актом установчої влади народу).

Однак, і до сьогодні переважна більшість вітчизняних юристів (як і юристів на пострадянському просторі) розуміє людські права як ті можливості, що надаються людині державою і нею ж охороняються, відтак, наявність права ставиться узалежність від наявності прескриптивного тексту – закону: є закон – є право, відсутній закон – не має і права (у цьому контексті варто черговий раз нагадати, що у Конституція Федеративної Республіки Німеччини не закріплює право людини на освіту).

До того ж, в українському правовому дискурсі майже завжди мова йде про права людини, яким відповідають обов'язки людини (правам людини кореспондують обов'язки людини), хоча при цьому, знову ж таки, забувається конституційний припис, закріплений у ст. 3: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2]. Людським правам іманентною є вертикальність: їх адресатом є держава, а не інша людина. Тому людські права і обов'язки людини є різними і непов'язаними явищами. Про взаємозв'язок прав і обов'язків учасників суспільних відносин (але права уповноваженої сторони і

людські права теж є категоріями, якими позначаються різні за сутністю явища) можна вести мову лише у контексті правовідносин, але не у контексті людських прав.

Саме тому дещо незрозумілим залишається теза, що доволі часто висловлюється у наукових колах і серед практикуючих юристів, про превалювання прав підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) над правами потерпілого (при цьому мова йде, передусім, про кількісну перевагу). Розглядаючи цю тезу крізь призму людських прав, слід відзначити наступне. Людські права належать кожній людині, вони є природними, фундаментальними і невід'ємними. Тому у цьому контексті і підозрюваний (обвинувачений, підсудний), і потерпілий мають одні і ті ж права. При цьому права підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) можуть бути обмежені (право на свободу та особисту недоторканність, право на повагу до особистого і сімейного життя та ін.) або, навіть, порушені (право на свободу та особисту недоторканність, свобода від катувань, право на повагу до особистого і сімейного життя, заборона дискримінації та ін.) (за їх порушення винні особи мають понести відповідальність). Права ж потерпілого не обмежуються і не порушуються, якщо органи публічної влади виконують свої обов'язки, зокрема, проведення ефективного розслідування. Саме держава відповідає перед потерпілим про забезпечення його прав (як і перед підозрюваним (обвинуваченим, підсудним) за забезпечення його прав).

Наявність відповідних повноважень органів публічної влади, у тому числі й можливості застосування заходів державного примусу, зумовлюють необхідність наділення підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) у межах кримінально-процесуальних відносин відповідними правами: заявляти відводи і клопотання, відмовитись давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом, право на захист та ін., яким відповідає обов'язок органів публічної влади (а не потерпілого). У свою чергу, повноваженням органів публічної влади відповідає обов'язок підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) (а не потерпілого). Наголошу, «на стороні» органів публічної влади у цьому випадку і фаховість їх працівників, і можливість застосування примусу (чого може не мати підозрюваний (обвинувачений, підсудний), який до того ж, перебуває у психологічно несприятливій для нього ситуації). У кримінальному провадженні передбачена не змагальність потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), а відповідного органу державної влади та підозрюваного (обвинуваченого, підсудного).

І, навіть, якщо процесуальне законодавство містить значну кількість колізійних норм або прогалин, то це не питання прав потерпілого, а неефективна діяльність (або бездіяльність) суб'єктів юридичного нормотворення (які є органами публічної влади).

Відтак, тези, зокрема, слідчих, прокурорів, суддів про те, що підозрюваний (обвинувачений, підсудний) «має більше прав, ніж потерпілий» слід сприймати як намагання органів публічної влади перекласти на потерпілого свій обов'язок провадити ефективно розслідування та здійснювати ефективно правосуддя, позбавляючи останнього при цьому застосовувати засоби державного примусу (оскільки це лише повноваження державних органів).

Література

1. Савчин М.В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Ужгород: РІК-У, 2018. 440 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.

Корнієнко Максим Вікторович
професор кафедри публічного управління
та адміністрування Одеського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Під час проведення євроінтеграційних перетворень та змін, крок за кроком реформується правова система держави та вдосконалюється діяльність Національної поліції України, в тому числі що стосується протидії домашньому насильству. Поліція керується в своїй діяльності принципом верховенства права, захист прав та свобод визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності всієї правоохоронної системи.

Питаннями протидії домашньому насильству у вітчизняному законодавстві займаються такі

науковці як О. Бандурка, А. Благ, Ю. Бітяк, О. Буцько, Я. Бордіян, В. Головченко, Ю. Губаль, С.В. Дубровська, Т.В. Журавель, Д.Г. Заброта, О. Ковальова, Н. Кукшинова, С. Константінов, Х. Лисенко, В. Махотін, О. Мілорадова, О. Плужнік, О. Скакун, М. Тищенко, Я. Шевченко та ін.

Протидія такому ганебному явищу як домашнє насильство закріплена в Україні в першу чергу на законодавчому рівні, в нормативно-правових актах різної юридичної сили, починаючи від Конституції України, рішень Конституційного Суду України, джерел міжнародного-права та рішення Європейського суду з прав людини, кодифікованими нормативними актами та Законами України, Указами та розпорядженнями Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, відомчими та міжвідомчими актами органів виконавчої влади, Постанов Пленуму Верховного Суду України та Пленуму Верховного спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, та закінчуючи джерелами роз'яснювально-рекомендаційного характеру.

Закон України «Про Національну поліцію» передбачає, що поліція вживає заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі [1].

Неможна не відзначити один із останніх прийнятих нормативно-правових документів, що безперечно являється одним із основоположних нормативних актів в сфері протидії домашньому насильству, це Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». В Законі окремо приділено увагу захисту дітей, коли постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей та законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини [2]. Захист дитини з боку держави під час протидії домашньому насильству є пріоритетним напрямком держави, це засвічують і міжнародні нормативні акти. Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про права дитини, що стала основоположним європейським нормативно-правовим актом щодо захисту прав дитини, яку ратифікували майже всі держави, включаючи і Україну.

В Конвенції зосереджений перелік основних прав дитини, що виражаються у забезпеченні, захисті прав дитини. Конвенція про права дитини сприяла перетворенню «дитини» з об'єкта правовідносин, на суб'єкт, який є особистістю, а не власністю держави чи батьків. При чому держави зобов'язані ставитись до особи, вік якої не встановлений, як до дитини, поки не буде встановлено інше [3]. Не менш ефективним є європейський механізм захисту прав дітей, зокрема робота Комітетів Ради Європи та безпосередньо Європейський Суд з прав людини, виконання рішень якого для України з 2006 року є обов'язковим. Європейський суд з прав людини це міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод і включає всі питання які стосуються тлумачення і застосування, включаючи міжнародні справи і скарги окремих осіб. Підтвердження того є стаття 5 КПК України, яка зазначає що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Крім того, особливу увагу слід звернути на Конвенцію (210) Ради Європи про запобігання та боротьбу із насильством стосовно жінок та домашнім насильством - Стамбульську конвенцію, яка підписана, але й досі не ратифікована Україною, що є на сьогодні прогалиною в законодавстві, так як на шляху євроінтеграційних перетворень робити такі помилки державі недопустимо. Дискусії навколо доцільності її ратифікації сприяли частковому відображенню її положень в національному законодавстві, зокрема що стосується визнання дітей-свідків насильства жертвами такого насильства, а також щодо закріплення в якості обтяжуючої обставини вчинення злочинів проти дитини чи в присутності дитини, але цього недостатньо для комплексного прийняття вищевказаного документу.

Потрібно відмітити, що деякі прогалини у законодавстві відносно протидії домашньому насильству поступово виправляються, так з 11.01.2019 року набирає чинність Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», так Верховна Рада України внесла зміни і доповнення в розділ XIII ККУ Обмежувальні заходи; в статтю 91¹. Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство; доповнити статтею 126¹ визначенням домашнього насильства, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи; також доповнення і зміни в статтю 134. Незаконне проведення аборту або стерилізації; статтю 151². Примушування до шлюбу; статтю 152. Згвалтування; статтю 153. Сексуальне насильство; Статтю 390¹. Неви-

конання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників, та іншими новелами в законодавчих актах України [4]. Внесення вищевказаних змін це дійсно є величезний позитивний крок до європейських інтеграційних процесів.

Одним з превентивних заходів вчинення домашнього насильства згідно закону є вжиття спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, зокрема: терміновий заборонний припис стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно кривдника; взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Терміновий заборонний припис виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи з метою негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення [5].

Терміновий заборонний припис може містити такі заходи як зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Під час вирішення питання про винесення термінового заборонного припису пріоритет надається безпеці постраждалої особи. Зазначена вимога поширюється також на місце спільного проживання (перебування) постраждалої особи та кривдника незалежно від їхніх майнових прав на відповідне житлове приміщення.

Перед винесенням термінового заборонного припису поліцейським обов'язково проводиться оцінка ризиків, яка і буде являтися підставою для вибору заходів, на сьогоднішній день нормативно-правовий документ який буде закріплювати бланк оцінки ризиків та порядок її проведення, знаходиться на погодженні у Міністерства внутрішніх справ України та Міністерством соціальної політики України. Затягування в закріпленні на нормативно-правовому рівні цієї норми може призвести до нежиття поліцейським заходів з реагування на факт домашнього насильства, а саме застосування термінового заборонного припису стосовно кривдника, що в свою чергу може бути наслідком допущення повторності його скоєння з настанням тяжких наслідків або смерті потерпілої особи.

Працівники уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України можуть у встановленому законом порядку застосовувати до кривдника поліцейські заходи примусу.

Терміновий заборонний припис виноситься строком до 10 діб. Терміновий заборонний припис вручається кривднику, а його копія - постраждалій особі або її представнику. Дія термінового заборонного припису припиняється у разі застосування до кривдника судом адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту або обрання щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у кримінальному провадженні. Кривдник, стосовно якого винесено терміновий заборонний припис, згідно з яким він повинен залишити місце спільного проживання (перебування) з постраждалою особою, зобов'язаний повідомити про місце свого тимчасового перебування уповноважений підрозділ органів Національної поліції України за місцем вчинення домашнього насильства.

Водночас поліцейський не може застосувати заходи, передбачених пунктами 1 (зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи) і 2 (заборона на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи) частини другої статті 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», якщо кривдником є особа, яка на день винесення припису не досягла вісімнадцятирічного віку та має спільне місце проживання (перебування) з постраждалою особою.

Особа, стосовно якої винесено терміновий заборонний припис, може оскаржити його до суду в загальному порядку, передбаченому для оскарження рішень, дій або бездіяльності працівників уповноважених підрозділів органів Національної поліції України.

В матеріалах розглянуті деякі новели законодавства стосовно протидії домашньому насильству. З акцентовано увагу на проблемних аспектах сучасного законодавства України, що стосуються протидії домашньому насильству.

Література

1. Про Національну поліцію: Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 35.
3. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 року. *Конвенцію ратифіковано Постановою ВР*. 1991. №789-XII від 27.02.1991.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому

насилъству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 року № 2227/17-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. №5. Ст. 34.

5. Про затвердження Порядку винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: Наказ МВС України від 01.08.2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2018.

Аніщенко Михайло Анатолійович
старший викладач кафедри управління і економіки
фармації, медичного та фармацевтичного права
Запорізького державного медичного університету,
кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ОСВІТИ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

В Україні існує чимало проблем, пов'язаних із запобіганням та виявленням корупції. Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції», Постанови Кабінету Міністрів України від 04.09.2013 № 206 «Питання запобігання та виявлення корупції», Методичних рекомендацій щодо діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, затверджених рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції 13.07.2017 № 317, в кожній бюджетній установі, підприємстві чи організації (державній або комунальній) має функціонувати уповноважена особа (або підрозділ) з питань запобігання та виявлення корупції [1]. Крім уповноваженої особи (або підрозділу) з питань запобігання та виявлення корупції, в антикорупційній діяльності має бути задіяний керівник установи (підприємства, організації), а в тій чи іншій мірі – усі посадові особи та працівники даної установи (підприємства, організації).

Функції, покладені на уповноважених осіб з питань запобігання та виявлення корупції потребують спеціальної підготовки даних працівників, періодичного підвищення їх кваліфікації. Якщо ж мова йде про уповноважених осіб (підрозділів) органів державної влади та місцевого самоврядування, то їх підвищення кваліфікації здійснює НАЗК.

Спеціальна підготовка уповноважених осіб та підрозділів державних та комунальних підприємств, установ та організацій на цей час є проблемою, адже жоден орган наразі цього не здійснює.

Серед комунальних і державних закладів значною та питомою вага закладів охорони здоров'я, до яких належать як медичні заклади, так і аптечні.

Питання протидії та запобігання корупції в закладах охорони здоров'я є надто актуальним питанням, особливо в контексті проведення медичної реформи.

Центрами медичної освіти в Україні традиційно були і залишаються державні медичні університети системи Міністерства охорони здоров'я України. В медичних університетах викладаються медико-правові та фармацевтико-правові дисципліни, в обов'язковому порядку створюються і функціонують уповноважені особи з питань запобігання та виявлення корупції.

З метою розвитку антикорупційної освіти в сфері охорони здоров'я на базі медичних університетів необхідно створити Центри антикорупційної освіти в охороні здоров'я, де здійснювати підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації уповноважених осіб (підрозділів) з питань запобігання та виявлення корупції, юрисконсультів, а також посадових осіб закладів охорони здоров'я. Також проводити заняття з медичними працівниками в аспектах етики, доброчесності, юридичної відповідальності за отримання неправомірної вигоди. Створення таких центрів має бути затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України.

В межах діяльності Центрів антикорупційної освіти в охороні здоров'я здійснювати не лише навчальні, а й наукові заходи з питань антикорупційної діяльності, а також створити сайт, в якому висвітлювати правові та організаційні питання запобігання корупції в сфері охорони здоров'я.

До роботи даних Центрів залучати іноземних фахівців з антикорупційної діяльності з провідних держав світу з метою обміну досвідом.

Література

1. Питання запобігання та виявлення корупції: постанова Кабінету Міністрів України від 04.09.2013 р. № 706. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/706-2013-p>.

Буканов Григорій Миколайович

доцент кафедри конституційного, адміністративного
та трудового права Запорізького національного
технічного університету,
кандидат політичних наук, доцент

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Згідно зі ст. 16 Конституції України забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави. Одним із прав громадян України є право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля (ст. 50 вітчизняного Основного Закону) [1].

Відповідно до преамбули Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-ХІІ, у тому числі, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. Ст. 1 цього Закону говорить про те, що одним із завдань законодавства про охорону навколишнього природного середовища є забезпечення екологічної безпеки [2].

Забезпечення екологічної безпеки у сучасних умовах є важливою проблемою державної економічної політики та невід'ємною умовою сталого економічного і соціалістичного розвитку України. Це зумовлено значним антропогенним порушенням та техногенною перевантаженістю території України, негативними екологічними наслідками Чорнобильської катастрофи, не раціональним використанням природних ресурсів, відсутністю контролю за ввезенням в Україну економічно небезпечних технологій, речовин і матеріалів, застосуванням економічно шкідливих і недосконалих технологій, значно негативними економічними наслідками оборонної і військової діяльності та природними катастрофами.

В Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» забезпечення екологічної безпеки розглядається як: одна зі складових невід'ємної умови сталого економічного та соціального розвитку України (преамбула); одне із завдань законодавства про охорону навколишнього природного середовища (ст. 1); одна зі складових мети розроблення і приймання державних цільових, міждержавних, місцевих програм (ч. 1 ст. 6); одна зі складових мети проведення в Україні систематичних комплексних наукових досліджень навколишнього природного середовища та природних ресурсів (ч. 1 ст. 8); одне з питань програм та заходів щодо економічного та соціального розвитку України (ч. 4 ст. 22); мета встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог, з якою проводяться екологічна стандартизація і нормування (ст. 31); один із заходів, для стимулювання і фінансування якого можуть утворюватись фонди в Україні (ч. 8 ст. 47); один з видів заходів (Розділ XI); одна з вимог, яка обов'язково повинна враховуватися при проведенні фундаментальних та прикладних наукових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (ч. 1 ст. 57); одна з вимог, посадові особи та спеціалісти, винні в порушенні якої позбавляються премій (ч. 7 ст. 68) тощо.

Згідно з ч. 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Однак вважаємо, що поняття екологічної безпеки у такому вигляді не чітко і не повно відображає її природу.

Екологічна безпека як суб'єктивна категорія, проявляється у процесі реалізації суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку шляхом регулятивного та охоронного методів. Це право громадян тісно пов'язане з правом на безпечне навколишнє природне середовище для їх життя і здоров'я. З іншого боку – це об'єктивно існуюча система правового забезпечення екологічної безпеки, за допомогою якої регламентується екологічно небезпечна діяльність, режим використання природних ресурсів, охорона довкілля, попередження погіршення екологічного стану та виникнення небезпеки для природних об'єктів і населення [3, с. 123].

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV об'єктами, у тому числі, екологічної безпеки є: людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи (перелік яких відповідно до ст. 22 Конституції України не є вичерпним); суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні ціннос-

ті, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність [4]. Таким чином, об'єктами екологічної безпеки є все, що має життєво важливе значення для суб'єктів безпеки: духовні потреби, цінності та інтереси особи, суспільства і держави, природні ресурси та довкілля як матеріальної основи державного та суспільного розвитку.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про основи національної безпеки України» суб'єктами забезпечення, зокрема, екологічної безпеки є: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; органи і підрозділи цивільного захисту; громадяни України, об'єднання громадян.

Сьогодні «забезпечення екологічної безпеки» набуло не тільки власне еколого-правового, але й загальноюридичного регулятивного й охоронного значення через характер прояву різних видів екологічно шкідливої діяльності, джерел і об'єктів походження екологічного.

Розвиток законодавчого та іншого нормативно-правового забезпечення екологічної безпеки відбувається в міру впорядкування різноманітних видів діяльності за об'єктами та джерелами екологічної небезпеки – виробництва, збереження, використання, захоронення та утилізації отруйних речовин, токсичних відходів, біотехнологій, радіоактивних відходів і матеріалів, використання атомної енергії, інших екологічно небезпечних факторів.

Поняття «забезпечення екологічної безпеки» означає вплив права на відносини з приводу навколишнього середовища шляхом визначення за допомогою норм права дій і заходів, які можуть зробити можливим досягнення стану навколишнього середовища, що забезпечує необхідні умови для існування людей, тобто безпечного стану для людей.

Забезпечення екологічної безпеки – це один з головних способів розв'язання екологічних проблем, що гарантує суспільству розвиток у природоохоронній формі.

Таким чином, забезпечення екологічної безпеки можна визначити, як діяльність органів державної влади, юридичних і фізичних осіб, національних і міжнародних громадських організацій, об'єднань, рухів, політичних партій та інших некомерційних організацій, спрямована на створення умов сталого, екологічно безпечного соціально-економічного розвитку держави, гарантій захищеності навколишнього середовища, екологічних прав і життєво важливих інтересів людини та громадянина від можливих зовнішніх і внутрішніх екологічних загроз, небезпек і ризиків з використанням адекватних конкретній екологічній ситуації політичних, економічних, науково-технічних, інформаційних та інших заходів і засобів.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
3. Екологічне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / [за ред. А.П. Гетьмана та М.В. Шульги]. – Х. : Право, 2009. – 328 с.
4. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

Воронова Ольга Василівна

завідувач кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ФАКТИЧНІ ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ

Перед Україною постали проблеми, які до останнього часу були невідомі правовій науці. Це правове регулювання шлюбних відносин, які реально існують, проте мають певні відхилення від правових та моральних норм, що регламентують засади шлюбу і сім'ї.

Слід запропонувати визначення традиційного шлюбу як основної моделі союзу чоловіка і жі-

нки, необхідного для самозбереження і культурного розвитку суспільства. З цих позицій шлюб є основою сім'ї і має правовий захист, гарантований державою. Якщо йдеться про спільне проживання чоловіка і жінки без реєстрації шлюбу, то в юридичній практиці такі відносини називають фактичними шлюбними відносинами. Однак деякі автори вважають, що така термінологія є не зовсім коректною [10, с. 39].

Зокрема, В. М. Махінчук [5, с. 96–97] рекомендує використовувати термін «конкубінат», під яким мається на увазі спільне проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Останнім часом дедалі більше пар живуть спільно однією сім'єю без державної реєстрації шлюбу, на підставі так званих фактичних шлюбних відносин. Такий варіант поведінки чоловіка і жінки був завжди, і навіть тоді, коли шлюб реєструвала церква. За часів радянської влади такі шлюбні відносини не визнавалися і не мали юридичного значення, але мали місце в житті.

По суті, фактичним шлюбом можна назвати відносини між особами, які в них перебувають, що відповідають усім вимогам і умовам укладення шлюбу, але не зареєстровані в установленому законом порядку. Таким чином, фактичний шлюб не може породити ті правові наслідки, які випливають із зареєстрованого шлюбу. Жодна заборона, визначена на законодавчому рівні, не може виключити із звичайного життя позашлюбні зв'язки тривалого характеру, які сторони, бажаючи того чи ні, визнають фактичним шлюбом [1, с. 208].

Сучасні науковці [2; 11] пропонують закріпити в СК України [11] наступні ознаки фактичного шлюбу: а) факт спільного співжиття протягом не менше двох останніх років; б) взаємна матеріальна підтримка; в) публічне виявлення подружніх відносин перед третіми особами; г) спільне виховання дітей. Українське законодавство визначає такі форми фактичного шлюбу, як: окреме проживання подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин (ч. 6 ст. 57 СК України) та «режим окремого проживання» – встановлюється для подружжя у разі неможливості чи небажання дружини або чоловіка проживати спільно (ст. 119 СК України).

Відсутність чіткої системи правового регулювання «фактичного шлюбу» автоматично виключає єдиний підхід судових органів до вирішення пов'язаних з ним спорів. Ст. 74 СК України хоч і не повною мірою, але все ж таки намагається прирівняти «фактичний шлюб» до зареєстрованого. Хоча відсутність штампа в паспорті тепер не рятує ні від аліментів, ні від поділу майна. Інша річ, спочатку треба буде довести свої сімейні відносини у суді. А у випадку з аліментами – факт батьківства. Таким чином, погоджуючись на «фактичний шлюб», громадяни тим самим допускають певну юридичну невизначеність подальших відносин.

Такі країни, як Норвегія, Ісландія, Голландія, Бельгія, Франція, Іспанія, Швеція вважають, що юридичне визнання фактичних шлюбів є дотриманням принципу рівності громадян перед законом, а Румунія, Білорусь, Молдова вважають такі відносини соціальним явищем, яке не тягне за собою юридичних наслідків, тому в таких країнах не визнають правовий інститут фактичних шлюбних відносин [6].

Законодавство багатьох європейських країн та США не проводить жорстких розмежувань між зареєстрованим і фактичним шлюбом у частині тих наслідків, які вони породжують [12, с. 81]. Наприклад, у Шотландії визнаються рівнозначними і цивільна, і релігійна церемонія укладення шлюбу, а також визнається дійсним шлюб, який виник унаслідок фактичного спільного проживання [7, с. 26]. В Україні ж молоді пари не завжди поспішають узаконити свої відносини, бажаючи краще дізнатися один про одного, придивитися до поведінки свого обранця в повсякденному житті й лише потім або зареєструвати шлюб, або відмовитися від його реєстрації [8, с. 5]. Водночас законодавство України чітко стоїть на позиції визнання юридичної сили лише за шлюбом, зареєстрованим в органах ДРАЦС [9, с. 332].

На даному етапі розвитку сімейного законодавства в Україні, правове регулювання фактичного шлюбу закріплене у СК України тільки у ст. 21, 74, 91, 125, проте вони не розкривають повністю його зміст, в той час, як зареєстрований шлюб регулюється Розділом II СК України «Шлюб. Права та обов'язки подружжя».

Такі правові обмеження створюють проблеми при вирішенні питань як особистого, так і майнового характеру. Крім того, виникає така правова колізія, як неузгодженість міжнародних договорів з національним законодавством. Тому, доречним є внесення змін до діючого СК України, а саме прирівняти фактичний шлюб до цивільного, адже у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що кожна особа має право на повагу до свого приватного та особистого життя [4].

Ідентична позиція викладена й у ст. 32 Конституції України: ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституції України.

Це означає, що людина як найвища соціальна цінність має право обрати ту форму шлюбних відносин, яка ставить її в комфортні умови для існування. Але по факту людина залежить від СК України, який ставить її в обмежені рамки, проголошуючи шлюбом зареєстрований союз чоловіка та жінки. Наприклад, ч. 2 ст. 21 СК України визначає, що проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не є підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків подружжя. Тобто, це означає, що жінка та чоловік, які проживають у фактичному шлюбі не мають права на материнство та батьківство, оскільки це особисті немайнові права подружжя.

Для вирішення даних питань, з нашої точки зору, доцільно внести зміни до діючого законодавства, а саме доповнити Розділ II СК України «Шлюб. Права та обов'язки подружжя» окремою главою, яка буде присвячена фактичному шлюбу. Її зміст міститиме інформацію про можливість укладання договору про спільне проживання між чоловіком та жінкою у фактичному шлюбі на кшталт шлюбного договору, де будуть прописані взаємні права та обов'язки фактичних чоловіка і дружини, умови їх спільного проживання та регулювання між ними майнових відносин – про поділ майна, яке знаходиться в їхній спільній власності, а також про порядок володіння, користування, розпорядження таким майном та про поділ плодів і доходів від використання спільного майна.

Зокрема, у договорі може: бути визначене право одного з учасників «фактичного шлюбу» на оренду житлового приміщення для спільного проживання; зазначатися обов'язок учасника фактичного подружжя, який розірвав «фактичний шлюб», виселитися з такого приміщення та обов'язок іншого звільнити першого від витрат з оплати житла. В договорі можна передбачити спільну часткову власність на придбання під час спільного проживання предметів домашнього вжитку та порядок їх поділу в разі припинення «фактичного шлюбу».

Однак усі угоди мають відповідати загальним положенням цивільного законодавства про умови дійсності угод. Вони не мають містити положень, що встановлюють права та обов'язки, які насправді можуть виникнути лише із законного шлюбу. Так, наприклад, «фактичне подружжя» не має права укладати шлюбний контракт. Договір, укладений одним з учасників фактичних шлюбних відносин в інтересах сім'ї з третьою особою, не створює обов'язків для іншого учасника (якщо в самому договорі не вказане інше), навіть якщо майно, одержане за цим договором, використане в інтересах сім'ї. Крім того, в разі укладення одним із фактичного подружжя стосовно спільного майна договору, який потребує оформлення у нотаріуса або підлягає державній реєстрації, згода іншого не вимагається. При зареєстрованому шлюбі така згода не тільки вимагається, а й має бути належним чином оформлена (нотаріально засвідчується).

Також до перспектив правового регулювання фактичного шлюбу буде доцільним визнати на законному рівні релігійний обряд шлюбу як підставу виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя. Адже на даному етапі розвитку України, як правової держави, релігійний шлюб не вважається законним, хоча ще за часів Русі він мав широке розповсюдження. Таку позицію займає й практикуючий нотаріус Л. Драгневич, адже на його думку «люди більш серйозно ставляться саме до релігійного шлюбу, чим до офіційного, вважаючи, що перший укладається на все життя і не має бути розірваним» [3, с. 59-61].

Україна, враховуючи власні сімейні цінності, має орієнтуватися на міжнародний досвід, оскільки світова практика тяжіє до правового врегулювання фактичного шлюбу. За умов ігнорування такого питання, в Україні може виникнути така правова колізія, як неузгодженість міжнародних договорів з національним законодавством.

Враховуючи проведений аналіз, слід розглядати фактичні шлюбні відносини як вид правовідносин, подібних до шлюбних, яким притаманні наступні ознаки: 1) це сімейний союз чоловіка і жінки; 2) особи, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, ставляться один до одного як до подружжя; 3) проживають однією сім'єю; 4) проживають спільно; 4) ведуть спільне домашнє господарство; 5) мають взаємні права й обов'язки (майнового або немайнового характеру); 6) тривалий характер вказаних відносин; 7) відсутність державної реєстрації таких відносин; 8) відсутність інших союзів, у яких могли б перебувати особи.

Література

1. Грічук О. І. Проблеми фактично шлюбних відносин в Україні, сучасна рецепція римського конкубінату в новому сімейному законодавстві. *Актуальні проблеми держави і права*: зб. наук. пр. Одеса, 2004. Вип. 23. С.206–209.
2. Драгневич Л. Конкубінат у Сімейному праві України. *Юридична практика*. 2004. №4. С. 21–22.
3. Драгневич Л. Чи потрібно узаконювати релігійні шлюби? *Підприємництво, господарство і право*. 2002. № 8. С. 59–61.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>

- (дата звернення: 28.01.2019).
5. Махінчук В. М. Конкубінат за Сімейним кодексом України: проблеми правореалізації. *Наукові засади та практика застосування нового Сімейного кодексу України: матеріали круглого столу* (м. Київ, 25 травня 2006 р.). Харків: Ксилон, 2007. С. 95–102.
 6. Міжнародне приватне право. Особлива частина: підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля. Київ: Алерта, 2013. 400 с.
 7. Онишко О. Б. Правове регулювання припинення шлюбу шляхом розлучення в окремих країнах Євросоюзу. *Митна справа*. 2015. №1. С. 25–30.
 8. Осадча Н. Майнові правовідносини подружжя. *Юридичний вісник України*. 2000. Ч. 1. 480 с.
 9. Сафончик О.І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. 480 с.
 10. Сімейне право. Нотаріат. Адвокатура. Суд /за ред. С.Я. Фурси. Київ, 2005. 453 с.
 11. Сімейний кодекс України: наук.-практ. коментар /заг. ред. З. В. Ромовська. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с
 12. Шумилов В.М. Семейное право США. *США – Канада: экономика, политика, культура*. 2006. №5. С. 75–87.

Гамбург Інна Аркадіївна
доцент кафедри цивільного,
адміністративного та фінансового права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук

УПОРЯДКУВАННЯ ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМИ СУБ'ЄКТІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Інтегрування економіки України у світове господарство, її участь у різних видах міжнародного економічного співробітництва підвищує роль та значення зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). У цьому процесі першочергову роль відіграє належне правове забезпечення, яке б адекватно і збалансовано відбивало інтереси держави загалом і кожного суб'єкта цих відносин зокрема.

ЗЕД, згідно із ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», визначається як діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними, що має місце як на території України, так і за її межами [1].

У Господарському кодексі (ГК) України, прийнятому 16.01.2003 р., міститься дещо відмінне визначення цього поняття. Так, згідно із ч. 1 ст. 377 ГК України, ЗЕД суб'єктів господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном, зазначеним у частині першій статті 139 цього Кодексу, та/або робочою силою [2]. Вважається за доцільне уніфікувати дефініцію із внесенням змін до вказаних законів: «ЗЕД – господарська діяльність, що здійснюється вітчизняними й іноземними суб'єктами господарювання у визначених законодавством формах і режимах, пов'язана з перетинанням митного кордону».

Відповідно до ст. Закону «Про зовнішньоекономічну діяльність», суб'єктами ЗЕД в Україні є:

– фізичні особи – громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно із законами України і постійно проживають на території України;

– юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультативні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та ін.), в т. ч. юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності – об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно із законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;

– структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності України, іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно із законами України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;

- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;
 - інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України;
 - Україна в особі її органів, місцеві органи влади і управління в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи згідно з встановленими законом принципами здійсненні ЗЕД [1].
 - ГК України (ст. 378) закріпив уніфіковані та значною мірою пристосовані до господарського законодавства положення щодо суб'єктів ЗЕД, передбачивши, що ними є (можуть бути);
 - суб'єкти господарювання, зазначені в пунктах 1, 2 частини другої ст. 55 ГК (тобто зареєстровані у встановленому порядку індивідуальні підприємці; господарські організації зі статусом юридичної особи, створені відповідно до законодавства України (ЦК України [3]. ГК України [2], спеціальних законів (наприклад, закони України: «Про страхування», «Про холдінгові компанії», «Про акціонерні товариства» [4–6] та ін.).
 - громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;
 - підрозділи (структурні одиниці) іноземних суб'єктів господарювання (нерезидентів), що не є юридичними особами за законодавством України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України і зареєстровані в порядку, встановленому законом;
 - зовнішньоекономічні організації, що мають статус юридичної особи, утворені в Україні відповідно до закону органами державної влади або органами місцевого самоврядування [2].
- Відтак, ГК України виключив (на нашу думку, без достатніх на те підстав) зі складу суб'єктів ЗЕД господарські організації, створені за законодавством України без статусу юридичної особи, зокрема:
- пайові інвестиційні фонди, що створюються на договірних засадах і згідно із Законом «Про інститути спільного інвестування» [7], і не мають статусу юридичної особи;
 - філії, представництва, інші відокремлені підрозділи (структурні одиниці), господарських організацій-резидентів, утворені ними для здійснення господарської діяльності відповідно до законодавства України, якщо відповідні повноваження закріплені в положенні про такий підрозділ (структурну одиницю);
 - іноземні (створені за зарубіжним законодавством) господарські організації зі статусом або без статусу юридичної особи.

Подібні особи можуть виступати іноземними інвесторами, що, відповідно до логіки розробників ГК України, є ЗЕД (основні положення про таку діяльність у формі спеціальної глави – гл. 38 «Іноземні інвестиції» включені до розділу VII ГК України «Зовнішньоекономічна діяльність» [2]). Крім того, відповідно до законодавства низки країн (англо-саксонської правової традиції, Німеччини, Австрії та ін.) персональні товариства (повне та командитне) не визнаються юридичними особами, хоча можуть мати інтерес щодо участі в ЗЕД, в т. ч. і шляхом створення на території України своїх філій, представництв, інших відокремлених підрозділів та/або укладення з українськими суб'єктами господарювання зовнішньоекономічних договорів (контрактів) Виключення подібних осіб зі складу суб'єктів ЗЕД суперечить національним інтересам щодо залучення іноземних інвестицій та забезпечення адаптації українського законодавства до законодавства Європейського Союзу (згідно із Законом України від 21.11.2002 р. «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [8]).

Виходячи з того, що ЗЕД – це господарська діяльність, а тому відносини у сфері ЗЕД – це господарські відносини, пропонується систему суб'єктів ЗЕД (суб'єктів відносин у сфері ЗЕД) визначати аналогічно суб'єктам господарювання (господарської діяльності) та господарських відносин (відносин у сфері господарювання) за ГК України. Так, відповідно до ст. 2 ГК України, учасниками відносин у сфері господарювання є суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. Відповідно до ст. 55 суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. Суб'єктами господарювання є:

- 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу

України [3], державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці [2].

Отже, учасниками відносин у зовнішньоекономічній сфері є: суб'єкти ЗЕД, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені спеціальною компетенцією, а також громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства, громадські та інші організації (вітчизняні, зарубіжні, міжнародні), які виступають партнерами або засновниками суб'єктів ЗЕД чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності. Суб'єктами ЗЕД визнаються учасники зовнішньоекономічних відносин, які безпосередньо здійснюють ЗЕД, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. До них відносяться громадяни України, іноземці та особи без громадянства (фізичні особи), які здійснюють ЗЕД та зареєстровані відповідно до закону як підприємці; господарські організації (юридичні особи), які здійснюють ЗЕД та зареєстровані в установленому законом порядку.

Література

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1991. № 29. Ст. 377 (дата звернення: 10.12.2018).
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 462. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18–22. Ст. 144.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. Ст. 461.
4. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.
5. Про холдингові компанії: Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 34. Ст. 291.
6. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50-51. Ст. 384.
7. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 29. Ст. 337 (дата звернення: 15.12.2018).
8. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 21.11.2002 р. № 228-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 3. Ст. 12

Гамбург Леонід Самойлович

доцент кафедри управління і економіки фармації,
медичного та фармацевтичного права
Запорізького державного медичного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕДИЧНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ПОЗИТИВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН

Медична реформа (або реформа охорони здоров'я) є комплексом заходів, що включає зміни до законодавства в сфері охорони здоров'я, спрямовані на підвищення ефективності та доступності медичного обслуговування населення.

Відповідно до Концепції реформи фінансування системи охорони здоров'я, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 1013-р, реформа має розв'язати наступні суспільні та загальнодержавні проблеми: катастрофічна фінансова незахищеність пацієнтів, низька якість та ефективність надання послуг, неефективне витрачання бюджетних коштів [1]. Тому медична реформа спрямована на вдосконалення правовідносин в сфері охорони здоров'я.

Основними нормативно-правовими актами, що є локомотивом медичної реформи є Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення законодавства з питань діяльності закладів охорони здоров'я» (прийнятий 06.04.2017 р., набрав чинності 06.05.2017 р.) та Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування насе-

лення» (прийнятий 19.10.2017 р., набрав чинності 30.01.2018 р.). На виконання вищезазначених законів було прийнято ряд підзаконних нормативно-правових актів, що уточнюють їх положення.

За час, що минув з моменту прийняття вищезазначених законів можна визначити перші результати медичної реформи у вигляді регулюючого впливу нового законодавства про охорону здоров'я на однойменні правовідносини.

Перш за все можна виділити ряд позитивних здобутків медичної реформи.

По-перше, за час проведення медичної реформи знизився рівень корупції в медицині, вже набагато менше говорять пацієнтам про необхідність зробити благодійний внесок чи обов'язково застрахуватися. В умовах медичної реформи, за інформацією МОЗ України, українці рідше дають хабарі: у жовтні 2017 року 7% «віддячували» у кишеню лікарю, за чотири місяці до того, у червні, – 15%, а у серпні 2017 року – 20%. Так само сходить нанівець культура віддяки подарунком: якщо у червні 27% респондентів «дякували» лікарям та медсестрам подарунками, то в жовтні – 14%. Звідси зріс рівень доступності медичної допомоги [2].

По-друге, українці можуть нарешті реалізувати своє право на вибір лікаря незалежно від місця реєстрації, яке до моменту дії реформи було дещо номінальним.

По-третє, зрівнялися можливості суб'єктів господарювання, що здійснюють свою господарську діяльність в сфері медичної практики, на доступ до бюджетного фінансування, адже тепер і приватні медичні заклади і лікарі, що здійснюють свою діяльність в організаційній формі фізичної особи-підприємця мають право бути надавачами медичних послуг за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення разом з комунальними та державними закладами охорони здоров'я.

По-четверте, зріс рівень соціального забезпечення медичних працівників, адже ця проблема вже давно є назрілою та такою, що потребує негайного вирішення.

По-п'яте, державна програма «Доступні ліки» забезпечила суттєве підвищення можливостей значної кількості пацієнтів придбати необхідні лікарські засоби.

Щодо проблемних аспектів медичної реформи можемо зазначити наступне. На сьогодні багато напрямів реформи залишаються не врегульованими правовими нормами, а, отже і суперечливими. Так, досі не затверджено перелік послуг, що входять до програми державних гарантій медичного обслуговування населення. Зокрема, немає закріпленого нормативно чіткого алгоритму дій в рамках взаємодії «пацієнт-лікар» (наприклад, в яких випадках лікар зобов'язаний за вимогою пацієнта відвідати його вдома).

Питання соціального захисту медичних працівників також потребує подальшого удосконалення та уніфікації, адже тепер рішення про конкретний розмір заробітної плати конкретного медичного працівника приймається на рівні кожного некомерційного комунального або казенного підприємства. Дані розміри можуть суттєво відрізнятись навіть за однакових параметрів виконуваної роботи й умов праці, що не є справедливим.

Також можливі ризики невідповідності кількості пацієнтів і лікарів, що може призвести до скорочень медичних працівників, які наразі вже відбуваються.

І головне, медична реформа не вирішила глобальних суперечностей між Конституцією України та іншими актами законодавства в контексті фінансування сфери охорони здоров'я та надання платних послуг.

Отже, з метою належного проведення медичної реформи та захисту прав і свобод учасників правовідносин в сфері охорони здоров'я, необхідно інтенсифікувати процеси правової освіти в даній сфері та з цією метою затвердити вищим органом виконавчої влади план відповідних заходів і шляхи його реалізації.

Література

1. Концепція реформи фінансування системи охорони здоров'я, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 р. № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2016-p>.
2. Свій лікар, менше корупції і більше ліків: Як змінилась охорона здоров'я за 2018 рік. URL: <http://moz.gov.ua/article/news/svij-likar-menshe-korupcii-i-bilshe-likiv-jak-zminilas-ohorona-zdorov%20%80%99ja-za-2018-rik>.

Гороховська Олена Володимирівна
доцент кафедри теорії, історії держави
і права та міжнародного права
Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ МОРСЬКИХ ЗАСТАВ ТА ШПОТЕК (ДО ПЕРІОДУ КЛАСИЧНОГО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА)

Ще у давньогрецькому праві можна знайти свідчення щодо застосування іпотеки морських суден, у зв'язку з так званим *nauticos tokos*. Завдяки цьому інституту позики, який протягом IV віку до н.е. отримав широке розповсюдження в усіх головних центрах судноплавства на Середземному морі, капітан-власник судна отримував позику від декількох приватних вкладників та надавав їм у якості гарантії платежу судно чи вантаж або ж усе разом. Сума мала бути повернена із узгодженими відсотками наприкінці рейсу. В разі загибелі судна боржник не обтяжувався жодним іншим зобов'язанням щодо відшкодування збитків позикодавців (навіть щодо повернення запозиченого ними капіталу). Значний ризик, що, таким чином, виникав для позикодавця, викликав із його боку застосування високих відсоткових ставок за користування позиковими коштами.

Аналогічний інститут потрапив із правом перегринів до римського права у формі так званого *foenus nauticum*, який уявляв собою договір позики під особливо високий відсоток, який мав дещо спекулятивний характер. Повернення цієї позики ставало у залежність від успішного закінчення рейсу, тобто отримання прибутку. У разі загибелі, пошкодження судна чи навіть неприбутковості рейсу через помилки капітана чи екіпажу судна позичальник втрачав будь-які права на повернення своїх коштів, що, зрозуміло, спричиняло особливий ризик для кредиторів та не сприяло популярності таких договірних відносин. Основною метою отримання таких позикових коштів, як правило, не було спорядження судна або ж забезпечення будь-яких інших потреб, пов'язаних з його експлуатацією. Позика призначалась для закупівлі товарів на продаж після повернення. Таким чином, позикодавець та позичальник нібито ставали учасниками одного сумісного морського підприємства.

У такому вигляді договір зберігся та діяв протягом Середньовіччя на Середземному узбережжі. Церква, яка в той час чинила активний вплив на всі сфери життя, не дуже прихильно відносилася до нього, що навіть знайшло прояв у декреті Папи Григорія IX 1236 р., який назвав дії таких позичальників лихварськими.

Разом із тим, на півночі Німеччини отримав розвиток інший різновид договору морської позики. В той час, як договір, що сформувався за часів Римської імперії, був ризиковим для кредиторів, не гарантуючи їм дієвого забезпечення їхніх вимог, середньовічна торгівля, навпаки, надала кредиторам речове право на судно та вантаж. Такий договір отримав значення позики під заставу судна та вантажу. Він був призначений не для надання хазяїну судна чи вантажу капіталу перед відправленням у дорогу, а для допомоги капітану, що потрапив протягом рейсу у скрутне становище внаслідок браку грошей, необхідних для відбудови чи ремонту судна, яке зазнало якихось пошкоджень. Цей договір на півночі Європи йменувався бодмереєю. Термін «бодмерея» походить від англійського «bottom», що означає киль судна чи само судно, яке й було предметом застави.

У XIV ст. цей договір розповсюджується у Середземномор'ї, де починає змішуватися із римським *foenus nauticum*. Однак германському договору не судилося розвиватися далі, оскільки римська форма «заглушила» германську. Римський вплив відчувається у багатьох пам'ятках середньовічного морського права, наприклад, таких, як руанський *Guidon de la mer* XVI ст. та навіть французький *l'Ordonnance de la marine* 1681 р.

Це протистояння німецького та римського впливу призвело до фактичної наявності у праві середньовічної Європи двох типів договірних відносин, які сформувалися щодо позики під заставу морського судна й знайшли дещо різне закріплення та подальший розвиток у праві різних європейських країн, а під їхнім впливом й у праві Російської імперії.

На півдні Європи отримав розповсюдження так званий романський тип, який сформувався на базі місцевого права у результаті рецепції давньоримських правових конструкцій. Його прототипом виступав французький договір, який носив назву *prêt a la grosse aventure*, що обумовлювалося тим ризиком, який був пов'язаний із угодою. Згідно із умовами цього договору позичальник втрачав право вимоги у разі загибелі судна. У разі ж його пошкодження розмір вимоги скорочувався пропорцій-

но знеціненню судна. Позика могла бути здійснена як при відправленні у плавання самим власником судна (*avant le depart*), так і протягом рейсу капітаном судна (*pendant le voyage*). Перший різновид і є типовою романською формою. Договір укладався у письмовій формі за участю нотаріуса. Акт отримував властивості цінного паперу: він міг бути іменним чи ордерним, тобто передаватися за наказом власника (*a l'ordre*). Французький зразок був запозичений Італією, Іспанією та Португалією.

Інший варіант позики продовжував формуватися у Німеччині, яка взяла за основу середньовічні місцеві традиції. Цей договір зберіг назву бодмереї та уявляв собою договір позики під заставу судна, фрахту чи вантажу, що здійснювався капітаном судна у стані крайньої необхідності з метою закінчення рейсу, після виконання якого кредитори отримували право вимагати позиковий капітал та відсотки за його користування у межах вартості заставлених предметів. Цей різновид договору також вимагав письмової форми укладення та міг передаватися за написом (*an Order*), тобто бути ордерним цінним папером. Забезпеченням вимог кредиторів слугував заставлений предмет. Інше майно боржника залишалося недосяжним для кредитора. У випадку суцільної загибелі судна припинялося й право кредитора. За умови часткової втрати вартості права кредитора не скорочувалися доти, доки вартість, що залишилася, перевищувала розмір вимог. На відміну від французького права, кредитор не приймав участь у розподілі збитків у загальній аварії.

Врегулювання договірних відносин у тогочасній Британії ґрунтувалося на німецькому типі договору позики. Угода називалася *bottomry*, коли заставлялися сумісно судно, фрахт та вантаж, та *respondentia*, коли предметом застави виступав тільки вантаж. Бодмерейний акт (*bottomry bond*) міг передаватися за передавальним написом.

Неоднозначним було ставлення у праві середньовічної Європи до розуміння правової природи судна та його класифікація у якості рухомого чи нерухомого майна. Це питання поставало перед юристами ще з часів Стародавнього Риму. Саме від його вирішення безпосередньо залежало визначення договору застави такого судна чи як договору іпотеки із відповідною системою реєстрації прав щодо неї у публічних джерелах, чи як договору застави рухомого майна.

За часів Середньовіччя у праві деяких держав застосовували фікцію, відповідно до якої морські судна, що є за своєю природою рухомими, розглядалися як нерухомість. Генуезька республіка законами 1644 та 1668 рр. встановила налагоджену систему публічної реєстрації усіх фінансових операцій із морськими суднами, інформація про які заносилася до єдиної книги із відкритим доступом до неї. Така реєстрація мала правостановлюючий характер для забезпечувальних речових прав на морські судна. Пріоритетність тих чи інших прав залежала від черговості, в якій вони були заявлені.

Гулевська Ганна Юріївна
доцент кафедри права та
соціально-гуманітарних дисциплін
Запорізького інституту економіки
та інформаційних технологій,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМИ *SOFT LAW* У МІЖНАРОДНОМУ ТОРГІВЕЛЬНОМУ ПРАВІ

Зростання ролі норм «м'якого права» (*soft law*) як актів, які не наділені формально юридичною обов'язковою силою, однак справляють значний вплив на формування міжнародно-правових норм та практику міжнародних відносин є однією із тенденцій розвитку сучасного міжнародного права взагалі та міжнародного торгівельного права зокрема. Пошук нових методів та форм міжнародно-правового регулювання торгівельно-економічних відносин, перегляд усталених уявлень про природу права відбувається на тлі еволюції міжнародного права, яке перебуває під впливом суперечливих процесів глобалізації, невизначеності і плюралізму постмодерну. І в цьому сенсі «м'яке право», а вірніше його актуалізація та концептуалізація є і наслідком, і відображенням останніх. Міжнародне економічне право вважається «улюбленою сферою дії м'якого права», а в правовому дискурсі набуває поширення термін «м'яке міжнародне економічне право». Наразі серед затребуваних для використання норм «м'якого права» сегментів міжнародних економічних відносин є міжнародна торгівля.

Так, досліджуючи юридичну природу та тенденції розвитку складноструктурних комплексів норм, що створюються міжнародними організаціями для регулювання міжнародного торгівельного обігу, В. Нікіфоров відносить велике значення норм «м'якого права» та наявність полулегальних

норм (норм «сірої зони») до характерних ознак міжнародно-правового регулювання торгових відносин в період глобалізації: ООН як центральне ядро міжнародної інституційної системи, яка сприяє підтримці міжнародного правопорядку в міжнародних торгових відносинах, через акти «м'якого права» формує цілі та принципи міжнародного торгівельного права (Генеральна Асамблея та ЕКОСОП), через проекти конвенцій, типових законів та правил сприяє прогресивному узгодженню та модернізації права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), через розробку конвенцій, рекомендаційних актів (актів м'якого права) сприяє правовому забезпеченню міжнародного співробітництва з метою розвитку (ЮНКТАД). До актів м'якого права, що має рекомендаційний характер та впливає на формування нормативних моделей поведінки в зазначеній сфері, В.Нікіфоров відносить: Резолюції міжнародних міжурядових організацій (далі- ММО) (декларації ООН, СОТ, міжнародних форумів); Типові закони ММО (ЮНСІТРАЛ); Коментарі ЮНСІТРАЛ; Рекомендації ЮНСІТРАЛ, Набори узгоджених у багатосторонньому порядку справедливих принципів та норм (ЮНКТАД). На думку вченого, вони характеризуються різною «питомою вагою» у світовому торгівельному правопорядку, «м'яким» впливом на учасників міжнародних торгівельних правовідносин, відсутністю юридичної відповідальності за недотримання тих чи інших положень, етичними та політико-моральними підставам обов'язковості виконання [1, 38]. На поширеність норм «м'якого права» у праві СОТ вказують Ю.Фогельсон та С.Чеховська, зауважуючи, що хоча деякі норми прямо визначені юридично обов'язковими, їх дотримується більшість держав та господарюючих суб'єктів, оскільки цього вимагають їх економічні інтереси [2 с. 4-6]. Досліджуючи право міжнародних комерційних контрактів, яке є складовою міжнародного торгівельного права, І.Діковська окрему увагу приділяє м'якому праву, розглядаючи його як джерело регулювання міжнародних комерційних контрактів [3, с. 102], а *lex mercatoria* взагалі вважають м'яким правом.

Важливого значення для регулювання міжнародних торгівельних відносин набувають акти *soft law*, прийняті міжнародними торгівельними організаціями. Наприклад, як вже було зазначено вище, Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі, ЮНСІТРАЛ (*United Nations Commission on International Trade Law, UNCITRAL*) яка працює як допоміжний орган Генеральної Асамблеї ООН, і створена з метою сприяння розвитку права міжнародної торгівлі, працює над створенням уніфікованих норм, які є м'яко-правовими за своєю природою. Це, зокрема, Єдині правила, що стосуються договірних умов про узгоджену суму, яка підлягає сплаті у випадку невиконання зобов'язання, Типовий закон про електронну торгівлю, Типовий закон про електронні підписи, Типовий закон про публічні закупівлі тощо. Також Міжнародна Торгова Палата (МТП), *International Chamber of Commerce (ICC)*, неурядова організація, яка має на меті сприяння розвитку світової торгівлі та глобалізації, розробляє значну кількість добровільних правил, керівних принципів, кодексів, які відображають та поширюють відповідні найкращі практики та стандартизує міжнародні комерційні контракти. Це, наприклад, відомі правила Інкотермс, типові договори (Типовий договір купівлі-продажу, Типовий договір комерційного представництва, Типовий дистрибуторський договір, Типовий договір франчайзингу, Типове застереження про форс-мажор та ін.).

Ще одним із прикладів використання більш гнучких норм *soft law* у міжнародних торгівельних відносинах є Принципи міжнародних комерційних договорів (Принципи УНІДРУА), які регулюють питання укладення та виконання договору, його змісту, дійсності, тлумачення, відображають найбільш важливі принципи регулювання договірних відносин тощо. Аналіз практики застосування Принципів УНІДРУА дозволяє дослідникам прийти до висновку про те, що вони використовуються як: 1) застосовуване право; 2) підтвердження того, що рішення, як винесені на підставі внутрішнього законодавства відповідають міжнародним стандартам; 3) як засіб тлумачення та доповнення норм застосовуваного внутрішнього права; 4) як засіб тлумачення та доповнення міжнародних інструментів [4]. До *soft law* у сфері міжнародної торгівлі відносять також так звані Принципи *Trans-Lex* (інтернет-кодифікація *lex mercatoria*), представлені Центром транснаціонального права Університету Колонь, ФРГ (*CENTRAL*) які є підтвердженням тенденції зростання значення приватної нормотворчої діяльності, яка відбувається на тлі глобалізації комерції. Сто тридцять шість принципів та правил в цього документу доповнюється посиланням на рішення міжнародних комерційних арбітражів, національні законодавства, міжнародні конвенції та стандартні форми договорів, практику та звичаї, а також академічні джерела. Однією із особливостей Принципів *Trans-Lex* є те, що їх склад постійно доповнюється новими положеннями [3, с.106-110].

Отже, норми *soft law* набувають все більшого значення та поширення у системі нормативного регулювання міжнародних торгівельних відносин, виконуючи низку функцій, таких як регулювання, уніфікації, тлумачення, доповнення, прогнозу. Базуючись на консенсусі та балансі інтересів учасників міжнародних торгівельних відносин, наділений гнучкістю та динамізмом, маючи переважно «ав-

торитетну» та «експертну» природу, м'яко-правовий метод регламентації міжнародної торгівлі слід розглядати не як «другорядний» по відношенню до жорстко-правового методу, а як самодостатній, альтернативний метод відповідного регулювання. Тому однією із особливостей застосування норм м'якого право в міжнародних торговельних відносинах на сучасному етапі є те, що вони можуть не лише трансформуватися на нормативному та індивідуальному рівні у норми *hard law* через акти внутрішнього законодавства або набуваючи обов'язковості через судові та арбітражні рішення, однак все більше демонструють власний регулятивний потенціал, що не в останню чергу зумовлено тенденцією розвитку сучасних міжнародних економічних відносин, яка полягає у тому, що «добровільне дотримання норм недержавного походження може стати не лише конкурентною перевагою, але й умовою ведення бізнесу» [5, с. 137].

Література

1. Никифоров В.А. Юридическая природа и тенденции развития сложноструктурных комплексов норм, создаваемых международными организациями для регулирования международного торгового оборота: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.10. Москва, 2011. 45с.
2. Фогельсон Ю. Б. «Мягкое право» в системе регуляторных механизмов ВТО. *Хозяйство и право*. -2012. - № 12
3. Діковська І.А. Міжнародні комерційні контракти: колізійне та матеріально-правове регулювання: Навч. посібн. К. Алерта. 2016. 322с
4. Finazzi Agro E. The Impact of the UNIDROIT Principles in International Dispute Resolution in Figures . *Uniform Law Review*. 2011. 3. NS. Vol. XVI. P. 720 Цитується за: Діковська І.А. Міжнародні комерційні контракти: колізійне та матеріально-правове регулювання: Навч. посібн. К. Алерта. 2016. 322с., С. 105
5. Новоселова А.А. Ломакина Е.В. Роль негосударственного происхождения в регулировании международных экономических отношений. *Структурные реформы для стимулирования роста экономики регионов: опыт России и ФРГ* / Под ред. Л.П. Совершаевой. СПб. 2014. 274 с. С.135-137

Забзалиук Дмитро Євгенович

завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, доцент

ХРЕСТОНОСНИЙ РУХ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Вакуум, який утворився після падіння Римської імперії, заповнювався тим, що християнський світ все частіше починав усвідомлювати себе не тільки як релігійну спільноту, але і як єдине політичне суспільство.

На це, безперечно мало вплив поширення християнства по усій Європі. Після Міланського едикту імператора Константина та проведення з його ж ініціативи Нікейського собору, християнство утвердилось як офіційна державна релігія на територіях Західної та Східної Римської імперій. Християнство почало інтенсивно поширюватись, витісняючи язичницькі культури та активно борючись із рудиментами античного світу, який, на думку видатних християнських богословів та перших «батьків церкви», аж ніяк не відповідав новоутвердженим церковним та духовним канонам.

Але, на жаль, з самого початку багато чисельна спільнота християнського світу не мала єдності. В першому тисячолітті церква зберігала хоча б видимість єдності, однак, в другому відмовилась навіть від нього (церковна схизма 1054 року – авт.). А це свідчить, що навіть основи християнського світу зазнали суттєвих змін. «Хоча латинська і грецька церкви розділяли основні постулати віри, вони часто дивились одна на одну, як на чужинців» [1, с. 308].

Діяльність Католицької церкви засновується на створенні нею на протязі декількох століть доктрини, яка розглядається як еволюція християнського вчення і стоїть на ґрунті єдиновладдя Римського Папи, який признається главою Католицької церкви [2, с. 311].

Так, зокрема, в 1073 році Папа Григорій VII висунув програму папської теократії, тобто встановлення верховної влади Папи в церковних та світських справах. Свою програму він сформулював у своєму знаменитому «*Dictatus Papae*» («Диктаті папи») [3, с. 35].

Ідея теократичної монархії мала величезний глибинний зміст, так як вперше була висловлена теорія об'єднаної Європи на основі християнської віри, що однозначно повинно було позитивно вплинути на її політичний, соціально-економічний, культурний та духовний розвиток.

Слід відзначити і те, що Католицька Церква створила свою першу сучасну правову систему – канонічне право, під широку юрисдикцію якого підпадало не тільки духовенство, але й миряни. Така система була необхідна для того, «щоб підтримувати цілісність кожного державного утворення, провести реформування кожного з них і зберегти рівновагу між всіма ними» [4, с. 269].

Проте, таку «рівновагу» було зберегти важко. І на це були свої об'єктивні причини. «Серед хаосу, який настав у Європі в кінці XI ст. як наслідок війн, міжусобиць, тотальної злочинності, постійної ворожнечі пап з імператорами, необхідно було поставити західному світу нову ціль, котра би мала всезагальне значення. Треба було утворити нову силу, яка би служила не окремим людям, а всьому християнському світу. Такою новою ціллю стало звільнення Гробу Господнього, а новою силою – армія пілігримів, що прийняли хрест. Почалася епоха хрестових походів» [5, с. 214].

Головною силою армії хрестоносців, звичайно, було лицарство, розквіт якого припадає саме на XII – XIII століття, тобто на період хрестових походів. На нашу думку, саме лицарство повинно було, за задумом Папи, стати тією головною рушійною силою, яка мала відіграти вирішальну роль у реалізації ідеї Хрестоносного руху на Схід, а у разі потреби стати на захист і самої Церкви. В радянській і, навіть, в сучасній українській історіографії, в більшості випадків, Хрестоносний рух представлявся, як грабіжницькі походи на Близький Схід, метою яких було виключно завоювання нових земель, розширення впливу і влади Католицької церкви, а також отримання фінансових вигід для феодалів – безпосередніх учасників Хрестових походів. А заклик Папи Римського Урбана II на Церковному соборі у Клермоні в 1095 році – («Цього хоче Бог» - авт.) трактувався не інше, як спосіб маніпуляції масовою свідомістю людей, що зібрались послухати його промову. І дійсно, треба констатувати колосальний ефект даної промови, яка стала рушійним вектором та головною детермінантою розвитку суспільних відносин, а також могутнім ідеологічним ґрунтом для становлення політико-правових ідей в середньовічній Західній Європі.

Звичайно, треба визнати, що заклик, який виходив від вищого церковного ієрарха, зі зброєю в руках звільняти Гроб Господній, м'яко кажучи, не зовсім відповідав християнському віровченню. Адже завоювання одними народами інших, застосовуючи насилля і, приносячи фактично смерть та грабежі, однозначно виходило за рамки Святого Писання. Безперечно, можна погодитись також із тим, що хрестоносці на шляху до Єрусалиму і, безпосередньо у ньому допускали недопустиму жорстокість, в тому числі і стосовно мирного населення. Більше того, достатньо цинізму було і втому, що за участь у Хрестових походах вище католицьке духовенство і сам верховний понтифік, зокрема, обіцяли індульгенції (прощення усіх гріхів і боргів – авт.) для усіх їх учасників. І такі думки мають абсолютне право на існування.

Однак, на нашу думку, в основі даного явища лежить набагато більш глибокий зміст і розглядати його треба не так односторонньо, а із врахуванням політичних, соціальних, економічних, культурних і правових реалій того часу.

На наше глибоке переконання, в тих політичних реаліях, які склались в Західній Європі в кінці XI століття, заклик Папи про звільнення Гробу Господнього був виключно продуманим та своєчасним. В складних соціально-політичних умовах, в яких опинилась Західна Європа в кінці XI століття, дана місія мала на меті об'єднати не тільки обездолене селянство, але і міщан, лицарів, що все частіше вдавались до елементарного розбою, а також вищі верстви населення – крупних феодалів – королів, баронів, герцогів, що загрузли в міжусобних війнах. Необхідно було створити єдине, монолітне, і потужне християнське військо, яке повинно було нести Знамення Христа в «чужі світи» заради торжества Слова Божого і посилення авторитету Церкви, який суттєво похитнувся після розколу 1054 року.

І треба визнати, що більшість європейських феодалів, які мали приналежність до лицарського прошарку, з великим ентузіазмом відгукнулись на заклик Клермонського собору, оскільки боротьба з «невірними» відповідала їх ідеалам.

Неможливо не визнати той факт, що під час Хрестових походів західне лицарство об'єдналось. Почали вироблятися правила суспільної поведінки... Ідеал лицарства широко розповсюдився по всій Західній Європі, став слугувати предметом наслідування для всіх західноєвропейських народностей, і, таким чином, об'єднав все лицарство в одну спільну сім'ю, з однаковими поняттями та прагненнями [6, с. 90].

І справді, епоха Хрестоносного руху дала абсолютно нові орієнтири для розвитку держави і права в добу Середньовіччя, серед яких: реформування державних і церковних інститутів; впорядкування і уніфікація церковного та канонічного права, адаптація їх до нових політичних обставин і відносин зі світською владою. Адже, як справедливо зазначив відомий дослідник церковного та канонічного права Джероза Ліберо: «право в церкві – це самостійна реальність і відмінна від усіх форм

людського права, яка, зрештою, за своїм матеріальним змістом залишається все ж таки виключно людською [7, с. 19]; становлення правових систем в країнах Європи; розширення сфери впливу християнства; місіонерський рух; боротьба з єретичними рухами; заснування нових держав; розвиток економічних, товарно-грошових і торгових відносин; розвиток науки, медицини, літератури, астрономії, мореплавання; розвиток в XII столітті нових течій в теології – реалізму, номіналізму і концептуалізму тощо.

Особливо хотілось би відзначити створення духовно-лицарських орденів і той вплив, які вони здійснили на європейську та світову політику.

Не слід недооцінювати і методологічні принципи об'єднання Європи, які з'явилися саме в час Хрестоносного руху. Мова йде про культурні, економічні та політичні детермінанти розвитку. Адже ще, починаючи з початку XI століття, політичну думку Середньовіччя, не без участі церкви, охопила ідея створення універсальної у всіх проявах держави, що без сумніву, вплинуло на загальний європейський розвиток та його політичні та правові доктрини та теорії.

Саме тому ідеологічний ґрунт Хрестоносного руху ми пробуємо дослідити, як окрему політико-правову доктрину і розглядаємо її як вчення, науково-філософську теорію, головний теоретичний та політичний принцип середньовічної доби.

На нашу думку, в основі Хрестоносного руху покладена саме політико-правова доктрина, оскільки хрестові походи не були стихійним і спонтанним явищем, а являлись, без сумніву, ідеологічним та політичним проектом Католицької церкви, метою якої було подолання політичної, економічної, культурної, духовної і соціальної кризи в Європі. Дана місія повинна була адаптувати церковне та канонічне право до нових політичних обставин. Яскравою ілюстрацією цих процесів являється кодекс канонічного права, створений в XII століття Граціаном, в якому були об'єднані біблійні канони, рішення церковних соборів, витримки з папських енциклік і булл, фрагменти праць «отців церкви», окремі норми римського та звичаєвого права. Усі ці нові явища посприяли тому, що вчені з часом назвали ренесансом XII століття – часом, коли, відчувши упевненість, західний християнський світ свідомо намагався втілити свої ідеали у життя.

Саме політико-правова доктрина Хрестоносного руху найбільш яскраво відображає орієнтири для розвитку держави і права в добу Середньовіччя і тому слід комплексно досліджувати дану доктрину як цілісний соціокультурний феномен.

Література

1. Норман Дейвіс. Європа. Історія. /переклад з англ. П. Тарещук. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1463 с.
2. Лазор Л.И., Лазор В.В., Шамшина И.И. Каноническое право: Учебник. 1-е издание. Луганск: Изд-во ООО «Виртуальная реальность», 2010. 568 с.
3. Шейнман М.М. Папство. М.: Изд-во АН СССР, 1959. 209 с.
4. Берман, Дж. Гарольд. Вера и закон: применение права и религии. Пер. с англ. яз. М.: Московская школа политических исследований, 2008. 464с.
5. Бурмило Ігор. Історія Церкви. Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. 423 с.
6. Рыцарские ордена: с крестом и мечом. М.: Изд-во Эксмо, изд-во Алгоритм, 2004. 384 с.
7. Джероза, Ліберо. Церковне право / пер. з нім. Н. Щиглевської. Львів: Свічадо, 2001. 336 с.

Забзалюк Ольга Василівна

асистент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАНЬ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ТА ТЕОРІЙ ФЕДЕРАЛІЗМУ

Сьогодні можна виокремити цілу низку концепцій федералізму, в основі яких є різноманітні критерії. Враховуючи взаємовідносини різних рівнів влади, можна виділити зокрема централістську концепцію федералізму, яка ґрунтується на тому, що вся політика в окремих складових федерації повинна проводитися відповідно до рішень загальнофедеральних органів. В основі цієї концепції є положення про те, що народ країни утворює єдине законне джерело суверенної влади, а тому уряд, який користується підтримкою більшості населення, повинен бути вищим над нижчими урядами суб'єктів федерації.

Адміністративна концепція або виконавчий федералізм передбачає на тривалий період існування самостійних прав на місцях і збереження міжурядового співробітництва, незважаючи на будь-які вияви конфліктних ситуацій, що можуть виникати між федеративним та місцевими урядами.

Координаційна концепція, яка досить швидко розвивається в сучасних умовах, характеризує федералізм як постійну боротьбу та співробітництво двох урядових систем у зв'язку із наявністю між ними фінансово-економічної залежності, як самостійність членів федерації в конституційно встановлених межах під час існування деяких юрисдикційних обмежень для федерального уряду.

Договірна концепція розглядає федерацію у вигляді об'єднання держав, які передали на основі договору деякі права новоутвореному центральному уряду. Цей уряд не може набути нових прав без попередньої згоди провінцій, оскільки він ними створений. Прихильники цієї концепції стверджують, що суб'єкти зберігають суверенітет в межах своєї компетенції і мають право вето на всі зміни у федеральній конституції. На думку багатьох дослідників, договірна модель – це прийняття договору як юридичного акта, який затверджує утворення федерації. Однак, є й інше розуміння договору – як згода між федерацією та її частинами. Відсутність такої згоди не дозволяє досягнути цілі створення стабільних та ефективних держав, якщо на офіційному рівні підписуються документи засновницького характеру у вигляді договорів (угод).

Різновидністю договірної федерації можна вважати той її тип, коли центральний і регіональний рівні влади діють незалежно один від одного в конституційно встановлених межах – так званий «координований федералізм». Однак, із практики конституційного розвитку очевидно, що найбільш ефективною є спільна компетенція федерації та її суб'єктів, і в цій сфері діє принцип верховенства федерального закону.

Теорія дуалістичного федералізму має декілька варіантів. В деяких країнах у ній робиться акцент на те, що в основі федеративного союзу є об'єднання двох націй (наприклад, англо-канадців і франко-канадців в Канаді). Тут очевидна кваліфікація федерації як діархії (двовладдя). У другому варіанті концепції дуалістичного федералізму робиться акцент на двоякість суверенітету у федерації, що дозволяє говорити про можливість зворотного повернення переданих повноважень і створення власної держави – право виходу суб'єкта із складу федерації.

Зміст теорії дуалістичного федералізму полягає у розділенні влади у федеративній державі так, щоб обидва рівні управління були незалежними один від одного і володіли самостійним статусом, встановленим у конституції. Іншими словами – це чітка фіксація на конституційному рівні розподілу функцій і повноважень між центральною та владою в регіонах.

З першої третини ХХ ст. у світі стали популярними теорії кооперативного федералізму – системи, в якій центральна влада і суб'єкти федерації спільно вирішують широке коло соціально-політичних та фінансово-економічних проблем. Для цієї теорії притаманною є більш значна роль центру у зв'язку зі зростанням економічної та соціально-політичної ролі індустріальної держави.

Одним із відомих представників теорії кооперативного федералізму в США є Едуард Корвін. Кооперативний федералізм виявляється, на думку Е. Корвіна, у співробітництві союзу і його членів у різних областях державної діяльності. Це співробітництво виражається насамперед в об'єднанні дій союзу з діяльністю окремих штатів у цілях здійснення завдань, які мають загальне значення. [1, с. 321]. Союзні органи і органи штатів утворюють єдиний державний механізм, усі складові частини якого діють в напрямі реалізації поточних завдань загальнодержавного характеру [2, с. 205].

Кооперативний федералізм – це централізована федерація, де у відносинах домінує принцип розділеної і солідарної влади та відповідальності, за яких функції, які колись визнавались виключно для кожної зі сторін, стають спільними. Кооперація сторін базується на переговорних процедурах, що набувають обов'язкового характеру у випадку існування розбіжностей.

Нові елементи кооперативного федералізму можна спостерігати і в сучасній Європі. «Під терміном «кооперативний федералізм» німецькі юристи позначають особливий механізм взаємодії союзу і земель, заснований на координації діяльності. Він функціонує у формі постійних (не рідше одного разу в рік) конференцій прем'єр-міністрів і відповідних міністрів земель і федерації, в ході яких виробляються сумісні постанови, програми та інші акти, націлені на вирішення найбільш складних та актуальних проблем» [3, с. 144].

На сучасному етапі кооперативний федералізм розглядається як координація і кооперація усіх рівнів влади федерального держави. Їх основним принципом є принцип одностайності, що передбачає вільний вибір.

Визнаючи, що сучасна федеративна держава є централізованою, кооперативний федералізм пропонує зміну розподілу компетенції на користь суб'єктів федерації та органів місцевого самоврядування, вважаючи, що вони можуть вирішити багато проблем самостійно, залишаючи за федерацією

функції контролю і координування.

Моделі кооперативного федералізму інтенсивно розвиваються у США, Німеччині, Австрії, Швейцарії та інших зарубіжних федеративних державах і в кожній країні мають свої особливості. Кооперативний федералізм має сьогодні особливо важливе значення, оскільки дозволяє в цивілізованих формах попереджати і знімати політико-правові та інші конфлікти.

Можна із упевненістю сказати, що в основі моделі кооперативного федералізму є концепція, відповідно до якої федеральний уряд і суб'єкти федерації є взаємодоповнюючими частинами єдиного механізму.

Цікавою є доктрина технократичного федералізму, яку дослідники пов'язують із теорією кооперативного федералізму. Згідно із нею зміст збереження інститутів федералізму зводиться до існування в структурі органів управління додаткової ланки політичного представництва (регіонального рівня). В такому разі єдиним атрибутом федеративної держави стає конституційно визнана участь регіонів як самостійних політичних спільнот у формуванні вищих органів виконавчої та законодавчої влади. Розподіл повноважень у системі територіально-політичного управління належить до питань політичної практики і може коректуватися федеральним парламентом у процесі законотворчості і поновлення (у разі необхідності) нормативних основ діяльності виконавчої влади.

Деякі фахівці розглядають як самостійну доктрину так званий «виконавчий чи адміністративний федералізм». Теоретичне обґрунтування виконавчого (адміністративного) федералізму можна знайти в роботах німецького ученого Р. Швагера [4]. Згідно з його точкою зору адміністративний федералізм є захистом від такого центрального уряду, якому притаманно віддавати перевагу окремим регіонам. Адміністративний федералізм – це модель із двома рівнями влади: центральною та регіональною. Ця модель дає можливість реалізувати і фінансувати такі суспільні проекти, вигоди від здійснення яких отримують і сусідні регіони. За кожним можливим проектом регіональна влада приймає самостійне рішення. Вимоги до якості проекту і його функціонування визначаються федеральним законодавством. В результаті адміністративний федералізм забезпечує компетенцію регіональних органів влади у сфері застосування федеральних законів до конкретних випадків і вибір проектів, здійснюваних на їх території.

Отже, узагальнивши усі наведені вище концепції та теорії федералізму, можна зазначити, що принцип федералізму передбачає договірність у прийнятті спільних рішень (замість голосування за ознакою більшості); рівне представництво в органах спільного керівництва. Водночас сама ідея федералізму виражає прагнення запровадити сильну центральну владу, яка буде здатна цілеспрямовано здійснювати певні спільні міждержавні, колективні загальнонаціональні функції, а саме: забезпечення свободи торгівлі, оборона, зовнішня політика тощо. З іншого боку, ідея федерального устрою виникла у зв'язку із побоюванням, що занадто сильна центральна влада обмежуватиме індивідуальні свободи та самостійність суб'єктів, із потребою гарантувати прагнення громадян самим управляти місцевими справами.

Література

1. Александренко Г. В. Буржуазный федерализм (критический анализ буржуазных федераций и буржуазных теорий федерализма. К.: Изд-во АН УССР, 1962. 355 с.
2. Corwin Edvard S. The Passing of Dual Federalism / «Essays in Constitutional Law», edited by R.G. Mc Closkey. New York, 1987. 267 p.
3. Ледях И. А. Федерализм и демократия. На форуме юристов. Из выступления Г. Винтер / Государство и право. 1992. № 4. С. 142–149.
4. Schwager R. Administrative Federalism and a Central Government with Regionally Biased Preferences. Magdeburg, 1997. 186 p.

Іваній Олена Миколаївна
завідувач кафедри права та
методики викладання правознавства
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка,
кандидат педагогічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Переважну більшість подій, що відбуваються в сучасному світі, необхідно розглядати в контексті глобалізаційних процесів, дослідження яких є надзвичайно актуальним для теорії держави і права. Політологи зазвичай змальовують похмуру картину майбутнього, наголошуючи на тривожні демографічні тенденції, поширення зброї масового знищення, політичну радикалізацію, невпинне вичерпання природних та економічних ресурсів, тим самим ще раз підтверджуючи існуючу загрозу безпеці людського розвитку та негайного вирішення цих проблем.

Безпека людського розвитку означає такі умови існування людини, її діяльності в різних сферах та видах, які не містять загроз і небезпек життю і здоров'ю людини, не стримують її розвиток і удосконалення, не завдають шкоди і не призводять до деградації особи.

На сьогоднішній день відмічається тісний зв'язок між правами людини та процесами глобалізації, при цьому підкреслюється позитивний аспект впливу глобалізації на права людини. Науковці вважають, що права людини є ключовою ланкою глобалізації [1, с. 4]. Саме вони дозволяють перебороти відчуження між людиною, суспільством та державою. Комплекс прав і свобод людини є тією ланкою, що згуртовує людей, є тим, за що вони борються, та виражається в позитивних ідеях справедливості, добра, загального блага [2, с. 35]. Права людини є позатериторіальними і позанаціональними, їх визнання, дотримання та захист не є тільки внутрішньою справою тієї чи іншої держави. Вони давно стали об'єктом міжнародного регулювання. Їх можна назвати моральним фундаментом будь-якого суспільства.

Однак у сучасній світовій будові наявні різні інтереси різних націй, народів, етносів, навіть прошарків суспільства, тому реальні наслідки глобалізаційних рухів не можуть бути однаково позитивними для всіх. Саме це створює підґрунтя антиглобалізаційних настроїв, які нині набули великого розмаху у світі. Адже не всі суб'єкти глобального простору та міжнародних відносин діють як чесні, відповідальні партнери. Загрозою для безпеки можуть виступати окремі держави, терористичні організації, транснаціональні компанії тощо. Ситуація ускладнюється й тим, що у відповідних суб'єктів з'явилося більше можливостей (через взаємне проникнення і переплетіння економік, культур, правопорядків тощо) впливати на ситуацію зсередини, через залучення численних агентів впливу. В результаті сучасний світ зазнає таких проблем, як «гібридна війна» або «суспільство постправди», а існуючі системи безпеки виявили свою недосконалість, неефективність, неспроможність.

Економіки окремих країн починають втрачати свої відмінні риси, посилюється залежність їх розвитку від міжнародного економічного порядку (наприклад, глобальна еліта вимагає від України вільного продажу землі іноземцям). Повна інтеграція у світову економіку загрожує втратою здатності уряду керувати власною країною. Ця загроза стосується, перш за все, країн, слабких економічно і політично. Розвинені ж починають диктувати умови гри і визначають глобальне економічне середовище, інтернаціоналізуючи фактично свої національні інтереси через міжнародні Угоди та інші політичні та правові інститути.

Виникають передумови для специфічних конфліктів – культурних, правових, світоглядних. Те, що для людей однієї культури вважається нормою, для інших народів буде абсолютно неприйнятним і ворожим. Глобалізація, створюючи умови для взаємного проникнення економік, досі не забезпечила помітного зближення країн за рівнем соціально-економічного розвитку, за якістю життя.

Україна, визначивши політичний і економічний європейський вибір поки що не відноситься до лідерів світу в сфері формування сучасної концепції безпеки людського розвитку, як глобальної довготривалої програми розвитку світової спільноти ХХІ століття. Це пояснюється низкою причин: воєнним конфліктом між Україною та Російською Федерацією на сході та півдні нашої держави; високим рівнем корумпованості органів державної влади та управління; відсутністю сталої та виваженої стратегії залучення іноземного капіталу у вітчизняну економіку; негативним міжнародним інвестиційним іміджем держави, який, насамперед, є наслідком корумпованості та тінізації національної

економіки; низьким рівнем захисту прав та законних інтересів інвесторів, у тому числі іноземних.

Під впливом глобалізації Україна долучилася до світових міграційних процесів. Країна втрачає найбільш конкурентоспроможну частину робочої сили. Міграційні процеси супроводжуються поширенням тероризму, наркобізнесу, торгівлею людьми, кіберзагрозою, транскордонною організованою злочинністю тощо.

Актуальним залишається питання удосконалення правової та організаційної бази. Адже національна держава в умовах глобалізації змушена підпорядковуватися нормам, створеним без її участі та згоди, на основі заздалегідь делегованих нею повноважень міжнародним організаціям або регіональним об'єднанням. У таких випадках останні, ґрунтуючись на своїй правосуб'єктності, приймають вольові рішення у формі обов'язкових правових приписів, що часто набувають силу прямої дії. В результаті відбувається певне ослаблення національно-державного суверенітету.

Для України основною вимогою сьогодення є спрямування глобалізму не лише на осмислення світових проблем і процесів, а, передусім, на наукове забезпечення управління сучасним світовим розвитком. Суперечливість і турбулентність цього розвитку вимагає активного пошуку стабілізуючих, врівноважуючих механізмів управління надскладними глобальними відносинами і процесами в інтересах виживання людства.

Основними геополітичними пріоритетами у сфері національної безпеки України в умовах глобалізації мають стати: забезпечення політичної стабільності та державного суверенітету України; зміцнення фундаментальних цінностей суспільного розвитку (добробут, безпека); партнерство з іншими країнами світу заради досягнення національної та міжнародної безпеки; розвиток рівноправних паритетних відносин із країнами світу, які відповідають змісту суспільно-політичної ситуації в Україні; сприяння розвитку регіональних структур безпеки; створення ефективної системи міжнародної взаємодії на основі узгодження спільних інтересів [3, с. 295].

Слід, перш за все, чітко усвідомлювати особливість народу, його менталітету, не намагатися сліпо запозичити досвід інших народів та насильно його впроваджувати.

Індикатором протистояння глобалізаційним викликам є рівень стабільності національної держави, який забезпечує її адаптацію до світових стандартів суспільного розвитку з можливістю виступати у ролі конкурентоспроможного суб'єкта геополітики, здатного самостійно визначати та реалізувати стратегію своєї діяльності.

Література

1. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії та практики. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 4–7.
2. Смирнова Е. С. Проблемы правового статуса иностранцев в условиях глобализации : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. М., 2009. 40 с.
3. Глобалізаційні виклики національної безпеки: геополітичний аспект. Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ, 2010.

Костроміна Олена Георгіївна
доцент кафедри права
та соціально-гуманітарних дисциплін
Запорізького інституту економіки
та інформаційних технологій,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕМОКРАТИЧНИЙ КОНТОРЛЬ І УПРАВЛІННЯ СЕКТОРОМ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Сьогодні демократичне управління в секторі безпеки і оборони є глобальним принципом, згідно з яким збройні сили та служби безпеки повинні бути підконтрольними демократично обраному політичному керівництву. Досвід національної безпеки в європейських демократіях показує, що політика національної безпеки визначається також Європейською конвенцією з прав людини, яка залишається обов'язковою для всіх учасників. Тому контроль і управління сектором безпеки і оборони є особливо важливими для забезпечення демократичного та економічного розвитку України.

21 червня 2018 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 2469-VIII «Про національну безпеку України» (далі – Закон), який відповідно до статей 1, 2, 17, 18, 92 Конституції України визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз.

Згідно ч. 1 ст. 4 Закону сектор безпеки і оборони підлягає демократичному цивільному контролю (далі - цивільний контроль).

Система цивільного контролю складається з контролю, що здійснюється Президентом України; контролю, що здійснюється Верховною Радою України; контролю, що здійснюється Радою національної безпеки і оборони України; контролю, що здійснюється Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; судового контролю; громадського контролю [1].

Іден Коул вірно зазначає, що забезпечення дієвого демократичного управління сектором безпеки необхідне, щоб:

- підвищити безпеку громадян і громадську безпеку;
- посилити загальний рівень безпеки;
- дати можливість демократичним інститутам контролювати і вносити зміни в політику і процедури сектора безпеки, а також забезпечувати відповідність міжнародним стандартам;
- впровадити механізми прозорості та підзвітності в секторі безпеки;
- заохочувати розвиток і збереження демократичної культури, заснованої на повазі до верховенства права та прав людини в органах безпеки;
- створити ефективну систему стримувань і противаг для запобігання зловживань або порушень прав людини суб'єктами сектору безпеки;
- керувати сектором безпеки економічно ефективно, уникаючи ресурсовитратності; знизити можливість виникнення корупції;
- ефективно розпоряджатися людськими і фінансовими ресурсами, включаючи ефективні заходи дисциплінарного стягнення та структури управління професійним зростанням, заохочувати професіоналізм і повагу до влади серед чиновників сектора безпеки;
- пропагувати сектор безпеки як репрезентативний інститут суспільства в цілому, забезпечуючи рівну участь жінок [2, с. 36-37].

Згідно Закону цивільний контроль здійснюється за принципами верховенства права, законності, підзвітності, прозорості, ефективності та результативності.

Прозорість передбачає повне розкриття фінансової інформації щодо функціонування сектору безпеки та оборони з метою забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів з урахуванням вимог Закону України "Про державну таємницю" [1].

Отже, ефективна реалізація демократичного контролю і управління сектором безпеки і оборони є основою для розвитку стабільного й процвітаючого суспільства. Демократичне управління має забезпечувати дотримання органами безпеки і оборони та їх співробітниками стандартів продуктивності, принципів і правил поведінки, передбачених законами, процедурами, відповідними соціальними й культурними нормами, забезпечувати прозорість та підзвітність сектора безпеки і оборони в цілому.

Література

1. Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 «Про національну безпеку України». – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
2. Контроль і керівництво: Парламенти та управління у секторі безпеки. Практичний посібник. – Женева, 2015. – 132 с.

Купін Арнольд Павлович
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Запорізького національного
технічного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ І ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Особисті (громадянські) права і свободи становлять основу правового статусу особи, покликані забезпечити свободу й автономію індивіда як члена громадянського суспільства, його юридичну захищеність від будь-якого незаконного зовнішнього втручання. Конституційні особисті права і свободи людини та громадянина – це закріплені в Конституції України (далі - КУ) невід'ємні вид та міра можливої поведінки людини та громадянина, що належать їм від народження, реалізація яких залежить від волі кожної людини, які гарантуються державою та які є засобами здійснення будь-яких ін-

ших прав і свобод людини та громадянина.

Слід зауважити, що доктринально ще не визначено найменування цієї групи прав. Наразі використовують назви: «громадянські права», «особисті права», «особистісні права», «особисті (громадянські) права», «особисті права і свободи» тощо. Проте, на нашу думку, саме термін «особисті права» найбільш точно розкриває суть даної групи прав і наразі є найбільш поширеним. Отже, права на свободу пересування та вільного вибору місця проживання відносяться до групи особистих прав.

Права на свободу пересування і вільний вибір місця проживання вживаються поруч практично в усіх актах національного законодавства та міжнародних нормативно-правових документах, приміром, це впливає з самої назви Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні». Внаслідок чого найчастіше фактично ототожнюються ці два різні за своєю суттю права людини або ж припускається, що одне з них є складовою частиною іншого.

На наш погляд реалізація права на вільний вибір місця проживання неможлива без права на вільне пересування по території країни. Проте слід погодитись, що такий критерій не може бути покладено в основу визначення права на свободу вибору місця проживання як складової права на свободу пересування. Так, без реалізації права на свободу пересування особа не зможе реалізувати своє право на вільний вибір місця проживання, але це ж стосується і політичних прав людини, які не можуть бути реалізованими без права вільного пересування. Якщо виходити з такої логіки, то до права на свободу пересування слід включати цілий ряд основних прав людини, які особа фізично не зможе реалізувати без попередньої реалізації права на свободу пересування. Окрім цього, слід мати на увазі, що реалізація права на свободу пересування в окремих випадках та на деяких територіях певною мірою залежить від місця проживання особи.

Отже, право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання недоцільно розглядати з позицій віднесення їх до єдиної категорії або визначати одне з цих прав як складову частину іншого. Незважаючи на їх тісний взаємозв'язок та певну взаємозалежність, вони є різними по своїй суті та правовій природі правами людини.

Право на свободу пересування безпосередньо впливає на можливість реалізації ряду інших конституційних прав, а неможливість реалізувати особою своє право на свободу пересування автоматично позбавляє цю особу змоги реалізувати ряд інших прав.

Проте право на свободу пересування, в свою чергу, безпосередньо залежить від права на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 КУ). Слід погодитися з думкою, що тільки при гарантуванні особистої недоторканості та права на свободу можна в повній мірі реалізувати право на свободу пересування [4, с. 113]. Відповідно до ЗУ «Про громадянство України» [6], однією з умов прийняття до громадянства України іноземця або особи без громадянства є безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років. Подібна передумова отримання громадянства передбачається в законодавстві різних країн ЄС. Отже, як в Україні, так і в країнах ЄС без факту відповідного терміну постійного проживання на території країни іноземець чи особа без громадянства не мають права набути громадянство відповідної країни.

Реєстрація місця проживання впливає на реалізацію виборчих прав громадян. Так, відповідно до ст. 3 ЗУ «Про місцеві вибори» [7], право голосу на місцевих виборах мають громадяни України, які мають право голосу відповідно до ст. 70 КУ та проживають на території відповідно області, району, міста села та селища у межах відповідного територіального виборчого округу. Зауважимо, що законодавство багатьох країн ЄС, натомість, передбачає, що обирати і бути обраними на місцевих виборах мають право тільки громадяни країни та громадяни ЄС (а в деяких країнах і іноземці), які постійно проживають на території відповідної територіальної одиниці кілька років.

У зв'язку з цим на наш погляд існує нагальна необхідність внесення відповідних змін до законодавства про місцеві вибори та визначити як один із цензів пасивного виборчого права постійне проживання протягом останніх кількох років перед виборами на території виборчого округу кандидата. Таку необхідність можна пояснити тим, що депутат місцевої ради є представником своїх виборців та територіальної громади, тобто жителів відповідної територіальної одиниці, що, у свою чергу, передбачає необхідність більш глибокого розуміння та усвідомлення депутатом економічних, соціальних та інших проблем територіальної громади і відповідно до цього більш компетентного виконання своїх обов'язків]. Нажаль новий Закон України «Про місцеві вибори», не тільки не ввів ценз осілості для реалізації пасивного виборчого права, але й не вимагає, щоб кандидати на місцевих виборах проживали на території відповідного виборчого округу, що відкриває можливості потрапляння до депутатського корпусу більш фінансово спроможних кандидатів зі столиці та інших міст нашої держави, та, відповідно, обмежує такі можливості для місцевих, зачасти обізнаніших у локальних проблемах та зацікавлених у ефективному їх розв'язанні.

Наливайко Олег Іванович

науковий співробітник секретаріату Вченої ради,
кандидат юридичних наук, доцент;

Чепік-Трегубенко Ольга Сергіївна

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

У нинішніх умовах суспільного розвитку проблема принципів суспільного ладу та їх нормативно-правового регламентування мають особливе значення. Принципи є філософсько-ідеологічною, теоретико-методологічною та правовою основою сучасного суспільного ладу України; виступають фундаментом та об'єднують в єдину систему його елементи.

Принципи сучасного суспільного ладу, з одного боку, відображають об'єктивно існуючі відносини у суспільстві, опосередковують їх реальний зміст, з іншого, є орієнтирами для розвитку суспільства у майбутньому. Принципи суспільного ладу у своїй переважній більшості передбачені Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами й таким чином здійснюють регулятивний вплив на суспільні відносини. Як ідеологічна категорія принципи суспільного ладу формуються у суспільній свідомості людей та відображаються у їх поведінці.

Актуальність цього питання, окрім теоретичного значення, має важливу прикладну роль.

Розглядаючи суспільство як цілісний соціальний організм, соціальну систему, в ньому можна виділити суспільні явища, існування яких життєво необхідно для даного типу суспільного устрою. Так само як здоровий людський організм має певні нормальні показники, так і здорова демократична держава повинна підтримувати, гарантувати існування в суспільстві певного набору соціальних та соціально-політичних явищ (періодичні вибори, розподіл влади, дотримання Конституції і законів, функціонування механізму захисту прав і свобод людини, відповідальності держави перед громадянами і т.д.) [1, с. 341; 2, с. 5]. Модернізаційні заходи у правовій сфері, які проводяться сьогодні, насамперед, спрямовані на найбільш адекватне закріплення у нормативно-правових актах вимог гуманізму, демократії, толерантності, оптимального врахування інтересів особи, окремих соціальних груп та громадянського суспільства в цілому.

Нинішній процес трансформації сучасного суспільного ладу України неможливий без наукового теоретичного аналізу усталених підвалин, керівних ідей та основоположних джерел – принципів.

Грунтовне розкриття сутності та характерних рис сучасного суспільного ладу України неповне (неможливе) без вивчення його принципів, що відображають головні особливості сучасного суспільного розвитку українського суспільства з позиції його змісту і природи.

Принципи або засади – це узагальнений вираз суті певного явища, що відображає об'єктивно існуючу реальність і закономірності, які існують у ній. Термін «принцип» походить від латинського «*principium*» – початок, основа у філософії; те, що лежить в основі деякої сукупності фактів або знань із збереженням первинного відтінку; особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось; спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і таке інше. Принцип – це внутрішнє переконання, погляд на речі, які зумовлюють норми поведінки; основа якого-небудь пристрою, приладу [3, с. 33]. Принципи містяться у змісті сучасного суспільного ладу.

Становлення і розвиток усіх пострадянських держав пов'язані, насамперед, із перетворенням базових принципів суспільного ладу. Перехід до ринкової моделі економіки, демократизація суспільства, здійснення державної влади на засадах її поділу на три гілки, відносини у сфері екології, охорони здоров'я та соціального забезпечення, регулювання релігійних відносин – ці найбільш важливі, суттєві та принципові за своїм характером суспільні відносини були закріплені у нових конституціях пострадянських держав. У них по-різному закріплюються основи конституційного ладу, однак кожній відводиться своє особливе значення [4, с. 21]. Сучасний суспільний лад в Україні має рухливий, поступовий характер. У нинішніх умовах суспільного розвитку проблема принципів суспільного ладу

та їх нормативно-правового регламентування мають особливе значення.

З урахуванням зазначеного, принципи сучасного суспільного ладу України доречно визначити як основоположні, вихідні ідеї, що детермінують найважливіші закономірності формування суспільного ладу, мають імперативний, політико-правовий, програмний зміст та відповідають об'єктивній потребі формування громадянського суспільства.

Принципи у вигляді базисних незаперечних вимог відображають найбільш суттєві закономірності розвитку сучасного суспільного ладу України. Основним критерієм сформованості системи принципів суспільного ладу України є їх цілісність. У свою чергу, загальними ознаками принципів сучасного суспільного ладу України можна визначити такі: регламентація в Конституції України та інших нормативно-правових актах, у тому числі міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; узгодженість та внутрішня єдність нормативних положень, які регулюють функціонування елементів суспільного ладу; фундаментальний вплив на розвиток правовідносин у різних сферах суспільства, стійкий та ефективний взаємозв'язок вказаних суб'єктів; узагальнюючий характер; існування правових механізмів реалізації; соціальна детермінованість; обов'язковість дотримання всіма суб'єктами права.

Відповідно до Конституції України, інших нормативно-правових актів та сучасних суспільних відносин, які складаються у тій чи іншій сфері розрізняють такі основні принципи суспільного ладу, наголошує О. Совгіря: 1) принцип суверенітету Українського народу (ст. 5 Конституції України); 2) принцип демократизму (ст. 5); 3) принцип політичного, економічного та ідеологічного плюралізму (багатоманітності) суспільного життя (ст. 15); 4) принцип конституційності та законності (ст. 19); 5) принцип гуманізму (ст. 3); 6) принцип гарантованості суспільного ладу (ст. 17). Право встановлювати і змінювати суспільний лад належить Українському народові і не може бути узурповане державою чи її суб'єктами [5, с. 52]

Конституційні принципи суспільного ладу України виявляються насамперед в основних засадах організації та діяльності громадянського суспільства, вважає В. Федоренко. Вчений підкреслює, що до числа таких принципів належать: суверенність влади народу, тобто народний суверенітет; демократизм громадянського суспільства та суспільного ладу в цілому; верховенство права в урегулюванні суспільних відносин; конституційність суспільного ладу; політичний, економічний та ідеологічний плюралізм суспільного життя; визнання та повага приватної власності у поєднанні з відповідальністю за наслідки її використання; багатокладність та соціальна спрямованість економіки; етнічна (поліетнічність), мовна, конфесійна багатоманітність суспільства та політична єдність Українського народу; соціальна справедливість тощо [6, с. 171-172].

Враховуючи нинішні тенденції принципами сучасного суспільного ладу слід визначити: принцип найвищої соціальної цінності людини; принцип суверенітету народу (народного суверенітету); принцип демократизму; принцип верховенства права; принцип законності; принцип політичного плюралізму; принцип економічної багатоманітності; принцип ідеологічного плюралізму; принцип етнічної багатоманітності (поліетнічності) суспільства і політичної єдності Українського народу; принцип гуманізму; принцип гарантованості суспільного ладу; принцип соціальної справедливості; принцип забезпечення (гарантування) місцевого самоврядування; принцип визнання і гарантування основ громадянського суспільства; принцип участі громадян в управлінні державними та суспільними справами.

Відзначимо, що перелік принципів сучасного суспільного ладу не може бути вичерпним. Їх зміст кореспондується із сутністю та ідеалами громадянського суспільства. Будучи закріплені в Конституції, вони стають умовою для тісної внутрішньої єдності і стабільності суспільства.

Таким чином, принципи сучасного суспільного ладу є взаємозалежними та взаємодоповнюючими, разом із тим їх механізм реалізації потребує збалансування та стабільності. Особливістю принципів сучасного суспільного ладу України є їх змістовна трансформація, що зумовлено початком нового історичного етапу у розвитку українського суспільства. Більшість принципів сучасного суспільного ладу мають безпосереднє закріплення у Конституції України. Однак є принципи, які знаходять опосередковане вираження в її положеннях, що не применшує їх значення.

Література

1. Белов Д. М. Відображення нормами інституту основ конституційного ладу реальних суспільних відносин у державі: порівняльно-правовий аналіз. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 341-344.
2. Мухачев И. Гомеостазис конституционного права: постановка проблемы. *Право и жизнь*. Москва, 1997. № 12. С. 2-6.
3. Гаврилюк О. О. Принцип гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Херсон, 2012. 196 с.

4. Гудзь Т. І. Конституційне закріплення суспільного ладу: основні підходи. *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 21-25.
5. Совгіря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2012. 541 с.
6. Федоренко В. Л. Конституційне право України : підручник. До 20-ої річн. Конст. України та 25-ої річн. незалеж. України. Київ: Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

Ніколайчук Світлана Василівна
суддя Дніпропетровського окружного
адміністративного суду,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

НОВЕЛА КОДЕКСУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ЯКИМ БУДЕ СУЧАСНИЙ «ЕЛЕКТРОННИЙ СУД»?

На сучасному етапі розвитку судової системи України, остання зазнала значних змін в напрямку впровадження Європейських стандартів та демократичних засад у діяльність національних судових органів, з метою підвищення авторитету суду та покращення захисту основоположних прав та свобод особи.

03.10.2017 року Верховна Рада України ухвалила законопроект «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу, Цивільного процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» і з 15.12.2017 року почав діяти Кодекс адміністративного судочинства України в новій редакції.

З прийняттям нових процесуальних кодексів у 2017 році законодавець передбачив створення абсолютно нової електронної системи, яка буде загальною для всіх судів України, Державної судової адміністрації України та Вищої ради правосуддя, під назвою Єдина судово-інформаційно-телекомунікаційна система та її підсистеми «Електронний суд».

Автором поставлено за мету на основі методологічного аналізу чинного законодавства України у сфері адміністративного судочинства дослідити поняття та завдання нововведеного терміну «Електронний суд», визначити перспективи та ризики його впровадження на практиці.

Відповідно до ст.18 Кодексу адміністративного судочинства України у новій редакції (2017 року) в судах впроваджується так звана Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, яка, на відміну від минулої Автоматизованої системи документообігу суду, буде не тільки призначати суддів, надавати інформацію про справу та реєструвати кореспонденцію, а і дозволить суду та сторонам по справі здійснювати листування в електронній формі; система забезпечуватиме обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Зокрема, позовні та інші заяви, скарги та інші визначені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в день надходження документів.

Визначення судді або колегиї суддів (судді-доповідача) для розгляду конкретної справи здійснюється Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою у порядку, визначеному КАСУ (автоматизований розподіл справ).

Суд направляє судові рішення та інші процесуальні документи учасникам судового процесу на їх офіційні електронні адреси, вчиняє інші процесуальні дії в електронній формі із застосуванням Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в порядку, визначеному цим Кодексом та Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

Адвокати, нотаріуси, приватні виконавці, судові експерти, державні органи та органи місцевого самоврядування, суб'єкти господарювання державного та комунального секторів економіки реєструють офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в обов'язковому порядку. Інші особи реєструють свої офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі в добровільному порядку.

Особам, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, суд вручає будь-які документи у справах, в яких такі особи беруть участь, виключно в електронній формі шляхом їх направлення на офіційні електронні адреси таких осіб, що не позбавляє їх права отримати копію судового рішення у паперовій формі за окремою заявою.

Проте новий КАСУ не забороняє подавати до суду документи в паперовій формі. Слід відмітити, що фактично будь-яка особа зможе зареєструватися в системі «Електронного суду» за наявності цифрового підпису.

Особа, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, подають процесуальні та інші документи, письмові та електронні докази, вчиняють інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, з використанням власного електронного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису відповідно до Закону України "Про електронний цифровий підпис", якщо інше не визначено цим Кодексом.

Реєстрація досить проста та потребує лише наявності ключа з електронним цифровим підписом. При цьому, для реєстрації можуть бути використані ключі, видані будь-яким Акредитованим центром сертифікації ключів.

При реєстрації система автоматично «підтягує» дані про особу з ЄЦП (прізвище, ідентифікаційний код, тощо). Недостатні (чи змінені дані, наприклад, про електронну пошту) необхідно внести чи відкоригувати самостійно. Після цього, реєстрація завершена, а користувач одразу потрапляє в сервіс вже доступного на сьогодні «Електронного суду». Надалі, після розробки інших сервісів ЄСІТС, в електронному кабінеті буде доступний перелік всіх таких сервісів та відповідне посилання для можливого їх використання.

Суд проводить розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі. Процесуальні та інші документи і докази у паперовій формі не пізніше трьох днів з дня їх надходження до суду переводяться у електронну форму та долучаються до матеріалів електронної судової справи в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему. У разі неможливості розгляду справи судом в електронній формі з технічних причин більше п'яти днів, що може перешкодити розгляду справи у строки, встановлені КАСУ, справа розглядається за матеріалами в паперовій формі, для чого матеріали справи невідкладно переводяться в паперову форму у порядку, встановленому Положенням про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему.

Ідея ЄСІТС полягає в тому, що вона поєднає в собі функції документообігу суду, електронного суду, технічного фіксування судових засідань, відеоконференцзв'язку та інші можливості.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що під поняттям «Електронний суд» слід розуміти підсистему Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, яка дає можливість учасникам судового процесу подати позовну заяву чи інший процесуальний документ в електронному вигляді до суду, долучати в електронному вигляді додатки, оплачувати судовий збір, отримувати по мірі проходження в суді заяви на сервіс «Електронного суду» користувача повідомлення про результати авторозподілу, прийняті судом рішення, повістки, інші процесуальні документи та розглянути судову справу за матеріалами справи поза межами зали судового засідання в електронній формі.

Основним завданням проекту «Електронний суд» законодавець визначив покращення умов роботи працівників судів, забезпечення швидкого і зручного доступу громадян до інформації про рух судової справи, час і місце її розгляду, оперативного обміну інформацією в електронному вигляді між судовими установами, учасниками судового процесу, а також іншими державними структурами з метою забезпечення справедливого та неупередженого правосуддя.

У 2018 році на підставі наказу Державної судової адміністрації України «Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах» у 18 пілотних судах країни розпочато тестування підсистеми Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи «Електронний суд».

Систему "Електронний суд" запустили у Київському апеляційному адміністративному суді, Апеляційному суді Одеської області, Київському районному суді міста Одеси, Одеському апеляційному господарському суді, господарському суді Одеської області, Вінницькому апеляційному адміністративному суді, Вінницькому окружному адміністративному суді, Донецькому апеляційному адміністративному суді, Голосіївському, Дарницькому, Деснянському, Дніпровському, Оболонському, Печерському, Подільському, Святошинському, Солом'янському, Шевченківському районних судах міста Києва.

Дана підсистема мала запрацювати з 01.01.2019 року в усіх судах України.

Однак, враховуючи, що ЄСПС та його підсистема «Електронний суд» створюється з нуля, такі реалії сьогодення, як відсутність Положення про ЄСПС, що має бути затверджене Вищою радою правосуддя за поданням Державної судової адміністрації та після консультацій з Радою суддів України, тривалі строки розробки системи, враховуючи її складність, не дають можливості сказати точно, коли «Електронний суд» зафункціонує в усіх судах і не в тестовому режимі.

Реалізація ідеї «Електронного суду» також впирається у фінансування та належне матеріально-технічне забезпечення судів, зокрема, у разі відключення електроенергії, неналежної роботи інтернет-провайдера, без наявності якого чи просто через повільний зв'язок з останнім, система не буде працювати. Реєструвати заяви та розглядати справи фізично буде неможливо. Через нестачу достатньої кількості комп'ютерів та сканерів суди фізично не зможуть переводити всі паперові заяви в електронний вид, як це вимагається законом (принаймні, вчасно), та проводити судові засідання в електронній формі, тому, що для такого процесу необхідно забезпечити зали судового засідання комп'ютерами і для суддів, і для секретарів судового засідання.

Окрім зазначених проблем впровадження «Електронного суду» в життя, існують і чималі ризики несанкціонованого доступу до персональних та конфіденційних даних учасників судового процесу, адже система ЄСПС зберігатиме величезну кількість такої особистої конфіденційної інформації.

Тому, належне технічне забезпечення та кібербезпека системи ЄСПС та підсистеми «Електронний суд» при їх впровадженні та подальшому функціонуванні є першочерговим завданням Державної судової Адміністрації України.

Наступним, на мою думку, з моменту, коли «Електронний суд» запрацює на повну, стане питання дотримання принципу гласності судового процесу.

Розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито, крім випадків, визначених в КАСУ, і будь-яка особа має право бути присутньою у відкритому судовому засіданні; особи, присутні в залі судового засідання, представники засобів масової інформації можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, встановлених КАСУ, тощо.

Як бути з особами, які не є учасниками судового процесу (громадяни, засоби масової інформації і т.д.), а мають бажання бути на ньому присутніми, якщо судовий процес буде проходити в електронній формі?

Для багатьох осіб буде важко реалізувати таке право, через відсутність знань комп'ютера та відсутності електронного цифрового підпису, та й законодавець у ст.18 КАСУ надає доступ до участі в розгляді справи в електронній формі та ознайомлені з усіма матеріалами справи учасникам справи, а не будь-якій особі.

Вважаю, що розробникам підсистеми «Електронний суд» потрібно завчасно врахувати можливість усіх бажаючих взяти участь в розгляді справи в електронній формі, провести навчання не лише відповідальних працівників апаратів місцевих та апеляційних судів з питань організації роботи в підсистемі "Електронний суд", а й усіх бажаючих осіб.

Література

1. Закон України "Про судоустрій і статус суддів" від 07.07.2010 року №2453-VI (із змінами і доповненнями).
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 15.12.2017 року (із змінами і доповненнями).
3. Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженого рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30 (із змінами і доповненнями).
4. Наказ ДСА України «Про проведення тестування підсистеми "Електронний суд" у місцевих та апеляційних судах» від 22.12.2018 року №628.

Онишко Оксана Богданівна
 доцент кафедри теорії та історії держави і права,
 конституційного та міжнародного права
 Львівського державного університету внутрішніх справ,
 кандидат юридичних наук, доцент

**ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ
 ЗА НОРМАМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ПОЛЬЩІ
 (1918-1939 рр.)**

Природа партикуляризму, характерна для зобов'язального права Польщі у міжвоєнний період першопочатково не дає можливості чітко сформулювати правову природу та умови функціонування неповних зобов'язань, оскільки після розпаду у 1918 році великих імперій: Австро-Угорщини, Німеччини та Росії, територія Другої Речі Посполитої складалася із об'єднаних частин, де чинним було законодавство колишніх держав.

У центральних воєводствах Польщі (колишнє Конгресове королівство) був чинний Цивільний кодекс Наполеона 1804 р. та Цивільний кодекс Польського королівства 1825 р., на територіях східних воєводств – т. 10 Зводу законів Російської імперії 1832 р., на колишніх німецьких землях – Німецький цивільний кодекс 1896 р. і на західних територіях Польщі чинним залишався Австрійський цивільний кодекс 1811 року. Правові норми щодо укладення, дії та припинення неповних зобов'язань трактувалися по-різному у вказаних нормативно-правових актах і містили численну кількість протиріч аж до прийняття у 1933 р. Зобов'язального кодексу Польщі. Кодекс чітко визначив умови виникнення неповних зобов'язань та встановив можливість оскарження окремих із них у судовому порядку, оскільки в попередньо чинних нормативно-правових актах цього сформульовано не було.

Неповні зобов'язання на території Польщі у вказаний історичний період не застосовувалися вкрай широко, тому і для вивчення не були надто популярними і для польських правників кінця ХІХ – початку ХХ століття, які поряд із уніфікацією та кодифікацією польського цивільного права приклали чимало зусиль до створення Зобов'язального кодексу Польщі 1933 року. Так, в контексті зобов'язального права дану наукову проблему вивчали: В. Абрахам, Ф. Бердовський, Ф. Золл, С. Голуб, Е. Маргуліс, Х. Конік, С. Оханович та інші. Наукові напрацювання у цій сфері також зробили й українські правники того часу: С. Дністрянський, К. Левицький, С. Федак, М. Шухевич та ін. У сучасний період частково цієї тематики частково торкалися у своїх наукових дослідженнях Бойко І.Й., Гомонай В.В., Гримич М.В., Макарчук В.С., Ринажевський Б.М., Рудий Н.Я., Тищик Б.Й., а також польські історики права, такі як: Е. Сквотовська-Боцян, К. Суйка-Зелінська, С. Плаза та ін.

Природа неповних зобов'язань бере свій початок з часів римського права, і розглядається як особливий вид зобов'язань, який відрізнявся від умов виконання загально визначених зобов'язань та цивільних правочинів, невиконання яких можна було оскаржити в судовому порядку. У повсякденному житті громадян Стародавнього Риму мали місце події, факти, інтереси, існування яких були поза межами дії цивільного права (наприклад, зобов'язання рабів та осіб, які підпорядковувалися адміністративним органам, тощо). Їхні рава, обов'язки а відповідальність лише частково підпорядковувалися нормам римського цивільного права (кодексу Юстиніана), оскільки їх реалізація визначалася не в повному обсязі. За таких обставин римська юриспруденція охарактеризувала їх як природні (неповні) зобов'язання, які підлягали оскарженню лише частково, або вимагати їх виконання було неможливо [1, с. 156–158].

Зобов'язальний кодекс Польщі 1933 р. до неповних зобов'язань відносив:

1. Зобов'язання, в яких закінчився строк позовної давності. Наприклад, відшкодування шкоди рухомих речей на підставі рекоімії – понад 3 роки, промислової нерухомості – понад 1 рік, житлового приміщення – понад 5 років. Відлік вказаного терміну починався з моменту коли покупець дізнався про вади товару, або з моменту подачі судового позову з у випадку виявлення недоліків третіми особами.

2. Зобов'язання, невиконання яких не підлягали оскарженню в судовому порядку.

Наприклад:

– якщо покупець повідомив продавця про технічні вади товару, то останній міг визначити певний термін, протягом якого покупець мав право відмовитися від укладеного договору купівлі-продажу. Після спливу вказаного терміну, відмова від договору була неприпустима;

– оскарження дій боржника, який не виплатив борг після спливу часу п'ять років і більше;

- повернення наймачем коштів за предмет найму у випадку виявлення вад, які заважали використовувати її в повному обсязі, якщо з моменту їх виявлення пройшло понад 6 місяців;
- якщо після найму, прокату чи оренди річ була повернута в гіршому стані, ніж була перед укладенням договору – протягом шести місяців після припинення дії договору;
- у випадку трудового договору обидві сторони не могли його оскаржити після спливу шести місяців після припинення дії договору;
- дотримання обов'язку, який виник внаслідок азартних ігор чи побиття об заклад [2, с. 1457, 1469].

3. Зобов'язання, які виникли на підставі морально-звичаєвих суспільних норм. Наприклад, обов'язок утримання батьком позашлюбної дитини, членів родини, які не мали засобів для існування, утримання жінки, з якою чоловік проживав у позашлюбних відносинах, надання належного утримання колишній дружині після розлучення, а не лише того, яке визначено нормами права, тощо.

Зобов'язальний кодекс, поряд з німецькими судовими рішеннями, які були чинними на колишніх німецьких землях, містив норми, які вказували, що неповними зобов'язаннями могли бути і договори, укладені без дотримання визначеної в законі форми, тобто такі договори не вважалися недійсними, а могли бути оскаржені у судовому порядку. Натомість, Австрійський цивільний кодекс (§ 1432) та рішення французьких судів вказували, що зобов'язання без дотримання встановленої форми кваліфікувалися як неповні, тобто в жодному разі оскарженню не підлягали [3, с. 261].

Щодо прав та обов'язків боржників, то Указом Президента Речі Посполитої від 23.08.1932 для власників сільськогосподарських угідь (фізичних та юридичних осіб) було встановлено можливість відстрочки виплати боргів, а в окремих випадках – звільнення від боргових зобов'язань за рішенням суду [4].

На противагу нормам французького цивільного права, Зобов'язальний кодекс Польщі, поряд з Австрійським та Німецьким цивільними кодексами, не визнавав неповними зобов'язаннями правочини, укладені недієздатними особами [5, с. 1042].

Згідно з нормами Цивільного кодексу Наполеона неповними зобов'язаннями вважалися виплата відсотків за оренду чи найм рухомих чи нерухомих речей, якщо визначення розміру відсотків відбулася за усною домовленістю сторін, тобто оскарженню в судовому порядку вказані зобов'язання не підлягали [6, с. 112–113]. Аналогічні норми містив і Німецький цивільний кодекс, який не забезпечував права боржника на повернення надлишкових коштів внаслідок сплати боргу [7, с. 225–228]. Однак, Зобов'язальний кодекс Польщі визначав право боржника на повернення йому відсотків кредитором, якщо розмір таких відсотків не був обумовлений договором або не впливав з добровільної згоди сторін.

Крім неможливості судового оскарження, неповні зобов'язання характеризувалися ще й іншими правовими наслідками, що впливали із причини їх виникнення та наслідками функціонування. Так, правові наслідки виникнення зобов'язань могли бути підтверджені визнанням чи встановленням ціни (якщо інше не було визначено законом, наприклад, заборона азартних ігор, укладення парі, самовільне підвищення цін на алкогольні напої, тощо). У такому випадку неповні зобов'язання підлягали оскарженню в судовому порядку [7, с. 1045].

Для забезпечення неповних зобов'язань допустимою була і порука за їх виконання, однак її встановлення залежало від виду самого зобов'язання. У випадку спливу терміну позовної давності, визначеної ст. 131 Зобов'язального кодексу Польщі, важливим фактом для оскарження було те, чи мало місце припинення вимоги виконання зобов'язання і чи кредитор знав чи міг знати про сплив строків давності.

Польське зобов'язальне право не містило переліку наслідків невиконання неповних зобов'язань, крім невиконання боргу чи невиконання певних дій, однак у випадку поручительства за боржника, позбавленого дієздатності, на поручителя лягав обов'язок виплати боргу чи виконання певних дій за договором поруки.

Щодо боргів стосовно азартних ігор чи укладення парі, то поручительство чи застава в таких випадках не мали правових наслідків. Однак, у випадку отримання застави при укладенні дозволених законом право чинів, навіть після спливу строків позовної давності рухома річ, отримана в заставу могла трактуватися як виплата боргу [8, с. 658-660].

Якщо боржник умисно зволікав з термінами виплати боргу, чи дотримання терміну виплати стало неможливим з вини боржника, то останній був зобов'язаний покрити збитки, спричинені зволіканням, навіть у випадку існування неповних зобов'язань.

Кредитор мав право вимагати, щоб зобов'язання, які виконувалися на його користь боржником, не мали правових наслідків, якщо дії боржника спричиняли збитки. В такому випадку виконані

боржником дії визнавалися неповними зобов'язаннями, якщо вони здійснювалися на користь третіх осіб, а до задоволення вимог кредитора відношення не мали.

Таким чином, правова природа неповних зобов'язань не була суперечливою лише якщо мова йшла про гру і парі, боргові зобов'язання внаслідок яких, не мали правових наслідків, а також щодо дотримання етично-моральних обов'язків громадян Польщі. В інших випадках, навіть після спливу строку позовної давності за наявності вагомих підстав можна було оскаржити невиконання зобов'язань, наприклад, якщо сторони не знали або не могли знати про строки, поручитель не знав чи не міг знати про недієздатність боржника, тощо.

Література

1. Zoll Fryderyk. Historia prawa rzymskiego. Część 2. / Fryderyk Zoll. – Kraków: Nakładem Biblioteki uczestników prawa, 1895. – 240 s.
2. Kodeks zobowiązań. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. Dz.U. 1933 nr 82 poz. 598 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/Doc>
3. Konieczny Franciszek. Kodeks Cywilny Austriacki obowiązujący na ziemiach bylego zaboru austriackiego / Franciszek Konieczny. – Lwów: Kartur, 1925. – 380 s.
4. O zapobieganiu skutkom trudności płatnych w rolnictwie. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polski z dnia 23 sierpnia 1932 r. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1932-72-652,16860569.html>
5. Prawo cywilne obowiązujące w Królestwie Polskim / Opracowanie komitetu redakcyjnego pod przewodnictwem Jana Jakóba Litauera. – Warszawa: Wydanie nieurzędowe Towarzystwa prawniczego, 1914. – X, 591 s.
6. Kodeks cywilny obowiązujący na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa–Poznań: Wydawnictwo Departamentu Sprawiedliwości ministerstwa bylej dzielnicy pruskiej, 1923. – XX, 504 s.
7. Encyklopedia podręczna prawa prywatnego polskiego / pod redakcją F. Zolla i J. Wasilkowskiego. Tom drugi. Kontrakt dziedziczenia – Księgi gruntowe. – Warszawa : Nakładem Instytutu wydawniczego «Biblioteka polska», 1936. – 1215 s.
8. Konic Henryk. Prawo o zobowiązaniach. Zobowiązania szczególne: spółka, pożyczka, skład, umowy losowe, pełnomocnictwo, poręczenie, układy pojednawcze i zastaw. Wykład ustaw, obowiązujących w b. Królestwie Kongresowym, b. zaborach niemieckim i austriackim, na kresach wschodnich, oraz kodeksu szwajcarskiego, Warszawa, 1930. – 1120 s.

Орлова Олена Олександрівна

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІСЦЕ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА УКРАЇНИ

У вітчизняній юридичній науці довгий час триває дискусія щодо місця судового прецеденту в системі джерел права України. До останнього часу судовий прецедент не визнавався джерелом українського права, лише в останнє десятиріччя на науковому рівні спостерігається рух до визнання судового прецеденту, при застосуванні практики Європейського Суду з прав людини, в ролі субсидіарного джерела права, що потребує істотних змін в усталені традиції правозастосування і стиль правового мислення в країні загалом [1].

Зростання ролі судової практики зумовлено розвитком та ускладненням міжнародних відносин. Зокрема, інтеграційні процеси країн Європи стали поштовхом до зближення та конвергенції правових систем романо-германського та англо-американського типу.

Традиційними джерелами права в романо-германській правовій сім'ї є нормативно-правовий акт і нормативний договір, хоча це твердження на сучасному етапі вже не є безперечним. Це стосується і сучасної правової системи України. На сьогодні існують певні теоретичні та історичні передумови для дослідження місця правового прецеденту в системі джерел права України.

В юридичній науці судовий прецедент розуміється як документально оформлене рішення судового органу держави з конкретної справи, що є обов'язковим при вирішенні аналогічних справ у майбутньому [2, с. 196]. Сутність судового прецеденту полягає в наданні нормативно-правового характеру рішенням суду у конкретній справі. Судові прецеденти створюються лише на основі вже існуючих правових норм або принципів і не можуть їм суперечити. Межі судової правотворчості ма-

ють бути чітко визначеними [3, с. 27]. З прецеденту поступово можуть складатися і правові положення законів.

На думку професора О. Скакун, можна вважати, що прецедентне право стало частиною вітчизняного права: судовий прецедент існує де факто, а це є показником судової правотворчості, але воно ще не має офіційного законодавчого визначення. На її думку, затвердженню судового прецеденту в Україні сприяє той факт, що наша держава визнала європейське право, яке формується переважно як прецедентне, а тому для визначення дійсної ролі прецеденту в системі джерел права України особливе значення має законодавче закріплення [4, с. 220].

Перші кроки на шляху до офіційного визнання в Україні судового прецеденту джерелом права вже зроблено, зокрема, про це свідчить аналіз міжнародно-правових актів у сфері прав людини.

Так, Україна Законом «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» 1950 року, визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського Суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції [5].

Сама Конвенція, яка відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України, статтею 32 встановлює поширення юрисдикції Суду на всі питання тлумачення та застосування Конвенції [6].

Таким чином, рішення Європейського Суду з прав людини можна вважати офіційною формою роз'яснення основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні [7].

На нашу думку, найбільш вагомим аргументом на користь обґрунтування позиції щодо визнання судового прецеденту як джерела національного права є Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р., ст. 17 якого визначає, що «суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського Суду з прав людини як джерело права» [8].

Зважаючи на той факт, що рішення Європейського суду з прав людини за своєю юридичною природою є правовими прецедентами, в Україні на законодавчому рівні створено умови для застосування судами України правового прецеденту як одного з основних джерел права.

Література

1. Черняк О. Судовий прецедент - джерелом українського права. *Юридична газета*. 2013. № 12. С. 44-45. URL: <http://www.interlegal.com.ua/blog/?p=2102>.
2. Теорія держави і права: підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. Київ. Ун-т знань. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра ЛТД. 468 с.
3. Ямковий В.І. Впровадження судового прецеденту як необхідний елемент гармонізації законодавства України з європейськими правовими системами. *Українсько-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2009. № 2.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. 3-тє видання. Київ. Алерта. 2012. 524 с.
5. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод від 04.11.1950 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
7. Веніамінова А. Рішення Європейського суду - джерело права для українського правосуддя? *Юридична газета*. 2013. № 12. С. 44-45.
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України 23 лютого 2006 року № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

Припутень Дмитро Сергійович
 доцент кафедри загальноправових дисциплін
 Дніпропетровського державного
 університету внутрішніх справ,
 кандидат юридичних наук, доцент

СЛУЖБОВЕ ПРАВО У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Оновлення положень сучасної вітчизняної науки адміністративного права пов'язане із розглядом питання його місця у системі як адміністративного права, так і системі права України в цілому. В сучасних умовах зусилля вчених-юристів сконцентровані на тому, щоб з'ясувати, що собою представляє система національного права, якою є її структура, які критерії обрати для виокремлення її елементів. Зміна акцентів із розгляду системи права лише як сукупності її галузей, підгалузей, інститутів, норм права на користь розгляду її поєднання умовно виділених, взаємопов'язаних підсистем приватного і публічного права, регулятивного та охоронного права, матеріального та процесуального права актуалізують потребу аналізу положень щодо з'ясування місця службового права у системі права України в аспекті вищезазначеного розподілу.

Питання, пов'язані із визначенням місця службового права у системі адміністративного права та системі національного права і привернули до себе найбільшу увагу зацікавленої наукової спільноти. Серед вітчизняних та зарубіжних вчених-юристів, які вивчали це питання слід виокремити: Л. Аكوпова, Т. Аніщенко, Ю. Битяка, Л. Білу-Тіунову, М. Германюк, О. Гришковця, С. Ківалова, Б. Коваленка, Т. Коломоєць, В. Колпакова, Р. Мельника, Ю. Старілова, С. Федчишина, С. Чанного та ін.

Перш ніж перейти до поглибленого дослідження питання визначення місця і ролі службового права у системі права України, варто з'ясувати, що вважається системою права взагалі й відмежувати її від правової системи. Питання системи права безпосередньо пов'язані із питанням його будови, структури. «Категорія система акцентує увагу на тому, що право складається з певної кількості елементів, які й утворюють його цілісність, демонструють його чітку структурованість і взаємопов'язаність, взаємодія яких забезпечує виконання правом його функцій» [1, с. 716]. О. Петришин та С. Погребняк, виокремлюючи особливі риси системи права як «єдність, узгодженість, диференціація, суб'єктивність, стабільність і динамізм», формулюють її визначення, а саме: «система права являє собою створену в результаті діяльності людей, інтегровану принципами права, зумовлену сполученням приватних і публічних інтересів сукупність правових норм, внутрішня організація якої характеризується їх єдністю, узгодженістю, диференціацією групуванням у відносно самостійні структурні утворення». Розглядаючи систему права, вчені-юристи пропонують її розглядати в аспекті алгоритму: «норми права – правові інститути – підгалузі права – галузі права – підсистеми права» [2, с. 5-11]. Отже, ще раз варто зробити акцент на тому, що система права привертає увагу вчених в аспекті її структури, розподілу на елементи, які взаємодіють між собою, доповнюють один одного й таким чином утворюють систему.

При цьому розгляд правової системи передбачає дещо інші акценти уваги. Так, зокрема, у Великій українській юридичній енциклопедії права система визначається як «сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку певної соціальної спільноти сукупність усіх її правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами» [1, с. 497]. У правовій науці правову систему розглядають як «сукупність правових елементів, серед яких: правова діяльність, правова свідомість, сукупність нормативно-правових актів» [3, с. 16-17]; як «єдність відповідних їй компонентів (частин), які обумовленим способом об'єднані між собою (за змістовими і формальними критеріями) і які залежно від їх природи й характеру зв'язку між ними (об'єктивного, природного або суб'єктивного, довільного) становлять собою довільну систему» [4, с. 568]. Цікаве визначення правової системи формулює й П. Рабінович, зазначаючи, що «правова (він додатково уточнює, що її ще можна називати юридичною) система – це система всіх юридичних явищ, які існують у певній державі чи в групі держав». Додатково пояснюючи свою позицію він зазначає, що елементами правової системи є: різні правові акти (юридичні норми з їх зовнішніми джерелами, об'єктивовані акти тлумачення та акти застосування цих норм), а також діяльність відповідних суб'єктів по створенню, зміні чи припиненню таких актів; 2) різні види правосвідомості та форми (засоби) її виявлення; 3) стан законності (соціальний режим відповідності фізичної діяльності суб'єктів приписам законів)» [5, с. 194].

Автори «Правової системи України: історія, стан та перспективи», зокрема у томі 1 «Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи» зазначають, що правову систему варто розглядати у «вузькому розумінні» та «широкому розумінні», і при цьому саме «широке розуміння» «найбільш повно певною мірою відображає всю правову організацію суспільства в єдності і взаємодії своїх складових її компонентів» [6, с. 554]. Саме такий підхід дозволяє виокремити у правовій системі: право «як головний елемент її», а також «джерела права, правові установи, юридичну практику правореалізацію та правозастосування, права, свободи та обов'язки громадян, правовідносини, правосвідомість, правову культуру, законність, правопорядок тощо». Також можна запропонувати виокремлення у правовій системі: 1) інституційної складової (суб'єкти права); 2) нормативної складової (норми права, принципи права, джерела права); 3) ідеологічної складової (праворозуміння людини, правосвідомість, правова культура, правова наука, правова традиція певного суспільства); 4) функціональну складову (правотворчість, правореалізацію, правозастосування, правовідносини, судова та інша юридична практика); 5) результативну складову (результати дії права, ступінь його соціальної затребуваності та відповідності інтересам суспільства, стан правопорядку суспільства)» [1, с. 500]. Отже, можна стверджувати, що при розгляді системи права, увага концентрується лише на праві, на його структурі, а при розгляді правової системи, право виступає лише як один із її елементів. В аспекті з'ясування феномену службового права актуальності набуває аналіз місця і ролі його саме у системі права.

Достатньо аргументовані пропозиції щодо доцільності кодифікації й прийняття саме Службового кодексу демонструють Т. Коломоєць та Ш. Гаджиева [7] та ін. І. Голосніченко, Н. Золотарьова також вважають, що вже назріла потреба підготовки єдиного кодифікованого акту, норми якого б регулювали публічно-службові відносини. Так, на їх думку, варто, перш за все, «класифікувати норми службового законодавства і тільки після цього розпочати їх систематизацію у формі кодифікації... Службовий кодекс має обов'язково включати: Загальні положення, Загальну частину, до якого мають увійти норми, що визначають предмет регулювання, терміни... принципи формування і проходження служби, управління нею, а також норми антикорупційного законодавства... Потім потрібно згрупувати норми за видами служби» [8, с. 88]. Цікавим є те, що окрім норм, які б визначали засади організації та функціонування різних видів публічної служби (щоправда, вчені-юристи вважають за доцільне у запропонованому кодифікованому акті зібрати лише норми з питань державної служби та її різновидів, що все ж таки не дозволить вести мову про кодифікацію норм про публічну службу, а лише про її певну частину), пропонується включити до цього акту й положення антикорупційного законодавства, із чим варто погодитися й обов'язково врахувати безпосередньо у процесі кодифікації положень законодавства з питань публічної служби. Ю. Битяк також пропонує кодифікацію відповідних положень із розподілом їх в окремих главах (розділах) залежно від виду публічної служби, із «групуванням загальних правил поведінки службовців та етично-правових аспектів публічно-службових відносин» [9, с. 302]. Ідею розробки і прийняття єдиного кодифікованого акту, щоправда про державну службу, пропонує М. Германюк, П. Баранчик, чітко висвітлюючи свою позицію до цього кодексу як до «підгалузевого», як, до речі, й Т. Коломоєць та Ш. Гаджиева.

Для службового права характерним є те, що воно регламентує процесуальні аспекти будь-яких правил поведінки, будь-яких моделей поведінки, а не окремого різновиду чи групи як це притаманне деяким галузям та підгалузям права. У сучасній правовій науці виокремлюється шість основних підходів до визначення співвідношення матеріального та процесуального права, а саме: 1) в основному система права складається із матеріальних норм, процесуальними є лише ті правила поведінки, які утворюють відповідні галузі права; 2) процесуальні норми права – це правила, які встановлюють і судову і адміністративну процедуру вирішення конфліктів; 3) процесуальне право – це правила поведінки, які регулюють будь-які процедури правозастосування; 4) процесуальне право – це норми, які встановлюють порядок будь-якої правової форми діяльності органів публічної влади; 5) це система норм права, що встановлюють порядок реалізації прав та обов'язків учасників будь-яких суспільних відносин; 6) це система норм, які регламентують процес реалізації норм матеріального права й процес нормотворчості» [1, с. 648]. Отже, аналіз цих положень свідчить про те, що саме останнє розуміння співвідношення матеріального та процесуального права є характерним для службового права. Саме при визначенні місця службового права у аспекті розподілу системи права на матеріальне та процесуальне право службове право, як і адміністративне право в цілому, передбачає поєднання норм і матеріального і норм процесуального права. Воно зорієнтоване на забезпечення реалізації та захисту публічних інтересів, передбачає достатньо багато процедур (вступ через організацію та проведення конкурсу, просування по службі із присвоєнням рангів, категорій посад, переведенням, переміщенням, службовим відрядженням, стажуванням, випробувальним терміном, щорічним оцінюванням ре-

зультатів службової діяльності публічного службовця, підвищенням рівня професійної компетентності, ротацією, довготерміновими відрядженнями, службовим розслідуванням, застосуванням дисциплінарних стягнень та заохочень тощо), дотримання нормативів яких забезпечує функціонування публічної служби, реалізацію та захист публічних інтересів.

На підставі комплексного аналізу наявних наукових та нормативних джерел висвітлено поняття та особливості місця службового права в системі національного права та розкриті наступні задачі:

1. Місце службового права в системі національного права варто здійснювати з урахуванням сучасних положень теорії права щодо розуміння системи права в цілому, її елементів. Вирішення питання про місце і роль службового права в системі національного права варто здійснювати в аспекті розподілу права на публічне та приватне матеріальне та процесуальне, регулятивне та охоронне. В системі права в аспекті розподілу на регулятивне та охоронне право, місце службового права є доволі специфічним, воно поєднує норми і регулятивні і охоронні, а отже воно займає межове місце регулятивно-охоронного блоку й є переважно регулятивним за своїм змістом.

2. Службове право як підгалузь адміністративного права є елементом публічного права, завдяки тому, що містить значну кількість як матеріальних, так і процесуальних норм, його можна вважати матеріально-процесуальним (при поєднанні цих норм), а також таким, що займає межове місце в регулятивно-охоронному блоці, будучи за своїм призначенням все ж таки переважно регулятивним. Однак, всі ці питання слід розглядати комплексно для того, щоб з'ясувати реальне місце, яке займає службове право в системі права України. Тільки комплексний підхід дозволяє з'ясувати, що собою представляє службове право і яке місце воно займає у системі права України.

Література

1. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 Т. Харків: Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін. 932 с.
2. Петришин О. В., Погребняк С. П. Система права: загальнотеоретична характеристика. Право України. 2017. № 5. С. 9-17.
3. Зайчук О. В. Правова система США. Київ, 1992.
4. Теорія держави і права: академічний курс: підручник / за заг. ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ, 2006.
5. Рабинович П. М. Основы общей теории права и государства: учебное пособие. изд. 7-е, с изм. Харьков, 2005.
6. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 Т. Т. 1.: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2008. 728 с.
7. Коломоець Т. О., Гаджисєва Ш. Н. Кодекс як джерело адміністративного права України: історія, сучасність та перспективи: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 176 с.
8. Голосніченко І. П., Золотарьова Н. І. Проблеми систематизації законодавства про державну службу в Україні. Публічна служба і адміністративне судочинство: здобутки і виклики: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: Дакор, 2018. С. 85-89.
9. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: монографія. Харків: Право, 2005. 304 с.

Степаненко Кирил Володимирович
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ КОНВЕНЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ООН

Міжнародний захист прав людини є однією з найважливіших галузей міжнародного публічного права. В рамках даної галузі постійно триває розробка і прийняття міжнародних угод у сфері захисту прав людини, визначених у всесвітньо визнаних документах. Незважаючи на те, що процес формування матеріально-правових міжнародних норм, що стосуються змісту прав і свобод людини, а також їх гарантій, слід визнати в цілому завершеним, на сучасному етапі свого розвитку універсальна правозахисна система вимагає підвищення ефективності діяльності її механізмів, функціонуючих на основі вже сформованої міжнародно-правової бази.

У залежності від підстав створення, міжнародні органи, спрямовані на захист прав людини, поділяються на:

1. *Органи, що утворені міжнародними організаціями.* Специфікою діяльності цих органів є те, що їх рішення мають, як правило, рекомендаційний характер і забезпечуються лише авторитетом самих організацій. До таких органів відносяться Рада ООН з прав людини, Комісія з положення жінок (засновані Економічною та соціальною радою ООН), Верховний комісар ООН у справах біженців (посада заснована Генеральною Асамблеєю ООН), Міжнародне бюро праці (засноване Міжнародною організацією праці) та інші.

2. *Конвенційні органи, що утворені на підставі міжнародних договорів.* Це, зокрема, Комітет з прав людини (діє на підставі Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.), Європейський суд з прав людини (діє на підставі Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р.), Комітет з прав дитини (засновано відповідно до Конвенції про права дитини 1989 р.) та інші [1, с. 67].

Для вирішення завдань, що спрямовані на реалізацію заявленої в статті мети, вагоме значення має поділ конвенційних органів за характером (формою) їх діяльності та юридичною природою їх рішень на судові та несудові (квазісудові). У першому випадку мова йде про Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та інші судові органи регіонального значення (на універсальному рівні судового органу із захисту прав людини не передбачено). У другому випадку ми розглядаємо конвенційні несудові органи, які функціонують в системі ООН, складаючи власну підсистему. І хоча дослідники інституційних механізмів захисту прав людини по-різному підходять до питання щодо системності договірних органів із захисту прав людини, слід погодитись із думкою І. Литвиненка про те, що на сьогодні можна вести мову про «конвенційну систему захисту прав людини», метою якої є контроль за виконанням державами взятих на себе зобов'язань [2, с. 274]. А. Зубарева наводить такі аргументи на користь того, щоб розглядати договірні органи із захисту прав людини саме як систему: їхній нерозривний взаємозв'язок із Організацією Об'єднаних Націй; спільність завдань, які постають перед цими органами, та функцій, які вони виконують; наявність інституційних взаємозв'язків між ними [3, с. 41].

Більшість авторів розглядає механізм міжнародного захисту прав людини як систему міжнародних (міждержавних) органів і організацій, що діють з метою забезпечення міжнародних стандартів прав і свобод людини чи їх відновлення у випадку порушення. Наприклад, Б. Петранов до міжнародних механізмів захисту прав людини відносить: 1) міжнародні органи, які діють у рамках угод з прав людини, складаються з незалежних експертів або представників урядів і приймають загальні рекомендації; 2) міжнародні несудові органи для контролю за дотриманням угод щодо прав людини, які складаються з експертів як фахівців і приймають конкретні рекомендації, обов'язковість яких базується на моральному авторитеті міжнародного органу; 3) міжнародні юрисдикційні органи несудового чи судового характеру щодо захисту прав людини, які виносять обов'язкові рішення і можуть забезпечити виконання цих рішень [4, с. 112].

Однак розгляд системи міжнародних органів і організацій в якості основної та навіть єдиної умови функціонування механізму захисту прав людини на міжнародному рівні суттєво звужує розуміння цього явища, адже говорячи про механізм слід мати на увазі множинність та комплексність відповідних елементів. Зважаючи на такий підхід, *конвенційним механізмом міжнародного захисту прав людини в системі ООН* можна вважати діяльність утворених на підставі міжнародних угод договірних (конвенційних) органів в системі Організації Об'єднаних Націй, що застосовують відповідні несудові (квазісудові) процедури для розгляду скарг чи повідомлень стосовно порушення прав людини (окремих груп прав людини або окремих груп людей).

Не претендуючи на вичерпний аналіз поняття «механізм», що застосовується вкрай часто вітчизняними науковцями стосовно захисту прав людини, ускладнюючи тим самим єдине трактування його змісту та структури, можна визначити такі основні *елементи конвенційного механізму міжнародного захисту прав людини в системі ООН*: міжнародна угода (конвенція), міжнародний орган та процедура розгляду скарг щодо порушення прав людини.

Отже, міжнародний захист прав людини є однією з найважливіших галузей міжнародного публічного права, в рамках якої постійно триває розробка і прийняття міжнародних угод у сфері захисту прав людини, визначених у всесвітньо визнаних документах, а також виробляються процедурні положення щодо функціонування міжнародних органів. Конвенційним механізмом міжнародного захисту прав людини в системі ООН можна вважати діяльність утворених на підставі міжнародних угод договірних (конвенційних) органів в системі Організації Об'єднаних Націй, що застосовують відповідні несудові (квазісудові) процедури для розгляду скарг чи повідомлень стосовно порушення

прав людини (окремих груп прав людини або окремих груп людей).

Ознаками конвенційного механізму міжнародного захисту прав людини в системі ООН є:

1. створення шляхом укладення (підписання) відповідного міжнародного договору;
2. дія в системі Організації Об'єднаних Націй на універсальному рівні;
3. застосування специфічної несудової процедури розгляду скарг щодо порушень прав людини;
4. факультативний характер рішень комітетів у справах щодо порушень прав людини.

Література

1. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Дніпро: ДДУВС, 2016. 221 с.
2. Литвиненко І. Л. Міжнародно-правові механізми захисту прав людини. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4(16). С. 271-279.
3. Зубарева А. Взаємовідносини Комітету ООН з прав людини з іншими договірними органами з прав людини системи ООН. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2015. Випуск 37. Частина 2. С. 39-46.
4. Петранов Б. Правовое государство и международное сотрудничество в области прав человека. *Международное право в современном мире*. М.: Межд. отн., 1991. С. 113-118.

Смолярова Марина Леонідівна

доцент кафедри конституційного, адміністративного
та трудового права юридичного факультету
Запорізького національного технічного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

МЕХАНІЗМ ПРАВОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ

Під стимулюванням праці ми розуміємо прагнення керівників підприємств за допомогою моральних і матеріальних засобів впливу спонукати працівників до продуктивності та якості праці для досягнення цілей підприємства. Для цього необхідно функціонування дієвого механізму правового стимулювання працівників, який заснований на комплексному застосуванні принципів, способів, цінностей, здатних задовольнити соціально обумовлені потреби працівників. На функціонування цього механізму впливають фактори, що забезпечують виконання на належному рівні трудової функції працівником, а також цінність очікуваної винагороди, яка визначається як внутрішньою оцінкою результатів своєї праці працівником, так і зовнішньою оцінкою результатів праці з боку трудового колективу та керівника підприємства. Загальновідомо, що стимулювання – це вплив не тільки на особистість працівника, а й на зовнішні обставини щодо його трудової діяльності за допомогою встановлення відповідних умов і механізму розподілу стимулів, оскільки працівника спонукає до трудової активності саме заінтересованість в отриманні тих чи інших благ. Тому метою стимулювання завжди буде не тільки спонукання працювати, а і працювати краще та продуктивно. В цьому випадку система стимулювання виступає як сукупність вимог, заохочень і покарань, спрямованих на встановлення причинно-наслідкових зв'язків між дією працівника, оцінкою її результату і винагородою. Формування системи стимулювання повинно залежати від ставлення працівників до різних правових стимулів, передбачених у локально-правових актах підприємства, від особистих якостей працівників, їх цінностей, рівня освіти, ситуацій в особистому житті, від соціально-психологічного клімату та від стилю керівництва в трудовому колективі.

Основними формами стимулювання працівників є матеріальні й моральні засоби впливу. Матеріальні засоби стимулювання виражаються в нормах права, що передбачають різноманітні види матеріального заохочення працівників за успіхи в праці, у вигляді певних систем заробітної плати, одноразових матеріальних заохочень та інших пільг, що надаються кращим працівникам. Моральні засоби впливу розглядаються у науці трудового права як соціально-правовий інструмент формування поведінки працівників шляхом встановлення для вже наділених ними правами та обов'язками додаткових позитивних наслідків поведінки у вигляді задоволення духовних потреб, що мають моральний характер. С.С. Карінській визначав такі основні типи морального заохочення: 1) надання нагород, працівникам, що відзначилися; 2) надання їм громадської трудової пошани; 3) надання пільг і переваг; 4) просування на більш відповідальну роботу і дострокове зняття раніше накладеного дисциплі-

нарного стягнення [1, с.128].

Механізм правового стимулювання, як і будь-який правовий механізм, є складним системним явищем. Як слушно зазначає О.М. Лебедева, що об'єктивними складовими цього механізму є: правові норми-стимули, юридичні факти-стимули, правостимулюючі відносини, акти реалізації прав і обов'язків, стимулюючі правозастосовні акти, пільги, заохочення, рекомендації, суб'єктивні права; а з суб'єктивними – потреби, інтереси, мотиви, цілі, воля, установки, обіцянки, переконання, правосвідомість [2, с. 87]. Дійсно, саме вони показують особливості правового впливу на поведінку особи.

Отже, дієвість системи стимулювання працівників підприємства може бути забезпечена шляхом:

- адекватного визначення цілей підприємства та їх роз'яснення усім працівникам;
- ознайомлення працівників із правилами внутрішнього розпорядку підприємства, з посадовими інструкціями та чинною системою стимулювання працівників на підприємстві;
- координації в роботі підрозділів у сфері стимулювання працівників;
- проведення занять із професійного навчання працівників;
- участі працівників у прибутках підприємства через пропозицію їм корпоративних або боргових цінних паперів.

Література

1. Каринский С.С. Правовые способы материального и морального стимулирования рабочих и служащих к дальнейшему повышению эффективности труда: дис. ... д-ра юрид.наук. – М., 1964. – 203 с.
2. Лебедева Е. Н. Механизм правового стимулирования социально-активного поведения (проблемы теории и практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Лебедева Елена Николаевна. – Саратов. 2002. – 207 с.

Галдикін Олександр Васильович

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

РІЗНІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЇ ДЕРЖАВИ

Вихідною для загальнотеоретичної характеристики поняття «типологія держави» є категорія «типологія», під якою розуміють теорію про типи явищ і предметів. Під *типом держави* розуміють сукупність найбільш характерних особливостей, суттєвих ознак та рис, які відображають, незалежно від підходів, сутність держави, як соціальної організації суспільства, в межах якої вона існує. Зважаючи на предмет нашого розгляду, поняття «типологія держави» може бути визначено так: це концептуально оформлені теорії різних підходів до типу держави на основі різноманітних критеріїв.

Розглядаючи актуальність проблематики типології держави, необхідно визначити існування в науковому середовищі певної варіативності поглядів стосовно її змістовного а також структурного наповнення: взагалі відмову від визначення типу держави; різні варіанти ототожнення, або об'єднання із формою держави, її видом чи класом тощо.

Поділ держав за різними критеріями і снував із давніх часів. Так, одним з перших критеріїв типологізації держав був критерій *справедливості державної влади*. Так, Платон визначаючи ідеальну державу як *аристократію* – владу найкращих, згадує про інші варіанти держав: *тимократію* – владу честі; *олігархію* – владу багатіїв; *демократію* – владу народу; *тиранію* – владу одного [1; VIII, IX кн.]. Полібій додає ще один тип – *охлократію*, як спотворену форму демократії, коли державна влада опинилася в руках натовпу, політиків без походження [2].

Класичний варіант розподілу держав на типи передбачає їх розгляд з двох основних позицій:

1) *формаційного* підходу, в основу якого покладено категорію «суспільно-економічна формація» як історичний тип суспільства, що ґрунтується на певному способі виробництва і відображає співвідношення базису й надбудови, мету, завдання та функції держави з позиції її соціального призначення;

2) *цивілізаційного* підходу, в основу якого покладено категорію «цивілізація» як досить замкнений локальний стан суспільства, що ґрунтується на спільності географічних, релігійних, психологічних, культурних та інших ознак.

Прихильники формаційного підходу, заснованого на працях К. Маркса, Ф. Енгельса та

В. Ульянова (Леніна) виділяють три основних типи суспільства:

- *додержавне суспільство* (первісне, традиційне суспільство, яке ще не знало державної регуляції);
- *експлуаторське суспільство* (в межах якого розвивались рабовласницька, феодална та капіталістична формація, що характеризувались наявністю приватної власності на засоби виробництва та антагоністичними протиріччями між класами експлуаторів та експлуатованих);
- *соціалістичне суспільство* (в якому зароджується комуністична формація, поступово зникають приватна власність на засоби виробництва та антагоністичні протиріччя між класами).

Відповідно до суспільно-економічних формацій, вони виокремлюють такі *історичні типи держави: рабовласницький тип, феодалний тип, буржуазний тип,*

Ще один *соціалістичний тип* держави відповідає соціалістичній суспільно-економічній формації, що є перехідною до комуністичної.

Поділ держав на *рабовласницький, феодалний, буржуазний, соціалістичний* типи хоча й показує поетапність, розкриває природно-історичний характер розвитку держави, визначає відповідну форму експлуатації, все ж не дає чіткої картини тих різноманітних легалізованих, та санкціонованих державою правил експлуатації, які можуть існувати в межах одного типу. Більш того, однолінійність, зайва запрограмованість такого підходу передбачає, що кожний наступний тип держави повинен бути історично більш прогресивним, ніж попередній, у той час, як історія різноманітна і далеко не завжди вписується в накреслені для неї схеми [3; с.57-58].

Характерною рисою формаційного підходу є також концепція про існування держави в умовах антагоністичного суспільства, в той же час соціалістичний тип держави, на думку прихильників такого підходу, основною метою свого існування мав би розбудову комуністичного недержавного суспільства, яке буде позбавлене класових антагонізмів. Своєрідним *симулякром* постає сама ідея існування егалітарного комуністичного суспільства, як «кінцевого продукту» розвитку соціалістичної держави.

Формаційний підхід до типології держави став підґрунтям для розвитку споріднених концепцій, зокрема *типології держави за Г. Еллінеком*, який відокремлював наступні його історичні типи: *давньосхідний, грецький, римський, середньовічний та сучасний* [4].

Засновники *цивілізаційного* підходу (А. Тойнбі, П. Сорокін, О. Шпенглер, М. Вебер, У. Ростоу) для визначення типів держави обрали усі цивілізаційні фактори розвитку суспільства, досягнення народами певного ступеня розвитку цивілізації.

Характерною для цивілізаційного підходу є запропонована В. Ростоу типологія суспільства держав відповідно до стадій економічного зростання, коли всі вони поділяються на п'ять стадій (типів): *традиційне суспільство; перехідне суспільство; суспільство в якому відбуваються процеси промислового зсуву; суспільство, яке дозріває; суспільство, яке досягло високого рівня споживання*. Пізніше В. Ростоу додає ще одну: *суспільство пошуку якості життя* [5].

За А. Тойнбі, цивілізація є замкненим і локальним станом суспільства, що відрізняється спільністю релігійних, етнічних, географічних та інших ознак. Залежно від них, Тойнбі виокремлює 21 цивілізацію, зокрема: *єгипетську, китайську, західну, православну, арабську, мексиканську, іранську, сирійську* і т. ін. [6], [7].

Прихильники цивілізаційного підходу розрізняють *первинні та вторинні цивілізації відповідно до місця та ролі держави в суспільному житті*. До первинних відносять *давньокитайську, давньоєгипетську, сіамську, еллінську* та ін. цивілізації. До вторинних – *західноєвропейську, східноєвропейську, північноамериканську, латиноамериканську, православну* та ін.

В межах цивілізаційного підходу існує типологізація Т.В. Кашаніної. Критерієм розподілу вона пропонує відповідні *типи цивілізаційного розвитку*:

- *тип непрогресивного розвитку;*
- *тип циклічного розвитку (східний тип);*
- *тип прогресивного розвитку (західний тип)*

Треба зазначити, що Кашаніна також виділяє два способи появи держав, розкриває сутність: «держави-влади» та «держави-власності» [8].

Разом з тим, сьогодні виникає необхідність привернути увагу до інших критеріїв, що, на наш погляд, утворюють підстави до формування інших підходів у типології держав.

Використовуючи вище згаданий підхід античних мислителів, коли критерієм виступає *ступінь справедливості державної влади*, цілком логічним та доречним, на нашу думку, в сучасних умовах постає поділ держав на типи *за суб'єктами та носіями державної влади*. Тут варто зазначити, що *суб'єктів влади*, як соціальних груп, панівних класів, політичних еліт та окремих лідерів, слід відрізнити

няти від її носіїв: державних інституцій, утворених спеціально для реалізації інтересів перших. Кількість типів держав відповідно до варіацій влади – «кратій» (*автократія, геронтократія, плутократія* та інш.), за такого підходу може бути обмежена лише за умови того, що не всі суб'єкти та носії влади можуть бути віднесені саме до її державного різновиду.

За методами здійснення влади на демократичні та антидемократичні держави, поділяє Р. Дарендорф, стверджуючи, що в результаті поступової демократизації суспільство класової боротьби стає суспільством громадян, в якому створено для всіх основу, яка і робить можливим цивілізоване суспільне буття [9]. Поділ держав на демократичні та антидемократичні є основою для визначення основного сучасного критерію у класифікації такої складової форми держави, як форма державно-політичного режиму.

Відповідно до політичних ідеологій, характерних для тієї чи іншої форми державно-політичного режиму також виділяють типи держав: *держави з комуністичною ідеологією, держави з тоталітарною ідеологією, держави з демократичною ідеологією, держави з ліберальною ідеологією, держави з консервативною ідеологією, держави з націоналістичною ідеологією* тощо.

Варто згадати політико-правову (юридичну) типологію держав, коли критерієм розподілу виступають *особливості державно-правової системи, що характеризують правове становище різних верств населення та способи державного захисту правового статусу громадян*. Г.В. Назаренко відповідно до вказаного критерію поділяє держави на три типи: *становая держава, представницька держава та цивілізована держава* [10; с. 99].

Економічні критерії також широко застосовуються у типології держав. Поділ держав на *аграрні, індустріальні, постіндустріальні* типи присутній у Ю.А. Вехорева [11].

Різний рівень розвитку економіки держав дає можливість визначити *держави з ринковою економікою, з перехідною економікою та ті держави, які розвиваються* [12; с.26].

Існує також типологія держави, де критерієм розподілу буде виступати *відношення державної влади до релігії*.

Її прихильники виокремлюють такі типи держави:

- *світський тип держав*, за якого державна влада в особі суб'єктів не підтримує жодної з релігійних конфесій, де церква відокремлена від держави, а школа від церкви;
- *клерикальний тип держав*, за якого державна влада в особі суб'єктів підтримує ту з релігійних конфесій, яку сповідує більшість населення за умов проголошення свободи віросповідання;
- *теократичний тип держав*, за якого державна влада не відокремлена від духовної, а її носії є духовними лідерами або служителями церкви;
- *атеїстичний тип держав*, за якого державна влада вороже ставиться до церкви, державна ідеологія містить критику релігії, а священнослужителі та віруючі зазнають певних обмежень чи репресій [13; с.71].

Відношення держави до особи є критерієм розподілу держав на *традиційні*, ті в яких особи не є джерелом влади та *сучасні* (конституційні), в яких народ є джерелом влади [14].

Деякі науковці слушно виокремлюють також типи держави *за ступенем забезпечення прав і свобод людини* та типи держави *за способами набуття державної влади*.

Типи держави *за ступенем забезпечення прав і свобод людини*:

- *правові* – держави з високим ступенем забезпечення прав і свобод людини;
- *неправові* – держави з низьким ступенем забезпечення прав і свобод людини.

Типи держави *за способом набуття влади*:

- *легітимні* – в яких влада набувається у законний спосіб (наприклад, шляхом виборів);
- *нелегітимні* – в яких влада набувається у незаконний спосіб (наприклад, шляхом військового перевороту).

Географічний критерій у розподілі держав дає підстави визначити держави *внутрішньокоонтинентальні* (які не мають виходу до моря), держави *приморські, напівострівні, острівні, держави архіпелаги та держава континент* (*Австралійський союз*).

Таким чином, проблематика типів держави сьогодні займає особливе місце в теорії держави, вона дає можливість найбільш повно розкрити сутність держави, як динамічної специфічної політико-територіальної організації, визначити її роль, місце та особливості її еволюції в умовах глобалізації суспільства.

Логічним та доречним, на нашу думку, в сучасних умовах постає поділ держав на типи за суб'єктами та носіями державної влади. Тут варто зазначити, що суб'єктів влади, як соціальних груп, панівних класів, політичних еліт та окремих лідерів, слід відрізнити від її носіїв: державних інституцій, утворених спеціально для реалізації інтересів перших.

Література

1. Платон. Собрание сочинений в 4 т. Т. 3 . Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; Авт. вступ. ст. и ст. в примеч. А. Ф. Лосев; Примеч. А. А. Тахо-Годи. Москва: Мысль, 1994. 654 с.
2. Polybius/ The histories. (Polybios 6,4,6; 6,4,10; 6,57,9). URL: http://penelope.uchicago.edu/Thayer/e/roman/texts/polybius/6*.html (дата звернення: 20.01.2019).
3. Талдикін О.В. Форма держави: еволюційний підхід, ретроспективний аналіз. *Науковий вісник дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* . 2010. № 2. С. 52-60.
4. von George Jellinek. Die Lehre von den Staatenverbindungen URL: <https://fama2.us.es/fde/ocr/2006/lehreVonDenStaatenverbindungen.pdf> (дата звернення: 20.01.2019).
5. W. W. Rostow. Politics and the Stages of Growth. URL:<https://ru.scribd.com/document/96597160/W-W-Rostow-Politics-and-the-Stages-of-Growth-1971> (дата звернення: 20.01.2019).
6. Тойнбі, Арнольд. Дослідження історії. Том 1. Пер. з англ. В. Шовкуна. Київ, Основи, 1995. 614 с.
7. Тойнбі, Арнольд. Дослідження історії. Том 2. Пер. з англ. В. Митрофанова, П. Тарашука. Київ, Основи, 1995. 406 с.
8. Кашанина Т.В. Происхождение государства и права. URL: <https://profilib.net/chtenie/129669/tatyanakashanina-proiskhozhdenie-gosudarstva-i-prava-11.php> (дата звернення: 20.01.2019).
9. Dahrendorf R .Soziale Klassen und Klassenkonflikt in des industriellen Gesellschaft. Stutt, 1957 URL: http://www.persee.fr/doc/rfsp_00352950_1960_num_10_1_392568_t1_0197_0000_002 (дата звернення: 19.03.2014).
10. Общая теория права и государства [Текст] : курс лекций / Г.В. Назаренко. URL: <http://lawlibrary.ru/izdanie11475.html> (дата звернення: 19.03.2014).
11. Вехорев Ю. А. Типология государств. Цивилизационные типы государств. *Вестник Нижегородского Университета*, 1999. № 4.
12. Гужва Е.Г., Лесная М.И., Кондратьев А.В., Егоров А.Н. Мировая экономика. СПб ГАСУ.- Санкт-Петербург, 2009. 116 с.
13. Муренко Е.Л. Сущность типологии государства. *Вісник НТУ «ХПИ»*. 2014. № 63 (1105) С.66-72.
14. Лазарев В. В. Теория государства и права. Москва, Юристъ, 2011. 302 с.

Тищенко Ірина Олександрівна

доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ НАДАННЯ Е-ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Адміністративні процедури надання електронних послуг мають на меті покращити якість діяльності публічної адміністрації із забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

З метою підвищення якості та зручності надання адміністративних послуг публічна адміністрація України запровадила можливість отримання ряду послуг у електронному вигляді. Нині, завдяки науковим працям: В.Б. Авер'янова, К.К. Афанасьєва Ю.П. Битяка, І.В. Дроздова, В.М. Гарашука, І.П. Голосніченка, С.В. Ківалов, І.Б. Коліушка, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, О.О. Сосновика, Г.М. Писаренко, В.П. Тимошука та інших науковців, досліджено ряд особливостей діяльності органів публічної влади з надання адміністративних (управлінських) послуг населенню. Але у наукових дослідженнях питання надання електронних послуг майже не вивчались.

Адміністративну процедуру з надання електронної послуги можна визначити як сукупність встановлених законодавством послідовно здійснюваних, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, дій відповідного органу публічної адміністрації (посадової особи), пов'язаних з виконанням покладених завдань та реалізації повноважень з надання електронних послуг.

Адміністративні процедури надання електронних послуг передбачають реалізацію послідовно здійснюваних дій, тобто стадійність. Тобто будь-яка адміністративна процедура має свою внутрішню структуру, яку становить певна сукупність окремих елементів. Основними складовими адміністративних процедур є стадії, етапи й окремі дії, здійснення яких визначається логікою адміністративно-процедурної діяльності. Саме ці елементи й визначають структуру та послідовність учинення дій при

розгляді й вирішенні конкретних адміністративних справ. Викладене вище стосується й адміністративних процедур надання електронних послуг [1, с. 28].

Отже, кожна адміністративна процедура, незалежно від її конкретного різновиду, має низку відповідних стадій. Стадії відрізняються одна від одної за своїми цілями, завданнями, колом учасників, спектром процесуальних дій, правовими наслідками проходження стадії тощо.

Аналіз характерних особливостей адміністративних процедур надає змогу визначити в їх структурі кілька основних стадій. Так, на думку Д.М. Бахраха, доцільне й законне використання владних повноважень передбачає таку схему їх реалізації, за якою загальними для будь-якої адміністративної процедури є стадії вивчення та аналізу фактичної ситуації, прийняття обґрунтованого акта й виконання рішення [2, с. 610]. Перша стадія – це стадія збирання необхідної інформації, її фіксування та аналізу. Саме в межах цієї стадії з'ясовується фактичний стан справ, виявляються проблеми й обираються можливі шляхи їх вирішення. Друга стадія – прийняття обґрунтованого акта – закінчується оформленням рішення, що передбачає його остаточне редагування, підписання, присвоєння акта порядкового номера та ін. Доведення рішення до відома виконавців, заінтересованих осіб є початком його виконання, що становить зміст третьої стадії адміністративної процедури [2, с. 608-609].

Виходячи з того, що кількість стадій адміністративної процедури безпосередньо залежить від конкретних обставин, вважаємо за доцільне ділити всі стадії адміністративної процедури на обов'язкові й необов'язкові (факультативні) [1, с. 29].

Отже, основними складовими адміністративних процедур є їхні стадії – самостійні частини адміністративно-процедурної діяльності, що визначають структуру та відбивають послідовність учинення дій при вирішенні конкретних адміністративних справ. Наявні підходи до класифікації стадій адміністративних процедур надають змогу визначити загальні стадії, які властиві всім адміністративним процедурам. До цих стадій слід віднести такі: стадію відкриття адміністративної справи; стадію розгляду адміністративної справи; стадію перегляду адміністративної справи; стадію виконання рішення у справі [1, с. 31].

Зазначене стосовно стадійності стосується й адміністративних процедур надання електронних послуг. Отже, стадії адміністративних процедур надання електронних послуг є самостійними частинами адміністративно-процедурної діяльності, які визначають послідовність вчинення дій при вирішенні конкретних адміністративних справ або здійсненні соціального обслуговування.

Особливістю адміністративних процедур надання електронних послуг є те, що звернення особи з заявою до відповідного органу публічної адміністрації відбувається через мережу Інтернет, а результат розгляду заяви особи оформлюється або в електронному, або паперовому вигляді.

В загальному вигляді більшість адміністративних процедур надання електронних послуг мають такі стадії: початок процедури надання електронної послуги; безпосереднє надання електронної послуги; стадію оскарження рішення та/або дій (бездіяльності) посадової особи, який надав електронну послугу; стадію завершення надання електронної послуги.

Початок процедури надання електронної послуги характеризується тим, що інформація про послугу розміщується на офіційному веб-сайті органу публічної адміністрації [3; 4;] або на Єдиному державному порталі адміністративних послуг [5]. зміст інформації про послугу, як правило, включає загальні відомості, яким чином отримати ту чи іншу послугу (порядок отримання), яким правовим актом вона регулюється, які документи необхідно надати для отримання послуги.

Також, на офіційних сайтах відповідного органу публічної адміністрації розміщуються [4] або можуть розміщуватися [3] в електронному вигляді форми заяв та інших документів, які необхідні для отримання послуги, інформаційні та технологічні картки. Але саме наданням такої інформації й обмежується надання електронних послуг в Україні.

Однак не можна не звернути увагу на особливості адміністративної процедури отримання електронної послуги, пов'язаної, наприклад, з реєстрацією в черзі у дошкільний навчальний заклад дитини. Переважно сьогодні це є майже не єдина електронна послуга від органів місцевого самоврядування, яка повністю надається в електронному вигляді. Адміністративна процедура надання цієї послуги складається з таких складових: звернення на офіційний сайт; отримання загальної інформації про послугу в електронному вигляді; заповнення електронної заяви про зарахування до черги у відповідний навчальний заклад; реєстрація заяви з використанням системи Інтернет; отримання інформації про зарахування до черги; підтвердження заявки про зарахування.

Аналіз переважної більшості веб-порталів органів публічної адміністрації (офіційних сайтів міністерств, служб та агентств; офіційних сайтів Центрів надання адміністративних послуг міст Києва, Дніпро, Одеси, Кіровограда, Чернігова, Херсона, Вінниці, Єдиного державного порталу адміністративних послуг) свідчить про те, що надання електронних послуг саме й обмежується лише розмі-

щенням інформації про послугу, а також електронними формами заяв та інших документів, які необхідні для отримання послуги, інформаційні та технологічні картки.

Однак не можна не звернути увагу на те, що адміністративні процедури надання електронних послуг в Україні в діяльності публічної адміністрації обмежуються тільки початковими стадіями. Сьогодні відсутні можливості заявнику надавати в електронному вигляді документи для отримання послуги, відсутні можливості заявнику здійснювати моніторинг процесу отримання послуги та отримувати результати послуги в електронному вигляді.

Крім того, процес надання електронних послуг має включати й стадію оскарження дій чи бездіяльності органу публічної адміністрації під час реалізації адміністративної процедури надання послуги. Реалізація оскарження особою дій або бездіяльності органу публічної адміністрації, наприклад в адміністративному порядку, також має відбуватися в електронному вигляді з можливістю звернення з електронною скаргою та моніторингом результатів розгляду такої скарги.

Аналіз вищенаведеного дозволяє зробити такі висновки. По-перше, виділити такі процесуальні елементи адміністративних процедур надання електронних послуг як стадії, етапи та процесуальні дії. Стадії адміністративних процедур надання електронних послуг є самостійними частинами адміністративно-процедурної діяльності, які визначають послідовність вчинення дій при вирішенні конкретних електронних звернень. По-друге, адміністративні процедури надання електронних послуг включають в себе такі стадії: початок процедури надання електронної послуги; розгляд заяви про надання електронної послуги; стадію завершення надання електронної послуги і факультативну стадію поза-судового оскарження надання електронної послуги.

Таким чином, в цілому можна стверджувати, що загальні передумови нормативно-правового регулювання надання електронних послуг створені, але для повноцінного впровадження електронних послуг відсутні технічні стандарти, що визначають та регулюють адміністративні процедури їх надання.

Література

1. Губерська Н.Л. Стадії адміністративних процедур: поняття й види // [Губерська Н.Л.]; // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.-2015.-Вип.30.Т.2.-с.28-32.
2. Бахрах Д.Н. Административное право: учеб. [для вузов]; / Д.Н. Бахрах, Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков. -3 изд., пересмотр. и доп.-М.: Норма, 2007.-816 с.
3. Державна міграційна служба України. Адміністративні послуги. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/posluhy/>
4. Державна фіскальна служба. Електронні форми документів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/eletronni-formi-dokumentiv/>
5. Єдиний державний портал адміністративних послуг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poslugy.gov.ua/Department/List?id=e9018d9c-707e440b-a06b-c0d3f6d5af6c>.

Філянкіна Людмила Анатоліївна

доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У ПРОТИДІ МІЖНАРОДНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Досвід інтеграційного розвитку держав-учасниць міжнародних організацій в сфері боротьби зі злочинністю (Інтерпол, Європол та інші) свідчить про те, що тема співпраці в сфері правоохоронної діяльності є однією з найбільш затребуваних. Будь-яка міжнародна співпраця базується на основоположних принципах міжнародного права визначених в Статуті ООН та інших міжнародно-правових актах. Так, одним із таких принципів є принцип співробітництва держав, що зобов'язує до спільних дій між державами незалежно від їх політичних, економічних і соціальних систем для успішного вирішення будь-якої проблеми втому числі й подолання проявів міжнародної злочинності. Міжнародне співробітництво в сфері правоохоронної діяльності – це специфічна діяльність держав та інших учасників міжнародних відносин в галузі запобігання злочинності, боротьби з нею та поведження з правопорушниками. Основні напрямки, зміст і форми такого співробітництва визначаються тими чи іншими особливостями прояву злочинності в конкретному суспільстві та в значній мірі обумовлені на-

ціональною політикою, що проводиться конкретною державою у даній сфері. Разом з тим, така співпраця тісно пов'язана з певним історичним рівнем розвитку міжнародного співробітництва в цілому – у політичній, соціально-економічній, гуманітарній, культурній, правовій, військовій та інших галузях.

Практично всі основні напрямки протидії і боротьби із міжнародною злочинністю регулюються багатосторонніми міждержавними і міжурядовими договорами, укладеними в рамках міжнародних організацій зацікавлених подолати міжнародну злочинність. Однак договори і угоди, які укладаються державами-учасниками таких організацій, не тільки виступають правовою основою співробітництва у правоохоронній сфері, але і забезпечують здійснення цілого ряду напрямків міжнародного співробітництва щодо попередження злочинності, боротьби з нею і поведження з правопорушниками.

Необхідно зазначити, що інтенсифікація міграції населення, зростання міжнародної торгівлі і фінансових операцій, безперешкодне поширення інформації, збільшення обміну культурними цінностями, а також негативні процеси обміну «антицінностями» (зброя, наркотики, порнографія, проституція, торгівля людьми та інше) все це негативно впливає на становлення і розвиток відносин між державами.

Водночас, модернізація торгівлі, фінансів, засобів зв'язку та передачі інформації призводить до процесів глобалізації злочинності, котра вже не обмежується національними кордонами, а являє собою загрозу всьому людству. У таких умовах, подальший розвиток міжнародного співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю, відповідно до реалій теперішнього часу, є одним із пріоритетних завдань світової спільноти. При цьому необхідно враховувати сучасний процес уніфікації, транснаціоналізації та інтернаціоналізації злочинності і як результат – збільшення масштабу міжнародної злочинності.

Так, приблизно п'ятдесят видів неправомірної діяльності підпадають саме під ознаки міжнародної злочинності, від контрабанди, торгівлі зброєю, наркотиками, людьми до екологічних злочинів. Дані злочини підривають позитивний імідж будь-якої держави, порушують права людини, підбурюють внутрідержавні конфлікти та завдають нестерпимих страждань людям.

Так, торгівці наркотиками дестабілізують економіку держави та негативно впливають на рівень життя і здоров'я людини; злочини у сфері навколишнього середовища, включаючи незаконні вирубки цілих лісних масивів, скидання відходів та збирання зникаючих видів рослин – знищують крихкі екосистеми та загрожують екологічними катастрофами; корупція – підтримує широкий спектр суспільно небезпечних діянь, а саме: торгівля зброєю, наркотиками, контрафактними товарами та інше, а отже, сприяє створенню ідеального середовища для транснаціональної злочинності; трафікінг – злочин, що посягає на особисті права людини, цьому суспільно небезпечному діянню приділяється значна увага світової спільноти але, работоргівля і небезпека контрабанди мігрантів залишається поза увагою; контрабанда зброї або її елементів – підживлює міждержавні конфлікти, а також дає змогу існувати та активно діяти на міжнародній арені терористам, піратам та різноманітним організованим злочинним групам.

Разом з тим, запорукою ефективної співпраці в сфері протидії транснаціональній злочинності є спільні дії держав, котрі можна умовно поділити на три етапи. Перший – вчасне виявлення злочину, його документування та передача базової робочої інформації про факт суспільно небезпечного діяння. Другий – безпосереднє надання правової допомоги у вигляді зібрання доказів, виявлення та допиті свідків, затримання та арешту підозрюваної особи з можливістю, у разі необхідності, її екстрадиції. Інколи необхідна міжнародна допомога під час судового провадження, а саме організація допиту учасників судового засідання у режимі відео-конференції, надання додаткової інформації щодо обвинуваченої особи та інше. І останній, третій етап – співробітництво держав щодо обміну досвідом, технологіями, ресурсами котрі сприяють ефективному контролю за злочинністю.

Водночас, необхідно відмітити, що продуктивність міжнародного співробітництва також залежить від можливостей загальної комунікації між її суб'єктами. Здатність оперативного спілкування (усного, письмового) без участі перекладача, значно прискорює процес обміну інформацією. Так, в багатьох державах, протягом останніх років, співробітники правоохоронних органів активно вивчають другу, а то і третю іноземну мову, зокрема сучасні «міжнародні» мови спілкування, французьку та англійську.

Отже, сучасні технології практично скасували такі поняття, як час і простір, тому держави зацікавлені в отриманні оперативної інформації про нові форми, методи, способи вчинення злочинів включаючи міжнародні і транснаціональні. Об'єднання зусиль щодо співробітництва та запровадження передового досвіду окремих держав у протидії міжнародній злочинності можуть допомогти створити мережі контролю за незаконними потоками, обміну інформацією та проведення спільних операцій. Тому, держави в яких не налагоджене співробітництво між національними правоохоронними органами є дуже вразливими для будь-яких злочинних проявів.

Шишко Валерій Валерійович

доцент кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ АКСІОЛОГІЧНОГО МЕТОДУ

Розвиток сучасного правового світу в цілому і вітчизняного права зокрема, переконує в необхідності подолання кризи позитивного права на основі відродження його як соціокультурного феномену і збагачення духовними цінностями. Такий підхід до проблем правової еволюції робить об'єктивно неминучим осмислення сутності права з філософсько-правової позиції. Причому про важливість такого підходу до дослідження права говорив ще в XVIII ст Ф. Бекон. У своєму трактаті «Велике відновлення наук» він стверджував, що правові питання потрібно розглядати з філософської точки зору і з позиції тих наук, які знають людську природу і природу суспільства, а також природу суспільного блага, природної справедливості, менталітету різних народів, різні форми правління і способи винесення думки на основі принципів і положень як природної справедливості, так і суспільної користі [1, с.507].

Загальновідомим є той факт, що право виконує своє призначення в суспільстві, спираючись на правові ідеї як змістовний компонент права, що обумовлюють його аксіологічний потенціал. У зв'язку з цим вважаємо, що для ґрунтового вивчення права, доцільно використовувати аксіологічний метод, який збагачує філософсько-правовий підхід новим методологічним змістом.

Вибір даного методу передбачає, що дослідник повинен виходити з того, що найбільш важливим елементом при визначенні інституту є не формальні структури, правила і процедури, а набір деяких цінностей, на основі яких члени організації приймають рішення і будують свої поведінку [2, с.221]. Реалізація цього методу направлена на розкриття змісту основних правових цінностей, таких, як справедливість, свобода, легітимність, легальність, безпека, правопорядок, законність тощо, на виявлення механізму їх впливу на правову поведінку людей, а також залежність цінностей від чинників історичного і культурно-психологічного середовища.

З'являється, таким чином, можливість розглянути проблему вибору фундаментальних правових цінностей, складових змістовної сторони права. Перші спроби визначити, які правові цінності є найбільш істотними, були зроблені ще давньоримськими юристами, які вважали, що будь-яке право обкреслює кордони свободи його учасників. Г. Гегель в своїй знаменитій «Філософії права» також стверджував, що свобода є основною правовою цінністю. Він писав: «... система права є царство здійсненої свободи» [3, с.67].

Значний внесок в розкриття цінностей права зробив В.С. Нерсесянц. Він зазначав, що право по своєю суттю і, отже, за своїм поняттям — це історично визначена і об'єктивно обумовлена форма свободи в реальних стосунках, міра цієї свободи, форма буття свободи, формальна свобода [4, с.27]. Крім того, він стверджує, що сам принцип формальної рівності є притаманний праву як такому [4, с.19]. Але є і ще один вислів В.С. Нерсесянца, в якому він зводить в одне ціле свободу і рівність: «Право — це нормативна форма вираження свободи за допомогою принципу формальної рівності людей в суспільних відносинах» [4, с.26]. В.С. Нерсесянц прагне обґрунтувати, що найважливішою правовою ідеєю виступає формальна рівність, яка є сутністю права і включає три взаємозв'язаних, взаємодоповнюючих елементи. Це, по-перше, формальна рівність як загальна рівна міра; по-друге, як формальна свобода; по-третє, як загальна справедливість. Саме за допомогою формальної рівності, за такого підходу, на думку ученого, можна здолати властиві юснатуралізму і легізму антагоністичні крайнощі при трактуванні проблем розрізнення і співвідношення суті права і правового явища. От як логічно міркує В.С. Нерсесянц: «Сутність права (формальна рівність) проявляє себе в правовому явищі дійсності (загальнообов'язковому законі), а правове явище (загальнообов'язковий закон) проявляє, виражає в зовнішній реальній дійсності сутність права (формальна рівність)» [4, с.17-40].

За іншими підходами до ціннісної сторони права перевага надається ідеї справедливості. Так, по Р.З. Лівшицу, хоча рівність і свобода є достовірно правовими ідеями, але якнайповніше і адекватніше втілює суть права ідея справедливості [5].

Справедливість — одна з найбільш гуманних і плідних ідей в історії людства, яка в представленнях людей завжди ув'язувалася з правом. І ця точка зору підтверджується етимологією слова. Корінь «прав» міститься не лише в словах «правильний», «правий», але і «справедливий».

Слід підкреслити, що зв'язок «право – справедливість» обумовлений правовою природою справедливості. За загальними уявленнями, справедливість для людини — це відповідність того, що людина віддає людям, і того, що отримує від них, відповідність прав і обов'язків. А права і обов'язки, як відомо, складають основу права. В зв'язку з цим доцільно пригадати загальновідоме визначення права, сформульоване П.А. Сорокіним, який писав, що право «завжди встановлює певний зв'язок між двома правовими центрами (суб'єктом права і суб'єктом обов'язку) і вказує, що може вимагати один і що повинен зробити інший» [6, с.13,14].

Безумовно, близькість справедливості і права особливо очевидна на індивідуальному рівні, але вона виявляється і на рівні суспільства. Відомо, що суспільство характеризується суперечливими інтересами різних людей, соціальних груп і шарів. Тому на рівні суспільства ухвалення справедливого рішення полягає в урахуванні різних інтересів і пошуку компромісів між інтересами і потребами окремих людей і соціальних груп. Знаходження згоди, компромісу, а не придушення одних інтересів іншими, не конфронтація людей складають суть правового регулювання суспільства в сучасних умовах. Соціальна справедливість, що розуміється як компроміс, і право, що сприймається як згода, підтримують свою близькість.

В рамках аксіологічного підходу з'являється можливість звернути особливу увагу і на ту обставину, що правові цінності є об'єктивно обумовленою формою виразу і одним із засобів задоволення певних духовних і матеріальних потреб і інтересів людей. Але вони не є винятковим засобом досягнення соціальних цілей, ідеалів, задоволення потреб і інтересів, у тому числі власне правових. Релігійні, моральні, політичні і інші корпоративні орієнтири також сприяють задоволенню інтересів і потреб людини. Це означає, що правові цінності мають бути відносно гармонійно включені в систему соціальних цінностей, тісно взаємозв'язані з іншими соціальними орієнтирами і ідеалами, тобто гуманність як ідея права не може перечити гуманності як ідеї релігії або моралі.

Іншими словами, правові конструкції за змістом неабиякою мірою повинні і можуть збігатися із змістовним вираженням інших соціальних регулювальників, перш за все, як показує досвід, моральних як найбільш універсальних і значимих. Мабуть, з цієї ж причини в науці завжди мали місце погляди, що ототожнювали право і мораль. На наш погляд, саме включеністю права в систему соціальних регулювальників забезпечується його власна суспільна значущість, цінність і ефективність, з одного боку, як одній з форм вираження потреб і інтересів індивідів і соціальних структур, з іншого – як відносно самостійного специфічного засобу їх задоволення.

Через тісний зв'язок права з іншими соціально-нормативними регулювальниками — культурними традиціями, звичаями, мораллю, релігією, - вміст яких не може бути однаковим у різних народів, – правові цінності і уявлення також не можуть мати скрізь і завжди однаковий вміст.

Право, таким чином, - це не лише частина системи нормативного регулювання, але і частина культури певного суспільства, його соціокультурної системи. Тому справедливість як правова цінність певного народу повинна відповідати сутнісним якостям справедливості як моральної або релігійної ідеї цієї ж спільності людей.

Отже, включення у філософсько-правовий підхід аксіологічного методу дозволяє встановити, які правові цінності виступають як пріоритетні, а також обґрунтувати включеність правових ідей в систему духовних, соціокультурних цінностей суспільства.

Література

1. Бэкон Ф. Великое восстановление наук / Ф. Бэкон // Бэкон Ф. Соч.: В 2 т. Т.1.— М., 1971.— С. 507-509.
2. Питерс Б. Г. Политические институты: вчера и сегодня / Б. Г. Питерс // Политические науки: новые направления.— М., 1999.— С. 218-235.
3. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. – М.: Мысль, 1990.— 524с.
4. Нерсесянц В.С. Философия права: Учебник для вузов / В.С. Нерсесянц. — М.: Норма, 2005. — 656 с.
5. Лившиц Р.З. Теория права / Р.З. Лившиц. – М.: Изд-во БЕК, 1994. – 224с.
6. Сорокин П. А. Элементарный учебник общей теории права в связи с теорией государства / П. А. Сорокин.— Ярославль, 1919. – 236 с.

Гудим Інга Володимирівна
 викладач кафедри загальноправових
 дисциплін юридичного факультету
 Дніпропетровського державного
 університету внутрішніх справ

ПОГЛИБЛЕНИЙ АНАЛІЗ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩОГО СУДУ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Останні 15 років в країнах всього світу спеціалізовані суди з питань інтелектуальної власності набувають масовості та як наслідок, мають високий показник ефективності. З імплементацією в національне законодавство "Угоди про асоціацію між Україною, з однією сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони", статті 41 Угоди ТРІПС, положень Директиви "Про забезпечення прав інтелектуальної власності" Європейського Парламенту та Ради №2004/48/ЄС від 29 квітня 2004 року, положень Директиви Ради 87/54/ЄЕС від 16 грудня 1986 р. про правову охорону типографій напівпровідникових виробів, положень Директиви 2001/84/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 27 вересня 2001 р. про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва, положень Конвенції про кіберзлочинність (Будапешт) від 23 листопада 2001 року (дата набуття чинності для України 01 січня 2006 року), положень Директиви 2014/26/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 лютого 2014 р. про колективне управління авторським та суміжними правами та мультитериторіальне ліцензування прав на музичні твори з метою он-лайн використання на внутрішньому ринку та ін., потреба ефективного та адекватного юридичного захисту прав інтелектуальної власності і конкуренції стали великим поштовхом для створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Актуальним є те, що поглиблений аналіз аспектів функціонування новоствореного суду допоможе завчасно поставитися та зреагувати до розв'язання проблем на законодавчому та виконавчому рівні не гальмуючи роботи суду та одночасно, втрати довіри суспільства до новачій держави у створенні спеціалізованих судів як ефективних механізмів реалізації правосуддя.

Значну увагу у сфері захисту прав інтелектуальної власності приділяли такі науковці як І. М. Бенедисюк, І. І. Дахно, Ю. М. Капіца, А. Ю. Каштальян, А. С. Колісник, Л. П. Морозова, О. А. Підпригора, М. Ю. Потоцький, Б. І. Олійник, О. В. Ришкова, О. Д. Святоцький, В. Ю. Слободянюк, Є. В. Юркова та інші.

Нагальна потреба створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності потягла за собою чимало питань починаючи із назви новоствореного суду, та закінчуючи сферою поширення компетенції суду у спорах, де предметом розгляду виступає інтелектуальна власність. Постає цілком очевидне питання: Чому Вищий спеціалізований суд розглядає справи як суд першої інстанції?

Виходячи з норм нового Господарського процесуального кодексу України (ч.3 ст.26), у рамках цього ж Вищого суду буде створюватися апеляційна палата, яка матиме право переглядати в апеляційному порядку судові рішення, ухвалені Вищим судом з питань інтелектуальної власності. Проте, вимоги до суддів апеляційного суду є зовсім іншими, ніж до суддів першої інстанції. Та й не зовсім коректним буде, якщо судді одного суду переглядатимуть рішення своїх суддів колег того ж суду. Видається, що в цій ситуації можна буде говорити про наявність певних корупційних ризиків, пов'язаних хоча б із службовою залежністю всіх цих суддів від їх керівництва [6, с.118-125].

Поява нового спеціалізованого складу суду Згідно Закону України "Про судоустрій і статус суддів" передбачає, що суддею Вищого суду з питань інтелектуальної власності може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Вищому суді з питань інтелектуальної власності, а також відповідає одній із таких вимог:

- 1) має стаж роботи на посаді судді не менше трьох років;
- 2) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше п'ять років;
- 3) має досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності щонайменше п'ять років;
- 4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1-3 цієї частини, щонайменше п'ять років [3].

Існуючим законодавством відносно сфери інтелектуальної власності не заборонено звертатися до висновку експерта, і навіть прямо передбачено порядок звернення до такого фахівця. Враховуючи

мету створення суду щодо якісного та оперативного розгляду справ, які раніше розглядалися судами різних інстанцій, можна стверджувати, що служитель феміди, який має сукупний стаж роботи на посаді судді не менше трьох років, знову ж таки поверне коло довготривалого розгляду справи звертаючись до судового експерта, що поставить під сумнів не тільки актуальність існування окремого суду у сфері інтелектуальної власності, а і довіри народу до суддівської компетенції.

Значний інтелектуальний науковий потенціал країни передбачає великий ріст патентоздатності, що потягне за собою збільшення спорів, до чого неодмінно потрібно готуватись. Наявність одного єдиного суду допоможе напрацювати сталу судову практику і може стати поштовхом для створення подібних спеціалізованих судів у інших галузях права, але до цього потрібно мати не тільки налагоджену систему законодавства, а і єдину практику розгляду судових спорів відносно інтелектуальної власності.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № № 1798-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. №6. Ст.56
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
4. Про утворення вищого суду з питань інтелектуальної власності. *Указ Президента України*. №299/2017р. від 29.09.2017р. Електронний ресурс: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/299/2017>.
5. Про Вищий спеціалізований суд з питань інтелектуальної власності: Пояснювальна записка до Проекту Закону України. Додаток № 3. Електронний ресурс: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34>.
6. Посполітак В., Ханик-Посполітак Р. Основні конституційні новели судової реформи: чи все так добре? *Проблеми імплементації змін до Конституції України щодо правосуддя та статусу Конституційного Суду України*. Київ. 2017. С. 118-125.

Іщенко Марина Юрївна

викладач Економіко-правничого коледжу

Запорізького національного університету

Науковий керівник – д.ю.н., проф. Пальченкова В.М.

(Класичний приватний університет)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ РОЗУМІННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ

Сьогодні право людини на честь та гідність є категорією багатоаспектною. Вона слугує предметом пізнання більшості правових наук, філософії, психології, етики, педагогіки та, водночас, – «одиницею виміру» гуманності суспільства. Сучасна будова механізму публічної влади та системи регуляції суспільних відносин базується на засадах поваги до прав і свобод людини, серед яких право на повагу до честі та гідності – є одним із основоположних, нарівні з правом на життя, особисту недоторканість та безпеку, свободу слова, віросповідання та ін. На внутрішньодержавному рівні такі положення закріплені в нормах галузевого права та, насамперед, в Конституції. Так, уст. 3 Конституції України проголошено, що честь і гідність людини, поряд з її життям, здоров'ям, недоторканістю та безпекою визнаються найвищими соціальними цінностями, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Також, основи сучасної правової регламентації означеного питання закладено в міжнародній системі захисту прав людини, створеній в минулому столітті за ініціативи ООН, зокрема, в нормах Загальної декларації прав людини, відповідно до яких, всі люди народжуються вільними й рівними в своїй гідності та правах (ст.1) [2]; а також в низці Міжнародних пактів про права людини (1966р.).

Сучасне доктринальне визначення та правове закріплення категорій честь та гідність є результатом як багатовікових досліджень видатних мислителів, філософів, так і практичних напрацювань юристів, державних діячів різних епох і країн. До того ж, усвідомлення світовою спільнотою – в контексті антропосоціогенезу – факту значущості людської істоти, закономірно мало наслідком визначення самої людини, як найбільш ціннісного елементу будь-яких соціальних явищ. Так, ще в античні часи Протагор висунув та обґрунтував ідею рівності всіх вільних людей. В поглядах таких мислителів, як Сократ, Платон, Арістотель простежується виокремлення людини, як особистості, автономної одиниці в межах суспільства, з належними їй природними правами й власними можливостями. Поняття

добра, справедливості, добротності слугували критерієм визначення меж свободи дій людини в стародавньому Римі. Подальша світова динаміка державотворчих процесів, розвиток суспільної свідомості та вектор історичних змін – обумовили формування ідей лібералізму філософами Нового часу: Дж. Локком, Т. Гоббсом, Б. Спінозою, І. Кантом, Л. Фейєрбахом, Ж.-Ж. Руссо, Г. Гроцієм, І.В.Ф. Гегелем. В XVIII-XIX століттях в умовах політичної нестабільності «старої Європи» сформовано концепцію прав людини, апологетом якої традиційно вважають І. Канта.

Систему доктринальних знань сьогодення в досліджуваній площині доповнюють погляди таких вчених як О. Власова, Ю. Габермас, О. Гришук, О. Гьофе, Дж. Ролз, П. Рабінович, М. Малєйна, І. Марогулова, В. Мархотін, Л. Красавчикова, С. Головатий, Н. Марущак. Множинність сучасних наукових підходів до розуміння прав людини, переконує в актуальності означеної теми. Статичність й універсальність існуючих міжнародних юридичних конструкцій з питань прав людини, зокрема права на честь та гідність, є свідченням фундаментальності та обґрунтованості класичної доктрини про права людини. Водночас, динаміка суспільно-політичних, науково-технічних та інформаційних процесів, обумовлюють необхідність оновлення й подальшого вдосконалення розуміння права людини на честь та гідність з позиції сьогодення: в площині правових знань, моралі, етики та філософії.

Виходячи з викладеного вище, вважаємо доцільним наведення наукового аналізу підходів до розуміння поняття честі і гідності людини з урахуванням теоретико-правових аспектів; розкриття філософської основи вищезгаданих понять з використанням елементів методу діахронного порівняння.

Презумпція людської рівності та повага до честі й гідності кожного сьогодні, беззаперечно, є передумовою визначення обсягу прав людини меж її свободи. Так, пріоритет концепції природних прав людини перед правовим позитивізмом є сталою морально-правовою основою сучасного громадянського суспільства та базовим політичним принципом демократично-орієнтованих держав. Стрімкий технологічний розвиток, невпинне зростання потенціалу інформаційного простору, економічні глобалізаційні процеси – обумовлюють постійне оновлення форм і способів реалізації прав і свобод людини. Демократична платформа політичного істеблшменту слугує фундаментальним елементом системи законодавчих гарантій прав людини, конституційне закріплення яких є сталою практикою більшості країн світу. Саме за таких умов держава бере на себе обов'язок не порушувати та не обмежувати права людини без достатніх підстав, закріплених на законодавчому рівні. Отже, засадничі принципи відносин між людиною та державою є втіленням ідей поваги до честі й гідності людини. При цьому, з одного боку, людська гідність втілює всі найкращі ціннісні здобутки людства, виражає рівень гуманістичного розвитку автономної людини як родової істоти. З іншого, людська гідність вчиняє пряму і безпосередній вплив на кожну людину, на її поведінку через базові цінності суспільства, формуючи її погляди на життя, особисту систему цінностей, ціннісні орієнтації і, таким чином, зумовлює та формує особисту гідність кожної людини [3, с. 13].

Сьогодні поняття «честь та гідність» набули широкого, навіть, загальноживаного значення та, найчастіше, використовуються саме у такому стійкому сполученні. Проте, як слушно зазначає О. Власова: «Честь та гідність – категорії компліментарні, які взаємодоповнюють та взаємно передбачають одна одну, чим і визначено їх спільність та відмінність водночас. Честь – це зовнішнє визнання цінності людини і внутрішнє прагнення цього, тоді як гідність – заснована на рівності людей в моральному сенсі, об'єктивна цінність особистості, що не обов'язково пов'язана з її визнанням чи усвідомленням» [4, с. 49]. Такий погляд щодо визначення честі й гідності розділяє більшість науковців.

Водночас, сучасні правові конструкції є, певною мірою, сумою адаптованих до правових реалій сьогодення наукових знань багатьох епох. На будь-якому щаблі розвитку людства мало власне уявлення про те, що є справедливістю, гідністю, честю. Тракткування цих категорій бере початок з часів античної філософської думки. Так, у V ст. до н. е., давньогрецький мислитель Протагор проголосив: «Людина – міра всіх речей». Отже, визнаючи абсолютну цінність людської істоти, філософ значно випередив свій час та став провісником гуманістичних ідей мислителів Нового часу. Ідеї рівності всіх у своїй гідності; поза-становості й безумовності природних прав людини простежуються також в роботах Арістотеля. Філософ зазначав, що не можуть бути абсолютно рівними між собою люди з різним рівнем освіти, або з уваги на стан їхнього здоров'я, вік, відповідно, у випадку розподілу будь-чого (влади, винагород) враховуються їхні особисті якості й здібності, але коли йдеться про захист їхніх природних прав, то вони мають бути однаковими для всіх [5, с. 9].

Наступним кроком на шляху усвідомлення людством факту природної рівності та наперед визначеності гідності кожного стало розповсюдження християнської духовності, пронизаної ідеями гуманістичної та божественної цінності кожної людини.

В період середньовіччя поняття честі та гідності, як притаманних кожній людині природних прав, підкріплюються ідеями ліберальності в гуманістичних поглядах Томи Аквінського. Найвищий

вияв людської гідності мислитель вбачає в свободі, а громадянське суспільство ототожнює з владою вільних, де кінцева мета громадянського суспільства – досягнення щасливого життя, якому сприяють і державні, і особисті відносини [6, с. 96].

У Новий час зміст понять честь та гідність значно розширюється, адже в умовах політичної кризи Європи, до сталого розуміння біологічної, природної, божественної цінності людини, закономірно прирощується значення соціального, політичного, економічного статусу. Ідеї свободи людини в суспільстві, невід'ємності її природних прав, забезпечених принципом законності дій держави, відстоював у своїх політичних трактатах представник англійського емпіризму та просвітництва Дж. Локк. Філософ зазначав, що право на життя, власність, гідність особи, рівність людини не відчужує нікому ні за яких обставин [7, с.271–272]. Нідерландський філософ та релігійний мислитель Б. Спіноза додає до визначення гідності людини ознак наднаціональності: «У відношенні розуму і щирої чесноти – жодна нація від іншої не відрізняється» [8, с.62]. Також, як абсолютна цінність, гідність людини постає в роботах родоначальника німецької класичної філософії І. Канта. Саме йому належить вислів: «Повага, яку я відчуваю до інших або таке, що інші можуть вимагати від мене, є, як наслідок, визнанням гідності в іншій людині, тобто гідності, яке не має ні ціни, ні еквівалента, який можна обміняти на об'єкт пошани» [9, с.404]. Подальший розвиток доктрина прав людини та, насамперед, права на повагу до честі й гідності отримала в роботах Л. Фейєрбаха, Ж.-Ж. Руссо, І.В.Ф. Гегеля. Їх ідеї гуманітарної рівності людей, автономії індивіда – як основи гідності, втілено в сучасній концепції прав людини.

Отже, пронесена крізь віки та піднесена до абсолюту філософська ідея цінності та апріорності людської гідності, поваги до честі людини, – в умовах новітнього часу займає почесне місце в царині теорії права. Водночас, набувши нового гуманістично-філософського значення – на тлі карколомних історичних подій ХХ ст. – честь та гідність людини є, наразі, не тільки об'єктом наукових досліджень, а й предметом правового, насамперед, конституційного регулювання на внутрішньодержавному рівні та всевітньо-визнаною міжнародно-правовою ціннісною категорією.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.01.2019).
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 25.01.2019).
3. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософський аспект: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / О. В. Гришук. – Х., 2008. 33с.
4. Власова О.В. Формирование представлений о чести и достоинств личности в истории развития общества: эволюционно-правовое измерение. *Вестник Поволжской академии государственной службы*. 2011. № 3. С. 44-50.
5. Литвиненко І. Л. Генезис прав людини в історії політико-правової думки світу та України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1/2. С. 7–13.
6. Аквінський Тома. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / Пер. з латини. Київ: Основи, 2000. 794 с.
7. История политических и правовых учений: учеб. для вузов / под ред. проф. В. С. Нерсисянца. М.: Издательская группа НОРМА-Инфра-М, 2000. 736 с.
8. Спиноза Б. Краткий трактат о Боге, человеке и его счастье. Избранные произведения: в 2 т. М.: Госполитиздат, 1957. Т. 2. 1957. С. 67–171.
9. Кант И. Метафизика нравов. Собрание сочинений: в 6 т. М.: Мысль, 1965. Т. 4. Ч. 2. 1965. С. 107–437.

Касяненко Євгенія Валеріївна
старший викладач кафедри
загальноправових дисциплін
юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОРГАНІЗАЦІЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОРГАНІВ В РІЗНИХ МОДЕЛЯХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В Україні на сьогодні проблемним питанням є як удосконалення механізму реалізації прозорого державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації, так і інституціоналізація демократичного громадського контролю у цій сфері. В процесі вирішення цих проблем вкрай необхідним є вивчення та врахування міжнародних правових стандартів та прові-

дної практики демократичних країн світу. Формування вітчизняної моделі демократичного контролю на основі кращих здобутків міжнародного співтовариства є на часі у зв'язку з обраними Україною глобалізаційними орієнтирами розвитку.

Різні аспекти зарубіжного досвіду контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування у своїх працях розглядали такі науковці як П. Любченко, К. Мануїлова, І. Недов, О. Смоляр, М. Петришина, О. Петришин, А. Черкасов та ін. Державний контроль за діяльністю місцевого самоврядування в зарубіжних країнах досліджували П. Ворона, Т. Коломоець, П. Любченко, П. Матвієнко, О. Петришин, О. Смоляр та ін. Окремі питання громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в зарубіжних країнах стали предметом наукових досліджень В. Боклага, М. Їжі, Л. Наливайко, О. Кравчука, О. Савченка та ін. Вивчення виробленого міжнародного досвіду контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування є актуальним з точки зору пошуку оптимальних напрямків удосконалення правового та інституційного його забезпечення в національній правовій системі.

Муніципальне управління може здійснюватися у різних організаційних формах, які в сукупності утворюють єдину модель системи місцевого самоврядування, за допомогою якої у рамках усієї країни вирішуються питання місцевого значення. Під моделлю місцевого самоуправління розуміється форма організації влади територіальною громадою з метою найбільш ефективного вирішення питань місцевого значення [1, с. 19]. В Європейських державах використовуються різні форми і методи контролю громадян за діяльністю органів місцевого самоврядування. В залежності від форми держави, типу правової системи, моделі місцевого самоврядування залежить ефективність тих чи інших видів і форм контролю. В різних державах ефективність однієї і тієї ж форми контролю розкривається по-різному.

Для вироблення обґрунтованих науково-практичних висновків та рекомендацій, які б сприяли удосконаленню вітчизняної практики, доцільно розуміти досвід контролю за діяльністю муніципальних органів, залежно від моделей місцевого самоврядування. Таких моделей, як відомо, існує п'ять: англосаксонська, континентальна, іберійська, змішана та радянська.

В **англосаксонській моделі (Великобританія, Ірландія, Канада, Австралія, Нова Зеландія, США та ін.)** урядові органи прямо не контролюють місцеві співтовариства, оскільки останні виступають як повністю автономні колективи, що діють у деяких випадках як рівні з державою суб'єкти. Англосаксонська модель місцевого самоврядування характеризується посиленням державного контролю за тими сферами суспільного життя, які традиційно розглядалися як предмет самостійного відання місцевого самоврядування [2, с. 168]. Державний і громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування все ж має місце англосаксонській моделі.

Робота органів місцевого самоврядування контролюється державою непрямим шляхом [3, с. 39]. Виділяють такі способи контролю діяльності органів місцевого самоврядування: через фінансові ревізії, оскільки велика частка дотацій надається з державного бюджету; через прийняття законів, що регламентують структуру органів місцевого самоврядування; за допомогою міністерських інспекційних перевірок; за допомогою судового контролю (центральні органи можуть звертатися до суду з позовами проти органів місцевого самоврядування); через затвердження чиновників муніципального управління департаментами відповідних міністерств [4].

Громадський контроль в державах, що використовують англосаксонську модель місцевого самоврядування, розвивається по-різному і залежить від ефективності демократичних перетворень.

В умовах **континентальної моделі (Франція, Італія, Іспанія, Бельгія, Нідерланди, Польща, Болгарія, Туреччина, Сенегал та ін.)** державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснюється активніше, порівняно з англосаксонською моделлю.

На представників державної влади (комісарів, директорів, префектів тощо) покладається здійснення контрольної функції щодо дотримання законності органами місцевого самоврядування, санкціонування рішень муніципальних представницьких органів, а також виконання інших функцій загальнодержавного характеру. Таким чином, адміністративна, організаційна та фінансова автономія місцевого самоврядування хоча й існує, але значно обмежена і перебуває під контролем державних органів. Урядовий контроль стосується вже прийнятих органами місцевого самоврядування рішень, їх відповідності актам вищих органів державної влади. У разі виявлення невідповідності таких рішень актам законодавства питання розглядається в порядку адміністративного судочинства [2, с. 168]. Крім того, для континентальної моделі характерна внутрішня підпорядкованість і субординація у системі органів місцевого самоврядування різних рівнів.

Ця модель припускає певне обмеження місцевого самоврядування і забезпечує велику підконтрольність і централізацію системи управління [4]. Вона притаманна для держав, які тяжіють до

централізації, отож державному контролю відведено провідну роль, хоча і з чіткими обмеженнями та застереженнями. При цьому розвиток громадського контролю безпосередньо пов'язаний з розвитком громадянського суспільства та демократичними прогресом. В державах зі слабкою демократією, континентальна модель місцевого самоврядування не дозволяє повною мірою розвиватися громаді.

В іберійській моделі (Бразилія, Аргентина, Мексика, Португалія, Колумбія, Нікарагуа, Іспанія та ін.) на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою держави є виборні представницькі органи (ради) та виборні головні посадові особи місцевого самоврядування, що очолюють виконавчі органи (алькальди, регідори, мери, префекти тощо) [2]. Рада розглядається як місцевий нормотворчий орган, алькад – його виконавчий орган, що хоч і є виборним, затверджується центром як представник держави в адміністративно-територіальній одиниці [5, с. 44]. Отож, алькади поєднують в собі і функції органу місцевого самоврядування і органу державного управління, що наділений правом контролювати раду.

Алькади здійснюють адміністративну опіку: вони мають право зупиняти на певний строк рішення ради, звертатися з пропозиціями до центральних органів держави про розпуск рад, які систематично порушують закони або стали непрацездатними [6, с. 62]. В його повноваженнях відбувається специфічне поєднання опосередкованого громадського контролю і безпосереднього державного. Це може забезпечити значну демократизацію державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, але неможна погодитись, що така практика задовольняє ключову мету громадського контролю.

В основі **радянської моделі (В'єтнам, Китай, КНДР, Куба)** лежить принцип повновладдя представницьких органів. Місцеві представницькі органи вважаються органами державної влади, у той час як їх виконавчі органи – місцевими органами державного управління. І представницькі, і виконавчі органи розглядаються як складова частина всієї системи органів держави, основним завданням якої є проведення у життя актів центральних органів влади, забезпечення виконання основних державних функцій на всій території країни. Вони періодично звітують перед вищестоящими органами про свою діяльність [2]. Для радянської моделі характерною є ідеологізація і формалізм місцевого самоврядування, його підпорядкування керівній партії. Державний контроль має безумовний пріоритет, тоді як громадський не застосовується. Сьогодні радянська модель для України, загалом не представляє прикладного інтересу. Але, враховуючи, що вона все ж застосовується в деяких державах світу, заслуговує наукової уваги в контексті порівняльно-правових досліджень.

Різні моделі місцевого самоврядування використовуються державами в умовах власних традицій державотворення та правотворення. При цьому відбувається запозичення і апробування кращих практик від кожної моделі та відхід від інструментарію, який видався неефективним. Утворюються змішані моделі місцевого самоврядування.

Змішана модель місцевого самоврядування використовується в **Німеччині, Австрії, Російській Федерації, Японії** та ін. Найвідомішим є гібрид англосаксонської і континентальної. При цьому така модель має і істотну специфіку. Місцеве самоврядування автономно від державного, проте держава активно підтримує і стимулює самоорганізацію громадян на місцях. Від англосаксонської її відрізняє законодавча регламентація діяльності місцевих органів і велика зв'язок з державою, а від континентальної – велика демократизація общинної життєдіяльності. Жителі, поряд з виборчим правом широко практикують такі форми участі, як: відвідування відкритих засідань ради, зборів і слухання, місцеві референдуми, журі громадян [3, с. 393].

Вітчизняну модель місцевого самоврядування можна визнати змішаною. Хоча поширеною є думка, що в Україні відсутня цілісна, ефективно функціонуюча модель місцевого самоврядування [7]. Вона має фактично символічний характер щодо повноцінного місцевого самоврядування на усіх рівнях організації суспільства, що характеризується правовою, організаційною та матеріально-фінансовою автономією [8, с. 58].

Отже, необхідність удосконалення вітчизняної моделі місцевого самоврядування не викликає сумнівів, насамперед через запозичення ефективних практик контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, що використовуються в англосаксонській моделі місцевого самоврядування. Державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування отримав правове закріплення у всіх моделях місцевого самоврядування, як один з дієвих методів забезпечення дотримання органами місцевого самоврядування принципів верховенства права і законності. Але, в будь-якій демократичній державі серед різних форм і видів контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування пріоритетними є ті, що здійснюються громадськістю.

Література

1. Міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування / М. О. Петришина, О. О. Петришин. Х. : Право, 2016. 44 с.
2. Стешенко Т. В. Сучасні моделі місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації* : зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семінару, м. Харків, 14 жовтн. 2016 р. Харків, 2016. С. 162–170.
3. Государственное и муниципальное управление : учебник для бакалавров / Ю. В. Гимазова ; под общ. ред. Н. А. Омельченко. М. : Издательство Юрайт, 2014. 453 с.
4. Наконечний В. В. Основні світові моделі місцевого самоврядування: порівняльний аналіз. *Теорія та практика державного управління*. 2014. № 1 (44). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-1/doc/5/03.pdf>
5. Черкасов А. И. Органы местного управления в зарубежных странах. Сравнительное исследование: научно-аналитический обзор / А. И. Черкасов. М.: ИНИОН, 1994. 89 с.
6. Лимонов А. М. Местное самоуправление в Российской Федерации: учебн. пособие. / А. М. Лимонов. М.: ЮИ МВД РФ, 2002. 80 с.
7. Соскін О. Нова модель місцевого самоврядування в Україні: необхідність та механізми впровадження. *Економічний часопис-XXI*. 2006. №11-12. URL: <http://soskin.info/material.php?pokaz=2259>
8. Майданник О. Становлення та розвиток української моделі місцевого самоврядування. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2018. №1. С.55-59.

Коба Марія Миколаївна

старший викладач кафедри правового забезпечення
службово-бойової діяльності

Київського факультету Національної академії
Національної гвардії України

Науковий керівник – д.ю.н., доцент Кучук А.М.

(Сумський державний педагогічний
університет ім. А.С.Макаренка)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Дослідження правової культури військовослужбовців Національної гвардії України обумовлюється потребою підвищити її рівень до міжнародних стандартів, з тим, щоб побудувати правову систему, здатну інтегруватися у європейський правовий простір. Крім того, на відміну від загально-теоретичних досліджень правової культури суспільства в цілому і окремих соціальних груп, вивчення правової культури військовослужбовців Національної гвардії України до теперішнього часу не стали предметом системного дослідження науковців і практиків.

Правова культура як явище правової реальності була предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених-правознавців, які в різних аспектах розглядали питання правової культури суспільства, досліджували правову культуру військовослужбовців та працівників правоохоронних органів – Н. Аграновської, С. Алексєєва, В. Андросюка, О. Бандурки, М. Кельмана, А. Кребера, А. Колодія, В. Копейчикова, В. Котюка, К. Клахкона, Л. Петражицького, П. Рабіновича, М. Розумовича, О. Скакун, С. Сливки, С. Станік, В. Тищенко, О. Тихомирова, О. Шпенглера та інших.

Правова культура завжди сприймається як одна з категорій загальнолюдських цінностей та належить до невід’ємних ознак правової держави, основним призначенням якої є забезпечення максимального здійснення, охорони та захисту прав людини. Слід зазначити, що концепція правової держави передбачає підвищення рівня правової культури суспільства, кожного окремого громадянина з метою розбудови в Україні правової держави та громадянського суспільства, розвитку досконалої законодавчої системи та виконання законів всіма громадянами та державними органами і військовослужбовцями зокрема [1, с. 231-238].

Юридична енциклопедія визначає, що правова культура – це складова частина загальної культури, сукупність факторів, що характеризують рівень правосвідомості, правовідносин, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання, стан законності і правопорядку [3, с. 672].

В.В. Копейчиков визначив, що правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності [4, с. 140].

Крім того, висловлюються думки, що правова культура – це одна з форм державно-правових відносин, яка виражається в правових нормах, інститутах і здатності оцінки певних явищ. Отже, правова культура формується в результаті здійснення цілеспрямованої системи заходів просвітницького та освітнього характеру, які формують повагу до права, цивілізованих способів вирішення спорів, профілактики правопорушень.

Правова культура військовослужбовців Національної гвардії України, при наявності специфічних умов формування і реалізації, як складова частина правової культури суспільства збагачується за рахунок тих же правових цінностей, що й правова культура усіх громадян суспільства. Однак характеризується наявністю особливої системи цінностей, традицій, специфікою менталітету, правосвідомості та правової культури. При цьому моральний дух, дисципліна і боездатність військовослужбовців Національної гвардії України безпосередньо залежать від їх особистих якостей, їх компетентності та рівня правової культури [1, с. 125-129].

Тому до рівня правової культури військовослужбовців Національної гвардії України повинні висуватися суворі вимоги. Правова культура військовослужбовця неможлива без його високої правосвідомості та моральності. Крім того, елементами змісту поняття “правова культура військовослужбовця” слід визнати його кваліфікованість і компетентність, бажання постійно оновлювати свій “багаж” правових знань, а також “правову активність”, що передбачає неухильну позицію і на роботі, і в повсякденному житті, діяти й поводитись як провідник існуючих у суспільстві правових цінностей [2, с. 231-238].

Однією з особливостей правової культури військовослужбовців Національної гвардії України є те, що діяльність Національної гвардії України як у мирний, так і у воєнний час чітко регламентується нормативно-правовими актами, і до повноважень військовослужбовців Національної гвардії України входить не лише обов’язок знати і дотримуватись правових приписів, але й право вимагати їх виконання іншими особами. Для досягнення цієї мети військовослужбовцям Національної гвардії України необхідно не просто сприймати, але й розуміти дію правового інструментарію, перейнятися його духом, ставитися до права як до цінності, що безпосередньо пов’язано з їх правовою культурою.

Таким чином, здійснивши аналіз юридичної літератури можна визначити, що правова культура в державі формується в результаті здійснення цілеспрямованої системи заходів просвітницького та освітнього характеру, які формують повагу до права, цивілізованих способів вирішення спорів, профілактики правопорушень.

Національна гвардія України здійснює свою діяльність на підставі верховенства права та дотримання військової дисципліни військовослужбовців. Основним засобом виконання цих завдань є правова підготовка.

Формування правової культури військовослужбовця Національної гвардії України є важливою проблемою сьогодення, що має свої особливості та відрізняється від правової культури інших громадян не стільки елементами структури, скільки змістом. Для неї характерні системні правові знання, вміння застосовувати їх на практиці. Тому до рівня правової культури військовослужбовців Національної гвардії України повинні висуватися суворі вимоги. Правова культура військовослужбовців Національної гвардії України неможлива без високої правосвідомості та моральності. Крім того, до елементів змісту правової культури військовослужбовців Національної гвардії України слід віднести кваліфікованість і компетентність, бажання постійно оновлювати свої правові знання, а також “правову активність”, що передбачає неухильну позицію і на роботі, і в повсякденному житті, діяти й поводитись відповідно до існуючих у суспільстві правових цінностей.

Література

1. Зеленко І. П. Загальні та специфічні ознаки правової культури працівників органів внутрішніх справ / І. П. Зеленко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2003. - Вип. 21. - С. 125-129.
2. Романовський Я. Я. Досвід формування правової культури військовослужбовців Збройних сил України / Я. Я. Романовський // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія. - 2014. - № 784. - С. 231-238.
3. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. Ред.) та ін. – К.: Укр. Енцикл., 1998. – Т. I: А-Г. – 672 с.
4. Загальна теорія держави і права / За редакцією В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком, 1997.

Марченко Олеся Денисівна
 викладач кафедри загальноправових
 дисциплін юридичного факультету
 Дніпропетровського державного
 університету внутрішніх справ

ЗАБОРОНА КУРІННЯ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ У ЗАКЛАДАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

На сьогоднішній день заклади ресторанного господарства мають великий попит серед громадян. Вони забезпечують одну з головних біологічних потреб кожної людини – потребу у здоровому харчуванні. Важливим є здійснення ними діяльності в межах чинного законодавства, не завдаючи шкоди життю та здоров'ю відвідувачів, навколишньому середовищу. Однією із причин такої шкоди може стати порушення законодавства у сфері заборони куріння тютюнових виробів.

Сьогодні цілі мережі закладів ресторанного господарства дедалі швидше поширюються по всьому світу та мають неабиякий попит. Україна має достатню правову базу для регулювання сфери ресторанного господарства, проте вона не є досконалою і містить в собі колізії. Однією із проблем, яка міститься у законодавстві, є можливість неоднозначного тлумачення норм, які визначають перелік заборонених для куріння місць. Також суперечності викликає здійснення перевірок закладів ресторанного господарства контролюючими органами.

Метою роботи є дослідження правового регулювання у сфері заборони куріння тютюнових виробів у приміщеннях та на території закладів ресторанного господарства, а також відповідальності закладів за порушення вказаного законодавства.

У 2006 році Україна ратифікувала Рамкову конвенцію Всесвітньої організації охорони здоров'я із боротьби проти тютюну від 21.05.2003 року. Вказана Конвенція підкреслює, що науковцями підтверджено шкідливий вплив тютюнового диму на здоров'я особи, який може призвести до хвороби, інвалідності і, навіть, смерті. Задля уникнення таких наслідків держави, які підтримали Конвенцію, прийняли на себе обов'язок сприяти прийняттю та реалізації законодавчих, виконавчих, адміністративних та інших заходів для захисту населення від небезпечного впливу тютюнового диму [1, ст. 8].

У Законі України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» вказано, що до заходів обмеження шкідливого впливу тютюну на організм населення відносяться створення економічних і правових умов, що сприяють зниженню рівня споживання тютюнових виробів, охорона права громадян, які не вживають тютюнові вироби, на проживання у середовищі, не забрудненому тютюновим димом [2, ст. 15¹].

На реалізацію вищевикладених заходів у 2005 році було прийнято Закон України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення». Даний Закон встановлює заборону куріння тютюнових виробів, у тому числі електронних сигарет та кальянів, у конкретних громадських місцях, до яких належать і приміщення закладів ресторанного господарства. У певній категорії громадських місць (приміщення підприємств, установ та організацій всіх форм власності, приміщення готелів, гуртожитків, аеропорти та вокзали) куріння можливе у спеціально відведених для цього місцях. Згідно з цим Законом площа такого спеціального місця повинна становити не більше 10 відсотків від площі всього приміщення [3, ст. 13].

Певні суперечності виникають при порівнянні норм Закону України «Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення» та Правил роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства. Якщо Законом прямо вказано на заборону куріння в приміщеннях закладів ресторанного господарства і такі приміщення не включені до переліку громадських місць, де куріння дозволено у спеціально відведених для цього місцях, то Правила встановлюють інший порядок. Так вказується, що для осіб, які не вживають тютюнові вироби, повинно бути відведено не менше половини площі закладу ресторанного господарства. На територію, призначену для громадян, які не курять, не повинен поширюватися тютюновий дим, там не повинно бути попільничок. Відповідно до п. 3.10. Правил: «У разі відведення суб'єктом господарської діяльності спеціальних місць для куріння ці місця мають бути обладнані витяжною вентиляцією або іншими засобами для видалення тютюнового диму, а також розміщена в куточку споживача наочна інформація про розташування таких місць та про шкоду, яку завдає здоров'ю людини куріння

тютюнових виробів» [4, п. 3.10]. Отже, Правила дозволяють відведення спеціальних місць для куріння в закладах ресторанного господарства і в нормативно-правових актах наявна колізія.

Потрібно окремо відзначити, що Закон встановлює заборону куріння саме в приміщеннях ресторанів, кафе та інших закладів. Тому важливим є розуміння терміну «приміщення». У Національному стандарті № 2 «Оцінка нерухомого майна» приміщення визначається як «частина внутрішнього об'єму будівлі, обмежена будівельними елементами, з можливістю входу і виходу» [5, п. 2]. Тобто, до приміщення закладу ресторанного господарства не включається територія навколо нього (вулиця).

Сьогодні досить популярним є використання відкритих майданчиків для харчування поряд із самим закладом ресторанного господарства. Цей вид додаткових послуг передбачено у ДСТУ 4281:2004 (Заклади ресторанного господарства. Класифікація) для таких типів закладів ресторанного господарства, як ресторан, бар, кафе, закусошна, буфет [6].

Із викладеного вище можна зробити висновок, що куріння тютюнових виробів заборонено саме всередині закладів ресторанного господарства, а на відкритих майданчиках – ні. Відповідно до Правил обов'язковою вимогою до таких місць є їх оснащення витяжною вентиляцією для попередження забруднення повітря та шкідливого впливу на здоров'я пересічних громадян. Але, важко уявити наскільки ефективною може бути дія витяжної вентиляції на вулиці, адже на відкритому майданчику тютюновий дим може поширюватися не тільки біля особи, яка курить, а й, залежно від напрямку та сили вітру, на певну відстань від неї. Витяжна вентиляція не в змозі впоратися з тютюновим димом, якщо його напрямком буде некерованим. Також майже неможливим вбачається установка вентиляції на території відкритих майданчиків для харчування. Більшість вказаних майданчиків складаються із малих архітектурних форм – вуличних меблів (столів, лавок тощо), навісів, альтанок, огорож. Навіс, який може захистити від дощу, не призначені для оснащення більш важкими конструкціями, до яких належить витяжна вентиляція.

На думку автора, куріння тютюнових виробів у закладах ресторанного господарства повинно бути заборонено. Це є важливим заходом у сфері охорони здоров'я населення, адже більшість закладів ресторанного господарства знаходяться на цокольному чи першому поверхах багатоквартирних будинків і тютюновий дим з відкритих майданчиків для харчування протягом дня завдає незручність їх мешканцям, погіршує стан їхнього здоров'я.

Для врегулювання колізій у законодавстві пропонується внести зміни до Закону № 2899-IV та Правил роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства. Зокрема, у п. 9 ч. 2 ст. 13 Закону № 2899-IV необхідно внести зміни, а саме змінити словосполучення «у приміщеннях закладів ресторанного господарства» на словосполучення «у приміщеннях та на території закладів ресторанного господарства». Такі зміни заборонять куріння як всередині закладу ресторанного господарства, так і на відкритих майданчиках для харчування.

Стосовно Правил, то пропонується викласти п. 3.10. у наступній редакції:

«Забороняється куріння тютюнових виробів в приміщеннях та на території закладів ресторанного господарства, у тому числі на відкритих майданчиках для харчування».

Відповідальність за порушення законодавства у сфері обмеження куріння тютюнових виробів встановлюється Законом № 2899-IV та Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Зокрема, у КУпАП закріплені санкції, які застосовуються до осіб, які порушують норми стосовно куріння тютюнових виробів у заборонених для цього місцях. За таке правопорушення до винної особи може бути застосовано попередження або штраф від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за повторне вчинення правопорушення протягом року – штраф від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [7, ст. 175¹]. Законом № 2899-IV встановлена можливість застосування фінансових санкцій спеціальним контролюючим органом – Державною інспекцією України з питань захисту прав споживачів (далі – Держспоживінспекція). Вказаний Закон визначає порядок застосування та розмір фінансових санкцій. Наприклад, за розміщення попілничок або куріння у приміщеннях закладів ресторанного господарства суб'єкт господарювання може сплатити від однієї тисячі гривень до десяти тисяч гривень [7, ст. 20].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що боротьба проти тютюнопаління є досить важливою складовою політики держави. Для реалізації положень Рамкової конвенції Всесвітньої організації охорони здоров'я із боротьби проти тютюну необхідно вносити зміни у чинне законодавство України. Зокрема, важливим є заборонити куріння тютюнових виробів не тільки в приміщеннях закладів ресторанного господарства, а й на їх території, у тому числі на відкритих майданчиках для харчування.

Література

1. Про ратифікацію Рамкової конвенції Всесвітньої організації охорони здоров'я із боротьби проти тютюну: Закон України від 15.03.2006 р. № 3534-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 33. Ст. 287.
2. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19.12.1995 р. № 481/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 46. Ст. 345.
3. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: Закон України від 22.09.2005 р. № 2899-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 565.
4. Про затвердження Правил роботи закладів (підприємств) ресторанного господарства: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 24.07.2002 р. № 219. *Офіційний вісник України*. 2002. № 34. Ст. 1633.
5. Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна»: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2004 р. № 1442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF>
6. Заклади ресторанного господарства. Класифікація: ДСТУ 4281:2004. URL: https://dnaop.com/html/34057/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_4281_2004.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

Обушко Вікторія Вікторівна
викладач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ОМБУДСМЕН З ПРАВ ДИТИНИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ:
ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ**

Генеральною Асамблеєю ООН вже як 30 років тому було прийнято та підписано Конвенцію про права дитини, яка 27 лютого 1991 року була ратифікована Україною. Основні положення Конвенції знайшли відображення у Законі України «Про охорону дитинства» від 7 березня 2001 р., який визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист та всебічний розвиток, встановлює основні засади державної політики у цій сфері.

Розвиток інституту омбудсмана сприяв появі спеціалізованих омбудсманів: з прав дитини, у справах військовослужбовців, з прав засуджених, з питань охорони здоров'я, у справах національних меншин тощо. Серед спеціалізованих омбудсманів особливої уваги заслуговує інститут омбудсмана з прав дитини, оскільки нормальний стабільний розвиток будь-якої держави в майбутньому визначається становищем дітей в даний час.

Першою країною, яка у 1981 році згідно із актом парламенту «Про омбудсмана у справах дітей» створила цей інститут, є Норвегія, тобто ще до прийняття Конвенції ООН про права дитини. Тому Норвегія є яскравим зразком дотримання та заохочення прав дітей. Зазначене відомство отримало широкі повноваження, відповідно до яких йому доручалося сприяти захисту і представляти інтереси дітей перед органами державної влади або керівництвом приватних компаній та організацій і спостерігати за умовами, в яких ростуть і розвиваються діти. Омбудсман надає консультативні та правозахисні послуги для дітей з усіх галузей права. Він має право доступу до всіх документів з усіх справ, що стосуються дітей і розглядаються органами державної влади, а також доступу до державних установ.

Подібне відомство було створено в Ісландії 1995 року. Перед омбудсманом поставлено завдання полегшувати долю дітей і наглядати за дотриманням їх інтересів, потреб і прав. Цей орган наділений повноваженнями розслідувати дії організацій або їх посадовців, що завдають шкоди правам, потребам та інтересам дітей. Омбудсман працює незалежно від виконавчої влади [1, с. 365-367].

Так, в Новій Зеландії відомство комісара по правам дитини було створене в 1989 р. на підставі Закону про дітей, молодь і сім'ю, відповідно до якого відомству поручалося розглядати скарги дітей на порушення даного закону, а також здійснювати моніторинг і оцінку його виконання.

В Австрії прийнятий у 1989 р. Закон про захист інтересів молоді передбачає створення системи представництв Омбудсменів на місцях для консультування молоді до 18 років і надання допомоги

у випадку конфліктів з органами соціального забезпечення і освіти. Відомства Омбудсменів, які засновуються не на законодавчій основі, а в рамках існуючих державних органів, не мають законодавчо закріплених мандата і повноважень. У ряді країн такі відомства створені урядом, при цьому Омбудсмени перебувають в штаті державного органу і підзвітні йому [2, с. 154-158.].

В Україні інститут омбудсмена з прав дитини запроваджено з 2011 року Указом Президента України «Про Уповноваженого Президента України з прав дитини» та відповідно затверджено Положення «Про Уповноваженого Президента України з прав дитини». Відповідно до Положення основними завданнями Уповноваженого в Україні є:

- постійний моніторинг додержання в Україні конституційних прав дитини, виконання Україною міжнародних зобов'язань у цій сфері та внесення в установленому порядку Президентові України пропозицій щодо припинення і запобігання повторенню порушень прав і законних інтересів дитини;
- внесення Президентові України пропозицій щодо підготовки проектів законів, актів Президента України з питань прав та законних інтересів дитини;
- здійснення заходів, спрямованих на інформування населення про права та законні інтереси дитини [3].

Але на разі у чинному законодавстві України й досі відсутній сучасний нормативний акт, який на законодавчому рівні комплексно вирішував би питання захисту суб'єктивних сімейних прав, зокрема прав дитини, містив би ефективні процедури, конкретні санкції, а головне – визначав би повноваження кожного уповноваженого державою органу щодо захисту дітей у спеціальному порядку, визначав чітку процедуру провадження у справах стосовно захисту прав дитини, не суперечив би іншим нормативним актам, які чинні у цій царині [4, с. 60-63].

Отже, Україна зробила вагомий крок вперед для покращення механізму захисту прав дитини при запровадженні інституту омбудсмена з прав дитини. Тому дослідження досвіду зарубіжних країн надає широкі можливості для запозичення подібного досвіду для України.

Література

1. Лінник Н. Захист прав, свобод і законних інтересів дитини в Україні та світі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 365-367.
2. Чепульченко Т. Омбудсмен з питань захисту дітей: аналіз українського та зарубіжного досвіду. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2013. № 4 (20). С. 154-158.
3. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини: Указ Президента України від 11 серпня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 63. С. 7.
4. Левківський Б. Інститут дитячого омбудсмена в системі юрисдикційного захисту. *Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання*. 2014. № 20(1). С. 60-63.

Наливайко Лариса Романівна

проректор, Віце-президент
Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Орешкова Аліна Федорівна

викладач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Внаслідок анексії Автономної Республіки Крим та збройного конфлікту на Сході України актуального значення набуло питання забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. У контексті досліджуваної проблеми зазначимо, що органи державної влади, місцевого самоврядування та

громадські організації не зважаючи на те, що вони є самостійними елементами політичної системи суспільства, що передбачає самостійне вирішення питань, які належать до їх компетенції мають тісну взаємодію. Зокрема, демократична держава підтримує незалежність громадських організацій, а вони у свою чергу допомагають державі у вирішенні завдань політичного, соціально-економічного та культурного значення тощо. Так, в умовах сьогодення, можемо акцентувати увагу на активній участі громадських організацій у сфері ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Щодо взаємодії громадських організацій з державними структурами Л. Ковальчук, визначає основні її напрями: спільна робота над формуванням державних документів; лобювання прийняття розроблених документів з необхідним фінансуванням для їх реалізації, моніторингу та оцінки; делегування надання послуг з боку держави громадським організаціям. На її думку, існують також специфічні форми організації взаємодії [1, с. 22-28].

Перш, ніж перейти до аналізу ролі національних громадських та міжнародних організацій у сфері ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, акцентуємо увагу на положеннях Закону України «Про забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб», а саме ч. 2 ст. 16 «органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної політики щодо вирішення питань внутрішньо переміщених осіб», а також ч. 3 ст. 16 «державний нагляд та контроль за дотриманням законодавства громадськими об'єднаннями, що надають допомогу внутрішньо переміщеним особам, здійснюють органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у порядку, визначеному законом» [2].

Так, однією із особливостей організаційного забезпечення реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні є активне залучення до реалізації завдань органів державної влади та місцевого самоврядування саме громадських організацій. Наприклад, у Плані заходів з виконання Комплексної державної програми щодо внутрішньо переміщених осіб до 2017 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1094 [3], що реалізуються, зокрема і за кошти державного бюджету, виконання одинадцяти з двадцяти завдань щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції внутрішньо переміщених громадян України передбачене за участі громадських об'єднань, а одне завдання – із залученням міжнародних організацій.

Слід акцентувати увагу, що участь громадських організацій у забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є ефективнішою, ніж органів державної влади та місцевого самоврядування у зв'язку з тим, що прийняття відповідного законодавства та покладення певних функцій на органи державної влади та місцевого самоврядування мали місце не відразу після початку вимушеного внутрішнього переміщення. Так, Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», що охопив і осіб, які вимушено переміщувались з Криму, потребував два місяці на прийняття [4], Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», вісім місяців після офіційно встановленої дати початку тимчасової окупації (20.02.2014 р.) [5], а створення Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб відбулося більш ніж два роки потому. Тому національні громадські та міжнародні організації, на початку масового внутрішнього переміщення брали на себе основний тягар і продовжують активно діяти у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Значну роль у ефективному забезпеченні прав і свобод внутрішньо переміщених осіб відіграють, наприклад, такі міжнародні організації, як: Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародна організація з міграції, Фонд Народонаселення ООН в Україні тощо, серед національних громадських організацій провідна роль належить – «Ла Страда-Україна», «Асоціація українських правників» тощо. У своїй діяльності вищезазначені організації: організують семінари, тренінги, круглі столи, конференції, на яких підтримуються дискусії щодо ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; збирають, узагальнюють та розповсюджують інформацію у вигляді інформаційних навчально-методичних та наукових матеріалів, що в подальшому може бути використано органами державної влади та місцевого самоврядування в їх практичній діяльності тощо.

У своїй діяльності громадські організації співпрацюють не лише з органами державної влади та місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, а й зі спеціалізованими установами та структурами, в тому числі науковими, науково-практичними. Так, наприклад Національна академія правових наук України акумулює творчий потенціал, як наукових установ, так і навчальних юридичних закладів. Національна академія правових наук України відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу» [6] та Статуту Національної академії наук України [7] є вищою державною науковою організацією України, і (за згодою) може

бути залучена до виконання такого державного завдання як визначення рівня соціальної адаптації та інтеграції переселених громадян (в рамках створення системи моніторингу та оцінювання ефективності заходів щодо інтеграції, адаптації та захисту переселених громадян як на регіональному, так і на національному рівні), на виконання Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселились з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України на період до 2017 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1094 [8]. Також, наукова установа активно бере участь у реформуванні нашої правової системи і законодавства, що у свою чергу зокрема, сприяє ефективному забезпеченню прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Отже, в Україні специфікою ефективного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб є те, що значна кількість державних завдань щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб реалізується за сприяння національних громадських та міжнародних організацій. Проте, слід зазначити, що взаємовідносини національних громадських та міжнародних організацій з органами державної влади та місцевого самоврядування повинні ґрунтуватися на взаємній повазі, що проявляється у врахуванні інтересів обох сторін.

Література

1. Ковальчук Л. Взаємодія органів державної влади і громадських організацій у вирішенні проблем сім'ї / *Вісник Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту*. 2010. № 1-2. С. 23-25.
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
3. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1094: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF>.
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення дати початку тимчасової окупації: Закон України від 15.09.2015 р. № 685-VIII: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/685-19>.
6. Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу: Закон України 07.02.2002 р. № 3065-III: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3065-14>.
7. Статут Національної академії наук України: зареєстрований наказом Міністерства юстиції України 11.06.2002 р. № 47/5: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001550-02>.
8. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1094: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF>.

Полешко Ельвіра Павлівна
викладач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

СПІВВІДНОШЕННЯ СУМІЖНИХ ПОНЯТЬ «КОЛІЗІЯ НОРМИ ПРАВА» ТА «КОНКУРЕНЦІЯ НОРМИ ПРАВА»

На сьогоднішній день правова система України зазнає динамічних змін. Однією із умов існування норм права у сучасній державі є їх системність, яка надає змогу групувати норми права у відповідні галузі та інститути, що полегшує можливість простежувати взаємодію між ними.

Нормативно-правова база України з кожним роком все більше оновлюється, і таким чином виникає можливість для більш широкого тлумачення законодавства. За відповідних умов особливо актуальними стають такі форми співіснування правових норм як колізія та конкуренція. Відсутність законодавчо закріпленого визначення даних понять є підставою для їх ретельного дослідження, що має своєю кінцевою метою підвищення ефективності правореалізації, якості правозастосування та вдосконалення правотворчої юридичної техніки.

Необхідно наголосити на тому, що поняття колізії норми права досить давно і активно дослі-

джується науковцями. Так, наприклад Алексєєв С. визначає юридичну колізію як зіткнення актів у зв'язку із їх дією на тій чи іншій території, з компетенцією правотворчих органів та часом видання актів, Баглай М. називає колізіями протиріччя між нормами. Інші дослідники визначають поняття колізії як протиріччя між існуючим правовим порядком та намірами і діями щодо його зміни, на думку Тихомірова Ю., або, за версією Сенякіна І., юридичні колізії визначаються як – протиріччя між двома або декількома юридичними нормами (або між законами чи іншими нормативними актами, в яких вони втілені) в процесі правозастосовної діяльності. Та все ж, спираючись на вище наведені думки, єдиної точки зору на визначення поняття колізії ще не досягнуто.

Якщо розглядати поняття конкуренція норми права, то його дослідження у вітчизняній науці теорії права не було поглиблено досліджено, на відміну від поняття колізії норми права. Вивчаючи наукову літературу з цього питання, більшість авторів розглядали конкуренцію правової норми у кримінальній галузі права, тобто кримінально-правову конкуренцію. Але все ж таки незважаючи на це, деякими науковцями було визначено поняття «конкуренції». Наприклад, Письменний Д. визначає, що «у колізії знаходяться норми, які суперечать одна одній, для колізій характерна наявність декількох норм, які відрізняються за змістом одна від одної. При конкуренції норм права ніякої колізії не може бути. Можливі два види конкуренції: загальної та спеціальної норми. Слід зазначити, що конкуренція – це більш складне явище, ніж колізія. У ній переплітаються питання факту з питанням права...» [4]; Матузов Н. зазначав, що «від колізій правових норм слід відрізнити їх конкуренцію, коли дві, три і більше норм регулюють одне і те ж коло споріднених суспільних відносин і не суперечать одна одній, та наділені різним ступенем конкретизації, деталізації, об'єму і т.д. Це, як правило, норми різної юридичної сили, рівня, які виходять від нерівнозначних правотворчих органів. У таких випадках норми дійсно якби конкурують між собою і це, в принципі, є нормально. Негативним же і, безумовно, небажаним явищем виступають саме колізії, коли стикаються один з одним не просто не узгоджувані, але нерідко взаємовиключні приписи» [1, с. 2].

Для того, щоб з'ясувати зміст понять наведених вище, вважається доцільним звернення до етимології слів «конкуренція» та «колізія».

«Колізія» визначається як зіткнення протилежних сил, інтересів або прагнень, а «конкуренція» – як суперництво, боротьба за досягнення більших вигод або переваг. [1, с. 3] Основною ознакою колізії норми права для її розмежування від конкуренції правових норм є саме протилежність, що означає повне розходження обох феноменів. Конкуренція норми права такою ознакою не володіє та полягає у існуванні двох або більше норм права, що регулюють одне і те саме коло правовідносин та не перебувають у формі протилежності чи істотної відмінності між собою з огляду на юридичні наслідки. Дане явище можна чітко спостерігати, наприклад, у господарському чи цивільному законодавстві під час вибору компетентним органом застосування такої штрафної санкції як пеня, неустойка або штраф.

Отже, на підставі вище викладеного, можна зробити висновок, що співвідношення понять «колізія норми права» та «конкуренція норми права» встановлюється у разі: колізія виникає лише тоді, коли для врегулювання конкретного юридичного факту претендують дві або більше норми права, особливо коли застосування однієї виключає можливість застосування іншої, вони перебувають у суттєвій відмінності у юридичних наслідках; конкуренція норми права виникає у разі врегулювання конкретної життєвої обставини двома або і більше правовими нормами, де їх застосування не означає взаємовиключення однією нормою іншої, вони не є суперечливими та протилежними, а самі юридичні наслідки є подібними, тобто єдиний кінцевий результат вирішення юридичного факту.

Література

1. Бойко В.В. Конкуренція правових норм. Загальнотеоретична характеристика. *Часопис національного університету «Острозька академія»*. 2012. № 1 (5). С. 1-14
2. Михайліна Т. Колізія та конкуренція правових норм: аспекти співвідношення. *Вісник Донецького національного університету. Серія В. Економіка та право*. 2014. № 2.
3. Розгон О.В. Сутність механізму вирішення колізій норм права. *Наукове друковане іноземне видання «Eurasian Academic Research Journal»*. 2016. №1. С. 53-59
4. Письменний Д.П. Колізії в кримінально-процесуальному законодавстві України: способи їх подолання. *Колізії у законодавстві України: проблеми теорії та практики*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 23-24 жовтня 1995 р.). Київ. 1996. С. 80.

Симоненко Тетяна Володимирівна
викладач кафедри загальноправових
дисциплін юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ЗАХИСТ ВІД УСІХ ФОРМ НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Захист дітей від насильства в сучасному світі є інтернаціональною проблемою. Міжнародна спільнота намагається створювати ефективні механізми щодо протидії насильству відносно дітей, однак для прийняття міжнародних угод в цій сфері бракує універсальних теоретичних та правових розробок. Певний внесок для подолання правових прогалів в міжнародній політиці протидії дитячому насильству робить вітчизняна правова наука, представники якої мають для цього багато актуального матеріалу, сконцентрованого у суспільних відносинах, що виникають за участю неповнолітніх.

Незважаючи на певні спроби вивести проблематику захисту прав дитини на високий дискусійний та науковий рівень, слід зауважити, що багато питань із встановлення моделі захисту дітей від усіх форм насильства в Україні та створення ефективних державних механізмів в цьому напрямку потребують глибокого загальнотеоретичного аналізу. Тому актуальними завданнями є на сьогодні узагальнення теоретичних положень і вироблення на їх основі рекомендацій щодо практичної реалізації прийнятих законів та намічених державою заходів.

Вирішення цих завдань неможливе без правильного методологічного підходу до вивчення такого явища, як насильство відносно дітей. Насильство як соціальне явище та сформульована у сучасних правових державах світу концепція попередження насильства відносно дітей суттєво розширюють методологічну базу дослідження права на захист від усіх форм насильства. Відповідно до цього потребує певного переосмислення система процесуальних правил і сформована юридична практика. У цих умовах право дитини на захист від усіх форм насильства в Україні може бути досліджено з позицій такої теоретичної категорії, як *юридична конструкція*. В цьому ми погоджуємося із поглядом на юридичну конструкцію О. Черданцева, який зазначає, що “конструкція виступає в якості методу пізнання права і правових відносин, як гносеологічного інструменту правової науки <...>” [1, с. 13-14]. Право дитини на захист від усіх форм насильства, маючи вигляд юридичної конструкції, буде виступати саме в якості *методу пізнання права і правових відносин*, що виникають з приводу гарантування і реалізації цієї категорії прав дитини.

Окремі представники науки теорії держави і права вважають юридичну конструкцію ключовим, визначальним елементом змісту права. Цікава виглядає думка В. Чевичелова, який пропонує розглядати поняття “юридична конструкція” з точки зору двох підходів: “широкого” та “вузького”. З точки зору “широкого” підходу в якості юридичних конструкцій слід розглядати практично усі правові явища, що мають певну структуру, будову, характеризуються ознакою “конструктивності”. У цьому сенсі можна говорити про конструкції права, галузі права, правового інституту, норми права, правосвідомості тощо. “Широким” слід визнати розуміння юридичної конструкції і як методу пізнання права, а також тлумачення норм права. Сюди не відносяться теорії, поняття, погляди і тому подібні неконструктивні явища. У “вузькому” розумінні юридична конструкція – це засіб юридичної техніки [2]. Отже, в “широкому” розумінні право дитини на захист від усіх форм насильства як юридична конструкція відображає існування об’єктивного явища – насильства, що має структуру (форми насильства), в той час як безпосередньо право дитини на захист від усіх форм насильства має враховувати певну процедуру, засіб, що і є його “вузьким” трактуванням.

Для ефективного дослідження права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні як юридичної конструкції важливо вірно визначити її елементи. А. Дутко зазначає: “Оскільки юридичні конструкції є моделями структури правовідносин та інших правових явищ, є гомоморфними моделями, то їх використання дозволяє законодавцю закріпити в приписах закону повний склад елементів певних явищ у такий спосіб, щоб між приписами та явищами, які ними регламентуються, існувала однозначна відповідність, а це в цілому сприяє досягненню точності й визначеності змісту законів” [3, с. 40]. Запропонована модель суспільних відносин, пов’язаних із гарантуванням права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні, також має певні елементи, серед яких, на нашу думку, слід виділяти: 1) правові джерела права дитини на захист від усіх форм насильства; 2) державно-правовий механізм забезпечення права дитини на захист від усіх форм насильства; 3) методи пізнання та тлу-

мачення права дитини на захист від усіх форм насильства. Розглядаючи право дитини на захист від усіх форм насильства у єдності цих елементів, ми, таким чином, реалізуємо основну ідею автора концепції юридичного конструювання Р. Іерінга, яка полягає в тому, що такі перетворення мають відбуватися на рівні не позитивного права, а мислення про право, що дозволить підняти право і юриспруденцію на новий рівень. Запропоновані положення щодо методології дослідження права дитини на захист від усіх форм насильства мають дискусійний характер, однак, безумовним є їх взаємозв'язок з юридичною наукою.

Отже, загальноправовий характер права дитини на захист від усіх форм насильства має вираз у наявності концептуальних підходів та постійної практики правового врегулювання відносин, до яких залучені міжнародні організації та органи державної влади в Україні, і які пов'язані зі створенням ефективних правових та організаційних механізмів щодо попередження відносно дітей насильства в усіх формах. Зважаючи на важливість такого явища, як попередження насильства відносно дітей, а також посилення тенденції інкорпорації правового прецеденту в національну правову систему, розгляд права дитини на захист від усіх форм насильства як юридичної конструкції буде альтернативою юридичній нормі, що має природне ситуативне походження та іноді не в змозі комплексно та ефективно гарантувати цю категорію прав дитини. Альтернативою в тому сенсі, що розгляд права дитини на захист від усіх форм насильства як юридичної конструкції дозволяє досліджувати це право із застосуванням нового мислення, нового підходу, враховуючи сучасні тенденції трансформації правової системи України, що полягає, насамперед, у застосуванні правового прецеденту при врегулюванні відносин у сфері захисту прав людини.

Література

1. Черданцев А. Ф. Юридические конструкции, их роль в науке и практике. В: Правоведение, 1972. № 3. С.12-19.
2. Леоненко Н. Т. Законодательная техника: учеб. пособие; РАНХиГС, Сиб. ин-т упр. Новосибирск: Изд-во СибАГС, 2015. 276 с. Юридическая конструкция: понятие и значение URL: <http://pravo.studio/yuridicheskaya-tehnika-rossii/yuridicheskaya-konstruktsiya-ponyatie-73319.html> (дата звернення: 20.01.2019).
3. Дутко А. О. До питання про ознаки юридичних конструкцій. Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи: матер. Другої звітної наук. конф. (м. Львів, 29 лютого 2008 р.) / Т. В. Курило (упоряд.). Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2008. С. 39-41.

Ярошенко Михайло Олексійович

член Всеукраїнської громадської організації
«Асоціація українських правників»

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ СЕРЕД ГУБЕРНСЬКОЇ ЧИНОВНИЦЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ В НАДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Розкрито особливості губернського адміністративного апарату в Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Висвітлено законодавчі норми щодо протидії корупційним правопорушенням в Російській імперії та найтипівіші факти їх порушень. Проаналізовано основні заходи імперської влади для запобігання корупції серед губернських чиновників.

Постановка проблеми. Проблема протидії корупційним правопорушенням в системі влади в новітній історії України стає все більш нагальною. Нещодавно опублікований рейтинг сприйняття корупції, складений міжнародною організацією Transparency International, помістив Україну на 130 місце із 168 держав. Витоки цього явища сягають більш ранніх періодів нашої історії. Особливо показовим у цьому відношенні є час перебування українських земель у складі Російської імперії, особливо від проведення реформ Олександра II до початку Першої світової війни. Саме тоді, у період становлення в Росії основ буржуазного ладу, було вдосконалено кримінальне законодавство та способи щодо протидії корупційним правопорушенням серед чиновників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запобігання корупції в середовищі губернської адміністрації підросійської України знайшла відображення в працях вчених-правознавців та істориків. Певні аспекти протидії корупції в Російській імперії в пореформений період висвітлено в вітчизняних наукових дослідженнях В. Кривобокова, М. Мельника, В. Молчанова, В. Шандри [1-4]. Серед російських вчених варто відзначити роботи В. Зубова, О. Кирпичникова, О. Куракіна, Л. Шепелева [5-8]. Проте, цілісна та комплексна робота, присвячена визначеній проблемі, відсутня в

науковому світі, що посилює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – вивчення питання протидії корупційним правопорушенням серед губернської чиновницької адміністрації в українських губерніях Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Для більш глибокого висвітлення проблеми корупції коротко охарактеризуємо склад губернського управління. Саме генерал-губернатор був зобов'язаний здійснювати державний нагляд за станами [4, с.48-49]. Владу в губерніях здійснювало губернське правління, яке очолював губернатор, що призначався безпосередньо імператором. При губернському правлінні знаходились канцелярія, архів, типографія, губернський архітектор, губернський та волосний землеміри [9, с.108]. Однак процес «загального хабарництва» та «здирства» майже не знайшов свого відображення в офіційних відомчих звітах, ці відомості стосувались нижчого чиновництва та майже не відображали подібні провини вищої ланки губернської адміністрації [10, с.143].

Так, зі справи «Про здирництво чиновника для особливих доручень при київському генерал-губернаторі Писарева» видно, що в 1840 р. він одержав від польських дворян 46 тис. рублів, а в 1847 р. від волинських поміщиків – 35 тис. рублів. Начальник IV округу жандармів генерал Буксгевден доносив шефу жандармів: «Волинські поміщики, які звикли до того, що управління Київським генерал-губернаторством засноване на аморальності інтересу у вищій мірі, вирішили...принести в жертву та зібрати з губернії тридцять п'ять тисяч рублів сріблом, визначену головним злочинцем довготривалих здирництв у Київському генерал-губернаторстві камергером Писаревим». У цій же справі міститься довідка III відділення про Писарева, яка стосується, напевне, початку 1840-х рр.: «Хоча МВС має про ... Писарева ті ж дані, що й гр. Бенкендорф, але при всьому тому не тільки не знаходить пристойну причину, але й вважає навіть цілком незручним переводити кол. рад. Писарева від Д.Г. Бибікова, бо він перебуває при ньому для особливих доручень. Більш того, Писарев за своїми здібностями так необхідний ген.-лейт. Бибікову і усунення від нього Писарева без його згоди так засмутить його, що він без жодного сумніву і сам буде просити про звільнення з посади генерал-губернатора» [11, арк. 25]. У підсумку жодних заходів щодо корупціонера не було вжито, а на початку 1850-х рр. Писарева було призначено олонецьким губернатором, що свідчить про свавілля генерал-губернаторів.

При аналізі значного поширення явища корупції серед чиновників варто враховувати той факт, що воно мало ряд об'єктивних причин. Дослідник В. Зубов визначає найголовніші з них: а) значні розміри території Російської імперії та ускладненість державного контролю, особливо за віддаленими провінціями; б) великий обсяг загальних державних витрат, у тому числі й витрат на державне управління.[5].

У другій половині XIX ст. за правління Олександра II стало запровадження публікації майнового становища чиновників імперії. На виконання цього положення видавались щорічні книги – «Списки цивільним чинам», у яких були наведені дані про службу чиновника, його нагороди та заохочення та стягнення. Публікація цих книг дозволяло легко порівняти задеклароване та реальне становище чиновників [12]. Крім того, 3 грудня 1884 р. імператором Олександром III в російському кримінальному законодавстві кінця XIX – початку XX століття за ряд корупційних дій встановлювалася кримінальна відповідальність [13, с.221]. На початку XX ст. відповідальність за хабарництво значно посилилась. Так, у 1903 р. було ухвалено нову редакцію Кримінального уложення. Його необхідність визначалась значним зростанням корупційних правопорушень у всьому світі, що пов'язані зі світовою економічною кризою, та у зв'язку з розкраданнями на початку Російсько-японської війни 1903–1904 рр. Про більш жорстке ставлення до чиновників-корупціонерів свідчить і той факт, що на них не поширювалась амністія, дарована імператором в серпні 1904 р. [12].

Випадків губернаторського свавілля можна наводити ще багато, але підсумком, які відображають стан справ у всій Росії можна вважати висловлювання штаб-офіцера корпусу жандармів Тарновського, дане ним у повідомленні III відділенню: «Щодо морального переконання більшості осіб чиновників і службовців, на жаль, по справедливості треба сказати, що багато хто мають свої вигоди та встановлені подяки й побори не вважають хабарами, про цілковиту безкорисність по службі не мають уявлення. Загальний напрям до винайдення зі служби одержання грошових вигод зробилось настільки спільним більшості службовців, що замінити кращими майже немає можливості і для дрібного зменшення такого напрямку треба надто багато прагнення та часу» [14, арк. 72].

Достатньо показовим прикладом зловживання посадовим становищем є випадок з військовим міністром Російської імперії Сухомлиновим. Перебуваючи на посаді Київського генерал-губернатора, він почав проживати з молодою дружиною одного з полтавських поміщиків. Для задоволення потреб молодої співмешканки Сухомлинов організував дорогі відрядження, через неї організував корупційні схеми щодо вигідних поставок для армії. Проте, навіть маючи протекцію імператора Миколи II, Сухомлинову не вдалось уникнути покарання. Завдяки тиску Державної думи на царя міністра було

відправлено у відставку та розпочато розслідування його злочинної діяльності [1, с.90-91].

Що стосується характеристики других осіб у губерніях, а саме віце-губернаторів, то вони, як правило, за своїми діями та способом життя були схожі з губернаторами, а якщо це було не так, то доволі швидко вони приходили у відповідність [10, с. 162]. У системі губернських установ важливе місце посідала казенна палата – орган Міністерства фінансів. Присутствіє палати включало її голову, радників, губернського казначея, губернського контролера, та одного або деяких асесорів [15, ст. 1018]. Нагляд за законністю в губернії повинні були здійснювати губернські прокурори. Так, у законі зазначалось, що «губернський прокурор і губернські стряпчі, що перебувають при ньому, мають єдиним предметом своїх дій безпосередній нагляд за порядком діловодства в місцях губернських» [16, ст. 2300]. Однак незважаючи на те, що безпосереднім начальником губернських прокурорів був міністр юстиції, вони були зобов'язані про всі виявлені зловживання «доносити негайно губернському начальству, а в деяких визначених випадках і міністру юстиції» [16, ст. 2305].

Були в центральній владі й інші можливості одержувати інформацію про стан справ на місцях. Радники правління мали право донести про це Сенату. При цьому вони були зобов'язані виконати вказівку губернатора [17, с.117].

Висновки. Отже, незважаючи на зростання кількості чиновницького апарату, його професійний рівень залишався досить низьким, а погана його організація сприяла подальшому зростанню різного роду зловживань та хабарництва. Попри те, що в досліджуваній період верховною владою були посилені різні форми контролю за бюрократичним апаратом, суцільна корумпованість чиновницького апарату не знаходила відповідної протидії верхівки. Як правило, справи не доходили до розгляду. У разі ж розгляду до чиновників застосовувались переважно заходи дисциплінарного стягнення: грошові штрафи, зауваження й догани, які публікувались у газетах. Основоположним документом у сфері протидії корупції було видання Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. та його редакції 1866 р. та 1903 р.

Перспективами подальшого дослідження проблеми є вивчення протидії корупційним правопорушенням у період Першої світової війни, у роки якої розроблялись проекти подальшого вдосконалення кримінального законодавства та проводились гучні антикорупційні процеси.

Література

1. Кривобоков В.А. Коррупция вчера и сегодня / В.А. Кривобоков. – Х.: Фолио, 2001. — 203 с.
2. Мельник М. І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія: / М.І. Мельник. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.
3. Молчанов В.Б. Корупція як соціальний чинник добробуту імперської адміністрації у підросійській Україні в XIX – на початку XX ст. / В.Б. Молчанов // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: Зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 14. – С. 247–267.
4. Шандра В.С. Генерал-губернаторства в Україні: XIX – початок XX ст. /В.С. Шандра. – К.: Інститут історії НАН України, 2005. – 427 с.
5. Зубов В. Е. Коррупция в среде российского чиновничества: исторические корни и особенности: [Электронный ресурс] / В. Е. Зубов // ЧиновникЪ, 2001. №3. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1143977>.
6. Кирпичников А.И. Взятка и коррупция в России / А.И. Кирпичников. – Спб.: Альфа, 1997. — 350 с.
7. Куракин А.В. Административно-правовые средства предупреждения и пресечения коррупции в системе государственной службы (история и современность) / А.В. Куракин // Государство и право. – 2002. – № 9. – С. 35–48.
8. Шепелев Л.Е. Чиновничий мир России: XVIII – начало XX в. / Л.Е. Шепелев – Спб.: Искусство Спб., 1999. – 478 с.
9. Развитие русского права в первой половине XIX в. / Под ред. Е.А. Скрипилева. – М.: Наука, 1994. – 315 с.
10. Зайончковский П.А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. / П.А. Зайончковский. – М.: Мысль, 1978. – 228 с.
11. Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ), ф. III отд., 1 эксп., 1840 г., д. 25.
12. Романов Б. Коррупция: расходы и доходы чиновников и их семей контролировались... до 1917 года (Блог Бориса Романова): [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://echo.msk.ru/blog/fedor/926419-echo/>
13. Костенко Н. И. Коррупция как проблема национальной безопасности // Коррупция: политические, экономические, организационные и правовые проблемы. — М., 2001. — С.218–223.
14. ГАРФ, ф. III отд., 1 эксп., 1844 г., д.247, ч. 33.
15. Свод законов Российской империи. – Т. II, ч. I. – Спб, 1857 г.
16. Свод учреждений государственных и губернских. – Ч. 2. – Спб, 1842. – Ст.2300
17. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1866 года. С дополнениями по 1-е января 1876 г. Составлено проф. Н.С. Таганцевым. – Спб, 1876.

Бабина Анастасія Вікторівна
студентка Навчально-наукового морського
гуманітарного інституту
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Пузанова Г.Й.
(Одеський національний морський університет)

ПРОБЛЕМА ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ В УКРАЇНІ

Торгівля людьми – явище досить нове для багатьох країн світу, в тому числі і для України. Найбільш потворною формою її прояву є торгівля жінками і дітьми. Виявлення, розкриття, розслідування та попередження даного виду злочинів викликає безліч проблем у практиці правоохоронних органів в силу відсутності відповідних рекомендацій.

Торгівля дітьми – будь-який акт або угода, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або будь-якою групою осіб іншій особі або групі осіб за винагороду [1].

Аналіз наукової літератури свідчить, що досліджувана проблема є складною і багатогранною, але в дослідженнях відображена в нечисельних публікаціях. На підставі правових, соціологічних, філософських, педагогічних, психологічних праць вітчизняних і зарубіжних дослідників (Б. Андрес, Б. Блокхус, П. Бурчікової, Ю. Галустян, Т. Дорошок, М. Дотрідж, М. Євсюкової, А. Конончук, Т. Коноплицької, Б. Лизогуба, Я. Лизогуба, Т. Міненко, А. Орлеана, І. Трубавіної, О. Удалової), аналізу чинних міжнародних та національних документів, матеріалів діяльності міжнародних і вітчизняних громадських організацій доведено, що існують різні підходи до тлумачення понять «торгівля людьми», «торгівля дітьми», «профілактика торгівлі дітьми».

Проблеми кримінально-правового захисту та попередження злочинів щодо дітей були предметом аналізу низки науковців. І. Доляновська дослідила кримінальну відповідальність за експлуатацію дітей (склад злочину); С. Кириченко – проблеми захисту прав неповнолітніх кримінальним законодавством України; Л. Левицька – проблеми запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні; О. Паньчук здійснила кримінологічну характеристику експлуатації дітей.

Кожна країна світу бере участь в протидії торгівлі людьми: деякі країни є місцем, звідки походять жертви, інші – пунктом транзиту, треті – місцем призначення жертв. У доповіді Управління ООН з наркотиків і злочинності, по питанню торгівлі людьми говориться, що діти складають майже третину жертв по всьому світу, а жінки та дівчата – 71 %. У звіті по питанню торгівлі людьми Державного департаменту США за червень 2018 року, зазначається, що український уряд не повністю відповідає мінімальним стандартам щодо протидії торгівлі людьми, однак демонструє збільшення зусиль за попередній період. 30 липня світова спільнота відзначає Всесвітній день протидії торгівлі людьми [2].

К. Левченко, Е. Пірсон зазначають, що для організації та здійснення профілактики торгівлі дітьми пріоритетним визначено правозахисний підхід, при якому явище торгівлі дітьми розглядається, перш за все, як порушення прав дитини [3].

Конвенція про права дитини зазначає, що держава повинна вживати всіх заходів щодо запобігання торгівлі дітьми, з якою б метою вона не здійснювалась, а також не допускати отримання невіриваних матеріальних доходів, пов'язаних з усиновленням дітей в іншій країні [4].

Стаття 52 Конституції України закріплює положення про те, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [5].

Охороні прав дітей присвячене і міжнародне законодавство: нормативно-правові акти Організації Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародної організації праці (МОП), Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) та ін.

Фахівці із боротьби з торгівлею людьми з Білорусі, Молдови та України зібралися на дводенну конференцію в Києві 26-27 жовтня 2016 року, щоб закласти платформу для регіональних дискусій та обміну найкращими практиками задля ефективної боротьби з торгівлею дітьми. Конференцію було організовано МОМ за фінансування Міністерств закордонних справ Канади та Норвегії і Фонду ЄС із питань притулку, міграції та інтеграції (АМІФ).

Впродовж 2000-2016 рр. МОМ у Білорусі, Молдові та Україні ідентифікувала понад 1200 неповнолітніх (віком до 18 років) постраждалих від торгівлі людьми, та надала їм допомогу. Результати дослідження, проведеного на замовлення Представництва МОМ в Україні, свідчать, що 40% уразливих підлітків та молоді готові приймати ризиковані пропозиції, які можуть призвести до їх експлуатації [6].

В сфері профілактики правопорушень по відношенню до неповнолітніх правоохоронцями виділялися наступні проблеми:

- брак інформації по проблемі торгівлі дітьми, втягнення дітей до найгірших форм дитячої праці та інших злочинів стосовно неповнолітніх;
- матеріально-технічне забезпечення;
- брак психологічних навичок роботи із потерпілими.

Можна зробити висновок, що для попередження торгівлі дітьми необхідно підвищити рівень обізнаності та знизити рівень вразливості населення, подолання попиту шляхом реалізації організаційних, дослідницьких, інформаційних, освітніх, правових, соціально-економічних та інших заходів. Тобто необхідно поглиблювати взаємодію та співпрацю компетентних органів державної влади з неурядовими організаціями з метою ефективного розслідування правопорушень, пов'язаних з торгівлею дітьми та іншими незаконними угодами щодо дітей, притягнення до відповідальності винних осіб і забезпечення незалежного захисту, допомоги та гарантії постраждалим особам.

Література

1. Торговля дітьми. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Торговля_дітьми.
2. Торговля детьми: ООН обнародовала шокирующие цифры: <https://news.liga.net/society/news/torgovlya-detmi-oon-obnarodovala-shokiruyuschie-tsifry>.
3. Ковальчук Л.Г. Соціально-педагогічні умови профілактики торгівлі дітьми: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальності 13.00.05 соціальна педагогіка. Київ, 2010. 22 с.
4. Конвенція про права дитини 20 листопада 1989 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
5. Конституція України Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. МОМ зібрала фахівців для боротьби з торгівлею дітьми у Східній Європі. Режим доступу: <http://www.iom.org.ua/ua/mom-zibrala-fahivciv-dlya-borotby-z-torgivleyu-ditmy-u-shidniy-yevropi>.

Байдуж Юлія Ігорівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., доцент Савіщенко В.М.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СИСТЕМИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Надання *безоплатної правової допомоги* є нічим іншим як однією із найповажніших традицій юридичної спільноти, за допомогою якої вони реалізують на практиці право громадянина на захист, адже у процесі побудови громадянського суспільства в Україні свобода особи, права людини і громадянина, їх захист є однією із ключових проблем розвитку України та людства в цілому. Таким чином, саме запровадження інституту *безоплатної правової допомоги* стало дієвим інструментом у вигляді знань про свої права і можливості захистити їх.

Проблемні аспекти надання *безоплатної правової допомоги* досліджували такі вчені, як Захарченко Д.М. у статті «Проблеми функціонування інституту *безоплатної правової допомоги*», Іванова А. у статті «Недоліки Закону України «Про *безоплатну правову допомогу*», Гончаренко С.В. у статті «Проблеми надання *безоплатної правової допомоги*. Короткий огляд новітніх тенденцій», Москвич Л.М. у статті «Роль адвокатури в системі адміністрування *безоплатної вторинної правової допомоги* в Україні» та інші.

Безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел. Відповідно до положень ЗУ «Про БПД» вона може бути як первинною так і вторинною [1].

Так, у ч.1 ст. 59 Конституції України вказано, що кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав [2].

2 червня 2011 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про *безоплатну правову*

допомогу» (далі – ЗУ «Про БПД»), однак остаточно система надання допомоги за рахунок держави була сформована лише в 2016 році, шляхом внесення змін до зазначеного правового акту. Метою ЗУ «Про БПД» є визначення змісту права на отримання безоплатної правової допомоги, порядку реалізації цього права, підстав та порядку надання безоплатної правової допомоги, державних гарантій безоплатної правової допомоги та інші питання, що стосуються надання безоплатної правової допомоги [1].

Так, на сьогоднішній час Закон України, який був покликаний захищати права громадян та, особливо, права соціально незахищених верств населення, став неефективним, бюрократичним та таким, що порушує, як права людини, так і професійні права та гарантії адвокатів. Тобто мета, з якою створювався зазначений Закон не відповідає меті, з якою його реалізують на практиці.

Так, у Звіті «Система безоплатної правової допомоги: поточні проблеми та рекомендації щодо її реформування» підготовленому Національною асоціацією адвокатів України у 2017 році, визначається, що одним з головних недоліків Закону «Про БПД» є те, що він не закріплює принцип вільного вибору особою захисника, що не відповідає статті 59 Конституції України, а також пункту «с» частини 3 статті 6 ЄКПЛ. Так, відповідно до статті 19 зазначеного Закону саме центр БПД приймає рішення про надання такої допомоги та призначає особі захисника. Таким чином, особу, щодо якої пред'явлене кримінальне обвинувачення і якій надається БПД, фактично позбавлено права на вільний вибір захисника, що не узгоджується з Конституцією України та ЄКПЛ.

Крім того, Закон безпосередньо сприяє дискримінації за матеріальною та майновою ознакою, що є порушенням статті 14 ЄКПЛ (заборона дискримінації), взятої в поєднанні зі статтею 6 § 3 (с). Особи, які мають фінансові ресурси, мають можливість вільно обрати собі адвоката за своїм вибором (тобто, укласти з ним угоду про надання правової допомоги), тоді як ті, хто таких ресурсів не має, не мають вибору та змушені погодитись на адвоката, який їм на свій вибір надасть (призначить) центр БПД. Водночас, до цього часу в Законі про БПД не встановлені критерії надання БПД малозабезпеченим громадянам та не встановлено часові рамки для перевірки матеріального стану особи, яка притягується до кримінальної відповідальності. У результаті така правова допомога, як правило, надається за бюджетні кошти кожному без винятку та без урахування його майнового стану [3, с. 15-17].

Окрім того, на нашу думку, проблемним також є питання співпраці центрів безоплатної правової допомоги з поліцією, адже часто зустрічається така проблема як несвоєчасне інформування адвокатів з центру безоплатної правової допомоги за фактом затримання в рамках кримінального чи адміністративного процесу та отримання свідчень до першої зустрічі з адвокатом і до оформлення статусу затриманого чи підозрюваного, що також часто зустрічається залучення «бюрократичних» адвокатів, які перш за все керуються матеріальною вигодою для себе, а не буквою Закону.

Всі зазначені аспекти загалом нівелюють не тільки положення ЗУ «Про БПД», але й Основного Закону – Конституції України.

Також, як зазначає Захарченко Д.М. до проблемних питань можна віднести й такі як: призначення слідчих дій без урахування часу на призначення адвоката та видачу доручення центром, оскільки дуже часто внаслідок таких помилок БПД не може бути надана взагалі або не повністю, через брак часу; винесення безпідставних постанов про заміну адвоката, тому що різносторонні втручання в адвокатську діяльність є порушеннями принципів та засад адвокатської діяльності; застосування п. 4 ст. 20 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» як підстава для відмови в наданні БВПД, надання БПД один раз не означає, що вдруге її наявність буде не важливою чи менш необхідною, адже у кожній справі наявні свої нюанси [4, с. 3].

Вважаємо також за необхідне звернути увагу на таке проблемне питання як розголошування адвокатської таємниці щодо клієнтів чи справ, коли вони надають певні документи посадовим особам системи БПД. Наприклад, задля надання винагороди адвокату, який надав безоплатну правову допомогу – центри БПД вимагають надання в якості доказів документів, які можуть містити адвокатську таємницю. В результаті, низка осіб з системи БПД отримують доступ до матеріалів, на які розповсюджується адвокатська таємниця.

Зазначене є неприпустимим у правовому суспільстві, де головним принципом визначено – верховенство права. Такі дії з боку центру БПД є порушенням не тільки професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності, але й законодавства України та міжнародних стандартів.

Отже, на сьогоднішній час існує велика кількість проблем, які спотворюють інститут надання безоплатної правової допомоги як гаранту дотримання прав і свобод не тільки громадян України, які отримують безоплатну правову допомогу, але й адвокатів, які безпосередньо надають цю допомогу, що потенційно нівелює не тільки дотримання положень чинного законодавства, але й міжнародних стандартів, що є неприпустимим у демократичному, соціальному та правовому суспільстві.

Література

1. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
2. Конституція України від 28.06.1996 р.: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4363>.
3. Звіт «Система безоплатної правової допомоги: поточні проблеми та рекомендації щодо її реформування» підготовленому Національною асоціацією адвокатів України у 2017 році: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/advocatura/2016-05-18.zvit.bpd.pdf>.
4. Захарченко Д.М. Проблеми функціонування інституту безоплатної правової допомоги: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/49-dev-yatnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/441-problemi-funktsionuvannya-institutu-bezoplatnoji-pravovoji-dopomogi>.

Бєлова Анастасія Ігорівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., професор Тіщенко С.О.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

**РЕТРОСПЕКТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

В правових відносинах одне з найвизначніших місць посідає конституційна відповідальність, яка є різновидом юридичної відповідальності. Головною метою конституційної відповідальності є встановлення та дотримання охорони Конституції України.

Проблемні питання конституційно-правової відповідальності досліджували такі вчені-конституціоналісти, як: О. Краснікова, Л. Кривенко, О. Мельник, Л. Наливайко, О. Совгіря, О. Фрицький, А. Червяцова, Н. Шукліна та інші.

На думку Л. Наливайко, конституційно-правова відповідальність – це вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права і характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації, санкціями й полягає у примусовому перетерпіванні засобів впливу за протиправне діяння [1, с. 156].

Так, конституційно-правова відповідальність поєднує в собі декілька важливих аспектів, а саме: ретроспективний (негативний) та перспективний (позитивний).

Як зазначає П. Рабінович, позитивна відповідальність полягає в тому, що держава повинна створювати різноманітні умови, необхідні для здійснення прав і свобод людини. Ця відповідальність покликана сприяти правоздійсненню, полегшувати його [2, с. 24].

Ретроспективна юридична відповідальність – обов'язок правопорушника, закріплений у законі, перетерпіти з боку держави певні негативні наслідки, які ще мають назву санкцій, за вчинене ним діяння; специфічні правовідносини між державою і правопорушником, що характеризується засудженням протиправного діяння і суб'єкта правопорушення, накладанням на правопорушника обов'язку перетерпіти позбавлення і несприятливі наслідки особистого, майнового, організаційного характеру за вчинене правопорушення [3, с. 44].

Ретроспективна конституційно-правова відповідальність можлива лише у випадках делікту, коли має місце негативне відхилення у поведінці суб'єктів конституційно-правових відносин від вимог нормативно-правових актів.

Що стосується ознак ретроспективної відповідальності, то головними з них є: реакція держави на правопорушення є негативною; забезпечується державний примус; застосовується лише до суб'єктів, які винні у вчиненні конкретного правопорушення; до правопорушників застосовуються певні санкції, що мають особистий, організаційний чи майновий характер.

Щоб ґрунтовніше зрозуміти як саме впливає на особу відповідальність, потрібно детально розглянути безпосередньо ознаки відповідальності:

- а) відповідальність неподільно пов'язана з державним примусом, що визначає її якість;
- б) відповідальність – це не просто обов'язок «притерпіти», а саме примусовий обов'язок, що встановлюється безпосередньо;
- в) відповідальність носить характер компенсуючий чи покарання або ж характер відшкодування збитку;
- г) відповідальність є одним із видів державного примусу, він існує разом з мірами захисту

прав суб'єктів, а також законних їх інтересів чи інтересів всього суспільства, мірами примусового характеру, що забезпечують ефективну роботу механізму правового регулювання [4, с. 101].

Слід звернути увагу на те, що в останній зазначеній ознаці не має переліку всіх можливих покарань, тобто не вичерпуються всі можливості державно-примусового характеру. Однак, не кожна санкція є актом відповідальності. Це пояснюється тим, що заходи юридичної відповідальності зафіксовані у санкції, а санкціями можуть бути не тільки наслідки юридичної відповідальності, але і будь-які інші не вигідні наслідки порушення права. Тому можна виділити санкції відповідальності та санкції правовідновлення. Таким чином, правовідновлення може мати місце як в рамках юридичної відповідальності, у зв'язку з нею так і незалежно від неї [5, с. 182].

Ретроспективна відповідальність має свою конструкцію. Сутність ретроспективної юридичної відповідальності розкривається через охоронні правовідносини, спираючись на поняття її нормативної конструкції, під якою розуміється система матеріальних та процесуальних норм та їх санкцій, а також норм-принципів, що законодавчо закріплюють міжгалузевий інститут юридичної відповідальності та регламентують порядок здійснення охоронних правовідносин, що виникають на підставі факту протиправної поведінки [6, с. 22].

Можна виокремити два типи ретроспективної юридичної відповідальності за вчинене правопорушення, а саме: у вигляді покарання та відшкодування завданої шкоди.

Що стосується першого типу, то він полягає у необхідності понести правопорушником покарання відповідно із санкцією порушеної ним норми, а також в обов'язку відповідного органу чи посадової особи застосувати до нього передбачений санкцією вплив чи покарання.

Другий тип відповідальності полягає в обов'язку самого правопорушника повністю чи частково відшкодувати шкоду, якої він завдав своїми неправомірними вчинками [7, с. 7].

Отже, ретроспективна відповідальність в конституційному праві настає в тому випадку, якщо не спрацював механізм позитивної відповідальності.

Література

1. Наливайко Л.Р. Види конституційно-правової відповідальності за мірами відповідальності за конституційні правопорушення / *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1999. № 4. С. 156-159.
2. Батанова Н.М. Співвідношення конституційно-правової відповідальності та політичної відповідальності / *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 24-30.
3. Аземша І. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні права / *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 44-47.
4. Віхров О.П. Актуальні питання захисту прав людини в контексті правозастосування / *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 99-101.
5. Наливайко Л.Р. Місце конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності / *Держава і право : зб. наук. праць*. 2001. Вип. 11. С. 182-186.
6. Кривенко Л. Інституціоналізація конституційно-правової відповідальності – необхідна складова розширення та оновлення судової системи України / *Право України*. 2003. №1. С. 22-24.
7. Лук'янець Д.М. Типологія юридичної відповідальності / *Юридична Україна*. 2004. № 3. С. 4-10.

Богащенко Анастасія Іванівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Савіщенко В.М.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МІСЦЕВИЙ РЕФЕРЕНДУМ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ

В Україні досить проблемним є здійснення такої форми безпосередньої демократії, як місцевий референдум. Сьогодні в нашій державі немає закріпленої на законодавчому рівні процедури проведення місцевого референдуму, в контексті чого виникає правовий вакуум навколо даного інституту демократії.

Українське законодавство містить прямі вимоги стосовно обов'язкового проведення місцевих референдумів у разі: добровільного об'єднання (або виходу зі складу) територіальних громад (ч. 3 ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування») [1]; прийняття рішення про розміщення ядерних установок і об'єктів (згідно з абзацом четвертим ст. 5 Закону України «Про порядок прийняття рі-

шень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення») [2]; перейменування географічних об'єктів, а також присвоєння їм імен видатних державних або громадських діячів, представників науки, б культури чи інших осіб, діяльність яких не пов'язана з відповідними об'єктами (ч. 12 ст. 5 Закону України «Про географічні назви») [3].

Так, нагальним є питання щодо розробки та схвалення закону, який би врегулював питання проведення місцевих референдумів, на підставі врахування вітчизняного досвіду та імплементації рішень місцевих референдумів попередніх років, рекомендацій європейських демократичних інституцій та міжнародних зобов'язань нашої держави [4]. Також ця проблема актуалізується в процесі реалізації Закону України «Про добровільне об'єднання громад», оскільки місцевий референдум є необхідним елементом цього процесу.

Проблемним аспектом функціонування інституту місцевого референдуму в Україні є нереалізовані місцеві референдуми. Пов'язано це з ігноруванням ініціатив громадян органами місцевого самоврядування, що у свою чергу свідчить про проблеми зворотного зв'язку між ними. А якщо і проводилися, то більшість з них на вимогу Закону. За даними Лабораторії законодавчих ініціатив (з липня по листопад 2016 р.), 73 % проведених референдумів, відбувалися тоді, коли цього вимагав Закон [5]. З огляду на це можемо говорити про тенденцію до того, що Закон «примушував» застосовувати механізм народного голосування, а не «дозволяв» користуватися правом на його застосування

Як показує практика, місцевий референдум може проводитися і за відсутності механізму його реалізації та навіть за відсутності законної процедури. З огляду на те, що референдум є універсальним механізмом легітимізації рішень, навіть встановлення незаконної влади, то за певних політичних умов відсутність законного механізму не зможе завадити подібній акції [5]. Проте, якщо буде наявний чіткий механізм ініціювання та проведення місцевих референдумів, то це даватиме достатні підстави зупинити незаконні рішення місцевих рад.

Як зазначає В. Федоренко, сьогодні доводиться констатувати, що місцеві референдуми в Україні не утвердилися як реальні та дієві механізми демократичної моделі прийняття легітимних рішень з питань місцевого значення. Не отримав свого розвитку й правотворчий потенціал місцевого референдуму – територіальні громади в Україні так і не стали, подібно до комун у державах-учасницях ЄС, ініціаторами і безпосередніми учасниками локальної правотворчості [6, с. 65].

Серед чинників, які зумовили таку ситуацію з застосуванням механізму місцевого референдуму в Україні, можна виділити такі: недосконалість, а іноді і застарілий характер теоретико-методологічного забезпечення інституту місцевого референдуму, що виражається у відсутності нових конкурентних наукових концепцій місцевих референдумів, які могли б узгоджуватися з європейськими стандартами у сфері безпосередньої демократії на локальному рівні; фрагментарність чинного законодавства про місцевий референдум; незнання населення територіальних громад про можливі шляхи безпосереднього вирішення питань місцевого значення на місцевих референдумах та через інші форми локальної демократії, а також соціальна пасивність багатьох інститутів громадянського суспільства щодо залучення громадян до захисту їх законних прав і свобод щодо участі у місцевому самоврядуванні; зволікання із запровадженням у вітчизняну правотворчу та правозастосовну практику з процедури проведення місцевих референдумів стандартів локальної демократії, визначених у відповідних документах Ради Європи.

Наведені вище чинники, які є причинами проблемного застосування місцевого референдуму, спонукають до прийняття закону, який би визначав ініціювання та проведення місцевих референдумів і забезпечував їх правове гарантування. Щодо такого закону, то 3 вересня 2010 року проект Закону України «Про місцевий референдум» (№ 7082) було внесено Урядом М. Азарова на розгляд Верховної Ради України VI скликання. Комітет з питань державного будівництва та місцевого самоврядування розглянув проект Закону України «Про місцевий референдум» на своєму засіданні 30 березня 2011 року та ухвалив рішення рекомендувати Верховній Раді України прийняти його за основу [6, с. 67].

Після розгляду Верховною Радою законопроекту, його було передано Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування для доопрацювання його в режимі підготовки до другого читання Верховної Ради України. На засіданні комітету було прийнято рішення, що законопроект потребує всебічного доопрацювання з урахуванням його експертної оцінки, підготовленої на замовлення Комітету Директоратом з питань демократичних інституцій Генерального директорату з питань демократії та політичних справ у рамках Програми Ради Європи «Посилення місцевої демократії та підтримка реформ місцевого самоврядування в Україні». Після першого засідання Робочої групи, яка була створена профільним Комітетом парламенту, яке відбулося 28 травня 2013 року, робота над проектом триває і досі.

Отже, наявність законодавчої бази, яка визначатиме процедуру ініціювання та проведення місцевих референдумів, є вкрай необхідною для того, щоб уникнути такого явища, як зловживання органами місцевого самоврядування механізмом місцевого референдуму та проведення незаконних місцевих референдумів, які можуть загрожувати територіальній цілісності України.

Література

1. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР / *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
2. Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення: Закон України від 08.09.2005 р. № 2861-IV / *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 51. Ст. 555.
3. Про географічні назви: Закону України від 31.05.2005 р. № 2604-IV / *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 27. Ст. 360.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про місцевий референдум» від 08.07.2015 р. № 2145а-3: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55941.
5. Громадська експертна доповідь «Досвід застосування місцевого референдуму в Україні як складової місцевої демократії»: http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/11/Shadow_Referendum_Edit.pdf.
6. Федоренко В.Л. Законодавче регулювання місцевих референдумів в Україні: досвід, проблеми та перспективи / *Державотворення. Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 1 (28). С. 65.

Бурняшова Владислава Віталіївна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СИСТЕМА БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЯК СПОСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ

Для практичної реалізації теоретичних засад правової діяльності держави, розробляються механізми за допомогою яких приписи можна втілювати в реальності. Одним із таких механізмів є безоплатна правова допомога (далі – БПД) – це інститут, який не тільки гарантує правову допомогу, а певним чином виступає інструментом рівності в суспільстві, адже кваліфікована правова допомога зазвичай потребує значних матеріальних витрат, проте не всі люди мають таку матеріальну можливість.

Україна будучи суверенною, демократичною, незалежною, правовою, соціальною державою та обравши курс євроінтеграції, намагається повною мірою використовувати основні принципи і надавати можливість громадянам практично реалізовувати свої конституційні права. Наприклад, стаття 59 Конституції України закріплює право кожного на професійну правничу допомогу, яка у випадках передбачених законом, надається безоплатно. Держава надаючи це право громадянам, створила механізм отримання такої допомоги, а саме у 2011 р. було прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу» і створено систему надання безоплатної правової допомоги, яка складається із первинної та вторинної правової допомоги.

Даний інститут є одним із найбільш потрібних та найбільш дієвим в Україні. На нашу думку, цей інститут в деякій мірі допомагає подолати правовий нігілізм серед суспільства, адже право на первинну безоплатну допомогу відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України, і кожен може звернутися для надання інформації щодо їх прав, свобод і гарантій. Система надання первинної правової допомоги не викликає дискусій, адже її функціонування має простіший механізм порівнюючи із системою вторинної правової допомоги.

Безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя [2]. Цією гарантією, не можуть користуватися усі особи, лише ті, перелік яких визначений законодавством. На даний час цей перелік порівнюючи із попереднім надав доступ до вторинної правової допомоги більшій категорії осіб, так в редакції закону до 21.12.1016 р. йшлося про те, що право на таку допомогу мають люди, середній сукупний сімейний дохід яких становить менше ніж прожитковий мінімум, а це в свою чергу породжувало труднощі в діяльності, адже поняття сімейний дохід часто ставало перепоною в наданні вторинної допомоги,

тому, що люди часто зверталися з питаннями, сімейного права і не мали можливості надати інформацію про доходи інших членів сім'ї, а також виникали труднощі з пенсіонерами та особами з інвалідністю, дохід яких трохи більше перевищував прожитковий мінімум і їм відмовляли. В нові редакції зазначається про те, що середньомісячний дохід осіб не повинен перевищувати двох розмірів прожиткового мінімумів для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, і для осіб з інвалідністю дохід яких не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб. Також було доповнено і розширено положення деяких статей які стосуються внутрішньо переміщених осіб та осіб учасників бойових дій, якщо раніше допомога надавалася лише особам які отримали цей статус, то на даний час і особам, які стали на облік для отримання відповідного статусу. Розширення даних положень пов'язано безпосередньо із практичною діяльністю, оскільки у людей виникали труднощі із отриманням цих двох статусів і вони потребували правової допомоги, проте не могли її отримати, тому що на них ще не поширювалася дія закону. Тобто ми бачимо, те що дана інституція намагається забезпечити вторинною правовою допомогою більше осіб, які її потребують, а отже таким чином дає можливість реалізувати своє конституційне право, яке втілює принцип верховенства права.

Потреба в якісній правовій допомозі зростає, так все більше осіб звертаються за допомогою і це пов'язано із ситуацією в середині держави, більшість звернень надходить від працездатного населення, що свідчить про те що в суспільстві і державі щось не так. І система безоплатної правової допомоги значно розширюється і працює на надання інформації та консультацій правових, оскільки є великий перелік проблем із якими звертаються громадяни і вони за своєю суттю є однаковими, наприклад питання пов'язані із створенням ОСББ, щодо вартості комунальних послуг, пенсійні питання, управління земельними паями, тобто це типові, системні питання з якими зіштовхуються особи і не можуть вирішити самостійно через брак інформації або не розуміння законодавства в даних сферах. І тому система БПД спрямована не лише на вирішення проблем шляхом правових консультацій чи представлення інтересів, а й навчання громадян, щоб вони могли самостійно вирішувати типові проблеми. Тобто у даному випадку ми можемо зазначити, що система БПД долає правовий нігілізм серед населення і розширює правову свідомість громадян, що в подальшому можливо дасть підґрунтя для правового суспільства, яке буде знати як захищати свої права.

Отже, інституція БПД розвивається, змінюється і вдосконалюється для надання якісних послуг, розширює сферу своєї дії. І взагалі виступає тим елементом, що належним чином реалізує принцип верховенства права та гарантовані конституцією права осіб.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 року / *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р.: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
3. Офіційний сайт Кординаційного центру з надання правової допомоги: <http://www.legalaid.gov.ua/ua/>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень судового захисту іноземців та осіб без громадянства і врегулювання окремих питань, пов'язаних з протидією нелегальній міграції: Закон України від 19.05.2016 р.: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-19#n66>.

Вагеник Богдан Дмитрович
студент юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Савіщенко В.М.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДЕМОКРАТИЧНІ ЗАСАДИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Сьогодні актуальним є питання становлення демократії. Так, Україна, одна з багатьох країн, де центром великого механізму, виступає народ. Перелік кровопролитних подій та постійних конфліктів, стали причиною усвідомлення, що людське життя є найважливішою соціальною цінністю.

З прийняттям України незалежності, право людського голосу набуває чинності. З'являється можливість реалізувати своє бачення на першому етапі його створення. З появою таких змін, з'являються певні прогалини. Наслідком цього є поява страйків, мітингів, конфліктів та революцій. Все пояснюється тим, що можливість говорити, і бути вислуханим, це два різні поняття. Вищі органи

державної влади, діють на підставі прийнятих ними законів, спираючись на думку громад. Але, вони в широкому сенсі, можуть не спиратися, а діяти від їхнього імені. Тобто реалізовувати свої дії, не беручи до уваги, і не приділяючи сенсу, саме народові.

Суть демократії найкраще визначив президент А. Лінкольн, як правління народу, волею народу і для народу. Автор цих рядків використовує власне визначення, котре максимально обмежує можливість тоталітаризму маскуватися під демократію.

Оскільки проблеми демократії досліджують не лише політичні, а й юридичні науки, необхідно з'ясувати різницю в існуючих у них підходах до визначення цього поняття. Д. Ептер, з цього приводу висловився, що у демократії кожний закладений в законі або той, що міститься в настановах суспільства, принцип має характер об'єктивної політичної практики [6]. Для правознавця демократія – це, перш за все, принципи законності, закріплені в міжнародно-правових актах, конституціях, законах, які визначають верховенство закону, розподіл влади, прав і свобод особи.

Зазначимо, що, наприклад, в США діє правило, згідно з яким громадянин може зареєструвати петицію на сайті Білого дому і, якщо звернення набрало протягом місяця 100 тисяч підписів, президент офіційно розглядає цей документ [1]. Аналогічна норма була б дуже доцільна в нашому законодавстві з поправкою на кількість голосів на підтримку звернення. Враховуючи, що у США нараховується 321 млн. населення, що приблизно у вісім разів перевищує цей показник у нашій країні, можна вважати, що для підтримки ініціативи буде достатньо 10 тисяч голосів. Так, держава повинна надавати не тільки можливість говорити, а вміти вислухати рішення більшості.

М. Комар, зазначив, що рівність – це сутність демократії і найбільша загроза демократії. А. Б. Шоу зауважив, що демократія не може стати вище рівня того матеріалу, з якого складені її виборці [4]. Пересічних громадян відділяє від ефективної участі у політиці, зокрема та обставина, що вони нездатні усвідомити своє справжнє місце і значення в суспільстві.

Роль суспільства відіграє значну роль, в побудові сприятливих умов для існування. Досліджуючи взаємозв'язки держави і суспільства, доречним є проведення аналізу Конституції України. Головний дефіцит української демократії – ігнорування законів та непрацююча Конституція. В Україні вразливим місцем демократії є відсутність верховенства права і рівності усіх громадян перед законом. Дефіцит демократії спостерігається у порушенні балансу системи влади. Головними чинниками, які заважають просуванню Україні у напрямі до демократії, абсолютна більшість експертів вважає нерозвиненість, байдужість і пасивність громадянського суспільства, його розпорошеність, нездатність до об'єднаних дій. Другим за значимістю чинником експерти вважають неефективність судової системи, залежність судів від влади, далі – тотальна корупція у суспільстві, недемократичність влади, олігархічний характер економічної та політичної системи, вплив олігархів на ухвалення політичних рішень [2]. Більшість експертів згодні з тим, що головним рушієм, який може вивести Україну на демократичний шлях розвитку, має стати громадянське суспільство.

Сьогодні багато людей під словом демократія, розуміють зовсім різні речі. На думку О. Палія, слід звернути увагу на наступне: «Наша демократія абсолютно драматичним чином не відрізняється від більшості східноєвропейських і навіть деяких західноєвропейських демократій. Так, десь бракує ще невідворотності закону. У нас демократія з елементами анархії. Іноді наша країна є більш демократичною, ніж західноєвропейські держави. Принаймні, такої свободи хаотичної в нас більше, ніж у багатьох західноєвропейських державах і навіть у Сполучених Штатах» [3]. С. Хантінгтон, наприклад, поєднуючи та аналізуючи процеси модернізації та демократизації, вважає, що запорукою успіху останньої є довготривалі реформи, що ведуть до підвищення складності, адаптивності політичної системи в цілому, секуляризації суспільного життя, раціоналізації структур влади, досягненню національної єдності тощо [4]. Нам потрібно зрозуміти, що демократія, як зазначав А. Турен, це не тільки політична система і справедливі вибори, це, насамперед, реальне визволення людського суб'єкту [5, с. 166-167]. Тобто, все це пояснюється тим, що люди мають своє бачення, вони прагнуть до змін та бажають жити в злагоді.

Отже, демократія поняття доволі зрозуміле не всім. Так, одні розуміючи його значення намагаються змінити щось. А ті, що не розуміють звинувачують інших. Суспільство здатне приймати участь у діяльності держави, проте для цього потрібно відмовитись від байдужості.

Література

1. Оніщенко О. Чи є в Україні народовладдя?: https://zaxid.net/chi_je_v_ukrayini_narodovladdya_n1346206.
2. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. Опитування: Стан демократичних свобод і демократії в Україні: опитування експертів: <https://dif.org.ua/article/stan-demokratichnikh-svobod-i-demokratii-v-ukraini-opituvannya-ekspertiv>.
3. Палій О.В. Україні зараз демократія, але з елементами анархії:

- <https://www.radiosvoboda.org/a/29023795.html>.
4. STUDIES.in.ua. Теория и моделирование демократии: Особливості демократичного переходу України.: <http://studies.in.ua/ru/teoriya-i-modelirovanie-demokratii-seminary/464-osoblivost-demokraticnogo-perehodu-ukrayini.html>.
 5. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. Київ: Знання України, 2002. 180с.
 6. Латигіна Н. До визначення феномена демократії. Київ: Український науковий журнал «ОСВІТА РЕГІОНУ», 2013. С.19.

Васецький Олександр Юрійович

студент юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н. Чепік-Трегубенко О.С.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Необхідною умовою існування, самозбереження та прогресивного розвитку будь-якої держави є здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів. В Україні утворено цілісну систему органів державної влади, діяльність яких спрямована на забезпечення національної безпеки, особливе місце серед яких належить Службі безпеки України (далі – СБУ).

На СБУ, як на правоохоронний орган спеціального призначення національним законодавством покладено завдання здійснювати захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань із боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці [1, с. 128]. У межах визначеної законодавством на Службу безпеки України покладається компетенція щодо захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб тощо [2].

На сьогодні у контексті розвитку національної системи безпеки для нашої держави першочерговими є питання інтеграції в НАТО та входження до Європейського союзу, внаслідок чого зростає рівень обороноздатності національної системи безпеки, рівень її конкурентоздатності на міжнародній арені порівняно з системами безпеки інших країн світу.

Водночас численні проблеми та неузгодженості, викликані недосконалістю законодавчої бази, неготовністю керівництва держави і самого народу до кардинальних змін, а також активна дія зовнішніх факторів гальмують узгодження національної системи безпеки з міжнародними стандартами. Зовнішніми факторами є дії окремих пострадянських країн, які унеможливають або відстрочують вступ України до НАТО та ЄС. Серед інших проблем, які існують у сфері національної системи безпеки, можна виділити такі: погіршення військової безпеки держави, її обороноздатності; відсутність чітко визначеної мети і необхідної волі будувати сильну державу, покладаючись на власні сили; корупція в ешелонах влади; відсутність чітких планів та направленості дій керівництва держави щодо їх реалізації; низька ефективність теперішнього міжнародного співробітництва у сфері оборонної промисловості, безпеки та спільної міждержавної взаємодії тощо [3, с. 115].

Проте, варто відмітити окремі позитивні зміни та нововведення, які сприяють покращенню складної ситуації навколо формування національної безпеки та підвищення її ролі на міжнародній арені.

У контексті співпраці України з НАТО необхідно відмітити активне просування нашої держави в рамках Плану дій щодо членства у НАТО. Зокрема, відповідно до Плану, Україна як потенційний кандидат у члени взяла на себе зобов'язання, виконання яких є ключовим аспектом на шляху до вступу у НАТО та зміцнення системи національної безпеки та підвищення її ролі на міжнародній арені.

Сьогодні в Україні за умов недосконалої інформатизації суспільства зволікання з її вирішенням призводить до величезних збитків. Для запобігання цьому потрібне плідне міжнародне співробітництво, яке зумовлене відсутністю досвіду розв'язання питання щодо створення сучасного інформаційного простору в Україні та системи його захисту. Однак більшу частину шляху щодо створення та

захисту національного інформаційного простору ми повинні пройти самі з надією на допомогу держав [3, с. 118].

Входження України у європейський та світовий інформаційний простір, оволодіння новітніми інформаційними технологіями водночас виявляють чимало проблем, які потребують негайного вирішення. Для подальшого становлення інформаційного суспільства та створення системи інформаційної безпеки в Україні необхідна нормативно закріплена системна і послідовна державна політика, спрямована в першу чергу на розвиток системи захисту вітчизняного інформаційного простору та протидію інформаційним загрозам.

Сьогодні наша держава активно співпрацює з країнами-членами Європейського Союзу в напрямі обміну науковим, технологічним та військовим потенціалом та досвідом із модернізації та розвитку своєї системи безпеки та цілей її існування і функціонування, що, безумовно, позитивно впливає на рівень національної безпеки і оборони нашої держави.

В спеціалізованій літературі зазначається, що враховуючи європейські принципи формування механізмів демократичного цивільного контролю над сектором безпеки, можна виділити наступні напрями удосконалення адміністративно-правового статусу СБУ. По-перше, завершення реформування системи органів СБУ, що передбачає законодавче закріплення функцій, повноважень, відповідальності всіх її суб'єктів, встановлення зворотного зв'язку з громадським контролем. По-друге, посилення координаційно-контрольних можливостей СБУ щодо забезпечення системності і комплексності, здійснюваних нею завдань із забезпечення державної безпеки та законності застосовуваних запобіжних заходів. По-третє, удосконалення законодавчої регламентації процедур здійснення парламентського, президентського, адміністративного і громадського контролю за діяльністю СБУ, розмежування сфер їх взаємодії. По-четверте, критеріями ефективності організації і функціонування СБУ повинна бути її чітка орієнтованість на конкретну мету, умови функціонування, оптимізація організаційної структури її підрозділів, витрати на їх утримання [4, с. 29].

Отже, Служба безпеки України є одним із суб'єктів гарантування національної безпеки і оборони і відповідно до чинного законодавства України. Оскільки питання забезпечення стабільності та розвитку національної безпеки України завжди було одним із ключових пріоритетів та цілей, які ставило перед собою керівництво нашої держави ще з часів отримання незалежності, то важливим є чітка й злагоджена координація діяльності всіх суб'єктів забезпечення національної безпеки, в тому числі Служби безпеки України.

Література

1. Пономарьов С.П. Служба безпеки України в секторі безпеки і оборони України / *Право і безпека*. 2017. № 4 (67). С.127-131.
2. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. / *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
3. Нижник Н.Р., Ситник Г.П., Білоус В.Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): Навч. посіб.; За ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304 с.
4. Жарий О.К. Напрями підвищення ефективності діяльності Служби безпеки України в сучасних умовах / *Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний стан та перспективи розвитку сектору безпеки України: публічно-приватні аспекти»*. 2015. Вип. 1. С. 28-30.

Ведмідська Анастасія Олександрівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Сучасна Україна, як самостійна держава прагне розвиватися, проте наразі вона має тільки теоретичні напрацювання. Державотворення – це комплексний довготривалий процес, спрямований на утворення держави, який включає культурні, політичні, міфологічні, релігійні та інші чинники [3, с. 15]. Розглядаючи державотворення України, доцільно розглядати історично – політичний шлях від 1991 р., коли наша країна стала на шлях незалежності і до сьогодення.

Державне будівництво незалежної України ускладнювалося відсутністю відповідної законодавчої бази, перш за все Конституції, відповідно до якої необхідно було розробляти й приймати інші

нормативно-правові акти.

Основними державотворчими подіями й процесами в незалежній Україні є:

- заміна назви «Українська Радянська Соціалістична Республіка» на назву держави «Україна» (Закон від 17 вересня 1991 р.);
- визначення правового статусу населення Законом від 8 жовтня 1991 р. «Про громадянство України»: громадянство України надавалося всім, хто проживав на її території, не був громадянином іншої держави і не заперечував проти прийняття українського громадянства;
- прийняття Закону «Про Державний кордон України» (4 листопада 1991 р.), яким встановлювалися кордони, порядок їх охорони і перетину;
- прийняття «Декларації прав національностей України» (1 листопада 1991 р.), у якій підкреслюється, що Україна гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні економічні, політичні, соціальні й культурні права;
- формування Збройних сил на основі Закону «Про збройні сили України» (6 грудня 1991 р.) і воєнної доктрини України (19 жовтня 1993 р.), яка базується на без'ядерному і позаблоковому статусі України, принципі розумної достатності озброєння, відмові від визнання будь-якої країни потенційним противником, тощо.

Наша держава йде шляхом розбудови України, як демократичної держави [5, с. 36]. Демократія означає те, що громадянин відіграє важливу роль в політичному житті держави, є безпосереднім учасником політичного життя. Минуле століття значно вплинуло на наше теперішнє сьогодення. Деякі люди досі залишаються віддані думці, що Україна як республіка у складі СРСР є кращою ніж Україна як незалежна держава. І це є серйозною проблемою у державотворенні нашої держави. Україні потрібні свідомі, активні громадяни, які готові відстоювати необхідні для країни політичні позиції, як в середині держави так і на міжнародному рівні. Продовження цієї проблеми полягає у тому, що різноманітність думок призводить до розколу народу на Захід і Схід. Відповідно, коли немає єдності народу неможливо розвивати далі державу в якомусь одному напрямку, оскільки це може призвести до певних конфліктів. Також дуже важливою проблемою на шляху до демократичної держави, з високими рівнями стандартів є нелегітимна влада. Сутність цієї проблеми полягає у тому, що чиновники більше дбають про своє забезпечення, ніж про народ. Багато депутатів Верховної Ради України, членів Кабінету міністрів мають власний досить серйозний бізнес і в багатьох випадках приймаючи серйозні рішення на рівні держави, вони перш за все замислюються над інтересами власних підприємств, ніж над інтересами народу. Прийняття таких рішень призводить до гноблення українців як нації. Також такі рішення приймаються через те, що на керівних посадах досить часто знаходяться ті люди, доля України яким просто байдужа [1, с. 86]. Через це демократія певною мірою переростає в анархію, з'являються тонкі нотки тоталітаризму і замість демократичного зростання, економічного розвитку країна просто деградує. Вона повертається до свого минулого, яке без жодних сумнівів не подобається більшості наших громадян. Якщо порівняти українських політиків та політиків розвинених країн Європи, зокрема їхні статки, ми чітко можемо побачити, що їхній рівень суттєво відрізняється. І більший прибуток мають наші обранці, постає питання, чому? І тут ми можемо знайти ще один недолік який на жаль займає одне з провідних місць у нашої державі це хабарництво, корупція. Судді, прокурори, чиновники різних рівнів вирішують питання не за законом, не за людськими інтересами, а за вдячністю у конверті, яка змальована у грошовому еквіваленті. І знову ми повертаємося до того, що демократія в таких умовах існувати просто не може. Утворення незалежної держави почалося в дуже складних умовах, зокрема п'ять років Україна була без Конституції. І прийняття в 1996 році Основного закону держави певною мірою заявило про те, що Україна все ж таки є самостійно. Конституція заклала основи для подальшого становлення України, як демократичної, соціальної, правової держави. І це звісно є позитивним у державотворенні нашої країни, наша Конституція визнається однією із найкращих, проте на практиці не виконується навіть елементарні закони без яких існування демократії знову ж таки неможливе. Впродовж незалежності Україна піднімалася на певні висоти і відразу ж мала певні різкі спуски, причому останніх було набагато більше. Висновки про державотворення нашої держави робляться самі по собі мимохідь і на жаль вони є не дуже позитивними, але останні демократичні процеси в українському суспільстві вселяють надію на краще майбутнє України [2, с. 28].

Отже, наш народ прагне розвивати демократичну державу. Так, позитивним аспектом сьогоденного державотворення України є закріплені норми у законодавстві, які покликані захищати права людей.

Література

1. Бутирська Т.О. Теоретико-методологічні засади державотворення в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2009. 36 с.
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2012. 1020 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
4. Грабовський С. Нариси з історії українського державотворення / С. Грабовський, С. Ставроян, Л. Шкляр. Київ: Генеза, 1995. 607 с.
5. Держава: <http://slovopedia.org.ua/38/53396/378737.html>.
6. Державотворення: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>.

Возна Дар'я Віталіївна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., професор Тищенко С.О.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ КОНФЛІКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВРЕГУЛЮВАННЯ

В умовах сьогодення відбувається активний розвиток в усіх сферах суспільного життя, зокрема проводяться реформи, підвищується рівень та якість такого політичного режиму як демократія у контексті чого вирішення міжнародних конфліктів повинно розвиватись відповідно до прогресу, який ми бачимо на даний момент. Так, запровадження нових ідей, підтримання дипломатичних відносин та введення санкцій які допоможуть запобігти початку або вирішити вже прогресуючий конфлікт на будь-якому його етапі є вкрай необхідним для кожної держави, яка є учасником міжнародних відносин.

Вищезазначене питання активно досліджується в працях: З. Бжезінського, А. Гарібджаняна, А. Дацюка, О. Загребельного, Дж. Кіссінджера, М. Ларченко, Є. Магди, І. Петрової, С. Попова, В. Пінцака, К. Поліщука, Ю. Скорохода, А. Кіссе, В. Котигоренка та ін.

Збройні конфлікти створюють значну загрозу людству внаслідок можливого розширення кількості учасників в умовах глобалізації, розвитку екологічних катастроф, негативних гуманітарних наслідків, пов'язаних із зростанням кількості біженців. Проблема збройних конфліктів є актуальною і займає важливе місце в системі сучасних міжнародних відносин. Сьогодні на зміну міждержавним прийшли внутрішні конфлікти, однак зміна характеру конфліктів не означає зниження їхнього міжнародного впливу. Унаслідок процесів глобалізації й тих проблем, які приховують у собі конфлікти кінця ХХ – початку ХХІ ст., появи великої кількості біженців в інших країнах, а також залучення до їхнього врегулювання багатьох держав і міжнародних організацій, внутрішньодержавні конфлікти набувають міжнародного характеру. Практика показує, що особливою рисою сучасних збройних конфліктів є посилення ролі зовнішніх сил та їх вплив на перебіг конфліктів, зокрема, стали сприятливішими умови для втручання у збройні конфлікти міжнародних організацій і окремих держав [1].

Вміння влади та всіх інших політичних суб'єктів вирішувати наявні завдання на кожному з етапів протікання конфліктів дає їм додаткові можливості для ефективного реалізації своїх цілей та інтересів у політичному процесі. Загальна теорія розв'язання конфліктів орієнтує, насамперед, на ретельний аналіз базових потреб різних суб'єктів, політичних груп і ступеня їхнього задоволення існуючими соціально-політичними нормами й інститутами. Головний акцент повинен бути зроблений при цьому на аналізі джерел виникнення конфліктів і на їхньому усуненні, а не на спрямуванні або частковому врегулюванні конфліктів без відповідних структурних змін системи суспільних взаємодій [2].

У будь-якій із існуючих моделей підтримання стабільності відбуватиметься шляхом управління міжнародними конфліктами, основною метою якого є максимізація їхніх конструктивних функцій. Таке управління стає можливим завдяки використанню традиційних процедур врегулювання з урахуванням структурних особливостей постбіполярної міжнародної системи. Визначення структурних основ конфліктогенності сприяє формуванню структурних принципів управління міжнародними конфліктами. В сучасному світі питома вага латентних і нетрадиційних конфліктів зростає, а саме вони найменше піддаються регулюванню [3].

Чинники, які сприяють подоланню конфліктів і конфліктних ситуацій, мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Це передусім загальна міжнародна обстановка і зацікавленість конфліктуючих сторін у подоланні конфлікту. Це також ступінь розвитку демократії в суспільстві та усвідомлення необхідності ліквідувати причини, що призвели до конфлікту; це наявність уряду, якому довіряє народ; це здатність держави чи міжнародних структур консолідувати національні, регіональні та міжнародні політичні сили довкола програми виходу з конфлікту [4].

Зважаючи на те, що інститут мирного вирішення міжнародних конфліктів є не досить повно та детально досліджений, містить певні прогалини в наданні нормативних визначень основних понять, то доцільним є подальше дослідження теоретичних та практичних питань, пов'язаних із розглянутим інститутом в сучасному міжнародному праві [5].

Практика показує, що достатньо результативними є консервативні методи міжнародного впливу країн світових лідерів на різні військові конфлікти, що виникають у тій чи іншій частині світу. Це є силові методи впливу (гуманітарні інтервенції примушення до миру) економічний тиск на одну із сторін, що безпосередньо бере участь, чи активно підтримує одну із конфліктуючих сторін у міжнаціональному збройному конфлікті. Наприклад, силові методи впливу з боку країн коаліційної угоди зупинили ескалацію збройного протистояння в Лівії та Іраку та не дали можливості їх поширенню за межі цих держав. Однак, керівництво країн політичних гравців сучасності не завжди єдині у своїх намірах та діях щодо запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів, бо все залежить від мотивації, що підтримує політичні інтереси [6].

Отже, силові методи, в першу чергу, у вигляді економічного тиску, який є суттєвим питанням кожної держави є дієвими та ефективними для вирішення міжнародних конфліктів. Вирішення міжнародного конфлікту за допомогою санкцій, економічного тиску, примушення до миру з боку інших держав є актуальним та дієвим методом, який необхідно вводити в практику та удосконалювати.

Література

1. Особливості сучасних збройних конфліктів в умовах глобалізації / *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 26. С. 128-133.
2. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: Київський університет, 1958
3. Міжнародні конфлікти: курс лекцій / Б.В. Бернадський. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 366 с.
4. *Політологія: навчальний посібник* / М.П. Гетьманчук, В.К. Гришук, Я.Б. Турчин та ін.; За заг. ред. М.П. Гетьманчука. Київ: Знання, 2010. 415 с.
5. Малишева. – Деякі питання інституту мирного розв'язання міжнародних спорів. Харків. 2017.
6. Торош С.О. Правові механізми врегулювання міжнаціональних конфліктів: поняття та феномен / *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2014. № 2 (10).

Волочасва Аріна Сергіївна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На сьогоднішній день в Україні триває судова реформа, яка є однією із найбільш складних, важливих і ключових реформ, які проводяться в нашій країні. Початком судової реформи, на нашу думку, є внесення змін до Конституції України (далі – КУ) 2 червня 2016 року в частині саме щодо правосуддя та до Закону України «Про судоустрій та статус суддів». В цей же рік Верховна Рада України прийняла закон щодо змін до процесуальних нормативно-правових актів, а саме Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів».

Наразі питанню судової реформи в Україні приділяють дуже багато уваги, як науковці, так і практики. В своїх працях дану тему дослідження окреслили такі вчені-науковці, як: Р. Аюпова, М. Вільгушинський, С. Кравцов, Л. Летнянчин, Д. Мандичев, О. Світличний, О. Татаров, В. Татьков, Т. Федоренко, М. Шатерніков, С. Штогун та інші.

Раніше система судоустрою складалася з чотирьох інстанцій (місцевий суд, апеляційний суд, ви-

щий спеціалізований суд, Верховний суд). Зараз же система судоустрою замінена на трьохінстанційну систему: місцевий суд, апеляційний суд, Верховний суд. Зміни в цій частині повинні прискорити процес та забезпечити швидке рішення для сторін [1, с. 13]. І це є на нашу думку, позитивним перетворенням у системі судової реформи. Касаційною інстанцією відтепер є Верховний суд, який складається з п'яти палат: цивільної, господарської, кримінальної, адміністративної та Великої палати Верховного суду. Відповідно був створений новий склад суддів Верховного суду і суддів вибирали на конкурсній основі та з дуже суворими вимогами до них. Кандидати проходили анонімне тестування знань права, виконання практичного завдання, спеціальна перевірка, психологічне тестування та відкриті співбесіди [2, с. 8].

Також важливим кроком в системі судової реформи є проведення переатестації «старих» суддів та обрання нових на конкурсній основі. «Старі» судді, які хочуть залишитися в стінах суду проходять переатестацію щодо своєї компетентності, підтверджують свої знання займаній посаді, а також подають три декларації: про свій майновий стан, про майновий стан родичів та декларацію доброчесності. І лише після проведення всіх вищезазначених кроків, судді, які пройшли переатестацію залишаються на своїх займаних посадах. Якщо суддя не виявив бажання проходити переатестацію, то його звільняють з посади на підставі того, що ліквідовуються старі суди та створюються нові суди, які повністю відповідають вимогам Конституції України. Щодо тих осіб, які виявили бажання вперше стати суддею, то вони також проходять перевірку та на конкурсній основі займають відповідне місце [3, с. 660]. Дуже доречною думкою є вислів Л. Летнянчина, щодо перевірки суддів. Він зазначає, що «вимога компетентності охоплює не лише професійний аспект, а також інші аспекти – зокрема особистий, соціальний» [4]. Щодо вимог до осіб, які хочуть зайняти суддівське місце, то відповідно до Закону України «Про судоустрій та статус суддів» особа повинна бути не молодша 30 років та не старша 65 років, мати повну вищу юридичну освіту, володіти державною мовою, мати стаж у сфері права не менше 5 років, але наявність суддівського стажу не є обов'язковою вимогою [5].

Ще одним важливим кроком у проведенні судової реформи буде створення Вищої ради правосуддя, яка з'явиться у 2019 році. Ті повноваження, які належали Президенту України, Парламенту або Вищій раді юстиції перейдуть по компетентності Вищої ради правосуддя. Вона буде приймати рішення щодо призначення суддів після рекомендації Вищої кваліфікаційної комісії суддів та клопотатиме про призначення суддів перед президентом [1, с. 14].

Також реформа передбачає створення двох нових судів: Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Вважаємо за доцільне створення Вищого антикорупційного суду так як це є дуже важливим кроком в судовій реформі, тому що без існування такого суду неможливе подолання корупції, яка є дуже серйозною і нагальною проблемою, явищем на сьогодні та також буде здійснюватися ефективний контроль антикорупційних органів.

На початку було зазначено, що дана реформа також передбачає масштабні зміни у процесуальних актах, таких як Господарський процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України та інші. Ці три кодекси з'явилися в новій редакції, в них змінився порядок судочинства, що сприяє швидкому та неупередженому розгляду справи.

Деякі зміни стосуються й виконання судових рішень. Тепер, крім державних виконавців з'явилися приватні виконавці судових рішень. І це, на нашу думку, є позитивною зміною, так як дозволяє боротися з корупцією та сприяє ефективному виконанню судових рішень.

Отже, судова реформа в нашій країні ще триває, що потребує дуже багато уточнень та доповнень в законодавчих актах. Зміни судової реформи спрямовані на забезпечення незалежності судової влади, створення чесного та справедливого суду для громадян. Тому, здійснювана судова реформа має на меті захист прав, свобод та інтересів осіб, суспільства та держави взагалі.

Література

1. Д-р Беата Панковська-Лір. Судова реформа в Україні. Реформи в Україні. Жовтень 2018 р. С. 3-41.
2. URL:http://ukraine.ahk.de/fileadmin/ahk_ukraine/Broschuere_Recht/Publikation_Reformen_2018_UA.pdf.
3. Загальні питання судової реформи в Україні. 2017 р. С. 5-55. URL: <http://ccl.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Sudova-reforma-1-etap.pdf>.
4. Чепурненко Я.О., Чепурненко С.О. Зміни до Конституції України в частині правосуддя як можливість перезапуску судової системи / *Молодий вчений*. 2018. № 5 (57). С. 659-661.
5. Летнянчин Л.І. Конституційна судова реформа: проблеми і перспективи / *Вісник Національної академії правових наук України*. № 3 (86). 2016. С. 194-203.
6. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

Гелетій Олександра Олександрівна
 студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., професор Тіщенко С.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Україна обрала європейський напрям зовнішньої політики не тільки через географічні передумови, а в першу чергу, через те що європейські стандарти життя вважаються одними із кращих в світі. Як соціальна держава Україна має на меті гарантувати всі умови для розвитку суспільства. Вступ в ЄС сприяє забезпеченню в Україні високих стандартів політичної, правової, соціальної та культурної політики.

Євроінтеграційні процеси України стали предметом дослідження таких вітчизняних вчених, як: Базиліюка Б.Г., Білоусов М.М., Гайдуков Л.Ф., Копійка В.В., Лошкарьова О.С., Манжола В.А., Муравйова В.М., Наливайко Л.Р., Ситник С.В., Сіденко В.А., Ченчик Д.В., Чорноплеча О.М., Шинкаренко Т.І., Шульга Р.О. та інші. Не заперечуючи вагомому внеску зазначених дослідників у вивченні процесу євроінтеграції в Україні, варто зазначити, що дослідження передумов та перспектив євроінтеграції, як основного напрямку зовнішньої політики України на сучасному етапі, є актуальними питаннями у зв'язку з активним розвитком зазначеної сфери.

Україна, потребує сталого зростання економіки та підвищення добробуту народу і розраховує досягти цієї мети на шляху євроінтеграції. Проте, виявляється, що євроінтеграційні успіхи не такі вже й визначні, що зумовлено наявністю в ЄС низки проблем інтеграційного характеру. Це пояснюється тими чинниками, що нині основною метою зовнішньої політики України є саме євроінтеграція, а запровадження європейських стандартів в усіх сферах життя – головне завдання внутрішніх реформ. Угода про асоціацію України з ЄС передбачає вихід відносин на новий рівень – перехід від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Угода створює передумови для подальшого вступу України до Європейського Союзу, проте – не є ані його гарантією з боку ЄС, ані зобов'язанням з боку України [1]. Для того щоб реалізувати мету угоди, необхідно провести ряд політико-правових та соціальних реформ.

Стратегічною метою України на даний момент є підвищення національних стандартів життя і демократичних засад до рівня європейських, що сприятиме вступу нашої країни до ЄС. Політична визначеність України, а також реформування української економіки до європейських стандартів є найважливішим, першочерговим завданням України в контексті членства в ЄС [2]. Для того щоб процес інтеграції відбувся, Україні необхідно суттєво змінити процес реалізації економічно-фінансової політики. Науковці зазначають, основною передумовою забезпечення ефективності вказаних заходів має стати перегляд існуючих пріоритетів інвестиційного та інноваційного розвитку. Для України може бути доцільним розбудова системи інноваційної інфраструктури (центрів трансферу технологій, технопарків тощо) з метою стимулювання поширення інновацій та нових технологій, залучення науково-дослідних установ до реалізації проектів, особливо на регіональному рівні [3, с. 35; 4, с. 25-27].

Європейський Союз є унікальним міжнародним утворенням, тому саме процес європеїзації відкриває для України нові можливості для реалізації публічної політики та накладання обмежень щодо національної політики. Важливим досягненням на євроінтеграційному шляху України є формування договірно-правових і політичних засад співробітництва з ЄС. Базовим документом, який визначив правовий механізм двостороннього економічного, фінансового, соціального і культурного співробітництва та розвитку політичного діалогу. ЄС допомагає створювати безпечніші і більш сприятливі умови життя в межах своїх власних кордонів. В той же час, Європейський Союз завжди готовий поділитися своїми здобутками та цінностями з країнами та людьми, що знаходяться поза його межами [4].

В той же час необхідно зазначити, що незважаючи на те, що євроінтеграція для України це дійсно складний процес, вже зроблено рішучі кроки на шляху до членства в Європейський Союз, тому постає необхідність в найближчі строки сприяти усуненню усіх можливих перешкод на шляху до євроінтеграції, а саме: а) по-перше, обстоювати відповідність критеріям, що визначені Європейським Союзом; б) по-друге, виконувати всі зобов'язання та відповідальність, дотримуватися умов, необхідних для вступу до ЄС; в) по-третє, привести всі органи влади у стан гармонійного функціонування та

поглибити взаємозв'язки та контакти з державами членами Євросоюзу [5].

Отже, як бачимо ЄС відкриває можливість переходу відносин на новий рівень від звичайного партнерства до політичної асоціації та великого економічного розвитку. Але, процес євроінтеграції є досить складним. Для вступу в ЄС потрібно дотримуватися певної стратегії та виконувати необхідний перелік умов.

Література

1. Резнік Н.П. «Український Вибір – Євроінтеграція: Економічні вигоди та історичні Засади» / *Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки*. 2013. № 3 (80).
2. Ставська Ю.В., Дмитренко І.А. Переваги та ризики Євроінтеграції для України.
3. Пайкова А.Ю., Вайноська Г.С. Актуальні питання щодо інтеграції України до Європейського Союзу / *Економічний простір*. 2016. № 115. с. 35.
4. Яковенко Л. Роль банків в інвестиційному забезпеченні діяльності сектора / *Банківська справа*. 2000. № 1. С. 25-27.
5. Особливості та перспективи інтеграції України до Європейського Союзу: file:///C:/Users/Админ/Downloads/app_2012_24_66.pdf.

Глушко Ольга Андріївна
студентка юридичного факультету

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАТУСУ ПОЛІТИЧНОГО ЗЛОЧИНЦЯ ПРИ ВЛАДІ

Політичний злочинець, як явище, супроводжує історію людства здавна – від самого початку утворення держави. Бажання прийти до влади, встановити свої правила, режим та в цілому використати державу задля своїх потреб, не раз ставало причиною створення окремого виду злочинця, як – політичний злочинець. Незважаючи на демократизацію політичних процесів у світі, а також принципів міжнародного права загроза приходу до влади політичних злочинців існує і сьогодні.

Політичні злочинці являють собою значну загрозу для людства, наслідки від їх злочинної діяльності неймовірно руйнівні. Прикладом може слугувати Друга Вітчизняна війна 1941-1945 р. в якій загинуло мільйони людей, зруйновані школи, заводи, будівлі все це було спричинено приходом до влади політичних злочинців, які використовували людей, як знаряддя скоєння міжнародного злочину. Завдяки Нюрберзькому процесу було засуджено керівників гітлерівської Німеччини. Нюрберзький процес завдав початок прецеденту підсудності вищих державних керівників міжнародним судом, а також цим самим зруйнував середньовічний принцип «Королі підсудні тільки Богу» Саме з Нюрберзького процесу почалась історія міжнародного кримінального права [1]. Але, навіть з плином часу визначення поняття хто саме такий політичний злочинець при владі не встановлено.

Так, науковці мають своє тлумачення щодо політичного злочинця, а саме: Н.С. Лейкін, Г.М. Мінковський, А.Б. Сахаров, Ю.М. Антонян вважають, що особа політичного злочинця – це певний соціальний тип, і обмежують загальне поняття особи політичного злочинця системою специфічних, не властивих законослухняним громадянам якостей, або таких, що мають особливу анти-соціальну спрямованість [2]. Можна зробити висновок, що політичний злочинець при владі – це особа, яка ставить за мету досягнення влади задля своїх деструктивних цілей, а також являє собою синтез різних явищ соціальної та біологічної властивості.

Типи і класифікації політичних злочинців не є вичерпними. За С.М. Ішаков існує поділ політичних злочинців за характером мотивації: ідеологічний тип; релігійний тип; корисливий тип; владний тип (прагне одержати владні повноваження; боягузливий (зраджує батьківщину через страх) [3, с. 433].

Наразі ми можемо спостерігати, що феномен політичного злочинця при владі є і зараз. Кількість війн зростає, настає загроза незалежності держав, а також загроза порушенню прав людей. В залежності від того, як людина пізнає себе залежить його подальша реакція і дії на ту чи іншу ситуацію. Поведінка людини і його взаємини з людьми, з навколишнім середовищем, інститутами і нормами, залежить, як від зовнішніх, так і від внутрішніх чинників, що впливають на індивіда [4, с. 103].

Отже, незважаючи на політичних злочинців, людство прагнуло і завжди буде прагнути до ідеального, щасливого, мирного життя без злочинних проявів. Ними рухає незмінне, шляхетне, високе прагнення змінити світ та суспільство на краще. Створені людством міжнародні організації повинні об'єднати свої зусилля для блокування деструктивних намірів політичних злочинців. Існує практична

необхідність у вивченні особи політичного злочинця у зв'язку з необхідністю напрацювання ефективних засобів впливу для попередження політичних злочинів у майбутньому.

Література

1. [Інтернет ресурс]: <https://pravo.ru/process/view/466/> .
2. Маляр Г.В. Сучасні підходи до класифікації політичних злочинців / *Кримінальне право*. 2013.
3. Іншаков С.М. Кримінологічна характеристика та попередження політичної злочинності // *Кримінологія: Кн.-Москва*, 2005.
4. Маляр Г.В. Сучасні підходи до класифікації політичних злочинців / *Право і суспільство*. 2009. № 4. С. 101-107.

Гринько Вікторія Павлівна

студентка Навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

Науковий керівник – к.ю.н. Ченік-Трегубенко О.С.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОЗАСТОСОВНА ДІЯЛЬНІСТІ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Характер застосування правових норм з різними факторами суспільного життя визначає головні умови, які забезпечують їх ефективність безпосередньо у дії. Дані умови варто розглянути з урахуванням різних позицій та проаналізувати в представленому аспекті.

В юридичній літературі поняттю «правозастосування» дослідниками надаються визначення, які певною мірою між собою різняться [3; 7, 20].

Зокрема, цей термін трактується: по-перше, як «особлива форма» реалізації права, що здійснюється державними або громадськими організаціями в межах їхньої компетенції у формі владно організованої діяльності з конкретизації правових норм на основі суворого дотримання законності; по-друге, правозастосування визначається як «владна діяльність» державних або інших органів, уповноважених державою, які, використовуючи свої повноваження, видають акти індивідуального значення на основі норм права, вирішуючи таким чином по суті конкретні питання життя суспільства; по-третє, правозастосування розглядається як така форма його реалізації, яка полягає у проведенні державою складної юридичної та організаційної діяльності щодо «особливого здійснення правових норм стосовно конкретних суб'єктів», фактів, відносин реального суспільного життя в межах закону [2, с. 607-608].

Застосування права від інших форм його реалізації відрізняє те, що тут неможлива бездіяльність (пасивна поведінка, як при дотриманні норм), право на правозастосовну діяльність поєднується з обов'язком її здійснення. Правозастосування має похідний характер, оскільки забезпечує реалізацію права третіми особами. Застосування одних норм одночасно потребує дотримання, виконання і використання інших, а отже, правозастосування – комплексне право [5, с. 424].

Водночас необхідно зазначити і про відособленість (самостійність) правозастосування в інших форм реалізації права, яка полягає, по-перше, у тому, що низка правових норм не може бути реалізована без актів застосування права (наприклад, норми, що встановлюють юридичну відповідальність за правопорушення); по-друге, якщо використання та дотримання права типові для діяльності громадян і приватних юридичних осіб у сфері громадянського суспільства, то застосування права типове для суб'єктів публічного права (здійснення влади, управління, правосуддя). Окремі державні органи, приміром суди, існують лише для правозастосування; по-третє, власне правозастосування породило процесуальне право – комплекси правових норм, що визначають порядок, процедуру реалізації і охорону матеріально-правових норм; по-четверте, на матеріалах правозастосовного процесу як найбільш формалізованого способу реалізації права теоретично розроблено стадії правореалізації, прийоми тлумачення правових норм, типові способи вирішення юридичних ситуацій – те, що (в згорнутому вигляді) властиве будь-якій формі реалізації права [6, с. 388-389].

Доцільно також зауважити, що правозастосувачем може бути лише суб'єкт, повноваження та діяльність якого регламентовані законом, відтак, правозастосування, являючи собою компетентну діяльність уповноважених на те державою суб'єктів, здійснюється, як уже зазначалося, відповідно до визначеного у законі порядку. У цьому контексті варто наголосити, що на підставі останньої наведеної особливості правозастосування – здійснюється відповідно до визначеного у законі порядку –

можна виявити безпосередній зв'язок між вказаним явищем правової дійсності та певною специфікою процесуального, процедурного регулювання правозастосування, тобто правозастосовчою процедурою як сукупністю послідовно здійснюваних юридично значимих дій, що реалізуються уповноваженим державою суб'єктом відповідно до визначеного нормативно-правовою моделлю порядку і спрямовані на вирішення індивідуально-правової ситуації з метою забезпечення дотримання, виконання й використання іншими учасниками суспільних відносин належних їм прав і обов'язків [1, с.58].

Операція об'єднаних сил – це комплекс військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямований на протидію діяльності незаконних російських та проросійських збройних формувань у війні на сході України. Проведення операції передбачається виконанням Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» [4]. У відповідності зі ст. 6 Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» «особливості реалізації інших прав і свобод цивільного населення та вчинення правочинів на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях визначаються законами України [4].

Проаналізувавши погляди фахівців, ми вважаємо, що невід'ємним елементом реалізації норм права, зокрема, під час проведення Операції Об'єднаних сил на сході України, є забезпечення їх виконанням уповноваженими на те органами публічного адміністрування.

Отже, успішна реалізація правових норм на Сході України з урахуванням фактору проведення Операції Об'єднаних сил носить актуальний характер. Важливими критеріями оцінки ефективності їх застосування можна вважати, зокрема: настання юридичних наслідків, що передбачені відповідними правовими нормами; необхідний ступінь визначеності змісту та міри суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; державно-владний захист прав і законних інтересів уповноважених суб'єктів.

Література

1. Мамай Е.А. Эффективность правоприменительных процедур (теория, практика, техника): моногр. / Мамай Е.А.; под ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Толстика. Москва: Юрлитинформ, 2012. 224 с
2. Марченко М.Н. Теория государства и права: учебник / Марченко М.Н. – [2-е изд., перераб. и дополн.]. Москва: ТВ «Велби», Проспект, 2008. 648 с.
3. Общая теория права: учеб. / [Дмитриев Ю.А., Казьмин И.Ф., Лазарев В.В., Лейст О.Э. и др.]; под общ. ред. А.С. Пиголкина. [2-е изд., перераб. и дополн.]. Москва: Изд-во МГТУ им. Баумана, 1996. 384 с.
4. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18.01.2018 р.: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>.
5. Проблемы общей теории права и государства: [учеб. для вузов] / под общ. ред. академика РАН, д-ра юрид. наук, проф. В.С. Нерсесянца. Москва: НОРМА, 2006. 832 с.
6. Проблемы теории государства и права: учеб. / под ред. д-ра юрид. наук, проф., заслуженного деятеля науки РФ А.В. Малько. Москва: Юрлитинформ, 2012. 592 с.
7. Теория государства и права: учеб. / [Денисов А.И., Зорькин В.Д., Кененов А.А., Кудрявцев Ю.В. и др.]; под ред. А.И. Денисова. Москва: Юридическая литература, 1980. 432 с.

Грузин Валерія Анатоліївна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Рибалкін А.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

РЕФОРМУВАННЯ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України» вона є державним правоохоронним органом спеціального призначення, що забезпечує державну безпеку України. У межах своєї компетенції, котра визначена законодавством, виконує функції захисту конституційного ладу, державного суверенітету, законних інтересів держави та громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку організацій, осіб чи угруповань, забезпечує охорону державної таємниці [1].

Діяльність СБУ базується на основі таких нормативно-правових актах, як Конституція Украї-

ни, Закони України «Про Службу безпеки України», «Про контррозвідальну діяльність», «Про боротьбу з тероризмом», «Про основи національної безпеки України», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про державну таємницю» та іншими нормативно-правовими актах.

Служба безпеки України взаємодіє більше ніж з 100 спеціальними правоохоронними органами та службами у більше ніж п'ятдесятьох країнах світу та різними профільними структурами у складі міжнародних організацій на підставі договорів, угод та норм міжнародного права. Під час взаємодії здійснюється обмін оперативно-важливою інформацією, здійснюється пошук розширення шляхів співпраці з партнерськими спецслужбами та міжнародними правозахисними організаціями, наприклад, з Північноатлантичним альянсом, Європейським Союзом, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі, Організацією Об'єднаних Націй, Радою Європи [2].

В умовах сьогодення у рамках реформування використовується допомога консультування іноземними радниками, фахівцями у справах правоохоронної діяльності зарубіжних країн, зокрема через роботу Консультативної місії ЄС з реформування цивільних структур безпекового сектору України (КМЕС). Курс євроінтеграції поклав початок імплементації відповідних національних планів та вивченню моделі функціонування секторів безпеки в країнах Європейського Союзу [3]. Такі дії сприятимуть відповідності норм передових західних демократій, зокрема, через розробку відповідної законодавчої бази.

Також, триває співпраця Служби безпеки України з Місією ЄС з прикордонної допомоги Україні та Молдови (EUIBAM), яка спрямована на вдосконалення взаємодії з прикордонними та правоохоронними органами на українсько-молдовському кордоні. Такі дії дозволяють покращити взаємодію між країнами у сфері боротьби з тероризмом, протидії контрабанді та нелегальній міграції [4].

Питання щодо реформування Служби безпеки України не є новим, адже, відповідно до Концепції реформування Служби безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 20.03.2008 р. № 249/2008, упродовж останнього часового періоду була проведена низка певних правових та організаційних заходів з удосконалення правового статусу Служби безпеки України. Дане дослідження у своїх працях проводили О.Ф. Белов, В.Г. Пилипчук, М.О. Будаков, В.М. Гірич та інші [5].

Концепція визначає основною метою реформування СБУ, зокрема створення ефективності в управлінні, високої професійності фахівців даної правоохоронної сфери, оснащення сучасними технічними засобами, тобто реформування тих методів, котрі забезпечать державну безпеку на європейському високому рівні, захистять суспільство та державу, людину та громадянина від внутрішніх та зовнішніх загроз у контексті реалізації державної політики національної безпеки та інтегрування в європейські безпекові структури.

Для того, щоб зрозуміти які саме проблеми потрібно вирішити найближчим часом, слід віднести уточнення сфери суспільних відносин, врегулювання яких покладається на Службу безпеки України та її органи. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про Службу безпеки України», Служба безпеки України є державним правоохоронним органом спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України [6]. Водночас визначення понять «державна безпека», «забезпечення державної безпеки», «суб'єкт забезпечення державної безпеки», «система забезпечення державної безпеки» відсутні у зазначеному вище законі та інших нормативно-правових актах України. Тобто проблемою є те, що дані терміни мають бути закріплені у новому Законі України «Про Службу безпеки України». Така визначеність дозволить створити необхідну законодавчу основу для уточнення компетенції Служби безпеки України, більш точніше розмежує її з компетенцією інших державних органів. Ще однією з проблем є те, що владні органи стурбовані контролем за спецслужбою, але зовсім не думає про заходи боротьби з корупцією, яка стала основою функціонування державної системи, тобто те, що гальмує основне завдання правоохоронної функції в цілому [7].

Отже, реформа Служби безпеки України, яка б відповідала європейським стандартам має здійснюватися на основах комплексної, детально розбудованої та цільової програми реформування. Позитивними факторами в наближенні до умов євроінтеграції є те, що з початку проголошення незалежності наша держава прагнула увійти до спільноти цивілізованих демократичних країн і посісти гідне місце на міжнародній арені. Тому, вона встановила певні методики у своїй діяльності, де рішуче відмовилась від глобального та всеохоплюючого підходу у своїй діяльності без використання нецивілізованих і негуманних методів роботи.

Література

1. Про Службу безпеки України: Закон України: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
2. Басай В.Д. Судові та правоохоронні органи України. Івано-Франківськ, 2002. 820 с.
3. Литвак О.М. Служба Безпеки України. Київ: Юрінком-Інтер, 2000.

4. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Суд та інші правоохоронні органи. Правоохоронна діяльність: закони і коментарі. Навчальний посібник. «Атіка». 2000. 512 с.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про Концепцію реформування Служби безпеки України»: Указ Президента України від 20.03.2008 р. № 249: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про Концепцію реформування Служби безпеки України»: Указ Президента України від 20.03.2008 р. № 249: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
7. Основні напрями реформування органів внутрішніх справ України в контексті досвіду зарубіжних країн та європейських стандартів діяльності поліції: аналітичний огляд. Гусарев С.Д., Авакян Т.А., Чернявський С.С., НАВС, 2015, 168 с.

Дерманська Аліна Геннадіївна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., професор Тіщенко С.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВАЗАСТОСОВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН ТА ЇЇ РОЛЬ У РОЗВ'ЯЗАННІ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

Останнім часом кількість конфліктів та спорів між суб'єктами міжнародного права, зокрема державами, значно збільшилася, що може спричинити негативні наслідки. Нестабільність та конфліктність у всьому світі є наслідком порушення основних принципів міжнародного права. Одним із засобів мирного розв'язання міжнародних спорів та гарантом дотримання цих принципів є Міжнародний Суд ООН.

Інтерес до правотворчої діяльності міжнародних судових установ пов'язаний з активізацією їх роботи та розв'язання в судовому процесі складних теоретичних та практичних завдань, що у всяких випадках виходять за рамки загальноновизнаних норм міжнародного права та потребують додаткового осмислення та тлумачення [4, с. 365].

Частина 1 ст. 33 Статуту ООН передбачає, що сторони в спорі повинні насамперед намагатися розв'язати спір шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів та угод [9]. Головним судовим органом усього міжнародного співтовариства, безперечно, є Міжнародний суд ООН [8, с. 341].

Після закінчення II світової війни суспільство потребувало створення нового міжнародного органу. Так, на основі зустрічі лідерів великої трійки – Черчіля, Рузвельта і Сталіна, на якій була розроблена стратегія присвячена світовому порядку, яка мала встановитися після війни. Також, під час конференції була сформульована ідеологія Організації Об'єднаних Націй. І як логічне завершення був створений Міжнародний Суд ООН. Головною метою якого є вирішення спорів між державами. Також, суд розглядає справи, пов'язані з військовими злочинами, незаконним втручанням держав і етнічних чисток, зокрема й інші юридичні справи [10, с. 503].

До юрисдикції Міжнародного Суду ООН входять всі питання, що передбачені Статутом ООН, чинними міжнародними договорами і конвенціями. Цей орган складається з 15 суддів, яких окремо обирають Генеральна Асамблея ООН і Рада Безпеки ООН на дев'ять років. Місцезнаходження Суду – Гаага (Нідерланди) [6, с. 19].

Варто зазначити, що Суд не наділений законодавчою функцією і не може створювати нових норм права, оскільки: «... Суд підтверджує існуюче міжнародне право, проте не створює нових норм. Так відбувається навіть тоді, коли підтверджуючи або застосовуючи право, Суд має визначити обсяг його застосування або його загальні тенденції» [1, с. 171].

Міжнародний юридичний процес у МС ООН відбувається на підставі міжнародного процесуального права. До ведення Суду належать усі справи, які будуть передані йому сторонами, і всі питання, спеціально передбачені Статутом ООН або чинними міжнародними договорами та конвенціями. Держави в будь-який час можуть заявити, що вони визнають юрисдикцію Суду з усіх правових питань, що стосуються тлумачення договору, будь-якого питання міжнародного права, наявності факту, який, якщо буде встановлений, буде являти собою порушення міжнародного зобов'язання, характеру та розмірів відшкодування за його порушення [8, с. 343].

Судочинство Міжнародного Суду ООН складається з двох частин: письмової та усної. При

письмовому судочинстві у ході розгляду справи сторонами складаються наступні документи: повідомлення Суду та сторонам (про порушення справи), меморандуми (письмовий виклад позиції сторони спору), контрмеморандуми (письмовий виклад позиції іншої сторони спору) і, якщо вимагається, відповіді на них, та всіх підтверджуючих їх документів. Ці повідомлення передаються через Секретаря в порядку та строки, встановлені Судом. Усне судочинство відбувається, як правило, у формі публічного слухання. Сторони зобов'язані виступати у процесі через своїх офіційних представників [8, с. 344].

«Рішення Суду обов'язкове лише для сторін, що беруть участь у справі і лише у даній справі», – це прямо передбачено у ст. 59 Статуту Міжнародного Суду ООН [9]. Також важливим є те, що рішення суду є остаточним та оскарженню не підлягає.

Більшість справ, які розглядає Суд, стосуються територіальних та прикордонних суперечок. Так, з початку функціонування Міжнародного Суду ООН до нього було подано більше 50 справ, які прямо або опосередковано стосувалися питань, щодо приналежності частки території до тієї чи іншої держави [1, с. 171]. Також, значне число справ пов'язане з морськими суперечками і питаннями, що стосуються морського права. З 22 травня 1947 року по 4 квітня 2016 року у загальному переліку справ, що надійшли до Міжнародного Суду ООН, зареєстровано 161 справа, що безпосереднього стосуються морських спорів [3, с. 73]. Інші групи справ пов'язані з питаннями державної юрисдикції і дипломатичного, консульського права.

Роль Міжнародного Суду ООН у вирішенні міжнародних спорів очевидно є надзвичайно значущою. Це обумовлюється його міжнародно-правовим статусом та обов'язковістю виконання його рішень державами.

Україна як суверенна та незалежна держава та держава-член ООН також має право на звернення з позовом до Міжнародного Суду ООН.

На сьогоднішній день ми потерпаємо від зовнішньої агресії Російської Федерації, яка своїми діями порушує майже всі основні принципи міжнародного права. Тому, з метою захисту своїх міжнародних прав Україна 16 січня 2017 року подала позов до Міжнародного суду ООН з метою притягнення Російської Федерації до відповідальності за вчинення актів тероризму і дискримінації протягом її незаконної агресії проти України. Позов подано в рамках Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. До найбільш трагічних терористичних атак російських маріонеток слід віднести збиття літака малайзійських авіаліній рейсу МН17, обстріли жилих районів Маріуполя та Краматорська, знищення цивільного пасажирського автобуса неподалік від Волновахи і смертоносний вибух під час мирного зібрання в Харкові. Міністр закордонних справ України П. Клімкін заявив: «Ми намагалися врегулювати існуючі спори шляхом переговорів протягом більше двох років, але Росія не бажає припинити свої порушення міжнародного права. Тому ми подали позов до Міжнародного суду ООН з метою притягнення Російської Федерації до відповідальності за ці порушення і відновлення прав українського народу» [11].

Отже, наявність такого інституту, як Міжнародний Суд ООН в міжнародному праві є великим досягненням міжнародної спільноти. За допомогою цього органу вирішуються спори, які виникають між державами та не можуть бути врегульовані шляхом переговорів та інших мирних способів. Проте, зважаючи на критичну ситуацію, що склалася у світі діяльність цього органу має удосконалюватися та активізуватися.

Література

1. Аляккін Р.В. Практика Міжнародного Суду ООН щодо вирішення міжнародних територіальних спорів / *Науковий вісник Львівського державного університету внутр. справ*. 2010. Вип. 4. С. 168-176.
2. Бондар К.П. Вплив практики міжнародних судів і трибуналів на фрагментацію міжнародного права / *Судова апеляція*. 2013. № 4. С. 110-117.
3. Бойко І.С. Прецедентна практика щодо морських територіальних спорів у рішеннях Міжнародного Суду ООН / *Вісник національної академії правових наук України*. 2016. № 2. С. 72-81.
4. Братко І.В. Міжнародний Суд ООН у розвитку міжнародного права / *Часопис Київського університету права*. 2016. № 4. С. 365-368.
5. Гузема В.І., Філяніна Л.А. Сучасні реалії міжнародно-правових засобів вирішення територіальних спорів / *Науковий вісник ДДУВС*. 2015. № 3. С. 87-93.
6. Доненко Р., Степаненко К. Міжнародне судочинство в сучасному світі / *Судоустрій України і проблеми судочинства: матеріали наук. міжвуз. конференції*, м. Дніпро 29 квітня 2010 р., С. 19-20.
7. Караман І. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі про делімітацію в Чорному морі / *Право України*. 2012. № 314. С. 242-250.
8. Савчук К.О., Мельничук О.І. Міжнародний Суд ООН як засіб мирного розв'язання міжнародних спорів /

Часопис Київського університету права. 2013. № 4. С. 341-347.

9. Статут ООН і статут Міжнародного Суду ООН: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
10. Терещенко О.В. Історія становлення Міжнародного Суду ООН /*Держава і право.* 2011. Вип. 52. С. 498-503.
11. «Україна подала позов проти Російської Федерації до Міжнародного суду ООН»: <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/53743-ukrajina-podala-pozov-proti-rosijsykoji-federaciji-do-mizhnarodnogo-sudu-oon>.

Дудля Анастасія Петрівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Рибалкін А.О.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Негативний вплив дискримінації полягає в тому, що це явище несе в собі загрозу правам і законним інтересам осіб та порушує юридичну рівність. Так, важливим є з'ясування особливостей дискримінації в міжнародному праві та в Україні, оскільки забезпечення рівних можливостей для реалізації прав та свобод людини в економічному, політичному, культурному житті, соціальній сфері, а також можливостей особистісного та професійного розвитку залежить від державної спрямованості у сфері боротьби з цим явищем.

Важливе значення для розуміння дискримінації, як правового явища мають норми вітчизняного та міжнародного законодавства [1], а також матеріали справ міжнародних судів [3].

На думку, І. Янковець сучасний стан дослідження дискримінації у контексті конституційно-правового регулювання вказує на недостатню увагу вчених-конституціоналістів до цієї проблематики, хоча як вказують численні публікації в галузях соціології, політології, державного управління. Існує відчутний суспільний запит на подолання проявів дискримінації у різних сферах суспільних відносин. З наведеного вбачається, що проблема визначення дискримінації ускладнюється тим, що у конкретному випадку необхідно відрізнити прояв дискримінації від звичайного правопорушення (допущеного внаслідок некомпетентності, злочинного наміру, недбальства, конфлікту інтересів тощо) [4].

Аналізуючи дану проблему слід зазначити, що сучасний зв'язок дискримінації з проблематикою захисту прав та законних інтересів людини є беззаперечним у широкому розумінні – громадянина чи особи без громадянства, іноземця. Зокрема, це норми ст.ст. 21, 22, 27, 34-40, 43, 47-50 Конституції України, якими на найвищому рівні [5]: встановлюються засади свобод та рівності кожного (у правах на захист життя, здоров'я, гідності та ін.); закладаються основи діяльності держави зі створення та підтримання соціальної інфраструктури, доступної кожному (у правах на освіту, достатній життєвий рівень, охорону здоров'я, медичну допомогу, безпечне для життя і здоров'я довкілля та ін.); визначаються засади правового регулювання, якими має керуватися держава у забезпеченні рівності кожного (гарантування конституційних прав і свобод; заборона їх скасування; заборона звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; недопустимість встановлення будь-яких привілеїв чи обмежень за певними ознаками); визначаються громадянські права, які створюють основи для безпосереднього здійснення демократії (у правах на свободу думки та слова, світогляду і віросповідання, об'єднання у політичні партії, волевиявлення на виборах та референдумах, участі в управлінні державними справами, доступі до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування).

Важливо зазначити, що на думку І. Кресіної, антидискримінаційне законодавство України містить суттєві недоліки, так: його положення не деталізовані й залишаються політичними деклараціями про наміри. Сама по собі проблема відсутності чітко сформульованої кваліфікації певних дій як дискримінації породжує безвідповідальність: прояви дискримінації в Україні практично не караються, що у свою чергу, стимулює подальше тиражування явища дискримінації. Переважна більшість нормативно-правових актів містять стандартні положення про те, що особи, винні в порушенні законодавства, в тому числі про дискримінацію, несуть цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність відповідно до законодавства України.

Для ефективної протидії дискримінації застосування змін до законодавства недостатньо. Дискримінація має дві основні форми – офіційну та неофіційну (приховану, непрямую). Офіційної дискримінації (на рівні законодавства) в Україні майже не спостерігається, тоді як прихована є серйозним викликом гармонійному, стабільному та безконфліктному розвитку українського суспільства. Подо-

лання дискримінації на офіційному рівні і неофіційному – це два принципово різні завдання внутрішньої політики України [6].

Отже, в контексті боротьби з дискримінацією доцільним є орієнтування на досвід міжнародних інституцій, зокрема Європейського Суду з прав людини. На міжнародному рівні дискримінація є небажаним явищем, а отже норми міжнародного права закріпили інституційні механізми, які спрямовані на її боротьбу та подолання. Україна, як суб'єкт міжнародного права, потребує подальшого вивчення дискримінаційних процесів. Сучасний стан подолання дискримінації залежить від багатьох факторів: політичних, економічних, соціальних, культурно-етичних, юридичних. Оскільки наша держава повинна захищати своїх громадян, незалежно від їх сексуальної орієнтації, кольору шкіри, релігійних переконань – важливим є забезпечення дієвого правового механізму.

Література

1. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17> (29.04.2017 р.).
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р.: станом на 6 жовтня 1999 р.: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (29.04.2017 р.).
3. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21.12.1965 р.: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_105 (29.04.2017 р.).
4. Янковець І.В. Дискримінація як об'єкт конституційно-правового дослідження / *Національний університет «Одеська юридична академія»*. – *Юридичні науки «Young Scientist»*. 2017. № 8 (48).
5. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Кресіна І.О Проблеми законодавчого забезпечення антидискримінаційної політики в Україні / *Суспільно-політичні процеси*. 2016.

Єршова Аліна Олександрівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Наливайко О.І.**

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Україна це самостійна, незалежна та правова держава. Основною метою міжнародного публічного права є характеристика міжнародних відносин нашої держави з країнами-сусідами, тощо.

Для того щоб проаналізувати дану галузь права, потрібно перш за все мати розуміння, щодо визначення поняття даного інституту. Міжнародне публічне право в умовах сьогодення є однією з провідних галузей права.

Поняття і сутність міжнародного публічного права розкривають найчастіше в підручниках та посібниках для вивчення даної галузі студентами, а отже можна зазначити, що автори цих видань є тими світлимими головами, яких цікавить дана тема. На основі робіт Мацко А., Шашкової-Журавель І., Теліпко В., Овчаренко А., Буроменського М. варто розглянути дану тему.

Варто зазначити, що визначення «міжнародне публічне право» вперше було запропоновано англійським філософом Дж. Бентам ще в далекому XVIII столітті. Одним з важливих кроків до становлення міжнародного публічного права, а точніше його закріпленням на слуху у суспільства стала книга голландського юриста Г. Гроція «Про право війни і миру. Три книги, в яких пояснюються природне право і право народів, а також принципи публічного права» 1625 року.

Теліпко В. та Овчаренко А. зазначали, що міжнародне публічне право – це система договірних та звичаєвих норм і принципів, що створюються переважно державами в процесі співробітництва і суперництва, що виражають відносно узгоджену волю держав і регулюють відносини між державами, створеними ними міжнародними організаціями та деякими іншими суб'єктами міжнародного спілкування [4, с. 11]. Так, дане визначення включає сутність міжнародного публічного права, адже це насамперед договірні та звичаєві норми, які складаються між державами.

В свою чергу Буроменський М. зазначив, ще про одне питання, яке регулює міжнародне публічне право. Адже саме норми цієї галузі права регулюються діяльність космічних об'єктів з моменту їх запуску або з моменту їх створення в космосі або на небесному тілі. При реалізації міжнародного проекту за участю декількох держав або за участю міжнародної організації міжнародним договором

можуть бути врегульовані й інші процеси, наприклад пов'язані зі створенням об'єкта або підготовкою його до запуску [3, с. 141].

Також у контексті характеристики міжнародного публічного права, варто охарактеризувати ще один важливий елемент, а саме предмет регулювання міжнародного публічного права. Ним перш за все є міждержавні відносини, тобто відносини, де стороною є держава або міждержавна організація. Відносини між державами – це відносини між суверенами, правосуб'єктність яких є абсолютною й рівною, обмеженою рівними суверенітетами інших держав. Суверени створюють інші суб'єкти міжнародного права - міжнародні організації, тому відносини, в яких стороною є міжнародна організація, - це продовження міждержавних відносин [2, с. 22].

Міжнародне публічне право характеризується постійними контактами між фізичними та юридичними особами різноманітних держав.

Баймуратов М. в своїй роботі порівняв два напрямки міжнародне публічне і приватне право, що дозволяє нам краще зрозуміти особливість галузі права та відкрити її сутність. Автор провів порівняння за різними параметрами: *за суб'єктами*: у міжнародному публічному праві суб'єктами є держави, нації і народності, що борються за незалежність, міжнародні організації, а в міжнародному приватному праві – фізичні і юридичні особи; *за об'єктами*: у міжнародному публічному праві ними є міждержавні міжвладні відносини, а в міжнародному приватному праві це міжнародні приватно-правові відносини (цивільні, сімейні, трудові й ін.); *за джерелами*: у міжнародному публічному праві – це міжнародний договір, міжнародний звичай та ін., а в міжнародному приватному праві їх коло значно ширше – це національне законодавство, міжнародні договори, торговельні звичаї та ін.; *за методом правового регулювання*: у міжнародному публічному праві це узгодження воль держав, у міжнародному приватному праві – подолання колізій (зіткнення законів); *за видами відповідальності*: у міжнародному публічному праві настає міжнародно-правова відповідальність, а в міжнародному приватному праві – цивільно-правова; *за сферою дії*: у міжнародному публічному праві цю сферу можна визначити як глобальну (вона охоплює всі держави й інші суб'єкти міжнародного публічного права), а в міжнародному приватному праві вона має національні межі (у кожній державі є своє міжнародне приватне право) [1, с. 6-7].

Отже, дана галузь права є досить цікавою та різноманітною. Величезна кількість думок з приводу, лише поняття заповнила простори, і це дає розуміння актуальності теми та її важливості, особливо коли зараз Україна потребує посилення міжнародних зв'язків в тому числі.

Література

1. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. Харків: Одиссей, 2008. 704 с.
2. Міжнародне публічне право: підруч. для студентів ВНЗ: / за заг. ред. В.Ф. Антипенка ; Нац. авіац. ун-т. Київ: НАУ, навчальний посібник. Київ: НАУ, 2012. 420 с.
3. Міжнародне право: навч. посібник / За ред. М.В. Буроменського Київ: Юрінком Інтер, 2006. 336 с.
4. Теліпка В.Е., Овчаренко А.С. Міжнародне публічне право: навч. посіб. / За заг. ред. Теліпка В.Е. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 608 с.

Єфременко Владислав Дмитрович

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Наливайко О.І.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ

В умовах сьогодення тема дисциплінарної відповідальності є актуальною, оскільки останніми роками проводяться реформи, зокрема органів судової влади, а адвокатура є невід'ємною частиною судової системи. Також поступовим є запровадженням в Україні «адвокатської монополії». Адвокатура – це недержавний інститут громадянського суспільства, який має забезпечити належний рівень захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Така діяльність спричиняє ризики, які пов'язані з людським фактором, тому є надзвичайно важливим забезпечити дієвий механізм контролю за професійною діяльністю адвокатів, який повинен гарантувати належний рівень надання послуг суб'єктам, які звертаються за юридичною допомогою.

Проблематикою дисциплінарної відповідальності займалися такі науковці, як: А. Бірюкова, О. Бусуріна, Т. Варфоломеева, Л. Демидова, М. Женіна, В. Заборовський, Р. Мельниченко, О. Руса-

нова, С. Сафулько, В. Сергєєв, К. Скловський, М. Смоленський, Д. Фіолєвський та інші.

Основний Закон, який регулює притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (далі – Закон).

Відповідно до цього Закону, з метою забезпечення належного здійснення адвокатської діяльності, дотримання гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних прав адвокатів, забезпечення високого професійного рівня адвокатів та вирішення питань дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні діє адвокатське самоврядування.

Так, для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності потрібно звернутися із заявою (скаргою) до кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури щодо поведінки адвоката. Звернутися із заявою (скаргою) може будь-яка особа, якій відомий факт дії, яка має ознаки дисциплінарного проступку.

Згідно із Законом, адвоката може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у порядку дисциплінарного провадження з підстав, передбачених Законом. Дисциплінарне провадження – це процедура розгляду письмової скарги, яка містить відомості про наявності у діяч адвоката ознак дисциплінарного проступку.

Дисциплінарним проступком є: порушення вимог несумісності; порушення присяги адвоката України; порушення правил адвокатської етики; розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом.

За вчинення дисциплінарного проступку до адвоката може бути застосоване одне з таких дисциплінарних стягнень: попередження; зупинення права на заняття адвокатською діяльністю на строк від одного місяця до одного року; для адвокатів України – позбавлення права на заняття адвокатською діяльністю з наступним виключенням з Єдиного реєстру адвокатів України, а для адвокатів іноземних держав – виключення з Єдиного реєстру адвокатів України.

До стадій дисциплінарного провадження відносять: проведення перевірки відомостей про дисциплінарний проступок адвоката; порушення дисциплінарної справи; розгляд дисциплінарної справи; прийняття рішення у дисциплінарній справі.

Так, перевірка викладених у заяві відомостей здійснюється членом дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури і за результатами складається довідка, яка повинна містити викладення обставин, виявлених під час перевірки, висновки та пропозиції щодо наявності підстав для порушення дисциплінарної справи.

Законом встановлено тридцяти денний строк розгляду дисциплінарної справи.

Також варто зазначити, що Законом передбачено можливість оскарження рішення, прийнятого за результатами дисциплінарного провадження, до адміністративного суду або до Вищої ради юстиції протягом одного місяця з дня вручення копії рішення.

Отже, механізм притягнення до дисциплінарної відповідальності потребує вдосконалення, оскільки адвокатура має бути елітою юридичної професії і законодавець повинен створити всі умови для ефективної роботи механізму дисциплінарної відповідальності, а саме переглянути підстави притягнення, дати точне визначення поняттю «дисциплінарний проступок» та ін.

Література

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
2. Русанова О.І. Підстави притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності за чинним законодавством / *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 10-1. Т. 2. С. 14-16.
3. Кухнюк Д.В. Дисциплінарна відповідальність адвоката в Україні: проблеми правового регулювання / *Цивілістична процесуальна думка: Збірник наукових статей* / За заг. ред. С.Я. Фурси-К., 2016. С. 75-79.

Задорожня Юлія Олександрівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Голобутовський Р.З.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

В переважній більшості випадків судово-психологічна експертиза застосовується в кримінальному процесі. Проте, використання її в адміністративному процесі є також вкрай важливим елементом для встановлення справедливого правового рішення суду.

Проблемою судово-психологічної експертизи в цілому, а також можливостей її застосування у адміністративному процесі займалися такі науковці, як М. Варій, І. Галян, Н. Клименко, А. Луцький, А. Миколенко та ін.

Судово-психологічна експертиза в адміністративному процесі, своєю метою має здебільшого діагностичний характер, тобто виявлення особливостей психіки особистості, її поведінки і діяльності [5, с. 96].

Щодо проведення експертизи, то можна виділити два аспекти: юридичний, або процесуальний; психологічний, пов'язаний із специфікою проведення саме судово-психологічної експертизи.

В кожному випадку проведення психологічної експертизи участь експерта в судовому засіданні є необхідною. Як експерт у галузі права може бути залучена особа, яка відповідає двом критеріям (ч. 1 ст. 69 КАС України), а саме: 1) має науковий ступінь (при цьому не зазначено, який саме науковий ступінь, що, з одного боку, зрозуміло, враховуючи незавершений перебіг реформ у вищій школі, а з іншого боку, дозволяє виступати в такій ролі студентові 5 курсу вищого навчального закладу, котрий вже здобув диплом бакалавра/спеціаліста). 2) є визнаним фахівцем у галузі права. Наявність наукового ступеню в особи, яка претендує на участь у судовому провадженні як експерт у галузі права, лише на першій погляд є нормативним нововведенням [2, с. 334].

Що стосується саме проведення судово-психологічної експертизи, то якщо суддя визнає необхідним її проведення на стадії адміністративного розслідування, то він повинен викликати експерта в судове засідання відповідною повісткою. Якщо дана експертиза на першочерговій стадії адміністративного розслідування не проводилася, то в даному випадку, порядок виклику повинен бути повністю ідентичний викликові експерта, що проводив дослідження на стадії адміністративного розслідування. Проте, щодо запропонованої позиції можуть виявлятися безліч заперечень, як: вид, об'єкт і предмет психологічної експертизи в цьому разі вони ще не визначені, так як певної немає ухвали про призначення судово-психологічної експертизи вона може бути проста або комплексна; або недоцільний виклик до суду конкретного експерта; також не виключається можливість, що викликаний експерт не зможе провести експертизу з визначеного суддею кола питань, так як не має відповідних знань і досвіду, у змісті судової повістки не зазначаються такі справи, відповідно через які і викликається даний експерт, – і за перелічених нами умов він не може належним чином підготуватися до потрібної експертизи.

Якщо ж експерт був залучений до судового процесу за викликом суду, то він повинен не лише бути допущений до судового розгляду справ, але й отримати від суду всі належні йому повноваження на можливість повної участі в ньому: вивчати матеріали справи, брати участь у допиті потерпілого, правопорушника, свідка відповідно до тих фактів та обставин, що мають загальне значення для даної справи і відносяться до предметів, що належать до психологічної експертизи. Вище зазначені права, експерт може використовувати лише після винесення судом ухвали про призначення судово-психологічної експертизи, в якій мають зазначатися її вид – проста або комплексна, а також питання, які постають перед експертами, – тобто, можемо сказати, що є окреслений предмет експертизи.

Актуальним сьогодні є питання про примусове проведення експертизи. Так, ніхто не може бути насильно підданий експериментальному психологічному обслідуванню. Експерти мають можливість провести експертизу і без експериментальної частини. Однак, експертиза буде неповною [2, с. 14-15].

Судово-психологічна експертиза також має і іншу сторону – технологічну. Вона являє собою застосування експериментально-психологічних, тестових методик. За допомогою яких, експерт психолог спираючись на свій професійний рівень та експертний досвід має право визначати послідовність застосування тих чи інших діагностичних методів для проведення експертизи [2, с. 15].

Отже, суд робить оцінку висновку судово-психологічної експертизи виключно на базі його внутрішнього переконання, а також матеріалів справи і вільного використання законодавства. Експертиза проводиться лише в суді і тільки для суду. Судово-психологічну експертизу можна оцінювати, як найважливіше з багатьох джерел доказів, при цьому враховуючи її в комплексі з іншими загальними доказами та посилаючись або не посилаючись на її допомогу у рішенні яке виноситься безпосередньо по справі.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 07.02.2018 р.: (ОФЦ. ТЕКСТ). Київ: Паливода А.В., 2018 236 С.
2. Гетманцев М. Правова природа висновку експерта в галузі права. Підприємництво, господарство і право. Київ, 2018 . С. 333-337.
3. Костицький М.В. Особливості проведення судово-психологічної експертизи в адміністративному процесі / *Науково-інформаційний вісник. Серія «Право»*. 2013. Випуск 8. С. 10-16.
4. Луцький М.І. Застосування психодіагностичних методів судово-психологічної експертизи в адміністративному процесі: *Збірник наукових статей*. 2013. С. 95-105.

Замула Дар'я Анатоліївна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Рибалкін А.О.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ОХОРОНА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Конституція України обов'язково потребує спеціального правового захисту, так як згідно зі ст. 8 Конституції України вона має найвищу юридичну силу та закріплює найважливіші політико-правові цінності суспільства.

Необхідність охорони найважливішого закону у кожній країні виникла одночасно з виникненням перших конституційних актів. Україна не є виключенням. На думку вчених, стабільність конституційного ладу залежить від дотримання усіх законів, тим паче Основного – це Конституції України. Тому охорона і потрібна, щоб забезпечити стабільність в політичній, суспільній, економічній, духовно-культурних сферах життя.

Які ж варіанти інтерпретації охорони конституції існують в літературі? Найпоширенішим серед науковців є підхід, відповідно до якого розмежовуються поняття «охорона конституції» і «правова охорона конституції», тобто мова йде про широкий та вузький підходи до інтерпретації охорони конституції. Правова охорона конституції і є охороною конституції у вузькому розумінні. Охорона конституції розглядається як більш широке поняття, правова ж охорона є вузьким поняттям, що включає в себе тільки юридичні засоби [3, с. 212].

Правова охорона Конституції України, у широкому розумінні, здійснюється за допомогою спеціальних юридичних способів і засобів, якими виступають нормативно-правові й організаційно-правові механізми забезпечення правової охорони Конституції України. Сукупність нормативно- і організаційно-правових механізмів правового захисту Конституції України також прийнято називати гарантіями Конституції України [2, с. 72].

Загалом правову охорону конституції можна визначити як сукупність правових засобів (гарантій), за допомогою яких забезпечується реалізація конституційних норм і дотримання режиму конституційної законності [4, с. 1].

Правову охорону конституції слід розглядати саме в трьох аспектах: з одного боку, можна вести мову про захист і охорону конституції як особливого нормативного правового акта найвищої юридичної сили, який встановлює, закріплює і регулює найбільш важливі суспільні відносини з метою недопущення частих і необґрунтованих її змін; з іншого – про інституційне забезпеченні юридичного верховенства Основного закону як спеціалізованим органом конституційного контролю, так і другими, спеціально уповноваженими на це державними інститутами; з третього – про забезпечення внаслідок такої охорони стамобільності і незмінності громадських відносин, основи яких вона закріплює і регулює: принципів конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина, конституційно-правових принципів організації і функціонування держави і органів публічної влади і т.п [1, с. 33].

Тому, для забезпечення охорони конституційного ладу держави, конституційних принципів і

норм відповідними повноваженнями наділяються вищі органи державної влади (парламент, глава держави, уряд), створюються спеціальні органи правової охорони конституції (конституційний суд). Повноваження у сфері забезпечення верховенства конституції в Україні здійснюють і інші органи: Рада національної безпеки і оборони України, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, суди, органи прокуратури, інші правоохоронні органи. Проте перелічені органи здійснюють в основному контроль (нагляд) за законністю у відповідних сферах суспільного життя, а не конституційністю. Забезпечення конституційності не є сутнісною характеристикою їх діяльності. Крім цього, поняття правової охорони конституції передбачає насамперед реалізацію відповідних повноважень щодо забезпечення верховенства конституції вищими органами державної влади. При цьому їх компетенція визначена нормами Конституції України. Виходячи з цього, організаційно-правовий механізм правової охорони Конституції України складає спрямована на забезпечення її верховенства організаційна діяльність таких суб'єктів як Верховна Рада України, Президент України і Конституційний Суд України [4, с. 2].

До форм захисту конституції не можна відносити весь охоронний потенціал правової системи, зокрема діяльність судів загальної юрисдикції (окрім випадків коли суди при здійсненні правосуддя здійснюють конституційний контроль), діяльність прокуратури, міліції, інших правоохоронних органів. Намагання обстоювати вживаннях одночасно і «захисту» і «охорони» конституції виглядає не зовсім вдалим. Стосовно всієї правової системи доцільним є розгляд охоронної функції права і того, як ця функція реалізується, а стосовно конституції говорити саме про «захист конституції». В такому випадку ми відходимо від розуміння того, що захистом конституції можуть займатись всі органи публічної влади і громадяни, оскільки їх роль в охоронній підсистемі права в цілому дійсно велика. Водночас захист конституції здійснюється спеціальними засобами, суб'єктами, інститутами та інструментами, які притаманні виключно конституції і не стосується жодних інших правових інститутів [3, с. 217].

Отже, для забезпечення стабільності конституційного ладу України є необхідність в існуванні організаційно-правових гарантій Конституції України. Відповідно до цих гарантій ніхто не зможе порушувати Основний Закон. Також, найважливішим є те, що завдання щодо гарантування верховенства Конституцій, як найвищого закону виконує Конституційний Суд України.

Література

1. Веніславський Ф.В. Правовая охрана Конституции как необходимое условие стабильности конституционного строя Украины / *Сравнительное конституционное обозрение*. 2010. № 2. С. 31-40.
2. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник / за заг. ред. В.Ф. Погорілка. Київ: Прецедент, 2009. 344 с.
3. Таран Д.П. Захист конституції: основні сучасні підходи / *Форум права*. 2015. № 3. С. 212-218.
4. Цимбалістий Т.О. Правова охорона конституції і права людини // Теоретичні засади та практика реалізації безпосередньої демократії в Україні: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль: Галицький інститут ім. В. Чорновола, Підручники&посібники, 2009. С. 112-115.

Книш Софія В'ячеславівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Степаненко К. В.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ФІЗИЧНІ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Крім класичних суб'єктів міжнародного публічного права існують і інші, правосуб'єктність яких залишається дискусійним питанням. В останні часи дослідники у галузі міжнародного права все частіше знаходять аргументи на користь включення в цей перелік фізичних осіб. До фізичних осіб належать зокрема: особи без громадянства (апатриди), іноземці, громадяни країни безпосередньо, біженці що знаходяться під юрисдикцією держави а також особи з подвійним громадянством. Фізичні особи наділені повністю всіма елементами правосуб'єктності на рівні національного права, окрім цього можна навести приклади того, що в деяких сферах міжнародних відносин фізичні особи виступають і як суб'єкти міжнародного публічного права.

Серед вагомих аргументів, за якими фізичні особи виступають як суб'єкти міжнародного публічного права, наводять такі: 1) індивіди мають право захищати свої права та основоположні свободи

у Європейському Суді, якщо всі засоби захисту на національному рівні вичерпані [1]; 2) фізичні особи є суб'єктами міжнародної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини; 3) здатність фізичної особи володіти правами і виконувати обов'язки. Багато хто з вчених-міжнародників схиляється до думки, що індивід є суб'єктом міжнародного права з обмеженою (спеціальною) правосуб'єктністю. Тобто індивіди є носіями міжнародних прав і обов'язків, що приймають участь в міжнародних правовідносинах, виконують норми міжнародного права і несуть відповідальність за їх порушення, але при цьому, основні суб'єкти міжнародного права держави та міжнародні організації не тільки володіють правами і обов'язками за міжнародним правом, але й на відміну від індивідів створюють його норми і принципи. Індивіди володіють елементами міжнародної правосуб'єктності але на рівні з державами та міжнародними організаціями діяти не можуть. Під питанням стоїть також можливість індивідів виступати позивачами та сторонами у судових справах у Міжнародному Суді ООН, адже у ст. 34 Статуту Міжнародного Суду ООН передбачається що «тільки держави можуть бути сторонами в справах, що розглядаються в суді» [2]. Виходячи з цього правосуб'єктність фізичних осіб окрім їх участі у Європейському суді є неможливим.

Індивіди не можуть самостійно створювати і реалізовувати міжнародні права й обов'язки, не можуть бути учасниками міжнародних міжурядових організацій, а в Міжнародному Суді ООН їхні інтереси можуть захищати лише держави, тобто держава покликана захищати права та свободи фізичних осіб саме участю та вступом у міжнародні організації та захистом у суді. Зокрема, Європейський Суд у справі «Ван Генд і Лоос проти Нідерландів» зазначив: «Співтовариство констатує новий правовий порядок у міжнародному праві, за яким переваги держав щодо їх суверенних прав обмежуються, і суб'єктами визнаються не лише держави, а й громадяни». Суд, зокрема, встановив, що численні договори про Європейський Союз прямо формулюють права та обов'язки як держав, так і фізичних осіб.

Норми міжнародного публічного права створюються безпосередньо державами та міжнародним організаціями, так було завжди і тому визнання фізичних осіб суб'єктами міжнародного права на рівні з основними суб'єктами означало б зміну всіх норм що діють на сьогодні, зміну міжнародних документів, кодифікованих актів а потім і в подальшому виникнення проблем з так званими «прогалинами у праві» у зв'язку з зміною норм міжнародного та національного права. Слід зазначити, що правосуб'єктність фізичних осіб визнана в цілому ряді міжнародних документів: у Загальній декларації прав людини 1948 року (стаття 6); у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року (стаття 2); у Міжнародній конвенції про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їхніх сімей 1990 року (стаття 8) та ін. Це дає підставу деяким ученим говорити про те, що індивіди стають учасниками міжнародних відносин, урегульованих нормами права, тобто, в певному значенні, суб'єктами міжнародного права з наявністю елементів правосуб'єктності.

Індивідів можна віднести до «дестинаторів права» таких що не володіють усіма елементами міжнародної правосуб'єктності, але можуть брати участь в окремих правовідносинах, урегульованих нормами міжнародного права, така участь не є безпосередньою, а опосередковується яким-небудь іншим суб'єктом міжнародного права. Так, фізична особа бере участь у міжнародних правовідносинах за посередництвом держави. І. Лукашук для визначення індивідів також вживає термін «бенефіціарій міжнародного права», або термін «адресат міжнародно-правової норми» [3, с. 37].

Отже, правосуб'єктність фізичних осіб розкривається більш у спектрі їх як суб'єктів національного права, на міжнародній арені безпосередньо як представник індивідів виступає держава. Сьогодні існує багато ідей та думок з приводу того чи є фізичні особи суб'єктами міжнародного публічного права чи ні. Ми вважаємо, що їх можна вважати такими за певних обставин, але віднести фізичні особи до повноправних суб'єктів міжнародного публічного права неможливо, оскільки основні суб'єкти – це держави та міжнародні організації, і саме вони створюють, тлумачать та застосовують норми міжнародного публічного права, тобто фізична особа не в змозі вчиняти ті дії, які, наприклад, під силу лише суб'єктам міжнародного права. Тільки у випадку зміни законодавства, як міжнародного та і національного, таке буде можливим.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. Офіційний вісник. 2014. № 19. Ст. 583).
2. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/3718/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 10.12.2018).
3. Лукашук И.И. *Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов*. Москва, 2008. 432 с.

Коношко Альона Володимирівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Грицай І.О
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ЕТНІЧНИЙ ПРОФАЙЛІНГ

Пройшовши ряд революцій, повстань, встановлення прав і свобод людини, ліквідації обмежень, встановлення рівності людей за будь-якими ознаками, ми продовжуємо переживати дискримінацію за тим чи іншим показником. Європейські країни переживають складну демографічну кризу, що пов'язана з різноманітними проявами міграції, сплеском злочинності та правопорушень і тому будь-яка особа, що не має ознак європейської зовнішності (світлий колір шкіри, європейський тонкий ніс та губи тощо) або неохайна людина (з неприємним запахом, брудним одягом, у стані сп'яніння тощо) викликає підозри щодо правомірності свого буденного життя

Актуальність даної тематики пов'язана зі збільшенням проявів етнічного профайлінгу у буденному житті.

Під етнічним профайлінгом в науковій літературі пропонується розуміти: будь-яку акцію, ініційовану поліцією, яка ґрунтується передусім на ознаках раси, етнічності, чи то національного походження, а не на поведінці особи, чи інформації, котрі дозволять поліції ідентифікувати особу як таку, що втягнута у кримінальну діяльність; расово-ненависницькі дії, які мають місце тоді, коли правосуддя під тиском обставин за расою чи етнічністю неадекватно визначає, з ким і яким чином слід поводитися у надзвичайних ситуаціях; використання расового чинника як пріоритетного у рішенні про те, зупиняти чи не зупиняти, затримувати чи не затримувати особу [1].

Слід звернути увагу, що практика використання етнічного профайлінгу правоохоронними органами є досить поширеною у світі, навіть у країнах із розвинутою демократією, попри її заборону як національним законодавством цих країн, так і міжнародними нормативно-правовими актами. Результати численних досліджень цієї проблематики свідчать, що правоохоронні органи таких країн, як США, Канада, Великобританія, Іспанія, Німеччина, Нідерланди, Угорщина, використовують етнічно-вибірковий підхід у своїй діяльності. Жертвами такої практики переважно стають іммігранти, національні етнічні меншини, туристи. Терористичні атаки 11 вересня 2001 р. в США стали причиною більш прискіпливої уваги до мусульман. Правоохоронці США та країн Європейського Союзу частіше почали перевіряти їхні документи, проводити обшуки в помешканнях тощо. Таким чином, кількість випадків застосування етнічного профайлінгу істотно збільшилася [2, с. 9].

У справі «Тімішев проти Росії» (Timishev v. Russia) 2005 р. було розглянуто питання щодо затримання осіб на підставі національної приналежності та порушення права на свободу переміщення. Ознаки раси, етнічності, національного походження не можуть служити факторами для підозри у скоєнні правопорушення («Мюррей проти Сполученого Королівства» (Murray v. UK) 1997 р., «Чюлла проти Італії» (Ciulla v. Italy) 1989 р.), а також ситуації, що характеризуються специфічним, особливим ставленням до особи без вмотивованих та передбачених законом підстав («Шассанью та інші проти Франції» (Chassagnou and Others v. France) 1999 р., «Тлімменос проти Греції» (Thlimmenos v. Greece) 2000 р., «Начова та інші проти Болгарії» (Nachova and Others v. Bulgaria) 2005 р.) [3, с. 117-118].

Відповідно до ч. 2 ст. 24 Конституції України, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного й соціального походження, майнового стану, місця мешкання, за мовними або іншими ознаками [4]. Аналогічні заборони містять і міжнародні нормативно-правові акти, зокрема: Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 14), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 26) тощо.

Серед країн у яких використовується етнічний профайлінг наша держава не є виключенням. Проте, її використання поширюється на протидію, запобігання та розслідування злочинів, запобігання незаконній міграції. Відповідно до ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію», поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення документів, що посвідчують особу, та/або документів, що підтверджують відповідне право особи, якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи; якщо є достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення [5].

Отже, існування такого явища, як етнічний профайлінг повністю суперечить усім принципам

недопустимості дискримінації на міжнародному та національному рівні. Етнічний профайлінг пов'язаний не з задалегідь визначеною ціллю – дискримінацією, а на підсвідомих рівнях у свідомості людей і зменшити його прояв чи подолати взагалі – неможливо.

Література

1. Етнічність: енциклопедичний довідник / В.Б. Євтух; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. Київ, 2012. С. 30.
2. Ethnic Profiling in the European Union: Pervasive, Ineffective, and Discriminatory / Published by Open Society Institute. New York, 2009.
3. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навч. посіб. / кол. авт.; ред. В.О. Боняк. Дніпро : ДДУВС ; Ліра ЛТД, 2017. 224 с.
4. Конституція України: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/580-19>.

Корнієнко Ольга Миколаївна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., доцент Савіщенко В.М.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА: ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

Відповідно до Конституції України державою гарантується право кожної особи на професійну правничу допомогу. Положення частини першої статті 59 Конституції України про те, що кожен має право на правову допомогу, треба розуміти, як гарантовану державою можливість будь-якій особі отримувати допомогу з юридичних питань. Гарантування кожного права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 р., Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. тощо [1].

Через те, що кваліфікована юридична допомога багато кому не по кишені, скористатися нею може далеко не кожен, тому 08 липня 2011 року було прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу». Відповідно до якого безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел.

Безоплатна правова допомога поділяється на первинну та вторинну. Безоплатна первинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Безоплатна первинна правова допомога включає такі види правових послуг: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг, як: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру [2].

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» надав можливість значній кількості осіб отримувати правову допомогу безкоштовно або за меншою ціною, було визначено зміст права на безоплатну правову допомогу та порядок його реалізації, підстави надання цієї допомоги.

Протягом 2014 року центрами БВПД видано 67408 доручень адвокатам (для порівняння у 2013 році – 70654 доручень) у тому числі: 1957 – для надання БВПД особам, до яких застосовано адміністративне затримання; 5751 – особам, до яких застосовано адміністративний арешт; 18021 – для надання БВПД особам, затриманим за підозрою у вчиненні злочину; 39002 – для здійснення захисту

за призначенням; 2677 – для участі у проведенні окремих процесуальних дій [3, с. 8].

Проте, попри позитивні аспекти, Закон містить низку негативних моментів. Так, серед актуальних проблем залишається відсутність у Законі закріпленого принципу вільного вибору особою захисника, що не відповідає статті 59 Конституції України та іншим нормативно-правовим актам держави; породжує дискримінацію за матеріальною та майновою ознакою (особи, які не мають фінансових ресурсів, не можуть обрати адвоката за своїм вибором, на відмінну від тих, хто має матеріальні ресурси); існуюче кримінально-процесуальне законодавство України за певних обставин дозволяє судові змусити обвинуваченого користуватися таким захисником, незалежно від фінансового стану обвинуваченого, аби прискорити провадження, а в деяких випадках і вплинути на провадження, причому, навіть не мати можливості замінити такого захисника на іншого, що може призвести до затягування розгляду справи.

Порівняльні дослідження досвіду зарубіжних держав – Болгарії, Литви, Грузії, Нідерландів, Великої Британії, Канади, Ізраїлю – показують, що згадані проблеми в Україні не є унікальними. В тій чи іншій мірі вони були притаманними кожній із зазначених держав. Однак, були вирішені в процесі комплексного реформування системи надання безоплатної правової допомоги [4].

Отже, система надання безоплатної правової допомоги в Україні на сьогоднішній день активно розвивається. У 2016 році було відкрито 429 бюро правової допомоги у всіх регіонах. Також, прийнято рішення, яке дозволяє забезпечувати переклад під час надання безоплатної правової допомоги державною мовою. Завдяки цьому ще більше людей змогло звернутися за професійною безоплатною правовою допомогою. Проте, є і низка важливих недоліки, які потрібно враховувати та негайно вирішувати. Перш за все, слід забезпечити ефективне і прозоре використання коштів що, надходять до системи безоплатної правової допомоги, повагу до прав людини, викорінення дискримінації за майновою та матеріальною ознакою та ін.

Література

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу): www.rada.gov.ua.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 08.07.2011 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України: www.rada.gov.ua.
3. Система безоплатної правової допомоги у цифрах: основні статистичні показники роботи системи протягом 2014 року / *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 3. С. 8-9.
4. Офіційний веб-сайт «Права Людини – онлайн-бібліотека Харківської правозахисної групи»: <http://library.khpg.org/index.php?id=1130317908>.

Котанова Катерина Володимирівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., доцент Грицай І.О.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

АДАПТАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Україна знаходиться на шляху до вступу в Європейський Союз, який в свою чергу заснований на принципах демократії, так права людини і громадянина, безперечно, посідають провідне місце в запроваджених реформах.

Питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу та проблематики їх застосування на практиці активно досліджували у своїх працях: Г. Анцелевич, Н. Білошкурська, Н. Гнилюк, І. Грицяк, Г. Друзенко, В. Забігайло, О. Зеркаль, В. Костицький, О. Крупчан, А. Мацко, В. Опришко та ін.

Відповідно до Стратегії євроінтеграції нашої держави, адаптація законодавства України до законодавства ЄС полягає в зближенні національного законодавства із сучасною європейською системою права, що забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави в межах ЄС, сприятиме поступовому зростанню рівня життя населення. Імплементация положень європейського законодавства, передбачена економічною частиною Угоди про асоціацію (УА), вкрай важлива в контексті проведення реформ, оскільки

положення угоди можуть та повинні слугувати основою для нової моделі соціально-економічного розвитку України. Тому, розробляючи концепцію та програми секторальних економічних реформ, необхідно відразу враховувати вимоги базових директив ЄС, гармонізація з якими передбачена угодою [1].

Питання адаптації з наближенням укладення УА набуває першочергового значення. При цьому Україна значно запізнюється із запровадженням інституційного механізму, необхідного для ефективного виконання відповідних завдань. Той факт, що більшість країн-кандидатів на вступ до ЄС стали державами-членами ЄС або наближаються до цього, свідчить про ефективність існуючих у них моделей інституційного забезпечення адаптації. Україні необхідно взяти за основу досвід країн, які є подібними до неї, пристосувати його до власних напрацювань і впровадити. На наш погляд, четверта із вищезгаданих моделей є оптимальною для України, оскільки вона ґрунтується на вже апробованих прикладах більшості колишніх та нинішніх країн – кандидатів на вступ до ЄС та успішному досвіді організації процесу підготовки до фінальної частини чемпіонату з футболу ЄВРО-2012. У подальшому моделі інституційного забезпечення адаптації законодавства, окреслені в цій статті, стануть предметом детальних досліджень, зокрема в контексті визначення оптимального для України варіанта та часових рамок і організаційно-правових, фінансових та інших аспектів їхнього впровадження [2].

Однією з основних перешкод на шляху успішного завершення тривалого процесу адаптації законодавства України до законодавства ЄС є незадовільний стан реалізації прийнятих нормативно-правових актів, недотримання їхніх положень, а інколи і зовсім ігнорування. У зв'язку з цим можна констатувати, що питання адаптації законодавства України до законодавства України ще досить тривалий час (принаймні до вступу України до ЄС) залишатиметься однією з головних сфер наукових досліджень та суспільних обговорень. Однак необхідно звернути увагу на те, що лише співпраця та злагоджена робота всіх органів державної влади, представників усіх гілок влади, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства сприятиме досягненню головної мети – вступу України до ЄС [3].

Слід зазначити, що гармонізація та адаптація законодавства суттєво відрізняється здатністю сторін впливати на правопорядок один одного. Так, у випадку адаптації законодавства третіх країн до норм права ЄС цей процес є одностороннім. Такі держави не здатні впливати на механізм нормотворення в системі ЄС, не спроможні змінювати норми права ЄС та створювати з державами-членами спільний правовий простір Союзу. Отже, відбувається лише залучення третіх держав до вже існуючого правопорядку ЄС. Держави-кандидати під час інтегрування до ЄС також не можуть висувати жодних вимог до Союзу як умову свого вступу. Діє принцип: «Союз не корегується під кандидатів на вступ», приєднання здійснюється до всіх положень установчих договорів «як вони є» [4].

Виявлена неефективність у сучасних реаліях децентралізованої моделі адаптації законодавства, яка існує в Україні. Причиною цього автором названо, насамперед, існування в Україні низької культури міжвідомчої координації, яка не спроможна ефективно функціонувати без політичної волі вищих посадовців держави. Також це пояснено невизначеністю керівництва держави щодо остаточної мети європейської інтеграції України. Хоча в законодавстві України визначено, що одним із основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України є набуття членства в Європейському Союзі, та постійно це декларується у виступах вищих посадових осіб держави, однак, насправді, на практиці не вживаються всі заходи, необхідні для досягнення зазначеної мети [5].

Отже, Україна активно займається адаптацією законодавчої бази до законодавства ЄС шляхом проведення реформ, проте жодного сенсу від проведених реформ не буде без їх втілення на практиці. На жаль, громадяни не відчують введення новоприйнятих законів в практичну діяльність, оскільки в науковій літературі дослідження вказують на недостатній рівень забезпечення виконання прийнятих законів України.

Література

1. Чорномаз О.Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 188-192.
2. Інституційне забезпечення адаптації законодавства України до надбання спільноти в рамках виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна – ЄС. Трюхан. 2011.
3. Реалізація адаптації законодавства України до законодавства ЄС: нормативно-правове та організаційне забезпечення. Прилипчук О.В. Харків. 2016.
4. Яковюк І. Адаптація і гармонізація законодавства в умовах інтеграції: проблема співвідношення. 2012.
5. Гаряча Ю. Механізми державного управління адаптацією національного законодавства до надбань спільноти. Київ. 2014.

Канунніков Микола Артурович
студент Навчально-наукового морського
гуманітарного інституту
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Виноградов А.К.
(Одеський національний морський університет)

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В АГЕНТСТВІ З РОЗШУКУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ АКТИВІВ

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – Національне агентство та (або) АРМА) є новоствореним органом зі спеціальним статусом, до повноважень якого належить виявлення та розшук активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, а також управління цими активами.

АРМА за змістом, обсягом функцій і правовим статусом не має аналогів у системі органів державної влади в Україні, тому специфіка реалізації ним своїх повноважень становить особливий інтерес як з теоретичної, так і практичної точки зору. Крім того, Національне агентство у зв'язку зі своїми функціями має справу зі значними обсягами матеріальних цінностей, що вимагає особливого контролю для подолання корупційних ризиків.

Головною метою створення цієї інституції стала потреба у виведенні з-під юрисдикції органів досудового розслідування, а також Державної виконавчої служби (в частині управління активами, які конфісковано у кримінальному провадженні) можливості оперативного управління корупційними та іншими злочинними активами для усунення корупціогенних ризиків у діяльності органів досудового розслідування, частково оперативно-розшукових підрозділів та виконавчих структур [1, ст. 160].

Установи, подібні до Національного агентства, існують у всіх 28 країнах-членах Європейського союзу та більш ніж у 100 юрисдикціях по всьому світу.

Необхідність створення Національного агентства із повернення активів було одним із основних критеріїв виконання Україною Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС, який наразі вважається виконаним [2].

З метою виявлення та розшуку активів Національне агентство вживає відповідно до звернень органів, що здійснюють досудове розслідування, прокуратури, судів заходів до виявлення та розшуку активів, взаємодіє з цими органами з метою накладення арешту на такі активи та їх конфіскації; здійснює міжнародне співробітництво з відповідними органами іноземних держав у частині обміну досвідом та інформацією з питань, пов'язаних з виявленням, розшуком та управлінням активами [3].

Національне агентство не має права вирішувати, чи управлятиме воно певними активами, чи ні. Воно зобов'язане це робити з огляду на пряму норму закону та ухвалу суду. За таких обставин відносини, які складаються під час управління активами, є адміністративно-правовими відносинами, що ґрунтуються на кримінальному процесі.

Управління активами, що здійснюється Національним агентством, – це професійна строкова діяльність із володіння, користування та (або) розпорядження активами, арештованими у кримінальному провадженні, яка здійснюється на підставі відповідної ухвали слідчого судді або суду, з метою збереження або збільшення їх економічної вартості та подальшої реалізації на користь держави або повернення власникові [4, ст. 189-196].

В управління Національному агентству можуть передаватись лише такі активи, які відповідають наступним умовам: 1) на них накладено арешт у кримінальному провадженні; 2) арешт має передбачати заборону розпорядження, або користування майном; 3) їх сукупна вартість становить понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 4) це не завдає шкоди кримінальному провадженню.

Справжню небезпеку для роботи Національного агентства представляє корупція. Український громадський діяч О.Т. Назарук ще на початку ХХ століття писав «... корупція це всеобіймаюче і найглибше сягаюче зло, яке розкладає і роз'їдає цілий організм державний» вважаючи її абсолютно деструктивним явищем високої проникної здатності з яким необхідно боротися [5, ст. 6].

Сучасне наукове визначення корупції надав Л.В. Багрій-Шахматов, який розумів під нею «антисоціальний, політичного характеру феномен, який виражається в змові двох і більше сторін, одна з яких пропонує або обіцяє не передбачені законом переваги або блага, а інша, що знаходиться на державній службі або здійснює владно-політичні, господарсько-розпорядчі, комерційні та інші функції,

погоджується їх прийняти або приймає в обмін на виконання або невиконання певних, пов'язаних з цими функціями дій або бездіяльності з метою протиправного отримання першою стороною матеріальної, а часом і політичної вигоди та переваг як самою особисто, так і в інтересах третіх осіб.» [6, ст. 44].

На даний момент Національне агентство отримує під своє управління активи, сукупна вартість яких по одній справі складає не менше 200 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої на 1 січня відповідного року. Таким чином, сума або вартість активів, які можуть бути передані в управління Національного агентства у 2018 р. має бути не меншою 744 600 грн. [4, ст. 188].

Управління значними ресурсами потенційно представляє корупційний інтерес отримання неправомірної вигоди. Щоб запобігти можливим правопорушенням необхідно прийняти комплексні заходи щодо контролю над роботою агентства, що і було зроблено. Проте, на нашу думку, наявні рішення є недосконалими і потребують змін.

Перш за все вважаємо, що правила і принципи обрання управителя і роботи з ним мають бути детально прописані на рівні Закону. Це має зробити процес управління більш прозорим і зрозумілим для всіх сторін, попередити прийняття необґрунтованих рішень.

Важливо, що Законом «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» передбачено дві форми контролю за діяльністю АРМА. Перша форма – комісія із зовнішнього контролю у складі трьох осіб, по одній від Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, друга – Громадська рада, склад якої затверджується Головою Національного агентства з дев'яти осіб на підставі результатів конкурсу [3]. На відміну від Громадської ради, комісія має ширші повноваження та повний доступ до інформації про роботу агентства, а висновок роботи комісії додається до щорічного звіту Національного агентства. Спільним для них є відсутність у будь-кого визначеного обов'язку реагувати на висновки та інформацію, що надають контролери.

На нашу думку, за такого стану, Громадська рада і зовнішня комісія не мають достатнього впливу для дійсного контролю за Національним агентством. Тому ми вважаємо, що контролерів слід прирівняти у правах, а результати їх роботи у разі виявлення порушень повинні мати обов'язкові наслідки у вигляді, наприклад, позачергової службової перевірки, аудиту Національного агентства.

Вирішення наведених проблем і подальше вдосконалення законодавства у сфері протидії корупції, розшуку та управління активами сприятиме ефективній роботі державних органів, росту довіри до влади серед населення та міжнародного співтовариства.

Література

1. Ференець О. Окремі аспекти правового регулювання протидії корупції в Україні / *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 157-163.
2. Наказ «Про затвердження Антикорупційної програми Національного агентства на 2018 рік» / Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. 2018. № 106.
3. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 р. № 772-VIII / *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1 С. 9 (в чинній редакції від 28.08.2018).
4. Буюджи Г. Особливості управління майном національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів / *Право України*. 2018. №2. С. 185-198.
5. Назарук О. Корупція в державнім житті / Осип Назарук. Відень: Видання «Українського прапора», 1921. 17 с.
6. Багрий-Шахматов Л.В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы коррупции, теневой экономики и борьбы с ними / Л.В. Багрий-Шахматов. Одесса: Латстар, 2001. 530 с.

Криворученко Юлія Миколаївна
студентка юридичного факультету
*Науковий керівник – асистент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права*
Зайцева Я.О.
(Запорізький національний
технічний університет)

ДОВІРА СУСПІЛЬСТВА ДО СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

На сьогоднішній день, коли Україна цілком намагається зарекомендувати себе на міжнародно-політичній арені, на тернистому шляху до євроінтеграції, уряд проводить аналізуючи та удосконалюючи програми для підвищення економічного та соціального рівня населення, визначаючи новітні теорії для опрацювання в різних сферах. Однією з таких важливих сфер є й пенсійна система України, яка має безліч спірних та неурегульованих питань щодо свого становлення як системи у соціальній, демократичній державі, яка дбає про своє населення.

Питання щодо пенсійної системи в цілому та окремими її елементами в Україні було розглянуто багатьма науковцями, наприклад: А.Д. Зайкіна, Я.М. Фогель, Б.І. Сташків, В.І. Щербіна, Є.І. Астрахана, О.М. Ярошенко, О.В. Тищенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та інші. Але суспільство розвивається кожен день, розвиток суспільства призводить до висвітлення нових проблемних аспектів у будь-якій сфері, не виняток є й пенсійна система.

Метою дослідження є виявити проблемні аспекти, проаналізувавши нормативно-правові акти (НАП), висвітлити їх, і сподіватися на їх усунення органами державної влади.

Перш за все головна основа будь якого законодавства в Україні – Конституція України (КУ) проголошує «Україна є суверенна, демократична, соціальна, правова держава» [1]. Соціальна держава – це держава, що ґрунтується на розвиненому громадському суспільстві, має збалансовану економічну систему, та здатна, відповідно до принципу соціальної справедливості, забезпечити громадянам рівень життя, гарантувати соціальну стабільність, соціальну безпеку і соціальну допомогу, громадський мир і злагоду [2]. Також ст. 46 КУ «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними» [1].

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 року третій рівень системи пенсійного забезпечення в Україні складає саме система недержавного пенсійного забезпечення, яка становить собою накопичувальну систему пенсійного забезпечення, що передбачає добровільну участь громадян, роботодавців та їх об'єднань у ній [3].

В утопічному світі все б здавалося досить прозоро і раціонально: людина відкладає установі визначену суму коштів з заробітної плати за договором, та має право на їх повернення у пенсійному віці, тим самим забезпечуючи собі гідний рівень життя пенсіонера. Але у реальному світі багатьох громадян щось зупиняє застосовувати таку систему. Доцільно розглянути що саме, є перешкодою для них.

Першою перешкодою є необізнаність населення про такий вид пенсійного забезпечення, а деякі й зовсім не знають про його існування, особливо серед представників старшого покоління. Другою проблемою є недостатня прозорість та контроль і державний нагляд за недержавним пенсійним фондом з боку держави, що тягне за собою третю проблему – недостатня кодифікованість правової бази у регулювання цього питання. Діяльність регулюється близько двадцяти нормативно-правовими актами: Законами України «Про страхування», «Про банки і банківську діяльність», «Про цінні папери та фондовий ринок», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та багатьма іншими. Саме на підставі цього факту у громадян виникає значна недовіра до діючої системи, людям здається що це якась фінансова піраміда, все достатньо складно.

Інша проблема на наш погляд стосується питання про переведення накопичених коштів до іншого фонду, банку у разі ліквідації одного з них. Чинне законодавство не передбачає в такому разі отримання назад своїх коштів, що було б досить непогано, адже довіра вкладника буде «підірвана»

ліквідацією обраного ним фонду, і у деяких будуть наявні сумніви щодо спроможності діяльності такої системи. Серед можливих способів передання пенсійних коштів: інший пенсійний фонд, з яким учасником укладено пенсійний контракт; банк, у якому відкритий пенсійний депозитний рахунок; страхова організація, з якою учасником фонду укладено договір страхування довічної пенсії, якщо учасник фонду досяг пенсійного віку (ст. 18 ЗУ «Про недержавне пенсійне забезпечення») [3] – є відсутня можливість одноразової виплати вкладнику його коштів. Це дало б можливість вкладнику у випадку ліквідації фонду отримати фактично-вкладені кошти і припинити участь в цій системі.

І найголовніша проблема, на наш погляд, стосується саме недостатньо високого економічного рівня життя населення на сьогодні. Більшість громадян нажаль мають перейматися як прожити до наступної заробітної платні, а не заглядати на майбутнє. Населенню просто не вистачає коштів для того щоб їх відкласти, тому це і є головною проблемою для функціонування системи недержавного забезпечення, разом з недовірою громадян до неї.

Взявши до уваги перераховані вище проблемні аспекти системи, ми дійшли висновку, що сферу недержавного пенсійного забезпечення необхідно вдосконалювати. Для цього пропонуємо декілька шляхів згідно з наявних проблем: 1. Підвищення інформування населення про наявність в Україні такої системи: розповідь у вигляді лекційного заняття працюючим на підприємствах, установах, організаціях, про дану можливість стати членом системи, всеціле залучення ЗМІ для інформування (добросовісного висвітлення плюсів та можливих ризиків); 2. Все функціонування різних систем країни в різних галузях і благополуччя верств населення базується в першу чергу на економіці, тому необхідністю є підняття економічного рівня населення, що керуючим державою ніяк не вдається зробити. Для цього науковці в сфері економіки мають детальніше прогнозувати кроки розвитку, унеможливити ризик інфляції, підвищити експорт вітчизняного продукту та знизити імпорт тих видів товару, які є наявними і в Україні, гострою проблемою залишається державний борг України, який нажаль навіть не стоїть на місці, а зростає, трагічна ситуація зони АТО, безробіття населення, неофіційне працевлаштування. Ці наявні і всім відомі економічні проблеми і не дають можливості громадянам відчувати утопічну атмосферу, а органи влади, нажаль, займаються профанацією концентруючись на багатьох інших на їхню думку гострих і «важливих» питаннях.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Скакун. О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. 3-тє видання. Київ: Алерта; ЦУП, 2011. 524 с.
3. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 47-48, Ст. 372.

Куркуріна Вікторія Іванівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., професор Тіщенко С.О.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Сьогодні, Україна приймає активну участь у міжнародній діяльності, зокрема діяльності ООН, ОБСЕ, тощо в контексті підтримки миру та безпеки і функціонування верховенства права, як в національному праві, так і в міжнародному.

У міжнародному праві під міжнародно-правовою відповідальністю розуміються конкретні негативні юридичні наслідки, що настають для суб'єкта міжнародного права в результаті порушення ним міжнародно-правового зобов'язання [1].

Якщо згадати В. Мазова, то він зазначив, що міжнародна відповідальність – це сукупність міжнародно-правових відносин, що виникає в сучасному міжнародному праві у зв'язку з правопорушеннями, що їх здійснюють будь-які суб'єкти міжнародного права [2].

Комісія міжнародного права ООН у проекті статей про відповідальність 2001 р. у ст. 3 зазначає, що діяння держави може бути кваліфіковане як міжнародно-протиправне лише на підставі міжнародного права. На таку кваліфікацію не може вплинути кваліфікація цього ж діяння як правомірного згідно з внутрішньодержавним правом [3]. Організація об'єднаних націй відповідно до основних принципів міжнародного права, забезпечує мир і безпеку громадян, як на міжнародному рівні, так і

на національному.

5 серпня 2011 р. на 63-й сесії Комісії міжнародного права прийнято Проект статей щодо відповідальності міжнародних організацій. Проект складається з 67 статей з коментарями до них. КМП рекомендувала Генеральній асамблеї ООН прийняти Проект статей до уваги, включити його в додаток до резолюції та на одній з наступних сесій ГА ООН розглянути питання про розробку конвенції на основі даного проекту [4].

Порушення вважається серйозним, якщо присутнє грубе чи систематичне невиконання зобов'язань міжнародною організацією. Держави і міжнародні організації повинні намагатися покласти край будь-якому серйозному порушенню правомірними засобами. Жодна держава чи міжнародна організація не може надавати допомогу чи сприяння в збереженні становища, що склалося в результаті серйозного правопорушення (ст. 42). Постраждала держава чи міжнародна організація висуває претензію, в якій повідомляє міжнародну організацію про свої вимоги, може вказати винній стороні, як вона має вчинити, щоб припинити протиправне діяння та в якій формі вона вимагає відшкодування (ст. 44).

Держава не може ухилитися від відповідальності, посилаючись на ту обставину, що відповідно до внутрішнього законодавства ці дії не потрібно робити або потрібно робити іншим способом. У Віденській конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. встановлено, що держава «не може посилатися на положення свого внутрішнього права як виправдання для невиконання нею договору» [5]. Аналогічне положення містить і Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння.

Однією з найактуальніших проблем притягнення до міжнародно-правової відповідальності є питання притягнення держав до відповідальності за вчинення агресії без винесення рішення про це Радою Безпеки ООН. До складу Ради Безпеки ООН входить 5 постійних членів: КНР, Франція, Росія, Велика Британія, США. Ці держави можуть заблокувати рішення стосовно себе або стосовно питань, коли задіяні їхні інтереси. Згідно з п. п. 2-3 ст. 27 Статуту ООН, рішення Ради Безпеки ООН з не процедурних питань вважаються прийнятими, коли за них подані голоси дев'яти членів Ради з п'ятнадцяти, включаючи голоси всіх постійних членів Ради, що збігаються [6].

Отже, міжнародно-правова відповідальність визнається одним з принципів міжнародного права, тобто є основною загального міжнародного права. Сьогодні пріоритетним завданням учасників міжнародного права є розробка ефективної законодавчої моделі й обмін інформацією серед держав щодо відповідальності за міжнародні злочини. Саме тому, міжнародно-правова відповідальність є актуальною проблемою сучасного міжнародного права. Механізм застосування міжнародно-правової відповідальності потребує ретельного вдосконалення.

Література

1. Коверзнева Г.П., Коверзнев М.С., Відповідальність у міжнародному праві: <http://intlwalmanac.net/v13/8.pdf>.
2. Мазов В.А. Ответственность в международном праве. Москва: Юрид. лит., 1979. 152 с.
3. Проект статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния 2001г. // Доклад Комиссии международного права о работе ее п'ятдесят третьей сессии: доклад ООН (A/56/10). Нью-Йорк : ООН, 2001. С. 26-46. Ст. 3.
4. Responsibility of international organizations: http://untreaty.un.org/ilc/summaries/9_11.htm.
5. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: від 23.05.1969 р. / *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1986. № 17. Ст. 343.
6. Статут ООН від 26.06.1945 р.: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

Лещенко Анастасія Андріївна

Мостовой Ігор Віталійович

студенти юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., доцент Грицай І.О.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Засновник однієї з найвпливовіших банківських систем у Великобританії – Н. Ротшильд значив: «Хто володіє інформацією, той володіє Світом». Наразі в період максимального технічного розвитку, наявності джерел швидкого розповсюдження новин глобального чи місцевого значення

(через СМІ, мережу Internet), питання цінності інформації, її захисту від протиправних дій є досить важливим. Так, держава встановлює юридичну відповідальність за скоєння злочину або посягання на правопорядок у певних суспільних відносинах, тим саме забезпечує захист прав та свобод людини і громадянина, надає умови нормального функціонування та розвитку особи.

Окрім того, дискусійним в сучасній доктрині залишається й питання стосовно універсального поняття «юридичної відповідальності». На нашу думку, найбільш ґрунтовним та доцільним є визначення О. Скакун. Науковець зазначає, що юридична відповідальність – це один із видів державно-правового примусу, який виражений в позбавленні правопорушника благ особистого, організаційного або майнового характеру [1, с. 432]. Необхідно зауважити, що головними завданнями інституту юридичної відповідальності є: по-перше, дотримання суб'єктом права закріпленої законодавством суспільно-позитивної поведінки; по-друге, забезпечення правопорядку в державі та запобігання вчинення перинних чи повторних правопорушень; по-третє, застосування до злочинця заходів державно-правового примусу. Вважаємо, що юридична відповідальність за інформаційні правопорушення також має на меті дотримання перелічених завдань.

Не можна не погодитись з думкою вчених, які акцентують увагу на необхідності відокремлення інформаційно-правової відповідальності, як окремого виду від кримінальної, цивільної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності. Так, єдиний нормативно-правовий акт, який би містив поняття «інформаційно-правової відповідальності» або «юридичної відповідальності в інформаційній сфері», визначав би санкцію за порушення норм інформаційного права та регламентував порядок її застосування до винної особи, наразі в Україні відсутній. Натомість міра покарання за інформаційні злочини закріплюється в нормах цивільно-правового, адміністративного і кримінального законодавства [6, с. 158-167].

У зв'язку з тим, що випадки вчинення протиправних дій проти інформаційної «недоторканності» особи та держави в цілому почастишали, а відсоток розкриття інформаційних злочинів залишається незмінним, вважаємо, що необхідним є розроблення проекту Інформаційного Кодексу.

Зокрема, вчинене суб'єктом суспільних відносин інформаційне правопорушення є безпосередньою підставою виникнення юридичної відповідальності. Так, кодифікований акт буде містити вичерпний перелік інформаційних порушень і визначати ступінь їх тяжкості, міру покарання.

А. Полушкин, визначає інформаційне правопорушення, як суспільно-небезпечне, протиправне діяння, яке виражено в діях чи бездіяльності, деліктоздатної особи, вчинене в інформаційній сфері та (або) з використанням інформаційних засобів і технологій роботи з інформаційною незалежно від її форми, або в іншій галузі людської діяльності в умовах інформаційного середовища [2, с. 207]. Для того, щоб діяння певної особи було визнано інформаційним правопорушенням, необхідна наявність його усіх обов'язкових складових: об'єкту, суб'єкту, об'єктивної сторони та суб'єктивної сторони. Розглянемо більш детально кожний із елементів.

Об'єктом будь-якого правопорушення визначаються суспільні відносини, які охороняються законом та на які посягає конкретний індивід. В якості об'єкта інформаційного правопорушення виступає сукупність суспільних відносин в інформаційній сфері, відносини у сфері правового регулювання інформації, інформаційна безпека тощо. Предметом правопорушення в цьому випадку є інформація.

Під інформацією законодавець розуміє «документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному «середовищі» [3, с. 1].

Стосовно об'єктивної сторони, зазначаємо, що вона полягає в зовнішньому вираженні протиправного діяння (дії чи бездіяльності), яке завдає шкоду інформаційним відносинам. До обов'язкових ознак об'єктивної сторони інформаційного правопорушення належить наявність протиправного діяння, шкідливих наслідків та причинного зв'язку між ними. Факультативними ознаками є час, місце, спосіб і обставини, при яких правопорушення вчинялось.

Внутрішнє психічне ставлення особи до здійсненої нею дії чи бездіяльності та наслідків такого проступку визначається як суб'єктивна сторона правопорушення (виражається в формі умислу або необережності).

Суб'єктом інформаційного правопорушення є фізична або юридична особа, яка вчинила правопорушення та може бути притягнута до юридичної відповідальності, тобто є деліктоздатною. Деякі вчені ознакою суб'єкта цього виду правопорушення виділяють так звану латентність, що пов'язано з специфікою урегульованих правовідносин, оскільки деякі неправомірні дії вчиняються особою або групою осіб за допомогою комп'ютерних комплексів анонімно. Таким чином, журналіста, працівника інформаційної служби, автора програмного комплексу, держслужбовця або будь-якого індивіда, який досяг певного віку та який посягнув на охоронювані законом суспільні відносини в інформаційній

сфері, можна віднести до суб'єкта інформаційного правопорушення.

Також однією з особливостей інформаційно-правової відповідальності є те, що застосування до винної особи міри покарання може здійснюватися тільки в регламентованому законодавцем процесуальному порядку саме через державний примус. Притягувати правопорушника до інформаційно-правової відповідальності здатен тільки уповноважений на це орган державної влади та посадова особа.

До того ж, інститут інформаційно-правової відповідальності повинен ґрунтуватись на таких загальноприйнятих принципах, як:

законності (тобто настає на умови порушення інформаційних норм та наявності усіх елементів складу правопорушення);

доцільності (полягає в застосуванні державно-правового примусу до конкретної особи задля реалізації мети юридичної відповідальності);

обґрунтованості (встановлення факту вчинення інформаційного правопорушення та доказів вини особи);

невідворотності (виявляється в неминучості настання відповідальності винної особи за протиправні діяння);

справедливості (настання негативних наслідків до правопорушника не повинно принижувати його честь та гідність; за одне правопорушення встановлюється одне покарання; міра покарання повинна відповідати тяжкості проступку);

своєчасності (притягнення особи до інформаційно-правової відповідальності в межах строку позовної давності).

Коваленко Л., у своїй праці надає більш вузькогалузевий перелік принципів інформаційно-правової відповідальності та пропонує закріпити їх в одному з розділів Інформаційного Кодексу: охорона інформаційних прав та свобод людини і громадянина; рівність усіх учасників права перед законом; право на захист персональних даних; точного дотримання спеціально уповноваженими органами правил притягнення до відповідальності; недоторканності приватної власності на інформацію; доступності до інформації; недопущення цензури; пріоритет повідомлень інформації про лиха, що сталися в суспільстві, події державної і суспільної значущості тощо [5, с. 441-445].

Юридична відповідальність внаслідок вчинення правопорушень, що пов'язані з інформаційною сферою, тягне за собою обов'язок винних осіб нести негативні наслідки матеріального та (або) нематеріального характеру. У той же час, Конституцією України передбачено право кожного громадянина на вільне користування, збирання, зберігання та поширення інформації у будь-який спосіб (усний, письмовий тощо) [4, с. 34]. На нашу думку, наразі є необхідним розроблення вичерпного переліку діянь в єдиному кодифікованому акті та кваліфікації їх в якості інформаційних правопорушень, вчинення яких буде передбачати санкцію у вигляді обмеження права індивіда на використання інформації.

Отже, встановлений в правовій доктрині поділ юридичної відповідальності на кримінальну, цивільну, адміністративну та дисциплінарну потрібно доповнити п'ятим видом, а саме інформаційно-правовим. Виходячи з цього, формулювання універсального поняття інформаційно-правової відповідальності на законодавчому рівні, закріплення вичерпного переліку інформаційних правопорушень та процедури застосування до винної особи санкцій призведе до більш швидкого реагування компетентних органів на негативні явища в інформаційній сфері.

Література

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права (Энциклопедический курс). Учебник. Харьков: Эспада, 2005. 696 с.
2. Полушкин А.В. Понятие информационного правонарушения / А.В. Полушкин / *Рос. юрид. журн.* 2009. № 3. 210 с.
3. Про інформацію: Закон України / *Відомості Верховної Ради України.* 1992. № 48: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
4. Конституція України від 24.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.
5. Коваленко Л.П. Стан і перспективи розвитку інформаційно-правової відповідальності / *Форум права.* 2013. № 1.
6. Коваленко Л.П. Деякі питання щодо правопорушень в інформаційній сфері / *Форум права.* 2013. № 4.

Луняк Владислав Едуардович
 студента юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МІСЦЕВИХ ДЕРЖАВНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

За часи незалежності в Україні надмірна централізація державних коштів призвела до нестачі власних фінансових ресурсів в місцевих бюджетах, які повинні були спрямовуватись на розвиток регіонів, реалізацію програм місцевого значення та надання якісних суспільних послуг [1]. Проте, після Революції Гідності в Україні вирішилось питання щодо повернення до курсу Європейської інтеграції. Відбулись політичні та соціальні зміни. Так, для розвитку країни та формування ефективної системи органів публічної влади необхідним було запровадження реформ. Завдяки проведенню першочергового етапу адміністративної реформи вирішилось питання децентралізації. Державна регіональна політика і побудова системи місцевих органів публічної адміністрації з урахуванням децентралізації є досить важливим аспектом під час проведення адміністративної реформи. У зв'язку з цим виникає необхідність переглянути питання щодо правового статусу місцевих державних адміністрацій.

Різним аспектам цієї проблематики приділяли увагу такі науковці, як: В. Борденюк, І. Беззуб, О. Бориславська, І. Коліушко, А. Мельничук, В. Мельниченко, П. Остапенко, О. Петренко, А. Школик, Н. Янюк та ін.

В Україні на сучасному етапі державотворення система органів виконавчої влади представляє собою симбіоз новостворених органів та органів, що існували за часів радянського періоду. Відсутність достатньої правової бази для розмежування сфер компетенції органів виконавчої влади та місцевого самоврядування і розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування різного рівня, як наслідок має дублювання функцій [5].

Відповідно до Конституції України місцеві державні адміністрації здійснюють виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі. Місцева державна адміністрації є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади, і в межах своїх повноважень здійснює виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою [4]. Специфіка статусу місцевих державних адміністрацій зумовлена тим, що вони завершують вертикаль виконавчої влади та покликані тісно взаємодіяти з органами місцевого самоврядування [1]. Тобто, місцеві державні адміністрації діють, як представники державної влади на місцях та, як виконавчі органи обласних та районних рад, маючи подвійні функції. Робота місцевих державних адміністрацій на сьогодні зводиться до посередництва між центральною владою та місцевим населенням, що фактично нівелює її вплив на суспільне життя [3].

Проте, місцеві органи публічної адміністрації мають першочергово орієнтуватися на забезпечення інтересів населення. Вивчаючи завдання і повноваження обласних і районних адміністрацій, експерти доходять висновку, що їх повністю могли б виконувати місцеві ради, які обираються на відповідних територіях [6].

Також, місцеві державні адміністрації мають великі штати працівників, незважаючи на проведення оптимізації, що у свою чергу призводить до величезної кількості видатків. Так, зміст ліквідації місцевих державних адміністрацій зводиться до того, щоб покласти максимальну кількість обов'язків на мінімальну кількість ефективних працівників [3]. Проаналізувавши співвідношення завдань і повноважень місцевих державних адміністрацій, їхній статус, в умовах ефективності використання бюджетних коштів можна акцентувати увагу на необхідності проведення реформ. Реалізація адміністративної реформи має забезпечити ефективність публічного управління, зокрема в якості надання адміністративних послуг населенню, практичного запровадження принципу субсидіарності, чіткого розмежування повноважень місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування [2].

Отже, з метою реформування публічної адміністрації в Україні у напрямі забезпечення децентралізації влади необхідно розмежувати повноваження органів виконавчої влади і виконавчих органів місцевого самоврядування, та сформувані оптимальну систему органів, діяльність яких забезпечуватиме своєчасне і якісне надання адміністративних послуг населенню. Спираючись на європейський досвід необхідно створити власний інститут префектури, що дасть змогу оптимально поєднати зага-

льнодержавні і місцеві інтереси. Скорочення штату місцевих державних адміністрацій та їхню заміну на малі та ефективні офіси префектури надасть змогу закріпити функцію державного нагляду за діяльністю місцевого самоврядування.

Література

1. Янюк Н.В. Реформування місцевих державних адміністрацій у контексті децентралізації влади в Україні: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4811/yanyuk.pdf>.
2. Шульга І.Л. Інституційні зміни в діяльності місцевих державних адміністрацій в контексті проведення адміністративної реформи в Україні / *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2012. № 4.
3. Касяненко Є.В. Теоретико-правова характеристика трансформації статусу місцевих державних адміністрацій в умовах децентралізації влади / *Порівняльне аналітичне право*. 2017. № 6.
4. Лопатюк К.Ю. Адміністративно-правовий статус місцевих органів виконавчої влади / *Адміністративно-правові науки*. 2010. № 12.
5. Реформа місцевого самоврядування та децентралізація: аналіз державних рішень: матеріали публічної консультації: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/s_decentralizaciya_b.pdf.
6. Осіпов А. Ліквідувати місцеві державні адміністрації чи скоротити вчителів і медиків?: <http://nikorupciji.org/2016/09/20/likviduvaty-mistsevi-derzhavni-administratsiji-chy-skorotyty-vchyteliv-i-medykiv/>.

Макаренко Наталія Сергіївна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Наливайко О.І.**

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОЗАСТОСОВНОГО АКТА ЯК РЕЗУЛЬТАТУ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Україна переживає складні часи становлення та розбудову громадянського суспільства та проведення реформ у всіх сферах життєдіяльності суспільства тощо і саме акт застосування норм права є кінцевим продуктом, підсумком правозастосовної діяльності.

Актуальність даної тематики пов'язана з необхідністю дослідження правозастосовного акту, не як частини загальної діяльності, а як окремого специфічного акту.

Дана тематика була предметом дослідження значної кількості вчених. Питанням правозастосовних актів присвячені окремі праці: В.Д. Авер'янова, Н.Г. Александрова, С.С. Алексєєва, С.В. Бобровник, М.І. Козюбри, О.В. Котюка, В.В. Лазарева, В.Г. Лихолоба, О.Г. Мурашина, П.Є. Недбайла, П.М. Рабіновича та інших.

У юридичній літературі використовуються різноманітні терміни: «акт застосування норми права», «правозастосовний акт» (іноді використовують поняття «правозастосовний акт», проте, на нашу думку, термін «правозастосовний акт» є більш вдалим), «акт правозастосування», «акт юридичної діяльності із застосування правових норм» та ін. Однак різниці в розумінні зазначених термінів майже не існує, у більшості випадків їх вживають як тотожні, взаємозамінні [1].

У вітчизняній теорії права, правозастосовний акт розглянуто в декількох аспектах: як юридичний спосіб (засіб) державного регулювання суспільних відносин; як одну з правових форм здійснення функцій держави; як найважливіший засіб реалізації правових норм; як рішення конкретної індивідуальної справи.

Під актом застосування норм права пропонуємо розуміти забезпечене з боку держави офіційне формально-обов'язкове волевиявлення (владний припис) уповноваженої сторони управлінських правовідносин (органів публічної влади, їх службових і посадових осіб, а у випадках, передбачених законом, представників громадянського суспільства), що здійснює регулятивний або охоронний вплив на поведінку індивідуально визначених суб'єктів права шляхом підтвердження, установлення, зміни або скасування їх юридичних прав і обов'язків у конкретній життєвій ситуації й спричиняє юридичні наслідки, що відповідають принципу правопевності [2].

Правозастосовні акти відіграють у житті суспільства чи не ключову роль хоча ми не розуміємо їх значимість у матеріалізованому контексті. Акти Президента України або Верховної Ради України відіграють ключову роль у життєдіяльності України, вирішуючи головні, основні, загальнодержавні питання у практичному застосуванні, а прокурорські акти стосуються конкретних випадків, ситуацій і певного кола осіб. Крім того, правозастосовні акти виконують чи не найголовніші функції дер-

жави щодо регулювання та охорони у всіх галузях права: конституційно-правовій, цивільно-правовій, кримінально-правовій, адміністративно-правовій тощо і виражаються у різноманітних формах наприклад, у постановках, ухвалах, протестах (навіть якщо не зафіксовані на матеріальних носіях).

Загальний кількісний склад структури правозастосовних актів не перевищує більше чотирьох частин і складається з: а) вступної частини, в якій указується назва акту, а також органу, який його видає, місце і час його внесення, учасники справи, предмет справи та особи, на яких поширюється правозастосовний акт тощо; б) констатуючої частини, в якій викладається сутність розглянутої справи, в) мотивувальної частини, де аналізуються докази, дається їм оцінка, правова кваліфікація, із вказівкою на норму, яка реалізується; г) резолютивної частини, яка викладає як основні, так і додаткові приписи індивідуальних актів [3].

Отже, правозастосовний акт є завжди результатом правозастосовної діяльності і перед тим, як стати своїм повноцінним виразом проходить багато етапів для свого оформлення у задокументованій формі. Крім цього, він видається спеціально уповноваженим органом (або її посадовою особою) тобто, державою (та забезпечується нею) на основі та у відповідності нормам права, адже загальноприйняте, що громадяни не є суб'єктами, що можуть застосовувати право. Правозастосовний акт завжди має свою форму та реквізити і є імплементацією норм у конкретну життєву ситуацію, без якого існування прописаних норм права не мають свого механізму реалізації.

Література

1. Буц О.В. Поняття та основні ознаки правозастосовних актів / *Держава та регіони. Серія : Право*. 2016. № 1. С. 3-8.
2. Сердюк І.А. Поняття та особливості акта застосування норм права / *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. Вип. 4. С. 43-51.
3. Пунько О.В. Структурна побудова правозастосовних актів / *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. №. 4. С. 36.

Крупіцька Анастасія Віталіївна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н. Тищенко І.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЕЛЕКТРОННИХ ПЕТИЦІЙ В УКРАЇНІ

Електронні петиції існують у багатьох країнах світу. Більш як 70 держав застосовують цей інструмент взаємодії громадян та влади. Основна ціль такого документу – звернути увагу суспільства або влади на реальну проблему у будь-якій сфері політики, економіки, громадського життя тощо.

Кожна демократична держава прагне до налагодження стійкого взаємозв'язку й конструктивного діалогу між нею та суспільством. Така форма спілкування забезпечує ефективність державного управління, своєчасність ухвалення управлінських рішень, громадський контроль за діяльністю державних і муніципальних органів. Не є винятком й Україна, яка всебічно сприяє доступу населення до інформації з приводу функціонування публічних інститутів, а також упроваджує заходи щодо забезпечення здатності громадян впливати на діяльність органів влади та місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 40 Конституції України, кожен громадянин має право на індивідуальні чи колективні звернення (у письмовому чи усному вигляді) до органів державної влади, органів місцевого самоврядування й посадових і службових осіб цих органів, водночас зобов'язуючи останні розглянути такі звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1].

Для того, щоб громадяни могли належним чином використовувати надане їм право, а держава, у свою чергу, реалізовувати дане положення, було прийнято Закон України «Про звернення громадян», який створив механізм реалізації конституційного права шляхом надання можливості громадянам звертатися із заявами, скаргами, пропозиціями до будь-якого суб'єкта влади [2].

Відповідно до змін, внесених до Закону України «Про звернення громадян», котрі відбулися 2 липня 2015 року, було запроваджено нову правову конструкцію інституту звернення громадян – електронні петиції.

Враховуючи ст. 23-1 Закону України «Про звернення громадян», можемо детально ознайомитися із загальними положеннями і порядком подачі та розгляду електронної петиції. Звернімо увагу,

що громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. Електронна петиція має обов'язково містити суть звернення, прізвище, ім'я, по батькові автора електронної петиції, адресу електронної пошти. Вона не може містити закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, закликів до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини. За її зміст несе відповідальність сам автор. Петиція оприлюднюється на офіційному веб-сайті відповідно Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування або на веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій, протягом двох робочих днів з дня надсилання її автором (ініціатором). У разі невідповідності електронної петиції встановленим вимогам оприлюднення такої петиції не здійснюється, про що повідомляється автору (ініціатору) не пізніше строку, встановленого для оприлюднення. Також електронна петиція розглядається за умови збору на її підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. У відповіді на неї повідомляється про результати розгляду порушених у ній питань із відповідним обґрунтуванням. Відповідні органи державної влади, органи місцевого самоврядування та громадські об'єднання під час збору підписів на підтримку електронної петиції зобов'язані забезпечити:

- безоплатність доступу та користування інформаційно-телекомунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів;
- електронну реєстрацію громадян для підписання петиції;
- недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі підписання електронної петиції, без участі громадянина;
- фіксацію дати і часу оприлюднення електронної петиції та підписання її громадянином [2].

Треба звернути увагу на те, що петиція, яка в установлений строк не набрала необхідної кількості голосів на її підтримку, після завершення строку збору підписів на її підтримку розглядається як звернення громадян відповідно до Закону України «Про звернення громадян». Інформація про початок розгляду електронної петиції, яка в установлений строк набрала необхідну кількість голосів на її підтримку, оприлюднюється у розділі електронних петицій на сторінці «На розгляді» не пізніше як через три робочі дні після набрання необхідної кількості підписів на її підтримку [5].

Серед вищих органів державної влади спеціальний портал для розгляду електронних петицій створено поки що лише на сайті Президента України, хоча законодавчо система має працювати і для уряду, і для парламенту. Але, як ми знаємо, будь-яка інновація спочатку має переважні недоліки, інститут електронних петицій не є винятком. Більша їх частина передбачена незначним досвідом електронного зв'язку влади та громадян, неналежний рівень обізнаності громадян із наданими їм правами.

Громадянин має змогу звернутися до Президента України з електронною петицією відповідно до спеціального розділу веб-сайту офіційного інтернет-представництва Президента України, який доступний за адресом petition.president.gov.ua. Спочатку треба зареєструватися на сервісі. Для цього треба заповнити форму на сторінці «Реєстрація» і перейти за посиланням, котре вказане в електронному листі, який надійшов Вам на електронну пошту, яку Ви мали зазначити при реєстрації. І вже після того, як Ви побачите на своєму екрані повідомлення, що Ваш обліковий запис активовано, Ви зможете увійти до сайту, задля створення або ж підтримання петиції. Електронна петиція, адресована Президенту України, розглядається за умови збору на її підтримку не менш як 25 тисяч підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції.

Ефективність е-петицій залежить від двох факторів: користування громадянами та реагування з боку влади. Проте, за статистичними даними на сьогодні, майже з 30 тисяч петицій, котрі були подані до Президента України, вагому кількості голосів отримали всього 40! [3]

В експертному середовищі систему електронних петицій в Україні від самого початку умовно поділили на два рівні: звернення до вищих органів державної влади та органів місцевої влади і самоврядування. Такий розподіл має сенс не лише для аналізу змісту самих петицій, але і для розгляду реакції влади на звернення громадян, ефективності самого інструменту електронних петицій. Серед вищих органів державної влади лідером за кількістю отримання електронних петицій є Президент України. Громадськість дуже активно включилася у новий спосіб комунікації влади і суспільства. І саме на сайт Президента були спрямована перша хвиля електронних звернень, тематика яких була і залишається вкрай різнобарвною.

Натомість уже тоді експерти, спираючись на світові тенденції та міжнародний досвід, наго-

лошували, що загальноважлива для суспільства кількість тем, що можуть охопити практично всі найважливіші проблеми сучасної України, буде вичерпана після 10 тис. петицій. Після цього, згідно зі світовою практикою, активність подання петицій істотно зменшиться. Саме так і відбулося. За два роки українці подали Президенту майже 30 000 петицій, з них у 2017 р. – лише 1 500. За три перші місяці роботи у 2015 р. на сайті президента 36 петицій набрали понад 25 тис. голосів. За весь 2016 р. необхідну кількість голосів набрали лише дві петиції. А за поточний 2017 р. жодна з петицій не набрала необхідної кількості голосів. Але це лише початок, у державі є план, виконання якого поклало фундамент для побудови якісної електронної демократії [3].

Електронна петиція є одним з інструментів електронної демократії, яка на даний час реалізується у нашій країні.

Відповідно до Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації, котра схвалена розпорядженням КМУ від 2017 р., під електронною петицією слід розуміти – колективне звернення в електронній формі у вигляді тексту скарги (протесту) та/або пропозиції, на яку адресат (суб'єкт владних повноважень) публічно оголошує про свою позицію щодо згоди чи незгоди по суті петиції, інформує про аргументи у разі незгоди та організовує спільну з авторами та їх прихильниками роботу з розроблення та втілення плану реалізації петиції у разі згоди [4].

Метою запровадження електронної демократії є, безпосередньо, формування політичних, організаційних, технологічних та ідеологічних умов розвитку електронної демократії в Україні, що характеризується зростанням широкого залучення громадян до комунікації, співпраці з органами державної влади, контролю за ними, участі у виробленні політики, розвитку самоорганізації та самоврядування, а також рівнем довіри до суб'єктів владних повноважень; узгодження стандартів державної політики зазначеної сфери з міжнародними, зокрема європейськими стандартами [4].

Як пише М. Довбенко, менеджер компанії Correct UA, Центру стратегічних комунікацій Stratcom Ukraine, то на національному рівні е-демократія розвивається повільніше, але розробка Концепції розвитку електронної демократії може змінити ситуацію, та додає слова Д.Хуткого:

«Власне спільна розробка Концепції е-демократії у співпраці громадянського суспільства та представників влади є показником успішного розвитку демократії в цілому та е-демократії зокрема, – переконаний Дмитро Хуткий, експерт групи електронної демократії Реанімаційного пакету реформ. – Водночас ми розуміємо, що перед нами стоїть виклик – якісно та вчасно реалізувати заплановані на найближчі 2 роки заходи».

Водночас перші успіхи України уже визнані на міжнародному рівні. За оцінкою ООН, українці піднялися на 45 позицій за розвитком електронної участі громадян за останні 2 роки та увійшли у топ-35 країн [6].

Підсумовуючи, треба зазначити, що електронна петиція є не лише засобом реалізації політики, а й виражається як спосіб формування патріотизму. Однак ефективність щодо використання цього інституту потребує вдосконалення, сталої практики та подальшого дослідження. І для досягнення мети Концепції варто забезпечити виконання комплексних заходів за напрямками нормативно-правового забезпечення розвитку електронної демократії, ресурсне забезпечення впровадження та використання інструментів електронної демократії суб'єктами владних повноважень та підвищення готовності органів державної влади та органів місцевого самоврядування до використання можливостей електронної демократії. Взагалі, запровадження інституту електронних петицій дає позитивний вплив на забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, публічності та гласності діяльності Президента України та в цілому розбудову демократичної, правової, соціальної державності.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.
3. С. Закірова, канд. іст. наук, ст. наук. співроб. НЮБ НБУВ Електронні петиції в Україні: досягнення і проблеми дворічного досвіду http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2992:elektronni-petitsiji-v-ukrajini-dosyagnennya-i-problemi-dvorichnogo-dosvidu&catid=8&Itemid=350.
4. Концепція розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 р. № 797 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-р>.
5. ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ Офіційне інтернет-представництво Президента України: <https://petition.president.gov.ua/>.
6. Радіо Свобода. ПОЛІТИКА Е-демократія в Україні – рецепт успіху? Марія Довбенко <https://www.radiosvoboda.org/a/28517032.html>.

Мамчур Мирослава Іванівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н. Ченік-Трегубенко О.С.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Поняття «конституційна скарга» є відносно новим для законодавства України, так впроваджено інститут захисту прав і свобод людини, а саме інститут індивідуальної конституційної скарги, який реалізується за допомогою Конституційного Суду України.

Дослідженням цього питання займалися науковці, вчені-правники, а саме: Ю. Барабаш, П. Євграфов, В. Кампо, М. Козюбра, А. Крусян, В. Лемак, О. Петришин, В. Погорілко, А. Портнов, М. Савенко, М. Савчин, А. Селіванов, В. Скомороха, О. Скрипнюк, І. Сліденко, О. Совгіря, А. Стрижак, В. Тацій, І. Тимченко, В. Тихий, П. Ткачук, Т. Цимбалістий, В. Шаповал, С. Шевчук та ін. [3, с. 55].

30 вересня 2016 року вступив в силу Закон України «Про внесення змін до Конституції України, щодо правосуддя» [2, с. 103].

М. Оніщук, зазначає, що конституційна скарга – це додаткова можливість захисту прав та свобод людини. Країна вперше впустила до інституту конституційного контролю громадське суспільство. До цього таке право мали лише президент, парламенти України, та Верховний суд, раніше держава перевіряла державу [1, с. 44].

Для позитивного застосування Української моделі конституційної скарги слід звернути увагу на досвід зарубіжних країн, де вона є звичайною справою, і є досить дієвим засобом захисту порушеного права громадян, такі країни як Федеративна Республіка Німеччина (далі ФРН) і Королівство Іспанія. Де підставою конституційної скарги виступає порушення державною владою фундаментальних прав особи, закріплених Основним Законом ФРН, та за порушення основоположних прав людини, яка забезпечує додатковий посилений захист громадян Королівства Іспанії фундаментальних прав і свобод [4, с. 157].

Багатозначності та багатогранності конституційної скарги приділяють увагу О. Петришин та С. Сєрьогіна, так, вони вважають, що індивідуальна скарга виступає не тільки гарантом захисту основних прав та свобод людини та громадянина від беззаконня влади, але й як важливий спосіб забезпечення й розвитку конституційної демократії, в основі якої стоїть, перш за все, верховенство права, сприяє розвитку одного з найважливіших принципів правової держави – принцип зв'язаності всіх гілок влади Конституція і Закон, що гарантують права людини [3, с. 56-57].

Під час застосування права треба враховувати такі складові, як: предмет скарги – виступають будь-які складники дії чи бездіяльності державних органів влади, якщо вони порушують будь-які права, що мають захищатись у порядку конституційного судочинства [1, с. 44]; суб'єктом подання конституційної скарги виступають лише громадяни певної держави, або громадяни й іноземці та особи без громадянства щодо їх прав людини які гарантовані конституцією, тобто усі фізичні особи, які перебувають у межах юрисдикції держави [4, с. 158]; законодавчі вимоги до скарги – ст. 55 Закону України «Про Конституційний Суд України».

Впродовж 3-х місяців можна подати скаргу від дня настання чинності судового рішення. Проте, її можна подати лише тоді коли вичерпано усі правові засоби юридичного захисту (ст. 151-1 Конституції України) [5].

Так, перед тим, як подати конституційну скаргу треба чітко розуміти предмет оскарження та вимоги до неї, встановлені Законом України «Про Конституційний Суд України». Також, необхідно звернутися за професійно-правовою допомогою [1, с. 44].

Вирішуючи спірні питання, Конституційний Суд України у розглянутих ним справах гарантує практичне виконання норм Конституції України як Основний закон держави, захист основи конституційного ладу, прав і свободи людини і громадянина, виключає правові перешкоджання на цьому шляху.

Конституційне звернення, документи та інші додатки до нього надсилаються до суду, як поштовою кореспонденцією або подається напряму до секретаріату Суду у трьох примірниках без сплати державного мита.

У конституційному зверненні визначаються такі данні: прізвище, ім'я, по батькові, громадянина України або особи без громадянства, іноземця; адресу проживання, або адреса юридичної особи; відомості про представника особи за законом або уповноваженого за дорученням; статті Конституції України або Закону України тлумачення яких надається Конституційним Судом України [1, с. 45].

За конституційним зверненням стосовно офіційного тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом дається висновок, також конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономії Республіки Крим приймаються рішення [1, с. 45-46].

Отже, запровадження конституційної скарги в Україні є важливим кроком наближення національно-правової системи до європейських та міжнародних стандартів захисту прав, свобод та законних інтересів. При цьому важливою складовою є процедура захисту конституційних прав у системі правосуддя та надання скаржникам ефективної правової допомоги. Слід також зазначити, що індивідуальна конституційна скарга є важливим засобом забезпечення розвитку демократії в основі якої – верховенство права.

Література

1. Єгорова В.С. Конституційна скарга в Україні / *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.:Юриспруденція*. 2018. С. 44-46.
2. Луцков В. Індивідуальна Конституційна скарга як засіб захисту прав людини та громадянина: аналіз чинного законодавства / *Трибуна молодого вченого*. 2016. С. 103-108.
3. Пирогов В.С. Щербетун І.С. Конституційна скарга та її місце у механізмі захисту прав і свобод людини: jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5460/5487.
4. Юрійчук І.В. Конституційна скарга та особливостей реалізації права на правову допомогу в Україні / *Підприємництво, господарство і право*. 2017. С. 156-160.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. / *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Моїсєєв Владислав Русланович

студент юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Бостан С.К.

(Запорізький національний технічний університет)

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ГРОМАДЯН НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ (З ДОСВІДУ РУМУНІЇ)

Звернення саме до зазначеної проблеми було зумовлено тим, що право на мірне зібрання є одним з головних в системі політичних прав і свобод людини і громадянина. Це одна з форм демократії, за допомогою якої народ найбільш дієво може впливати на владні рішення. Воно регламентується перш за все деякими положеннями Загальної декларації прав людини 1948 р. (ст. 20), Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод 1950 р. (ст.11), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. (ст.21), рішеннями Європейського суду з прав людини, а також національним законодавством.

Якщо узагальнити, то мирними зібраннями вважаються об'єднання двох чи більше осіб, які організували мирні, тобто без зброї і насильницьких дій, масові акції для вираження своїх поглядів щодо будь-якої проблеми суспільного або державного значення. Місцем проведення зібрання вважаються публічні місця, насамперед громадські вулиці та площі. Загальним правилом є те, що під час проведення таких заходів не повинні порушуватись права та інтереси інших громадян, які не беруть участі в акції. Ці заходи не мають мінімального та максимального часу тривалості і не можуть бути обмеженими. Такі протестні масові акції досить часто відбувалися та відбуваються в нашій країні, сьогодні у Франції, Сербії, Венесуелі в інших країнах.

Серед таких країн Румунія, яка виступає в якості предмета безпосереднього дослідження. Чому ми звернулись саме до досвіду цієї країни? По-перше, це наша південно-західна сусідка – досить велика 22 мільонна країна, яка має значний вплив в Південному регіоні Євросоюзу. По-друге, Румунія як і Україна має багатий досвід проведення масових акцій: від повалення режиму Чаушеску до останніх масових мітингів та демонстрацій, які вимусили урядову владу рахуватися з думкою народу.

Антиурядові протести в Румунії, про які далі піде мова, розпочалися в січні 2017 р. через кілька днів після присяги уряду від правлячої Соціал-демократичної партії. Причиною цих масових зіб-

рань протестів став намір уряду помилувати засуджених за низкою статей кримінального кодексу, в тому числі за статтями про корупцію і перевищення повноважень. Румунські громадяни, використавши своє, закріплене в статі 39 Конституції Румунії, право вийшли на вулиці з прапором Румунії та Європейського Союзу, скандуючи: «Справедливість, а не корупція!». Їхні дії були цілком зрозумілі та очевидні, адже вони були викликані спробою влади пом'якшити покарання для корупціонерів у вигляді схвалення румунським Парламентом поправок до кримінального кодексу, які розв'язував, на думку протестувальників, руки хабарникам та злодіям.

Оскільки уряд не погоджувався на вимоги протестувальників, протягом місяця кількість протестувальників збільшувалася в геометричній прогресії. Першого лютого їх кількість досягла максимуму – 300 тисяч осіб, що був історичним для Румунії максимумом за останні 25 років. В середині лютого уряд під тиском протестувальників з одного боку та Президента Румунії Клауса Йохніса – з іншого, був змушений «відкликати» свої пропозиції щодо «антикорупційного законодавства» [1].

Але соціал-демократи не здалися – їх «мішенню» стала «гроза корупціонерів» – Лаура Кьовеші, з 2013 року Головний прокурор Національного антикорупційного управління Румунії. Вона боролася з корупцією (довела до суду близько 1500 корупційних справ), а корупціонери шукали можливості «позбутися» від неї самої. Їй намагалися приписувати «компромат», звинуватити в «порушенні прав людини», в плагіаті дисертації, чинити тиск, залякати, звинувачувати у використанні «прослушки» і інших незаконних методів для створення доказової бази тощо. Коли не вийшло, парламентська коаліція, як зазначалося, намагалася пом'якшити кримінальне законодавство, помилувати своїх засуджених партійних соратників, розформувати очолюване нею Управління [2]. Нарешті, в 2018 р. її *противники, насамперед, правляча соціал-демократична партія, з рядів якої Кьовеші виявила і покарала багатьох високопоставлених корупціонерів, домоглися свого. За рішенням Конституційного суду Румунії Президент Клаус Йоханніс був вимушений 9 липня 2018 року звільнити Лаури Кьовеші з посади.* Після цього, у наступному місяці протести розпочалися з новою силою.

Обурені громадяни, що через владу значно погіршився стан економіки в країні, а тепер нищиться правосуддя, стали виходити на вулицю. 10 серпня у Бухаресті та в інших містах країни їх кількість була понад 100 000 осіб. Протести розпочалися мирно, але потім жандармерія застосувала сльозогінний газ і почала бити протестувальників. 452 учасника зазнали травм, із них 70 було госпіталізовано. Наступного дня, 11 серпня, до 65000 чоловік продовжувати протести на площі Вікторії. Вони вигукували гасла «Ми не підемо, поки не підете ви!», маючи на увазі кабінет міністрів соціал-демократів [3].

Але правляча Соціал-демократична партія не переглянула свого рішення і не було прийнято ніяких заходів щодо мирного вирішення конфлікту, не говорячи вже про здійснення заходів в інтересах народу. Це викликало обурення з боку європейських інституцій та інших демократичних країн. Так, Європейська комісія та Державний департамент США критикували запропоновані зміни до судового законодавства, заявивши, що вони можуть призводити до порушення законності. Таку поведінку правлячої партії спікер нижньої палати румунського парламенту соціал-демократ Лівіу Драгня пояснював тим, що вона має підтримку народу.

Тут можна провести паралель з Україною: Народний Фронт та БПП вже фактично не мають тієї народної підтримки, що 4 роки тому, а де-юре правлять державою. Але в Румунії ситуація інша, можна казати, нестандартна, оскільки політики правлячої партії Драгня протистоїть президент Клаус Йоганніс. Він був на стороні протестувальників, ветоував законопроекти, в яких панівна соціал-демократична партія намагалася пом'якшити покарання за кримінальні злочини за корупцію, до останнього не підписував указ про відставку Лаури Кьовеші. На його вимогу, вже 13 серпня, було порушено справу через надмірне застосування сили поліцейськими до учасників масових антиурядових виступів, внаслідок чого сотні людей були поранені.

Хотілося б підкреслити, що протестувальники і насамперед постраждали лише озвучили свої законні вимоги, головною з яких є – не підривати основи незалежного правосуддя та не допускати людей до влади з кримінальним минулим. Вони також вимагали відставку уряду та проведення дочасних парламентських виборів, щоб усунути від влади корумповану Соціал-демократичну партію. Така ситуація негативно впливає на становище в країні, адже права людей обмежуються і влада, яка повинна захищати згідно Конституції Румунії інтереси своїх громадян, проти них же вперше використовує заходи примусового характеру, незважаючи на незаконність цих дій та критику з боку інших держав. А така реакція з боку держави недопустима.

Через розвиток таких подій в Румунії, потрібно особливу увагу звернути на цю проблематику в Україні та переймати накопичений, досить позитивний досвід боротьби з корупцією. Незважаючи на те що, в Україні є і відповідне законодавство, і відповідні органи – Національне антикорупційне

бюро, інші антикорупційні інституції, створюється Антикорупційний суд – особливих результатів немає, оскільки, на відміну, від Румунії в нас немає політичної волі ані лідерів держави, ані керівників цих служб. Єдине, що може їх «підштовхнути», як свідчить досвід і Румунії і України, є масові протестні мірні зібрання. Оскільки корупція для постсоціалістичних країн є один з головних викликів ХХІ століття, то така форма боротьби з корумпованою владою є найбільш дієвою. Головне, щоб мірні зібрання проводились в регламентовані міжнародними документами та національним законодавством межах.

Література

1. Амністія корупціонерів: рішення уряду Румунії спровокувало найбільші протести з часів Чаушеску. URL: <https://hromadske.ua/posts/amnistiya-korupcioneriv-protesti-v-rumunii>.
2. Бостан С.К., Немченко Г.О. З досвіду антикорупційної боротьби правоохоронних органів в Румунії: фактори успіху. *Право і суспільство*. 2018. № 5. Частина 2. С. 10-15.
3. Протести Румунії (2017-2018). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%B2_%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%97_\(2017-2018\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%B2_%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%97_(2017-2018)).

Момот Альона Ігорівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Наливайко О.І.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Інститут адміністративної юстиції є відносно новим елементом національної правової системи, запровадження якого свідчить про пріоритетність демократичних та правових цінностей в нашій державі, прагнення нашої держави до вступу у європейське співтовариство. Адміністративна юстиція є необхідним елементом правової держави, у переліку принципів якої проголошується гарантованість прав і свобод громадян від неправомірних дій органів публічної, передусім виконавчої влади, з урахуванням вітчизняних соціальних, політичних умов і правових традицій. Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі виконання делегованих повноважень шляхом справедливого, неупередженого й своєчасного розгляду адміністративних справ [1]. Так, наведені завдання знайшли своє відображення в кодифікованому акті – Кодексі адміністративного судочинства України.

Враховуючи проведення реформ в нашій державі, її євроінтеграційний вектор розвитку та взяті відповідні зобов'язання, сьогодні необхідним є ретельний аналіз окремих складових формування та становлення адміністративної юстиції через дослідження історичних витоків виникнення та подальшого розвитку у правовій системі такого суспільного, державно-правового феномена, як адміністративна юстиція.

В науковій літературі наголошується, що реформуючи адміністративну юстицію, значну увагу необхідно приділити розробці і вдосконаленню теоретичного та нормативного підґрунтя функціонування адміністративних судів в Україні; врахуванню здобутків інших держав у сфері адміністративного процесу, правових стандартів вироблених на загальноєвропейському рівні; дослідженню практики Європейського суду з прав людини тощо [2, с. 110]. 30 вересня 2016 року, вступила в силу судово-реформа, так внесено зміни до Конституції України, прийнято новий Закон України «Про судоустрій та статус суддів» [3, 4], що також вимагає подальшого реформування національної адміністративної юстиції в напрямі її відповідності європейським вимогам та стандартам у сфері здійснення правосуддя.

Історичний екскурс свідчить, що адміністративна юстиція сформувалася на Заході в другій половині ХІХ ст. і зайняла автономне місце в традиційній системі судочинства [5, с. 53]. Це обумовлено рядом особливостей, які відрізняють її від інших галузей судочинства – цивільного, господарського та кримінального. У порядку адміністративної юстиції розглядаються і вирішуються адміністра-

тивно-правові спори між сторонами, які перебувають у відносинах влади і підпорядкування, тобто там, де має місце субординація. Правовий наслідок вирішення конфлікту у сфері державного управління органом адміністративної юстиції – визнання недійсності та скасування неправомірного адміністративного акта. Сьогодні в одних державах функції адміністративної юстиції здійснюють звичайні суди, в інших – спеціальні адміністративні.

Висвітлюючи питання самостійності адміністративних судів в судовій системі, слід навести приклад Європи, де є тенденція до виокремлення адміністративних суддів з такою аргументацією – це особливий суд, який розглядає справи проти держави, особливий порядок формування, має особливі вимоги до складу [6, с. 20].

До речі, саме в Україні, одній із перших країн на теренах колишнього Радянського Союзу, було створено адміністративні суди та запровадила система адміністративного судочинства [7, с. 78].

Слід зазначити, що сьогоденний стан адміністративної юстиції в Україні свідчить про необхідність вирішення, як теоретико-методологічних, так і практичних проблем. Серед перших – співвідношення адміністративної юстиції та адміністративного процесу. Як справедливо зазначає С.Г. Стеценко, адміністративний процес має три складові: 1) адміністративно-судовий процес, у рамках якого здійснюється розгляд публічно-правових спорів в адміністративних судах; 2) адміністративно-управлінський процес, у рамках якого здійснюється виконавчо-розпорядча діяльність органів публічної адміністрації; 3) адміністративно-юрисдикційний процес, у рамках якого здійснюється розгляд справ про адміністративні правопорушення та застосування заходів адміністративного примусу [8, с. 42-44; 9]. За такої позиції адміністративний процес та адміністративна юстиція співвідносяться як ціле та частина, де поняття адміністративного процесу є ширшим ніж адміністративна юстиція.

В свою чергу, практичні проблеми сучасної адміністративної юстиції пов'язані з дійсною реалізацією права кожного оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб як важливої гарантії реалізації конституційного принципу відповідальності держави за її діяльність перед людиною [10, с. 92].

Отже, найбільш ефективним та надійним способом захисту публічно-правових спорів є розгляд адміністративних спорів адміністративним судом. До того ж, пріоритетним завданням судової гілки влади та напрямами подальшої розбудови вітчизняної системи адміністративної юстиції були і повинні залишатися: забезпечення єдності судової практики; розгляд адміністративних справ у визначені законом строки; підвищення ефективності судочинства, високопрофесійний кадровий склад адміністративних судів.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. (зі змінами і допов.) / *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
2. Юрченко В.П. Адміністративна юстиція в Україні: поняття та ознаки / *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Число 1. С. 108-114.
3. Конституція України від 28.06.1996 р.: <http://www.rada.gov.ua>.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р.: <http://www.rada.gov.ua>.
5. Бевзенко В. Історія становлення й розвитку вітчизняного інституту адміністративної юстиції / *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 52-58.
6. Кулик С.В. Історико-правові аспекти реформування судової системи України / *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 1. С. 16-20.
7. Щавінський В.Р. Становлення адміністративної юстиції як державно-правового феномену (український історико-правовий досвід) / *Публічне право*. 2013. № 2. С. 78-82.
8. Стеценко С.Г. Сутність адміністративного процесу: теоретичний погляд / *Право України*. 2014. № 4. С. 39-46.
9. Адміністративне судочинство: навчальний посібник / за заг. ред. проф. О.П. Рябченко. – 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. 304 с.
10. Коваль Д.О. Окремі проблеми організації й функціонування адміністративної юстиції в Україні / *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2. С. 91-94.

Мудренко Олександр Вячеславівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н. Ченік-Трегубенко О.С.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ

Сьогодні є загально визнаним, що міжнародні організації, як самостійні суб'єкти міжнародного публічного права, мають повноваження згідно зі своїми установчими документами здійснювати нормотворчу і пов'язану з нею кодифікаційну і контрольну функції [1, с. 46].

Зокрема, здатність міжнародних організацій приймати відповідні зобов'язальні акти означає можливість впливати на поведінку держав – членів таких міжнародних організацій [2, с. 127].

Досліджуючи діяльність Ради Європи, як однієї з найбільш авторитетних за своїм значенням і чисельних за своїм складом регіональних міжнародних організацій, можна констатувати, що Парламентська Асамблея як статутний орган Ради Європи (далі – Парламентська Асамблея, Асамблея або ПАРЄ) активно сприяє створенню в Європі єдиного правового простору. ПАРЄ має значний вплив на європейські міждержавні відносини і є тим самим форумом, де парламентарії практично всіх країн Європи мають можливість висловлювати позиції та інтереси населення європейських країн. Згідно з власними Правилами процедури [3]. Парламентська Асамблея Ради Європи приймає такі основні види документів: рекомендації (recommendations), резолюції (resolutions), висновки (opinions). Рекомендації ПАРЄ (recommendations) відповідно до правила 25 Правил процедури Парламентської Асамблеї – це «адресовані Комітету Міністрів пропозиції, виконання яких виходить за рамки компетенції Асамблеї та є компетенцією урядів» [3, rule 25].

Комітет Міністрів Ради Європи (далі – КМРЕ) згідно зі своїми статутними повноваженнями не зобов'язаний враховувати рекомендації Парламентської Асамблеї під час прийняття рішень, однак за роки існування Ради Європи склалася така тенденція, що Комітет Міністрів намагається отримати консультативний висновок або рекомендацію ПАРЄ за кожної нагоди. Стаття 15 Статуту Ради Європи визначає, що: «Комітет Міністрів розглядає, за рекомендацією Асамблеї або за своєю власною ініціативою, заходи, яких необхідно вжити для досягнення мети Ради Європи, включаючи питання про укладення конвенцій або угод і прийняття урядами спільної політики щодо конкретних питань» [4, art. 15]. Рекомендації ПАРЄ мають беззаперечний авторитет, адже висловлюють спільну позицію усіх парламентаріїв держав – членів Ради Європи з того чи іншого питання та, безумовно, впливають на відповідну державу, стосовно якої приймаються. Рекомендації ПАРЄ можуть утворювати норми «м'якого права» і встановлювати прямі міжнародно-правові зобов'язання. Як приклад, можна навести Рекомендацію Парламентської Асамблеї 1201 «Щодо Додаткового протоколу про права меншин до Європейської конвенції з прав людини» [5].

Пряме посилання на зазначену рекомендацію існує у декількох міжнародних угодах про співпрацю та добросусідство за участю європейських країн, зокрема в угоді між Угорщиною та Словаччиною (1995 р.) та Угорщиною і Румунією (1996 р.). Посилання на зазначену Рекомендацію Асамблеї у зазначених міжнародних договорах надають їй зобов'язальної сили [6, с. 101].

Варто також згадати, що існує прецедент, коли національний конституційний суд країни – члена Ради Європи обґрунтував своє рішення, спираючись на вже згадану Рекомендацію Парламентської Асамблеї 1201. Зокрема йдеться про Рішення Конституційного Суду Румунії від 20 липня 1999 р., в якому Суд постановив, що він має право вирішувати 27-28 februar, 2015 49 питання щодо перегляду норм Конституції Румунії у зв'язку з ратифікацією Румунією Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р. [7].

Для об'єктивності зауважимо, що зазначене рішення було згодом скасоване у зв'язку із відсутністю у Конституційного Суду Румунії належних повноважень щодо вирішення питань відповідності міжнародних договорів положенням Конституції Румунії [6, с. 101]; однак посилання на документи ПАРЄ ймовірно може покласти початок формуванню відповідної практики у діяльності судових органів інших держав – членів Ради Європи. Резолюції ПАРЄ (resolutions) згідно з правилом 25 Правил процедури ПАРЄ – це «рішення ПАРЄ з питань, що відносяться до її компетенції або являють собою ухвалену Асамблеєю точку зору з питань, за які вона несе відповідальність» [3, rule 25].

Інакше кажучи, резолюції відображають власний погляд ПАРЄ на певні події та політику. Ре-

золюції надають можливість Парламентській Асамблеї висловлювати самостійну позицію з того чи іншого питання та надають їй можливість вийти за рамки власне дорадчого органу. Європейський суд з прав людини також використовує у своїй практиці резолюції ПАРЄ. Як приклад, можна навести рішення у справі «Призма Прес» проти Франції (*Prisma Presse v. France*) від 11 червня 2002 р. [6, с. 101].

Європейським судом задля обґрунтування свого рішення по згаданій справі було процитовано Резолюцію 1165 «Про право на приватність» (1998 р.) щодо захисту права на повагу до приватного життя [8].

Висновки Асамблеї (opinions) є документами, що приймаються ПАРЄ з питань, поставлених перед нею Комітетом Міністрів. Відповідно до Статутної Резолюції 51 (30) «Щодо прийняття нових членів» Комітет Міністрів перед запрошенням певної держави стати членом Ради Європи у відповідності до статей 4 і 5 Статуту [4, art. 4, 5] або ж у разі виникнення ситуації виходу зі складу учасників Ради Європи, повинен спершу проконсультуватися із Парламентською Асамблеєю [9].

Хоча формально висновки ПАРЄ й не мають юридичної сили та не є обов'язковими для КМРС, на практиці Комітет Міністрів не погоджується прийняти нового члена до складу Ради Європи в разі отримання негативного висновку від ПАРЄ. Слід також зауважити, що зазвичай висновкам ПАРЄ передують відповідний запит КМРС, однак, відомі випадки, коли ПАРЄ випереджала Комітет Міністрів та ще до отримання офіційного запиту від КМРС надавала висновок щодо запрошення нового члена. Приклади подібних висновків ПАРЄ мали місце під час прийняття до Ради Європи Австрії у 1956 р. та Іспанії у 1977 р. [6, с. 35].

Аналізуючи хронологію взаємовідносин між ПАРЄ та КМРС, можна прослідкувати, що за всі роки діяльності Ради Європи ПАРЄ надала Комітетові Міністрів більше 200 різноманітних висновків, зокрема і з бюджетних питань [10, с. 103].

Отже, незважаючи на свій рекомендаційний характер, документи, які приймає Парламентська Асамблея, мають значний вплив на діяльність Ради Європи, і все частіше виходять за рамки консультативного статусу ПАРЄ.

Література

1. Маргиев Владимир Иванович. Внутреннее право международных организаций: дисс. ... док. юрид. наук : 12.00.10 / Маргиев Владимир Иванович. Майкоп, 1999. 282 с.
2. Міжнародне публічне право : підручник / [авт. кол. : Репецький В.М., Лисик В.М., Микієвич М.М., Андрусевич А.О., Буткевич О.В. та ін.]. – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2012. 437 с.
3. Rules of Procedure of the Assembly of the Council of Europe: Adopted by the Parliamentary Assembly of Council of Europe on November 04, 1999.: http://assembly.coe.int/nw/xml/RoP/RoP-XML2HTML.asp?id=ENTOC_N0A29C3B0N0A317730#Format-It *Právna veda a prax v treťom tisícročí* 50.
4. Statute of the Council of Europe: Adopted by Council of Europe on May 05, 1949: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/001.htm>.
5. Additional Protocol on the rights of minorities to the European Convention of Human rights: Recommendation 1201 adopted by the Parliamentary Assembly of Council of Europe on February 01, 1993.: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2HXrefViewPDF.asp?FileID=15235> (=en).
6. Франсуа Бенуа-Ромер. Право Ради Європи. Прямуючи до загальноєвропейського простору / Франсуа Бенуа-Ромер, Гайнріх Клебес / Пер. з англ. Київ: К.І.С., 2007. 232 с.
7. European Charter for regional or minority languages: Adopted by Council of Europe on November 06, 1992, entry into force on March 01, 1998: <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/148.htm>.
8. Right to privacy: Resolution 1165 adopted by the Parliamentary Assembly Council of Europe on June 26, 1998.: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2HXrefViewPDF.asp?FileID=16641> (=en).
9. Admission of New Members: Resolution (51) 30 adopted by the Committee of Ministers of Council of Europe on May 3, 1951: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=Res%2851%2930&Language=lanEnglish&Ver=PartA&Site=COE&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>.
10. Лесюк Вікторія Василівна. Правова природа парламентських органів європейських міжнародних організацій: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Лесюк Вікторія Василівна. Львів, 2011. 226 с.

Нагорна Катерина Григорівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Сьогодні майже кожний патріот своєї країни мріє жити в чесній, вільній, незалежній та справедливій, а найголовніше в європейській державі. Одним з найважливіших показників забезпечення цивілізованості суспільства є забезпечення прав і свобод людини і громадянина. У контексті цього, актуальним є висловлювання «людина повинна отримувати від своєї держави повноцінний захист не лише, формально у законі, але й відчутти це на практиці». Так, проведення реформ, зокрема правоохоронних органів сприяє всезагальному розвитку людських прав і свобод.

Поняття «правоохоронних органів», має законодавче закріплення в Конституції України, а саме у ч. 3 ст. 17, де відповідні завдання для забезпечення державного захисту і державної безпеки українського державного кордону покладає свої повноваження на певні військові формування та переважно охоронні органи державної діяльності яка передбачена законом [1, с. 34].

В ході реформування концепцій першочергових заходів структури Міністерства внутрішніх справ, що була схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. №1118-р, авторитет органів влади у секторі протидії зі злочинністю залежить не тільки від показників щодо розкриття кримінальних злочинів, а й певним чином залежить від довіри населення до органів поліції, які повинні захищати права і свободи, інтереси свого суспільства, також від них вимагається населенням додержання фундаментального принципу верховенства права. Саме діяльність поліції та інших правоохоронних органів повинна бути спрямована на підтримку суспільства [2, с. 34]. Можемо пояснити це тим, що мова йде не тільки про першочергове реформування органів Міністерства внутрішніх справ України, а про більш ширші структурні підрозділи правоохоронних органів України, які разом із зазначеними засадами, а саме нормативно-правовими, та іншими різними видами даного забезпечення утворюють дану правоохоронну систему нашої держави.

На думку П. Хамули, питання, що стосується вдосконалення оптимізації діяльності Міністерства внутрішніх справ є одним із головних у Концепції заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ та Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України [4, с. 235].

Вдосконалення системи управління діяльності Міністерства внутрішніх справ України, бере до уваги пошук внутрішніх резервів, також визначення усіх особливостей щодо розвитку служб і відповідних підрозділів лише тих органів діяльність яких координується тільки Міністерством внутрішніх справ України, особливості організації роботи у селищах та у містах [5, с. 28].

Щодо законопроекту № 7275, то перед початком самих голосувань В. Гройсман, попросив у народних депутатів про підтримку. Відповідно до цього, народні депутати переважною більшістю голосів підтримали даний законопроект, який має на меті захист підприємців від певного тиску силовиків [3, с. 23].

Голова комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності А. Кожем'якін пояснив, що цей законопроект дозволить більш ефективно захистити права підприємців від тиску силовиків.

Перше і важливе рішення, яке передбачено цим документом, це дозвіл на фото- та відео- фіксацію стороною захисту обшуків, які відбуваються. Більше того, їх відео- фіксація стає обов'язковою, – зазначив А. Кожем'якін.

На думку Д. Бородін, правоохоронна система – це багаторівнева соціальна система, яку складають правові засоби, методи та гарантії, що забезпечують охорону суспільних відносин від противоправних посягань, та державні органи, які виконують правоохоронні функції. Вона має наступні властивості: цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, ієрархічність [6, с. 47].

Багато закордонних експертів давно відмічали низький рівень реформування Національної поліції України. Ті визначні питання, які впроваджувалися і певним чином застосовувалися в більшості країнах Європи протягом десятиліть, в нашій державі було впроваджено за два роки. На сьогодні реформування поліції визначається, як одна з прогресивних та успішних реформ, що впроваджуються у нашій державі. Органи поліції на даний час змінився з карного органу на службу, яка допомагає і

захищає населення. Зміни, що відбулися значно збільшили рівень довіри населення.

Отже, щодо пріоритетних напрямків політики держави МВС України у сфері реформування правоохоронних органів, то мають бути підвищені вимоги щодо професіоналізму кадрів органів поліції; удосконалення системи управління та оптимізація діяльності; адекватне реагування на нові виклики та загрози. Напрями державної політики МВС України у правоохоронній сфері мають стосуватися інституційних змін у системі, як апарату МВС України, так і інших центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується МВС України.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ: <https://www.pnu.gov.ua/uk/publish/article/1221414>.
3. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62853.
4. Хамула П.І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 235 с.
5. Хамула П. Особливості становлення та розвитку правоохоронних органів на території України: історичний аспект / *Віче*. 2015. № 4. С. 28-31.
6. Бородін Д.І. Правоохоронні органи України: поняття та функції / *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 2. С. 47-51.

Окунська М.О.

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Талдикін О.В.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАКОНОДАВЧОЇ НАРОДНОЇ ІНІЦІАТИВИ

Аналізуючи законодавство зарубіжних держав, автор звернула увагу на те, що в конституціях деяких країн, зокрема, Бразилії, Австрії, та деяких інших для позначення народної законодавчої ініціативи використовують поняття «народна ініціатива». У вітчизняному довіднику народна ініціатива визначається як інститут у конституційному праві низки зарубіжних країн; механізм реалізації права законодавчої ініціативи безпосередньо населенням, для чого необхідно зібрати на підтримку законопроекту певну кількість голосів виборців [1, с. 46].

Проблеми права законодавчої народної ініціативи у свої працях висвітлили такі науковці, як К.Ю. Алданова, В.С. Ковальський, Я.О. Берназюк, В.Ф. Нестерович, А.В. Грищенко, І.О. Дідковська, Г.І. Дутка, Є.П. Євграфова, І.В. Лозинська, Т.О. Тополянська, Г.В. Задорожня, І.В. Іванчо, І.П. Козінцев, А.Л. Крутько, Ю.Р. Мірошниченко, О.В. Мурашин, І.М. Овчаренко, І.Є. Словська та ін.

Вперше утвердившись у швейцарському кантоні Вадуц у 1845 р., а на початку ХХ ст. поширившись і в США, народна законодавча ініціатива ані в США, ані у Швейцарії до сьогодні не отримали свого поширення на загально-федеральному рівні [2, с. 120].

При цьому вона не передбачає проведення референдуму щодо відповідного законопроекту. За народною ініціативою допускається розгляд у парламенті як звичайних законопроектів, так і проектів конституційних поправок. Однак в Австрії, Албанії, Іспанії, Італії, Латвії та Польщі за народною ініціативою можуть бути прийняті тільки звичайні закони, а в Молдові – закони про внесення змін до Конституції.

Нині громадська правотворча ініціатива отримала широке визнання в США, Німеччині, Швейцарії, Італії, Іспанії. Даний інститут передбачений також конституціями Польщі, Словенії, Румунії, Латвії та Литви. Тим не менш у низці країн народна правотворча ініціатива не знайшла належного визнання.

Народна ініціатива не застосовується в країнах з англосаксонською правовою системою, зокрема у Великобританії. Це пояснюється сильними традиціями представницької системи [3, с. 98].

У сучасний період право народної законодавчої ініціативи зафіксоване Конституціями Поль-

щі, Бразилії та інших країн, а також Основними Законами таких пострадянських держав як Грузія, Білорусь, Киргизстан.

Народна законодавча ініціатива може здійснюватися як на загальнодержавному рівні, так і на рівні суб'єктів федерації і на муніципальному рівні [4, с. 34].

Виходячи з сутності демократії (народ як єдине джерело влади), кожен громадянин має право на законотворчу діяльність, законодавчу ініціативу. Інше питання полягає в тому, як слід враховувати законодавчу ініціативу громадян. Таким чином, у більшості європейських країн народна законодавча ініціатива належить до групи форм безпосередньої демократії, яка об'єднує як імперативні, так і консультативні елементи.

Тобто, реалізація громадянами права законодавчої ініціативи, залучені до створення законодавчого органу законопроекту, який необхідним чином підтримується великою групою виборців імперативним способом зобов'язує парламентаріїв розглядати його нарівні з іншими законопроектами, але остаточне рішення щодо запропонованого законопроекту приймається не суб'єктами безпосереднього народовладдя, а парламентом, який на підставі його правового статусу зобов'язаний прийняти закони. Таке прояв прямої реалізації влади народом не призводить до остаточних правових наслідків, але поєднується з діяльністю представницьких установ на її різних етапах та доповнює це.

У зарубіжних країнах механізм реалізації законодавчих ініціативи громадянами детально регулюється спеціальними законами про народну законодавчу ініціативу, а також у деяких галузевих законодавчих актах. Крім того, в деяких країнах існує єдиний закон про народну законодавчу ініціативу (Австрія, Білорусь, Польща, Іспанія, Португалія, Румунія, Фінляндія); в інших, існує комплексний закон про референдум і про народну ініціативу (Ліхтенштейн, Киргизстан, Італія, Сербія, Словенія, Македонія).

Правотворча діяльність народу, на думку А. Янчука, має особливий характер, без якої безпосередня владна діяльність народу не мала б цілісного та завершеного вигляду, зовнішнього виразу такої діяльності. Також дана діяльність має найбільш точне документальне і текстуальне оформлення, тобто абсолютно визначений формально-юридичний результат такої діяльності [5, с. 121].

Однією з останніх сучасних тенденцій розвитку національних законодавств європейських країн є надання державної підтримки тим народним законодавчим ініціативам, які здобули необхідний рівень підтримки з боку виборців (Австрія, Іспанія), тоді як в більшості зарубіжних країн обов'язок фінансування народної законодавчої ініціативи покладається на ініціативні групи громадян. Як показує практика, реалізація народної законодавчої ініціативи вимагає значних витрат – понад мільйон доларів для організації проведення агітаційної кампанії за участі тисячі громадян, обговорення законопроекту і доведення всієї необхідної інформації до виборців. Відповідно, народна законодавча ініціатива може стати потенційним засобом поширення корупції в країні, адже її максимальне використання буде досягнуто лише на рівні добре спланованих і профінансованих інвесторів з усіма необхідними організаційними та технологічними ресурсами [5, с. 122].

У деяких високо розвинутих демократичних федеративних державах, а саме у Швейцарії, є недостатнім закріплення народної законодавчої ініціативи на канонічному рівні. На федеративному рівні законодавчої ініціативи не існує, а є лише конституційна ініціатива щодо часткового чи повного її перегляду. Громадяни хочуть урегулювати питання на федеральному рівні, але так як можливість народу вносити законопроекти чи зміни до закону відсутня, то, як наслідок, можна бачити втручання до конституції з метою внести до неї деякі доповнення. Наслідком цього, Федеральна Конституція Швейцарії з моменту її прийняття 1874 року збільшилась вдвічі і напевно чи може вважатися лапідарним документом. Якщо виходити з позиції, що Конституція повинна містити загальні основоположні права, свободи, обов'язки людини та принципи її головні положення всієї системи держави, автор вважає за необхідне впровадження народної законодавчої ініціативи на федеральному рівні. Саме регламентація даної форми безпосередньої демократії в Союзній Конституції дасть можливість громадянам більшою мірою брати участь у законодавчому житті Федерації за допомогою прийняття союзних законів та зменшити кількість ініціювання повного та часткового перегляду Конституції. Але не глядячи на те, що 18 квітня 1999 року була прийнята нова Федеративна Конституція Швейцарії, положення про народну законодавчу ініціативу вона не містила [6, с. 17].

Отже, законодавча ініціатива – це дієва форма безпосередньої демократії, яка займає пріоритетне місце в системі законодавства європейських країн. Як свідчить практика європейських країн, можна сказати, що запровадження законодавчої народної ініціативи не буде достатньо лише на конституційному рівні. Законодавча ініціатива є позитивною та дієвою формою прояву безпосередньої демократії, але досить складним інститутом, запровадження в Україні якого потребує більш детального аналізу практики європейських країн.

Література

1. Крутько А.Л. Поняття народної законодавчої ініціативи та її види / *Проблеми законності*. 2015. С. 43-52.
2. Галус О.О. Народна законодавча ініціатива як форма безпосереднього народовладдя: перспективи нормативно-правового регулювання в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія Право. 2013. Вип. 23. Ч.1. Т. 1. С. 118-122.
3. Смук М.М. Інститут народної законодавчої ініціативи в Україні: стан дослідження. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія Право. 2015. Вип. 35. С. 97-101.
4. Крутько А.Л. Народна законодавча ініціатива у системі форм безпосередньої демократії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. С. 32-34.
5. Средницька І.Ю. До питання запровадження народної законодавчої ініціативи в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 6 (46). С. 120-123.
6. Крутько А.Л. Рівні правового регулювання народної законодавчої ініціативи: теоретико-правове співвідношення. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 15-20.

Пашенко Юлія Олександрівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Наливайко О.І.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Так як, гуманітарне право направлене на збереження від реальної війни, та забезпечення не порушення прав людини під час збройного конфлікту або війни, питання відповідальності за порушення норм міжнародного права є актуальним, особливо на території України. Так, можна спостерігати неодноразові порушення прав в мирні часи та зловживання службовим становищем з боку посадових осіб.

Питання міжнародно-правової відповідальності за невиконання норм міжнародного права в аспекті гуманітарного права досліджували у своїх працях: В. Базов, М. Гнатівський, Т. Коротний, А. Кориневич, О. Тарасов, В. Лисик, С. Лихова, Є. Лук'янченко, О. Поєдинок, О. Сенаторова, Н. Хендель, Р. Швець та ін.

Незважаючи на значний прогрес, досягнутий сучасним міжнародним правом у регламентації питань застосування сили в міжнародних відносинах, збройні конфлікти залишаються повсякденною реальністю і після прийняття Статуту ООН. Характер збройних конфліктів з часом змінився, так: зменшується кількість класичних міждержавних воєн, проте частішими та кривавішими стають збройні конфлікти, у яких державі (або державам) протистоять недержавні збройні групи, а також ситуації, коли такі групи воюють одна з одною. Характер правового регулювання збройних конфліктів визначається гуманними цінностями, що є спільними для всього людства та не залежать від міркувань культурного релятивізму [1].

Збройні конфлікти – внутрішні і міжнародні – жорстока реальність двадцятого століття. Незважаючи на всі зусилля, які робляться заради того, щоб на постійній основі замінити застосування зброї мирними переговорами, вантаж людських страждань, смерті і руйнації, що неминуче приносить війна, продовжує зростати. Попередження збройних конфліктів є і повинно залишатися першою метою міжнародного співтовариства. Друга мета – вберегти людство від реальності війни. Таке завдання міжнародного гуманітарного права. Ледь більше ніж за сто років накопичено вагомий досвід договорів міжнародного гуманітарного права. Зараз чітко окреслені межі допустимих у збройних конфліктах видів дій. Але, договори і конвенції, навіть урочисто ратифіковані, не можуть урятувати життя, попередити жорстокість чи оберігати власність невинних людей, якщо немає волі до застосування цих угод за всіх умов. І вони не будуть діяти, допоки всі ті, хто безпосередньо втягнений у події, – як комбатанти, так і цивільні особи – не зрозуміють, що головне – це поважання основних прав людини [2].

Міжнародно-правовий обов'язок щодо дотримання МГП породжує перш за все відповідальність держав за невиконання норм МГП. Причому, держава несе відповідальність за порушення МГП, вчинені усіма гілками влади, – законодавчої, виконавчої, судової, фізичними і юридичними особами, що знаходяться під її владою чи контролем. Відповідальність несуть держави, і ця відпові-

дальність у силу суверенного характеру держав має свої особливості. Прикладом загальної норми про відповідальність держав є положення ст. 91 ДП «Сторона, що перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій або цього Протоколу, повинна відшкодувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил» [3].

Підставою для міжнародно-правової відповідальності держави є здійснення її органами дій або їх бездіяльність, які порушують міжнародне право. Необхідно враховувати ступінь важливості цих порушень. Якщо порушення державою своїх міжнародних зобов'язань, а також прав інших суб'єктів міжнародного права дає склад міжнародного делікту, то особливо важкий міжнародний делікт, що загрожує самому існуванню держав і націй, а також загальному миру і безпеці, дає склад міжнародного злочину. Міжнародне кримінальне право повинне мати дуже чіткі визначення і стояти над правом будь-якої держави. А для того воно повинне бути кодифіковане. Писані і неписані норми воєнного права настільки невизначені, що різні держави не в змозі виробити якусь спільну для всіх точку зору у питанні про те, що є забороненим, а що ні [4].

Дискусійним є питання, кого слід визнавати суб'єктом міжнародних злочинів. Окремі автори вважають, що фізична особа не може нести кримінальну відповідальність за злочини міжнародного характеру. І у внутрішньому праві тільки суб'єкт-фізична особа може нести відповідальність за вчинення злочину. Існує думка, що коли йдеться про воєнні злочини суб'єкт правопорушення, яке носить міжнародно-правовий характер і суб'єкт відповідальності не збігаються, це різні феномени. Є автори, які вважають, що держава є суб'єктом міжнародно-правової відповідальності (політичної, матеріальної, моральної) за міжнародні злочини, при цьому слід розрізняти поняття «злочини міжнародного характеру» і «міжнародні злочини». Як висновок, слід зазначити, що теоретична дискусія навколо проблеми відповідальності високопосадовців за численні жертви у міждержавних та внутрішньодержавних конфліктах, вже давно має перейти у площину встановлення кримінальної відповідальності щодо конкретних осіб, винних у розв'язанні збройних конфліктів. Для цього, як перший і самий важливий крок, Україна має повернутися до питання щодо ратифікації Римського статуту [5].

Отже, питання відповідальності за вчинення міжнародних злочинів, особливо під час збройних конфліктів або війни між державами, є недостатньо врегульованим, права цивільних осіб під час збройного конфлікту є недостатньо врегульованими, прописаними та неналежним чином контролюються з боку держави, а тому дане питання потребує детального аналізу та, як наслідок, жорсткого контролю щодо дотриманням прав громадян, як під час мирного стану, так і під час збройного конфлікту або війни.

Література

1. Міжнародне гуманітарне право. Довідник для журналістів / М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, Н.В. Хендель. 2-ге вид., доповн. Одеса: Фенікс, 2015. 92 с.
2. Міжнародне гуманітарне право і права людини. Виклад фактів / Харківська правозахисна група; Харків, 2004. 20с.
3. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатівський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145с.
4. Рудюк С.П. Міжнародне гуманітарне право. Конспект лекцій. Київ: МО України, 2004. 201 с.
5. Лихова С.Я., Швець Р.В. Порушення норм гуманітарного права (актуальні питання ратифікації Римського статуту). / *Збірник наукових статей*. 2014.

Положай Ксенія Ігорівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Рівні права є однією з ознак правової держави. На сьогодні, надзвичайно актуальним є питання гендерної рівності (паритету). Гендерні аспекти є складовою всього комплексу завдань розвитку, як суспільства, так і держави.

Деякі проблеми обраної нами теми знайшли своє відображення у працях Н. Аніщука, Н. Боло-

тіної, О. Вороніної, Г. Даудової, О. Дашковської, Л. Грицяк, Ю. Івченко, Л. Кобелянської, К. Левченко, Т. Мельника, Н. Оніщенко, О. Рудневої та ін.

За останні роки, питання присвячені рівноправності жінок та чоловіків набирають першочерговості, оскільки відображають не просто невід'ємну частину прав громадян, а є передумовою соціальної справедливості та демократії. Україна, як держава, яка прагне забезпечити гендерну рівність в усіх сферах життя, за останній час зробила вагомий внесок у становлення нової демократичної держави з гендерною рівністю. Ніщо так не актуалізує питання гендерної рівності, як взаємозв'язок держави та суспільства, зокрема взаємовідносини між чоловіком та жінкою, як рівноправних громадян України. Поняття рівності між чоловіком та жінкою будується на відносинах, суть яких полягає у представництві обох статей, які можуть на рівних правах мати доступ до освіти і охорони здоров'я, управління і влади, мають рівні можливості досягти фінансової незалежності, працюючи на когось або керуючи власним бізнесом, реалізації своїх особистісних та професійних потреб та інтересів. Доволі специфічним фактором у досягненні гендерної рівності є наділення саме жінок повноваженнями і більш широкими можливостями в різних сферах розвитку суспільства, а також залучення чоловіків до процесу досягнення гендерної рівності. Таке поняття як «людина» є рівноцінним до понять «особистість», «індивідуальність», і характеризує насамперед особливе та специфічне розуміння, що відрізняє конкретну людину, як індивіда та особистість від усіх інших, не виключаючи і природних, і тілесних, і психічних й соціальних властивостей. Стать являє собою набір анатомічно-біологічних особливостей індивіда, на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки. Термін «стать» застосовують лише стосовно характеристик і поведінки, які впливають безпосередньо з біологічних відмінностей між чоловіками і жінками. А ось термін «гендер» є змодельованою суспільством та підтримуваний соціумом правовий інститут, що представляє певну систему цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що, насамперед, визначається соціальними, політичними, економічними і культурними контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їхньої статі.

Необхідно зазначити, що поняття «гендер» не визначено нашим законодавством.

За трактуванням Н. Аніщук, таке поняття як гендер будується на основі соціальної структури тому і є однією із головних проблем сьогодення. Факт, так званого гендерного застою, формується за критеріями, що закріплені в суспільстві і на фоні яких вимальовується загальна соціальна структура, яка вдало впливає на суспільство через законодавчі норми. Значення гендеру проявляється у тому, що дає змогу кожній особі, в не залежності від статі, самостійно вибудовувати свій соціальний статус у суспільстві, так само як і здатність саморозвитку та самореалізації своїх знань, навичок та вмінь. Такі категорії можуть впливати на освіту людини, на її професійні досягнення, навіть на її особисте життя, а в комплексі такі категорії дають реальні можливості реалізації себе, як окремого індивіда. Нажаль, через стереотипне мислення поняття гендер достатньо потерпіло та має викривлений зміст [1, с. 232].

Що стосується України, то положення про рівність усіх людей (а отже, і рівність статей) міститься в ст. 21 Конституції України: «Усі люди є вільні й рівні у своїй гідності та правах. Права й свободи людини є невідчужуваними та непорушними». Зауважимо, що рівність розглядається з позиції природних прав, які має кожна людина, і їх захист є обов'язком держави. Ст. 24 Конституції України найбільш повно викладає її зміст, де зазначено: «Громадяни мають рівні конституційні права й свободи та є рівними перед законом [2, с. 67].

Аналізуючи гендерну рівність із позиції забезпечення рівних трудових прав чоловіків і жінок в Україні, прослідковується досить позитивна сторона взаємовідносин. У сучасності норми Кодексу законів про працю України є найбільш ефективними у сфері трудових відносин щодо реалізації основних принципів охорони праці. Так, главою 12 Кодексу законів про працю України визначаються найважливіші та першочергові гарантії праці жінок. Норми даної глави проявляються у обмеженні праці жінок у відповідних сферах і в нічний час, особливості праці й надання соціальних пільг жінкам у період вагітності, жінкам, які мають дітей, а також низка інших, не менш важливих гарантій захисту [3, с. 211].

Рівень гендерної проблематики зростає кожний день, оскільки частково породжується на основі стереотипів, які суспільство «успішно» породжує («Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації» від 13.05.2014 р. 1263-VII) [4, с. 45]. Такий застарілий стереотип, що жінка це «берегиня домашнього вогнища», діє і сьогодні, більша частина чоловічого населення саме таке уявлення і має про роль жінки у соціальному житті. У свою ж чергу жінки, пов'язують чоловіків лише з робочою діяльністю. Тому такі речі можна трактувати як вияв гендерної нерівності в Україні. На сучасному етапі про подолання вказаних стереотипів свідчить

прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Цей закон є вдалим кроком щодо запровадження відповідних міжнародних стандартів міжстатевої рівності та є правовою базою забезпечення конституційного принципу рівних прав чоловіків і жінок [5, с. 56].

О. Руднева зазначає, що гендерна рівність – це принцип правового статус (становища) людини в державі, його складовими є рівні права, свободи та обов'язки жінки і чоловіка; врахування особливостей (фізіологічних, психологічних тощо) статей у правовому регулюванні; система засобів гарантування рівності статей у державі [6, с. 104].

За останній час виробилася тенденція щодо порушення та зловживання принципом гендерної рівності. Дивлячись з суб'єктивного боку принцип гендерної рівності є основою для забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків та жінок і тому ніяким чином не може порушувати моральні норми соціуму. Така аналізована діяльність свідчить про те, що проблематика гендерної рівності існує на міжнародному рівні і долати її буде вкрай важко, але можливо, з огляду на законодавчу базу. Наступним же є питання щодо ефективності такого механізму в державі [6, с. 108].

Отже, гендерна рівність жінок і чоловіків у нашій державі сприяє у наданні нормами законодавства рівних можливостей, які є регулятором функціонування механізму прав та обов'язків, а також захисту інтересів задля рівного співіснування в усіх сферах життєдіяльності. Основа таких рівних можливостей полягає у нормативно-правовій базі нашої країни. Але, при наявності законодавчої бази з питань забезпечення принципу гендерної рівності обох статей, розрив між чоловіками і жінками щодо їх можливостей залишається значним і тому займає одну з найважливіших проблем ХХІ століття, а все тому, що не має механізму реалізації гендерної рівності.

Література

1. Анішук Н.В. Гендерне насильство у правовому житті України: монографія / Одеса: Юридична література, 2007. 232 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. / *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кодекс законів про працю від 10.12.71 р.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації: Закон України від 13.05.2014 р. № 1263-VII: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1263-18>.
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
6. Руднева О. Гендерна рівність як принцип законодавства України. *Право України*. 2002. № 4. С. 104-108.

Попенко Юлія Костянтинівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Захист довкілля – одна з пріоритетних проблем, яку на сьогоднішній день вирішує європейська спільнота. Так, Європейська Комісія займає провідну роль в цьому процесі, це одна із інституцій ЄС, яка займається управлінням щодо реалізації програмам зовнішньої допомоги ЄС по всьому світу.

Серед світових фахівців, які досліджували різноманітні аспекти еколого-правового простору ЄС, слід назвати таких вчених, як: Г. Вінтер, О. Дубовик, П. Калініченко, Л. Кремер, В. Лозо, Н. Малишева, М. Микієвич, О. Мірошніченко, С. Кашкін, Н. Пахомова, Т. Реднікова, Л. Ентін, Н. Андрусевич, С. Кравченка та ін.

Політика Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища спрямована, по-перше, на підтримку і поліпшення екологічного стану у світі. По-друге, охоронау здоров'я людей. По-третє, зменшення видобутку корисних копалин або раціональне його використання. По-четверте, сприяння розв'язанню регіональних та глобальних проблем довкілля [1, с. 8].

Важливо зазначити, що в Європейському Союзі в галузі охорони навколишнього середовища діють такі директиви, як:

1. Директива Ради ЄС 96/62/ЄС щодо оцінки й менеджменту якості повітря у навколишньому середовищі.

2. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради з водної політики на місцевому рівні.
3. Директива Ради ЄС 91/271/ЄЕС з очищення міських стоків.
4. Директива Ради ЄС 91/676/ЄНС з охорони вод від забруднення нітратами із сільсько-господарських джерел.
5. Директива Ради ЄС 75/442/ЄЕС щодо відходів, зміни до якої було внесено Директивою Ради 91/156/ЄЕС
6. Директива Ради ЄС 91/689/ЄЕС про небезпечні відходи, зміни до якої було внесено Директивою Ради 94/31/ЄС
7. Директива Ради ЄС 96/61/ЄС щодо комплексних заходів запобігання забрудненню й контролю за ним [2] та інші.

Європейська Комісія, як постійно діючий виконавчий орган Європейського Союзу здійснює планування його діяльності з метою досягнення між конституційних домовленостей. У Договорі про ЄС, а саме у ст.17 (після внесених до нього змін Лісабонською угодою) здійснюються такі основні повноваження Європейської Комісії, як забезпечення виконання договорів, нагляд за застосуванням права ЄС, виконання бюджету та корегування програми, а також виконання координаційної, виконавчої та управлінської функцій [3].

Найважливішою особливістю Європейської Комісії є її законодавча ініціатива. Вона приймає нормативні акти у тому числі й щодо екологічної безпеки. Загальним керівництвом сферою охорони довкілля займається Комісар з питань навколишнього середовища, морських справ та рибальства. Парламент ЄС має право створювати постійні та тимчасові комітети. Комітети, створені на постійній основі, формуються залежно від предметів регулювання. Одним із таких комітетів є комітет з навколишнього середовища, охорони здоров'я й безпеки продуктів харчування. Він відповідає за такі напрямки, зокрема: охорона повітря, ґрунтів і води, переробка та зберігання відходів; зміна клімату; класифікація та маркування небезпечних відходів та речовин; заходи й угоди спрямовані на охорону навколишнього середовища; положення морського права, що стосується навколишнього середовища.

ЄС є базовою платформою для вирішення глобальних проблем, які постають перед людством, у тому числі для становлення правових засад єдиної екологічної стратегії і розробки загальноєвропейських принципів і національних систем законодавства про охорону навколишнього середовища, а також становлення та впровадження екологічних стандартів [4].

Власне модель партнерства є одним із найефективніших напрямів підвищення рівня вагомості екологічної політики ЄС у міжнародному аспекті. З одного боку, модель партнерства передбачає існування зацікавлених суб'єктів на всіх інституційних рівнях, які б могли бути «партнерами» у вирішенні назрілих екологічних проблем. З іншого – це існування пропозицій щодо практичної імплементації заходів з формування екологічної політики. Тобто, екологічна політика ЄС є однією із пріоритетних сфер процесу європейської інтеграції [5].

Отже, екологічні проблеми – це ті проблеми, які держава не в змозі вирішити самотужки. Створена в Європі потужна наднаціональна система управління охороною навколишнього середовища є гарантом стабільності, миру та економічного процвітання країн – членів.

Література

1. Бондар О.І., Тараріко О.Г., Варламов С.М. та інші. Впровадження європейських стандартів і нормативів у Державну систему моніторингу довкілля України. 2006. 264 с.
2. Збірник нормативно-правових актів ЄС у сфері охорони навколишнього середовища. 2004. 192 с.
3. Про Європейський Союз: договір від 07.02.1999 р. у редакції від 1 грудня 2009 року: www.minjust.gov.ua/file/23491.
4. Качурінер В.Л. Становлення та розвиток політики Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища та екологічних стандартів виробництва. 2013. С. 326-331.
5. Микієвич М.М. Європейське право навколишнього середовища. 2004. 256 с.

Ряснов Євген Сергійович

студент юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Наливайко О.І.**

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ДІЯЛЬНІСТЬ ОБСЄ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Питання миру між державами є надзвичайно актуальним, оскільки в умовах сьогодення є безліч варіантів вирішення конфліктів мирним шляхом. Так, діють міжнародні організації, діяльність яких допомагає забезпеченню миру та безпеки, однією з яких є ОБСЄ. Окрім цього, Україна приймає участь в діяльності ОБСЄ, а тому громадяни повинні чітко усвідомлювати, що саме робить зазначена міжнародна організація.

Міжнародне співтовариство не раз намагалося виробити єдиний механізм задля реалізації спільних зусиль з підтримання миру та безпеки. Створені ж структури часто виявлялися недієвими або недостатньо авторитетними щодо прийняття і, найважливіше, виконання рішень з окреслених питань. У ситуації, коли головний орган з підтримання миру та безпеки – Рада Безпеки ООН – не вирізняється дієвістю у недопущенні збройних конфліктів, важко вести мову про конструктивну роль регіональних об'єднань у цій сфері, серед яких і ОБСЄ як одна з найбільш перспективних регіональних міжнародних організацій у безпековій сфері, що має великі потенційні можливості [1].

Україна приймає активну участь в обговоренні актуальних питань розвитку архітектури загальноєвропейської безпеки, виступає за удосконалення інститутів і механізмів ОБСЄ, підтримує пропозиції учасниць ОБСЄ про розширення партнерської співпраці ОБСЄ з іншими світовими структурами з безпеки ООН, НАТО, ЄС, РФ. Україна є активним учасником миротворчої місії ОБСЄ. Основні зусилля щодо розвитку співробітництва Україна з ОБСЄ зосереджено на таких напрямках, як сприяння міжнародним спостерігачам під час парламентських і президентських виборів; оперативне інформування ОБСЄ про внутрішню ситуацію в Україні; розвиток економічних, соціальних і демократичних суспільних перетворень, перебіг правової реформи; забезпечення активної ролі України, як посередника Придніпровського врегулювання тощо. Україна активно працювала у складі Спільного консультативної групи щодо виконання положень Заключного акта Стамбульського саміту ОБСЄ [2].

Слід зазначити, що питанням забезпечення безпеки та співробітництва у Європі завжди приділялася увага, як у рамках міжнародного права, так і у форматі міжнародних організацій. Протягом останніх років відповідні процеси призвели до виникнення та розвитку системи Нарад з безпеки та співробітництва в Європі, які поступово перетворилися в ОБСЄ [3].

Зона ОБСЄ охоплює, як демократичні і розвинені європейські держави, так і авторитарні чи напівдемократичні з особливими уявленнями про демократію, азійські чи євразійські країни. Загальні цінності хоча і декларуються у документах ОБСЄ, але у різних частинах цієї зони трактуються протилежно: якщо демократія, то «суверенна» або її «азіатський» варіант, повага до суверенітету держави і можливість його порушувати для «захисту своїх громадян», економіка якщо і ринкова, але з потужним державно-олігархічним монополізмом і т.п. ОБСЄ як система колективної безпеки виявилася неефективною в умовах значно ускладненого міжнародного середовища безпеки з його новими викликами та вимогам [4].

ОБСЄ потребує серйозного реформування, створення нової моделі її функціонування, яка б враховувала нову ситуацію в Європі, кардинальні зміни безпекового середовища, появу нових викликів і загроз. Наразі відсутня схвалена країнами-членами єдина модель реформування ОБСЄ. Формуючи концептуальні підходи до реформування ОБСЄ, слід враховувати такі основні моменти: ОБСЄ має необхідний потенціал для розвитку, який необхідно ефективно використати в інтересах всіх її членів та Європи в цілому на основі принципу неподільності безпеки; потребує вдосконалення механізм прийняття рішень в Організації, доцільно опрацювати можливість перегляду консенсусного принципу із поступовим переходом до принципу якісно і кількісно кваліфікованої більшості [5]

Отже, діяльність ОБСЄ спрямована на забезпечення миру та безпеки на міжнародній арені, а тому ця організація є необхідною, особливо на сьогоднішній день. Проте, ОБСЄ потребує певних реформуваль, які були б спрямовані на кібербезпеку, боротьбу з тероризмом, екологічну і техногенну безпеку та більше зосереджувались на правах людини, які суттєво порушуються, особливо під час введення воєнного стану.

Література

1. Фалалєєва В. Особливості організації та діяльності ОБСЄ в умовах загострення невоєнних загроз / *Вісник Академії адвокатури України*. 2013.
2. Остащенко Ю. Україна в організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ). Київ.
3. Лобов Д.В. Статус ОБСЄ в адміністративно-правовому вимірі. *Право і суспільство*. 2011.
4. Роль ОБСЄ у формуванні європейського середовища безпеки. 2013.
5. Національний інститут стратегічних досліджень Єрмолаєв А.В. – ОБСЄ: сучасні виклики та перспективи розвитку. / Національний інститут стратегічних досліджень.

Семенкова Наталія Ігорівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Голобутівський Р.З.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМАТИКА МАЛОЗНАЧНИХ СПРАВ ЗА КАС УКРАЇНИ

На сьогоднішній день в Україні вже вступили в силу зміни до процесуальних кодексів. Так, вперше ввели такі поняття, як «малозначні справи», «малозначність позову», «врегулювання спору за участі судді». Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України), закріпив практику Європейського досвіду, відокремивши свою назву малозначності – «справи незначної складності», однак прогалини все одно залишились суттєві.

Питання впровадження у КАС України досліджували багато вчених, серед них такі, як: В. Горшенєв, М. Масленніков, Н. Саліщева, В. Лучін, А. Шергін та інші, проте питання малозначності є малодослідженим, тому що є новелою адміністративного процесу.

Варто зазначити, що КАС України, надає визначення поняття справ незначної складності серед усіх процесуальних кодексів України, отже – це адміністративна справа, у якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників, тощо, не вимагають проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання для повного та всебічного встановлення її обставин (п. 20 ч. 1 ст. 4 КАС України). На нашу думку, поняття є не досить ґрунтовним для тлумачення, однак позитивним є те, що воно знайшло своє відображення та законодавчо закріпилось.

Науковці зауважують, що виокремлення проваджень у рамках адміністративного процесу зумовлено низкою факторів. Насамперед кожне провадження має свою мету і коло завдань, які розв'язуються для досягнення цієї мети, та регламентуються адміністративно-процесуальними строками [3, с. 113].

Р. Куйбіда зазначає, що підготовче провадження є необхідною складовою судового процесу. На ньому вирішуються нагальні питання самого судового розгляду, спірні питання між сторонами, з'ясування можливостей щодо припинення спору (мирова угода), збирання доказового матеріалу. Завданням зазначеної стадії є розгляд справи у розумні строки, на доказовій базі, яка буде достатньою для вирішення спору [1, с. 478]. Справа незначної складності передбачає судом розгляд у спрощеному провадженні без підготовчого судового засідання, а отже: без виклику та повідомлень сторін, без оскарження справи у касаційній палаті Верховного Суду, без права довести свою точку зору безпосередньо у суді, а отже з порушеннями прав людини. Зазначимо, право людини на розгляд справи касаційним судом (в Україні Верховним Судом, який має палату касаційної інстанції) закріплено на міжнародному рівні Рішенням № R (95) 5 Комітету Міністрів Ради Європи від 07 лютого 1995 року, що рекомендував державам членам касаційне оскарження справ, щоб забезпечити права і свободи людини і громадянина.

Розгляд справи без виклику сторін, також є досить суперечливим моментом, тому що необхідно надати право кожному на судовий захист свого порушеного права безпосередньо. Особа повинна безпосередньо подати суду докази, пояснити свою точку зору, щодо обставин які склались. Суд в свою чергу повинен приймати рішення незалежно та враховуючи думки сторін, а не ґрунтуючись лише на власній переконливості.

КАС України у ч. 6 ст. 12 визначив, за якими критеріями українські суди будуть відбирати справи, та відносити до категорії «незначних», а саме: 1) яке саме значення має справа; 2) обраний спосіб захисту; 3) категорію та складність; 4) суспільний інтерес та кількість учасників; 5) думку сторін з приводу розгляду справи у порядку спрощеного провадження.

З наведеного вбачаємо, що справа незначної складності – це оціночна категорія, яку суд в ко-

жному окремому випадку вирішує окремо. На думку В. Котенко, підготовча стадія провадження є необхідно у спрощеному провадженні для з'ясування всіх обставин справи та вжиття заходів, які мають сприяти всебічному, об'єктивному розгляду і вирішенню справи по суті [2, с. 12]. Повністю погоджуючись з автором зауважимо, що на сьогоднішній день Україна внесла зміни до КАС України, імplementувавши міжнародний досвід зарубіжних країн, однак не пристосувала його до національного законодавства.

Отже, основною прогалиною справ незначної складності є не надання особі права на захист свого порушеного права.

Література

1. Куйбіди Р.О. Кодекс адміністративного судочинства України: наук.-практ. комент. / Центр політико-прав. реформ ; за заг. ред. Р.О. Куйбіди. 3-тє вид., допов. Київ: Юстініан, 2009. 976 с.
2. Костенко В.М. Реалізація права на звернення з адміністративним позовом: передумови та зміст / *Форум права*. 2009. № 2. С. 207-211.
3. Кіт Х.Т. Поняття підготовчого провадження в адміністративному процесі / *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 110-115.

Сєдих Юлія Олександрівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Талдикін О.В.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ЖИТТЯ І СМЕРТНА КАРА

На сьогоднішній день питання про смертну кару, як законне позбавлення життя, викликає дискусії у всьому світовому співтоваристві. Одні люто виступають проти застосування виключної міри покарання, вважаючи її не гуманною, інші наводять у відповідь масу доводів про необхідність «узаконеного вбивства», але досі світ не прийшов до єдиної думки. Чи Справедливо позбавляти життя людей за вчинення тяжких діянь? Чи правомірно забирати життя у тих, кому вона була подарована згори? Чи потрібна суспільству смертна кара? «Смертна кара є виняткова міра покарання, що полягає у фізичному знищенні засудженого шляхом розстрілу за вироком суду і на підставі і в порядку, передбаченому кримінальним і кримінально-виконавчим законодавством» [3, с. 19].

Історія виникнення такого покарання, як смертна кара тісно пов'язана з принципом талону, який активно застосовувався в давнину: правило «око за око, зуб за зуб» виправдовувало вбивство, як покарання за заподіяння смерті іншій особі. Причому, страта здійснювалася з особливою жорстокістю на центральних площах на очах у безлічі людей для залякування народу і запобігання нових злочинів; призначалася навіть тим, хто скоїв незначні правопорушення, наприклад, дрібну крадіжку. З розвитком цивілізації і правової свідомості суспільства, ставлення людей до даного виду покарання стало змінюватися. З'являються перші противники смертної кари, на думку яких, публічне позбавлення життя навпаки негативно впливає на оточуючих, породжуючи в них ще більш гірші якості. Однак, тюремне ув'язнення, яке стали застосовувати замість смертної кари, не змогло повністю викоринити її з практики. Незважаючи на те, що на дворі ХХІ століття, в багатьох країнах світу все ще активно застосовується найсуворіший вид покарання [1, с. 35].

Слід зауважити, що на відміну від більшості інших кримінальних санкцій, покарання у вигляді страти регулюється не тільки національним, але і міжнародним правом. Оскільки у світовій спільноті поки що немає єдиної позиції щодо допустимості смертної кари, міжнародно-правове регулювання в даній області йде по шляху прийняття рекомендаційних норм і укладення факультативних протоколів до міжнародних конвенцій.

Смертна кара - це порушення основних прав людини: вона суперечить праву на життя і праву не піддаватися жорстокому, нелюдському і принижуючому гідність поводженню. Вища міра покарання підриває цивільні взаємини в суспільстві і завдає шкоди гідності його членів [4, с. 118].

Смертна кара не має більший виховний вплив на злочинців, ніж інші види покарання і іноді застосовується диспропорційно по відношенню до бідного населення, меншин і представників політичної опозиції. Ніщо не може гарантувати того, що невинний не буде страчений. Наприклад, в США з 1976 року 123 людини були випущені з камер смертників після того, як були визнані невинними.

Скасування смертної кари – один з пріоритетів Ради Європи. Протягом тридцяти років вона

бореться за те, щоб в Європі вища міра покарання була поза законом і щоб скасування смертної кари стало універсальною цінністю. Так з 1997 року жодна людина не була страчена в державах-членах Ради Європи [1, с. 37].

Багато країн, у тому числі Японія і США, продовжують застосовувати смертну кару. Рада Європи взяла на себе зобов'язання продовжити боротьбу з цим жорстоким і нелюдським покаранням до повного скасування вищої міри покарання в Європі і в усьому світі.

Раніше смертна кара застосовувалася в більшості держав. Вища міра покарання досі існує в багатьох країнах, зокрема в США і Японії. Вона завжди була делікатним питанням, що викликає бурю емоцій, особливо після жакливого вбивства або терористичного акту. Багато хто виступає за смертну кару, вважаючи, що злочинець, який скоїв вбивство, заслуговує смерті.

У 1996 році Організація Об'єднаних Націй прийшла до висновку в своєму оновленому дослідженні, що не існує доказів того, що страта має більший страхітливий ефект, ніж довічне ув'язнення. За даними Американського союзу громадянських свобод в штатах, що застосовують смертну кару, рівень злочинності або число вбивств не нижче, ніж в інших штатах, що не застосовують смертну кару [2, с. 50].

Рада Європи була створена для того, щоб об'єднати Європу навколо загальних принципів верховенства закону, дотримання прав людини і демократії. У прийнятій в 1950 році Європейській конвенції про права людини значиться, що право людини на життя захищене законом і що ніхто не може бути позбавлений життя. Проте, в ній також передбачалася можливість позбавлення людини життя в результаті виконання смертного вироку, винесеного судом в тому випадку, якщо така міра покарання передбачається законом за скоєний злочин.

На початку 1980 рр. Рада Європи стала першою організацією, що бореться за скасування смертної кари, вважаючи її серйозним порушенням прав людини. Парламентська асамблея Ради Європи поступово переконала уряди держав відмовитися від подібної практики, щоб Європа стала першим регіоном в світі, остаточно заборонивши вищу міру покарання. У 1982 році Рада Європи нарешті прийняла Протокол № 6 до Європейської конвенції про права людини, перший юридично зобов'язуючий інструмент, що стосується скасування смертної кари в мирний час. На сьогоднішній день, цей документ ратифікували 46 з 47 країн-членів Ради Європи [3, с. 21], [4].

У 1989 році скасування смертної кари стало умовою вступу до Ради Європи для всіх нових країн-членів. З тих пір всі держави при вступі до Ради Європи зобов'язуються накласти негайний мораторій на вищу міру покарання і ратифікувати Протокол № 6. Були розроблені численні механізми контролю за дотриманням цих зобов'язань, при цьому допомагаючи державам застосовувати їх на практиці.

У 2002 році Рада Європи зробила важливий крок назустріч скасуванню смертної кари за будь-яких обставин, прийнявши Протокол № 13 до Європейської конвенції про права людини. Це призвело до повного скасування смертної кари, навіть по відношенню до злочинів, скоєних у воєнний час [5, с. 120].

В силу цього в країнах-членах Ради Європи з 1997 року не була страчена жодна людина. У Європі лише Білорусія, яка не входить до складу Організації, поки ще не наклала заборону на смертну кару.

В даний час Парламентська асамблея має намір поширити її на країни, що мають статус спостерігачів при Раді Європи. Це, зокрема, стосується США і Японії.

Література

1. Курочкін О. В. Деякі аспекти етнології насильства. *Наукові записки НаУКМА*. 2001. Т. 19. Теорія та історія культури. С. 35-38
2. Мечетная Н. Смертельный приговор. *Корреспондент*. 2011. № 23. С. 50-52
3. Нестеренко С. Застосування смертної кари та проблема захисту прав людини в інституті екстрадиції. *Юридичний вісник*. 2009. № 3. С. 19-24.
4. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари (зі змінами, внесеними Протоколом № 11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802.
5. Пилецкий С.Г. Смертная казнь: варварство или справедливость? *Социологические исследования*. 2010. № 6. С. 118-126.

Скорик Надія Олександрівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Грицай І.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ПРАВА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ПРАВОВА ДОПОМОГА В ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Збройні конфлікти та анексія Криму, що відбулися весною 2014 року, призвели до появи нової категорії громадян на території України, як внутрішньо переміщені особи. У рамках виконання своїх зобов'язань перед даною категорією осіб, український Парламент та Уряд розробили та затвердили національну нормативно-правову базу, що спрямована на захист прав внутрішньо переміщених осіб.

Проблема захисту та реалізації прав внутрішньо переміщених осіб залишається актуальною, тому нормативно-правові акти, що регулюють цю сферу суспільних, постійно зазнають змін. У січні 2017 року стали чинними зміни внесені до законодавства щодо надання безоплатної правової допомоги, відповідно до яких внутрішньо переміщені особи, а також особи, які звернулися із заявою про взяття їх на облік, як дану категорію осіб, визнані суб'єктами права на безоплатну вторинну правову допомогу.

У практичному розумінні це означає, що у випадку виникнення труднощів у реалізації чи захисті прав внутрішньо переміщених осіб, закріплених у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» або інших законодавчих актах, дана категорія осіб може звернутися за допомогою до найближчого бюро правової допомоги або місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Відповідно до статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», внутрішньо переміщені особи мають право на такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру. А громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, – на здійснення представництва інтересів осіб в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру, а також з питань, пов'язаних з отриманням довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, до моменту отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи [1].

Через тимчасову окупацію частини території України та фактичне функціонування органів влади, які працюють невідповідно до законодавства України, виникла ситуація за якої громадяни, що продовжують жити на окупованій території, не мають можливості отримати офіційних документів, які підтверджують юридично значущі факти, які визнаються Україною.

В законодавстві України не існує таких положень, які б дозволяли визнавати чинними документи, видані на тимчасово окупованих територіях.

Єдиним шляхом отримати, наприклад, свідоцтво про народження для дітей, які були народжені після тимчасової окупації території, що не перебуває під контролем України, є звернення до суду за встановленням факту народження громадянина України і видачею свідоцтва про народження. І після встановлення судом факту народження дитини, батьки зможуть отримати свідоцтво про народження у будь-якому відділі реєстрації актів цивільного стану. Така сама тривала процедура потребується для встановлення факту смерті та отримання свідоцтва про смерть для подальшого вступу у спадщину [2].

Однією з головних проблем в реалізації соціально-економічних прав внутрішньо переміщених осіб залишається складність процедури нарахування соціальних виплат, численні постанови Кабінету Міністрів для врегулювання даної процедури, лише ускладнили ситуацію. І черговою перешкодою в доступі до соціального та пенсійного забезпечення стало прийняття 8 червня 2016 року Урядом України постанови № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»

Дана постанова затвердила Порядок призначення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам та Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання чи перебування.

Відповідно до постанови головною умовою призначення всіх соціальних виплат переміщеним особам є проходження перевірки місця фактичного проживання чи перебування особи. Відсутність особи за вказаним нею місцем проживання тягне за собою прийняття рішення про відмову в призначенні виплат. Відновлення виплат можливе не раніше ніж через 2 місяці, а випадку скасування довідки не раніше ніж через 6 місяців [3].

Наступною головною проблемою в реалізації основних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб стали труднощі в отриманні документу про загальну середню освіту та продовження навчання у вищих навчальних закладах.

З метою організації роботи із реалізації права на освіту дітей з тимчасово окупованих територій, створюються освітні центри на базі вищих навчальних закладів, які працюють з 19 червня по 30 вересня. Для отримання документів про базову та повну загальну середню освіту, необхідних для здобуття вищої та професійно-технічної освіти, діти проходять річне оцінювання та державну підсумкову атестацію в уповноважених загальноосвітніх навчальних закладах за екстернатною формою, зарахування на яку здійснюється згідно з наказом керівника цього закладу [4].

Діти, зареєстровані, як внутрішньо переміщені особи, отримують державну цільову підтримку у вигляді: повної оплати за навчання для здобуття професійно-технічної та вищої освіти, соціальної стипендії, безоплатного проживання в учнівських та студентських гуртожитках та ін.

Отже, з виникненням такої нової категорії осіб, як внутрішньо переміщені особи, на території України, виникають і нові права та свободи, що потребують особливого механізму їх реалізації та захисту. Центри безоплатної правової допомоги є інструментом захисту прав незахищених верств населення. Законодавство України не регулює всі аспекти реалізації прав внутрішньо переміщених осіб, і тому саме центри безоплатно правової допомоги спрямовують свою діяльність на врегулювання суперечностей та відновлення порушених прав даної категорії осіб.

Література

1. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. (зі змінами і допов.) / *Відомості Верховної Ради України*. 2011 № 30-31. Ст. 382.
2. Лісова Ю. Правова допомога внутрішньо переміщеним особам. Національна практика. Приклади правових консультацій. Практичний посібник / Відп. ред. С. Марущенко; ступ. слова: А. Вишневський, Г. Христова. Київ: Логос, 2017. 110 с.
3. Права внутрішньо переміщених осіб: <https://helsinki.org.ua/prava-vnutrishno-peremischenyh-osib>.
4. Права внутрішньо переміщених осіб та правова допомога в їх реалізації: legalaid.gov.ua.

Смирницька Єлизавета Віталіївна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – д.ю.н., доцент Грицай І.О.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

БЕЗОПЛАТНА ПРАВОВА ДОПОМОГА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

За часи своєї незалежності Україна набрала келих обертів у своєму розвитку. Питання, що стосуються суспільства стають все більш, і більш актуальними. Гарантування прав і свобод людини і громадянина є, і залишається основним обов'язком демократичної держави. У забезпеченні реалізації прав і свобод людини громадянина, важливу роль відведено праву особи на правову допомогу. Застосування практики безоплатної допомоги, на сьогоднішній день містить багато недоліків. Сама ж система безоплатної допомоги є не зовсім ефективною. Тому це питання потребує вивчення і дослідження.

Проблеми безоплатної допомоги досліджували багато вчених, а саме: О.М. Бандурк, Т.В. Варфоломеева, А.Т. Комзюк, В.В. Копейчиков, О.Ф. Скакун, П.М. Рабиновича, С.Я. Фурс, І.Ю. Гловацький та ін.

В історичних джерелах та юридичній літературі знаходимо відомості про існування безоплатної правової допомоги, зокрема такої, що надавали адвокати. Так, згідно Кодексу українського народу «Права, по котрым судится малороссийский народ» 1743 р., адвокатом могли бути повнолітні, християнської віри, розумово й фізично повноцінні, світського стану чоловіки. Хоча їх робота оплачувалася, передбачалися випадки, коли адвокат повинен був здійснювати захист безкоштовно [1].

Частина 1 статті 59 Конституції України передбачає, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно [2].

Норми щодо надання безоплатної правової допомоги певним категоріям громадян містилися в законодавстві радянського періоду. Низкою законів така правова допомога регулювалася в Україні, а в статті 59 Конституції України закріплено, що кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно... [2].

Безоплатна первинна правова допомога включає такі види правових послуг: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Отримати таку допомогу має право кожен: звернутися за наданням зазначеної допомоги мають право не лише громадяни України, а й іноземні громадяни, особи без громадянства, біженці, тобто усі особи, які перебувають під юрисдикцією України [3].

Дана правова допомога включає такі види правових послуг: 1) захист від обвинувачення; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру. До того ж, право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу [3].

Як зазначає Міністр юстиції України П. Петренко, «Ми почали будувати дійсно ефективну систему захисту прав людини, яка стала одним із головних елементів реформи Міністерства юстиції. Мін'юст почав виконувати свої основні функції: просвітницьку роботу, захист прав громадян і забезпечення справедливості. Система безоплатної правової допомоги в Україні відбулася, і це одна з найбільш ефективних систем на теренах Європи, яка повністю відповідає стандартам доступу до правової допомоги закладеним в Європейській конвенції з прав людини» [4].

Серед інших осіб, які мають право на отримання безоплатної вторинної правової допомоги, зазначені ті особи, до яких застосовано адміністративне затримання або адміністративний арешт, а також підозрювані у вчиненні злочину особи, затримані органами дізнання та слідства, особи, до яких і запобіжний захід обрано тримання під вартою, та особи у справах яких відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України участь учасника є обов'язковою. Закріплення на рівні Закону права вищезазначених осіб на безоплатну правову допомогу свідчать про наближення українського законодавства до загальноприйнятих у демократичному світі стандартів захисту прав людини [5].

Якщо під час розгляду звернення про надання безоплатної первинної правової допомоги встановлено, що особа потребує надання безоплатної вторинної правової допомоги, орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, який розглядає звернення, зобов'язаний роз'яснити особі або її законному представникові порядок подання звернення про надання безоплатної вторинної правової допомоги [6].

На сьогодні в системі органів юстиції вже реалізовано можливість отримання безоплатної первинної правової допомоги, зокрема, на базі 733 громадських приймальні, що були створені при головних управліннях юстиції. Їхня робота регламентована наказом Міністерства юстиції України від 21 вересня 2011 р. № 3047/5 «Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги» [7].

Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу [8].

Отже, наша держава, спираючись на досвід зарубіжних країн, докладає чимало зусиль для повної реалізації права особи на безоплатну правову допомогу. Громадяни все більше дізнаються про своє право на безоплатну правову допомогу і реалізують їх.

Література

1. Гець О. Історичний та сучасний погляди на надання безоплатної правової допомоги адвокатами. *Юриспруденція: теорія і практика*. 2011. № 11. С. 23-27.
2. Конституція України від 28.06.1996 р. / *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
3. Личко В. Поняття безоплатної правової допомоги та деякі аспекти її надання в Україні. *Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського*: <http://www.nbuav.gov.ua>.

4. Офіційний веб-сайт Координаційного центру з надання правової допомоги: <http://legalaid.gov.ua/ua/component/content/article/137-novyny/veresen2016/1836-rada-yevropy-nadala-otsinku-systemi-bezoplatnoi-pravovoi-dopomohy-v-ukraini-vysnovkyta-rekomendatsii>.
5. Закон України «Про безоплатну правову допомогу»: Основні положення та підходи до впровадження: http://zakon_ukrajini_pro_bezoplatnu_dopomogu_osnovni_polozhennja_ta_pidkhodi_do_vprovadzhennja.
6. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI: <http://www.rada.gov.ua>.
7. Про затвердження Порядку роботи громадської приймальні з надання безоплатної первинної правової допомоги: Наказ Міністерства юстиції України від 21 вересня 2011 року № 3047/5: <http://khorol.just.gov.ua/info/77>.
8. Система безоплатної правової допомоги у цифрах: основні статистичні показники роботи системи протягом 2014 року / *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 3. С. 8-9.

Сойка Юлія Юрївна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Питання місцевого самоврядування є досить актуальним в умовах сьогодення. У зв'язку із тим, що Україна рухається у напрямку євроінтеграції і повинна виконати ряд реформ, перш ніж вступити у Європейський Союз. Так, однією із таких реформ є децентралізація влади та місцевого самоврядування.

В Україні цим питанням займаються безліч органів державної влади, а також досліджують науковці у своїх працях. Так, в країні активно функціонують Фонд сприяння місцевому самоврядуванню України, Асоціація демократичного розвитку та самоврядування України, Національна Рада узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів і місцевого самоврядування, Асоціація агентств регіонального розвитку України, Всеукраїнське об'єднання місцевого і регіонального розвитку «Міжрегіональний Союз», Асоціація сільських і міських рад України, Інститут місцевої демократії, розроблені концептуальні основи Програми ресурсного забезпечення місцевого і регіонального розвитку.

Є. Сенюшкін у своїй роботі наголошує, що одне з проблемних питань – співвідношення і можливість балансу між місцевими інтересами і загальнодержавними пріоритетами. При цьому навряд чи можна заперечити той факт, що ефективність діяльності органів місцевого самоврядування залежить від того, наскільки оптимально в організації місцевої влади збігаються інтереси держави й інтереси громад, державна виконавська вертикаль й ініціатива знизу.

Ще одна з проблем полягає в тому, що повноваження, надані законом органам місцевого самоврядування, дотепер належали і значною мірою продовжують залишатися у віданні і керівників виконавчої влади, які звикли вирішувати багато питань, виходячи з уявлень та інтересів, що відрізняються від інтересів місцевих спільнот. У результаті починаються спроби керувати органами місцевого самоврядування з боку структур виконавчої влади, порушувати закони, які регламентують діяльність місцевих рад та їхніх органів. Це нерідко призводить до виникнення протиріч між виконавчою і представницькою владою на місцевому рівні [5, с. 202].

Однією із основних є те, що реформа реалізована не у всіх адміністративно-територіальних одиницях. Занадто багато функцій не здійснюються органами виконавчої влади.

Також у своїй науковій праці Ю. Ковбасюк зазначив, що недостатньо використовуються можливості, надані Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», у сфері захисту місцевого самоврядування шляхом реалізації заходів відповідальності за не вирішення питань місцевого значення, розглянутих на місцевих референдумах, зборах, сходах громадян, рішень органів і посадових осіб місцевого самоврядування, прийнятих у межах їх повноважень [2, с. 3].

Також не у всіх територіальних громадах дійсно діє право «територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України», яке закріплене в Конституції України. Як показує досвід, як зазначає Є. Сенюшкін, місцеві ради не повною мірою реалізують свої права, гарантовані конституцією і законом. З іншого боку, виконанню ряду повнова-

жень заважає недостатнє фінансування. Одна з проблем полягає у відсутності чіткого розмежування в бюджеті засобів на виконання органами влади на місцях власних і делегованих повноважень. До того ж, нерідко на місцях не дотримуються деяких положень Конституції і Закону про місцеве самоврядування. Так, органи місцевого самоврядування часом приймають неправомірні рішення, оскільки не знають, які питання відносяться до виняткової компетенції сесії місцевої ради, як розмежовуються повноваження між радою, головою і виконкомом, за яким принципом має будуватися робота у виконавчому комітеті [5, с. 202].

На думку Р. Балабана, розвитку місцевого самоврядування в Україні перешкоджають три обставини: відсутність розвинутого громадянського суспільства, консервативна (номенклатурна) еліта на місцях, а також слабкість малого і середнього бізнесу [1, с. 25].

Також серйозною проблемою є суттєвий брак якісних кадрів, низька кваліфікація службовців органів місцевого самоврядування. Це призводить до неготовності кадрів сприймати інновації, розробляти й ухвалювати ефективні управлінські рішення, до неефективного використання фінансових ресурсів та неможливості ефективно освоїти субвенції. Нездатність та небажання місцевих чиновників до сприйняття нових технологій розроблення управлінських рішень здебільшого пов'язані з недостатньою поінформованістю про можливості підвищення кваліфікації та програми, що зараз популярні і пропонуються закордонними та вітчизняними партнерами [3, с. 69].

Україна намагається виявляти і одразу вирішувати ці проблеми. Так, в Концепції реформування місцевого самоврядування висвітленні основні проблеми і шляхи їх подолання [4].

Отже, під час проведення реформи місцевого самоврядування виникають безліч проблем, яких Україна намагається ліквідувати шляхом прийняття нормативно-правових актів. Звичайно, що на даний момент виявлено і ліквідовано не всі проблеми, але унормоване місцеве самоврядування можливе тільки тоді, коли будуть відсутні всі недоліки.

Література

1. Балабан Р. До питання про діалектику самоврядування в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАНУ* / Збірник. Київ: ІПЕНД, 2003. «Політологія і етнологія». Вип. 22. С. 20-28.
2. Ковбасюк Ю.В. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації [Текст] : наук. доп. / [редкол. : Ю.В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В.В. Толкованов та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. Київ: НАДУ, 2014. С. 4.
3. Корнєєва О.В. Основні проблеми проведення реформи децентралізації в Україні у 2014-2018 роках. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 68-69.
4. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінет Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р.
5. Сенюшкін Є. Реформування місцевого самоврядування в умовах демократичного транзиту: досвід України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. Вип. 4. С. 200-203.

Стешенко Радміла Юріївна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Наливайко О.І.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЯ ЯК ПРАВОВА ОСНОВА СУСПІЛЬНОГО ЛАДУ

Із встановленням нової державності, а саме здобуттям Україною незалежності значну зацікавленість науковців-правознавців зумовило дослідження конституційного формування, організації та здійсненні влади.

Термін конституція, пройшов через тисячолітню історичну еволюцію. Початок зародження Конституції пов'язують з часами Аристотеля, Візантійської імперії Юстиніана, і вже після певного проміжку часу термін з'являється у відомих працях Ш. Монтеск'є («Про дух законів», 1748 р.), Ж.-Ж. Руссо («Про суспільний договір», 1762 р.) В сучасний період Конституція відображає зміст Основного Закону держави, крім тих держав в яких правова система базується на прецедентному праві [1, с. 224].

Майже усі сфери діяльності суспільства охоплює Конституція, тому вона є актом вищої юридичної сили, головною ознакою якої є верховенство права. Конституція це своєрідний гарант прав і

свобод громадян з тісно пов'язаним конституційним положенням щодо прямої дії її норм. Сьогодні у судовій практиці важко знайти судові рішення, яке б ґрунтувалось на нормах конституції.

Але, треба зазначити, що в наш час у судовій практиці майже неможливо знайти хоча б одне рішення суду, яке б ґрунтувалось безпосередньо на нормах конституції.

Є очевидним, що багато статей прямої дії Конституції порушуються. В даному питанні Конституція стане реальним чинником стабільності суспільства і правопорядку тільки якщо її будуть безумовно дотримуватися, а це призведе до більш глибокого втілення в життя вимог, принципів та ідей народовладдя.

Правила та звичаї, які складаються не враховуючи положень Конституції та згідно яких фактично діє влада, ніяк не можуть називатися Конституцією, навіть фактичною.

Якщо розглядати Конституцію, як правовий документ, який має особливе значення в питанні формування, організації та здійснення влади, треба звернути увагу на те, що і в наукових виданнях, і в рішеннях Конституційного Суду України вона пов'язана з проблематикою установчої влади [2, с. 360]. Основний Закон має найвищу силу, тому що він визнається актом установчої влади, яка належить народу.

З питаннями народовладдя, організації та формування влади близько пов'язані питання щодо з'ясування поняття, що є суспільним ладом [3, с. 10-11].

Суспільний лад існує в межах конкретної держави та залежно від форми державами та її типу правління може бути демократичним, а значить, і конституційним, а може бути і кланово-олігархічним, із кримінальним відтінком, а може набувати ще більш загрозливих форм. Якщо досліджувати це питання з позицій діалектики, то і держава, і державний лад існує лише в певному суспільстві, одночасно будучи державно-правовою оболонкою цього суспільства [1, с. 228].

Визначення суспільного, державного та конституційного ладу повинні мати практичний і науковий сенс при розумінні їх у конкретному визначеному аспекті. Всі зазначені поняття діалектично взаємопов'язані та не можуть окремо існувати інакше, ніж теоретичні поняття. В реальному світі вони є частинами єдиного органічного поняття – конституційного, або державного, або суспільного, ладу, залежно від аспекту їх розгляду. Але ж центральним за сенсом для цього єдиного поняття є суспільний лад, як найбільш змістовне та широке поняття. Суспільний лад охоплює всі аспекти життєдіяльності суспільства [3, с. 10-11].

Отже, поняття «конституційний лад» є суто теоретично-понятійною категорією, а в реальному світі у сфері життєдіяльності суспільства і держави є їхніми конституційними засадами. Сам Основний Закон є правовою основою держави та суспільства, суспільного ладу, які побудовані на його засадах.

Згідно з В. Шаповалом, елементами державного ладу є тип державного правління та державного устрою [4, с. 282]. О. Прієшкіна, вживає такий термін, як «конституційний устрій», вважаючи його складовою частиною конституційного ладу. На її думку, для конституційного устрою, властиві формальні принципи організації політичної влади [5, с. 19]. Н. Богданова пов'язує конституційний лад з устроєм держави і суспільства [6, с. 161]. Можна зазначити, що терміни «державний устрій», «державний лад», «конституційний устрій» вживаються довільно та без належного з'ясування їх змісту.

Вважаємо, що поняття суспільного ладу є більш широким поняттям, яке є базовим по відношенню до понять конституційного і державного ладу, тому має сенс використовувати наступне визначення: конституційний лад – це такий суспільний лад, який побудований на конституційних, демократичних засадах, тобто на засадах народовладдя.

Література

1. Анатолій Мацюк «Конституція – права основа суспільного ладу, формування, організації та здійснення влади народу» / *Публічне право* 2014. № 1. С. 224.
2. Максакова Р.М. Сучасні підходи до визначення поняття та змісту установчої влади / *Право та державне управління*. 2010. № 1. С. 7-10.
3. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: [монографія] / Ю.Р. Мірошніченко; За ред. О.Л. Копиленка. Київ: «Фенікс», 2012. 360 с.
4. Основи конституційного ладу України: [навч. посібник] / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков, В.В. Медведчук. Москва: Просвещение, 1997. 206 с.
5. Шаповал В.М. Державний лад країн світу / Київ: Український центр Правничий студій, 1999. С. 282.
6. Прієшкіна О.В. Конституційний лад України: Актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку: [монографія] / Одеса: Фенікс, 2008. 280 с.
7. Богданова Н.А. Система науки конституційного права / Москва, МАУП, 2001. 256 с.

Татаренко Анастасія Юріївна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Талдикін О.В.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СПЕЦИФІКА САНКЦІЙ В НОРМАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Інститут конституційно-правової відповідальності є важливим елементом механізму захисту Конституції України, який спрямований на забезпечення режиму конституційної законності, стабільності конституційного ладу, реалізації прав і обов'язків суб'єктів конституційних правовідносин, а також дотримання органами і посадовими особами, що беруть участь у здійсненні публічної влади, норм Конституції України та інших актів конституційного законодавства [1, с. 45].

Конституційно-правова відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, яка полягає у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкта (позитивний аспект) і забезпеченому державою юридичному обов'язку суб'єкта конституційних правовідносин за рішенням судового чи іншого державного органу зазнати обмежень переважно організаційного характеру, що передбачені санкціями норм конституційного законодавства у випадку вчинення ним конституційного правопорушення (негативний аспект).

Крусян А.Р зазначає, що Конституційно-правову відповідальність слід розглядати як окремий вид юридичної відповідальності, якому притаманні такі особливості:

- комплексний (системоутворюючий) характер для визначення кола протиправних діянь та встановлення загальних засад розвитку інших видів юридичної відповідальності;
- політичний характер, зумовлений специфікою конституційних правовідносин і необхідністю легалізації та легітимації публічної влади;
- публічний характер визначається шкодою, що завдається народу, державі;
- конституційно-правова відповідальність включає позитивний (відповідальну поведінку) та ретроспективний (за вчинення конституційного делікту) аспекти;
- державний (суспільний) осуд та застосування примусових заходів впливу (частіше організаційного, ніж особистого характеру);
- особливе коло суб'єктів, серед яких, окрім фізичних осіб, можуть бути юридичні особи (державна, об'єднання громадян, органи державної влади та місцевого самоврядування);
- відсутність єдиної процедурно-процесуальної форми її реалізації та здійснення юрисдикційних функцій різними інстанціями;
- особливі підстави її застосування, зокрема склад конституційного делікту [4, с. 73].

Підстави конституційно-правової відповідальності – це ті об'єктивні обставини, за яких відповідно до конституційно-правових норм вона настає.

В. Виноградов, окрім юридичної і фактичної, виділяє ще й процесуальну підставу конституційно-правової відповідальності, під якою розуміє рішення компетентного суб'єкта (інстанції відповідальності) про застосування певної конституційно-правової санкції за конкретний конституційний делікт. При цьому зазначає, що для настання конституційно-правової відповідальності необхідна наявність усіх трьох підстав. Важливою є також їх послідовність: перш за все, повинна бути конституційно-правова норма, яка встановлює модель поведінки і санкцію за відхилення від неї. Потім може виникнути фактична підстава – діяння, яке не відповідає конституційно-правовій нормі. При наявності норми і діяння, яке їй не відповідає, уповноважена інстанція в порядку, встановленому конституційно-правовими нормами, може визначити міру конституційно-правової відповідальності за вказане діяння [2, с. 432].

Слід звернути увагу на те, що дискусійним у конституційно-правовій науці залишається питання доцільності вичерпного визначення та закріплення підстав конституційно-правової відповідальності. Однак ч. 2 ст. 58 Конституції України встановлює [1, с. 34], що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення. Зазначене положення було підтверджено рішеннями Конституційного Суду України.

Характерною рисою конституційно-правової відповідальності, що відрізняє її від інших видів юридичної відповідальності, є специфічність її санкцій. Під поняттям «санкція» розуміють: заходи, що застосовуються до правопорушника й тягнуть для нього певні несприятливі наслідки; структурну

частину норми права, яка вказує на можливі міри державного впливу щодо порушника даної норми; постанову повноважного органу (посадової особи), якою дозволяється застосування мір примусу (санкція прокурора, судді).

Конституційно-правові санкції є досить різноманітними. За порядком застосування вони розподіляються на основні та додаткові. Наприклад, ст. 111 Конституції України передбачає такі санкції, як усунення Президента України з поста Верховною Радою України у порядку імпічменту (основна санкція) [1, с. 67].

Негативні конституційно-правові санкції – міри відповідальності та міри правового захисту – за способом законодавчого примусу, цілями та наслідками застосування поділяються на:

1. Правопоновлюючі санкції, реалізація яких спрямована на поновлення порушеного права, має на меті компенсацію шкоди, завданої порушенням конституційно-правових приписів (скасування незаконних актів органів публічної влади, визнання результатів виборів або референдуму недійсними);

2. Санкції припинення – міри правового впливу, що мають на меті припинити протиправну поведінку, забезпечити належну реалізацію суб'єктом конституційно-правових відносин покладених на нього обов'язків (тимчасова заборона (зупинення) окремих видів або всієї діяльності об'єднання громадян, введення режиму надзвичайного стану);

3. Штрафні (каральні) санкції – міри конституційно-правової відповідальності, що мають на меті покарання правопорушників (недовіра Кабінету Міністрів України, розпуск парламенту, процедура імпічменту Президента України)

Основна мета застосування конституційно-правових санкцій – здійснення організуючого, стимулюючого, превентивного (профілактичного) впливу на суб'єктів конституційних правовідносин.

Санкції конституційно-правової відповідальності, тобто її форми і міри відрізняються особливою різноманітністю. Утім їх об'єднуючою ознакою залишається політичний характер санкцій і подальші негативні політичні наслідки для суб'єктів, що здійснили конституційний делікт.

Як зауважує Заяць Н, що санкціям у конституційному праві притаманні певні особливості.

По-перше, вони застосовуються для забезпечення належного виконання конституційно-правових норм, підтримання режиму конституційної законності та стабільності конституційного ладу, стимулювання ефективної роботи органів державної влади та місцевого самоврядування.

По-друге, конституційно-правова санкція, як правило, є узагальненою та застосовується у разі порушення системи норм конституційного права. При цьому, оскільки конституційно-правові санкції не існують як санкції конкретних норм, то і формулюються вони часто не в якості частини певної правової норми, а як самостійні норми у вигляді диспозиції.

По-третє, викладені вище особливості конституційних санкцій відображають риси як позитивної (перспективної), так і негативної (ретроспективної) конституційно-правової відповідальності та суттєво відрізняються від заходів покарання в інших видах юридичної відповідальності, зокрема передбачають організаційні, моральні, матеріальні несприятливі наслідки для правопорушника.

По-четверте, конституційно-правові санкції застосовуються широким колом уповноважених суб'єктів – органами законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування, посадовими особами – щодо непідзвітних і непідпорядкованих їм суб'єктів, тим самим відрізняючись від дисциплінарних стягнень, які застосовуються до працівників і службовців у порядку підлеглості вищестоящими органами.

По-п'яте, притягнення до конституційно-правової відповідальності та застосування конституційно-правових санкцій не тягне для правопорушника судимості, що характерно для кримінальної відповідальності [3, с. 95].

Висновок. Сформульовано основні результати проведеного дослідження. Неоднозначність у поглядах на конституційно-правову відповідальність може бути вирішена за допомогою прийняття закону, який нормативно визначить поняття конституційно-правової відповідальності, поняття конституційно-правового делікту, окреслить коло її об'єктів та суб'єктів, надасть перелік підстав ретроспективної відповідальності (оскільки надати такий перелік для позитивної відповідальності не вбачається можливим) та суб'єктів, які можуть застосовувати санкції, а також врегулює інші питання конституційно-правової відповідальності.

Література

1. Конституція України від 30.09.2016. ст. 34, ст. 45, ст. 67. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Виноградов В. А. Конституционная ответственность: вопросы теории и правового регулирования. Москва, 2000. 432 с

3. Заяць Н. Конституційно-правова відповідальність органів в Україні. *Право України*. 2014. № 12. С. 95-103.

4. Крусян А. Р. Конституційна відповідальність у функціональному механізмі сучасного українського конституціоналізму. *Митна справа*. 2008. № 6. С. 73-78.

Тронєв Владислав Олегович
студент юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Степаненко К.В.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ДОКУМЕНТІВ В УМОВАХ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

Європейський союз (далі – ЄС) включає не тільки єдиний ринок товарів і послуг, але й це також простір для правових цінностей, закріплені в установчих договорах ЄС і Хартії ЄС про основні права, незважаючи на те, що право ЄС мало і має здебільшого економічну спрямованість. У Хартії неодноразово порушувалося питання про співвідношення принципу поваги прав людини і реалізації економічних свобод внутрішнього ринку ЄС [8, с. 208]. Можливо, краще говорити про вплив даного загально визнаного принципу міжнародного права на реалізацію свобод внутрішнього ринку, який може бути як негативним, так і позитивним. Негативний аспект взаємодії має місце, коли захист прав людини є підставою для обмеження економічних свобод внутрішнього ринку, які можуть розглядатися як обґрунтовані і відповідають праву ЄС, так і суперечать йому.

Позитивний аспект полягає в тому, що дотримання прав людини сприяє підвищенню ефективності функціонування внутрішнього ринку, тобто фактично виступає засобом досягнення даної мети (адже інтереси всіх сторін забезпечено). У цій статті буде розглянуто саме зазначений аспект на прикладі впливу дотримання права на захист персональних даних (або інакше – «Захист даних особистого характеру») на ефективність функціонування економічних свобод внутрішнього ринку ЄС [6, с. 41]. Основну увагу приділено реформі правового регулювання ЄС у сфері захисту персональних даних, що мала місце у минулому році. Двома з десяти пріоритетних напрямків діяльності Європейської комісії, проголошених її головою Ж.-К. Юнкером, виступали більш поглиблений і рівноправний (справедливий) єдиний внутрішній ринок і забезпечення простору правосуддя та основних прав людини, заснованих на взаємній довірі.

Внутрішній ринок, будучи центром європейської інтеграції, являє собою одне з основних досягнень ЄС і один з головних активів в умовах глобалізації. Він за підсумками 24-річного існування ЄС характеризується:

- 1) спрощеним доступом споживачів до численних товарів і послуг з низькими цінами;
- 2) перевагами підприємств від ринку збуту та підтримки конкуренції; для громадян, працівників, підприємців, підприємств і споживачів, наприклад, завдяки утворенню нових робочих місць та економічному зростанню в цілому [6, с. 39].

Однак на даний момент потенціал внутрішнього ринку не використовується повною мірою через або незнання права ЄС, або його невиконання або неналежного застосування державами-членами; зберігається також багато економічних, правових та інших перешкод. До того ж правове регулювання внутрішнього ринку має приводитися у відповідність з реаліями сьогодення до числа яких належать різні інновації (електромобілі, економні лампи, енергозберігаюче опалювання і т.п.) і нові організаційні форми підприємств. Підвищення ефективності внутрішнього ринку можливо шляхом усунення все ще залишилися правових і неправових перешкод, на шляху реалізації свободи руху товарів і послуг. Останнє було неодноразово проголошено в якості пріоритетного напрямку у щорічних рапортах зростання (зокрема, в Рапорті на 2017 рік ще підкреслювалася необхідність створення єдиного цифрового ринку) [11, с. 251]. Також, спираючись на переваги внутрішнього ринку, досягнуті за останні роки, Комісія прийняла цілий комплекс заходів, щоб створити споживачам і підприємствам нові перспективи. Зокрема, в 2015 році вона розробила документ під назвою «Стратегія єдиного ринку», в котрим планується вжити заходів стимулювання економічного зростання та збільшення кількості робочих місць, а також поглиблення співпраці в рамках внутрішнього ринку і підвищення рівня його справедливості. Комісія пропонує прийняти три групи заходів: заходи, спрямовані на створення можливостей для споживачів, фахівців і підприємців за допомогою збалан-

сованого розвитку економіки спільного споживання, створення «паспорту послуг» для компаній, зміна правового регулювання професій; заходи, що сприяють модернізації та інноваційній допомозі в більш прозорих та ефективних державних закупівлях, удосконалення правового регулювання інтелектуальної власності, модернізації системи стандартизації; заходи, що забезпечують доставку товарів, якою зазвичай користуються споживачі і підприємці, завдяки новому підходу Директиви про послуги на внутрішньому ринку [1, с. 382].

Спільне використання персональних даних часто виступає нарівні з товарами і послугами в якості складової економіки спільного споживання, яка, в свою чергу, служить одним з інструментів досягнення цілей, визначених Комісією в Стратегії для єдиного ринку 2015 року. Захист персональних даних продавців і споживачів має велике значення для забезпечення і підтримання довіри різних діючих на ринку суб'єктів. Таким чином, виходячи з аналізу Стратегії, одним із інструментів підвищення ефективності єдиного внутрішнього ринку виступає захист персональних даних, яка, в свою чергу, є невід'ємною частиною простору правосуддя і основних прав людини (у формулюванні назви одного з пріоритетних напрямків діяльності Комісії ЄС).

Технологічний прогрес і глобалізація створили багато різних проблем при реалізації фізичними особами свого права на захист персональних даних, з якими, природно, зіткнулися і в державах-членах ЄС і в самому ЄС в цілому. Персональні дані завдяки сучасним технологіям переміщуються більш вільно, приватні компанії та органи державної влади використовують персональні дані в небувалих раніше масштабах, фізичні особи все більше і більше відкривають доступ до своїх даних. Захист персональних даних є невід'ємною частиною правового регулювання в рамках інформаційного суспільства [7 с.728]. Та й самостворення і розвиток внутрішнього ринку призвело до істотного збільшення обсягів транскордонно переміщуваних персональних даних в рамках ЄС. Наслідком всього цього є необхідність постійного вдосконалення механізму правового регулювання ЄС у цій сфері.

Право на захист персональних даних в актах первинного права Європейського Союзу Двума з десяти пріоритетних напрямків діяльності Європейської комісії, проголошених її головою Ж.-К. Юнкером, виступали більш поглиблений і рівноправний (справедливий) єдиний внутрішній ринок і забезпечення простору правосуддя та основних прав людини, заснованих на взаємній довірі.

Внутрішній ринок, будучи центром європейської інтеграції, являє собою одне з основних досягнень ЄС і один з головних активів в умовах глобалізації. Він за підсумками 24-річного існування ЄС характеризується:

- 1) спрощеним доступом споживачів до численних товарів і послуг з пільговими цінами;
- 2) перевагами підприємств від ринку збуту та підтримки конкуренції;
- 3) високими вимогами до безпеки та захисту навколишнього середовища. Реалізація економічних свобод внутрішнього ринку сприяє появі нових можливостей [9, с. 452].

Що стосується правової основи права на захист даних особистого характеру, то слід передусім звернутися до Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЕС) і Хартії ЄС про основні права 2000 р. (далі – Хартія).

У ДФЕС право на захист персональних даних передбачено в ст. 16 (колишня ст. 286). Дані норми спрямовані на захист права індивіда самостійно приймати рішення про використання його персональних даних, що надзвичайно важливо в світлі величезних обсягів зібраних, використаних і переданих персональних даних.

Так, ст. 16 закріплює, що Європейський парламент і Рада в рамках звичайної законодавчої процедури приймають правила про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних інститутами, органами і установами Союзу, а також державами-членами при здійсненні діяльності, яка входить у сферу застосування права Союзу, і про вільне переміщення таких даних. У ДФЕС передбачається, що дотримання цих правил знаходиться під контролем незалежних органів.

Так, Хартія ЄС про основні права (ст. 8) гарантує кожній людині право на захист належних до неї персональних даних, право на отримання доступу до зібраних щодо неї даних, і право на усунення в них помилок. Крім цього дана стаття передбачає підстави обробки таких даних [2, с. 144]. Так, вона повинна проводитися сумлінно (тобто без маніпуляцій), у чітко визначених цілях, з згоди зацікавленої особи або за наявності інших правомірних підстав, передбачених законом. Ст. 8 також містить положення, що дотримання правил захисту, обробки, доступу та можливості виправлення помилок у відповідних даних підлягає контролю з боку незалежного органу. Право на захист персональних даних, у свою чергу, ґрунтується на праві кожного на повагу до приватного та сімейного життя, його житла та кореспонденції, закріплене у ст. 7 Хартії. Але також необхідно зазначити, що згідно з п. 3 ст. 52 Хартії Союз не має права додатково обмежувати право на повагу до приватного та сімейного життя порівняно з обмеженнями, які допускає п. 2 ст. 8 Європейської конвенції про захист прав

людини і основних свобод 1950 р. [4, с. 532].

На даний момент ще діють такі акти вторинного права ЄС у сфері захисту персональних даних – Директива 95/46 про захист фізичних осіб при обробці і вільному обігу персональних даних, а також Рамкове рішення 2008/977 про захист даних особистого характеру, що використовуються в рамках співпраці поліцейських та судових органів у кримінальних справах. Вони втратять чинність 25 травня 2018 р. і будуть замінені відповідно Регламентом 2016/679 про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних і вільному переміщенні (Загальний регламент про захист персональних даних) та Директивою 2016/680 про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних компетентними властями з метою запобігання, розслідування, затримання або судового переслідування у зв'язку з вчиненням кримінальних правопорушень або виконання кримінального покарання, а також стосовно вільного переміщення таких даних. Дані Регламент і Директива прийняті Парламентом і Радою в квітні 2016 р. в рамках реформи за захист персональних даних, яка була ініційована Комісією [3, с. 74].

Так, згідно зі звітами Комісії про її діяльність за 2015 і 2016 роки ЄС продовжував розвивати політику у сферах правосуддя, основних прав людини і громадянства, яка спирається на основні цінності: демократію, свободу, терпимість і правова держава. Діяльність Комісії була спрямована на поліпшення захисту основних прав людини у сферах захисту даних, передачі інформації особистого характеру і прав споживачів. Зокрема, Комісія виконала зобов'язання провести реформу захисту даних в ЄС, спрямовану на підвищення забезпечення права громадян на захист персональних даних, який є одним з основних прав ЄС.

Реформа була запропонована Комісією в 2012 році і включає два основних інструменти: загальний регламент щодо захисту даних, і директива щодо захисту даних, призначених для поліцейських влади та органів кримінального правосуддя [5, с. 58]. Дана реформа є невід'ємним елементом єдиного цифрового (електронного) ринку та європейської програми безпеки. У свою чергу, реформування єдиного цифрового ринку направлена на усунення національних бар'єрів у сфері телекомунікацій, авторських прав і захисту даних, які перешкоджають громадянам ЄС користуватися певними товарами і послугами, а компаніям і підприємцям-початківцям в секторі Інтернету – усіма перевагами цифрового ринку. У 2015 році робота над реформуванням правового регулювання у сфері захисту даних була інтенсифікована і на кінець року за підсумками переговорів було досягнуто згоди Комісії з Парламентом і Радою щодо цілісності реформи. Так, у квітні 2016 року тексти Регламенту 2016/679 і Директиви 2016/680 були прийняті Парламентом і Радою і вступають в силу в 2018 році.

Перш ніж перейти до характеристики основних положень Регламенту 2016/679 (далі – Регламент), слід зупинитися на таких ключових поняттях, як «персональні дані» та «обробка персональних даних». Так, закріплене в Регламенті визначення персональних даних (ст. 4) ширше визначення, сформульованого в директиві 95/46 (ст. 2), що скасовується ним. У Регламенті під персональними даними розуміється будь-яка інформація, що створює досить широке поле для розуміння даної сфери.

У 2015 році Комісія розпочала реалізовувати стратегію, спрямовану на усунення перешкод зв'язку в рамках єдиного електронного (цифрового) ринку, які позбавляють громадян ЄС користуватися перевагами від вибору товарів і послуг, а підприємства в Інтернет-сфері можливості повною мірою брати участь у майбутньому розвитку сектора цифрових технологій. У грудні 2015 року Рада і Парламент дійшли згоди щодо запропонованих Комісією нових правил забезпечення підвищеного рівня безпеки мереж та інформації. Йдеться про директиву, що стосується заходів щодо забезпечення загального високого рівня безпеки Інтернету та інформації в ЄС [9, с. 159].

Інформація, що відноситься до ідентифікованого (інакше – певного) або може бути ідентифікованим (інакше – що піддається визначенню) фізичній особі. Фізична особа, яка може бути ідентифікована – це той, хто може бути встановлений прямо або опосередковано, зокрема, завдяки імені, ідентифікаційним номером, даними про місцезнаходження, Інтернет-ідентифікатора або одного та кількох характерним для цього рисам особи, що належать до її фізичної, фізіологічної, генетичної, психічної, економічної, культурної або соціальної індивідуальності. Згідно ст. 4 Регламенту, обробка даних — це будь-яка операція або їх сукупність, здійснювана з допомогою автоматизованих засобів або без неї, наприклад, збір, реєстрація, організація, структурування, зберігання, приведення у відповідність або зміну, використання, передача, розповсюдження чи інший будь-який спосіб забезпечення до них доступу, погодження або об'єднання, обмеження, знищення.

Регламент захищає основні права і свободи фізичних (а не юридичних) осіб незалежно від їх громадянства і місця проживання і, особливо, право на захист персональних даних [7, с. 721]. Регламент містить норми, спрямовані на захист прав фізичних осіб при обробці їх персональних даних, а також норми, пов'язані з вільним переміщенням таких даних. Щоб внутрішній ринок функціонував

належним чином, необхідно, щоб свобода руху персональних даних в ЄС не була обмежена, не заборонена з причин, пов'язаних із захистом фізичних осіб у зв'язку з обробкою їх персональних даних.

У преамбулі Регламенту, зокрема, зазначається, що він спрямований на зміцнення і зближення економік держав-членів ЄС в рамках внутрішнього ринку. Це в черговий раз підтверджує значимість дотримання права на захист персональних даних для підвищення ефективності функціонування внутрішнього ринку ЄС. Регламент Комісія розцінює як основний крок на шляху зміцнення основних прав громадян в еру цифрових технологій, а також полегшення підприємницької діяльності шляхом спрощення застосовуються до компаній правових норм у рамках єдиного цифрового ринку [11, с. 248]. Регламент містить норми, спрямовані на усунення перешкод для функціонування внутрішнього ринку, існуючих з-за різних і часом суперечать один одному підходів до правового регулювання захисту даних в членах ЄС. Іншими словами, на даний момент має місце фрагментація правового регулювання у цій сфері, що призводить до правової невизначеності, зокрема, до спотворення конкуренції, перешкод для здійснення підприємницької діяльності, пов'язаних з додатковими витратами (особливо для малих і середніх підприємств), а також до нерівної захист фізичних осіб.

У зв'язку з цим не можна не порівняти аналізований Регламент з діючою Директивою 95/46. Якщо звернутися до доктрини, то чинне правове регулювання ЄС в сфері передачі персональних даних характеризується як чітке і забезпечує вільне переміщення даних в рамках Союзу, але обмежує їх передачу в треті країни. Директива спрямована на гармонізацію захисту основних прав і свобод фізичних осіб при обробці персональних даних і на забезпечення їх вільного переміщення між державами-членами (ст. 1). Здавалося б, її цілі і принципи заслуговують лише позитивної оцінки, однак на практиці вона не дозволила запобігти фрагментації в реалізації права на захист даних в рамках всього ЄС, яка виникла через її різної імплементації і різного застосування в державах-членах ЄС [9, с. 151]. Тут слід звернутися також до характеристики регламенту і директиви як актів вторинного права ЄС, тобто прийнятих інститутами ЄС. Так, за ст. 288 ДФЕС регламент є обов'язковим в повному обсязі і підлягає прямому застосуванню у всіх державах-членах, директива має обов'язкову силу для кожної держави-члена, кому вона адресована, щодо результату, якого потрібно досягти, але залишає в компетенції національних інстанцій вибір форми і способів досягнення. Виходячи з цього, стає зрозуміло, чому замість Директиви 95/46 був прийнятий акт саме у формі регламенту.

Інтерес представляють дані опитування, проведеного фірмою «Євро-барометр». Так, державні органи влади користуються більшою довірою, ніж комерційні структури (66 % опитаних); дві третини європейців (67-69 %) турбуються, що не мають повного контролю над своїми персональними даними, і побоюються, що їх дані, передані юридичним особам, які можуть бути використані для інших цілей; більше 4 європейців з 10 воліли б, щоб захист даних регулювалася на рівні ЄС (45 %), тоді як трохи менша частка (42 %) – на національному рівні [7, с. 724].

Регламент створює єдине правове регулювання ЄС в сфері захисту персональних даних, яке має посилити право на захист даних і зробити так, щоб люди довіряли структурам, яким вони повідомляють свої дані. Застосування даного регламенту повинно, природно, позбавити підприємців від зайвих витрат. За попередніми оцінками Європейської Комісії, усунення таким чином адміністративних перешкод заощадить приблизно 2,3 млрд. євро в рік [6, с. 44].

Сфера дії Регламенту, закріплена в 2 ст., не поширюється на обробку персональних даних, вироблену в рамках діяльності, нерегульовану правом ЄС; державами-членами при здійсненні діяльності у відповідність з главою 2 розділу 5 Договору про Європейський Союз («Спеціальні положення про спільну зовнішню політику і політику безпеки»); фізичною особою у межах виключно особистою або домашньої діяльності. Регламент не застосовується до обробки персональних даних, що підпадають під сферу дії Директиви 2016/680, а також до обробки персональних даних інститутами, органами, агентствами Союзу, оскільки це не входить до сфери дії Регламенту 45/200136. При цьому слід зазначити, що Регламент застосовується без шкоди Директиві 2000/31, що стосується правових аспектів надання послуг інформаційного суспільства, зокрема, в електронній торгівлі, в рамках внутрішнього ринку ЕС38.

Також необхідно мати на увазі положення ст. 23, в якій закріплені підстави обмеження дії деяких прав і обов'язків, передбачених Регламентом. Серед таких підстав виступають національна безпека; оборона; громадська безпека; забезпечення незалежності правосуддя; запобігання та виявлення, розслідування злочинних (кримінальних) діянь або переслідування осіб за їх вчинення [3, с. 82]. Таким чином, є сфери (наприклад, в рамках діяльності, що представляє собою суспільний інтерес, або діяльності органу державної влади), в яких до обробки персональних даних застосовуються акти законодавства членів ЄС, уточнюючі застосування положень Регламенту. Також паралельно з загальним правом ЄС щодо захисту даних в державах-членах існує велика кількість правових актів спеціа-

льного характеру, що містять конкретні норми. Регламент залишає державам-членам можливість «маневру», наприклад, для встановлення більш деталізованих вимог до обробки певного виду даних (наприклад, у сферах, пов'язаних зі свободою виразів думки та інформації, доступу громадськості до офіційних документів, трудовими відносинами).

Назвемо принципи обробки персональних даних, закріплені в Регламенті (хоча вони і ідентичні принципам, перерахованим в директиві 95/46), оскільки вони, природно, складають квінтесенцію правового регулювання розглянутої сфери. Дані особистого характеру повинні:

- 1) оброблятися законно, сумлінно та прозоро для відповідної фізичної особи (законність, сумлінність, прозорість);
- 2) збиратися для чітко визначених законних цілей і надалі не оброблятися таким чином, який був би несумісний з початковими цілями (обмеження цілей);
- 3) бути адекватними, відповідними і обмеженими виходячи з цілей, для яких вони обробляються (мінімізація даних);
- 4) бути точними та актуальними (точність);
- 5) зберігатися у формі, яка дає змогу ідентифікувати відповідну особу протягом часу, необхідного для досягнення цілей їх обробки (обмеження зберігання);
- 6) оброблятися способом, що гарантує належну безпеку персональних даних [1, с. 379].

Що стосується прав фізичних осіб, то реформа в тому числі має на меті забезпечити спрощений доступ осіб до їх персональних даних, зокрема, можливість стежити за тим, як вони використовуються (ст. 15 регламенту); право на передачу даних (наприклад, при реалізації свободи послуг); деталізацію права на знищення персональних даних (наприклад, коли в подібних даних більше немає необхідності виходячи з цілей, для досягнення яких вони були отримані; або як тільки особа побажає це за відсутності інших правових; або дані були оброблені з порушенням відповідних правових норм: ст. 17 Регламенту); право бути поінформованим в найкоротші терміни про несанкціонований доступ до персональних даних (ст. 34 Регламенту).

Зазначимо, що, зокрема, поняття персональних даних та їх обробки таке ж, як і в згаданому вище Регламенті. Під компетентними властями розуміються:

- 1) будь-які органи державної влади компетентні з питань, що входять до сфери дії Директиви;
- 2) будь-які інші органи або установи, яким правом держави-члена довірено здійснювати державну владу у відповідних сфері дії Директиви цілях. Директива повинна забезпечити високий рівень захисту персональних даних підозрюваних, осіб, визнаних винними, відомих або передбачуваних жертв злочинів, свідків, а також спростити обмін інформацією та іншу співпрацю між поліцейськими і судовою владою різних держав-членів ЄС [5, с. 118]. Останнє, зокрема, має сприяти підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю, включаючи боротьбу з тероризмом. Згідно з положеннями Директиви будь-яка обробка даних органами правопорядку повинна відповідати принципам законності, необхідності, пропорційності, а також передбачати гарантії для фізичних осіб. До речі, принципи обробки даних, закріплені в Директиві (ст. 4), ідентичні принципам, зазначеним у Регламенті. Контролювати обробку даних повинні незалежні національні структури, в обов'язки яких входить захист даних, і при цьому має бути передбачено ефективне оскарження в судовому порядку (ст. 47 Директиви).

Отже, прийняття регламенту і директиви – великий крок вперед на шляху дотримання права фізичної особи на захист персональних даних, що має позитивно позначитися на функціонування внутрішнього ринку ЄС.

Література

1. Bennett C., Raab C. (2003) *The Governan ceof Privacy: PolicyInstrumentsin Global Perspective/* London: Routledge, 382 p.
2. Benyon F. (2010) *Direct Investment, National Champions and EU Treaty Freedoms. From Maastricht to Lisbon.* Oxford: Hart, 144 p.
3. Blume P. (2000) *Transborder Data Flow: Is There a Solution in Sight?* *International Journal of Law and Info Technology*, no 8, pp. 65-86.
4. Carey P. (2004) *Data Protection: A Practical Guide to UK and EU Law.* Oxford: University Press, 532 p.
5. Craig P., de Búrca G. *EU Law.Text, Cases and Materials.* Oxford, 2015. 1198 p. Hordern V. (2016) *The final GDPR text and what it will mean for health data.* *Chronicle of Data Protection*, 20 January 2016. Available at: <https://www.hladataprotection.com/2016/01/articles/health-privacy-hipaa/the-final-gdpr-text-and-what-it-will-mean-for-health-data/> (accessed: 20.01.2018).
6. Ispolinov A.S. (2012) *Поиск баланса между свободным рынком и правами человека [In search of balance between the freedoms of internal market and human rights in EU court practice]. Zhurnal zarubezhnogo zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniya*, no 6, p. 38-49.
8. Kashkin S.Yu., Zhupanov A.V. (2013) *Юридические лица в праве Европейского Союза [Legal entities in EU*

- law: organizational matters of regulating corporate relations]. Lexrussica, no 7, p. 718-734.
9. Kashkin S. Yu. (ed.) (2001) Хартия Европейского союза обоснованных правах: комментарии [Charter of Fundamental Rights of the European Union: Commentaries]. Moscow: Yurisprudentsiya. 208 p. (in Russian).
 10. Kong L. (2010) Data Protection and Transborder Data Flow in the European and Global Context. The European Journal of International Law, no 2, p. 441-456. Mayer F. C. (2000) Europe and the Internet: The Old World and the new medium. The European Journal of International Law, no 1, p. 149-169.
 11. Müller-Graff P.-C. (2008) Lissabonskiy dogovor v sisteme pervi chnogoprava Evropeyskogo Soyuza [Lisbon Treaty in the System of Primary Law of the European Union]. Pravo. Zhurnal.
 12. Wong R., Savirimuthu J. (2008) All or Nothing: This is the Question? The Application of Article 3(2) Data Protection Directive 95/46/EC to the Internet. Journal of Computer & Information Law, vol. 25, issue 2, p. 241-266.

Федоров Олексій Максимович

Руденко Дмитро Юрійович

студенти юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Степаненко К.В.

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ФОРМУВАННЯ СКЛАДУ МІЖНАРОДНОГО СУДУ: УЧАСТЬ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН

Відповідно до Статуту Організації об'єднаних націй, Міжнародний суд є одним із шести головних її органів та головним судовим органом Об'єднаних Націй [1; 2]. До його відання відносяться всі питання міжнародного права, а його рішення є обов'язковими для всіх учасників конкретної справи [2]. Наділений такою широкою компетенцією та великою відповідальністю судовий орган повинен мати бездоганну репутацію, як і, відповідно, всі його члени. Саме тому судді Міжнародного суду обираються на посаду двома найвпливовішими органами ООН: Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки [2].

Генеральна Асамблея складається з усіх членів Організації, є головним органом Об'єднаних Націй та має найширші повноваження [1]. Вона, як головний представницький орган ООН обирає та призначає на посаду членів багатьох рад та органів Організації (Економічна та Соціальна Рада, Генеральний Секретар, певна кількість членів Ради з Опіки, непостійні члени Ради Безпеки, тощо). Отже, повноваження щодо обрання на посаду суддів Міжнародного Суду найбільш за все підходять Генеральній Асамблеї.

Чого не можна сказати про Раду Безпеки. Коло повноважень цього органу є більш вузьким, ніж у Генеральній Асамблеї. Відповідно до Статуту ООН, основною функцією Ради Безпеки є підтримання міжнародного миру та безпеки [1]. До обрання на посаду членів рад та органів Організації вона має набагато менше відношення, ніж Генеральна Асамблея. Участь Ради Безпеки в обранні на посаду суддів Міжнародного Суду є недоцільною, недоречною, безглуздою та незручною, до чого можна дійти, погодившись із наступними обставинами.

Відповідно до Статуту ООН, непостійні члени Ради Безпеки також обираються на посаду Генеральною Асамблеєю залежно від ступеню їх участі у підтриманні міжнародного миру та безпеки а також деяких інших ознак. Це означає, що Генеральна Асамблея повинна обирати на посаду суддів Міжнародного Суду одночасно з органом, дві третини членів якого вона також обирає. А участь у підтриманні міжнародного миру та безпеки та інші ознаки, на підставі яких обираються на посаду непостійні члени Ради Безпеки, не мають жодного відношення до права обрання на посаду суддів Міжнародного Суду, що свідчить про безглуздість та недоречність наявності таких повноважень у членів Ради Безпеки.

Членство в Раді Безпеки не позбавляє державу від членства у Генеральній Асамблеї, із чого виходить, що члени Організації, що входять до складу Ради Безпеки, приймають участь в обранні на посаду суддів Міжнародного Суду двічі: у складі Генеральної Асамблеї та у складі Ради Безпеки. Якщо наявність таких повноважень у непостійних членів Ради Безпеки є просто безглуздою, то наявність таких повноважень у постійних членів Ради Безпеки може свідчити про існування певної монополії на обрання на посаду суддів Міжнародного Суду, що, у свою чергу, ставить під удар його безперечну репутацію як вищого судового органу міжнародного рівня. Дарма й казати, що вартість голосу у складі Ради Безпеки набагато вища, за голос у складі Генеральної Асамблеї у зв'язку із меншою кількістю членів Ради Безпеки. Відомо, також, що за традицією до складу Міжнародного Суду завжди входять громадяни постійних держав-членів Ради Безпеки ООН, хоча така норма жодним до-

кументом не передбачена [3]. Це є одним із доказів існування вище зазначеної монополії, що свідчить про недоцільність таких повноважень у членів Ради Безпеки.

Відповідно до Статуту Міжнародного Суду, щоб бути обраним на посаду судді Міжнародного Суду, особа повинна отримати абсолютну більшість голосів як у Раді Безпеки, так і в Генеральній Асамблеї, що значною мірою ускладнює цю процедуру [2]. Тобто кандидат має набрати необхідну мінімальну кількість голосів в обох органах: Генеральна Асамблея – 97; Рада Безпеки – 8. Утім, якщо Генеральна асамблея та Рада Безпеки не досягнуть консенсусу в цій справі, одне або кілька місць у Міжнародному Суді будуть лишатись вакантними. Статутом Організації передбачена низка заходів, до кожного з яких необхідно вдаватися в разі невдачі попереднього (повторні засідання, скликані для обрання, створення погоджувальної комісії, тощо) [2]. Так, 9 листопада 2017 року на першому засіданні більшість голосів в обох органах отримали лише чотири кандидати із необхідних п'яти, через що обидва органи повинні були скликатися знову (через чотири дні), як і передбачено Статутом [4]. Схожа ситуація була і на двох колишніх виборах до Міжнародного Суду: 6 листопада 2014 року та 6 листопада 2011 року [5]. Це не єдині випадки в історії Організації Об'єднаних Націй, коли Генеральній Асамблеї та Раді Безпеки доводилося скликатися кілька засідань поспіль задля обрання суддів Міжнародного Суду. Така практика свідчить про цілковиту незручність проведення виборів суддів Міжнародного Суду за участю Ради Безпеки.

Отже, Генеральна Асамблея повинна обирати суддів Міжнародного Суду самостійно, а участь у цьому Раді Безпеки є зайвою.

Література

1. Статут Організації Об'єднаних націй: статті 92, 7, 9, 10, 61, 97, 86, 23, 24.
2. Статут Міжнародного Суду: статті 1, 36, 59, 4, 10, 11, 12.
3. Савчук К.О., Мельничук О.І. Міжнародний Суд ООН як засіб мирного розв'язання міжнародних спорів у сучасному міжнародному праві. 2013.
4. <https://www.ejiltalk.org/icj-elections-2017-un-general-assembly-and-security-council-elect-four-judges-to-the-icj-but-fail-to-agree-on-a-fifth-yet-again-trivia-question/>.
5. <https://www.ejiltalk.org/icj-elections-2014-un-general-assembly-and-security-council-elect-four-judges-to-the-icj-but-fail-to-agree-on-a-fifth-again/>.

Хоменко Вікторія Михайлівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – д.ю.н., професор Наливайко Л.Р.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

СУЧАСНИЙ СТАН ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Правосуддя в Україні стрімко розвивається та прямує вперед у напрямі побудови нового інформаційного суспільства. Сучасні судові реформи в Україні дають зрозуміти, що правосуддя нашої держави може конкурувати з країнами Європи.

Однією з ознак розвитку правосуддя є створення так званого електронного суду, який дає змогу подавати позови в електронному вигляді. Відповідно до наказу голови Державної судової адміністрації України № 269 «Про внесення змін до наказу ДСА України від 23.03.2017 року № 367» в судах України було розпочато тестування системи Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи – так званій «Електронний суд».

Зручність такої системи полягає в тому, що кожен громадянин для того щоб сповістити про порушення своїх прав, не виходячи з дому може подати позовну заяву, долучивши навіть додатки до неї та сплативши судовий збір онлайн. Після чого самостійно має змогу дізнатись про стан позовної заяви, розгляду справи та іншу інформацію щодо своєї справи на єдиному порталі Судової влади України.

Не мало важливим є й те, що в електронному суді можливим є надсилання свої побажань, зауважень та пропозицій щодо діяльності такої електронної системи та суду на офіційну адресу Державної судової адміністрації чи на гарячу лінію підтримки ДП «Інформаційні судові системи».

Дослідженням наслідків введення «Електронного суду» займалися такі вчені, як: Р.П. Кайдашев, І.В. Камінська, О.В. Бринцев, М.В. Бондаренко, І.О. Ізарова, А.Ю. Каламайко, В.В. Комаров, Н.В. Кушакова-Костицька, Н.Ю.Сакара та інші.

Так, на думку Кайдашева Р.П., необхідність упровадження електронного документообігу в судовій системі України насамперед зумовлена розвитком інформаційних технологій у всіх сферах

життєдіяльності. Виготовлення, обробка та зберігання процесуальних документів в електронному вигляді дають змогу прискорити роботу суддів, коротити процесуальні строки та витрати на виготовлення документів, значно полегшити складання статистичних звітів і багатьох інших статистичних даних. Відтак, автоматизація процесу документообігу надає можливість оптимізувати роботу всіх учасників судового процесу, як результат, зменшити матеріальні та фізичні витрати [1, с. 110].

Камінська І.В. щодо запровадження «електронного суду» зазначає лише позитивні сторони, а саме те, що використання таких технологій дає змогу підвищити рівень доступу громадян до влади, що відповідає пріоритетним цілям демократичної держави.

Метою та завданнями запровадження електронного суду являються наступні фактори: забезпечення відкритого доступу всіх учасників судового процесу до інформації за допомогою інтернет-ресурсів; налагодження системи електронного обміну з базами даних різних державних органів; повна комп'ютеризація процесів судового діловодства і створення єдиного електронного архіву судових документів [2, с. 5].

Відповідно до концепції електронного суду, розробленої державним підприємством «Інформаційні судові системи», основний принцип проекту «Електронний суд» полягає в налагодженні оперативного обміну інформацією в електронному вигляді між судовими установами, учасниками судового процесу та іншими державними структурами з метою забезпечення справедливого й неупередженого правосуддя в Україні [3].

Але, є й негативні сторони, наприклад недоліком є те, що на сьогодні є можливість зареєструвати у КП «ДСС» лише справи та документи у справі, а інші види документів, наприклад, заяву про виправлення у рішенні або ухвалі описок чи арифметичних помилок, заяву про повернення судового збору, заяву про роз'яснення рішення або ухвали суду, заяву про розгляд справи за відсутності особи, клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції тощо зареєструвати у підсистемі «Електронний суд» поки що неможливо.

Також нова система потребує вдосконалення нормативно-правового регулювання, а саме у введенні процесуальних наслідків для учасників судового процесу, які ухиляються від реєстрації в системі. Адже, на практиці зустрічаються випадки, коли учасники стверджують про неможливість ознайомлення матеріалами судової справи в силу проблем з реєстрацією в системі і продовжувати будувати на цій підставі процесуальні диверсії. Аналогічна ситуація може скластися і з затягуванням термінів розгляду справ у зв'язку із запізнілим отриманням судових рішень і подальшим відновленням термінів на апеляційне або касаційне оскарження.

Отже, в цілому запровадження «Електронного суду» є неабияким досягненням для сучасного етапу розвитку України, але як і у будь-якого нововведення існують і негативні сторони, які потребують уваги.

Література

1. Кайдашева Р.П. Електронний суд як ефективний засіб забезпечення права на перегляд судового рішення» / *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014.
2. Камінська І.В. Електронний суд як гарантія доступності правосуддя / *Вісник академії адвокатури України*. 2013. № 8.
3. Концепція електронного суду України, розроблена Державним підприємством «Інформаційні судові системи»: http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf.

Циб Ірина Сергіївна

студентка Навчально-наукового інституту
заочного навчання та підвищення кваліфікації

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Наливайко О.І.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Забезпечення прав і свобод людини і громадянина є одним із найпріоритетніших завдань для держави. Стаття 3 Конституції України закріплює вихідну засаду правової демократичної соціальної держави про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 141]. Інакше кажучи, держава зобов'язана не тільки визнавати, а й га-

рантувати і забезпечувати додержання прав людини і громадянина, сприяти їм в реалізації своїх особистих прав, що являє собою один з аспектів здійснення правоохоронної функції держави.

При розгляді даного питання необхідно з'ясувати, що ж ми розуміємо під такими теоретичними категоріями як «міжнародні стандарти», «міжнародні стандарти прав людини» та «міжнародні стандарти діяльності поліції».

У сучасному словнику іншомовних слів термін «стандарт» (англ. standart-норма, зразок, мірило) визначений як зразок, еталон, модель, які стають мірилом для інших подібних об'єктів [2, с.642]

Наступна теоретична категорія, яка потребує з'ясування це- «міжнародні стандарти», яка в науковій літературі має різні наукові підходи до розуміння. Так, наприклад Р.А. Мюллерсон вважає, що цим терміном охоплюються досить різноманітні норми, такі як правила міжнародних договорів, резолюція міжнародних організацій, політичних домовленостей, міжнародних звичаїв. [3, с.31]

З'ясувавши смислове навантаження зазначених вище категорій, ми можемо сформулювати визначення поняття «міжнародні стандарти прав людини», а саме це визначенні в міжнародно-правових актах норми, еталони, показники, до забезпечення яких зобов'язується держава.

Виходячи зі змістовного наповнення терміна «міжнародні стандарти прав людини» джерелами міжнародних стандартів прав людини є міжнародні акти, які закріплюють загальновизнані принципи, які характеризуються універсальністю, загальною значущістю, і найвищою імперативністю, а саме Загальна декларація прав людини 1948 року; Міжнародний пакт про політичні та громадянські права, прийнятий Генеральною асамблеєю ООН 16 грудня 1966р; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966; Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації; Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання; та ін.

З огляду проблематики даного дослідження актуальним є визначення міжнародних стандартів діяльності Національної поліції України, які покликані захищати права і свободи людини, утверджувати законність і правопорядок в суспільстві. Належне функціонування цих органів публічної влади є важливою гарантією забезпечення прав людини, досягнення суспільної злагоди та стабільного розвитку держави. [4, с.73]

Тому під міжнародними стандартами діяльності Національної поліції України, ми розуміємо єдині для поліцейських принципи та правила поведінки, що мають імперативний характер, закріплені в міжнародно-правових актах, та застосовуються в більшості країнах світу.

Діяльність Національної поліції України має спиратися на міжнародно-правові та європейські стандарти поліцейської роботи, здобутки світового поліцейського співтовариства., які закріплені в таких документах, як Резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи “Декларація про поліцію” та Європейський кодекс поліцейської етики Комітету Міністрів Ради Європи. Обидва ці документи регламентують діяльність поліцейських в процесі забезпечення прав і свобод людини.

У Декларації про поліцію зазначено, що всезагальне прийняття правил професійної етики поліції з урахуванням прав людини й основних свобод сприятиме вдосконаленню європейської системи захисту прав і основних свобод людини [5, с. 77-81].

Україн важливе значення має положення, зазначене в Європейському кодексі поліцейської етики: «...поліція має дотримуватися суб'єктивного права, включаючи права та свободи людини, і не здійснювати довільних чи протиправних дій. Це є основоположним для правової держави і для предмета діяльності поліції в умовах демократії» [6].

Отже, можна зробити висновок, що міжнародні стандарти діяльності поліції необхідно розглядати як єдність встановлених професійних стандартів до підготовки працівників поліції та стандартів із забезпечення прав і свобод людини, законності і правопорядку.

Література

1. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сучаний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучань / Уклад : О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
3. Мюллерсон Р.А. Права человека: идеи, нормы, реальность / Р.А.Мюллерсон. Москва: Юр.лит., 1991. 160 с.
4. Боняк В.О. Міжнародні стандарти діяльності правоохоронних органів: поняття, загальна характеристика / *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. с. 68-81.
5. Резолюція № 690 (1979) Парламентської ассамблеї Ради Європи «Декларація о полиции» // *Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью*. – Москва: СПАРК, 1998. С. 77-81.
6. Європейський кодекс поліцейської етики: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8117>.

Шевелуха Марія Олександрівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент **Рибалкін А.О.**
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

СУЧАСНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Закупівлі товарів, робіт та послуг є невід'ємною складовою функціонування будь-якої держави. Без налагодженої системи державних закупівель держава не може повноцінно виконувати свої функції.

Сучасна державна служба виконує різноманітні функції. Сьогодні громадськість очікує від уряду і місцевої влади, а також інших державних органів широкого обсягу послуг, наприклад хороших доріг, широкоохоплюючого газопостачання, водопостачання та водовідведення, нових шкіл, якісного медичного обслуговування, безпеки тощо.

Задоволення цих потреб – головне завдання державного управління і залучених до цього процесу державних службовців. Закупівля товарів, робіт і послуг становить чималу частину цього завдання. Усе, що закуповується, оплачується державними грошми, і громадськість вправі очікувати від державного управління і державних службовців найбільш ефективного використання державних коштів.

Стан державного сектору залежить від довіри до нього широкої громадськості. Однією з основних цілей державної служби є створення, зміцнення і підтримання цієї довіри.

Як зауважує Морозов В., корупція представляє собою надзвичайно небезпечне явище. Вона зневажає законні права і інтереси громадян, гальмує хід впровадження економічних реформ, підриває авторитет демократичних інститутів держави, зумовлює розкрадання національного багатства. Поняття «корупція» вже довгий час є предметом численних дискусій серед економістів, політологів, соціологів та ін. У загальному сенсі корупція означає корисливе використання свого положення в суспільстві в особистих цілях. Словник іншомовних слів визначає корупцію як «підкупність і продажність державних, політичних і громадських діячів, посадових осіб» [4, с. 744].

Вважається, що корупція розпочинається з обміну взаємними послугами, який з часом породжує систему надання незаконних відносин. За надану послугу корупціонер одержує хабар у грошовій чи іншій формі. Особа, що приймає хабар, повинна мати певну владу. Тому особою небезпечною є державна, а саме бюрократична і політична корупція.

Корупція в системі державних закупівель призводить до колосальних втрат у будь-якій країні, при чому втрати ці не тільки фінансові. Збитки держави і суспільства від корупційних діянь у сфері державних закупівель автор пропонує умовно розділити на чотири групи: фінансові, кількісні, якісні та політичні втрати [4, с. 744].

Фінансові втрати полягають у укладенні угод на не вигідних для держави і суспільства фінансових умовах. Насамперед це завищення цін на продукцію, що закуповується порівняно з поточним ринковим рівнем. Кількісні втрати складають завищення або зниження обсягу постачання матеріалів або надання послуг порівняно з необхідною кількістю, придбання товарів і послуг в особистих цілях відповідальних посадових осіб, а не для задоволення державних потреб тощо. Якісні втрати – це укладення договорів із порушенням необхідних технічних умов, таких як постачання товарів, виконання робіт або надання послуг невідповідної якості, погіршення умов гарантійного та післягарантійного обслуговування, недостатні вимоги з контролю якості виконуваних робіт або надаваних послуг тощо [2, с. 45].

Корупція в контексті державної закупівлі, по суті, полягає в шахрайстві осіб, які займаються закупівельним процесом. Це призводить до економічних збитків, що завдаються державі учасниками процесу закупівель. Зазвичай існує певна форма таємної змови між покупцем і продавцем. Відповідальні особи замовника вимагають або змушені «користуватись послугами» учасників торгів для прийняття рішень про присудження контрактів на їх користь. Це – засіб протизаконного впливу на прийняття рішень і виконавчі процеси. Ці процеси за характером можуть бути правові, управлінські та економічні.

Протягом 2017 р. до НАЗК надійшло 456 повідомлень про правопорушення, пов'язані з корупцією, за якими було розпочато 234 перевірки.

На даний час завершено 55 перевірок щодо можливих порушень Закону України «Про запобігання корупції» у зв'язку з самостійним врегулюванням конфлікту інтересів або відсутністю складу адміністративного правопорушення.

Направлено 23 вимоги про усунення порушення вимог законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, інших вимог та обмежень, передбачених Законом України «Про запобігання корупції», 12 з яких виконано.

Дані щодо кількості протоколів, складених за порушення вимог та обмежень, передбачених Законом України «Про запобігання корупції», та направлених до суду.

У 2017 р. із 1 900 осіб, притягнутих до відповідальності у вигляді штрафу за адміністративні правопорушення у сфері державних закупівель, пов'язані з корупцією, усього звільнено з посад у зв'язку з притягненням до відповідальності за такі правопорушення 24 особи. Із числа не звільнених з посад 79 осіб, які перебувають на виборних посадах.

Зокрема, органами прокуратури (до 15.08.2017) складено і направлено до суду 1 200 протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Разом з тим, за інформацією Національної поліції загалом у 2017 р. підрозділами Національної поліції, як спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції, складено та надіслано до суду 1 456 про вчинення

адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією, з них судами вже розглянуто 1 119 протоколів [5, с. 45].

За результатами розгляду до 804 осіб застосовано покарання у вигляді штрафу та до 19 у вигляді конфіскації.

За результатами судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, за протоколами органів прокуратури до відповідальності у вигляді штрафу притягнуто 921 особу.

Судами винесено 12 обвинувальних вироків щодо 11 осіб, які набули законної сили щодо вчинення кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Національного бюро.

На думку Тараненко О., боротьба з корупцією в системі закупівель як у державному, так і в комерційному секторах економіки неможлива без комплексного підходу до розв'язання цієї складної проблеми. Міжнародною практикою опрацьовано чотири основних підходи, які на практиці підтвердили свою дієвість: психологічні методи, технічні методи, регламентація процесів, репресивні засоби. Регламентація процесів віднесена саме до сфери господарського права [5, с. 45].

Психологічні методи дають змогу впливати на саму першопричину корупції – прагнення найманих працівників до незаконного збагачення за рахунок роботодавця, а в нашому випадку – за рахунок держави, тобто за рахунок усіх громадян.

Технічні методи виключають або значно зменшують вірогідність змови представників закупівельних підрозділів і продавців, усуваючи можливість особистих контактів між учасниками угоди або підвищуючи ризик корупціонера бути викритим.

Господарсько-правові регламентні (процедурні) методи спрямовані на здійснення всіх закупівель у повній відповідності із формалізованими внутрішніми правилами і процедурами, які знижують ризик виникнення корупції. В цьому випадку комплекс засобів протидії корупції здійснюється у двох напрямках

1. Створення ефективної системи правил, які будуть детально регламентувати потенційні корупційно небезпечні етапи процедури державних закупівель.

2. Створення чітких механізмів контролю за точним дотриманням цих правил.

У самій системі правил, які знижують ризик виникнення корупції, із самого початку повинні бути закладені контрольні заходи (у тому числі узгодження з підрозділами, не залученими до процедурної частини здійснення закупівлі), які дають змогу проводити незалежний поточний контроль і аналіз, а також подальший аудит процедур державних закупівель.

Що стосується репресивних заходів, то вони спрямовані на створення умов «невигідних» корупційних діянь співробітників, відповідальних за проведення процедур державних закупівель. Основні принципи, які лежать в основі законодавства України про корупцію, по суті, передбачають, що будь-який державний або приватний службовець або його представник несе кримінальну відповідальність як за пропонування (давання), так і за отримання хабара. За Кримінальним кодексом України хабарництво визначається як надання, обіцяння або пропонування будь-якого хабара або незаслуженої винагороди, а отримання хабара – як прийняття або вимагання будь-якого хабара або обіцяння його прийняття/вимагання. Будь-яка така винагорода, що дається або береться з наміром зашкодити виконанню законних обов'язків стороною, яка бере хабар, вважається кримінальним злочином.

Остаточне переведення державних закупівель на електронний формат передбачається новим Законом України «Про публічні закупівлі», який вступив в дію з 01.04.2016 [1, с. 34].

Як зазначає Мельников О., що електронна система закупівель – інформаційно-телекомунікаційна система, що забезпечує проведення процедур закупівель, створення, розміщення, оприлюднення та обмін інформацією і документами в електронному вигляді, до складу якої входять веб-портал Уповноваженого органу, авторизовані електронні майданчики, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією та документами”. Частина публічних закупівель здійснюється в електронному форматі на експериментальній основі вже зараз із використанням електронної системи Prozorro [3, с. 125].

Впровадження електронних торгів дозволить усунути значну кількість наведених вище корупційних зловживань.

Отже, у всьому світі реалізуються численні урядові та неурядові програми боротьби з корупцією, у тому числі і у сфері державних закупівель, але успіхи поки що досить спірні. Як свідчить міжнародний досвід, повністю усунути корупцію у сфері державних закупівель поки що не вдалося в жодній країні світу, але це зовсім не означає безнадійність і неефективність засобів щодо зниження її рівня. Слід відзначити, що впровадження електронних закупівель ускладнює, але не виключає повністю можливість корупційних зловживань при проведенні публічних закупівель. Досвід проведення електронних закупівель в інших країнах світу вказує, що у замовників торгів залишаються суттєві важелі для обмеження доступу постачальників до ринку публічних закупівель, а в учасників – для координації пропозицій, тобто змови.

Література

1. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. № 922-VIII: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII / Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.
3. Мельников О. С. Деякі шляхи оптимізації електронних закупівель в Україні / *Економіка та держава*. 2013. № 9. С. 125-128.
4. Морозов В.В. Основи закупівель товарів, робіт та послуг в проектах: (Тендерні процедури та контракти): навч. посіб. / В.В. Морозов. Київ: Таксон, 2003. 744 с.
5. Тараненко О.П. Сучасні заходи запобігання корупції у сфері державних закупівель / *Державне управління: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 45.

Шмирьова Катерина Олександрівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., професор Тіщенко С.О.

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Виходячи з того, що Конституція України є головним законом України, важливим є те, щоб міжнародні договори не їй та, окрім цього, активно застосовувалися норми міжнародного права на практиці, впроваджувалися в національне законодавство та мали місце в нормативно-правових актах які приймаються Верховною Радою України, яка в свою чергу повинна більш детально аналізувати їх перед прийняттям та максимально запроваджувати в них норми міжнародного права.

Питання проблематики застосування норм міжнародного права в Україні досліджували у своїх працях: І. Бліщенко, В. Буткевич, М. Буроменський, А. Вишенський, В. Денисов, Д. Левін, І. Лукашук, О. Мережко, Р. Мюллерсон, Г. Тункін, Є. Усенко, С. Черниченко, В. Шаповал та ін.

Проблематика входження норм міжнародного права в національне конституційне право України є однією зі складних та суперечливих у сучасній теорії та практиці конституційного будівництва та конституціоналізму як такого в Україні. В процесі її дослідження виникає два актуальних аспекти, що істотно впливають на функціонування норм міжнародного права в системі національного законодавства. Перший із них – це власне проблемні питання імплементації норм міжнародного права в національне конституційне законодавство України; другий – реальний вплив норм міжнародного права на формування і функціонування конституційного права держави в процесі їх реалізації [1].

Проблема джерел є наріжним каменем будь-якої доктрини та практики, яка стосується міжнародного права. Нерозуміння, неправильне тлумачення специфіки джерел міжнародного права і їх системи призводить до неправильного застосування норм міжнародного права, а відповідно і до неефективності міжнародного права в цілому. Цьому багато в чому сприяє оцінка джерел міжнародного права з точки зору внутрішнього права і внутрішньої правової практики. Такий підхід був породжений, перш за все, застосуванням для регулювання міжнародних відносин загальних принципів права, що було зумовлено необхідністю заповнити ті прогалини, які донині існують в міжнародному праві [2].

Важливим і першочерговим кроком у вирішенні вищенаведених проблем є створення умов для сприйняття міжнародних норм національним правом, зокрема, створення чіткої законодавчої бази, яка визначає порядок застосування міжнародних актів, а також наслідків за їх порушення з урахуванням характеру національної правової системи, історичних особливостей, традицій, рівня розвитку економіки, культури та вже встановленого рівня співробітництва України з міжнародним співтовариством. При виборі способу імплементації необхідно враховувати всі обставини, за яких відбувається даний процес, наявність на національному рівні норм права, що тією чи іншою мірою регулюють дані відносини з метою недопущення виникнення колізій між нормами національного та міжнародного права. Не менш важливим кроком є удосконалення форми парламентського контролю за станом виконання Україною своїх зобов'язань за відповідними ратифікованими міжнародними договорами, а також забезпечення виконання відповідними державними органами обов'язкового опублікування текстів чинних міжнародних договорів у офіційних виданнях [3].

Положення Закону України «Про міжнародні договори України» щодо порядку його застосування в разі встановлення інших правил національним законодавством спрямовані на забезпечення виконання міжнародного договору. Відповідні норми, у яких є такі положення, визнаються колізійними. Вони встановлюють правила подолання розбіжностей у нормативному регулюванні і є обов'язковими при застосуванні відповідних нормативних актів. У разі змістовних юридичних колізій потрібно також керуватися такими правилами: у разі конкуренції міжнародного права в національній правовій системі за Основним Законом України загальних і спеціальних (виняткових) норм – спеціальний закон скасовує дію загального; у разі збігу темпоральної та змістовної колізій – пріоритет надається спеціальній нормі, хоча акт, що містить її, прийнято раніше; якщо за змістом розходяться загальний і спеціальний акти одного рівня, то застосовується спеціальний. Таким чином, міжнародний договір України, порядок укладення, виконання та принципи дії якого встановлені спеціальним законом, відповідно до його положень, має пріоритет над іншими національними законами [4].

Слід також згадати недосконалу процедуру ухвалення законів про ратифікацію, передбачену Законом України «Про міжнародні договори України» 1993 року. Внаслідок невідповідності Конституції України положення частини 1 статті 7 цього Закону щодо визначення порядку підписання закону про ратифікацію міжнародного договору України значна кількість законів про ратифікацію міжнародних договорів не відповідає Конституції України. Будь-який з них може бути визнаний Конституційним Судом України неконституційним, як це відбулося з Законом України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». До речі, процес підготовки до «належної» ратифікації Хартії затримався майже на 3 роки. Незважаючи на те, що Україна загалом уважно ставиться до виконання своїх міжнародних зобов'язань, необхідна послідовна і кропітка робота із забезпечення органічного застосування норм міжнародного права як частини національного законодавства [5].

Отже, норми міжнародного права, які включають в себе міжнародні договори, ратифіковані Україною, є надзвичайно корисними для практики держави та впровадження їх в національне законодавство. Проте, необхідно провести плідну роботу в контексті забезпечення дотримання міжнародних норм в законодавстві України та на практиці, щодо застосування їх на користь прав людини.

Література

1. Баймуратов М.О. Особливості входження норм міжнародного права в національне конституційне право України / *Міжнародний досвід*. 2016.
2. Лукашук І.І. Источники международного права / И.И. Лукашук. Киев, 1966. 126 с.
3. Янишин М.Б. Проблема Імплементації норм міжнародного права у національне законодавство України та шляхи її вирішення. – Одеса.
4. Савенко М.Д. Міжнародне право в національній правовій системі за Основним Законом України. 2016.
5. Цюкало В. Питання імплементації міжнародно-правових норм у правову систему України / *Міжнародне право*. 2017.

Щербина Вікторія Олександрівна
студентка юридичного факультету
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Талдикін О.В.
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

МУСУЛЬМАНСЬКЕ ПРАВО В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

Питання про те, що треба розуміти під мусульманським правом стоїть не менш гостро, аніж поняття права загалом. В юридичній науці частіше за всього мусульманське та ісламське право використовують або як синоніми, або порівнюють та ставлять на один рівень із шариатом та фікхом, або релігія та право не мають чіткої межі, і тому принципи нормотворчі принципи сприймають як джерело права. Думки, щодо самостійності мусульманського права дуже різняться. Деякі вчені вважають що мусульманське право не є самостійним, деякі приписують йому статус повної самостійності, а деякі і взагалі вважають, що мусульманське право не має юридичних типових ознак. Достовірно сказати про природу та юридичний характер мусульманського права на даний момент важко, і цьому є декілька причин. З одного боку, неточність та суперечність в дослідженні мусульманського права викликані що до знання про мусульманське право були засновані після дослідження матеріалів, фактів та описів, які були зібрані звичайними мандрівниками, істориками, а не юристами. З іншого боку, великий вплив мало втручання позитивістського праворозуміння на процес вивчення мусульманського права, як окремого юридичного явища. Такий підхід, спираючись лише на поверхневі факти не проникає в глибини мусульманського права та не може достовірно пояснити джерела та норми виникнення цього права.

Релігійна забарвленість інститутів мусульманського права є однією із перепон, щодо розуміння його юридичної сторони [1, с. 38].

На сьогоднішній день лише країнах Аравійського півострову та Персидської затоки мусульманське право зберегло свої позиції та стало універсальною правовою регуляцією. Але, більшість країн, які раніше мали повністю мусульманську правову систему, як основну, і в середині ХХ століття відмовились від *фікху*. Почалась перебудова системи норм права, прототипом для якої слугувала буржуазна система. Держави сформувалися за двома типами: французькому (Єгипет, Сирія, Ліван) та англосаксонському (Ірак, Судан). За мусульманською системою зберігся вплив лише на сімейний інститут, спадковий та деякі інші інститути, що стосувались особистих відносин між мусульманами.

Проблема мусульманського права на даний час, полягає в тому, що якщо до середини ХХ століття мусульманське право займало основні позиції в системі держави, то наразі в більшості країн спостерігається вплив мусульманської системи права лише на деякі норми та інститути (набагато рідше – галузі). Тобто, можна казати про витиснення мусульманської правової системи, про її поступове знищення. Мусульманське право – це унікальна, історично-давня, багатоаспектна соціальна система, пов'язана не лише напряму з державою.

Термін «мусульманське право» по відношенню до сучасного Сходу є поняття умовне, бо ми розуміємо під цим не повноцінну правову систему держави або групи держав, а лише певні норми та інститути [2, с. 11].

Атипові, догматичні та сурові правові норми, які розуміють під собою особливу адаптацію, формування у суспільстві спеціальної релігійно-правової думки. Для нас правові норми мусульманського права вважаються чимось жорстоким, несправедливим та мають негативний характер. Але в даному випадку необхідно розрізнити традиції, які сформувалися у суспільстві та саме правові норми. Вони часто суперечать один одному, що й викликає ілюзію жорстокості та негативу законів та правових норм, а не традицій [5, с. 5].

Наразі, розглядаючи будь-яку із країн, можна виявити, що жодна з них не має мусульманське право – як єдине та діюче. Але водночас з тим, більшість країн майже не втратили своїх позицій у відношенні до діючих норм. Разом із витисненням мусульманського права відбувається витиснення й унікальної системи управління не тільки держави, а й багатьох інших сфер публічного та приватного життя населення держави. Разом із системою права витісняється й культура, та традиції, звичаї.

Як приклад, повного витиснення мусульманського права із системи держави та права можна розглянути Туреччину. В 20-х минулого століття, після повної відміни халіфату, мусульманське право разом із усіма його галузями було цілком витиснене законодавством буржуазного (західноєвропейського) типу [3, с. 116].

Але кажучи про мусульманське право треба враховувати, що ця система зазнала різних якісних змін у різних країнах. Нині діюче право в таких суб'єктах РФ, як Республіка Дагестан, Республіка Чечня буде помітно відрізнятися від правової системи у Судані або Іраку. Тому не можна ігнорувати факти відмінності та розповсюдження мусульманського права. Найменш впливове воно в деяких країнах Африки, Азії та республіках, що входять до складу Російської Федерації. А найбільш помітний вплив воно має у країнах Аравійського півострову та країн Персидської затоки.

Розглядаючи факт соціальної обумовленості, при оціненні позицій мусульманського права не варто забувати і про той факт що у різних країнах Сходу, державні системи по різному відчувають на собі вплив Ісламу [4, с. 4].

Як висновок, можна зазначити, що мусульманське право є унікальним поєднанням незмінності та гнучкості. Ці два явища не суперечать один одному. При своїй незмінності мусульманське право дає широкі можливості щодо виконання традицій, складання договору, та багато іншого, що не змінить сутності самого права. Якщо повільне витиснення мусульманського права як самостійної, повноцінної правової системи призведе до зникнення цілої культури та її спадщини. Осередки релігії мусульманства залишаться, але вони будуть існувати у формі замкнутого товариства. Ізолюваність один від одного призведе до докорінної зміни розуміння культури та традицій Ісламу.

Література

1. Сюккййнен Р.Л. Мусульманское право. Вопросы теории и практики. Москва. 1986. 237 с.
2. Товсултанов С.А. Проблемы в понимании Мусульманского права. *Северо-Кавказский юридический вестник*. 2016. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-v-ponimanii-musulmanskogo-prava>.
3. Алексеев С.С. Теория государства и права. Учебник для ВУЗОВ, 3-е издание, 2005 г., 458 с., URL: <https://www.twirpx.com/file/866865/>.
4. Цмай В.В. Історія церковних відносин. *Історія держава і право* 2005. № 1.
5. Закони Шариату. URL: <https://islam-today.ru/sharia/>.

Яценко Катерина Володимирівна

студентка юридичного факультету

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Наливайко О.І.

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АДВОКАТУРА В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Конституція України закріплює, що кожен громадян має право на правову допомогу. Так, актуальність цієї теми зумовлюється тим, що право на захист є одним із невід'ємних прав людини, яке повинно гарантуватися саме державою щоб забезпечити особі належний рівень правової допомоги. У правовій допомозі найвагомішу роль відіграє адвокатура, оскільки саме вона згідно зі ст. 59 Конституції України діє для забезпечення прав на захист від обвинувачення й надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах і виступає важливим правовим інститутом.

Стаття про адвокатуру міститься у розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», характерною рисою є діяльність яка спрямована на допомогу державі у виконанні певних функцій, визначених Основним Законом. До головних обов'язків держави згідно зі ст. 3 Конституції України належить утвердження і забезпечення прав і свобод людини.

Без сумніву, конституційне призначення адвокатури значно вужче громадянської потреби в ній, оскільки зобов'язує адвокатуру діяти лише в напрямку забезпечення права на захист від обвинувачення та правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах. Адвокатура у своєму розвитку пішла значно далі цих двох форм діяльності й сьогодні активно забезпечує надання правової допомоги суспільству не лише у цих сферах, а й у значно ширшій аудиторії. Однак якщо в науковій літературі зазначається, що саме адвокатура існує та діє для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги, то очевидно, що в одній нормі обмежувати його не слід [1, с. 135].

Конституційний Суд України зазначає, що гарантування кожному права на правову допомогу в контексті ч. 2 ст. 3 та ст. 59 Основного Закону України покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки обумовлюють необхідність визначення в законах України, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї

допомоги [2].

За ст. 64 Конституції України на правову допомогу ніхто не може бути обмеженим. А тому, здійснення правової допомоги засноване на дотриманні принципу рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками кольору шкіри, раси, релігійних, політичних та інших переконань. Також до принципів адвокатури можемо віднести ще й безоплатну допомогу, яка гарантується ст. 1 Законом України «Про безоплатну правову допомогу», що гарантує що держава частково або повністю надає допомогу за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів або інших джерел.

Аналізуючи сучасний стан діяльності органів адвокатури в Україні, на жаль, доводиться констатувати, що ті принципи, основні засади, на яких будується система адвокатури, хоча й закріплені в Основному законі та окремих нормативно-правових актах, проте, рівень реалізації цих положень залишає бажати кращого. Відповідно, на думку Г. Сенько, сьогодні існує потреба реформування системи органів адвокатури в контексті загальнодержавної правової реформи. Вирішення цієї проблеми обумовило потребу у пошуках принципово нового, системного підходу до визначення її структурно-функціональної будови, статусу та соціальної цінності загалом [3]. Отже, Закон України «Про безоплатну правову допомогу» є значним кроком вперед на шляху вдосконалення українського законодавства, й тому дуже важливо щоб й держава приймала активну участь у забезпеченні прав своїх громадян, у створенні матеріальних, організаційних, соціальних, політичних та інших умов для найповнішого використання людиною своїх прав і свобод.

Також до законодавства України необхідно внести відповідні зміни, адже зараз надавати правову допомогу можуть не лише адвокати, але й інші особи, які мають на це право. На жаль, серед них зустрічаються особи, які за відсутності необхідної кваліфікації та юридичної освіти, отримуючи свідоцтво на зайняття підприємницькою діяльністю, вписали додатковий пункт «Правові послуги» і тим самим отримали легальну можливість представляти інтереси клієнтів у судах [4]. Але, це буде мати негативний вплив, так як людина яка не має певної кваліфікації не може давати поради чи рішення спираючись лише до чинного законодавства, вона повинна розуміти і вміти прораховувати усе наперед щоб не виникало певних конфліктів, повинна мати практичний досвід роботи за нагальним питанням й змогла б чітко і доступно надати роз'яснення щодо положень законодавства, також необхідною умовою є професійне представництво інтересів заявника в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування та перед іншими особами, що доказує що людина без певних правових знань не зможе досягти успіху у вирішенні справ.

Отже, розбудова правової держави неможлива без належного функціонування правових інститутів діяльність яких полягає у захисті прав і свобод людини. А тому адвокатура створила собі репутацію надійного гаранта забезпечення прав і свобод людей, що заснована на дотриманні принципу рівності всіх перед законом й надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах і виступає важливим правовим інститутом.

Література

1. Сафулько С. Українська адвокатура: в очікуванні вчорашнього дня / *Право України*. 2010. № 3. С. 133-136.
2. Нікітченко В.В. Адвокатура України в контексті забезпечення конституційного права людини і громадянина на захист і правову допомогу / *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 225-231.
3. Сенько Г.М. Адвокатура в Україні на сучасному етапі розвитку / *Право*. 2009.

БЛОК II
ПРОЕКТИ КОМАНД УЧАСНИКІВ
IV МІЖНАРОДНОГО СТУДЕНТСЬКОГО САМІТУ

Романов Максим Юрійович
Жушман Ілля Олександрович

Науковий керівник – **Наливайко Лариса Романівна**
проректор, доктор юридичних наук,
професор, Заслужений юрист України

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Актуальність та стан розробки теми проекту. З огляду на євроінтеграційні процеси та консолідацію українського суспільства питання забезпечення правами та свободами найбільш вразливих верств населення є досить актуальним.

Найбільш глобальним викликом для демократичності сьогоденної України, виступив збройний конфлікт на сході країни та анексія Автономної Республіки Крим, Російською Федерацією. Дані події, в свою чергу, спровокували масове внутрішнє переміщення осіб всередині країни, що надало підстави для створення та подальшого систематичного укріплення правового статусу внутрішньо переміщених осіб. З огляду на вищезазначене, перед українською юриспруденцією постало питання про необхідність створення наукового підґрунтя для імплементації у національне законодавство специфічного правового статусу внутрішньо переміщених осіб.

Різним аспектам створення та забезпечення функціонування присвятили свої праці ряд вчених із різних галузей права, а саме: фахівці-теоретики: Л. Наливайко, Ю. Оборотов, О. Петришин, О. Скакун, О. Уварова, Ю. Шемшученко; вчені-конституціоналісти: Я. Грабова, Я. Ленгер, О. Марцеляк, П. Рабінович, М. Савчин, частково в свої працях вказаної проблеми також торкалися С. Бобровник та Н. Мішина; спеціалісти в галузі адміністративного права: О. Безпалова, І. Бойко, Т. Карабін, М. Кобець, К. Крохмальова, О. Сидельников, О. Фесенко; фахівці в галузі міжнародного права та права Європейського союзу: Є. Годованик, О. Котляр, М. Сірант та ряд інших; громадські діячі, члени робочих груп, та фахових проектів і організацій: В. Бабко, О. Ворошков, С. Марущенко, Ю. Трало, Г. Христова, В. Якименко. Не залишають без уваги вказану проблематику і молоді вчені, серед яких значних успіхів досягли: В. Дорофеева, Ю. Лушпінко, М. Сюсько та інші.

Вказані автори зробили значний внесок у розробку та імплементацію до національного законодавства правового статусу внутрішньо переміщених осіб. Однак, більшість з цих досліджень були здійснені у вузькому полі, тобто характеризували лише окремі аспекти функціонування статусу внутрішньо переміщених осіб (конституційно-правові, цивільно-правові, кримінально-правові особливості) в різних галузях та сферах державно-громадських відносин.

Метою проекту є встановлення кола проблем щодо утвердження та функціонування правового статусу внутрішньо переміщених осіб та формування можливих шляхів їх вирішення, на підставі аналізу чинного законодавства України, наукових доктрин правового статусу внутрішньо переміщених осіб, а також результатів соціологічних досліджень різного рівня (національних, зарубіжних та авторського).

Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких *завдань*:

- надати загальну характеристику поняттю та змісту правового статусу внутрішньо переміщених осіб;
- здійснити загальнотеоретичний аналіз принципів та гарантій правового статусу внутрішньо переміщених осіб;
- здійснити характеристику нормативно-правового забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб;

шньо переміщених осіб в Україні;

- провести авторське соціологічне дослідження щодо рівня обізнаності в проблемах правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні та проаналізувати отримані дані;
- дослідити досвід країн пострадянського простору щодо виокремлення статусу внутрішньо переміщених осіб;
- розглянути проблеми визначення статусу внутрішньо переміщених осіб на європейському просторі;

Об'єктом даного дослідження виступають суспільні відносини в сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Предметом дослідження є проблеми теорії та практики правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні як запорука ефективного захисту прав і свобод людини і громадянина, утвердження демократії та розбудови правової держави.

Методологічні основи наукового дослідження. У методологічному підході до розв'язання поставлених завдань були використані філософські та загальнонаукові методи (діалектичний – дослідження правового статусу внутрішньо переміщених осіб, як комплексного явища, що бере свої витoki з різних джерел; логіко-семантичний метод уможливив поглиблення понятійного апарату дослідження; а також і специфічні методи вивчення соціальної дійсності (соціологічний – при дослідженні статистичних даних соціологічних опитувань та проведенні власного, авторського, соціологічного опитування; формально-юридичний метод – під час дослідження правового статусу внутрішньо переміщених осіб поза політикою, економікою та ідеологією; та інші методи.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що авторами вперше визначено: внутрішньо переміщеними особами – є окремі особи або їх групи, права яких порушено, або існує така загроза та, які за визначених обставин (збройна агресія зовні або всередині країни, тимчасова окупація, стихійні лиха або техногенні катастрофи) вимушені були в короткий термін залишити місце свого проживання, не перетинаючи міжнародно визнаних державних кордонів країни;

на підставі проведеного соціологічного дослідження було аргументовано позицію щодо обізнаності громадян в проблемах правового статусу внутрішньо переміщених осіб;

Додатково обґрунтовано:

значення правового статусу внутрішньо переміщених осіб для вітчизняної юриспруденції зокрема, та правової системи в цілому;

до принципів інституту забезпечення прав і свобод внутрішнього переміщення осіб відносять: принцип рівності прав внутрішньо переміщених осіб та інших громадян, принцип вільного пересування та свободи вибору місця проживання; принцип вільного пошуку безпечних умов життя в іншій частині країни або за її межами; принцип гуманності, недискримінаційності та виключно цільового використання гуманітарної допомоги, а також інші;

Дістало подальшого розвитку:

підставами внутрішнього переміщення осіб є наслідки збройного конфлікту, тимчасова окупація, повсюдні прояви насильства, надзвичайна ситуація природного чи техногенного характеру. В свою чергу належить виокремити «порушення прав людини» як змістовну характеристику всього вказаного правового статусу.

Розділ 1. ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ПРИНЦИПИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб: поняття та його зміст

В контексті розв'язання поставленого питання, належить акцентувати увагу на поліваріативності підходів до розуміння поняття «внутрішньо переміщені особи». Значна кількість наукових джерел та нормативних визначень у даному полі спричиняє гостру наукову дискусію.

Найперше, на нашу думку, необхідно звернути увагу на профільний, у даному питанні, нормативно-правовий акт, що регламентує статус вище вказаних осіб. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» було прийнято Верховною Радою України 20 жовтня 2014 року. Саме в цьому документі, у статті 1 трактується поняття внутрішньо переміщеної особи, яка є громадянином України, особою без громадянства або іноземцем, що легально проживають на території України, які були змушені залишити свої будинки або місця звичайного проживання, зокрема, в результаті/або для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, окупації повсюдних проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих, і які не перетинали

міжнародно визнаний кордон України [1].

Із вказаного нормативно-правового акту, стає зрозуміло, що статус внутрішньо переміщених осіб, є спеціальним статусом, отримати який надається можливість лише за певних умов, та який (із моменту його отримання) забезпечує громадян, що його отримали додатковими правами, обов'язками та гарантіями.

Разом із тим, представник Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб надав робоче визначення внутрішньо переміщених осіб, як осіб, що у великих кількостях раптово та несподівано були змушені покинути свої будинки, внаслідок збройних зовнішніх та внутрішніх конфліктів, систематичних порушень прав людини, екологічних або антропогенних катастроф, і які перебувають на території країни свого походження [2].

Аналізуючи ряд інтерпретацій, можемо говорити про однорідність причин переселення. І в національному законодавстві і в поглядах представників європейського простору наявні тотожні причини вимушеного переселення, до яких відносять: збройні конфлікти, екологічні катастрофи та систематичні порушення прав людини. Але поряд із тим постає і фільтр у вигляді «значної кількості» осіб, що вказує на масовість цього явища та підтверджує реальність загрози людським правам на конкретній території.

Поряд із вище вказаними інтерпретаціями, належить звернути значну увагу на поняття надане у керівних принципах з питань про переміщення осіб у середині країни Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців. Вказані принципи трактують поняття внутрішньо переміщених осіб, як людину або групу людей, які були змушені рятуватися втечею або покинути свої будинки чи місця проживання, через, або для того щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, ситуації загального насильства, порушень прав людини чи стихійних лих/техногенних катастроф, і, які не перетнули міжнародно визнаний державний кордон країни [3].

Виходячи із наведеного, вказане поняття, належить виокремити як найбільш широке за змістом із всіх запропонованих. Ураховуючи об'єктивні фактори, така інтерпретація не може бути остаточною, але виходячи із наведених дефініцій, необхідно відзначити, що міжнародний досвід визначення поняття не апелює таким терміном, як «повсюдні прояви насильства», що наявний у національному законодавстві.

В свою чергу, авторам належить зауважити на тому, що поняття «повсюдні» має ряд схожих за значенням слів, але точного тлумачення не має, зокрема такими прикладами є «у кожному місці», «всюди», «скрізь» [4].

Окремим положенням виступає визначення, надане у Керівних з питань про переміщення осіб у середині країни, а саме: «загальні прояви насильства», що в свою чергу також не відображає повною мірою сутності даного поняття оскільки має наступне смислове навантаження: «той, який стосується всіх, всього, поширюється на всіх, на все», а зважаючи на те, що подібні формулювання є неприпустимими для рамок юридичної науки, а також мови нормативно-правових документів, на нашу думку, дане положення національного законодавства потребує додаткових досліджень, та заміни на більш прийнятний варіант.

1.2. Принципи та гарантії правового статусу внутрішньо переміщених осіб

Принципи правового статусу загалом та правового статусу внутрішньо переміщених осіб зокрема виступає наріжним каменем у наукових дослідженнях вчених досить давно, що в свою чергу спричиняє ряд невизначеностей щодо належності вказаної категорії до правового статусу внутрішньо переміщених осіб загалом, та структури такого елементу зокрема. За загальним правилом, принципом (франц. *principe*, від лат. *principium* – начало, основа) є основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громад. організації (гуманізм, законність, справедливість, рівність громадян перед законом тощо) [5].

Під принципами права вчені також розуміють основоположні загальноприйняті норми, які виражають властивість права і мають вищу імперативну юридичну силу. Принципи права називають і ціннісним стрижнем правової матерії, своєрідним «вищим правом» [6].

В свою чергу, маючи такі підходи до тлумачення поняття принципів у праві, належить дослідити питання їх класифікації, для більш детального розуміння місця принципів правового статусу внутрішньо переміщених осіб в загальній системі системи.

А. Колодій, розглядаючи питання про класифікацію принципів права, зазначає про те що, поперше, загальноправові принципи права, що мають всезагальний характер, знаходять своє більш кон-

кретне втілення у принципах кожної галузі. По-друге, основні принципи права отримують специфічну модифікацію у галузях права і у сферах правоутворення, правореалізації і правоохорони. А тому в сфері правоутворення можна вести мову про відносно автономні принципи правотворчості, а серед них і законотворчості, у правореалізації — передусім про принципи правозастосування, у правоохороні — про принципи правосуддя, юридичної відповідальності тощо. По-третє, саме основні принципи диференціюються на загальносоціальні і спеціально-юридичні (системні і структурні), а серед загальносоціальних досить чітко виділяються політичні, економічні, соціальні, ідеологічні, моральні основи права [7].

Автор стверджує про наявність наступної структури із якої належить виокремити наступне: 1) принципи системи права: а) загальноправові (основні); б) міжгалузеві; в) галузеві; г) принципи інститутів права.

Разом із тим, до принципів інститутів права, належать визначені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» специфічні принципи.

Будь-яка держава в процесі свого розвитку, удосконалювалась та її потреби час від часу змінювались, як змінювались потреби і її громадян, а вони, в свою чергу, можуть з'являтися не лише через стрімкий розвиток суспільства, а й через трагічні ситуації, однією з яких є збройна агресія на сході України, що спричинила правову неточність, та необхідність створення нового правового статусу, який відповідав би потребам осіб, що вимушені були залишити свої домівки.

Спираючись на нормативно-правове забезпечення, належить констатувати наявність притаманних вказаному статусу принципів, що зокрема визначені у Керівних принципах з питань про переміщення осіб у середині країни [8], до яких відносять: принцип рівності прав внутрішньо переміщених осіб та інших громадян, принцип вільного пересування та свободи вибору місця проживання; принцип вільного пошуку безпечних умов життя в іншій частині країни або за її межами; принцип гуманності, недискримінаційності та виключно цільового використання гуманітарної допомоги, а також інші.

А окрім вище вказаного, у ст. 2 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначені гарантії дотримання їх прав і свобод, щодо запобігання виникненню умов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту дотримання прав і свобод таких осіб, створення умов для їх добровільного повернення до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання.

Спираючись на зазначені елементи, стає зрозуміло, що статус внутрішньо переміщених осіб, є спеціальним статусом, отримати який надається можливість лише за певних умов, та який (із моменту його отримання) забезпечує громадян, що його отримали додатковими правами, обов'язками та гарантіями.

Розділ 2. НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Характеристика нормативно-правового забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб

Однією із першочергових проблем на стадії становлення механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, була повна відсутність нормативно-правового забезпечення відповідного питання, але з часом вона була врегульована більше ніж 15 нормативно-правовими актами. Разом із тим законодавцем та урядом були внесені зміни до більш як 80-ти нормативно-правових актів, що мають на меті покращення роботи механізму забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, а також їх розширення та збільшення.

До таких належить віднести:

Конституцію України [9], де визначено основоположні засади інституту прав і свобод людини і громадянина в Україні;

1. Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що деталізує механізм забезпечення додатковими правами осіб, що постраждали від переміщення та підтвердили свій статус [1];

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», що визначає правовий режим на тимчасово окупованій території України [1];

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб», що визначає додаткові соціальні виплати для

осіб, які зазнали внутрішнього переміщення [10];

4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що додатково регламентує дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [11];

5. Постанова Кабінету Міністрів України №535 «Про затвердження порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб, для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам», що забезпечує механізм одноразової грошової допомоги [12];

6. Розпорядження Кабінету Міністрів України №588-р «Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованих територій та районів проведення антитерористичної операції», що також визначає додаткові правові засади та регламентує повноцінний соціальний захист для внутрішньо переміщених осіб, а також велику кількість інших [13].

Широке нормативно-правове поле, що забезпечує належне функціонування механізму реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх прав, дає підстави стверджувати про значні та результативні кроки у забезпеченні додатковими правами відповідних осіб.

Міжнародними актами, що були враховані при розробці та імплементації національних положень є:

7. Рекомендація ПАРЄ №1499(2001), «Гуманітарна ситуація біженців і внутрішньо переміщених осіб в Чечні», 25 січня 2001 року [14];

8. Рекомендація ПАРЄ №1631(2003), «Внутрішнє переміщення в Європі», 25 листопада 2003 року [14];

9. Рекомендація ПАРЄ №1652(2004), «Освіта для біженців і внутрішньо переміщених осіб», 2 березня 2004 року [14];

10. Рекомендація ПАРЄ №1877(2009), «Люди, забуті Європою: захист прав людини довгостроково переміщених осіб», 24 червня 2009 року [14];

11. Резолюція ПАРЄ №1708(2010), «Вирішення питань, що стосуються майна біженців та внутрішньо переміщених осіб», 28 січня 2010 року [14];

12. Резолюція ПАРЄ №1897(2012), «Стан внутрішньо переміщених осіб (ВПО) і осіб, що повертаються в місця постійного проживання в Північнокавказькому регіоні, 26 квітня 2012 року [14];

13. Звіт ПАРЄ «Альтернативи неналежним за умовами центрам тимчасового розташування для ВПО та біженців», документ №13507 від 5 травня 2014 року [14].

14. Резолюція ПАРЄ №2028(2015), «Гуманітарна ситуація біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні», 27 січня 2015 року [14];

Таким чином, широкий спектр міжнародних нормативно-правових актів міжнародної юрисдикції дали змогу українським правникам та політикам проаналізувати проблеми та труднощі внутрішнього переміщення осіб загалом та забезпечення їх прав, зокрема, на прикладі інших країн, з метою розробки та імплементації в національне законодавство ефективних шляхів вирішення проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб.

В свою чергу, всі нормативно-правові акти тією чи іншою мірою, були використані у законотворчому процесі, оскільки кожен такий акт носить не тільки теоретичне значення, а й відноситься до документів, що існують тривалий час та здійснюють ефективне врегулювання проблем внутрішнього переміщення осіб. Зважаючи також на специфіку регіону, осіб, що переміщуються, підстави їх переміщення та ряд інших факторів, таке нормативне підґрунтя слугує запорукою перспективи ефективного врегулювання відповідних проблем в Україні.

Запропонований перелік національних та міжнародних нормативно-правових актів, дає змогу українським вченим та громадським діячам, на прикладі інших країн розробити шляхи можливого врегулювання основних проблем, що виникли в Україні, з метою належного забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, дотримання в Україні правового порядку та утвердження ідеалів демократії та верховенства права.

2.2. Соціологічне дослідження щодо рівня обізнаності проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні

Суспільство в Україні, як і у інших державах, відіграє надзвичайно важливе значення у формуванні політичного курсу держави як на внутрішній так і на міжнародній арені.

Так, авторами протягом листопада 2017 року було організовано та проведено соціологічне дослідження «Рівень обізнаності щодо проблем правового статусу внутрішньо переміщених осіб в

Україні», яке містить в складі 10 питань, щодо обізнаності в проблемах внутрішньо переміщених осіб.

В свою чергу, не претендуючи на повноту об'єктивності, але враховуючи результати проведеного дослідження, проаналізувавши та систематизувавши отримані дані можна презентувати наступні результати:

- В ході дослідження, з'ясувалось, що 38,3 % опитаних вважають, що на сьогодні в Україні наявності більше 1,5 млн. внутрішньо переміщених осіб, а на протипагу 8,5 % обирають варіант з найменшою цифрою таких осіб – 50 тис;

- на думку 66 % респондентів найбільші труднощі виникають із реалізацією соціальних прав, а найменші – трудових прав, що відзначено опитаними у розмірі 5 %. Окрім вказаних, наявні також і інші варіанти, а саме: 21,3 % – політичні та 8% – група особистих прав;

- серед органів та організацій, що найбільш ефективно можуть вирішувати проблеми внутрішньо переміщених осіб цифри розподілились таким чином: 36,2 % – Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб; 25,5 % – органи місцевого самоврядування; по 14,9 % голосів опитаних отримали громадські об'єднання та організації, а також обласні державні адміністрації; найменший результат, на думку опитаної спільноти наявний у Верховній Раді України, що складає 8,5 %;

- лише 4% опитаних відзначають, що права внутрішньо переміщених осіб в Україні забезпечені повною мірою, в свою чергу 47,8 % вважають, що останні забезпечені частково, а 37 % констатували, що права забезпечені в не повній мірі, та 10,6 % взагалі вважають, що права вказаних осіб в Україні не забезпечені;

- На питання про те, чи правовий статус внутрішньо переміщених осіб носить тимчасовий характер, або ж внутрішнє переміщення та повне забезпечення всіх благ має на меті залишення на постійне місце таких осіб, опитані відповіли наступним чином: 68,8 вважають, що даний статус носить тимчасовий характер, а 31,3 констатували те, що він має на меті залишення на постійне проживання;

- Разом із тим, в ході опитування виявилось, що серед 100% респондентів, 10,4 % є внутрішньо переміщеними особами, а 89,6 такими не являються;

- Оцінюючи ставлення до внутрішньо переміщених осіб, відсотки розподілились наступним чином: 68,8 % ставляться до останніх дружньо та готові йти на зустріч, 31,3 % ставляться терпимо, і, позитивним є те, що жоден із респондентів не зазначив про нетерпиме ставлення до таких осіб;

- Серед кроків які належить реалізувати українській владі, щоб підвищити рівень забезпеченості прав і свобод внутрішньо переміщених осіб респонденти найперше визначають повернення осіб до місця їх постійного проживання (шляхом врегулювання збройного конфлікту на сході в інтересах української нації) (54.2 %), прийняття збірки нормативно-правових актів (39.6%), а разом із тим вважають, що нинішній рівень забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб не потребує додаткової законодавчої регламентації (6.3 %);

- Найбільш корисною для врегулювання проблеми зазначеної авторами, є відповідь на питання щодо діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, а саме: 71 % опитаних взагалі не можуть назвати будь-які ініціативи та приклади діяльності вказаного міністерства, а 29 % все ж визначають, його активність;

У відповідь на пропозицію висловити власну думку, щодо шляхів підвищення рівень забезпеченості прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні респондентами були запропоновані наступні варіанти: «Шляхом активізації небайдужих членів соціуму до даної проблеми, прийняття ряду нормативно-правових актів та внесення змін до вже діючих, з метою розширення прав і свобод, а також гарантій внутрішньо переміщених осіб»; «Стимулюванням працевлаштування, кредитуванням купівлі та/або оренди житла, наданням адресної допомоги найуразливішим категоріям. Слід поширювати саме адресний характер допомоги та підтримки», «Ведення обліку таких осіб, аби мати змогу контролювати ситуацію щодо чисельності таких осіб. Також слід прийняти відповідні нормативно-правові акти, якими б вносилися гарантії для таких осіб у відносинах із органами державної влади».

Таким чином, в якості висновку до розділу, авторами було підбито наступні підсумки: запропонований перелік національних та міжнародних нормативно-правових актів. В свою чергу, забезпечення різних груп прав внутрішньо переміщених осіб хоч і потребує певного доопрацювання, але все ж знаходиться на високому рівні, що частково підтверджується, як результатами власного соціологічного дослідження так і широким полем наукових досліджень вчених і громадських діячів.

Розділ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

3.1. Досвід країн пострадянського простору щодо виокремлення статусу внутрішньо переміщених осіб

Ознайомлюючись із нормативно-правовими актами різної юрисдикції, а також науковими джерелами різних галузей науки, авторами було досягнуто проміжного висновку, що нещодавня історія України має прецеденти внутрішнього переміщення, що не було офіційно визнано таким, а саме мова йде про внутрішнє масове переміщення після аварії на Чорнобильській атомній електростанції, в результаті якої, всередині тогочасного Радянського Союзу, було переміщено близько 270 тисяч осіб [15] (населення м. Прип'ять – близько 50 тисяч та близько 220 тисяч – жителі забруднених територій Білорусі, Росії та України).

1. До законодавчої бази нормативно-правових актів, що врегульовували відповідне правове поле (а саме статус внутрішньо переміщених осіб СРСР), відносять ряд нормативно-правових актів, що фіксують матеріальне забезпечення осіб-ліквідаторів та постраждалих від аварії [16; 17; 18; 19; 20].

Такі нормативно-правові акти, та їх положення, а також інформація про кількість переміщених всередині держави осіб, що знаходились в зоні забруднення, дають можливість дійти наступних проміжних висновків: поняття внутрішньо переміщених осіб не застосовується у нормативно-правових актах взагалі, а статус, як елемент правової системи, зводиться лише до статусу осіб, яка «постраждала в результаті аварії на Чорнобильській АЕС»; наявна чітка класифікація постраждалих, на такі групи як: ліквідатори аварії на ЧАЕС та члени їх сімей, громадяни (населення), які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи. Також окремими положеннями регламентовано права дітей, осіб які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи.

Згодом, 28 лютого 1991 року Верховною Радою Української РСР було прийнято Закон України «Про Статус і соціальне забезпечення громадян, що постраждали в результаті Чорнобильської катастрофи» [21], який надав широке поле прав та переваг у юридичному контексті постраждалим від аварії на Чорнобильській АЕС.

Серед них, зокрема, належить наголосити на таких: право на медичну допомогу, обстеження та ліки; право на забезпечення тимчасовим; право на додаткову житлову площу; право інвалідів, що постраждали від аварії на ЧАЕС на позачергове безоплатне забезпечення автомобілем; право на безплатний проїзд один раз на рік до будь-якого пункту України і назад автомобільним або повітряним, або залізничним, або водним транспортом з правом першочергового придбання квитків [21].

Виходячи із наведеної інформації, належить аргументувати позицію, щодо необхідності проведення аналогії між механізмом забезпечення правового статусу осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, та механізмом забезпечення правового статусу внутрішньо переміщених осіб (в даному випадку, вказані вище осіб відносяться до категорії «громадяни України, іноземці або осіб без громадянства, що перебували на той момент на території Української РСР на законних підставах та мали право на постійне проживання, яких змусила залишити своє постійне місце проживання надзвичайна ситуація техногенного характеру»).

3.2. Проблеми визначення статусу внутрішньо переміщених осіб: європейський досвід

Одним із прикладів правового регулювання різних соціально-державних явищ та нормативних перетворень є досвід Республіки Грузія. Станом на 2014 рік за даними уряду у країні налічувалося близько 253 тисяч внутрішньо переміщених осіб, що становить майже 6 % загального населення, [22] серед яких приблизно 230 тисяч зазнали переміщень ще на початку 1990-х років внаслідок конфліктів в Абхазії та Південній Осетії [23]. Ще 26 тисяч перетворилися на внутрішньо переміщених осіб у результаті російсько-грузинської війни 2008 року, [24], а три тисячі зі вказаних осіб зазнали вимушених переміщень двічі. Ряд науковців, зауважують на тому, що осіб, які змушені були залишити місця постійного проживання через воєнні дії, оселилися переважно у великих містах (наприклад, у Тбілісі проживає майже 40 % з них), а також у прикордонних з Абхазією районах. Понад половину з них (54 %) становлять жінки, 25 % – діти, 17 % – осіб похилого віку [25]. Перш за все належить акцентувати значну увагу на хронології розвитку нормативно-правового забезпечення правового статусу вказаних осіб в Грузії, а розпочинається він з 1992 року, зі створення Міністерства у справах біженців та розселення, яке з 2011 року перейменовано в Міністерство у справах осіб, вимушено переміщених

з окупованих територій, біженців та розселення. Разом із тим, згодом, у 1996 році прийнято закон «Про внутрішньо переміщених осіб з окупованих територій Грузії». Але, пріоритетною задачею держави було повернення внутрішньо переміщених осіб до місця їх звичного проживання. Кардинальних змін та нового, швидкого темпу набули процеси утвердження правового статусу внутрішньо переміщених осіб, після Трояндової революції грузинського народу у 2003 році, що призвела до влади нових, молодих політиків з абсолютно новим поглядом на те, яким чином треба здійснювати управління державою [26]. Після чого, у 2006 році було прийнято закон «Про майнову реституцію і компенсацію особам, які постраждали в результаті конфлікту в колишній Південно-Осетинській автономній області» [27].

Після серпневої агресії у 2008 році Грузія втратила Абхазію та Південну Осетію, що в першу чергу зруйнувало можливі перспективи щодо повернення внутрішньо переміщених осіб у свої домівки [28]. Але на цьому утвердження правового статусу внутрішньо переміщених осіб в Грузії не завершується, так у 2009 році, згідно указу Президента Грузії [29] встановлено порядок передачі внутрішньо переміщеним особам у приватну власність житлової площі в колективних центрах, пустих приміщеннях та нових багатоквартирних будинках. Символічним стало те, що державна власність передається за ціну 1 ларі (на сьогоднішній день близько 10 гривень, за курсом Національного Банку України). Операційним документом із реалізації Стратегії з розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб в Грузії є План дій. Перший його варіант було розроблено у 2008 році, після того він оновлювався. Нині чинний документ прийнято у 2012 році на період 2012-2014 років [30]. З 1 серпня 2013 року в Республіці Грузія проводиться перереєстрація внутрішньо переміщених осіб. З 1 березня 2014 року набула чинності нова редакція закону «Про внутрішньо переміщених осіб та тих, що зазнають переслідувань, з окупованих територій Грузії» [31]. У якому регламентовано необхідність пошуку заходів щодо рішень житлових питань в довготривалому контексті, забезпечення для таких осіб гідних умов життя та припинення їх залежності від держави, включення найбільш вразливих громадян до єдиної державної програми соціального захисту. Найбільш значущим, в даному документі, є чітка регламентація можливості участі громадських організацій національного та міжнародного рівня в питанні утвердження правового статусу вказаних осіб та у вирішенні поточних проблем. Прикладом цьому, слугує зокрема те, що наприкінці 2016 року стартував спільний проект фінансований Європейським союзом спільно з Агентством з джерел існування грузинського Міністерства у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців і розселення. На реалізацію цієї програми міністерство отримує грант в розмірі до 810 000 доларів США [32].

Таким чином, досвід внутрішнього переміщення осіб в колишньому Радянському Союзі в якості історичного прикладу та генеза інституту забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб у Республіці Грузія, дають змогу проаналізувавши їх, сформулювати цілісну орієнтовну стратегію розвитку інституту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні.

ВИСНОВКИ. Отже, на підставі встановлення кола проблем утвердження та функціонування правового статусу внутрішньо переміщених осіб та формування можливих шляхів їх вирішення, аналізу чинного законодавства України, наукових доктрин правового статусу внутрішньо переміщених осіб, а також результатів соціологічних досліджень різного рівня (національних, зарубіжних та авторського) авторами було зроблено наступні висновки:

1. Внутрішньо переміщеними особами – є окремі особи або їх групи, які за визначених обставин (збройна агресія зовні або всередині країни, тимчасова окупація, стихійні лиха або техногенні катастрофи) вимушені були в короткий термін залишити місце свого проживання, не перетинаючи міжнародно визнаних державних кордонів країни. Принципами правового статусу внутрішньо переміщених осіб є: принцип рівності прав внутрішньо переміщених осіб та інших громадян, принцип вільного пересування та свободи вибору місця проживання; принцип вільного пошуку безпечних умов життя в іншій частині країни або за її межами; принцип гуманності, недискримінаційності та виключно цільового використання гуманітарної допомоги, а також інші. В свою чергу, до гарантій віднесено: гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, щодо запобігання виникненню умов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту дотримання прав і свобод таких осіб, створення умов для їх добровільного повернення до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання.

2. Аргументовано необхідність оптимізації забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, популяризації та рекламування роботи Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

3. Постраждали від Катастрофи на ЧАЕС є внутрішньо переміщеними особами, які на сьогоднішній день володіють найширше коло забезпечених для них прав і свобод (у зв'язку із існуванням окремого законодавчого врегулювання).

4. В свою чергу, авторами було проведено дослідження зарубіжного досвіду внутрішнього переміщення осіб. Дослідивши необхідні положення та нормативно-правове забезпечення авторами досягнуто висновку про необхідність використання вказаного прикладу у законотворчих процесах з питань оптимізації інституту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Література

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» Верховна Рада України; Закон від 20.10.2014 № 1706-VII – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
2. Mooney E. The Concept of Internal Displacement and the Case for Internally Displaced Persons as a Category of Concern [Electronic resource] / E. Mooney // Refugee Survey Quarterly. – 2005. – Issue 3. – Vol. 24. – Mode of access: <http://www.brookings.edu/~media/research/files/articles/2005/9/fall-humanrights-mooney/9.pdf>.
3. Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс] – режим доступу : <http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/2-uncategorised/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>.
4. Словник української мови: в 11 томах. — Том 6, 1975. — Стор. 695. — [електронний ресурс] – режим доступу : <http://sum.in.ua/s/povsjudy>
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 1998. ISBN 966-7492-00-1 Т.5: П–С. – 2003. – 736 с.: іл. – ISBN 966-7492-05-02, с.560.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підручник] / О. Ф. Скакун / [пер.з рос.]. — Харків: Консум, 2001. — 656 с, с. 258
7. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація/ – [електронний ресурс] – режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63807/08-Kolodiy.pdf?sequence=1>
8. Руководящие принципы по вопросам о перемещении лиц внутр. страны [Електронний ресурс] – режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml
9. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 2-го скликання від 28.06.1996 р./ Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
10. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/245-1>
11. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/921-19>
12. Постанова Кабінету Міністрів України №535 «Про затвердження порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб, для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам» – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/535-2014-p>
13. Розпорядження Кабінету Міністрів України №588-р «Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованих територій та районів проведення антитерористичної операції» – [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-2017-p>
14. Офіс Ради Європи в Україні/Проекти та програми/ інші документи – [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://www.coe.int/web/portal/home>
15. Ukraine headquarters – історія Чорнобилю – [електронний ресурс] – режим доступу: <https://www.chernobylwel.com/RU/884/>
16. Постанова Ради Міністрів СРСР від 07.05.1986 № 524-156 «Про умови оплати праці та матеріального забезпечення працівників підприємств і організацій зони Чорнобильської атомної електростанції» – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.chernobyl86.ru/spisok/zakon/1986/524-156.htm>
17. Постанова Ради Міністрів СРСР і ВЦПС СРСР від 05.06.1986 р. № 665-195 «Про умови оплати праці та матеріального забезпечення працівників підприємств, організацій та установ, зайнятих на роботах, пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС і запобіганням забрудненню навколишнього середовища» – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.chernobyl86.ru/spisok/zakon/1986/964pc.htm>
18. Розпорядження Ради Міністрів СРСР від 3.07.1986 № 1345-рс «Про поширення дії Розпорядження Ради Міністрів СРСР від 5.06.1986 р. № 665-195 на працівників апарату міністерств і відомств» – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.chernobyl86.ru/spisok/zakon/1986/1345p.htm>
19. Постанова Ради Міністрів СРСР від 29.12.1987 № 1497-378 «Про умови оплати праці та пільги для працівників, зайнятих на експлуатації Чорнобильської АЕС і ліквідації наслідків аварії в зоні відселення» – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.chernobyl86.ru/spisok/zakon/1986/1497-378.htm>
20. Зони безпеки в районі Чорнобильської АЕС та порядок оплати праці зайнятих на роботах в зазначених зонах – [електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.chernobyl86.ru/spisok/zakon/1986/zons.htm>

21. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи» (Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 16, ст. 200)
22. Офіційний сайт Міністерства Грузії у справах осіб, вимушено переміщених з окупованих територій, біженців та розселення <http://www.mra.gov.ge/eng/static/55> [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mra.gov.ge/eng/static/55
23. Georgia: partial progress towards durable solutions for IDPs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://Georgia.idp.arizona.edu/docs/idmc_georgia_3_12.pdf
24. Челидзе Н. Лица, ищущие убежища, беженцы и внутренние перемещенные лица (ВПЛ): проблемы социальной сплоченности в Грузии /КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка 13/131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.carim-east.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-131.pdf
25. Малиновська О. А. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. [Електронний ресурс]: «Соціальна політика», №9. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob1-a598d.pdf
26. Революція троянд у Грузії - перша кольорова революція на теренах колишнього СРСР – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://24tv.ua/revolyutsiya_troyand_u_gruziyi__persha_kolorova_revolyutsiya_na_terenah_kolishnogo_srsr_n425725
27. Об имущественной реституции и компенсации лицам, пострадавшим на территории Грузии в результате конфликта в бывшей ЮгоОсетинской автономной области: Закон Грузии от 29.12.2006 г. [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.kavkaz-uzel.ru/articles/115452.
28. Революція троянд у Грузії - перша кольорова революція на теренах колишнього СРСР – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://24tv.ua/revolyutsiya_troyand_u_gruziyi__persha_kolorova_revolyutsiya_na_terenah_kolishnogo_srsr_n425725
29. Указ Президент Грузии № 62 от 2 февраля 2009 года «О вопросах приватизации посредством прямой продажи государственного имущества и имущества города Тбилиси», www.matsne.gov.ge, 02/02/2009
30. Action Plan for the Implementation of the State Strategy on Internally Displaced Persons during 2012-2014. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://mra.gov.ge/res/docs/201311211211332665.pdf>
31. Law of Georgia on Internally Displaced Persons – Persecuted from the Occupied Territories of Georgia [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://mra.gov.ge/res/docs/2014>
32. Семьи внутренне перемещенных лиц в Грузии получили шанс найти новые источники средств существования – [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.agritimes.ru/news/17788/semi-vnutrenne-peremeshennyh-lic-v-gruziipoluchili-shans-naйти-novye-istochniki-sredstv-sushestvovaniya>

**Олійник Ярослава Валеріївна
Постоловський Ігор Вікторович
Моря Андрій Володимирович**

Науковий керівник – Серьогін Віталій Олександрович
професор кафедри конституційного
і муніципального права,
доктор юридичних наук, професор

*(Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна)*

«SMART CITY»: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА МОДЕЛЬ

На початку XXI ст. стрімкий перехід до високоурбанізованого стану зробив суспільства та їхні уряди в усьому світі для вирішення безпрецедентних проблем, пов'язаних із ключовими темами, такими як сталий розвиток, освіта, енергетика та навколишнє середовище, безпека та державні служби серед іншого. Вона має провідні міста та міські райони бути складними соціальними екосистемами, де важливими проблемами є забезпечення сталого розвитку та якості життя. Крім того, нинішня економічна криза змусила багато міст скоротити бюджет та встановити пріоритети.

У цьому середовищі використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та даних розглядалося як засіб вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем міста (Європейський парламент 2014, Центр для міст 2014). Фактично, міста повинні визнати, що ІКТ мають важливе значення для живого соціального, економічного та культурного життя міста. В рамках цієї концепції концепція «розумних міст» останнім часом привертала велику увагу, і вона, швидше за все, продовжуватиме це робити в майбутньому. Незважаючи на відсутність загального консенсусу стосовно кон-

цепції «розумного міста», в основі своєї думки ідея «розумних» міст спирається на створення і підключення людського капіталу, соціального капіталу та інфраструктури ІКТ, з тим щоб забезпечити більший і більш стійкий економічний розвиток і краща якість життя (Європейський парламент 2014 року) [1, с.1].

Переважна більшість проектів «розумного міста» стосуються економіки чи комунального господарства. Ми пропонуємо перевести концепцію «Smart city» у конституційно-правову площину, представивши її у вигляді певної системи конституційно-правових форм взаємодії суб'єктів в умовах інформаційного суспільства.

1. «Smart city»: поняття та основні характеристики

«Smart city» («Розумне місто») – це концепція інтеграції кількох інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та Інтернет-речей (ІТ-рішень) для управління міським майном; активи міста включають у себе, зокрема, місцеві комунікації, навчальні заклади, бібліотеки, транспорт, заклади охорони здоров'я, електростанції, системи водопостачання й переробки відходів, муніципальні органи підтримання правопорядку та інші публічні служби. Метою створення «розумного міста» є поліпшення якості життя за допомогою технології муніципальної інформатики для підвищення ефективності обслуговування й задоволення потреб членів територіальних громад (місцевих жителів). ІКТ дозволяють муніципальній владі безпосередньо взаємодіяти з місцевим співтовариством, інститутами громадянського суспільства і муніципальною інфраструктурою і слідкувати за тим, що відбувається в місті, як місто розвивається, які способи дозволяють поліпшити якість життя. За рахунок використання датчиків, інтегрованих в режимі реального часу, накопичені дані від місцевих жителів і пристроїв обробляються й аналізуються. Зібрана інформація є ключем до вирішення проблем неефективності [2].

ІКТ використовуються для підвищення якості, продуктивності й «інтерактивності» комунальних служб, зниження видатків і споживання ресурсів, поліпшення зв'язку між місцевими жителями і державою [3]. Застосування технології «Smart city» розвивається з метою поліпшення управління транспортними потоками, потоками даних і швидкого реагування на складні завдання [4]. Тому «розумне місто» виявляється більш підготовленим до вирішення проблем, ніж за умов звичайних «операційних» відносин зі своїми громадянами [5]. Тим не менш, сам термін залишається дискусійним [6] з огляду на свою специфіку, і, відповідно, передбачає множинність тлумачень і підходів до розуміння.

Поряд із терміном «Smart city» використовують також терміни кібервілль, цифрове місто, електронне співтовариство, flexicity, інформаційне місто, наукомістке місто, мережеве місто, всезнаюче місто тощо.

До сфер, які поліпшуються за допомогою технології «Smart city», належать публічні послуги [7], управління міською транспортною мережею, раціональне використання енергії [8, с. 77], охорона здоров'я [9], раціональне споживання води, інноваційне сільське господарство, утилізація відходів [10]тощо.

Причиною появи інтересу до «розумних міст» стали фундаментальні технологічні, економічні й екологічні зміни, у т.ч. зміни клімату, структурна перебудова економіки, перехід до онлайн-роздрібною торгівлі та онлайн-розваг, старіння населення, зростання чисельності міського населення і тиску на публічні фінанси [11]. Європейський Союз (ЄС) прикладає значних зусиль, що спрямовані на розробку стратегії досягнення «зростання розумності» міст для найбільших міст-регіонів [12]. ЄС розробив цілу низку програм у межах «Порядку денного для Європи» [13]. Так, у 2010 р. ця програма приділила особливу увагу зростанню інновацій та інвестицій у сфері ІКТ-послуг з метою удосконалення державних послуг і якості життя. За оцінками компанії Аруп, передбачається, що світовий ринок «розумних міських послуг» становитиме 400 млрд. долл. на рік у 2020 році. Приклади технології «розумного міста» і відповідні програми вже були реалізовані в Мілтон-Кінсі та Саутгемптоні (Велика Британія), Амстердамі (Нідерланди), Бпрселоні (Іспанія) та Стокгольмі (Швеція).

Важливий кластер технологічних компаній «розумних міст» існує в Ізраїлі, де місту Тель-Авів навіть була присуджена премія «Світового розумного міста» у 2014 р. Ізраїльські компанії реалізують підходи «розумного міста» по всьому світові.

У місті Сочі (Росія) запроваджується «Розумне місто». «Національним дослідницьким інститутом технологій і зв'язку» (НДІТЗ) розроблено документ стратегічного планування щодо використання інформаційних і телекомунікаційних технологій «Стратегія "Розумне місто" Сочі» [14].

Внаслідок того, що вже було реалізовано велику кількість технологій під маркою «Розумне місто», важко сформулювати точне визначення «розумного міста». М. Дікін пропонує цілий список, що включає в себе чотири фактори, котрі чинять найбільший вплив на визначення «розумного міста»:

- 1) застосування значного набору електронних і цифрових технологій у суспільстві та містах;
- 2) використання ІКТ для перетворення життя і довкілля в межах певного регіону;
- 3) запровадження таких технологій у системи державного та муніципального управління;
- 4) практика територіалізації, котра об'єднує ІКТ і людей для того, щоб посилити інновації та підвищити рівень знання, які вони пропонують.

М. Дікін визначає «розумне місто» як таке, що використовує ІКТ для задоволення потреб ринку (жителів міста), і передбачає залучення громадськості до цього процесу [15, с.15]. «Розумне місто» є, таким чином, містом, яке володіє не тільки ІКТ-технологіями в конкретних сферах, але також реалізовує ці технології так, щоб вони здійснювали позитивний вплив на місцеві співтовариства.

Існують і альтернативні підходи. Так, А. Карагліу зазначає: «Місто може бути визначене як «розумне» тільки тоді, коли інвестиції в людський і соціальний капітал, традиційні (наприклад, транспорт) і сучасні (ІКТ) комунікаційні інфраструктури підтримують забезпечення стійкого економічного розвитку і високу якість життя, з раціональним управлінням природними ресурсами, за рахунок спільної дії та взаємодії» [16]. Такий підхід умовно можна назвати соціальним.

Британські дослідники Фрост і Салліван визначили вісім ключових аспектів, які визначають «розумне місто»: розумне управління, розумна енергетика, розумний дім, розумна мобільність, розумна інфраструктура, розумна технологія, розумна охорона здоров'я і розумний громадянин» [17].

Передбачається, що «розумне місто» (також співтовариства, бізнес-кластери, міські агломерації чи регіони) використовують інформаційні технології для:

- 1) ефективного використання фізичної інфраструктури (дороги, будівництво, екологія та інші фізичні активи) на основі штучного інтелекту й аналізу даних, щоб підтримувати потужний і здоровий економічний, соціальний і культурний розвиток;
- 2) ефективною взаємодією з місцевими жителями з питань місцевого самоврядування і для прийняття рішень шляхом використання відкритих інноваційних процесів та «електронної участі», поліпшення колективного розуму установ міста за допомогою електронного врядування, з акцентом на участь громадян і сучасне проектування;
- 3) вчитися, пристосовуватися і запроваджувати новації і тим самим більш ефективно й оперативно реагувати на зміни ситуації шляхом поліпшення «інтелекту міста».

Наприклад, в Амстердамі це реалізується через:

1. Загальну інфраструктуру Інтелектуальної власності, відкритої для дослідників для розробки пропозицій;
 2. Бездротові вимірювальні прилади і пристрої передачі інформації на даний момент часу.
 3. Низка будинків обладнані смарт-лічильниками, аби повідомляти про споживання енергії та зменшувати енергоспоживання;
 4. Широке використання пристроїв на сонячній енергії та енергозберігаючих ламп.
- Деякими найбільш крупними сферами інтелектуальної активації міста є:

Інноваційна економіка	Міська інфраструктура	Муніципальне управління
Інновації в промисловості, кластерах, районах міста	Транспорт	Адміністративні послуги громадянам
Розумна робоча сила: освіта і зайнятість	Енергетика/ Комунальні послуги	Представницька і пряма демократія
Створення наукомістких компаній	Захист навколишнього середовища / безпека	Послуги для громадян: якість життя

У 2017 р. Київ теж отримав систему «розумне місто». Проект розробляли з 2015 р. Спочатку розробники хотіли зробити прозорим бюджет столиці України, але незабаром зрозуміли, що проект повинен бути більш глобальним. До системи Kyiv Smart City до кінця 2017 мали підключитися всі комунальні та державні установи, клініки, ГСНС, управління Національної поліції мегаполісу.

Планується створити єдину систему зберігання даних, вхідних і вихідних листів, а також систему обміну інформацією. Все це дозволить підвищити рівень надання адміністративних послуг киянам. За багатьма довідками не доведеться вирушати в КМДА – досить буде скористатися спеціальним електронним додатком.

Крім цього, у розробників Kyiv Smart City у планах на найближчі роки:

- надавати киянам основні адміністративні послуги онлайн;
- створити відкриту систему для розміщення тендерів КМДА, що ускладнить життя корупціонерам;
- встановити 4 тис. камер відеоспостереження на дорогах, щоб скоротити кількість пробок і ДТП в Києві (киянам будуть розсилати SMS про перекриття вулиць);
- встановити 3600 відеокamer в школах, дитячих садах, лікарнях, музеях в рамках проекту «Безпечне місто»;
- продовжити розвиток Kyiv Smart City Хабу;
- запровадити проект безкоштовної ІТ-освіти в вигляді факультативів для учнів 9-11 класів.

У Києві з кінця 2016 р. вже працює проект «Відкритий бюджет». Він дозволяє ефективно контролювати витрати держорганів, шкіл, ЖЕКів та інших комунальних установ. Деякі адміністративні послуги надаються в електронному вигляді. В режимі онлайн можна отримати довідку про квартирному обліку та приватизації житла. Почала функціонувати система управління майном, яка дозволяє відстежувати, які об'єкти здаються в оренду, а які продаються. Працює система електронних петицій, в якій зареєструвалися 300 тис. користувачів. Завершується розробка медичного порталу, на якому можна буде, наприклад, прочитати відгуки про роботу лікарів або уточнити про наявність ліків.

2. Врядування у «розумному місті»: стилі та аспекти

Останніми роками міста стають розумними не тільки в тому, як ми можемо автоматизувати рутинні функції, що обслуговують індивідуальні особи, будинки, системи руху, але так, щоб ми могли контролювати, розуміти, аналізувати та планувати місто для підвищення ефективності, справедливості і якості життя для своїх громадян у режимі реального часу. Дійсно, ця технологія спрямована на підвищення якості життя громадян та підвищення ефективності та якості послуг, що надаються керівними структурами та підприємствами.

Незважаючи на те, що не існує єдиного способу для міст «стати розумними», і різні міста застосовували різні підходи, що відображають їх конкретні обставини, існують три основні принципи для управління розумними міськими програмами: 1) інтеграція з економічним розвитком та планами надання публічних послуг; 2) прагматизм зі спрямуванням основної маси інвестицій на проекти, які є практичними, досяжними та фінансово життєздатними; 3) участь представників громади, місцевого бізнесу та місцевих бізнес-кіл у забезпеченні проектів, що є актуальними з урахуванням можливостей та проблем міста [18]. Для досягнення цих цілей органи місцевого самоврядування повинні використовувати ІКТ для поліпшення політичної участі, здійснення публічної політики або надання послуг у публічному секторі. Якщо уряд повинен змінитись, громадянам також доведеться змінитися, зокрема у тому, як вони взаємодіють з органами влади і що вони очікують від них [19].

Нинішні структури управління в більшості держав, у т.ч. в Україні, передбачають замало участі громадян у прийнятті рішень. Крім того, відповідальність за надання різноманітних послуг є фрагментованою в різних установах, що робить ситуацію ще більш складною для будь-якого громадянина. Тому розвиток ефективних і демократичних систем місцевого самоврядування є передумовою для розвитку «розумних міст», і роль, яку відіграють органи місцевого самоврядування та їх посадові особи у цих містах, є надзвичайно важливою. У зв'язку з цим, заснований на прийнятому урядом підході до регулювання ринку, управління у «розумному місті» передбачає втручання у трьох основних напрямках: 1) координація діяльності та об'єднання різних інтересів і зацікавлених сторін для створення нових платформ для співпраці; 2) фінансування інфраструктури та демонстраційних проектів; 3) регулювання з урахуванням існуючих загальних стандартів і норм [20].

У будь-якому разі, сьогодні місто дедалі більше є мережею декількох систем, всі з яких тісно пов'язані із задоволенням потреб людей. Ця перспектива потребує інтегрованого бачення міста та її інфраструктури у всіх його складових.

Слід мати на увазі, що місцеві інновації вимагають чіткого бачення мети та лідерства. Це означає, що існуюча практика роботи в містах має змінена за рахунок більшої інституційної інтеграції, принаймні у плануванні та контролі. Справді, і органи місцевого самоврядування, і місцеві жителі повинні бути впевнені, що зусилля в «розумних» містах узгоджуються, а не ізольовані.

Таким чином, «розумне місто» вимагає «розумного місцевого самоврядування», яке має впровадитись із: а) складністю наявних завдань; б) невизначеністю у багатьох питаннях розвитку; в) необхідністю чіткого розмежування повноважень і відповідальності; г) досягти стійкості та збалансованості усієї муніципальної системи [21]. Тому це ще й породжує питання спроможності місцевої влади

розробляти «розумні» концепції.

За даними Європарламенту [22], чинники для успішних розумних міст включати активну участь громадян у створенні почуття власності та прихильності, координацію на місцевому рівні, щоб забезпечити інтеграцію рішень, наповнення «портфеля ініціатив» та участь місцевих органів влади в мережах для обміну знаннями та досвідом. Коротше кажучи, розумні міста дійсно стають місцем комунікації й координації цілої мережі суб'єктів – малих і середніх підприємств, навчальних закладів, житлових кооперативів, неурядових організацій, органів місцевого самоврядування, місцевого транспорту тощо, а взаємодія цих міських суб'єктів – усе це і є сучасне управління містом.

При цьому органи місцевого самоврядування є ключовими учасниками для створення інтерактивного, такого що ґрунтується на принципах партиципаторної демократії (демократії участі) та інформаційного суспільства міського середовища, метою якого є підвищення добробуту, досягнення вищої якості життя громадян. Тому в розумних містах управління повинно включати співпрацю, партнерство, залучення громадян та участь [23].

Розглядаючи потребу в зміні моделей управління в розумних містах, може виникнути ряд питань: Чи є цілі інтелектуальних ініціатив відповідними, та узгодженими з більш широкими цілями розвитку міста? Чи ініціатива вирішує проблеми важливості для цього міста? Чи сукупність фінансування, участі, компонентів та характеристик, ймовірно, призведе до очікуваних результатів? Ці питання змушують нас замислитися над іншими способами управління «розумним» містом: чи всі стилі управління дають той самий результат у просуванні розумних ініціатив? Чи такі стилі управління дозволяють однаково підвищити якість життя для всіх громадян? Чи є модель управління кращою, ніж інші, чи це залежить від характеристик громадян, міста, ...? Багато питань залишається невирішеним досі.

У зв'язку з цим, хоча існують різні підходи до концепції інтелектуального управління містом, від інституційного збереження (традиційне управління «розумним містом») до інституційних перетворень («розумне управління містом»), не можна однозначно стверджувати, що якийсь із них є найкращим. Дійсно, мережеві середовища, що характеризують «розумні» міста, окреслюють нові шляхи управління, відмінні від традиційної бюрократії, з використанням неієрархічних, неринкових форм організації у державному секторі, що стають важливими для муніципального управління, оскільки управління «розумних» міст спирається на складні мережі взаємозалежних організацій. Ці моделі управління можуть варіюватися від того, в якому місці «розумне місто» може повністю керуватися організаціями, що складають мережу (модель самоврядування), до того, де місцеве управління діє як високоцентралізований мережевий брокер або провідна організація, що керує розвитком «розумного міста» (бюрократична модель).

Наприклад, для багатьох сучасних муніципальних чиновників «розумні» міста – це, по суті, мережа датчиків, що покривають місто, пов'язані з комп'ютерами, що управляють величезними потоками даних, оптимізуючи міські потоки, такі як мобільний зв'язок, переробка відходів, криміногенна ситуація, муніципальні фінанси тощо. Ця технократична риторика може змусити людей вийти з даного циклу і перетворити їх на зовсім пасивних, а не активних суб'єктів, які могли б сприяти моделі самоврядування в «розумному» місті, якщо політики поділяють це бачення «розумного» міста.

Навпаки, на іншому місці спектру моделей управління – бюрократична модель. За бюрократичною моделлю управління місцеві органи влади зберігають провідну роль у впровадженні та управлінні місцевими ініціативами. Крім того, органи місцевого самоврядування самостійно (навіть ізольовано) розробляють стратегію впровадження інтелектуальних ініціатив та безпосередньо керують взаємодією між різними учасниками. Нарешті, бюрократична модель ґрунтується на публічному (державно-муніципальному) контролі, і тому громадяни мають менший контроль над інтелектуальними ініціативами та мають більш пасивну роль у таких «розумних» містах. Вони є лише споживачами інтелектуальних технологій, впроваджених у місті. Таким чином, ця модель управління є наступницею Веберівської бюрократичної моделі управління, яка раніше переважала як бажана форма організації для надання публічних послуг, особливо в континентально-європейському стилі державного і місцевого управління. Тим не менш, деякі автори вказують на те, що ця модель не може існувати в «розумних містах», оскільки є невдалою через відсутність системи ризиків та стимулювання, за якою працюють муніципальні чиновники.

Існують і інші стилі управління у загальному спектрі взаємодій та контролю місцевих органів влади та решти суб'єктів є можливими для управління «розумними містами». Зокрема, досвід країн Європейського Союзу, здається, вказує на те, що кожне «розумне місто» було розроблене відповідно до власних характеристик та навколишнього середовища. У цих містах, цікаво, що немає єдиного, остаточного способу діяльності всіх суб'єктів. Тому, чи існує модель розвитку, щоб українські міста

могли стати «розумними»? Чи потрібно нам взагалі використовувати органи місцевого самоврядування, щоб дотримуватися певних керівних принципів для досягнення цих цілей?

У будь-якому разі, проведені в цій сфері дослідження переконливо демонструють, що ідея інтелектуального управління містом добре відповідає перспективам муніципального управління, де основна увага приділяється вирішенню соціальних проблем – це не просто питання формування належної політики, але набагато більш важливе питання організації потужної співпраці між центральним урядом і місцевим самоврядуванням, між органами місцевого самоврядування та іншими зацікавленими сторонами

На закінчення слід відзначити, що ІКТ не є достатньою умовою «розумного міста». Щоб місто стало «розумним», воно потребує повного залучення сил органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства і всіх членів територіальної громади. Як зазначається у спеціальній літературі, є вісім критичних чинників для інтелектуальних міських ініціатив: 1) управління та організація, 2) технологія, 3) управління, 4) політичний контекст, 5) люди та громади, 6) економіка, 7) розвинена інфраструктура, 8) природне середовище [24]. Ми ж звернемося до конституційно-правових форм участі в розбудові «розумного міста».

3. Конституційно-правові форми розбудови «розумного міста»

Конституційне право ХХІ століття, тобто конституційне право інформаційного суспільства, надає доволі широкий інструментарій для розбудови «розумного міста». З урахуванням специфіки національної правової системи та національного правового менталітету ми пропонуємо використовувати таку систему конституційно-правових форм, котрі сприятимуть формуванню, забезпеченню стійкості та розвитку концепції «розумного міста» на рівні українських міст:

I. У сфері безпосередньої демократії на місцевому рівні:

1. Запровадження електронного голосування на місцевих виборах і референдумах, для чого всім повнолітнім членам територіальної громади мають бути видані електронні посвідчення виборця.
2. Запровадження електронного звітування депутатів місцевих рад і міських голів перед територіальними громадами.
3. Запровадження електронної процедури ініціювання відкликання депутатів міських рад та міських голів.
4. Запровадження практики електронних місцевих ініціатив і громадських слухань (в онлайн-режимі), особливо у великих (понад 300 тис. населення) містах.
5. Широке використання електронних петицій, передбачених Законом України «Про звернення громадян».
6. Запровадження електронного обговорення місцевих ініціатив і проектів місцевих нормативних (у т.ч. регуляторних) актів.

II. В організації діяльності органів місцевого самоврядування (електронне врядування):

1. Повсюдне запровадження систем електронного голосування на засіданнях місцевих рад.
2. Повсюдне запровадження практики онлайн-трансляцій засідань місцевих рад та їх виконавчих комітетів.
3. Запровадження електронного документообігу у всіх органах місцевого самоврядування.
4. Запровадження місцевих електронних реєстрів (реєстрів комунального майна, земельного кадастру тощо)
5. Покладання обов'язку на міські органи місцевого самоврядування мати власні офіційні веб-сторінки з оперативним оновленням інформації на них.
6. Запровадження практики обов'язкового оприлюднення нормативних актів органів місцевого самоврядування на їх офіційних веб-сторінках.
7. Повсюдне запровадження центрів надання адміністративних послуг, забезпечених необхідним інформаційно-комунікаційним обладнанням. Поступовий перехід на онлайн-замовлення довідок та інших документів.
8. Запровадження блокчейн-технологій, що надасть принципово нові можливості для розвитку електронного уряду (eGovernment). Адже гранична захищеність такої інформації робить дані, занесені в систему, більш достовірною за будь-який папір з підписами і печатками.

III. У сфері комунальних послуг:

1. Покладання на органи місцевого самоврядування обов'язку щодо запровадження смарт-датчиків постачання комунальних послуг, які б в онлайн-режимі подавали дані про спожиті послуги та розмір оплати за них.

2. Запровадження універсальних електронних проїзних квитків на всі види комунального транспорту.

Зрозуміло, що запровадження всіх цих новацій вимагатиме фінансових коштів. Акумуляувати їх пропонується трьома шляхами: 1) за рахунок цільових субвенцій з державного бюджету; 2) за рахунок запозичень на зовнішньому ринку; 3) за рахунок інвестицій з боку місцевих бізнес-кл. Принагідно відзначимо, що в результаті реалізації урядової політики щодо децентралізації місцеві бюджети вже зросли більш як на 40%. Головне – ефективно використати ці кошти. І фінансування проєктів «Smart city» є одним з перспективних напрямків витрачання цих коштів.

Література

1. Rodriguez-Bolívar M. P. Transforming City Governments for Successful Smart Cities. London: Springer, 2015. 185 p.
2. Hamblen M. Just what IS a smart city? There many examples, and some very nebulous definitions. URL: <https://www.computerworld.com/article/2986403/internet-of-things/just-what-is-a-smart-city.html>.
3. McLaren D., Agyeman J. Sharing Cities: A Case for Truly Smart and Sustainable Cities. Cambridge: MIT Press, 2015. 445 p.
4. Musa S. Smart City Roadmap. URL: https://www.academia.edu/21181336/Smart_City_Roadmap.
5. Cohen B. The 3 Generations Of Smart Cities: Inside the development of the technology driven city. URL: <https://www.fastcompany.com/3047795/the-3-generations-of-smart-cities>.
6. Peris-Ortiz M., Bennett D., Yábar D.P. Sustainable Smart Cities: Creating Spaces for Technological, Social and Business Development. Springer, 2016. 224 p.
7. Building a Smart City, Equitable City. NYC Forward. URL: <http://www1.nyc.gov/site/forward/innovations/smartnyc.page>.
8. Komninos N. What makes cities intelligent?. *Smart Cities: Governing, Modelling and Analysing the Transition*. Deakin M. (ed.). London, New York: Routledge. P. 77-95.
9. Smart health: A context-aware health paradigm within smart cities». *IEEE Communications Magazine*. Vol. 52. Issue 8. P. 74-81.
10. Smart cities. Preliminary Report 2014. ISO/IEC JTC 1. URL: https://www.iso.org/files/live/sites/isoorg/files/developing_standards/docs/en/smart_cities_report-jtc1.pdf.
11. Challenges Faced by Cities and the Need for Smarter Approaches. URL: <http://www.ireckonwater.com/assets/whitepaperedit.pdf>
12. Paskaleva K Enabling the smart city: he progress of e-city governance in Europe. *International Journal of Innovation and Regional Development*. 2009. Vol. 1. Issue 4. P. 405–422
13. European Commission. Digital Agenda for Europe. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/>
14. Стратегия «Умный город «Сочи». URL: <http://www.sochi.ru/press-sluzhba/79405/>
15. Deakin M. Smart Cities: Governing, Modelling and Analysing the Transition. London: Routledge. 248 p.
16. Caragliu, A. Smart cities in Europe. *3rd Central European Conference in Regional Science – CERS*, 2009. P. 45-59. URL: https://inta-aijn.org/images/cc/Urbanism/background%20documents/01_03_Nijkamp.pdf.
17. Sarwant Singh. Smart Cities – A \$1.5 Trillion Market Opportunity. *Forbes*. 19 June 2014.
18. Centre for Cities. What does it mean to be a smart city? URL: <http://www.centreforcities.org/blog/what-does-it-mean-to-be-a-smart-city/>.
19. Doody L. Smart citizens need smart government. *Smart citizens. FutureEverything*; D. Hemmet, A. Townsend (eds.). Manchester: FutureEverything Publications, 2013. P. 55–58.
20. Centre for Cities. *What does it mean to be a smart city?* URL: <http://www.centreforcities.org/blog/what-does-it-mean-to-be-a-smart-city/>.
21. Scholl H., Scholl M. Smart governance: A roadmap for research and practice. *Proceedings-2014: iConference*. Berlin: iSchools, 2014. P. 163–176.
22. Mapping Smart Cities in the EU. Brussels: European Parliament, Directorate General for internal policies, 2014.
23. Coe A., Paquet G., Roy, J. E-governance and smart communities: A social learning challenge. *Social Science Computer Review*. 2001. Vol. 19(1). P. 80–93.
24. Chourabi, H., Nam, T., Walker, S., Gil-Garcia, Mellouli, S., Nahon, K., Pardo, T. A., Scholl H.J. Understanding Smart Cities: An Integrative Framework. *2012 45th Hawaii International Conference on System Sciences*. Hawaii, USA, 2012. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/6149291/>

Мурзо Євгенія Олександрівна
Перушко Максим Олександрович

Науковий керівник – Носенко Олександр Володимирович
доцент кафедри філософії права
та юридичної логіки,
кандидат філософських наук

(Національна академія внутрішніх справ)

YOUTH POLITICS IN MODERN UKRAINE

Urgency of the research: a special role in shaping the future of the country is played by young people, since the further development of the state depends on the starting conditions of their activity. State support for youth in all spheres of life is essential for ensuring social progress and innovation in the country, because the prospects of youth development depend, to a large extent, on regulation by the state, on its youth policy. However, in the research «Youth of Ukraine: lifestyle and value orientation», was reflected the degree of youth's trust in the state youth policy, and more than 60% of the young population has never felt the support of the state. This applies to almost all regions of Ukraine, in particular, the most radical sentiments were presented in the capital: only 1% of Kyiv residents stated that they felt the implementation of the state youth policy [17, p. 221].

The development of a democratic state with a modern socially oriented economy will only be effective with the active participation of young people [14, p. 150]. So, the actual problems of the Ukrainian state and society are the development of theoretical and organizational and economic principles, the legal framework of youth policy. Ukrainian youth policy is now in the stage of its formation. The analysis of socio and economic literature and normative documents shows that there is a constant search for answers to the question of how the goals and objectives of youth politics should be determined, its content, which state bodies are responsible for planning, implementation and control over it. However, the issue of choosing technologies to implement such a politics, or in other words, with which means the state must regulate youth politics to date, remains unresolved.

Aim: analysis the state of youth politics and the prospects for its development in Ukraine.

Task:

- to examine the theoretical basis on the issues of political culture of youth;
- to find out the essence of the state youth politics and the peculiarities of its implementation in Ukraine;
- to follow the latest requirements for the formation of the youth politics of Ukraine;
- purpose and tasks to identify the doctrine of state youth politics;
- to explore the possibilities and ways of involving the younger generation in solving national problems.

Subject: of the scientific project is the role and place of youth politics in contemporary Ukraine.

Object: of the scientific project is the social component of the state youth politics in Ukraine.

Methods: we have used a number of theoretical (generalization, induction, system, structural-functional, comparative) and practical methods (content analysis, statistical methods of quantitative and qualitative processing of the obtained results for the fulfillment of the tasks of the work).

CHAPTER 1. POLITICAL CULTURE OF YOUTH: THEORETICAL ASPECTS OR RESEARCH

1.1. Role and value of youth in structure of social relations

Role and value of youth in the development of a modern state is one of the main factors that should be considered as a powerful engine of social change, which should be reflected independently in the state youth politics of modern Ukraine, because youth is the most mobile social force in the processes of state formation and stable development of the state. It's worth remembering that young people are an engine that works and provides traffic to the huge human machine. Young people, full of self-confidence and adrenaline, are ready to change the existing state of affairs, they believe they can do it. They are not familiar with the

realities of adult life, so do not take neutral positions. This energy of youth requires an exit. But you need to try not to set fire to the whole house in a short circuit, but to light it and warm it up.

Lets pay attention to the analysis of the concept of youth, which is considered a special socio and demographic group. The sociological dictionary gives two definitions of the essence of youth:

1) In a more general sense, it is a broad set of group communities, which is formed on the basis of age attributes and the main types of activity associated with them.

2) In the narrow sense, the socio and demographic group, which is allocated on the basis of age-specific features of the social situation of young people, their place in the social structure of society, specific interests and values [1, p. 153].

So, youth is a large community that has specific social and psychological characteristics, which are dictated by the age-old characteristics of young people. Some sources of the concept of social community and social group are treated as one semantic concept. In this case, the youth can be designated as a social group. The main features of youth are the following:

1) age characteristics;

2) features of social status;

3) socio and psychological attributes.

Despite the fact that in most legal acts regulating the implementation of youth politics at the pan-European level, the youth age is defined within 15-25 years, there is a differentiation of the indicated boundaries in individual countries. For example, in the Netherlands young people are considered to be citizens aged 0-25, in Malta – 14-30 years, in Estonia – 7-26 years [2, p. 71].

According to official data of the State Statistics Service of Ukraine, as of January 1, 2018, 11530224 people aged 14 to 35 (27.08% of the total population) live in the country, of which more than two thirds (69%) are urban residents (chart 1). At this age, there is still a prevalence of young men, which is almost 238 thousand more than girls and women (available at birth for the «allowance*» for boys disappears due to higher male mortality) (Addition A).

However, modern youth, on the one hand, feels a special group of society, on the other hand, it is increasingly suffering from the unresolved of their specific problems. Being a part of society, it is part of the diversity of its ties and relations, but is very rarely involved in the decision and implementation of community development programs. This defines the contradictions that exist at the youth-society level. The most significant of these are:

- *health* and the possibility of its preservation and improvement;

- availability of quality *education*;

- economic dependence on parents, *financial position*, desire for independence;

- the attraction to knowledge and the need to work (*problems of employment*);

- professional status and needs of the modern labor market.

1. The state of health of young people. «Youth is the most physically healthy part of the population...» [4, p. 1577].

According to the sociological research «Youth-2017», the overwhelming majority (52%) of young people consider themselves to be healthy, who has practically no minor short-term illness, 32.5% of them assess their health as being sometimes chills or something others, but in general, they are also practically healthy, but according to the State Health Center «Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine», starting from 2013, there is an increase in the rate of spread of HIV infection and AIDS among young people. Thus, in the age group of 15-24 years, as of 01.01.2017, 10,418 HIV-infected persons (out of a total of 132,945) were registered.

Ukraine remains the leader in the level of tuberculosis. In 2016, according to the Ministry of Health of Ukraine, almost 52 thousand young people aged 15-34 years diagnosed narcotic disorder for the first time, and one in 100 registered disorder of the psyche and behavior through the use of alcohol (Addition B).

Taking into account the countries of Europe, for example, in Lithuania there are centers on HIV infection whose specialists regularly initiate educational programs, create and distribute media products, cooperate with the police in order to identify and assist young people at risk. Special projects are related to the problem of early pregnancy and the provision of assistance to victims of violence.

2. Availability of quality education. According to the «Youth-2017» sociological research, 48.1% of young people in Ukraine do not work on a specialty acquired in a vocational or higher educational institution. The level of education received, according to the large number of respondents, does not allow for their professional development. There is even a basic inequality in the ability to get general education, professional training, choose a place of work. Among the many reasons is the social consequences of the demographic, national-spiritual disparities in the country, which were historically formed and deepened in conditions of

economic decline, the growth of social inequality, which is particularly affecting young people, the lack of strong state social policy, and so on. For example, rural boys and girls, in comparison with city peers, have low opportunities to receive high-quality education, prestigious employment, meaningful leisure activities. All this leads to a noticeable decrease in the proportion of young people in the rural population, its transfer to the city (Addition C).

3. The financial situation of young people. Economic hardships in recent years have had a significant impact on the social situation of young people and their level of life. Thus, 73% of the polled young people are dissatisfied with the material condition of their families, 44% – living conditions, 42% – as their family feeds [5].

With the support of UNICEF in Ukraine, a youth project U-Report carried out interrogation «Housing of youth». 72.7% of respondents said that housing issues are relevant for them, 19.3% are somewhat relevant, 8% are not relevant (Information from the State Specialized Financial Institution «State Fund for the Promotion of Youth Housing» from 11.07.2017 No 1035/09.1).

In many states, political parties and civic organizations consider young people to be one of the least influential and most socially disadvantaged in society. Except, of course, the percentage of adolescents from privileged families, young people do not get access to economic and political resources, they are in direct material dependence on their parents and the state.

4. Problems of employment. All countries experiencing a period of transformation are characterized by severe competition in the labor market. It is not easy under such conditions for young people: it is difficult and sometimes impossible to compete with those who have them (and this is mainly citizens aged from 28 to 55) without a high qualification and experience of labor activity.

According to the State Statistics Service of Ukraine, in comparison with the previous years, in 2016, a certain increase in the unemployment rate was recorded among all age groups of the population, especially among rural youth aged 15-24 [6] (Addition D).

The lowest unemployment rate was recorded among young people aged 30-34 (9.3%), and the highest among young people aged 15-24 (23.1%), which is related to the complexity of employment at the first place of work. This is due to the fact that young people are considered less competitive due to lack of experience, work experience, relevant professional skills and low level of readiness to take all responsibility on their own shoulders, however, as noted by Ukrainian researcher I. Parubchak, «youth policy is always and almost completely oriented towards the future, is closely linked with the dynamics of specific social changes» [8, p. 167]. Today, young people know a lot more about certain spheres of life, in many ways it is able to learn more quickly and master the innovative achievements of civilization («gadgets»).

In Ukraine, 50% of young people have jobs in several places. This is not quite good, because eternal hurry negatively affects the psyche (stress) and the quality of performance of duties [7, p. 113].

About 57% of young respondents reported being reluctant to study abroad. Almost a third of the respondents intended to go abroad to study if they have such an opportunity. There is a certain dependence of the proportion of positive responses from respondents' age: the older the interviewees were, the less they expressed the desire to go abroad for study. Thus, among respondents under the age of 20 each one would like to study abroad, among those polled at the age of 20-24, such a desire was expressed by every third, among the 25-29 year olds – one in four, and among those who crossed the 30-year-old the age limit, but according to the existing legislation belongs to the youth, - one in five. The greatest differences between the settings for studying abroad attitudes of urban and rural youth are found in respondents under the age of 20 (Addition I).

Low wage standards are often the main reason for the lack of labor migration. Without being able to realize themselves on the domestic labor market, young people are beginning to seek such opportunities in other countries. These statistics on The statistical factor of the number of young people who went to work are rather low, as they do not cover those who left the country and work on an illegal basis.

State youth policy requires the formation and practical implementation of complex measures, in particular, for solving all aspects of employment problems, providing equal opportunities in the labor market, raising the level of remuneration, and promoting small business development. The practical implementation of such complex measures will reduce the outflow of intellectual capital abroad among young people and increase the population growth rate more strongly.

1.2. Features of the formation of the political culture of modern Ukrainian youth

The formation of political culture, according to many people in Ukraine, cannot be effective, because democracy has not yet been marked by stability; the parliamentary democracy exists only theoretically, and the elections do not reflect the true opinion of the people. First and foremost, the political culture should

promote awareness of the historic responsibility of Ukrainians as a nation, as well as the education of all social and ethnic groups in the spirit of patriotism, the continuous increase of the significance of a sovereign state and the unity of people of Ukraine. In addition, political culture makes it possible to identify the aspirations for the law and order, to preserve and develop specific Ukrainian traditions. Today, practical steps are needed to promote the participation of young people in state-building processes, and appropriate youth policy is needed. In the process of education, the formation of the individual consciousness of a young person, certain feelings, persistent mood, ideas and traditions, reflecting its fundamental interests, is essential.

The events of 2013-2015 cropped up some of the young people who are an invaluable human resources reserve for public and state structures. This youth has a clear positive vision of the future state in which they would like to live and capable of self-sacrifice, if necessary, to defend the high values of civil society and their own independence, so the task of government is to capture the desire and take advantage of the potential of young people to develop the state.

It is not a secret that the large part of the population of Ukraine quite often «closes the eyes turn a blind eye» on corruption in state structures, violation of laws and subordinate legal acts, inactivity or low professional suitability of certain officials, etc. Thus, during the economic crisis and political confrontation, after the «dignity revolution revolution of dignity» and events in Crimea and the East of Ukraine, young activists and volunteers began to use their «new power» with their rights guaranteed by the Basic Law of Ukraine, in particular the right to participate in the management of state administration, deal with individual or collective written appeals or personally refer to bodies of state power, they actively uncover information on offenses in the mass media, thus fulfilling the functions of control over observance of the lawfulness.

Analyzing the attitude of young people to youth policy, let's consider the question of whether the youth is interested in this policy as a whole. According to the monitoring of public opinion carried out by O. Yaremenko Ukrainian Institute of Social Studies named after and the «Social Monitoring» Center, in recent years, 15-20% of respondents aged 18-34 have said that they are not interested in politics at all (Addition F).

If we talk about the place of youth in the Ukrainian government, then little is known, although from the point of view of representative bodies, it is easy to conclude that young people have very little representation, except that bare majority is that a little more at the district and rural levels. By the way, in recent years, young people's confidence in all branches of government has been growing steadily, although young people still hope that their problems will eventually be noticed.

According to the survey of young people «The state of youth of the eyes of the young», conducted by the Center for Social Expertise of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine in the framework of the UNDP Project «Creation of a safe environment for young people of Ukraine» among young people aged 15-23 years, only 7% of respondents called the state youth policy in Ukraine it is effective, 27% is more effective, while 28% described it as rather ineffective, and 21% of respondents directly pointed out its ineffectiveness.

Another thing is the level of preparation of a young man for political activity. It is clear that regardless of age, politics requires knowledge, skills, abilities skills, experience. Objectively, young people in this may lose to senior people some of the elders. That is why the question the need for the training of young politicians arises.

Today, it seems that young people in Ukraine seem to have more and more opportunities to meet their interests and needs, but conditions for such self-realization are becoming more and more complicated. The complicated and controversial process of transition to the market has led to the fact that we have such problems today as reducing youth employment, rising unemployment, increasing professional qualifications and among them there are the migration processes.

CHAPTER 2. STATE YOUTH POLITICS

2.1. The essence and specificity of the implementation of the state youth policy

First of all, it should be clarified that state policy can be defined as state administration management activity, that is, «a conscious and purposeful consecutive activity connected with the realization of state power powers authority by the subjects of state administration, as a result of which there is a change in social conditions, events and phenomena. Government-management State administration activity is a set of continuous interrelated actions and functions aimed at achieving the goals of the state» [3, p. 164].

State youth policy determines the systemic activity of the state in relations with the personality, youth, youth movement, which is carried out in the legislative, executive, judicial spheres and aims to create socio-economic, political, organizational, legal conditions and guarantees for life self-determination, intellec-

tual, moral, physical development of youth, realization of its creative potential both in its own interests and in the interests of the state [15, p. 12].

Taking into account the highly developed countries of Europe and North America, one can see that the problems of youth are given due attention. For example, in Germany, networks of departments and special institutions for youth are being set up, training of professional specialist staff for working with her in various social institutions is being carried out.

In the United States, youth policy is characterized by concern for socially vulnerable youth groups. In order to provide social assistance to young people in the United States, centers have been set up with a wide range of services provided by a comprehensive health program, counseling on work, childcare, education, legal matters, sports, art, etc. The activities of these centers are fully funded by the state [13].

In our opinion, the main principles of the state youth policy are: promoting the initiative and activity of young people in all spheres of society's life, legal and social protection of youth, in order to create possible start-up opportunities and development; involvement of young people in direct participation in the formation and implementation of policies and programs, respect for the rights and legal interests of young people and the priority of state support to youth at the stage of social, cultural, spiritual and physical development, choice of life path.

To make youth policy effective, adequate to modern requirements, taking into account the features of the modern state, society, youth, to fill it with new content –the primary task of the government, where the priority areas are: youth participation; employment occupation and employment, vocational training, social integration of youth; education; welfare, personal autonomy, youth culture; European values, mobility, international relations.

When defining nation-wide priorities, youth's interests should be taken into account. It should become an active participant in solving problems facing the state and society. At the state level, it is necessary to create conditions for the self-realization of youth and the inclusion of youth in the development processes of Ukraine.

Summarizing the results of sociological research, it can be argued that Ukrainian youth are most afraid of poverty, the risk of illness, the inability to get decent or desirable education, unemployment, that is why sociality needs that are manifested extremely severely. The most important of them, which should concentrate efforts state youth policy:

- I. creation of conditions for solving problems of material support of youth;
- II. employment problems;
- III. availability of quality education;
- IV. health and the possibility of its preservation and improvement;
- V. problems of providing housing.

Social problems of youth should become the basis for determining the areas of state youth policy, which should include:

- I. development and protection of intellectual potential of youth, improvement of conditions and creation of guarantees for the education of young people, special training and retraining;
- II. ensuring employment of youth, its legal protection taking into account economic interests, professional and social opportunities of society.

Accordingly, the youth policy of Ukraine is one of the directions of the state's activity aimed at creating legal, economic and organizational conditions and guarantees for the self-realization of the personality of the young person and the development of youth associations, movements and initiatives, the formation of patriotism and respect for history among young citizens the culture of their people and respect for human rights.

The model of state youth policy that has been formed over the last decade, today does not correspond to the scale of tasks and challenges facing the state and society. Mosaic, consisting of approaches to the formation of the legislative framework, funding, the creation of structures for youth work, the definition of their authority and functionality, the lack of a clear internal organization, reduce the effectiveness of state youth policy, deprive its complexity and systemicity.

2.2. The doctrine of state youth politics – goals and objectives

The establishment of a legislative framework for state youth policy was the decisive direction for the formation and implementation of youth policy in Ukraine over the years of the development of an independent Ukrainian state. The foundations of youth policy in independent Ukraine were laid down with the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of the Declaration «On the General Principles of the State Youth

Policy in Ukraine» (December 15, 1992, and the Law of Ukraine «On Promotion of Social Inclusion and Development of Youth in Ukraine» (February 5, 1993). The following Laws of Ukraine «On Youth and Children's Public Organizations» (December 1, 1998), «On Social Work with Children and Youth» (June 21, 2001), «On the State Program for Youth Support» became the fundamental ones for the implementation of youth policy, for 2004-2008» (November 18, 2003). In total, over the years of Ukraine's independence, more than 700 laws of Ukraine and about 800 subordinate legal acts have been adopted, which, in one way or another, are aimed at solving youth problems. Ukrainian juvenile law is recognized as one of the most structured both in the post-Soviet space and in Europe.

To make youth policy effective, adequate to modern requirements, taking into account the features of the modern state, society and youth, to fill it with new content and content – the primary task of the authorities.

Why do you need a youth job at all?

- to expand the opportunities of young people to change situations that they believe should be changed in their immediate surroundings and in society;
- to provide young people with opportunities for the development of independence and autonomy;
- to provide young people with healthy and safe opportunities for pleasure and relaxation;
- create opportunities for young people to be involved in non-formal education, which contributes to the development of their competence.

The doctrine of youth policy of Ukraine defines «the strategy and priority directions of youth policy; outlines new approaches of the state to the formation of the main goals and tasks, forms and methods of youth policy implementation; shapes a new perspective on youth policy that is consistent with contemporary ideas about goals and objectives, on the internal, external and global challenges faced by Ukrainian society; serves as the basis for preparing proposals for improving legal, methodological, scientific, personnel and organizational provision of youth policy; acts as the main document in the development of targeted programs in the field of youth policy» [16, p. 186].

In order to achieve the goal, the following tasks should be solved: to create consolidated systems of state youth policy management, integrated into the general structure of public administration; to form a modern legal framework and to improve regulatory legal acts in the field of youth policy; to create a system and conditions for training, retraining and advanced training of personnel of youth policy management, as well as scientific and methodological support of youth policy; to stimulate the development of the infrastructure of social institutions for youth; to form a single information and legal space for young people – to create specialized national electronic printed youth mass media, to conclude a public contract with mass media aimed at providing young people with high-quality information resources; to stimulate the development of the system of information support and methodological support for the implementation of youth policy; to make systemic state influence on the processes of socialization of the younger generation; create conditions and guarantees of self-realization of young citizens; always use the innovative potential of youth to ensure the stable development of the state and civil society, decent life of citizens, strengthening of national security and competitiveness of the country; to support youth and children's public associations, movements, and promote the implementation of socially-beneficial youth initiatives.

Means of achievement: to create national youth development programs, cinema and animation festivals that motivate young people, change it and stimulate action for the better; excursions; summer camps, summer, English-speaking; military patriotic camp; trainings; games; edition of the youth magazine; leadership training and study trips, etc. The variations of the combination are varied depending on the subject. Cultural activities in these practices are a means for activating young people not only for spiritual and self-development, but also an opportunity to gather the community and engage in active citizenship.

The problem is that young people are lacking awareness of their rights, opportunities for their protection and discrimination issues, their level of legal education and culture, and the biased attitude towards others. To solve such problems young people need to be involved in various educational projects: volunteering; the creation of youth spaces, because there is a problem of lack of places of meaningful recreation of young people and places where young people could freely gather together to interact with their peers; sports and promotion of a healthy lifestyle by demonstrations of professional athletes, the creation of football clubs or jogging tours; vocational guidance; environmental projects aimed at responsible attitude towards nature and formation of active citizenship. All practices in this subject should have financial support from local authorities.

Therefore, the strategic goal of Ukraine's youth policy is to create conditions for self-realization and creative development of every young person – citizens of Ukraine, realization of innovative potential of youth in all spheres of social life, education of a generation of people capable of self-realization, preservation

and increase of value of the people of Ukraine and civil society, development and strengthening of a sovereign, democratic, rule-of-law state as an integral part of the European and world community.

2.3. The main problems and perspectives of the implementation of the state youth policy in modern Ukraine

Formation of the state policy in general or in one or another sphere is reflected in the creation of appropriate official documents – doctrines, concepts, strategies, programs, main principles, plans, etc., which should be a clear reference point for the immediate realization of the tasks of state policy and achievement of the set goal.

We can mention the following normative documents in the field of youth policy regulation: «National doctrine of youth policy» [19], «The Conception of the State Target Social Program» Youth of Ukraine for 2016-2020 [20], «The Strategy of Development of the State Youth policy for the period up to 2020» [21], but the given documents do not give tangible results, because they are not subordinated to the single goal – to create conditions for self-development and self-realization of youth.

Affordability of housing and employment problems today have become the most acute and painful social issue for many young Ukrainian families who start their own lives.

The problem of employment. Graduates of the Ministry of Internal Affairs are provided with guaranteed employment in the structural subdivisions from which they are sent to study. Compulsory scholarship serves as an incentive for cadets. For example, we propose to use this precedent for students of civilian universities.

One of the possible ways to solve and implement a solution to this problem is to create a special body that will provide assistance both for students and for organizations that need new staff, and subsequently adhere to requirements from both sides. That is, further funding for a future entrant for work, providing him with a guaranteed work place if the student has shown perseverance, interest in further cooperation. Internship (practice) will be spent on time free of charge, with the consent of the employer.

The selection will be based on the rating basis and each organization will determine its own entrance examiner's threshold for further possible signing of the contract. Rating we propose to compile according to the results of the EIT, but the decisive stage will be the interviewer's interview with the representative of the organization.

After successfully passing the stages of competitive selection, an entrant is given the opportunity to sign an agreement in which both the organization and the applicant will have reciprocal rights and obligations.

For the employer, this contribution to the future – resource and the driving force of the last revolutions were just young people with their energy and willingness to change the world around them. We do not forget about the young billionaires around the world who have achieved huge economic success in the short term.

The problem of providing youth with housing. Housing policy is one of the priorities of the state youth policy, which at the legislative level is constantly updated and reflected in the relevant acts [2, 18, 22] and needs to be implemented. The level of wages and the prospect of solving the housing problem affects family planning. Most young people do not have their own homes, which affects reproductive functions and social settings.

We will try to explore the possibilities of implementing the State Program for the provision of youth housing for the years 2013-2017 currently in force in Ukraine [23], the steps of which are being implemented by the State Fund for the Promotion of Youth Housing [24]. According to this document, a young family or a person who is in the queue for registration and who, according to all certified documents, requires improvement of living conditions, can use once a lifetime payment by the state of 30% of the cost of regulated areas and housing, while the citizen himself makes 70 % of the remaining. The following example of calculation is given, based on the determined normative area of housing.

A family of 3 people is investing in an apartment building in the Kyiv region with a total area of 74 square meters. The cost of the 1 square meters at the price of the developer 7,116 UAH. The total cost of the apartment at the price of the developer is 526,584 UAH. (74 square meters x 7,116 UAH). The regulatory area is 73.5 square meters. (3 x 21 square meters + 10.5 square meters). Therefore, the amount of state support is 141,891 UAH. (73.5 square meters x 6,435 UAH x 30%), and the amount of the deposit from the borrower's own funds is 384,693 UAH. [24]. The question remains: as in the conditions of average wages in the country, it is possible to accumulate such amount in the work of your country for up to 35 years. Another problem: the speed of the queue depends on the position in the rating system. Some, without gaining enough

points in it, can stay in the last positions for 10 years, while others (large families, etc.) can, by displacing them, quickly take advantage of the right to provide housing under the state program [18].

One can give an example of the implementation of this program (70/30) on the experience of one family with two children in Poltava (as of 2013), which was in the waiting list for 7 years. Male parents sold their apartment for 240 thousand UAH and added a young 72 thousand – so they collected 70% to pay the developer (another 30% paid by the Fund). The parents went to live in the village. Since the apartment, which had previously lived with a young parent with a name, was sold, now they are renting housing, because after the money is spent it takes almost a year to wait until the house is put into operation. In the received apartment there are no batteries, plumbing, doors, but there are only windows, plastered walls and «black» floor screed. I do not want to discuss even the amount that needs to be put into repairs so that you can move it. Now, almost the main part of the income goes to the cost of renting housing [18]. There are many such examples, but not all young families can provide parents 70% of the cost of housing.

CONCLUSIONS. Youth policy is a certain system of theoretical positions regarding the place, role and perspectives of youth in society, enshrined in normative and legal acts. The aim is to create the necessary socio-economic, political and legal, organizational conditions and guarantees for the social formation, development and improvement of both an individual young man and the entire youth generation.

Consequently, young people are a socio-demographic group, which is allocated on the basis of a combination of age characteristics, features of social status and is conditioned by the presence of certain socio-psychological properties that have a socio-historical nature and depend on society, its structure, culture and other peculiarities.

Youth can be a factor both in accelerating and inhibition of previous development. It depends on how young people know, share and accept the goals and tasks of state and social development, associates with them their life prospects, possesses the necessary qualities (physical, personal, educational, professional) for solving the tasks set; is provided with the necessary resources and opportunities for active inclusion in the tasks of ensuring the competitiveness of the country.

Formation of the political culture of young people is possible provided the implementation of general education, because it is it forms a person's sense of citizenship, that is, the feeling of their ownership with the affairs and concerns of the whole society, the desire to make its share in the development of the state. Citizenship transforms a person from submissive power into a citizen who has his rights and duties, is able to competently, on the basis of the law, with the help of democratic institutions to defend their interests. This undoubtedly enhances interest in history, culture, broadens the horizons, erudition, and enriches spiritually.

One of the reasons for the low effectiveness of the policy in the field of social formation and development of young people is the disorderliness of the documents of the state strategic planning, namely: the lack of unambiguous interpretation and understanding of the essence and appointment of different types of strategic documents; fuzziness of the formulated goals and criteria for their achievement; duplication of positions; declarative mechanisms for the implementation of strategic documents. The elimination of these negative factors will be facilitated by the development and adoption of a legal act that would contain the definition of all types of strategic documents of the state youth policy and their hierarchy.

Among the political and legal documents in the field of social formation and development of young people there is no youth doctrine to be adopted in the near future. Also, the implementation of youth policy will contribute to the adoption of the Concept of Humanitarian Development of Ukraine.

References

1. Bilenky Y.A. Dictionary of sociological terms and concepts / Y. A. Bilenky, M.A Kozlovets. – K.: Condor, 2005. - 372 p.
2. Державна програма забезпечення молоді житлом на 2013–2017 роки. Режим доступу: http://molodcentr.org/derjavna-pidtrumka-molodi?pid_id=19
3. Encyclopedia of Public Administration: 8 t. / Nats.akadderzh.upr. under the President of Ukraine; sci. ed. College: Yu.V. Kovbasyuk (head) and others. - K.: NAPU, 2011. T.1: Theory of Public Administration / Science. - Ed. College: V.M. Knyazev (co-chairman), I.V Rosupatenko (co-chairman) and others. - 2011. - 748 p.
4. Khasuev A.E. Socio-philosophical analysis of the concepts of youth and youth // Fundamental research. - 2015. - No. 2 (Part 7) - P. 1574-1578.
5. Ukrainian Society 1994 - 2001. Results of public opinion polling. - K., 2001. - P. 16.
6. The labor market in 2016. Report of the State Statistics Service URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Atroshchenko B., Kovalenko V. History of youth policy of independent Ukraine is already written // Siverian-skiy chronicle. - 2006. - No. 6. - P. 112 - 114.
8. Parubchak I. Genesis of Formation of the Regulatory Framework of Youth Policy of Ukraine / O.I. Parubchak // Public Administration: Theory and Practice: Sob. Sci. Association of Doctors of Science in Public Administration. - Kh.: View of "DokNaukDerzhUpr". - 2012 - No. 1 (9). - P. 167-174.

9. Golovaty M.F Youth policy in Ukraine: problems of updating. - K.: Science. opinion, 2008. - 236 p.
10. Kulik O.M. Features of management activity in the field of youth policy in the city of Kiev: author's abstract. dis for obtaining sciences. Degree Candidate state sciences exercise: special 25.00.02 «Mechanisms of state administration» / Alexander Kulik. - K., 2011. - 22 p.
11. Gutsalova MV State youth policy as a factor of involvement of young people in participation in state-building processes / M.V. Gutsalova // Scientific works: scientific method. magazine. - Т. 110. - Vip. 97. Political science. - Nikolaev, 2009. - P. 85-88.
12. On the general principles of the state youth policy in Ukraine: the Declaration of December 15, 1992 № 2859-XII // BBP of Ukraine. - 1993. - No. 16. - Art. 166.
13. The situation of children and youth in foreign countries. URL: http://www.tiroel.in.ua/component/option,com_yfiles/Itemid,35/task,view.download/cid,99/
14. Balakireva O. M., Golenko V. A. State youth policy as an important direction of activity of government institutions in solving problems of youth in modern Ukraine // Ukr. socium - 2006. - No. 6. - P. 149 - 150.
15. Chentsov V., Kolesnikov K. Ukrainian youth policy from Kravchuk to Kuchma // Boristhen. - 2006. - No. 12. - P. 12-13.
16. Zinchenko A. State youth policy: the history of formation, problems, perspectives // Flight. management - 2007. - No. 1. - P. 185 - 186.
17. Youth and Youth Policy in Ukraine: Socio-Demographic Aspects / Ed. E.M. Libanova. – K.: Institute of Demography and Social Studies named after M.V. Studs of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2010. - 248 p.
18. Нормативно-правові акти, що регулюють державну молодіжну політику. Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Державна_молодіжна_політика
19. National Doctrine of Youth Policy: Project / Official Website of the Ministry of Youth and Sport. URL: <http://dsmsu.gov.ua>.
20. Concept of the State Target Social Program "Youth of Ukraine" for 2016-2020. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-%D1%80>.
21. Strategy for the development of state youth policy for the period up to 2020, approved by the Decree of the President of Ukraine dated September 27, 2013 № 532. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/532/2013/paran9#n9>.
22. Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року Указ Президента України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/532/2013>
23. Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. Державне житло: чотири кроки для отримання. Режим доступу: <http://www.molod-kredit.gov.ua/cms/dostupne-jitlo/4-kroki-dlya-otrimannya.html>
24. Думанская В.П. Монетарный пронатализм: оценка эффективности. – // Демографія та соціальна економіка № 1(19). – К., 2013. – С. 36-37.

Проскура Ганна Миколаївна

Науковий керівник – Сопілко Ірина Миколаївна
 директор Начально-наукового юридичного інституту,
 доктор юридичних наук, доцент

(*Національний авіаційний університет*)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Актуальність теми. Однією з нагальних проблем становлення громадянського суспільства в Україні є питання збереження довкілля для прийдешніх поколінь та забезпечення сталого розвитку. Ст. 16 Конституції України передбачає, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави.

Ліси – є унікальними комплексними природними об'єктами, що мають величезне значення для збереження довкілля та підтримання екологічної рівноваги. Відповідно до Лісового кодексу України Ліси України визначається її національним багатством і за своїм призначенням та місце розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.

Проблематику лісового законодавства досліджували: В.Б.Авер'янов, І.В.Арістова, Г.І. Балюк, В. М. Брижко, Г. В. Виноградова, Р.А.Калюжний, Б.А.Кормич, В.К.Колпаков, О.В.Кохановська, М.І. Краснова, Н.Р. Малишева, Ю.С.Шемшученко, та інші науковці.

Збереження та відтворення лісів в Україні є одним із актуальних та проблемних питань на сьогодні. Одним із основних аспектів є превалювання економічних інтересів над екологічними. Величезної шкоди лісам завдають пожежі, несанкціоновані вирубки лісу, нецільове використання природних ресурсів, забруднення тощо. На сьогодні, процес євроінтеграції України характеризується нечіткістю, непослідовністю і хаотичністю. Відсутній дієвий механізм реалізації природоохоронного законодавства, та, взятих на себе Україною міжнародних зобов'язань. Особливої супечечності набуває конфлікт між торгово-економічними та природоохоронними потребами. Важливою проблемою є непослідовність державної екологічної політики в процесі євроінтеграції, яка обумовлена суперечністю бачення шляхів розвитку України в майбутньому, відсутності чіткої програми подальших дій.

Тому пропонуємо детальніше розглянути питання трансформації лісового законодавства в контексті євроінтеграції України.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ. Відносини у сфері охорони, використання та відтворення лісів на національному рівні регулюються Конституцією України, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України», «Лісовим кодексом України», «Земельним кодексом України», Законом «Про рослинний світ» та іншими нормативно-правовими актами.

В першу чергу відзначимо, ст. 13 Конституцією України передбачає, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України є об'єктами права власності Українського народу. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Тобто, вже Конституція визначає особливий охоронний статус природних ресурсів та забезпечення державою заходів їх відновлення.

Лісовий Кодекс України визначає у ст. 1, що ліс - тип природних комплексів (екосистема), у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище. Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” у ст. 35 визначає, що державному контролю підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, стан навколишнього природного середовища, а також дотримання заходів біологічної і генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів навколишнього природного середовища при створенні. Отже, можемо зробити висновок, що ліси маєть унікальне екологічне значення, та відповідно чинному законодавству України знаходяться під особливою охороною держави.

Проте, реалії останніх десятиліть вказують на стрімке знищення лісового фонду України внаслідок впливу стихійних, техногенних та людського факторів.

Далі, для України важливим стає євроінтеграційний напрям, що, також, на природоохоронні відносини. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки [1]. Проте, процес має адаптації законодавства України до законодавства ЄС має відбуватися у відповідності до врахування особливостей України, починаючи від соціального, культурного та економічного стану населення, до врахування ефективності реалізації законодавства в країні.

Андрейцев В.І. вказує, що що в центрі зазначених інтеграційних процесів має бути спектр національної екологічної політики, спрямованої на забезпечення права людини та здоров'я і життя, безпечності умов життєдіяльності [2]. Екологічна політика ЄС ставить перед Україною складні завдання та виклики.

Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариством (далі – Угода) та його державами-членами була підписана 14 червня 1994 р. і поклала основу адаптації та гармонізації екологічного законодавства України до законодавства ЄС. Це означало імплементацію ряду законодавчих актів ЄС в національне законодавство та їх реалізація.

У цьому напрямку були прийняті Указ Президента України «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» від 11 червня 1998 р. № 615/98, Указ Президента України «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС і вдосконален-

ня механізму співробітництва з ЄС» від 24 лютого 1998 р. № 148/98, Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 р. та інші. У подальшому стратегічний курс України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС та Програмі інтеграції України до ЄС, схвалених 14 вересня 2000 року [3]. Отже, правовою основою співробітництва у галузі охорони довкілля є Угода, міжнародні договори та угоди щодо безпеки навколишнього природного середовища, сторонами яких є Україна та ЄС. В результаті співробітництва в галузі охорони довкілля має привести до створення безпечного і сприятливого для людини загальноєвропейського екологічного простору.

Концепція і практика інтеграційної розбудови ЄС базується на трьох основних принципах:

Перший принцип - інтеграція є засобом, а не метою.

Другий принцип - інтеграція потребує поступовості і руху «крок за кроком»: зона вільної торгівлі - митний союз - спільний ринок - валютний союз з єдиною грошовою одиницею та спільною економічною, грошово - кредитною та валютною політикою.

Третій принцип - інтеграція потребує адекватного механізму, який дозволяв би, з одного боку, сприймати існуючі протиріччя як джерело подальшого розвитку інтеграційних процесів, а, з іншого, приймати збалансовані, стосовно інтересів різних сторін, рішення та доводити їх до виконання [4]. Процеси, що відбуваються в українському правовому полі характеризуються своєю непослідовністю.

Окремим і важливим пунктом європейської політики є екологічна політика. Екологічна політика ЄС (англ. Environmental policy of the European Union) - сукупність дій і заходів ЄС, спрямованих на забезпечення екологічних потреб населення країн — учасниць, підтримку екологічної безпеки та раціональне використання, охорону і відтворення природних ресурсів [5]. Таким чином, відбувається створення єдиної системи, що функціонує у нерозривних взаємозв'язках та відповідності.

З 1970 року ЄС підписав більше 200 угод з питань захисту довкілля. В даний час завдання екологічної політики ЄС полягає в ефективній реалізації прийнятих природоохоронних угод, акцентуючи на це увагу та застосовуючи досить жорсткі методи регулювання екологічної політики [5]. Отже, можна говорити, що одним із ключових напрямків діяльності ЄС є екологічна стабільність та захист довкілля. Паризька кліматична Конференція 2015 року, ЮНЕА-3, Форум лісів ООН є досить чіткими показниками розвитку екологічного напрямку ЄС.

Особливе значення лісового законодавства впливає з Цілей сталого розвитку 2030, які передбачають до 2020 року сприяти впровадженню методів раціонального використання всіх типів лісів, зупинити збезліснення, відновити деградовані ліси та значно розширити масштаби лісонасадження і лісовідновлення в усьому світі.

Також, Форум ООН з лісів був створений як допоміжний орган Економічної та Соціальної Ради ООН Резолюцією 2000/35 від 18 жовтня 2000 року [6]. Його головне завдання полягає в забезпеченні раціонального використання, збереження і стійкого розвитку всіх типів лісів і зміцненні довгострокової політичної співпраці. Він покликаний сприяти створенню сприятливих умов для здійснення узгоджених міжнародним співтовариством дій, що стосуються лісів, на національному, регіональному і глобальному рівнях [7].

У 2015 році завершилися повноваження Форуму ООН з лісів, визначених у 2000 році резолюцією 200/35 Економічної та Соціальної Ради ООН, тому протягом 2014-2015 років відбувалась дискусія щодо особливостей міжнародних домовленостей щодо лісів на період 2016-2030 років. Зокрема, визначено основні складові домовленостей, які включають Форум ООН з лісів та його країни-члени, секретаріат Форуму, мережу міжнародних організацій, що здійснюють підтримку лісового господарства (партнерство по лісах), трастовий фонд Форуму, механізм фінансової підтримки ведення лісового господарства [8].

В 2017 році у Нью-Йорку завершилось узгодження положень стратегічного плану ООН щодо лісів на період 2017-2030 років на виконання резолюції ECOSOC 2015/33. План передбачає зміцнення до 2030 року національних органів управління лісовим господарством та поширення співробітництва. Це надає певні можливості для України з огляду на розвиток наукового, технологічного співробітництва і запровадження інновацій у лісовому господарстві [9].

В Угоді про асоціацію сферу охорони навколишнього середовища названо однією з пріоритетних. Ст. 51 Угоди передбачає, що Україна докладатиме зусиль з метою забезпечення поступової сумісності свого законодавства із законодавством Співтовариства, але не визначає, якого саме ступеню наближення слід досягти [9].

Acquis communautaire, крім джерел права Євросоюзу, містить сукупність правових актів незобов'язального характеру, доктринальні поняття, рішення Суду ЄС, рекомендації та домовленості, у тому числі і в рамках Європейської політики сусідства, що виникли за час існування європейських

інтеграційних об'єднань і мають беззастережно сприйматися державами – членами та державами – аплікантами на вступ до Євросоюзу [10]. Далі, складається така ситуація, що українське законодавство попровнюється рядом імплементованих актів, які не можуть бути ефективно реалізовані і по суті є декларативними [11]. Відповідно, стає зрозумілим, що імплементація законодавства ЄС в українське законодавство не є гарантією його ефективної реалізації.

Згідно досліджень С. В. Грищака, можна виділити такі форми адаптації законодавства:

1. Апроксимація (лат. *approximare* - «наближення») процес прийняття, внесення змін чи скасування правових норм з метою наближення положень національного законодавства до положень актів законодавства іншої держави або спільноти.

2. Імплементація (лат. *impleo* — «виконання») правотворча діяльність держави з метою реалізації прийнятих відповідно до міжнародного права зобов'язань.

3. Транспозиція (лат. *transpositiō* — «перекладання») процес прийняття, внесення змін чи скасування правових норм з метою досягнення ідентичності з відповідними донорськими актами.

4. Координація (лат. *coordinatio* — взаємне впорядкування) процес узгодження тієї частини національного законодавства та практики його застосування, по якій наближення або транспозиція є неможливими або непотрібними [12].

Потрібно відмітити невідповідність структури екологічного законодавства України і ЄС істотно відрізняються, а їх порівняння вказує на певні недоліки структури українського законодавства, а саме: відсутність таких розділів, як: управління відходами, контроль за промисловим забрудненням і управління ризиком, що ускладнює процес імплементації норм ЄС в українське законодавство [13].

В Україні 21 листопада 2017 року Президентом було підписано суперечливий Указ №381/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду». На думку МБО «Екологія-Право-Людина» документ не має єдиного державницького підходу; різні частини протирічать одна одній або вже існуючим державним рішенням, в тому числі рішенням стратегічного характеру [13].

Указ доручає розробити законопроект щодо делегування органам місцевого самоврядування окремих повноважень з державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища. Передача функцій контролю за дотриманням законодавства в ПЗФ органам місцевого самоврядування призведе до втрати такого контролю. Органи місцевого самоврядування не мають відповідних знань та можливостей [13].

Указ доручає затвердити програму «Ліси України – 2030» та активізувати роботу з відтворення лісів, у тому числі збільшення їх площ. Програма «Ліси України» передбачає збільшення площ лісів шляхом штучного лісорозведення, яке відповідно до регіональних норм лісистості заплановане лише в областях степової зони на природних степових ділянках у балках та на схилах. Такі плани прямо загрожують повним знищенням 1/3 всіх занесених до Червоної книги України тварин і рослин. Крім того, в степовій зоні створення нових лісових насаджень в нинішніх кліматичних умовах майже неможливе [13]. Законодавцем було проігнорований шлях збільшення площі лісів України – розроблення спрощеної процедури переведення самосійних лісів на колишніх сільськогосподарських землях до складу лісового фонду [13].

Указ доручає забезпечити відкритість інформації про видані спеціальні дозволи на використання лісових ресурсів, зокрема лісорубні квитки та лісові квитки, а також інформації про зміну цільового призначення земельних ділянок лісового фонду. Без оприлюднення у відкритому доступі проектів ведення лісового господарства і матеріалів лісовпорядкування, оприлюднення лісорубних квитків не змінить ситуацію і не дає можливості ефективно контролювати їх доцільність [13].

На наш погляд можна виділити декілька основних проблемних питань лісового законодавства та лісовпорядкування в Україні:

1. Відсутність захисту радіаційно- забруднених та техногенно -забруднених земель.

Наприклад, відповідно доповіді В.П. Процака та згідно даних Міністерства оборони з 1986 по 1990 рік до робіт по ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС було залучено біля 340 тис. військовослужбовців. Основна частина військових ліквідаторів та техніки базувалась у таборах за межами 30 км зони як правило у південному від ЧАЕС напрямку як найбільш сприятливому по розі вітрів (територія Іванківського району) і кожен день виїжджали на ліквідацію аварії на ЧАЕС та поверталися назад у табори. Зважаючи на безпосередній контакт людей та техніки з радіоактивними матеріалами і недосконалість індивідуального захисту, організації роботи санпропускників та системи радіаційного контролю відбувалося поступове накопичення радіоактивного забруднення на території таборів. Судячи з усього після згортання таборів ремедіаційні роботи на їх території не проводилися. Наявність у вільному доступі ділянок території за межами зони відчуження з техногенно підвищеним радіоактивним

фоном і відкритим доступом до радіоактивних матеріалів, питома активність яких може бути класифікована як радіоактивні відходи, протиречить відразу декільком законам Ядерного законодавства України і потребує невідкладного втручання [14].

Аналогічна ситуація та проблема очищення, конзерванції земель відбувається із землями лісового фонду, після воєнних дій. На ЮНЕА-3 (Найробі, 2017) були представлені матеріали, в яких висвітлено питання допомоги населенню при різних надзвичайних ситуаціях, ліквідації гуманітарних катастроф, визначено місця дислокації та інфраструктуру забезпечення їх діяльності. Увагу, зокрема, приділялися темі збереження навколишнього природного середовища в умовах воєнних конфліктів, відновлення територій після. 6 грудня 2017 року Асамблея ООН з навколишнього середовища ухвалила резолюцію «Пом'якшення наслідків та обмеження забруднення довкілля у районах, вражених збройними конфліктами та тероризмом», ініційовану Іраком, Норвегією та Україною.

Вважаємо, що це є одним із назрілих питань, які потребують негайного вирішення. Необхідний, на наш погляд, постійний моніторинг та облік земель лісового фонду, для забезпечення їх збереження та відновлення у разі необхідності.

2. Правове регулювання та регламентація вирубок лісів

Вирубка лісів є причиною приблизно 12-18% світових викидів вуглецю, що дорівнює сумі всіх викидів CO₂ всім транспортом. Ліси є домівкою для 80% сухопутних живих істот [15]. Це негативно відображається на довкіллі стані здоров'я людини.

Згідно ст. 294 Угоди (Торгівля лісовою продукцією) з метою сприяння сталому управлінню лісовими ресурсами Сторони зобов'язуються працювати разом для покращення правозастосування та управління в лісовій галузі та сприяти торгівлі легальною і сталою лісовою продукцією.

Тобто, виникає двовекторний підхід, коли з одного боку стоїть пріоритетність екологічного напрямку взаємодії та гармонізації законодавства, а з іншого - торгово економічні інтереси. Незважаючи на пріоритетність природоохоронних заходів, в українському суспільстві відбувається маніпуляція на предмет стимулювання ЄС до вирубки лісів в Україні. В реальності, більше половини вирубок лісів в Україні є нелегальними.

Мораторій на експорт лісу-кругляка – одне з найбільш болючих питань у наших взаєминах з Євросоюзом, проте він не зміг зупинити вирубку лісів Карпат. За законом, з 1 січня 2017 діє повна, абсолютна заборона цього експорту (мораторій на тверді породи дерева діє ще з 2015 року, торік його доповнила заборона на експорт сосни). За українською статистикою, він справді припинився: якщо у 2016 році ми продали в ЄС 840 тисяч тонн кругляка, то в 2017 – лише 2 тисячі тонн. Проте, за статистикою ЄС в 2017 році з України до ЄС вивезли 477 тисяч тонн кругляка. Та й рік тому, коли діяв частковий мораторій, до Євросоюзу в'їхало 1315 тисяч тонн кругляка (а не 840).

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, де аналізують експортні потоки в рамках проекту "Діалог зі сприяння торгівлі", припускає, що частину кругляка вивозять з України під виглядом "дров" [16].

Відповідно до ст. 70 Лісового Кодексу України заготівля деревини здійснюється при використанні лісових ресурсів у порядку рубок головного користування, що проводяться в стиглих і перестійних деревостанах.

Під час проведення заготівлі деревини не дозволяються вирубування та пошкодження: цінних і рідкісних дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України; насінників і плюсових дерев, а також дерев з гніздами рідкісних видів птахів, занесених до Червоної книги України (чорний лелека, скопа, орлан-білохвіст та інші), дуплястих та найстаріших дерев.

Вирубування дерев та чагарників, занесених до Червоної книги України, здійснюється в установленому порядку лише з дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища. У пралісах, квазіпралісах, природних лісах забороняються заготівля деревини, всі види рубок, у тому числі формування і оздоровлення лісів, та видалення захаращеності.

Відповідно до чинного законодавства України лімітом заготівлі деревини в порядку рубок головного користування є затверджена в установленому порядку розрахункова лісосіка. Заготівля деревини в порядку рубок головного користування в розмірах, що перевищують розрахункову лісосіку, забороняється.

В Україні знищення лісів відбувається у величезних масштабах та за добре відпрацьованою схемою: призначається санітарна рубка, а вирубується найкраща деревина, що списується як «дрова» та йде здебільшого за кордон. Наслідки цього катастрофічні, майже щодня надходить інформація про чергове незаконне вирубування лісу, а ось інформації щодо покарання порушників майже немає. Хоча відповідно до статті 246 Кримінального кодексу України, за незаконну порубку лісу накладається

штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт до шести місяців, або обмеження волі до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк з конфіскацією незаконно добутого [17], [18], [19].

Ще одне із нововведень, яке за словами лісівників мало б зменшити кількість незаконних рубок і припинити обіг краденої деревини - електронний обіг деревини. Система, вводити яку почали іще в 2009 році передбачає чіпування кожного стовбура, що дозволяє простежити, чи легально зрубано дерево. Проте, третина лісів, які не підпорядковуються агентству лісових ресурсів не ведуть електронного обліку [19].

Це питання є політичним в першу чергу, і, вимагає розгляду та конкролю за використанням деревини, на найвищих рівнях дежнвної влади.

3. Забезпечення пожежної безпеки в лісах

Окремим важливим питанням є забезпечення пожежної безпеки в лісах.

Правила пожежної безпеки в лісах України затверджені Наказ Держкомлісгоспу України від 27.12.2004 р. № 278 визначає, що Лісовий фонд України є високопожежонебезпечним об'єктом. Охорона його від пожеж - моральний обов'язок кожного члена суспільства [20].

Згідно зі ст. 85 Лісового Кодексу України ліси підлягають охороні і захисту, що передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на їх збереження від знищення, пошкодження, ослаблення та іншого шкідливого впливу, захист від шкідників і хвороб, а також раціональне використання. Для підвищення рівня пожежної безпеки потрібно проводити комплекс заходів, які включають роз'яснювальну роботу серед населення по питаннях збереження лісів і дотримання встановлених норм і «Правил пожежної безпеки в лісах України», правильну організацію використання лісів для масового відпочинку населення в цілях зменшення неорганізованого припливу людей в ліс, дотримання всіма користувачами лісових угідь вимог згаданих правил [20]. Згідно діючого законодавства порушення «Правил пожежної безпеки в лісах України», а також знищення або пошкодження лісу в результаті підпалу або необережного поводження з вогнем відносяться до лісопорушень. Якщо порушення цих Правил несе за собою знищення або пошкодження лісу, винуватці притягаються до адміністративної відповідальності і крім цього несуть матеріальну відповідальність в розмірі відшкодування вартості нанесеної шкоди лісовому господарству, а у випадку особливо тяжких наслідків винні особи притягаються до кримінальної відповідальності [20].

Важливо вказати недостатній рівень оснащення пожежників на окремих територіях, відсутності можливості належного моніторингу стану лісів, недостатньо інформування тощо.

З метою підготовки до пожежонебезпечного періоду 2018 року співробітники Регіонального Східноєвропейського центру моніторингу пожеж Національного університету біоресурсів і природокористування України за підтримки Лісової Служби США провели на базі ДСП "Екоцентр" тренінг «Особиста безпека, оцінка погодних умов, прийняття рішення щодо стратегії та тактики гасіння лісових пожеж у зоні відчуження» з використанням української версії кишенькового довідника пожежного розробленого як американського аналога Incident Respond Pocket Guide, який використовують пожежники Лісової Служби США.

Метою тренінгу було підвищення рівня готовності лісових пожежників зони відчуження до пожежонебезпечного періоду – ознайомлення з передовим світовим досвідом гасіння лісових пожеж, порядок дій під час виникнення лісових пожеж, прогнозування поведінки пожежі на основі погодних, топографічних умов та характеристики горючих матеріалів, підвищення рівня безпеки пожежників під час гасіння лісових пожеж, надання першої медичної допомоги, вибір стратегії і тактики гасіння пожежі [21].

С. В. Зібцев вказує на відсутність фінансування запобігання, виявлення і гасіння цих пожеж. У нас немає достовірної національної статистики пожеж, відсутня професія лісовий пожежник та система їх професійної підготовки. Враховуючи, що природні пожежі – взаємопов'язані й завдають значних збитків державі, необхідна негайна розробка Національної політики щодо управління цими пожежами [22].

4. Створення об'єктів природно-заповідного фонду

На сьогодні в ЄС йде активна розробка мереж Натура 2000 та Смарагдової мережі.

Смарагдова мережа Європи (англ. Emerald Network) — мережа територій особливого природоохоронного значення, важливих для збереження біорізноманіття, в країнах Європи і деяких — Африки.

При оцінці території для включення до Смарагдової мережі Європи враховується: чи мешкають тут види рослин і тварин, яким загрожує зникнення, чи являє вона собою важливий пункт зупинки на шляхах міграції тварин, чи відрізняється високим рівнем біорізноманіття, чи зустрічається тут

унікальне місцепроживання ^[23].

Метою створення Смарагдової мережі (Emerald Network) Європи є збереження природної фауни, флори та оселищ. Вона була ініційована та координується Бернською конвенцією (1979).

Об'єкти в межах Смарагдової мережі разом із територіями НАТУРА 2000 становлять ядро Загальноєвропейської екологічної мережі (Pan-European Ecological Network (PEEN)), яка також підтримується Бернською конвенцією. Держави – члени Європейського Союзу виконують вимоги Бернської конвенції шляхом розвитку мережі НАТУРА 2000, а території особливої охорони НАТУРА 2000 відповідають територіям особливої природоохоронної значення Смарагдової мережі [24], [25].

В Україні вже розроблено відповідний законопроект, основна ідея якого – перехід від охорони природи до збереження природи. У ньому закладено, що буде охоронятися не якась територію в цілому, а конкретні види та природні оселища. Згідно з Угодою про асоціацію з ЄС, Україна має прийняти дві директиви у сфері охорони флори та фауни – пташину та оселищну. Також від України вимагається дотримання Бернської конвенції, яка передбачає гармонізацію стандартів підтримання біорізноманіття. Нещодавно Європейський Союз надав 271 природоохоронному об'єкту України статус об'єктів-кандидатів Смарагдової мережі Європи. Наступний крок – Україна має офіційно присвоїти такий статус цим територіям [25]. Беззаперечно, це є необхідний і актуальний крок для розвитку природно-заповідного фонду України, включаючи лісовий фонд.

16 жовтня 2012 року Україною був ратифікований Протокол про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. Кожна Сторона вживає заходів на своїй національній території для розширення лісового покриву в Карпатах, за необхідності, з метою досягнення цілей, зазначених у статті 1, звертаючи увагу на високо екологічну важливість природних та напівприродних лукопасовищних угідь, а також інші цілі Карпатської конвенції.

Під час впровадження програми ФЛЕГ (2009-2014 роки) експерти програми виявили низку серйозних недоліків відомчої моделі ведення лісового господарства, яка діє в Україні. Мета програми – сприяти забезпеченню стійкості в сфері управління, використання та збереження лісів країн-учасниць і тим самим сприяти підвищенню ролі лісів регіону в адаптації та пом'якшенні змін клімату, збереженні екосистем та біорізноманіття, стійкому життєзабезпеченні та утворенні доходів для місцевого населення та економіки країн [25].

Українська модель ведення лісового господарства не дозволяє ефективно використовувати ресурсний потенціал лісів і лісових земель і в багатьох аспектах не відповідає законодавчій базі й практиці ведення лісового господарства в країнах ЄС.

Для виправлення ситуації необхідні кардинальні реформи [26]. За даними звіту проекту FLEG II, найбільшої шкоди українським лісам завдають корупція в системі лісового господарства, безсистемна вирубка деревини, неефективність правоохоронної системи та фактична відсутність ринку всередині країни. Серед причин, які сприяють зникненню лісів, називається і відсутність державного планування того, на якій ресурсній базі має працювати галузь [26].

Головні напрямки реформ: вдосконалення відносин, пов'язаних із реалізацією прав власності на лісові землі, ліси, лісові ресурси й засоби виробництва, Підготовка й впровадження інституційної реформи Регулювання ринку деревини, Запропоновано викласти правила, інструкції та нормативи, що регулюють рубки, в одному рамковому документі, де буде визначено базову термінологію, цілі, правила, обмеження і норми, Покращення збереження біорізноманіття в лісах, Залучення громадськості до управління лісовим господарством тощо ^[27].

5. План дій

Практика адаптації національного лісового законодавства до законодавства ЄС в рамках удосконалення національної правової системи виявилася неефективною [26], [27].

У вересні 2013 року Єврокомісія прийняла Повідомлення щодо нової Лісової Стратегії ЄС щодо лісів та лісового сектору у супроводі Робочого Документу по Лісовій Стратегії та Перспективного Плану для Лісової Промисловості ЄС.

Інформаційна Система Європи (FISE) шляхом збору гармонізованої на європейському рівні інформації щодо багатофункціональної ролі лісів та лісових ресурсів та поєднання різних інформаційних систем (наприклад, EFFIS) та платформ даних (наприклад, EFDAC) в динамічну модульну систему, яка комбінує дані і моделі в програмні засоби. Буде поліпшена, та поширюватиметься лісова інформація отримана від цих інформаційних систем та дані по лісовій статистиці ЄС [28]. Протягом 2014-2020 років, Єврокомісія через спів-фінансування програми LIFE та Горизонт 2020 буде реалізовувати декілька проектів щодо збору та уніфікації інформації про ліси ЄС, зокрема проект Diabolo H2020 щодо повної гармонізації інформації, що надаються Національними Лісовими Інвентаризаціями і/або іншими лісовими мережа збору інформації. Інформація про ліси ЄС, зібрана країнами-членами,

повинна бути приведена до вимог архітектури даних ЄС, таких як INSPIRE, SEIS та Copernicus і відповідати міжнародним та регіональним процесам.

До пріоритетних заходів проекту Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки відносяться: удосконалення законодавчої бази в сфері лісового господарства; вдосконалення моделі управління лісовим господарством; забезпечення конкурентоздатності та інноваційного розвитку; створення прозорого ринку деревини; підвищення професійного рівня працівників; удосконалення ведення мисливського господарства; подолання негативних наслідків військових дій на Сході України [26].

Українська державна цільова програма «Ліси України» подібно до Програм розвитку сільських територій країн ЄС включала заходи із підтримки лісорозведення, захисту лісів від шкідників та хвороб, розвитку лісової інфраструктури. Програмний підхід, за умови забезпечення механізму фінансування, залишається основним методом проектування досягнення цілей сталого лісоуправління в Європі. Без укладання нової державної цільової програми втрачаються орієнтири внутрішнього та зовнішнього розвитку державного лісового господарства України.

Аналіз сучасного лісового законодавства ЄС показав, що для виконання вимог нормативних актів ЄС одночасно за всіма тематичними напрямками нової Лісової Стратегії ЄС потрібне значне розширення нормативної діяльності з гармонізації законодавства. В той же час, визначений Угодою про асоціацію перелік заходів з адаптації екологічного законодавства та лісової статистики, пов'язаних з лісовим господарством, є необхідним набором першочергових дій для досягнення відповідності національного лісового законодавства до законодавства ЄС.

В Україні питання проведення центральним органом виконавчої влади з питань лісового господарства спільно з центральним органом виконавчої влади з питань промислової політики дослідження стану та перспектив економічного розвитку лісового сектору досі не ставилося. Таке дослідження має містити аналіз розвитку, оцінку стану та прогноз структурних змін ринку лісоматеріалів, зокрема викликаних економічною кризою. Це, нарешті, дозволить дати оцінку конкурентоздатності державного лісового сектору України та визначити заходи із забезпечення його конкурентоздатності. За прикладом багатьох країн Європи, подібні дослідження можуть сформулювати основу економічних цілей документу національної лісової політики України [28], [29].

ВИСНОВКИ. Національне законодавство та адаптація законодавства України до законодавства ЄС в даній сфері наразі в процесі розвитку.

Вдосконалення лісового законодавства є одним із найсуперечніших напрямків євроінтеграції України.

Можемо зробити висновки, що чинне лісове законодавство України потребує переосмислення та вдосконалення. Постає необхідність детального вивчення, аналізу історичного та сучасного досвіду України та зарубіжних країн, чіткого врегулювання нормативно-правових актів України в даній сфері.

Пропонуємо:

- В першу чергу спрощення системи обліку та моніторингу за станом лісів.

Вважаємо за доцільне створення єдиної електронної системи, що містить всі дані, включаючи наукові, біологічні, екологічні дослідження та заходи на відповідних територіях.

- Далі вважаємо за необхідне включити думку науковців, біологів та суміжних спеціалістів як обов'язкову умову впровадження будь якого нововведення.

- На наш погляд контроль за станом території, та, зокрема, лісів має бути у працівників природно-заповідних територій, лісників тощо. Їм мають бути надані додаткові ресурси та повноваження для ефективного моніторингу.

- В контексті євроінтеграційних ресурсів вважаємо, що Екологічне законодавство потребує інкорпорації та кодифікації. Створення Екологічного Кодексту України вже тривалий час обговорюється. Це дозволить уникнути численних повторів та колізій у законодавстві, масиву нормативно-правових актів та впорядкувати екологічну політику України.

Загалом, вважаємо, що лісове законодавство має трансформуватися у відповідності до потреб громадськості, а також включати в себе обов'язкову апробацію та перевірку на ефективність як необхідну складову.

Література

1. Беззуб І. Сучасний стан і перспективи української євроінтеграції [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1209:suchasnij-stan-i-perspektivi-ukrajinskoji-evrointegratsiji&catid=8&Itemid=350
2. Андрейцев В.І., Екологічне право України: проблеми інтеграції та диференціації [Електронний ресурс] //

- Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/147412/1/5-33.pdf>
3. Відносини Україна - ЄС Історія відносин Україна-ЄС [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations>
 4. Принципи та аспекти європейської інтеграції. Марина Шульга, доктор політичних наук, професор кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/396>
 5. Екологічна політика ЄС [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Екологічна_політика_ЄС
 6. У рамках співпраці з Форумом ООН з лісів Україна зможе отримати міжнародну допомогу для реформування лісового господарства, - Христина Юшкевич [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://old.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=249571854&cat_id=249891310
 7. Правовий аналіз законодавства, яке врегульовує порядок проведення рубок у лісах, у тому числі на територіях пзф. національні та міжнародні аспекти [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://epl.org.ua/environment/pravovyi-analiz-zakonodavstva-iake-vrehulovuie-poriadok-provedennia-rubok-u-lisakh-u-tomu-chysli-na-terytoriiakh-pzf-natsionalni-ta-mizhnarodni-aspekty/>
 8. Схвалено Стратегічний плану ООН щодо лісів на період 2017-2030 років та чотирирічну програму робіт Форуму ООН з лісів [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article.jsessionid=911259C3B66D36640E41E1DBC8B1DB49?art_id=72189&cat_id=36102&mustWords=%EB%B3%F1&searchPublishing=1
 9. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу: загальна довідка (Методичні рекомендації на тему: «Складові механізми адаптації нормативно-правової бази України до законодавства Європейського Союзу. Acquis communautaire») [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZsLFjGg6MecJ:obljustif.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/mizhnarodni-normi.doc+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=safari>
 10. Відносини Україна - ЄС Історія відносин Україна-ЄС [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://coe.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ua-eu-relations>
 11. Адаптація законодавства [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Адаптація_законодавства
 12. В. А. Андронов, д.т.н., проф., проректор з наукової роботи Нац. ун-ту цивільного захисту України; С. В. Майстро, д.держ.упр., проф., професор кафедри економічної політики та менеджменту ХарPI НАДУ, м. Харків, Напрями трансформації державної екологічної політики в умовах європейської інтеграції України ЄС [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/2/01.pdf>
 13. До чого може призвести «заповідно-лісовий» указ президента? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://epl.org.ua/announces/do-chogo-mozhe-pryzvesty-zapovidno-lisovuj-ukaz-prezydenta/>
 14. Медичні наслідки аварії на чорнобильській атомній електростанції [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://nrcrm.gov.ua/downloads/monograph2.pdf>
 15. Як у світі святкували Міжнародний день лісів. Ігор Симисенко [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.lisportal.org.ua/94263/>
 16. На порозі торговельної війни: Україна та ЄС вийшли на новий етап суперечки про ліс-кругляк [Електронний ресурс] // Режим доступу: Адже кордон ЄС перетинає на півмі...
 17. Громадяни стурбовані незаконною вирубкою лісів – Урядовий контактний центр [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2123942-gromadani-sturbovani-nezakonnou-virubkou-lisiv-uradovij-kontaktnij-centr.html>
 18. Нелегальне вирубування лісу в Україні досягло критичного рівня. За деякими оцінками, знищено понад 30% лісу [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://gordonua.com/ukr/blogs/zhuravskiy/-nelegalna-virubka-lisu-v-ukrajini-dosjagla-kritichnogo-rivnja-za-deyakimi-otsinkami-znishcheno-ponad-30-lisu-195997.html>
 19. Кожен рік-рік лісів. Конкурсна робота: Реформують, аж тріски летять (Наталка Горбань) [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.lisportal.org.ua/28896/>
 20. Пожежна безпека [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://milforest.com.ua/narjami-dijalnosti/okhorona-i-zakhist-lisiv/pozhezna-bezpeka.html>
 21. Співробітники Регіонального Східноєвропейського центру моніторингу пожеж ННІ лісового і садово-паркового господарства провели тренінг для лісових пожежників зони відчуження у м. Чорнобиль [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://nubip.edu.ua/node/44792>
 22. Учасники круглого столу звернулись до Уряду щодо вирішення проблеми пожеж у природних та культурних ландшафтах [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.ekoinform.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=254%3A2017-11-09-12-52-32&catid=7%3A2009-07-06-09-51-16&Itemid=41&lang=uk
 23. Смарагдова мережа [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Смарагдова_мережа_Європи
 24. Смарагдова мережа [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://wwf.panda.org/uk/our_work/pa_networks/emerald_network/

25. Без віз і кордонів: як захистити дику природу в Україні відповідно до стандартів ЄС? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://env-approx.org/index.php/ua/novyny/okhorona-pryrody/175-bez-viz-i-kordoniv-iak-zakhystyty-dyku-pryrody-v-ukraini-vidpovidno-do-standartiv-yes.html>
26. Стратегія реформування лісового сектору: рекомендації програми ФЛЕГ [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.lisportal.org.ua/22984/>
27. Факти і маніпуляції довкола експорту деревини: корупційні хащі українського лісу [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/факти-і-маніпуляції-довкола-експорту-деревини-корупційні-хащі-українського-лісу/a-36670580>
28. Огляд стану адаптації Українського лісового законодавства до законодавства Європейського Союзу. В.Сторожук [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.enpifleg.org/site/assets/files/2121/report_storozhuk_assessment_approximation_ukraines_forestry_legislation_to_eu.pdf
29. Українське законодавство найближчим часом не в змозі задовольнити положення лісового acquis ЄС – дослідження Світового банку [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.lisportal.org.ua/7387/>

Цебинога Вікторія Юрївна
Цебинога Олена Юрївна

Науковий керівник – Чумак Володимир Валентинович
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової роботи,
кандидат юридичних наук

*(Харківський національний
університет внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Актуальність теми. Сучасні тенденції розвитку будь-якої держави не оминають питання забезпечення національної безпеки. Глобальний розвиток інформаційних технологій та засобів масової комунікації дав початок появі нових технологій впливу на вирішення різноманітних конфліктів.

Розвиток інформаційного суспільства дозволяє використовувати для вирішення політичних чи соціокультурних завдань можливості прихованого впливу на підсвідомість людей та масштабного маніпулювання суспільною думкою. Це призвело до появи нових форм і методів, завдяки яким провідні держави намагаються досягти своїх зовнішньополітичних цілей і владнати міждержавні розбіжності. На зміну суто військового аспекту війни приходять так звані «гібридні війни».

Новий спосіб має суто прихований характер і використовується для досягнення цілей у політичній, економічній, інформаційній і соціальній сфері. Суть використання даного методу полягає в зміщенні центру зусиль з фізичного знищення супротивника в рамках масштабної війни до вживання засобів «м'якої сили» проти країни-супротивника з метою дезінтеграції та зміни її керівництва, включення до сфери свого впливу. Актуальність теми є надзвичайно важливою в умовах неоголошеної війни проти нашої держави. Чітке визначення методів, які використовує Російська Федерація (РФ), дозволить побудувати надійну систему протидії окупантам та звільнити тимчасово окуповані території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення поняття «гібридна війна» відсутнє в міжнародно-правових документах. Ряд дослідників сучасності, для характеристики сучасних воєнних конфліктів, використовують саме термін «гібридна війна», однак систематизованого викладу причин виникнення, сутності, характеру і особливостей ведення таких війн в нашій державі, на жаль, немає. Тема «гібридних воєн» стала надзвичайно актуальною і широко висвітлюється в засобах масової інформації (ЗМІ). А також є предметом спеціальних досліджень. Такі дослідження проводились відомими американськими експертами світового рівня, як Френк Гофман, Деніел Ласіка, Джордж Девіс та Девіз Кілаллен, а також нідерландцем Френком ван Каппеном. До вітчизняних вчених, які займаються вивченням феномену інформаційної та гібридної війни належать В. Бебик, Я. Жарков, О. Литвиненко, В. Петрик, М. Присяжнюк, І. Рабінович, Д. Фельдман, Ю. Шайгородський та інші.

Мета дослідження: визначення пріоритетів та основних напрямів протидії гібридним війнам,

ознайомлення з досвідом протидії гібридним війнам в інших країнах для подальшого використання в Україні, а також визначення шляхів удосконалення політики у сфері протидії гібридним війнам та їх методів в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно під час дослідження наукової роботи вирішити такі **задачі**:

- простежити історію гібридних війн: зародження, витoki, формування, становлення;
- визначити концептуальні та методологічні засади дослідження проблем боротьби з гібридними війнами у науковій літературі;
- охарактеризувати сучасну нормативно-правову базу протидії гібридним загрозам в Україні у контексті формування та реалізації державної антитерористичної політики;
- проаналізувати соціально-економічні, політичні й інші чинники гібридних загроз в Україні;
- проаналізувати зарубіжний досвід створення національних систем протидії гібридним війнам на національному рівні та можливості його використання в Україні;
- розробити конкретні пропозиції щодо вдосконалення політики у сфері протидії гібридним війнам в Україні.

Об'єктом дослідження є гібридна війна та її методи як суспільно-політичне явище та державно-управлінські аспекти організації боротьби з ними.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади формування та реалізації державної політики у сфері протидії гібридним війнам в Україні.

Розділ 1. Теоретико-методологічні та правові засади державної політики запобігання загрозам гібридних війн

1.1 Наукові дослідження щодо протидії гібридним війнам: історія і сучасність

Ще в середині минулого, ХХ століття деякі з політиків, істориків та економістів висловлювали думку про те, що війни майбутнього – це будуть передусім «війни економічні». Мається на увазі, що основною метою воєнних протистоянь будь-якого типу й форми повинні стати здобуття, захист або посилення власної економічної могутності [1, с. 75].

Зміна динаміки розвитку державотворчих процесів, громадянського суспільства та умов ведення війни зумовили появу, раніше невідомого терміну, як «гібридна війна» або, дехто інколи вживає термін «гібридна загроза». Досліджуючи даний феномен слід звернутися до історичного минулого та проаналізувати історичні способи та форми ведення війни.

Коли постають дискусії з приводу осмислення терміну «військові дії», дослідники поділяють декілька епох війн. «Війна першого покоління» – це стиль відомий як «наполеонівській», що характеризується лінійними та фланговими побудовами та ґрунтується, загалом, на застосуванні людської сили. Умови Першої світової війни, які обумовили застосування тактики, що базувалась на вогневій потужності, отримали назву «війни другого покоління». Під час Другої світової війни Німеччина використовувала ресурси агентурної розвідки для проникнення в тил ворога з метою нанесення проти нього ударів зсередини, що отримало назву «війни третього покоління». Таким чином, зміни динаміки та умов регіональних та глобальних порядків змусили держави вдаватися до вироблення альтернативних методів ведення війни [2]. Тобто, можна з упевненістю стверджувати, що на сьогодні, існуючі держави використовують у своєму арсеналі альтернативні методи ведення війни.

Деякі дослідники вбачають витoki гібридної війни ще у V столітті до нашої ери. Зокрема, це протистояння між Афінами та Спартою. Крім фронтального (традиційно військового) протистояння, Афіни тоді будь-якими шляхами підбурювали до повстання підлеглих спартанцям ілотів. У такий спосіб було застосовано один із найбільш суттєвих елементів гібридної війни – створення внутрішнього військового джерела напруження. Така тактика, врешті решт, значною мірою сприяла перемозі афінян. Спарта змогла з честю витримати традиційні битви з військами Афін, але виявилася абсолютно безпорадною перед нищівною тактикою гібридної війни. Постав ризик втрати ілотів і розхитування ними ситуації всередині країни, – до цього не був готовий ані політиком спартанців, ані регулярна армія. Саме цей елемент тактики гібридної війни (чи боротьби) згодом можемо найбільш наявно простежити впродовж подальшого розвитку людства. Зрештою, саме це ми наразі бачимо й на Сході нашої держави [1, с. 75].

Щодо самого визначення поняття «гібридна війна», то на сьогодні, цілісного розуміння вище зазначеного поняття не має, ані на міжнародному рівні, ані на загальнодержавному. Варто, виділити у цьому контексті Сполучені Штати Америки, де термін «гібридна війна» взагалі не вживається, а має

місце термін «гібридна загроза».

Загальновідомим є наступне визначення гібридної війни, гібридна війна — війна, основним інструментом якої є створення державою-агресором в державі, обраній для агресії, внутрішніх протиріч та конфліктів з подальшим їх використанням для досягнення політичних цілей агресії, які звичайно досягаються звичайною війною [3]. Так, Начальник Генерального штабу Збройних сил Росії, перший заступник міністра оборони РФ генерал армії Валерій Герасимов на конференції в Академії військових наук в січні 2013 року описав російську військову тактику наступним чином: акцент змістився на використання політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів поряд із застосуванням протестного потенціалу місцевого населення. Все це повинно супроводжуватися прихованими військовими операціями - наприклад, методами інформаційної війни і застосуванням спецназу [4]. В ХХІ сторіччі простежується тенденція розмиття відмінностей між станом війни і миру. Війни вже не оголошуються, а коли почались, йдуть не за звичним нам шаблоном. Відкриті використання сили, часто під прикриттям миротворчої діяльності та посередництва у вирішенні кризи, повинно застосовуватися на фінальній стадії, як правило, щоб домогтися повної перемоги у війні [5].

За словами генерал-майора у відставці, члена верхньої палати парламенту Нідерландів Франка ван Каппена: Держава, яка веде гібридну війну, укладає оборудку з недержавними виконавцями — бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок із якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що будь-яка держава зобов'язана дотримуватися Женевської конвенції та Гаазької конвенції про закони сухопутної війни, домовленості з іншими країнами [6].

Деякі військові теоретики категорично відмовляють гібридним війнам у сутнісній специфіці, інші наполягають на тому, що така специфіка існує. Неприйнятним для багатьох експертів є надуживання терміном «гібридний», внаслідок якого він може застосовуватися настільки широко, що взагалі втрачає сенс [7, с. 42].

Таким чином, можна зробити висновок про розмитість та невизначеність як самого визначення поняття «гібридна війна», так і її природи в цілому [8].

Водночас Гоффман спробував сформулювати принципово нові узагальненні характеристики сучасних конфліктів. Центральною в його концепції є теза про посилення тенденції до конвергенції у сучасних конфліктах, яка виявляється у зближенні та взаємному проникненні (поєднанні) аспектів війни, які прийнято відокремлювати: фізичного і психологічного вимірів, кінетичної і некінетичної зброї, учасників та не учасників бойових дій. [9].

1.2 Основні методи ведення гібридної війни в сучасному інформаційному суспільстві

Суть дискусії полягає в тому, що сучасні супротивники використовують звичайні/незвичайні, регулярні/нерегулярні, відверті/приховані засоби і застосовують усі виміри війни для подолання західної переваги в звичайній війні. Гібридні загрози передбачають застосування «усього спектра» сучасної війни; вони не обмежуються лише звичайними засобами [10].

Гібридна війна та гібридні загрози це не тільки пропаганда. Вони мають багато вимірів, зазначив виконавчий директор Міжнародного фонду “Відродження” Євген Бистрицький. Зокрема він нагадав, що і теперішній гібридній війні Росії проти України одними з дійових осіб є олігархи з обох сторін, які виборюють власні економічні інтереси. Гібридна війна, як вважає Бистрицький, спирається на відчуття, що нав'язане ззовні про те, що ця війна є справедливою [11].

Сучасні війни дослідники та експерти розглядають як певні збройні конфлікти, що мають свої методи та форми здійснення. Фізичний модус існування війни завжди йде у супроводі її дискурсивного модусу. Війни набувають сенсу і статусу війни лише разом з дискурсивними формами. Найбільш кривава сутічка не є війною, доки про неї не створено оповіді [7, с. 42]. Даний зв'язок оголошення війни пов'язаний із попередніми засобами пропаганди. До найпоширеніших методів ведення війни належать:

- створення внутрішніх суспільних протиріч через пропаганду з її переходом у інформаційну війну;
- створення економічних проблем через економічне протистояння з переходом в економічну війну та протидію зв'язкам країни-жертви з сусідніми країнами;
- підтримка сепаратизму та тероризму аж до актів державного тероризму;
- сприяння створенню нерегулярних збройних формувань (повстанців, партизан та ін.) та їх оснащення.

При цьому сторона-агресор намагається та може залишатися публічно непричетною до розв'я-

заного конфлікту [12]. Якщо ці методи війни виявляються дієвими, держава агресор може досягти своїх агресивних цілей та закріпити успіх, виступили в ролі миротворця у внутрішньому конфлікті. У випадку, якщо ці методи виявляються мало дієвими, агресор може застосувати:

інші методи ведення війни з залученням у конфлікт на своєму боці третіх країн;
 класичні прийоми ведення війни з прихованим локальним обмеженим застосуванням власних збройних сил або через неприховану агресію.

Як вбачають деякі дослідники, нове – це гарно забуте старе. Вони не вбачають у гібридній війні, зокрема, що стосується методів її ведення, чогось незвично нового, окрім назви. Адже сутність будь-якої війни одна й та сама, а ось методи лише мають здатність до модифікації залежно від розвитку того чи іншого суспільства чи світу в цілому.

Щодо методів ведення гібридної війни, то більшість дослідників схиляється до думки, що інформаційна війна є складовою гібридної, є її в деякій мірі формою та методом. Так, постійний розвиток системи масової комунікації призводить до стирання кордонів, широких можливостей для здійснення маніпулятивного впливу на свідомість населення країни-суперника з насадженням власних ідей. Так, в україно-російській інформаційній війні це – боротьба так званого «руського миру» (ідеологія відновлення радянської системи) та пост майданної України (з новими політичними проектами та постколоніальним синдромом) [13, с. 50].

До основних інструментів гібридної війни відносять наступні інформаційні заходи: засоби військово-політичної дезорієнтації противника; дезінформація щодо власних ресурсів; дії, спрямовані на поразку чи блокування каналів передання даних з метою дезорієнтації й дезорганізації, створення атмосфери напруженості в українському суспільстві від постійного очікування ударів і масованого наступу по всій лінії фронту та вплив на масову свідомість українців з метою деморалізації та поширення паніки [14].

В рамках аналізу сутності гібридної війни зустрічається термін «психологічна війна». До основних методів ведення інформаційно-психологічної війни слід віднести пропаганду, поширення чуток, провокації, дезінформування, психологічний тиск, диверсифікацію суспільної свідомості тощо.

Найбільш поширеним методом є пропаганда, яка передбачає поширення в масах і роз'яснення яких-небудь переконань, ідей, вчення, знань. До основних прийомів пропаганди можна віднести: формування у масовій свідомості образу жертви з фігуранта, що насправді є злочинцем, перекладання відповідальності та приписування власних злочинів супернику, ігнорування фактів та таврування всіх, хто не згоден з пропагандою.

Означені прийоми використовуються Російською Федерацією під час гібридної війни з Україною. Так, В. Ткач визначає методи, що використовувались під час проведення акцій спец пропаганди в Україні:

- встановлення довірливих відносин із цільовою аудиторією;
- створення ілюзії самостійності розумової роботи;
- цілеспрямований відбір тільки тих джерел, які «вписуються» в задум, фальсифікація документів, унеможливлення їх перевірки;
- свідоме і цілеспрямоване надання інформації емоційного забарвлення з метою пригнічення процесів раціонального мислення тієї аудиторії [15, с. 104].

Г. Почепцов відзначає, що відсутність інформації моментально компенсується чутками. Він навіть вказує на вірогідність існування певного закону про можливість вакууму інформації: коли її не дають офіційні джерела, вона тут же з'являється в неофіційних каналах [16, с. 211-216].

Таким чином, в даний час ще не розроблені заходи з протидії інформаційним атакам, кібератакам, провокації та пропаганди у контексті запобігання гібридним війнам. А це означає, що в гібридних війнах успіх буде забезпечуватися за рахунок все більшого вдосконалення інформаційних технологій. Як показує практика, недостатня увага до питань парирования інформаційних загроз може завдати значної шкоди політичній системі будь-якої держави аж до руйнування самої держави.

Розділ 2. Відображення питань протидії гібридним війнам у законодавстві України

Події в Україні пов'язані з анексією Криму та проведенням анти-терористичної операції на Сході України, зумовили дискусійні питання та наукові дослідження з питання протидії російській агресії та забезпечення національної безпеки України.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, що затверджена указом Президента України № 287/2015 від 26.05.2015 року, Прагнучи перешкодити волі Українського народу до європейського майбутнього, Росія окупувала частину території України - Автономну Республіку Крим і

місто Севастополь, розв'язала воєнну агресію на Сході України та намагається зруйнувати єдність демократичного світу, ревізувати світовий порядок, що сформувався після закінчення Другої світової війни, підірвати основи міжнародної безпеки та міжнародного права, уможливити безкарне застосування сили на міжнародній арені [17].

Аналіз чинного законодавства України у сфері протидії гібридним війнам, дозволив дійти висновку про те, що, на сьогоднішній день, не затверджено жодного нормативно-правового акта, який би висвітлював питання протидії гібридним війнам. Проте існує відповідний нормативно-правовий акт, що регулює питання протидії, але у відповідних сферах та методах ведення гібридної війни.

Таким чином, не зважаючи на існуючі стратегію національної безпеки, питання регулювання протидії саме гібридним війнам й досі залишається відкритим та досить дискусійним. Тому, нагальним є створення відповідного нормативно-правового акта, який би повною мірою охоплював питання саме гібридної війни.

Розділ 3. Досвід зарубіжних країн у сфері протидії гібридним війнам

Належне регулювання певних суспільних відносин або державотворчих процесів, неможливе без дослідження їх історії та безумовно зарубіжного досвіду. Оскільки, Стратегія національної безпеки України, закріпила одним із напрямів – співробітництво з НАТО та інтеграцію в Європейський Союз, постає необхідність у науковому та практичному дослідженні протидії гібридним війнам та щодо методів та форм боротьби з нею.

Деякі науковці висловлюють позицію про те, що гібридна війна – це нові методи ведення звичайної війни, тому починають аналіз історичного минулого починаючи з V століття до нашої ери. Ми ж, у даній роботі, за відлік беремо XIX століття, а саме події у Карабаху.

Роздмухання конфлікту, а потім негласна участь радянських, а потім російських військ у Карабаського конфлікту між Вірменією і Азербайджаном на кінці 1980-х — початку 1990-х років і надалі [18].

Наступим прикладом гібридної війни вважається, Лівансько-ізраїльська війна 2006 року. в якому Хізбалла боролася із військово сильнішим противником Ізраїлем із використанням класичних військових дій, нерегулярних збройних формувань та інформаційних методів ведення війни, завдавши Ізраїлю, на думку деяких експертів, стратегічної поразки [19].

Яскравим прикладом, інформаційної війни та кібератак, як методів ведення гібридної війни, спостерігається під час Російсько-грузинської війни 2008 року. Російсько-грузинська війна 2008 року — збройний конфлікт між Грузією з одного боку та Росією і сепаратистськими угрупованнями Південної Осетії та Абхазії з іншого. Війна розпочалася навколо збройного протистояння в Південній Осетії у серпні 2008 року. У військових діях проти Грузії, крім регулярних збройних сил Південної Осетії і Росії, брали участь бойовики з Росії і Абхазії. Після окупації частини Грузії російськими військами та етнічних чисток грузинських сіл навколо Південної Осетії за участі міжнародних посередників було досягнуто припинення вогню. Згідно з досягнутими домовленостями, вивід російських військ з грузинської території мав закінчитись до 1 жовтня 2008 року [20].

Історично спрямовуючись, доходимо до подій російської агресії проти України. дане протистояння говорить про високий рівень підготовки країни-агресора та стратегічних планів, підходів та ведення гібридної війни. Військова агресія РФ проти України являє собою якісно новий підхід ведення подібних кампаній, ключовим значенням у яких є психологічна обробка супротивника. Серед засобів психологічного впливу варто розділяти такі, що спрямовані на зовнішнього користувача, на внутрішню російську аудиторію та на населення територій, де відбувається військова агресія [21, с. 32].

Як, наслідок та попередній аналіз гібридних воєн, у 2017 році декілька членів ЄС і НАТО підписали угоду про створення у Гельсінкі центру, який займатиметься вивченням способів протидії кібератакам, пропаганді та дезінформації. Метою не є пряме віддзеркалення атак, а дослідницька робота. Центр також організовуватиме спільні навчання і покращуватиме способи обміну інформацією.

Також, у рамках протидії гібридним війнам, у 2016 році було підписано та затверджено Спільним Рамковий документ із протидії гібридним війнам та Глобальна Стратегія ЄС.

Тобто, не зважаючи на реальні загрози гібридних воєн, у ЄС все ще обережно підходять до визначення Росії як агресора та джерела гібридних загроз. На відміну від згаданого документа Європарламенту, у ключовому для ЄС Спільному рамковому документі не ідентифіковані чітко джерела гібридних загроз, перш за все РФ, хоча Глобальна стратегія ЄС і визначає, що "на сході був порушений європейський безпековий порядок" після "порушення Росією міжнародного права та дестабілізації України". Причина цього полягає в бажанні Брюсселю продовжувати діалог із Росією. Оскільки ЄС

не ідентифікує чітко джерела гібридних загроз, то й акцент ЄС у протидії їм робиться на посиленні власних можливостей протистояти, а не на нейтралізації першопричин, що не зовсім відповідає зафіксованій у Глобальній стратегії ЄС візії Євросоюзу як глобального гравця.

Розділ 4. Шляхи вдосконалення політики у сфері формування та забезпечення національної безпеки та протидії гібридній війні в Україні на сучасному етапі вітчизняного державотворення

Процес поглиблення інтеграції України у глобальний безпековий простір потребує адекватного коригування системи державного управління у сфері забезпечення безпеки з урахуванням необхідності її синхронізації із загальносвітовими підходами до проблеми запобігання гібридним війнам. Тому держава повинна активізувати національні зусилля, двостороннє, регіональне і міжнародне співробітництво у сфері боротьби з гібридними загрозами.

Одним із пріоритетних міжнародних зобов'язань України перед ООН, іншими міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з гібридними війнами, є імплементація світових стандартів безпеки, а також комплексне та збалансоване впровадження всіх компонентів стратегії ЄС, насамперед у частині здійснення заходів з усунення причин і умов, що сприяють поширенню гібридним загрозам, а також забезпечення при цьому захисту прав і свобод людини.

На сучасному етапі вітчизняного державотворення в нашій країні сформовано концептуальні засади та нормативно-правову базу державної політики протистояння загрозам у інформаційному просторі, спрямованої на формування системної протидії цьому небезпечному явищу. Проте швидкий розвиток науки і техніки та їх використання у злочинній діяльності мусить оперативнo реагувати на зростання та поширення негативних проявів у інформаційному секторі.

На нашу думку, необхідно вжити низку заходів, зокрема:

- удосконалити нормативно-правову базу з протидії гібридним війнам в частині уточнення понятійно-категоріального апарату Закону України «Про основи національної безпеки України» та прийняти Закон України «Про гібридні війни в Україні»;
- на основі Закону України «Про основи національної безпеки України» розробити галузеві доктрини політичної, екологічної, гуманітарної, соціальної (тощо) безпеки;
- розробити Концепцію висвітлення проблематики протидії гібридним війнам в засобах масової інформації;
- розробити та прийняти Стратегію про основи протидії гібридним війнам (що передбачає напрями державної політики у таких сферах як: зовнішньополітична, інформаційна, кібернетична, національної безпеки, військова тощо);
- удосконалити систему захисту об'єктів, що можуть становити інтерес для інформаційних загроз, постійний моніторинг стану безпеки таких об'єктів;
- проводити комплексні заходи, спрямовані на формування в молодіжному середовищі правової культури, що водночас необхідно й усьому суспільству;
- реформувати Збройні Сили та інші силові структури України до ведення воєнних дій у нових умовах сучасного протистояння з агресором, враховуючи досвід АТО на Сході країни у протистоянні «гібридній війні»;
- переглянути базові принципи побудови системи національної безпеки держави з метою пошуку та приєднання України до надійної системи колективної безпеки, яка б гарантовано захищала незалежність, суверенітет і територіальну цілісність нашої держави.

На сьогодні в умовах воєнної агресії з боку Росії та проведення АТО в Україні органами державної влади слід чітко дотримуватись плану дій для забезпечення протидії гібридним війнам та їх методам. У свою чергу, законодавцю необхідно активізувати роботу щодо розробки та впровадження нормативно-правових актів щодо протидії гібридним війнам.

Зазначимо, що до цього часу парламентарями не прийнятий Закон України «Про протидію гібридним війнам», який зараз дуже необхідний в умовах воєнної агресії на Сході України та у намаганні Росії зруйнувати єдність українського народу, а також не прийняти Концепцію боротьби з гібридними загрозами та їх методами, Національну програму протидії гібридним війнам, які б відповідали реаліям сьогодення та які зараз дуже необхідні в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ. Гібридна війна – війна з поєднанням принципово різних типів і способів ведення війни, які скоординовано задля досягнення спільних цілей. «Гібридна війна» дозволяє встановити свій контроль над об'єктами агресії, інтегрувати їх до своїх політичних та економічних систем без надмірних збитків, що можуть зашкодити досягненню економічних та геополітичних інтересів.

Надаючи загальну характеристику проявів нових форм сучасних воєнних конфліктів, особливостей їх застосування в Україні, варто виробити загальні підходи до напрямів протидії «гібридним загрозам».

Сьогодні абсолютно очевидно, що досягнення перемоги у війнах такого типу неможливе без адаптації чинної Воєнної доктрини України до нових реалій, без оновлення й удосконалення Стратегії національної безпеки України та інших базових документів, які мають бути скориговані з урахуванням нинішньої воєнної та суспільно-політичної ситуації в країні. Треба усвідомити, що в «гібридних війнах» традиційні методи ведення воєнних дій не завжди ефективні, що війни такого типу, як правило, ведуться тривалий час, що супротивник намагатиметься максимально розширити географію конфлікту і утягуванням у нього дедалі більшої кількості населення.

Не менш важливим завданням, яке необхідно вирішувати в умовах «гібридної війни», є забезпечення повної довіри військовослужбовців і населення країни до силових структур держави. Затяжний характер «гібридних конфліктів» може викликати певне невдоволення та критику як з боку особового складу силових формувань, так і з боку громадян країни, політиків, засобів масової інформації на адресу військового командування, звинувачення їх у невмілому плануванні, організації управління тощо.

Не можна забувати і про одну з важливих складових розуміння сутності «гібридної загрози», зокрема усвідомлення факту ігнорування супротивником моральних та етичних обмежень під час ведення операцій.

Воєнно-політична обстановка, що склалася сьогодні довкола держави, вимагає повного переосмислення загальних підходів до підтримання національної безпеки України, кардинальної перебудови всього сектора безпеки та оборони держави з метою приведення у відповідність до нових викликів та загроз. Для вирішення цього важливого стратегічного завдання необхідно вжити низку невідкладних заходів:

1. Переглянути базові принципи побудови системи національної безпеки держави з метою пошуку та приєднання України до надійної системи колективної безпеки, яка б гарантовано захищала незалежність, суверенітет і територіальну цілісність нашої держави.

2. Реформувати Збройні Сили та інші силові структури України до ведення воєнних дій у нових умовах сучасного протистояння з агресором, враховуючи досвід АТО на Сході країни у протистоянні «гібридній війні».

3. Створити ефективну систему забезпечення інформаційної та кібернетичної безпеки держави як інструменту протидії зовнішнім інформаційним загрозам та інформаційної підтримки зовнішньої і внутрішньої політики України.

Внаслідок розвитку глобального інформаційного простору інформаційне протиборство в контексті ведення «гібридної війни» утверджується як основний вид боротьби за сфери впливу, ресурси, влади, «мізки» людей та інші інтереси. Поширення і використання інформаційних технологій, ресурсів, продукції та послуг торкається інтересів усієї міжнародної спільноти і лише широке міжнародне співробітництво та міжнародно-правове регулювання здатне забезпечити їх безпечне використання в інтересах кожної держави. Міжнародне співробітництво в галузі інформаційної безпеки має будуватися на основі поєднання національних інтересів в даній сфері, чітких уявлень про реальні та потенційні виклики та загрози, методи, засоби і напрями їх запобігання, виявлення, припинення і протидії, а також належного правового забезпечення.

Література

1. Попович К.В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. / К.В. Попович // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», вип. 2 (35). – 2016. – с. 75-79.
2. Котенко А.О. Гібридна війна як форма сучасного міжнародного конфлікту. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3070.
3. Поняття гібридна війна [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Гібридна_війна.
4. Ценность науки в предвидении | Ежедневник «Военно-промышленный курьер». [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.vpk-news.ru.
5. Німецька Хвиля: "Гибридная война" - новая угроза или пропагандистский трюк? (рос.). [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.turkaramamotoru.com/uk/Гібридна-війна-12381.html>.
6. Софія Корнієнко. Путін веде в Україні гібридну війну — генерал Каппен // Радіо Свобода. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/25363591.html>.
7. Яворська Я.М. Гібридна війна як дискурсивний конструкт. / Я.М. Яворська // Стратегічні комунікації. Політика. вип. 4 (41). – 2016. – с. 41-48.
8. Echevarria II, Antulio J. Operating in the Gray Zone: An Alternative Paradigm for US Military Strategy. [sine]

- loco]: US Army War College Press, 2016. 67 p.
9. Світова гібридна війна: український фронт: монографія / за заг. Ред. В.П. Горбуліна. – Київ: НІСД, 2017. – 496 с.
 10. НАТО. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/hybrid-modern-future-warfare-russia-ukraine/UK/index.htm>.
 11. Що таке гібридна війна? [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/333519>.
 12. Україна має розпочати власну «гібридну війну» проти Росії (світова преса) // Радіо Свобода. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/26711786.html>.
 13. Смола Л.Є. Аспекти ведення інформаційної та гібридної війни в контексті застосування комунікаційних технологій / Л.Є. Смола // S.P.A.C.E. – 2016. – № 1. – С. 48-53.
 14. Присяжнюк Д.М. Застосування маніпулятивних технологій з боку Росії в ЗМІ України (на прикладі Криму) / Д.М. Присяжнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1108/23>.
 15. Ткач В.Ф. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України / В.Ф. Ткач // Стратегічні пріоритети. Серія «Політика». – 2016. – №1(38). – 99-109.
 16. Почепцов Г. Г. Психологические войны / Г. Г. Почепцов – М., К.: Рефл-бук, Ваклер, 2000. – 528 с.
 17. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
 18. Нагорный Карабах, гибридные войны и готовность номер один. — «Грани.ру», 20.02.2015.
 19. Daniel T. Lasic. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory — School of Advanced Military Studies, 2009.
 20. Грузия подтверждает вывод российских войск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.polit.ru/news/2008/09/13/151/>.
 21. ПЕТРИК В., КАНАРСЬКИЙ Ю. Методи гібридної війни росії проти україни: напрями протидії. *Information Technology and Security*. January-June 2015. Vol. 3. Iss. 1 (4).

**Набока Анна Олександрівна
Пронькіна Антоніна Сергіївна
Харковець Юлія Миколаївна**

Науковий керівник – Жерж Наталія Анатоліївна
заступник Директора Навчально-наукового інституту права
з наукової роботи та міжнародного співробітництва,
доцент кафедри кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук

*(Університет державної
фіскальної служби України)*

КОРУПЦІЯ ЯК АНТИМОРАЛЬНЕ ЯВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Вступ. У сучасних умовах глобалізації, які характеризуються поширенням корупції в усіх країнах світу, проблеми ефективності публічного управління, зокрема проблеми взаємодії державної влади і громадянського суспільства щодо протидії корупції, реалізації відповідних механізмів впливу на це соціальне явище, набувають особливого значення.

Корупція постійно й активно впливає на свідомість громадян та їхні особисті погляди, формує корисливі аморальні цінності, визначає корупційну субкультуру в суспільстві, руйнує суспільні відносини, зменшує ресурси та підриває довіру до держави. Вона охоплює вищий (елітарний), середній та низовий рівні державного управління, проникаючи в усі сфери і підсистеми суспільного життя, порушує права, зачіпає інтереси всіх соціальних груп і прошарків суспільства, уражає політику, економіку, соціальну сферу, культуру, оскільки призвела до створення корупційної етики, що стала альтернативою морально-етичним нормам в Україні. Корумпована країна – антипод розвинутої європейської держави.

Корупція в Україні – це наслідок загальних політичних, соціальних і економічних проблем нашої країни, це негативне явище цілком притаманно державі, яка перебуває на етапі реформування. Підкреслюємо, що навіть наявність вікових демократичних традицій та певного досвіду протидії ко-

рупційним проявам не позбавила країни Європейського Союзу від різних форм корупції. Але її рівень проникнення у державні інституції є значно нижчим завдяки наявності достатніх умов для протидії. В Україні ж сьогоднішні масштаби і динаміка корупції створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку нашої країни.

Необхідність невідкладного подолання корупції обумовлюється тим, що вона за ефектом ланцюгової реакції породжує цілий спектр інших системних проблем: загрожує верховенству права, моралі суспільства, стабільності демократичних процесів, підриває основи державного управління, порушує принципи рівності та соціальної справедливості, породжує латентну монополізацію ринку й підриває правові основи вільної, добросовісної конкуренції, призводить до перекосів в оптимальному поєднанні методів адміністративного регулювання й ринкового саморегулювання на всіх рівнях влади та управління.

Європейські стандарти професіоналізму, відповідальності та компетентності службовців виникли та оформилися в системі органів публічної влади. Перехід на європейські засади публічного врядування потребує також змін у структурі органів виконавчої влади і в нашій країні. Характеризуючи стан реформування системи державної служби, серед напрямів слід виокремити такі її принципові позиції: посилення впливу громадянського суспільства на вироблення управлінських рішень, антикорупційне законодавство, кадрова політика.

Проблема корупції та протидії їй стала предметом наукових досліджень О. Ю. Бусол, В. О. Глушкова, В. В. Голіни, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, С. В. Дрьомова, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, О. М. Костенка, М. І. Мельника, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна та інших учених. Автори наукових праць із зазначеної проблеми традиційно констатують важливість запозичення досвіду зарубіжних країн як серед тих, що мають низькі, так і тих, яким притаманні високі показники Індексу сприйняття корупції.

Мета дослідження – визначити вплив глобалізації на рівень поширення корупції. Для досягнення зазначеної мети поставлене завдання з'ясувати основні причини та наслідки поширення корупції в глобалізованому світі.

Предмет дослідження – корупція як антиморальне явище функціонування влади в Україні: сучасний стан та напрями запобігання в умовах глобалізації.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЇ ЯК АНТИМОРАЛЬНОГО ЯВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

1.1. Генеза та сучасний стан розвитку корупції як антиморального явища функціонування влади в Україні

Суспільний розвиток у сучасному світі відзначається особливим динамізмом і глобалізацією. Термін “глобалізація” з’явився в науковому обігу порівняно недавно: на початку 90-х рр. ХХ ст., після закінчення тривалого історичного протистояння двох полярних систем: радянської соціалістичної та західної капіталістичної, тобто в період, коли перша система, яка складалася з політичних, соціально-економічних та інших підсистем, зазнала краху, а друга почала утверджуватися в глобальних масштабах як універсальна форма суспільного життя. Популярності та поширення термін “глобалізація” набув завдяки Роланду Робертсону, який визначив його сутність (як “стискування світу та інтенсифікацію свідомості світу в цілому”) та виклав основні положення своєї теорії в роботі “Глобалізація: соціальна теорія і глобальна культура”, опублікованій у 1992 р. [1].

Корупція - це складне соціальне явище, яке бере витоки у далекому минулому. Перша згадка про корупцію, як негативну форму здійснення державної служби знайшла своє відображення в найстарішому з відомих людству історичних пам’ятників державності – архіві стародавнього Вавилону, – що припадає на другу половину ХХІV століття до нашої ери. В епоху шумерів і семітів Цар Лагаша (територія сучасного Іраку) Урукагіна був вимушений реформувати своє державне управління з метою припинення зловживань своїх чиновників та суддів [2].

За часів античності поняття корупції сприймалося досить неоднозначно. Слово корумпувати (від лат. “corruptere”) мало декілька негативних значень: ушкоджувати шлунок неякісною їжею, псувати воду в закритій тарі, втрачати можливість, знищувати майно пожежею, викривляти зміст, соромити гідність та ін. Інше значення слова “корумпувати” означає підкупати кого-небудь або всіх (не обов’язково посадовця) щедрими подарунками. Префікс “cor”, начебто, “запрошував” спільно порушувати закон, договір, із самого початку визначаючи, що корупція – явище, яке має співучасників. У римському праві “corruptere” означало ламати, псувати, пошкоджувати, фальсифікувати пока-

зання, але в цей же час і підкупити суддю (претора) [3].

У період середньовіччя поняття корупції отримує значення, притаманне виключно церковним, канонічним відносинам – як спокуса диявола. Явище корупції було поширене і серед слов'янських народів у період середньовіччя. Так, за часів царювання Івана Грозного корупція визнавалась жадливим злочином, за який було введено найжорстокіше покарання – смертну кару [2].

Радянська Україна у XX столітті намагалась стати на шлях боротьби з корупцією. Такий висновок можна зробити з того, що Кримінальний кодекс УРСР 1927 року за одержання неправомірної вигоди при обтяжуючих обставинах передбачав застосування виключної міри соціального захисту – розстріл [7].

На сьогоднішній день питання подолання корупції дедалі частіше висвітлюються вітчизняними науковцями та набувають досить широкого оприлюднення за допомогою засобів масової інформації. Шляхи та засоби протидії цьому негативному явищу є темою дискусій соціологів, юристів, економістів, політиків.

Україна здобула 30 балів зі 100 можливих у дослідженні Transparency International “Індекс сприйняття корупції” (CPI) за 2017 рік і посіла 130 місце (зі 180 країн). Це на 1 бал більше та на 1 позицію вище, ніж у минулому році (29 балів, 131 місце зі 176 країн). Але в динаміці результати минулого року нижчі (1 бал проти 2) ніж у 2016 році. Серед причин, які дозволили Україні переміститися на вищу сходинку, наступні. Антикорупційні органи (САП/НАБУ) у 2017 розгорнули свою слідчу роботу та направили до суду перші справи щодо підозр у топ-корупції. Реєстр електронних декларацій продовжив своє функціонування. Минув перший рік реформи державних закупівель та обов'язкового використання системи ProZorro. Відбулася реформа ринку газу. Україна здійснила деякі позитивні кроки з дерегуляції. Автори досліджень, на яких базується розрахунок Індексу, також відзначили зниження рівня корупції в поліції та зменшення кількості випадків, коли бізнес змушений давати хабарі [4].

За даними Всесвітнього банку, країни, які б змогли побороти корупцію, збільшили б свій щорічний бюджет, в деяких випадках, до 500%. Це означає, що золотовалютний резерв України міг би становити не 13 млрд. доларів, а \$70 млрд. і був би наближеним до грошових запасів Польщі, до якої так полюбляють їздити на заробітки зубожілі українці.

До слова про заробітки: якщо перевести у «зелену» валюту, середня зарплата українця становить 140\$, тоді як китайця – 325\$. Зважаючи на таку дешеву робочу силу, а також на географічне розташування та працьовитість наших співвітчизників, Україна могла б стати одним з лідерів по залученню інвесторів та створенню робочих місць. Однак міжнародні компанії не поспішають тут будувати свої заводи.

Аналізуючи вищенаведене ми можемо стверджувати, що ще від античної доби й до сьогоднішніх днів значною проблемою політики в Європі є проблема контролю за особами та групами осіб, які ставлять власні інтереси вище за інтереси держави і суспільства в цілому. З появою такої соціальної групи, як чиновництво, корупція набула масштабного розмаху. Її міра та відвертість визначалися повнотою надання чиновництву влади над населенням та рівнем загального культурно-цивілізаційного розвитку самого суспільства.

Нині виникає нагальна потреба у ефективній протидії та запобіганні корупції, так як дане явище історично укоренилось та досі розвивається у всіх сучасних суспільних об'єднаннях.

1.2. Сутність, поняття, детермінанти та наслідки для суспільства корупції як негативно-соціально-правового феномену в глобалізованому суспільстві

Процеси глобалізації відзначаються як позитивними, так і негативними впливами й наслідками. З одного боку, глобалізація створює унікальні можливості для економічного розвитку та соціальних комунікацій, з другого – цей суспільний процес постійно спонукає до загострення змагань за право на розвиток, гідний рівень достатку та самоствердження. Боротьба за ринки збуту посилює конкуренцію на світовій арені та все частіше стала супроводжуватися підкупом представниками міжнародного бізнесу високопосадовців у багатьох країнах. Потужні транснаціональні корпорації, розширюючи географію ведення свого бізнесу за кордоном, почали пропонувати і давати вищим посадовцям хабарі за ухвалення рішень, які давали змогу їм отримувати переваги і вигоди на ринках. У другій половині XX ст. такі корупційні прояви почали набувати масового характеру, а цей феномен перетворився у міжнародну проблему. Нині трапляються численні випадки корупції на міжнародному рівні, пов'язані з великими активами, які іноді становлять значну частку державних ресурсів, що ставлять під загрозу не тільки їх політичну стабільність, а й розвиток цих держав. “Корупція вже не є ло-

кальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн”, – зазначається в Конвенції ООН проти корупції [5].

Таким чином, глобалізація призвела до того, що корупція набула транснаціональних ознак.

На думку науковців Національного інституту стратегічних досліджень, основними передумовами та чинниками глобалізації стали:

- лібералізація міжнародних фінансових потоків, формування глобального фінансового ринку, розвиток потужних транснаціональних корпорацій;
- лібералізація світової торгівлі, яка на міжнародному рівні розширила географію і зумовила стрімке зростання товаропотоків, обсягів надання послуг;
- науково-технічний прогрес у сферах інформаційно-комп’ютерних технологій, телекомунікацій, транспорту та в інших галузях, що привело до комунікативного прориву, зниження відповідних витрат, інтенсифікації інформаційного обміну, активізації товарних і ресурсних потоків, зближення країн світу в багатьох сферах суспільного життя;
- зростання мобільності населення, яке посилює інформаційно-культурний обмін [6, с. 35–36].

Корупція – це негативне соціальне явище, джерело економічних, політичних і соціальних ризиків для українського соціуму. Насамперед руйнівна дія корупції проявляється в падінні престижу й авторитету влади на всіх рівнях, руйнуванні моральних основ суспільства, зрощуванні корумпованої частини публічних службовців з тіньовими кримінальними колами, небезпеки розвитку псевдогромадянських соціальних відносин. Соціальні аспекти корупції проявляються в політичній, економічній, культурній та інших сферах життєдіяльності українського суспільства в масштабах, близьких до критичного показника. Вплив корупції на адміністративне й соціальне середовище державних службовців, трансформацію їх моральних норм і цінностей, корпоративну культуру державної служби сьогодні дуже значний.

Відповідно до ЗУ «Про запобігання корупції» корупція – використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов’язаних з ними можливостей [8].

Механізм корупції може передбачати два варіанти корумпованої поведінки. Перший варіант базується на принципі “ти мені – я тобі” та характеризується такими ситуаціями, за яких взаємодія суб’єктів корумпованих відносин здійснюється на матеріальній основі, коли суб’єкт, наділений владними повноваженнями, за матеріальну винагороду вчиняє на користь особи, що надає йому винагороду, певні дії з використанням наданих йому владою посадових повноважень або утримується від учинення певних дій, які він міг або повинен був вчинити в певній ситуації як особа, уповноважена на виконання функцій держави.

Другий варіант корумпованої поведінки полягає у тому, що суб’єкт корупції задовольняє свій особистий інтерес або інтерес іншої особи (осіб) за допомогою використання наданих йому владних повноважень без взаємодії з іншими особами (взаємодія можлива лише в рамках інституту співучасті у вчиненні злочину) [9].

Незважаючи на вражаючі масштаби поширення корупції в Україні, далеко не всі чиновники формують свої доходи внаслідок корупційних дій. Зумовлено це тим, що рівень корумпованості службовця залежить від посади, сфери діяльності, його професійних та особистих якостей, наявності корупційної вертикалі тощо [10].

Дослідженням умов виникнення корупції як соціального явища займається багато науковців. Саме на думку деяких із них умови виникнення корупції можна поділити на об’єктивні та суб’єктивні.

До внутрішніх суб’єктивних умов злочинності в аспекті корупційної злочинності, наприклад, належить недосконалість кримінального законодавства, а також недоліки в роботі правоохоронних органів, порядку реєстрації та обліку злочинів, протидії злочинності тощо. Окремо до внутрішніх суб’єктивних умов відносять також і корумпованість частини посадових осіб та працівників правоохоронних органів [11].

Зовнішні об’єктивні умови корупційної злочинності не залежать від волі індивіду та мають найбільш загальний характер. Так, можна відзначити лише непрямий вплив економічної ситуації в державі та регіоні, системи державного управління, організації державного механізму на рівень корупційної злочинності у державі [11].

Наближеною до цього є й інша класифікація факторів злочинності, що передбачає розподіл

усіх факторів на об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні та суб'єктивні. Так, якщо об'єктивними факторами у загальному вигляді виступають певні соціальні протиріччя у площині стану економіки, соціального устрою тощо, то суб'єктивні фактори, якими можуть бути як причини, так і умови, створюються діяльністю людини. Наприклад, корумпованість, бюрократизм, низька правова культура є суб'єктивними факторами корупції.

На жаль, за статистикою звернень продовжує лідувати освіта. Сам ТОП-10 найбільочіших проблем виглядає наступним чином:

1. Корупція у навчальних закладах;
2. Корупція під час оформлення документів на землю;
3. Благодійні внески в лікарнях, стягування плати за безкоштовні послуги;
4. Корупція при призові у військоматах (відсутність єдиного електронного реєстру призовників);
5. Зайві платежі при оформленні закордонних паспортів;
6. Корупція в житлово-комунальній сфері (зокрема, при підключенні автономного опалення);
7. Корупція в судах;
8. Корупція в правоохоронних органах;
9. Корупція при перетині кордону в зоні АТО (за вантажі та позачерговий проїзд);
10. Корупція в фіскальній сфері, на митниці [12].

Емпіричні дані показують, що корупція викликає наступні негативні наслідки:

- неефективний розподіл і витрачання державних коштів і ресурсів; неефективність корупційних фінансових потоків з погляду економіки країни;
- втрати податків, коли податкові органи привласнюють собі частину податків;
- втрати часу через чинення перешкод, зниження ефективності роботи державного апарату в цілому;
- розорення приватних підприємців;
- зниження інвестицій у виробництво, уповільнення економічного зростання;
- пониження якості суспільного сервісу;
- нецільове використання міжнародної допомоги країнам, що розвиваються, що різко знижує її ефективність;
- неефективне використання здібностей індивідів: замість виробництва матеріальних благ люди витрачають час на непродуктивний пошук ренти;
- зростання соціальної нерівності;
- посилення організованої злочинності — банди перетворюються на мафію;
- занепад політичної легітимності влади;
- зниження суспільної моралі

Більшість фахівців сходяться на тому, що основними причинами високої корупції є недосконалість політичних інститутів, які забезпечують внутрішні і зовнішні механізми заборони Крім цього, є підстави вважати, що деякі об'єктивні обставини вносять істотний внесок:

- Двозначні закони. Просте, недвозначне, лаконічне і зрозуміле законодавство скорочує потреби у великому апараті чиновників і полегшує розуміння законів громадянами.
- Незнання або нерозуміння законів населенням, що дозволяє посадовим особам довільно перешкоджати здійсненню бюрократичних процедур або завищувати належні виплати.
- Залежність стандартів і принципів, що лежать в основі роботи бюрократичного апарату, від політики правлячої еліти.
- Професійна некомпетентність.
- Кумівство та політичне заступництво, внаслідок чого формуються особисті стосунки (таємні домовленості), що ослаблюють механізми контролю та запобігання корупції.
- Відсутність єдності в системі виконавчої влади, тобто, регулювання однієї і тієї ж діяльності різними інстанціями.
- Нерозвинене (слабке) громадянське суспільство, внаслідок чого, громадяни не мають достатнього впливу щодо ефективного контролю за діями законодавчої, виконавчої та судової гілок державної влади.

Узагальнюючи вищенаведене можна стверджувати, що детермінантами існування корупції як антиморального явища сучасної влади України виступають різні фактори, які склалися в державі історично. Проте найголовнішим фактором розвитку корупції в Україні можна вважати думку населення з приводу того, що за певну матеріальну винагороду адміністративні послуги в державі можна отримати так званім «спрощеним способом».

Наслідками існування корупції в сучасному суспільстві породжує виникнення правового нігілізму серед населення. Громадяни свідомо нехтують чинним законодавством України задля одержання особистої вигоди.

Підсумовуючи викладене, ми можемо визначити такі причини корупції в системі органів державної влади: зрощування державного апарату з підприємницькими і комерційними структурами, формування їхніх ділових відносин поза межами правового поля; ставлення громадськості до існування корупції та сприяння її розвитку; складність урядової структури бюрократичних процедур; лобіювання прийняття та зміни нормативно-правових актів; відсутність належного механізму здійснення ротачії кадрів; низький рівень оплати праці та надання соціальних послуг.

Невід'ємною складовою реформування системи державної служби є становлення професійної, політично нейтральної та авторитетної державної служби, яка повинна базуватися на особистих професійних заслугах державних службовців. Саме їх повинні оцінювати спеціальні комісії, уповноважені на складання списків резерву на посади керівників державних органів. Для здійснення систематичного контролю за проходженням державної служби та професійними досягненнями державних службовців передбачається запровадження системи оцінок під час щорічного підбиття підсумків виконання державними службовцями своїх обов'язків і завдань.

1.3. Сучасний стан антикорупційного законодавства та антикорупційної політики в Україні

Нині сучасна Україна зіштовхнулася із існуванням негативного явища корупції у всіх сферах життєдіяльності. Саме тому одним із найважливіших аспектів сучасної державної правової політики в Україні є реформування системи запобігання і протидії корупції. Досягнення успіху у цьому процесі є передумовою для формування у суспільстві довіри до влади, зростання економічного потенціалу держави, покращення добробуту громадян України.

До основних нормативно-правових актів антикорупційного законодавства відносяться:

- Конституція України;
- Кримінальний кодекс України, Розділ XVII, «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»;
- Кримінальний процесуальний кодекс України;
- Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року №3341 -ХІІ;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» 7 квітня 2011 року №3207-VI;
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» від 18 квітня 2013 року №221-VII (зміни до ст.ст. 354, 368, 369, 370 КК України);
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики» від 14 травня 2013 року №224-VII;
- Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 - 2017 роки» від 14 жовтня 2014 року ' №1699-VII;
- Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року №1700- VII;
- - Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року №1698-VII;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2000 р. №950 «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування стосовно осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» тощо [13].

Цілями антикорупційної політики в Україні є зниження рівня корупції та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства і держави від загроз пов'язаних з корупцією, за допомогою виконання таких завдань:

- попередження корупційних правопорушень;
- створення правового механізму, який перешкоджає підкупу осіб, що мають публічний статус;
- забезпечення відповідальності за корупційні правопорушення в усіх випадках, прямо передбачених нормативними правовими актами;

- відшкодування шкоди, заподіяної корупційних правопорушеннями;
- моніторинг корупційних факторів та ефективності заходів антикорупційної політики;
- формування антикорупційної суспільної свідомості;
- сприяння реалізації прав громадян і організацій на доступ до інформації про факти корупції і корупціогенні фактори, а також на їх вільне висвітлення в засобах масової інформації;
- створення стимулів до заміщення державних посад, посад державної і муніципальної служб непідкупними особами [14].

З вищевикладеного можемо дійти висновку, що на законодавчою рівні закладено основні шляхи ефективної антикорупційної політики. Але практика показує кілька проблем, що заважають ефективній реалізації цієї політики. Так, невелика частка притягнутих до адміністративної відповідальності не зупиняє публічних службовців скоювати корупційні діяння, дає підстави думати про використання судом недостатньо жорсткої позиції щодо корупційних діянь, а також про можливість послаблення відповідальності в результаті використання різних підходів до кваліфікації злочину. Складність подолання корупції сьогодні пов'язана ще з тим, що у таких протиправних діяннях зацікавлені не тільки представники органів влади, а й бізнесмени та пересічні громадяни. Люди схильні дати хабаря, навіть коли в них не вимагають, з метою мати державне рішення на свою користь у найкоротші терміни. Необхідність вирішення цих та інших проблем обумовлюють подальші дослідження щодо вироблення ефективної антикорупційної політики.

Одна з першочергових задач вказаного державного підходу - змінити переконання більшості громадян в необхідності вирішувати свої питання в органах влади через корупцію. Крім того, необхідно виховувати непримиренність населення до корупції, переконати людей в спроможності держави покарати чиновника за вчинені правопорушення.

В процесі антикорупційної політики в Україні позитивним є визначення стратегії, тактики і конкретних заходів діяльності у цій сфері. Відповідно, основою такого підходу має бути розробка і прийняття відповідних законодавчих актів.

Боротися з корупцією слід правовим методом - шляхом законодавчого регулювання. Першочергового значення набуває необхідність на законодавчому рівні закріпити цілісний механізм протидії корупції та створити систему діяльності органів, які будуть безпосередньо реалізовувати антикорупційні заходи.

РОЗДІЛ 2. НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Характеристика напрямів запобігання корупції в Україні з урахуванням позитивного досвіду сінгапурської та шведської стратегії боротьби з корупцією

Існування явища корупції в суспільстві повністю підриває авторитет державної та законодавчої влади. Громадяни, відчуваючи безкарність своїх неправомірних дій, у тій чи іншій мірі звикають до такого варіанту розвитку подій. Саме тому важливим напрямком діяльності державної політики є становлення шляхів запобігання корупції в Україні.

Корупція є негативним явищем, що, на жаль, є поширеним у всьому світі. Тому у процесі запобігання цьому явищу Україна може керуватись позитивним зарубіжним досвідом боротьби з корупцією. Таким позитивним досвідом можна вважати сінгапурську та шведську стратегії.

Сінгапурська стратегія боротьби з корупцією відрізняється суворістю та послідовністю, ґрунтуючись на «логіці у контролі за корупцією»: «спроби викоренити корупцію повинні ґрунтуватися на прагненні мінімізувати або виключити умови, що створюють як стимул, так і можливість схилення особи до здійснення корумпованих дій» [15].

Під час отримання незалежності 1965 року, Сінгапур був країною з високою корупцією. Тактику її зниження було побудовано на низці вертикальних заходів: регламентації дій чиновників, спрощенні бюрократичних процедур, суворому нагляді над дотриманням високих етичних стандартів. Центальною ланкою стало автономне Бюро з розслідування випадків корупції, в яке громадяни можуть звертатися зі скаргами на держслужбовців і вимагати відшкодування збитків. Одночасно з цим, було посилено законодавство, підвищена незалежність судової системи (з високою зарплатою і привілейованим статусом суддів), введені економічні санкції за одержання (давання) неправомірної вигоди або відмову від участі в антикорупційних розслідуваннях, а також зроблено жорсткі акції аж до поголового звільнення співробітників митниці й інших держслужб. Це поєднувалося з дерегулюванням економіки, підвищенням зарплат чиновників і підготовкою кваліфікованих адміністративних

кадрів [16].

Натепер, Сінгапур посідає лідируючі місця у світі за відсутністю корупції, економічною свободою та розвитком.

Також варто звернути увагу на шведську стратегію боротьби з корупцією. Так до середини XIX століття у Швеції корупція процвітала. Одним з наслідків модернізації країни став комплекс заходів, націлених на усунення меркантилізму. Відтоді державне регулювання стосувалося більше домашніх господарств, ніж фірм, і було засновано на стимулах (через податки, пільги і субсидії), ніж на заборонах і дозволах. Було відкрито доступ до внутрішніх державних документів і створена незалежна й ефективна система правосуддя. Одночасно, шведський парламент і уряд установили високі етичні стандарти для адміністраторів і стали домагатися їхнього виконання. Опісля всього декількох років, чесність стала соціальною нормою серед бюрократії. Зарплати високопоставлених чиновників спочатку перевищували заробітки робітників у 12-15 разів, проте з часом, ця різниця знизилася до двократної. Нині Швеція, як і раніше, має один із найнижчих рівнів корупції у світі [17].

Таким чином, аналізуючи вищенаведені факти, можна стверджувати, що сінгапурська та шведська стратегії мали успіх, результати якого й досі панують у даних країнах. Саме за зразком даних стратегій ми можемо виділити напрямки боротьби з корупцією в Україні:

- удосконалення чинного антикорупційного законодавства;
- забезпечення ефективної діяльності органів, уповноважених на розслідування корупційних злочинів;
- спрощення бюрократичних процедур;
- зміцнення ефективної діяльності судової системи;
- приведення структури державної служби України у відповідність з рекомендаціями та стандартами країн-членів ЄС;
- Удосконалення механізмів контролю за достовірністю декларування державними службовцями своїх доходів та витрат; забезпечення реальних правових наслідків недостовірного декларування з урахуванням розміру прихованих надходжень тощо [18].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що Україна на шляху боротьби з корупцією може легко використовувати позитивний зарубіжний досвід, переносючи його на площину населення України та врахуванням його особливостей.

2.2. Формування та реалізація національної антикорупційної стратегії України в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій в Україні

Протягом трьох минулих років Україна досягла значного прогресу у створенні потужної законодавчої та інституційної інфраструктури, необхідної для розв'язання проблеми корупції. Проте рівень сприйняття проявів корупції громадянами та бізнесом і досягнення у реалізації реформи у сфері запобігання та протидії корупції незадовільний. Для більш ефективної роботи із запобігання та протидії корупції державі необхідна підтримка та залучення громадян. З метою ефективнішої координації зусиль усіх учасників антикорупційної реформи та зміни існуючої в суспільстві так званої “корупційної парадигми” необхідно звернути увагу на комунікації у сфері запобігання та протидії корупції [19].

Результати досліджень громадської думки в Україні свідчать про те, що основна маса громадян визнає панування корупції у державі, зустрічається з її проявами регулярно та вважає державних посадових осіб надто корумпованими для того, щоб можна було виправити цю ситуацію. Як наслідок, існує практика самоусунення від розв'язання проблеми на усіх рівнях. Скептичне ставлення є однією з ключових проблем і перешкодою для віри у майбутнє без корупції та для змін у моделях поведінки громадян.

Створення Стратегії запобігання та боротьби з корупцією є важливим кроком сучасної України. Стратегія передбачає створення та розбудову системи комплексних, послідовних та скоординованих антикорупційних комунікацій, в якій антикорупційна реформа є ефективним інструментом запобігання та протидії корупції на державному, інституційному та побутовому рівні, а в суспільстві формується довіра до антикорупційних ініціатив Уряду та зменшується толерантність до будь-яких проявів корупції [19].

Стратегія комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції схвалена Розпорядженням Кабінету міністрів України №576-р від 23.08.2017 передбачає такі принципи:

- *Стратегічність*. Комунікаційні ініціативи та окремі інформаційні повідомлення повинні відповідати Стратегії та реалізовувати визначені цілі антикорупційних комунікацій.
- *Комплексність*. У процесі антикорупційних комунікацій необхідно висвітлювати ком-

плекс тем - від стратегічних питань національного значення до конкретних ініціатив окремих державних органів, у тому числі в регіонах, враховуючи при цьому позиції міжнародних експертів та інших заінтересованих сторін. Зазначене дасть змогу формувати повну картину реалізації антикорупційної реформи.

– *Зв'язок з антикорупційною реформою.* Замість висвітлення антикорупційних досягнень формальних процесів (зустрічей) чи статистичних показників антикорупційних комунікацій необхідно застосовувати конкретні індикатори антикорупційної діяльності державних органів, які зазначені у відповідних планах та програмах і є вимірюваними.

– *Послідовність.* Окремі інформаційні повідомлення необхідно вибудовувати у цілісну та логічну історію, що комплексно описує розвиток подій за окремим питанням або темою.

– *Інклюзивність.* До комунікацій необхідно залучати широке коло учасників, коли це стосується обігу інформації між державними органами та зовнішніми споживачами. Існує декілька принципів інклюзивності, яких слід дотримуватися в антикорупційних комунікаціях:

– антикорупційні комунікації повинні бути спрямовані на всі важливі цільові аудиторії і охоплювати регіони та територіальні громади;

– у антикорупційних комунікаціях повинні брати участь спеціалізовані антикорупційні органи та всі державні органи, діяльність яких пов'язана з високими корупційними ризиками.

– *Активність.* Державні органи повинні не лише реагувати на інформаційні запити суспільства, які зазвичай мають негативне забарвлення, а бути ініціаторами антикорупційних комунікацій. Активний підхід дозволить запобігати розвитку негативних сценаріїв та сприяти вирішенню потенційно конфліктних ситуацій в антикорупційній реформі.

– *Відкритість.* Відкритість державних органів до запитів засобів масової інформації та комунікацій із суспільством сприяють підвищенню ефективності обміну інформацією та створенню підґрунтя для діалогу і спільних антикорупційних ініціатив.

– *Чесність/неупередженість.* Поширення об'єктивної та неупередженої інформації навіть у разі, коли це стосується проблемних питань, запобігання появі неправдивих версій подій, підвищення рівня довіри до влади та підтримка антикорупційної реформи в суспільстві.

– *Доступність.* Інформація щодо перебігу антикорупційної реформи та антикорупційної діяльності окремих державних органів повинна бути доступною для широкого кола цільової аудиторії з точки зору розміщення на відповідних ресурсах і за змістом.

– *Збалансованість.* Правдиве висвітлення як досягнень державних органів у запобіганні корупції, так і складнощів, перешкод, невдач. При цьому акцентувати увагу варто на позитивних змінах, що відбуваються на даний час, або перспектив у майбутньому.

– *Вимірюваність.* Будь-яка комунікаційна ініціатива, проект чи кампанія повинна оцінюватися за показниками ефективності, а саме: медійними показниками- кількість та якість поширених матеріалів; сприйняттєвими - ефективність сприйняття цільовими аудиторіями повідомлень, які планувалося поширювати; рівень охоплення аудиторії; кількість запланованих та здійснених заходів, проектів чи комунікаційних дій, показників, якими вимірюється ефективність діалогу в Інтернеті [14].

Отже, можна зробити висновок, що Україна прийняттям Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції схваленої Розпорядженням Кабінету міністрів України №576-р від 23.08.2017 року, поклала початок протидії корупції в сучасних реаліях. Саме даний документ включає в себе основні цілі, принципи та завдання боротьби з корупцією в Україні.

2.3. Основні напрями державної політики щодо протидії корупції в Україні

Цілями державної політики щодо протидії корупції в Україні є зниження рівня корупції та забезпечення захисту прав і законних інтересів громадян, суспільства і держави від загроз, пов'язаних із корупцією.

Основними напрямами антикорупційної політики в Україні є здійснення такої діяльності як:

– розробка та прийняття антикорупційної нормативно-правової бази та визначення механізму її виконання;

– створення і забезпечення діяльності спеціальних органів з формування та реалізації антикорупційної політики, а також з протидії корупції, розмежування між ними функцій, зон відповідальності та організація взаємодії з протидії корупції;

– утворення на різних рівнях комісій, координаційних рад з протидії корупції;

– використання засобів масової інформації, активне залучення громадян, громадських органі-

зацій у діяльність з протидії корупції [20].

Задля підвищення ефективності антикорупційної політики, існує необхідність у виконанні таких завдань:

1. Проведення аналізу та оцінки раніше здійснюваних антикорупційних заходів, визначення їх результативності та впливу на рівень корупції.
2. Окреслення пріоритетних напрямів протидії корупції.
3. Визначення заходів та ресурсів для досягнення пріоритетів, а також відповідальних структур і термінів їх виконання.
4. Встановлення системи відслідковування реалізації антикорупційних заходів.
5. Створення механізмів координації антикорупційних зусиль державних органів та інститутів.
6. Вироблення критеріїв оцінки стану корупції в країні та їх вдосконалення на основі міжнародних критеріїв.

Першочерговими реальними заходами спрямованими на вдосконалення державної антикорупційної політики сьогодні можуть стати:

– доопрацювання законів України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні», «Про Державне бюро розслідувань»;

– Верховній Раді України доцільно розглянути проекти концепцій змін до чинного законодавства щодо приведення регулювання фінансування партій і виборчих кампаній у відповідність до міжнародних стандартів (наприклад, підготовлений сумісно IFES-Україна та Transparency International-Україна документ, у якому викладено пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства України (Закону «Про політичні партії в Україні» та законів, які встановлюють порядок проведення загальнодержавних та місцевих виборів, а також суміжного законодавства).

– розроблення та схвалення Кабінетом Міністрів України методики оцінки рівня корупції відповідно до стандартів ООН [20].

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості в Україні з урахуванням позитивного досвіду окремих зарубіжних країн

Зарубіжний досвід свідчить: корупція уповільнює економічне зростання будь-якої країни. Це суспільне явище особливо негативно позначається на темпах економічного розвитку та призводить до таких наслідків, як розвиток недобросовісної конкуренції, руйнування ринкових механізмів та економічної системи держави, зниження рівня її конкурентоспроможності, залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, порушення відносин власності, монополізації, криміналізації та тонізації економіки, а в остаточному підсумку – до економічного занепаду [21].

Нині жодна країна світу не захищена від корупції, що набуває особливого поширення при створенні підприємств за участю іноземного капіталу, реалізації інвестиційних проектів, продукції, приватизації тощо. Дійсно, для отримання переваг в умовах ринкової конкуренції представники багатьох іноземних компаній вдаються до таких неправомірних діянь, як давання хабарів. Більше того, податкове законодавство багатьох держав навіть стимулює таку аморальну поведінку. Виняток становлять закони США, що безпосередньо забороняють американським підприємцям використання хабарів на території інших країн. Без перебільшення можна стверджувати, що міжнародний бізнес робить вагомий внесок у зростання корупції у світі та в окремо взятих країнах. Отже, глобалізація призвела до, так би мовити, “дифузії корупції”, безперешкодного поширення цього соціального явища на багато країн, що негативно позначається на всіх сферах їх суспільного життя. Характеризуючи корупцію в контексті глобалізації, відразу потрібно звернути увагу на такий важливий аспект, як відсутність єдиного, загальноприйнятого розуміння цього феномену. У різних державах світу поняття “корупція” трактується по-різному. Розмаїття у підходах до визначення цього терміна на міжнародному рівні стає цілком зрозумілим з огляду на відмінності між рівнями економічного й соціального розвитку, демократії, історичних передумов, стану моральності та правопорядку окремо взятих держав. Глобалізація детермінує світогосподарський розвиток, посилює не лише взаємозв’язки та взаємовід-

носини економічних систем багатьох держав, а й підвищує їх взаємозалежність у політичній, соціальній, моральній та інших сферах суспільного життя. В умовах глобалізації корупція призводить не тільки до ускладнення цих взаємозв'язків, взаємовідносин, але й до підвищення їх шкідливості, оскільки вони призводять до поширення негативного впливу корупції на інші країни. Як свідчить світова практика, наслідки впливу корупції є більш негативними в державах перехідного періоду, в тих, у яких політична, економічна, соціальна та інші системи перебувають у стані трансформації [22].

Досліджуючи зарубіжний досвід протидії корупції, науковці виділяють дві основні моделі антикорупційної діяльності:

- вертикальну стратегію протидії корупції зі швидким досягненням результату (сінгапурська або азіатська модель – Сінгапур, Японія, Південна Корея, Китайська Народна Республіка), наслідками якої є не повна ліквідація корупції, а досягнення певного прийняттого для влади та суспільства рівня корупції;
- горизонтальну стратегію, орієнтовану на поступову, засновану на антикорупційних стимулах, тривалу антикорупційну діяльність (шведська або скандинавська модель – Швеція, Данія, Фінляндія, Нідерланди) [23].

Досить розгалуженим у сфері боротьби з корупцією є національне законодавство Великобританії, оскільки певні норми матеріального права, які стосуються правовідносин, що виникають унаслідок вчинення тими чи іншими посадовими особами корупційних дій, можуть міститися у різних актах. З огляду на те, що законодавство у цій сфері не є кодифікованим, існувала певна складність його застосування правоохоронними органами Великобританії.

На особливу увагу у світлі визначення країни, досвід антикорупційної політики якої є найбільш придатним для України, є Грузія. Ця країна обрала більш радикальну стратегію протидії корупції – гранично можливе зменшення ролі держави в регулюванні суспільних процесів [24].

Для фінської правової системи не є характерними закони з використанням терміну «боротьба» з визначенням певного виду злочину. Фінський законодавець заклав принципи попередження та застереження вчинення злочинів у кожному нормативно-правовому акті, що визначають конкретну сферу діяльності, а не вид злочину. Згідно з положеннями Кримінального кодексу Фінляндії, за вчинення дій, що можуть кваліфікуватися як «корупція», передбачено санкції від штрафу до ув'язнення строком до чотирьох років у залежності від ступеня суспільної небезпеки злочину [24].

Важливу роль у цій країні відіграє рівень освіти нації. У XIX ст. було видано закон, який дає змогу одружуватися лише грамотним жінкам і чоловікам. Освіченими людьми набагато важче маніпулювати – вони можуть читати закони, вони бачать, як працює суспільство та як зважають на їхні інтереси. Нарешті, ще один аспект фінських традицій – «соціальний контроль». Фіни – нечисленна нація, тому приховати від сусідів нечесні доходи дуже важко. На цих традиціях заснована й політична структура суспільства. Влада у Фінляндії – максимально наближена до народу. Тут реально працює принцип виборності місцевих адміністрацій. У Фінляндії є муніципалітети, населення яких становить лише 200 осіб, але вони мають самоврядування. Така система є запорукою легітимності влади. Тому фіни не бояться її представників, наприклад, поліцейських. Люди не бояться політиків, і політики не бояться народу – вони всі почувуються членами одного громадянського суспільства [25, с. 282].

США – перша країна, котра передбачила в національному законодавстві кримінальну відповідальність за підкуп поза межами своєї країни. Після викриття випадків хабарів у 1977 р., які виплачувалися великими корпораціями США за одержання іноземних замовлень, був прийнятий Закон про іноземну корумповану практику. Передбачені санкції – близько 2 млн дол. – штрафи для корпорацій і близько 5 років тюремного ув'язнення для фізичних осіб. Особливо цей злочин поширився в міжнародній торгівлі літаками, кораблями, зброєю, бойовою технікою, нафтопродуктами, а також під час укладання контрактів на військове і цивільне будівництво. Відповідно до Закону про податкову реформу 1976 р. суми, виплачені іноземним офіційним особам американськими корпораціями за кордоном, не вилучаються з сум, що підлягають оподатковуванню. Тоді ж «Закон про допомогу з метою міжнародної безпеки і контролю за експортом зброї» поставив під контроль виплату винагород агентам у зв'язку з закордонними військовими продажами, а також зобов'язав звітувати про платежі, здійснені з метою забезпечення реалізації зброї за кордоном. Природно, що важливе значення надається контролю за відносинами між владними структурами і бізнесом. Вважається нормальним, коли бізнес у законодавчому порядку відділений від урядових і державних структур, щоб уникнути «конфлікту інтересів», неможливою є ситуація, коли якийсь урядовий чиновник має самостійний бізнес. Дуже ретельно перевіряється матеріальний статус чиновників [26, с. 158-166].

У галузі боротьби з корупцією у Бельгії пішли не лише традиційним репресивним шляхом – установлення кримінальної відповідальності за корупційні діяння, а також подбали про попереджен-

ня корупції. Так ця проблема знайшла своє відображення у межах реформи COPERNIC (модернізації державного управління), зокрема у реформі сектору фінансового контролю. Бельгія розширила поняття корупції стосовно зловживання владою, не обмежуючись лише кримінальним аспектом, а й залишивши місце для таких понять, як роз'яснення норм (правил, стандартів), їх нагадування, транспарентність поведінки, що приведе до вироблення кодексу поведінки (деонтології).

Досвід боротьби з корупцією у Німеччині та Словаччині свідчить про ефективність задіяння громадськості для боротьби з корупцією. Зокрема, відомство кримінальної поліції федеральної землі Нижня Саксонія впровадило прийом анонімних повідомлень від громадян про економічні злочини. Таке рішення було прийнято за результатами пілотного проекту, під час якого за чотири місяці до вищезазначеного спецпідрозділу, який складається всього з 9 працівників прокуратури та 33 поліцейських, надійшло 184 повідомлення. Карні справи було відкрито у 124 випадках, з яких 30 % стосується справ щодо корупції [23].

У структурі Міністерства внутрішніх справ Словацької Республіки діє Антикорупційний комітет, до повноважень якого входить проведення превентивних заходів та розслідування фактів корупції серед співробітників міністерства та поліцейських структур країни.

З метою отримання інформації про посадові злочини та локалізації цього явища в правоохоронних структурах установлено спеціальну телефонну лінію, по якій громадяни країни можуть повідомляти про відомі їм протиправні дії правоохоронців. Одночасно в міжнародній інформаційній мережі «Інтернет» створено веб-сторінку, де бажаючі можуть висловити свої пропозиції щодо необхідних заходів по боротьбі з корупцією в державних установах [27].

Таким чином, можна стверджувати, що провідні країни світу знаходять варіанти та шляхи подолання корупції у своїх суспільствах. Аналіз чинного антикорупційного законодавства іноземних країн, а також сутність та характер виконуваних обов'язків установами, які здійснюють антикорупційну діяльність, допоможе визначити перспективи реформування та позитивних змін антикорупційної діяльності України.

3.2. Актуальні шляхи вдосконалення та реформування сучасного антикорупційного законодавства України

Дослідження зарубіжних стратегій (моделей) протидії корупції дало змогу констатувати, що зосереджуватися суто на репресивному підході в антикорупційній діяльності, посилюючи заходи кримінально-правового впливу, є невиправдано одностороннім підходом. У зарубіжних країнах основні зусилля щодо протидії цьому явищу зазвичай спрямовують на реалізацію адміністративно-правових і організаційних заходів у сфері запобігання корупції.

Україна здійснює спроби мінімізувати високий рівень корупції, застосовуючи заходи антикорупційної діяльності, які визнані як ефективні серед країн сінгапурської та скандинавської моделей протидії корупції. Водночас перевагу надають заходам, притаманним вертикальній стратегії протидії корупції зі швидкими темпами результативності, наслідками якої є не повна ліквідація корупції, а досягнення хоча б певного прийняттого для суспільства рівня корупції. Перевага ж скандинавської моделі полягає в активному залученні громадськості, підвищенні рівня правової свідомості та правової культури населення, серед якого популяризовано нетерпимість до корупції. На нашу думку, саме такою має бути стратегія антикорупційної діяльності в Україні.

Таким чином, досвід країн світу щодо запобігання та протидії корупції, зважаючи на специфіку системи їх державного управління, становить певний інтерес для України. Такі напрацювання можуть використовуватися у практичній діяльності вітчизняних державних органів, покликаних боротися з корупцією, а також при розробці нормативно-правових актів, спрямованих на зменшення впливу корупції у сфері державного управління. Протидія корупції в системі державного управління потребує розробки і проведення заходів з метою попередження, виявлення та припинення правопорушень, пов'язаних з корупцією, усунення їх наслідків та покарання винних. Система відповідних заходів має базуватися на принципах законності, гласності, невідворотності покарання за корупційні правопорушення, відновлення порушених прав, відшкодування громадянам, їх об'єднанням, державі збитку від правопорушень, пов'язаних з корупцією. Ці заходи необхідно розглядати як невід'ємну складову реформи системи державного управління.

Аналізуючи актуальну інформацію з приводу стану розвитку корупції в Україні, можна стверджувати, що антикорупційна діяльність потребує новітнього підходу та реформування. Антикорупційне законодавство потребує внесення змін, а органи, уповноважені на здійснення антикорупційних дій, потребують конкретного розпису обов'язків. Характеризуючи сучасний стан антикорупційної

діяльності, варто зазначити, що з метою підвищення ефективності протидії корупції в Україні найближчим часом доцільно:

- розробити та схвалити на рівні Кабінету Міністрів України загальнонаціональну методичку оцінки рівня корупції відповідно до стандартів ООН; та вдосконалити діючу методологію оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади з урахуванням позитивного зарубіжного досвіду;
- удосконалити систему професійного відбору кадрів правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу з корупцією, проводити постійну перепідготовку і підвищення їх кваліфікації та регулярну ротацію;
- відповідно до міжнародних стандартів визначити критерії оцінки ефективності роботи органів внутрішніх справ не за кількісними, а за якісними показниками;
- на постійній основі проводити роботу з інформування через ЗМІ громадськості про вжиті органами внутрішніх справ заходи з питань запобігання й протидії корупції та їх ефективність;
- з метою ефективного використання сил і засобів визначити пріоритетні напрями боротьби з корупцією;
- здійснювати постійний моніторинг публічних пропозицій, забезпечити своєчасне реагування на публікації в ЗМІ та інформацію на телебаченні про корупційні дії державних службовців із наступним повідомленням про вжиті щодо них заходи;
- посилити співпрацю суб'єктів по запобіганню та протидії корупції з неурядовими і міжнародними громадськими організаціями [28];
- створити єдиний державний сайт, де б висвітлювалися прояви корупції в Україні та інформація про вжиті заходи щодо їх протидії;
- внести зміни до чинного законодавства з метою визначення порядку подання громадянами декларації про витрати за звітний рік із зазначенням у ній даних щодо витрат близьких родичів;
- запровадити систему проведення електронних тендерів для закупівлі товарів і послуг за державні кошти;
- визначити порядок купівлі-продажу товарів і надання послуг на суму, яка перевищує 50 мінімальних зарплат у безготівковій формі;
- забезпечувати постійні повідомлення в ЗМІ про проведення конкурсу на заміщення вакантних посад в органах державної влади;
- здійснити закупівлю сучасної комп'ютерної техніки з новітнім інформаційно-програмним забезпеченням з метою більшої автоматизації робочого процесу в працівників органів державної влади для подальшого скорочення штатних посад і збільшення заробітної плати.

Отже, як видно, за кордоном антикорупційне законодавство розвивається у бік використання всього арсеналу правових засобів боротьби (не тільки кримінально-правових) і з акцентом на попередження.

Проведений аналіз особливостей боротьби з корупційними злочинами в Японії, Сінгапурі, Південній Кореї, Італії, США та інших країнах дозволяє сформулювати уявлення про основи передової національної антикорупційної стратегії, розвиток якої необхідний в сьогоdnішній Україні.

1) Сильна політична воля вищого керівництва держави до боротьби з корупцією і сформована на її основі єдина державна політика в області боротьби з корупцією, яка б включала комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру. Ні законодавчі, ні адміністративні, ні будь-які інші заходи, що направлені на протидію корупції не можуть бути ефективними, якщо немає політичної волі на всіх рівнях влади.

2) Організований соціальний контроль з боку громадянського суспільства за всією системою державного адміністрування (неодмінною умовою для цього є створення атмосфери прозорості) і забезпечена можливість порушення в цих рамках кримінального переслідування правопорушників. Важливу роль тут відіграють дійсно незалежні засоби масової інформації.

3) Незалежність судової влади. Такий підхід всебічно ілюструє правоохоронна система Італії, США, Великобританії, Франції та інших країн.

4) Жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг чистоти діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями по притягненню до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади.

Ці положення, на наш погляд, можуть являти собою фундамент успішної національної антикорупційної політики в Україні.

ВИСНОВКИ. Отже, сучасний стан реформування національного антикорупційного законодавства як основи антикорупційної політики держави, зокрема протидії корупції в державному

управлінні, відзначається активною законотворчою роботою. У системі змін до антикорупційного законодавства України можна виділити кілька етапів, перший з яких, на нашу думку, полягає в поширенні кримінальної відповідальності на більшу частину корупційних правопорушень (зміни до кримінального та кримінального процесуального кодексів), запровадження змін до антикорупційного закону щодо жорсткіших вимог до фінансового контролю державних службовців тощо. Черговий етап реформування антикорупційного законодавства передбачатиме створення незалежного спеціалізованого антикорупційного органу в Україні, діяльність якого була б спрямована саме на сектор державного управління. Наступним етапом має стати обов'язкова імплементація основних вимог Угоди про асоціацію з ЄС після її підписання і ратифікації, зокрема в частині апроксимації національного антикорупційного законодавства у встановлені в самій Угоді строки.

Результати, які отримано в процесі дослідження, дають підстави зробити висновки, що глобалізація сприяє поширенню корупції, адже корупційні діяння в різних країнах мають різні прояви, різною є відповідальність за них або взагалі вона відсутня, якщо такі діяння були вчинені за межами країни громадянства. Глобалізація зумовлює розробку відповідних механізмів із відмивання грошей, спрямованих на мінімізацію можливостей розкриття корупційного злочину шляхом застосування процесів розміщення, нагромадження та інтеграції коштів. Зважаючи на це, важливим є формування в зоні ЄС єдиної законодавчої бази щодо конфіскації незаконно отриманого майна і ресурсів, а також реалізацію євроінтеграційних прагнень України.

Отже, одним із важливих чинників протидії деструктивному впливу корупції на сталий соціально-економічний розвиток держави є ефективна антикорупційна політика, яка повинна відповідати сучасним умовам розвитку держави, враховувати масштаби поширення корупції в суспільстві, зокрема і в зонах підвищеного корупційного ризику, передбачати основні напрями протидії корупції та ефективні механізми моніторингу, оцінки та звітності за результатами здійснення антикорупційних заходів.

Важливість дослідження проблем раціоналізації національної антикорупційної політики завжди полягає в інституціональному та теоретичному визначенні шляхів удосконалення правової бази з питань запобігання та протидії корупції в органах влади. з'ясовано, що корупція належить до тих проблем, які неможливо вирішити у відриві від політичних, економічних і культурних проблем. Розкрито соціальну сутність корупції, як одного з найнебезпечніших проявів суспільного життя, яка є його продуктом, має чітко виражене політичне забарвлення і свідчить про неефективність діяльності державних і суспільних інститутів.

З позицій наукового аналізу доведено, що ефективність зусиль щодо подолання негативного соціально-політичного явища, яке досліджується, значною мірою залежить від здійснення політичної, а також державно-правової реформи та її складових: адміністративної, муніципальної та судово-правової реформи; чіткого правового визначення повноважень і функцій політичних інститутів та їх посадових осіб; запровадження демократичних принципів управління громадськими справами, створення умов для всебічного розвитку структур громадянського суспільства, втілення дієвого механізму соціального контролю за владними інституціями.

Отримані наукові результати можуть бути покладені в основу розробки стратегічно важливих для суспільства засобів та форм діяльності у сфері запобігання корупції в Україні. Вони є суттєвим внеском у розробку теоретичних засад комплексного аналізу феномена корупції та формування національної антикорупційної стратегії як напряму реалізації положень Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». Напрямами подальших досліджень виступають: 1) Удосконалення організаційно-правового забезпечення реалізації антикорупційної стратегії в системі державного (публічного) управління на національному, регіональному та галузевому рівнях; 2) Забезпечення дотримання прав людини в системі протидії корупційним проявам як базова засада процесу гуманізації державного управління; 3) Політико-адміністративний аспект суб'єктивізації національної антикорупційної стратегії.

Антикорупційна просвіта повинна стати невід'ємною частиною громадської освітньої системи (при цьому основні зусилля потрібно докладати саме в областях та районах);

– продовження роботи зі створення умов для здійснення контролю з боку громадянського суспільства за діяльністю державних інституцій, ходом та результатами виконання державних програм, використанням бюджетних коштів тощо;

– з метою залучення громадян для інформування органів влади про корупційні злочини, запровадити в правоохоронних органах на всіх рівнях так звані "гарячі лінії", забезпечити розвиток прямого зв'язку між суспільством та антикорупційними органами через Інтернет. Запровадити систематичну звітність перед громадськістю (в т. ч. через ЗМІ) кожного суб'єкта боротьби з корупцією

про результати перевірки отриманої інформації;

– створення ефективних організаційних і правових засад для врахування громадської думки у процесі підготовки та реалізації тих чи інших державних рішень;

– вдосконалення механізмів співробітництва державних структур з громадськими організаціями, профспілками, представниками приватного бізнесу тощо. З урахуванням наявності у державі значної кількості громадських організацій антикорупційної спрямованості, створити громадську антикорупційну наглядову раду, яка б об'єднала представників цих організацій, досвідчених фахівців у галузі права, у роботі якої на громадських засадах брали б участь уповноважені керівники правоохоронних органів.

– забезпечення свободи діяльності засобів масової інформації, їх доступу до відомостей щодо профілактики та боротьби з корупцією, можливостей доведення до громадськості інформації стосовно корупційних проявів в органах державної влади та управління. Усунення перешкод для проведення журналістських розслідувань як одного з ефективних заходів щодо виявлення корупційних проявів, на підставі яких правоохоронним органам вживати відповідних заходів реагування, з подальшим інформуванням широкої громадськості.

Література

1. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / Roland Robertson. – London. Sage Publications Ltd., 1992. 211 p.
2. Безрученко В.С. Історичний шлях виникнення корупції, різноманітність поглядів на проблему визначення дефініції цього явища (виникнення корупції) : Київ, 2008
3. Бартошек М. Римское право. Понятие, термины, определения : Москва 1989. С. 93.
4. Індекс корупції CPI-2017. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-korupsiyi-cpi-2017/> (дата звернення 16.04.2018 рік)
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : [Конвенція ООН, Міжнар. док. від 31 листоп. 2003 р.] // Відом. Верхов. Ради України. 2007. 7 груд. (№ 49). С. 2048.
6. Радзівський І. А. Трансформація системних характеристик державного управління в умовах глобалізації : дис. ... канд. держ. упр. : 25.00.01 Київ, 2007. 224 с.
7. Зубов К.М. Історичні прояви корупції в Україні та особливості боротьби з нею : Актуальні проблеми держави і права, 2007. С. 473-477
8. Про запобігання корупції : Закон України від від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних : Верховна Рада України офіційний веб-портал URL: <http://www.rada.gov.ua/>
9. Бачинська І. Детермінанти корупції в Україні, або чому державні службовці залучені до корупційного процесу : Ефективність державного управління №32, 2012
10. Мельниченко О. А. Подолання корупції як складова державної політики детінізації доходів чиновників. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. : Дніпропетровськ, 2005. С. 20 –27.
11. Шевченко О.В. Причини та умови корупційної злочинності. Вісник Вищої ради юстиції №3 : Київ, 2011. С. 123-132
12. Опитування: українці наголошують на рівні корупції у навчальних закладах. URL: <http://corruptua.org/2015/12/opituvannya-ukrayintsi-nagoloshuyut-na-rivni-korupsiyi-u-navchalnih-zakladah/> (дата звернення 16.04.2018 рік)
13. Скочиляс-Павлів О.В. Правові аспекти удосконалення державної антикорупційної політики : Львів, 2014. С. 27-33
14. Михненко А.М. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. : Київ, 2010. С. 360
15. Бусол О.Ю. Вплив деяких чинників боротьби з корупцією на її загальний рівень у країнах світу : Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). : Київ, 2010. С. 85-93
16. Шмаль Л. Сінгапурська модель протидії корупції: досвід для України : Науковий часопис Національної академії прокуратури України : Київ, 2015. С. 110–118
17. Бусол О.Ю. Вплив деяких чинників боротьби з корупцією на її загальний рівень у країнах світу : Київ, 2010.
18. Молдован Е.С., Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект : Хмельницький. С. 1-7
19. Стратегія комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції : Стратегія від 23.08.2017 року База даних : Верховна Рада України офіційний веб-портал URL: <http://www.rada.gov.ua/>
20. Марчук М.П. Основні напрями державної політики щодо протидії корупції в Україні : Молодий вчений № 30. 2016. С. 470-473
21. Hellman J. S. Seize the State, Seize the Day: State Capture, Corruption and Influence in ransition / Joel S. Hellman, Geraint Jones, Daniel Kaufmann. 2000. Sept. World Bank Policy Research Working Paper No. 2444, TheWorld Bank. 41 p.
22. Соловійов В. Корупція в державному управлінні як феномен глобалізованого світу. (Філософія, методологія, теорія та історія державного управління). Вісник Національної академії державного управління. №

3. С. 29-37
23. Трепак В.М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості : Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. Київ, 2015. С.233-244
 24. Невмержицький С. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії : Академія прокуратури України. Київ, 2008. С. 368
 25. Невмержицький, С. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії / С. В. Невмержицький : моногр. Київ, КНТ. 2008. 368 с.
 26. Прохоренко, О. Я. Протидія корупційним проявам в системі державної служби України (організаційно-правовий аспект) : дис. ... кандидата наук з держ. упр. : 25.00.03 / Київ, 2004. 206 с.
 27. Сильченкова С. В. Опыт борьбы с коррупцией в зарубежных странах : Творческое наследие А. С. Посникова и современность. 2014. С. 38–43.
 28. Захарченко В.Ю. Удосконалення законодавства у сфері протидії корупції в Україні : Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : Київ, 2013. С. 3-10

Марко Оксана Іванівна
Нечай Максим Анатолійович

Науковий керівник – Дуфенюк Оксана Михайлівна
доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Львівський державний університет
внутрішніх справ)*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ 3D СКАНУВАННЯ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Актуальність теми дослідження. Сучасний світ заповнила глобальна тенденція стрімкого технологічного розвитку. Активне впровадження інновацій дозволяє більш ефективно виконувати завдання, підвищити якість роботи в усіх сферах людської діяльності, економити ресурси, підвищити комфорт споживача та продуктивність праці, забезпечити постійний та надійний доступ до інформації. Власне робота з інформацією (фіксування, обробка, захист, узагальнення, нагромадження, копіювання, передача, аналіз тощо) є одним із пріоритетних напрямів вдосконалення криміналістичної діяльності. Цей вид діяльності передбачає роботу із інформацією про кримінальне правопорушення та його учасників, фіксування слідової картини злочину, застосування інформаційних обліків, здійснення кримінального аналізу. Тож впровадження інноваційних технологій у цій сфері має винятково важливе значення для кримінального провадження. Фактично криміналістика є каналом, через який постачаються новітні розробки у кримінальний процес. Враховуючи це, тема наукового дослідження впровадження технологій 3D сканування, як унікального способу фіксування, дослідження, оцінки та використання доказової та орієнтуючої інформації у ході досудового розслідування, вирізняється значною актуальністю, важливістю та своєчасністю.

Посилена увага до проблем розробки та застосування технічних засобів криміналістики з'явилась по суті одночасно із витоками самої криміналістики. А. Бертіліон, Г. Гросс, Ф. Гальтон, В. Гершель, К. Пірсон, Г. Фольдс, Р. Фішер займалися першими розробками технологій фіксації та дослідження інформації, що могла мати значення для процесу розслідування. К. Берд, А. Березенко, Н. Бірман, Т. Бойко, Р. Боровко, А. Вакуленко, А. Гладких, Т. Гнідець, В. Задорожний, В. Захаров, О. Зачек, В. Пазинів, С. Парасенко, С. Пахомов, В. Самчук та ін. займалися дослідженнями інноваційних технологій у сфері біометрії. Тематика 3D технологій та сканування місця події для української криміналістичної науки також не нова, про що свідчать праці С. Данця, А.Непоради, А. Терешкевича, Р. Шехавцова та ін. Утім з огляду на інноваційний характер вказаних технологій, апробація їх у практичній діяльності як в Україні, так і за кордоном, перебуває поки на початковій стадії, що зумовлює наявність незначної кількості публікацій та відсутності комплексного дослідження проблеми.

Мета дослідження. Метою наукової роботи є аналіз загальних засад застосування технологій 3D сканування у криміналістичній діяльності, а також з'ясування проблемних питань та перспектив впровадження цих технологій в Україні. Багатоаспектність реалізації мети детермінували необхід-

ність вирішення таких завдань:

- проаналізувати сучасне розуміння поняття та види новітніх технологій;
- визначити значення новітніх технологій для криміналістичної діяльності;
- з'ясувати поняття та витoki розробок 3D сканування;
- обґрунтувати завдання та визначити напрями застосування 3D сканування під час розслідування кримінальних правопорушень;
- дослідити переваги та недоліки застосування 3D технологій органами поліції;
- здійснити аналіз процесуальної регламентації застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження;
- презентувати приклади позитивного міжнародного досвіду використання технологій 3D сканування у криміналістичній діяльності;
- висвітлити проблеми та перспективні напрями впровадження технологій 3D сканування в Україні.

Об'єктом наукового дослідження є суспільні відносини, які виникають у сфері криміналістичної діяльності під час документування інформації у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є технології 3D сканування як інноваційного способу фіксування, дослідження, оцінки та використання доказової та орієнтуючої інформації у ході досудового розслідування.

Методи дослідження. У ході наукової роботи було обрано методологічний інструментарій з урахуванням поставленої мети та завдань. Під час наукової розвідки використовувалися загальні та спеціальні наукові підходи та методи. Зокрема, *діалектичний підхід* дав можливість вивчити проблему впровадження новітніх технологій в єдності та цілісності. У процесі дослідження витоків розвитку технологій 3D сканування було використано *історичний підхід* (підрозділ 2.1). *Компаративний підхід* використовувався для презентації переваг використання 3D сканування у криміналістичній діяльності у порівнянні із іншими техніко-криміналістичними засобами фіксації значущої інформації (підрозділ 2.3), співставлення позитивного досвіду впровадження новітніх технологій в Україні та закордоном (підрозділ 1.3, 2.2, 3.2). Застосування *системно-функціонального підходу* забезпечило погляд на технології 3D сканування з системної позиції з наявними взаємопов'язаними елементами, кожен з яких покликаний виконувати певні функції.

Статистичний метод дозволив здійснити аналізу статистичних показників впровадження новітніх техніко-криміналістичних засобів у криміналістичній діяльності (підрозділи 2.1, 2.3). *Соціологічний метод* сприяв дослідженню позиції фахівців правоохоронних органів щодо питання необхідності впровадження новітніх технологій у кримінальному провадженні. *Метод моделювання* лежить в основі функціонування усієї технології 3D сканування, тому застосування цього методологічного інструменту дозволило презентувати функціонування інновації в умовах документування криміналістично значущої інформації (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). *Метод опису* було використано при визначенні характеристик інноваційних технологій загалом (підрозділи 1.1, 1.2) та систем 3D сканування зокрема (підрозділи 2.1, 2.3), а також при висвітленні перспектив впровадження технологій 3D сканування в українських реаліях (підрозділи 3.3). *Формально-логічні методи* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, аналогія) застосовувалися впродовж усього дослідження та формулювання висновків.

Наукова новизна. У науковому дослідженні вперше з системної позиції розглянуто технології 3D сканування у криміналістичній діяльності. Проведене дослідження дозволяє сформулювати положення та висновки, які вирізняються науковою новизною та мають істотне значення для криміналістичної науки:

уперше:

- узагальнено теоретичні засади впровадження технологій 3D сканування у криміналістичній діяльності з метою оптимізації виконання завдань кримінального провадження;
- запропоновано доповнення до ст. 237 КПК України щодо процесуальної регламентації застосування технологій 3D сканування у криміналістичній діяльності;
- обґрунтовано необхідність прийняття короткотермінової спеціалізованої програми навчання фахівців, які б виконували завдання 3D сканування у ході досудового розслідування;

удосконалено:

- теоретичне обґрунтування доцільності використання підрозділами Національної поліції, інспекторами-криміналістами, експертними службами систем 3D сканування з метою підвищення якості їх діяльності;
- наукове підґрунтя застосування інноваційних технологій у роботі з доказами та орієнтую-

чою інформацією;

– аналіз перспективних напрямів впровадження технологій 3D сканування в Україні під час досудового розслідування;

– визначення кореляційних зв'язків між різними способами документування криміналістичної інформації;

дістали подальшого розвитку:

– систематизація проблем слідчої практики у сфері документування інформації про обстановку та слідову картину місця події;

– наукове обґрунтування позитивних аспектів та недоліків впровадження новітніх технологій у діяльності правоохоронних органів.

Практичне значення отриманих результатів. Узагальнені результати, висновки та пропозиції, викладені у науковій роботі, можуть бути використані для активізації наукових досліджень у галузі новітніх технологій у криміналістиці, вдосконалення криміналістичного забезпечення кримінального провадження. Запропоновані рекомендації можуть бути застосовані для оптимізації фіксації інформації під час огляду місця події, дослідження трасологічних, дактилоскопічних слідів, проведення антропоскопічних, балістичних досліджень, аналізу механізму ДТП тощо. У науково-методичній сфері матеріали дослідження можуть стати підґрунтям подальшої розробки тематики у навчальному процесі та при підготовці навчально-методичних видань, зокрема підручників, курсів лекцій і посібників з навчальної дисципліни «Криміналістика» та відповідних спецкурсів.

Апробація. Результати наукової роботи були опубліковані у збірнику матеріалів Всеукраїнської курсантсько-студентської наукової конференції «Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства» (м. Львів, 27 жовтня 2017 р.) та збірнику матеріалів науково-практичної конференції «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (Одеса, 9-10 березня 2018 р.).

РОЗДІЛ І. НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

1.1. Поняття та види новітніх технологій

Новітні криміналістичні технології (далі – НКТ) – це технології, здатні оптимізувати процес збирання (виявлення, фіксації, вилучення, зберігання), дослідження, оцінки та використання доказів та орієнтуючої інформації, тактики проведення слідчих (розшукових) дій, методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень у ході досудового розслідування. Враховуючи багатоаспектність розробок у сфері криміналістичної діяльності, усі новітні криміналістичні технології пропонуємо розділити на такі види:

залежно від завдання, яке забезпечує технологія:

1) НКТ пізнавальні (спрямовані на оптимізацію гносеологічних процесів при вивченні обставин події, вивчення слідової картини злочину для вирішення завдань кримінального провадження);

2) НКТ організаційно-управлінські (спрямовані на оптимізацію взаємодії між різними службами і підрозділами);

3) НКТ інформаційні (спрямовані на оптимізацію процесів обробки криміналістично значущої інформації про кримінальне правопорушення).

залежно від основи інноваційного продукту (технічного засобу, спеціальної методики роботи тощо) розрізняємо НКТ цифрові, комунікаційні, геоінформаційні, лазерні, нанотехнології, 3D сканування.

Основне завдання запровадження новітніх технологій у криміналістичну діяльність – це підвищення якості досудового розслідування кримінальних правопорушень, оптимізації роботи слідчих, криміналістів, експертів під час роботи з доказовою та орієнтуючою інформацією.

1.2. Значення новітніх технологій для криміналістичної діяльності

На даний час впровадження інновацій у вітчизняну слідчу практику знаходиться на досить низькому рівні. Під час реалізації одного з пунктів у рамках Проекту Європейського Союзу «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» у формі соціологічного опитування адвокатів, суддів, слідчих та прокурорів про стан реформування кримінальної юстиції в Україні, при відповіді на питання майже кожен другий слідчий вказує на те, що зовсім не використовує або вкрай рідко використовує інноваційні засоби у своїй діяльності. Більш докладно результати опитування презентує рис.1.

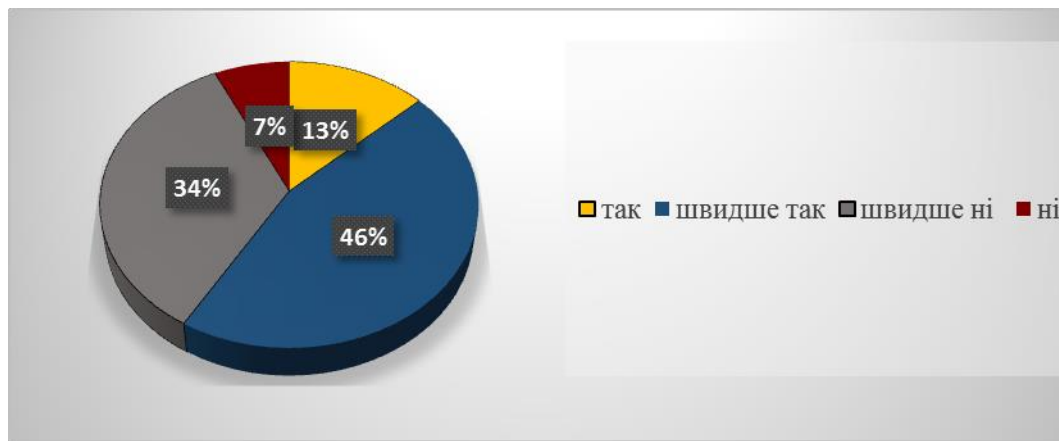

Рис.1. Відповіді слідчих на питання: чи застосовують вони новітні засоби та методи роботи під час збирання доказів та призначення експертиз?

Поза всяким сумнівом, завдяки інноваційним технологіям, які впроваджуються в криміналістичну діяльність забезпечуються додаткові можливості фіксації ходу проведення слідчих (розшукових) заходів та результати їх проведення, зменшується можливість втрати інформації важливої для проведення досудового розслідування. Проте в Україні процес впровадження інновацій відбувається надто повільно.

РОЗДІЛ II. СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ 3D СКАНУВАННЯ У КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Поняття та засоби технології 3D сканування

Революційний розвиток електронних технологій, що відбувається упродовж останніх десятиліть, цілком закономірно сприяє створенню новітніх пристроїв і сучасного програмного забезпечення [3, с. 158]. Одним із таких пристроїв є лазерний 3Dсканер, що дає змогу не тільки якісно, ретельно, точно та ефективно фіксувати криміналістично значущу інформацію, але й значно зекономити процесуальні витрати сил та засобів (див. Додаток А).

3D сканер – це технічний засіб, який дозволяє створити тривимірну (360°) електронну копію сканованого об'єкта, яку в подальшому можна переглядати та досліджувати за допомогою спеціального програмного забезпечення і, навіть, роздруковувати на 3D-принтері [9]. Як виглядає діапазон тривимірного сканування схематично показано на мал.2.

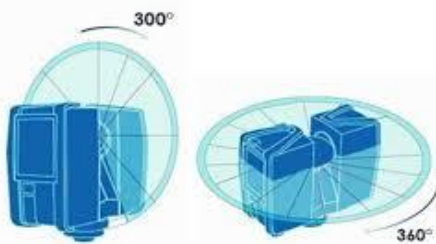

Рис. 2. Діапазон тривимірного сканування об'єкта

Як зазначає А.С. Непорада, лазерне 3D сканування – це процес охоплення мільйонів точок певного реального середовища (3D-хмара точок), що дозволяє створити його віртуальну модель. Хмари точок може бути використано для отримання точної, реалістичної комп'ютерної графічної 3D-моделі, що має широкий спектр застосувань (розслідування злочинів, нещасних випадків, пожеж тощо)[10, с. 141-142]. Отже, це спосіб отримання зображення ідентичного сканованому, яке потім оглядається із будь-якої сторони і до найменшої деталі.

3Dсканер – це новітній пристрій, який дозволяє створювати точні тривимірні моделі реальних об'єктів з високим ступенем деталізації і отримувати інформацію про поверхню, форму і колір об'єкта в комп'ютерному, математичному чи цифровому вигляді [6]. До основних характеристик 3D сканерів відносять: точність обчислення координат; кут огляду; дальність вимірювання; швидкість та щільність сканування; передача даних. Враховуючи відбиття сканера під час сканування об'єкта необхідно враховувати колір та матеріал предметів сканування. Швидкість сканування залежить від таких його технічних характеристик: кількість вимірювання за одиницю часу; роздільна здатність вимірювання; точність вимірювання; захоплення реальних кольорів і місцевості [11, с.24].

Точність обчислення координат є однією із найбільш вагомих характеристик і полягає у точності визначення відстані та вертикального і горизонтального кутів. Точність вимірювання може відрізнятися одна від одної з похибкою від 0,3 мм до 15 мм. Все залежить який 3D сканер буде використовуватись. Наприклад, 3D сканер LeicaScanStation (див. мал.3) проводить вимірювання з кутовою точкою 2-12.

Рис. 3. 3D сканер LeicaScanStation

нути увагу на те, що зона яка залишається не відсканованою. лежить від технічних характеристик, потужності, роздільної якості зняття один від одного дальнісі-приклад в роботі А. Мліцького та що звичайний виробник вказує льно із коефіцієнта відбиття(до що відбивається поверхнею та LeicaHDS8810 (мал. 5), яка від-80%, відскановує поверхню від-нта відбиття 10% – 500 м [11, с. 24].

Однак у конкурсному світі сучасних сканерів найбільш вдалим і оптимальним засобом видається 3D сканер марки FaroLaserScannerFocus3DX 330 (див. рис. 6).

Процес створення даного інноваційного продукту було розпочато у жовтні 2013 р., коли компанія FaroTechnologiesInc(США) презентувала покращену версію попередньої моделі лазерних сканерів FaroLaserScannerFocus3DX 330, яка здатна виконувати високоякісне сканування навколишнього середовища.

Рис. 5. 3D сканер LeicaHDS8810

Залежно від очікуваної якості процес сканування з однієї позиції може тривати від 2 до 30 хв. Середній час сканування займає біля 9–15 хв. Далі отримані файли зі сканера копіюються у ноутбук з програмним забезпеченням Scene 5.0. З допомогою зазначеної програми всі отримані скани з'єднуються в одне ціле. Слід зазначити, що проводити сканування та обробку інформації після сканування може як фахівець, який здійснював сканування, так і різні незалежні один від одного фахівці у будь-якому місці та у будь-який час [6, с. 23]. Після вдалої перевірки 3D сканера у практичній діяльності лазерний сканер FaroLaserScannerFocus3DX 330 був запропонований як один із основних видів інноваційної технології фіксації об'єктів та інформації під час проведення процесуальних дій.

Кут огляду – це певна відстань, кутове зображення навколишньої обстановки, яке зображається камерою. Деякі сканери мають обмежене поле зору. Наприклад, TrimbleGX з повним кутом огляду по горизонталі(360°), обмежений 60° зоною сканування по вертикалі[11, с. 22]. Такий сканер зображений на рис.4.

Рис. 4. 3D сканер TrimbleGX

Від того який кут огляду у сканера залежить точність і якість відсканованого зображення яку ми отримуємо. Потрібно звертає увагу на те, що зона яка залишається не відсканованою. лежить від технічних характеристик, потужності, роздільної якості зняття один від одного дальнісі-приклад в роботі А. Мліцького та що звичайний виробник вказує льно із коефіцієнта відбиття(до що відбивається поверхнею та LeicaHDS8810 (мал. 5), яка від-80%, відскановує поверхню від-нта відбиття 10% – 500 м [11, с. 24].

2.2. Завдання та напрями застосування 3D сканування під час розслідування кримінальних правопорушень

Рис. 6. Faro Laser Scanner Focus3D X 330

Основне завдання 3D сканування – це фіксація криміналістично значущої інформації у формі виготовлення 3D моделі із повним, детальним та об'єктивним відображенням слідової картини та обстановки події злочину, а також вирішення інших завдань криміналістичної діяльності (див. Додаток Г). Інновація полегшує роботу інспектора-криміналіста, залученого до проведення слідчої (розшукової) дії експерта, адже не потрібно вимірювати відстань між об'єктами, не потрібно складати схему, програма все робить за вас швидко і точно [9, с.168].

Крім візуалізації місця події, можна виокремити ще цілу низку напрямів, які відображають додаткові можливості застосування технології 3D сканування у ході кримінального провадження: дослідження біологічні (зображення слідів крові у тривимірному зображенні, відтворення траєкторії бризок крові, аналіз процесу їх утворення на місці події); дослідження дактилоскопічні (сканування відбитків пальців, що підвищує якість сканування через відсутність контакту зі сканером, створення баз даних тривимірних моделей відбитків); дослідження балістичні (створення 3D-моделей куль, гільз, інших об'єктів, на поверхні яких є мікротраси, залишені після пострілу чи механічної дії інструментів, за якими експерти можуть з достовірністю ідентифікувати застосовану зброю; розрахунки або демонстрація траєкторії польоту кулі); дослідження трасологічні (створення 3D-моделей об'ємних слідів взуття, протекторів шин, якщо вони виявлені на крихких поверхнях або маловидимий рельєф сліду; створення 3D-моделей слідів зубів); дослідження обставин ДТП (реконструкція механізму ДТП; детальне зображення деформації транспортного засобу, довжини слідів юза, подряпин на асфальті та ін.); дослідження антропоскопічні (створення 3D-моделей знівченого обличчя, пошкодженої черепної коробки невпізаного трупа особи); додаткові опції при необхідності підготовки цифрових фотографій, проєкцій, планів та схем, інших додатків до протоколів [17, с.37].

При використанні 3D сканера, за словами О.А.Парфилова, можна провести дослідження слідів та речових доказів, відслідковуються і фіксуються температурні показники та біологічні сліди, записи щодо середовища, використовуючи спеціальні окуляри і приєднати отримані дані та коментарі за допомогою технологій розширеної реальності (доповнення до об'єктів реального світу уявних об'єктів) [13, с.165].

Особливої ефективності ця технологія набуває при необхідності фіксації насиченої слідової картини, що виникає при пожежах, місцях вибухів, місцях авіакатастроф та інших транспортних пригод, вбивств, вчинених з особливою жорстокістю тощо.

2.3. Переваги та недоліки застосування 3D технологій органами поліції

Як кожна технологічна розробка, 3D сканування також має переваги та недоліки. До переваг слід віднести такі показники роботи:

1. *Висока точність.* Перше, на що звертають увагу і вітчизняні, і закордонні фахівці – це точність документування інформації у графічній формі. Результатом є, як стверджують американські колеги, є не анімація чи симуляція, а реалістична картина, масштабне моделювання, здатне забезпечити перебування слідчих на місці події та побачити обстановку такою, якою бачив її злочинець [23]. У різних сканерів можуть бути різні технічні можливості, проте цей засіб є ефективніший, ніж вербальний опис у протоколі чи статична фотографія (див. Додаток В).

2. *Значна швидкість обробки інформації.* Для детального опису стандартної однокімнатної квартири звичним способом потрібно 1,5 – 3 год. Або й більше, тоді як 3D сканер створить фотореалістичну модель за кілька хвилин.

3. *Додаткові функції.* Йдеться про можливості обробки даних, що забезпечуються програмним забезпеченням та технічними характеристиками 3D сканера. Ці напрями використання 3D сканерів ми вже говорили у попередньому підрозділі (див. Додаток Б).

4. *Простота процедури використання.* Технологія 3D сканування не є надто складною і після проходження спеціальних тренінгів інспектор–криміналіст чи слідчий може її опанувати і ефективно застосовувати. Підготовчий етап передбачає виставлення сканера за показами вбудованого нівеліру так, щоб він не відхилявся відносно вимог спеціальних датчиків, та виставлення орієнтирів (наприклад, для 3D сканерів FARO® – білих сфер, які дозволяють потім «зшити» окремі скани окремих ділянок). Потім всі отримані скани з'єднуються в одне ціле. Слід зазначити, що проводити сканування та обробку інформації після сканування може як фахівець, який здійснював сканування, так і різні

незалежні один від одного фахівці у будь-якому місці та у будь-який час [17, с. 36]. Тож невідемним плюсом 3-D технологій є те, що процес сканування може проводити тільки одна людина, що зменшує кількість залучених працівників Національної поліції для проведення огляду місця події. Традиційне вимірювання виконують мінімум дві людини, а за правильністю проведення таких вимірювань спостерігають ще двоє понять [9, с. 192].

Завдяки прогресу технічних засобів в майбутньому можна буде змінити спосіб заповнення протоколів при огляді місця події, а саме використовувати сканер для отримання інформації щодо об'єктів, які досліджуються із повними їх характеристиками, розмірами, будовою зовні так і всередині. Потреба у детальному протоколі з докладним описом об'єктів може взагалі втратити свою актуальність і звестись до довідки з інформацією про час, місце, учасників процесуальної дії, застосованих технологій та додатків.

Та попри те, що ці інновації пришвидшують та оптимізують роботу, існують і недоліки які є перешкодою на шляху до широкого впровадження у практичній діяльності. Йдеться, по-перше, про цінозасобів та відповідного програмного забезпечення до них, що є достатньо високою для забезпечення практичних підрозділів НП України; по-друге, необхідність наявності спеціальних знань щодо користування 3D-сканером; по-третє, відсутність осіб, які здатні навчити працівників практичних підрозділів користування лазерним 3D-сканером, оскільки практика їх використання в Україні фактично відсутня.

Так, зокрема вартість такого пристрою коливається від 20000 до 140000 \$. Можна сказати, що результат вартує затрачених коштів, але більшість практичних підрозділів не може собі дозволити купівлю таких криміналістичних технічних засобів самостійно, а бюджетних коштів не вистачає на ці потреби. Відсутність сертифікованої техніки не дає змоги вважати допустимими докази, зібрані у такий спосіб.

РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ 3D СКАНУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Міжнародний досвід використання технологій 3D сканування у криміналістичній діяльності

Міжнародна практика використання 3D сканування у кримінальному процесі дедалі більше набуває прихильників. Знову ж таки, за звичай, тут суттєву роль відіграє саме зручність та економія процесуальних ресурсів, точність, об'єктивність фіксації, можливість потім додаткової обробки даних. Так, наприклад, американські фахівці штату Вісконсін на сканування місця виявлення мертвої жінки з вогнепальним ушкодженням витратили біля 30 хв. (чотири сканування тривалістю біля 6 хв. кожне, а також додатково 1-2 хв. на зміну локації сканера). Обробка даних була здійснена після сканування. Оператор швидко залишив місце події для того, щоб інші фахівці могли приступити до виконання своїх завдань [12].

Про значну економію часу та інших ресурсів при застосуванні 3D сканування місця події говорять польські криміналісти [24, s. 54]. За даними польських колег особливо цінним є не тільки швидкість, але й точність фіксації інформації. Вчені провели експеримент та співставивши схему, яку генерує у режимі 2D програмне забезпечення технології 3D сканування на підставі аналізу «зшитих» сканів приміщення (місцевості) із накресленою власноручно схемою фахівцем, що проводив документування. Результат показав значні похибки у схемі, в той час коли точність вимірів та взаємного розташування об'єктів генерованої схеми. Це доводить вищу якість роботи інноваційного продукту 3D [24, s. 54].

Додаткової уваги заслуговує комплекс програмного забезпечення «CadZone» – пакет програм, розроблених у США для працівників поліції, який містить кілька програмних продуктів, а саме: «FireZone», «CrimeZone», «CrashZone», «QuickScene», «CZPointCloud» та інші [3]. Попри те, що перші програми створення графічного зображення для поліції США та Канади почали застосовувати на практиці з 1990 року, до цього часу триває їх постійна модернізація [4, с. 170].

Простота використання стала одним із елементів реклами одного із найбільш відомих брендів у цій галузі вищезгаданої компанії FARO®. Суть її полягає в тому, що один фахівець робить три кроки (One Person. Three Easy Steps): сканує місце події (Scan the Scene); аналізує дані (Analyze the Data); збирає докази (Deliver the Evidence) [26]. Цей принцип лежить в основі усієї існуючої практики використання 3D сканування.

3.2. Процесуальна регламентація застосування технічних засобів фіксування криміна-

льного провадження

Доказами відповідно до кримінального процесуального законодавства України вважаються фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [12]. Фактично у кодексі не передбачено прямої заборони щодо застосування 3D сканування і процесуальною підставою застосування таких засобів є ст. 107 КПК України. Відповідно до положень ч.2 ст. 71 КПК України спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) [12]. Більшу частину роботи спеціаліста може виконати 3D сканер, що забезпечить звернення додаткової уваги спеціаліста для виконання одної функції, яка полягає у вилученні зразків для проведення експертизи.

Під час огляду місця події проводиться низка дій, яка вимагає ретельності та затрат часу (фотографування, опис, складання додатків). Утім навіть при позитивів застосування 3D технологій поки ще рано говорити про повну заміну 3D сканером усіх інших видів фіксації доказової інформації. Під час застосування 3D-сканера програма сама фіксує інформацію, що може мати значення доказу на цифровому носіїві (мікрокарті), потім це зображення можна перенести на інший носій, наприклад диск і додати до матеріалів у формі додатка до слідчої (розшукової) дії. Згідно з п. 4 ст. 105 КПК додатками до протоколів слідчих (розшукових) дій можуть бути носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу. Ця норма дає процесуальні підстави вважати додатком до протоколу диск із записом віртуальної моделі місця події або конкретного сліду.

Однак, враховуючи виняткові можливості та значення криміналістичної технології сканування, а також більш широке впровадження майбутньому, доцільно внести до КПК України доповнення, що стосуються конкретно використання 3D сканування, як ефективного фіксації інформації під час огляду місця події. Для цього пропонуємо доповнити ч. 7 ст. 237 КПК України та викласи у такій редакції: *«...При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, 3D сканування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення та 3D моделі оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження».*

3.3. Проблеми та перспективні напрями впровадження технологій 3D сканування

Ознайомившись із функціями, характеристиками та завданнями 3D сканера можна зробити висновки щодо перспективи впровадження технології 3D сканування у практику та визначити проблематику даної ідеї. Практика свідчить про наявність цілого комплексу проблем на цьому шляху. Деякі вчені проблеми, з якими можна зустрітися під час впровадження даної технології, поділяють на економічні та фахові [15, с. 73]. Утім ми пропонуємо інший

Економічні або фінансово-економічні проблеми пов'язані загалом із матеріальним забезпеченням Національної поліції України щодо закупівлі інноваційної техніки та впровадження її у використання практичними підрозділами. Відсутні дані щодо виділення цільових коштів для здійснення закупівлі відповідного обладнання.

Відсутність належного фінансування породжує проблеми організаційно-тактичного характеру, оскільки відсутність практичного застосування у польових умовах технологій 3D сканування не дає змоги напрацювати чіткі методики, алгоритми дій інспекторів-криміналістів, слідчих, інших працівників органів Національної поліції та експертних підрозділів, не дозволяє виявити типові помилки, аналізувати недоліки роботи цього інноваційного продукту.

Очевидним є те, що на допомогу повинні прийти центри підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції, але й тут бракує знань та досвіду застосування новітніх криміналістичних технологій у зв'язку з відсутністю на балансі університетів, академій, центрів підготовки такого обладнання. Тож проблеми навчально-методичного характеру перебувають у тісному зв'язку із вищезгаданими чинниками. Проблемою є й відсутність спеціально підготовлених тренерів, здатних забезпечити фахову підготовку осіб, завданням яких є фіксація та обробка криміналістичної інформації при використанні 3D сканера. З метою усунення прогалини необхідно було за наявності відповідного технічного забезпечення підготувати короткотермінову спеціалізовану програму навчання фахівців, які б виконували завдання 3D сканування у ході досудового розслідування.

Наявність вказаних проблем зумовлює млявість змін правових норм, що регламентують процес впровадження технологій 3D сканування у кримінальному провадженні та визнання допустимими

доказів, отриманих в результаті їх використання. Ця проблема стосується впровадження і інших новітніх технологій для вирішення завдань кримінального провадження.

Та попри проблемний характер впровадження технологій 3D сканування має перспективи. У 2011 р. проводилось випробувальне застосування 3D-сканера у практичному підрозділі тоді ще ГУМВС у Харківській області. Відповідно до досліджень С.В.Данця було проведено апробацію можливостей лазерного сканування під час огляду місця ДТП за допомогою лазерного сканера «LeicaScanStation 2» (Швейцарія). Таку саму апробацію лазерного сканування місця ДТП, але за допомогою лазерного сканера «FARO® LaserScannerFocus3D 120» (США) було проведено на базі «криміналістичного полігону» Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України [9, с. 167]. Надалі слід очікувати підвищення інтересу наукової спільноти та фахівців до питання активного впровадження технологій 3D сканування у криміналістичній діяльності.

ВИСНОВКИ. Проведене дослідження загальних засад застосування технологій 3D сканування у криміналістичній діяльності, а також з'ясування проблемних питань та перспектив впровадження цих технологій в Україні, дає підстави для формулювання наступних висновків:

1. Впровадження нової криміналістичної техніки у діяльності органів досудового розслідування та інших підрозділів Національної поліції України потребує значної уваги. Технології 3D сканування дає змогу не тільки якісно, ретельно, точно та ефективно фіксувати криміналістично значущу інформацію, але й значно зекономити процесуальні витрати сил та засобів.

2. Основне завдання 3D сканування – це фіксація криміналістично значущої інформації у формі виготовлення 3D моделі із повним, детальним та об'єктивним відображенням слідової картини та обстановки події злочину, а також вирішення інших завдань криміналістичної діяльності. Окрім візуалізації місця події, можна виокремити ще цілу низку напрямів, які відображають додаткові можливості застосування технології 3D сканування у ході кримінального провадження. Це дослідження біологічні дактилоскопічні дослідження балістичні, трасологічні, обставин ДТП, антропоскопійні, а також додаткові опції підготовки цифрових фотографій, проєкцій, планів та схем, інших додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій.

3. До переваг застосування 3D сканування слід віднести: високу точність, швидкість обробки інформації, можливість реалізації додаткових функцій та простота процедури використання. Недоліками слід вважати значну вартість засобів та відповідного програмного забезпечення до них, що є достатньо високою для забезпечення практичних підрозділів НП України; необхідність спеціальних знань щодо користування 3Dсканером; відсутність фахівців, які здатні навчити працівників практичних підрозділів користування лазерним 3D-сканером, оскільки практика їх використання в Україні фактично відсутня.

4. З метою удосконалення процесуальної регламентації застосування технологій 3D сканування у криміналістичній діяльності пропонуємо доповнити ч. 7 ст. 237 КПК України та викласти у такій редакції: «...При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, 3D сканування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення та 3D моделі оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження».

5. Проблеми впровадження технологій 3D сканування можна розділити на чотири групи: проблеми фінансово-економічного характеру; проблеми організаційно-тактичного характеру; проблеми навчально-методичного характеру; проблеми нормативно-правового характеру.

Наявність вказаних проблем зумовлює млявість змін правових норм, що регламентують процес впровадження технологій 3D сканування у кримінальному провадженні та визнання допустимими доказів, отриманих в результаті їх використання. Це стосується впровадження й інших новітніх технологій для вирішення завдань кримінального провадження.

6. З метою усунення прогалини у підготовці персоналу необхідно за наявності відповідного технічного забезпечення у відповідних навчальних осередках (університетах, академіях, центрах професійної підготовки тощо) підготувати короткотермінову спеціалізовану програму навчання фахівців, які б виконували завдання 3D сканування у ході досудового розслідування.

Література

1. Терешкевич А.І. Застосування методу 3-D сканування об'єктів в експертній службі МВС України / А.І. Терешкевич // Криміналістичний вісник № 2 (22). – 2014.– С. 158–160.
2. Семенов В.В. Поняття і види криміналістичних технологій під час розслідування злочинів / В.В. Семенов // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 6. – С.334 – 337 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/6_2014/104.pdf стор334-337 УДК343.98.06. 12.00.09.

3. Шавловський Г.С. Використанні смартфонів і комунікаторів в судово-медичній експертизі / Г.С. Шавловський // Криміналістичний вісник. Науково-практичний збірник. – 2008. – № 6. – С. 334 – 337.
4. Данець С.В. Застосування новітніх технологій лазерного сканування під час огляду місця дорожньо-транспортної пригоди / С.В. Данець // Криміналістичний вісник № 2 (22). – 2014. – С.166 – 171.
5. Непорада А.С. Нові технології в криміналістиці: 3D сканування під час огляду місця події / А.С. Непорада // Криміналістичний вісник. Науково-практичний збірник. – 2016. – № 2(26). – С. 141–143.
6. Кримінально процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
7. Перлін С.І., Шевцов С.О., Кучерявенко О.Б., Буряк О.Б. Системи лазерного сканування. Документування обставин дорожньо-транспортних пригод / С.І. Перлін, С.О. Шевцов, О.Б. Кучерявенко, О.Б. Буряк – Харків, 2011. – 17 с.
8. Терешкевич А.І. Можливості використання сферичної відеозйомки в діяльності експертної служби МВС України / А.І. Терешкевич // Криміналістичний вісник. Науково-практичний збірник. – 2014. – № 1. – С. 203–206.
9. Парфило О.А. Щодо організації техніко криміналістичного забезпечення огляду місця події у разі виявлення саморобного вибухового пристрою / Парфило О.А. // Криміналістичний вісник. Науково-практичний збірник. – № 2 (26), 2016. – С. 80–88.
10. Дуфенюк О.М. Як технологія 3D сканування змінює якість розслідування кримінальних правопорушень / О.М. Дуфенюк // Проблеми застосування інформаційних технологій правоохоронними структурами України та вищими навчальними закладами зі специфічними умовами навчання : збірник наукових статей за матеріалами доповідей Міжнародної науково-практичної конференції 22 грудня 2017 року / упорядник Т. В. Магеровська / – Львів: ЛьвДУВС, 2018. – С. 35–39.
11. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2004 року., № 40-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
12. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року., № 2657-XII.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
13. Про Національну програму інформатизації :Законі України від 4 лютого 1998 року., № 74/98-ВР.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>.
14. Реформування кримінальної юстиції в Україні: погляди учасників кримінального процесу. Результати всеукраїнського опитування адвокатів, суддів, слідчих та прокурорів, Видавництво: Проект ЄС „Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні”, Київ, 2015, [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://www.justicereformukraine.eu/wp-content/uploads/2016/02/CJReform_survey.pdf.
15. Why police should use new crime scene mapping technology [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.policeone.com/police-products/3D-Laser-Scanners/articles/290043006-Why-police-should-use-new-crime-scene-mapping-technology>.
16. Wykorzystanie możliwości skanowania 3D w oględzinach i dokumentowaniu miejsca zdarzenia / L. Koźmiński, M. Brzozowska, J. Kościuk, W. Kubisz // PROBLEMY KRYMINALISTYKI. – 2010. – № 267 (styczen-marzec). – S. 47–56.
17. FARO Freestyle^{3D} X Scanner [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.publicsafety.faro.com/assets/freestyle3dx_techsheet.pdf.
18. Scan. Analyze. Deliver. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.publicsafety.faro.com>.

Пеньшіна Сюзанна Олександрівна
Курсик Вікторія Олександрівна
Шишко Анастасія Сергіївна

Науковий керівник – Фідря Юлія Олександрівна
 завідувач кафедри кримінального права і процесу,
 кандидат юридичних наук, доцент

*(Східноєвропейський національний
 університет імені Лесі Українки)*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ

Вступ. Питання гендерної рівності завжди було на порядку денному упродовж століть, як відкрито, так і латентно. Моральні засади суспільства, правові норми пройшли тривалий еволюційний шлях в розумінні гендерної рівності чоловіків та жінок, та зрештою стали на чіткі позиції з метою вирішення проблеми дискримінації за статевою ознакою та утвердження паритетності чоловіка та

жінки у всіх сферах суспільного та державного життя.

Варто наголосити, що рівність та недопустимість дискримінації особи за ознакою статі є фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошується в універсальних міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема: у Загальній декларації прав людини 1948 р. (ст.ст. 1, 2, 7); у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р. (ст.ст. 2, 3, 14, 26); у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (ст.ст. 2, 3, 7).

В Україні певні гарантії дотримання принципу рівності та заборони дискримінації втілено, зокрема, у приписах Конституції України, Законів «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». Питання гендеру висвітлювалося у рамках проведення загально-теоретичних досліджень прав людини та принципів права (С. Алексєєв, В. Нерсесянц, С. Погребняк, П. Рабінович, С. Сливка, Т. Фулей), властивостей принципу правової рівності (Є. Бирдін, К. Чернов), особливостей конституційного принципу рівності (М. Байтін, О. Поляков, В. Четвернін), проблем справедливості та забезпечення фактичної рівності (Р. Нозік, Дж. Роулз), властивостей дискримінації (Б. Вайс, М. Супрунова), причин виникнення та існування расової дискримінації (І. Бершов, Ю. Белоусов, Ю. Стребкова), прав національних меншин у світлі заборони дискримінації (М. Вітрук, Дж. Робертсон), принципу гендерної рівності, дискримінації за ознакою статі (О. Дашковська, О. Ярош), питання доказування та судового захисту від дискримінації (Д. Гом'єн, М. де Сальвіа, С. Шевчук).

Жінкам довго була закрыта дорога до таких престижних професій як юрист, лікар, навіть учитель. Однак на сучасному етапі розвитку жінки мають доступ практично до будь-якої професійної діяльності, мають змогу навчатись та розвиватись, самореалізовуватись та духовно зростати. Роль жінки вже давно не обмежується виконанням лише материнських функцій, зараз жінка – це успішна та конкурентна особистість.

Проте, не зважаючи на величезний еволюційний стрибок у забезпеченні паритетності чоловіків та жінок, ще залишаються деякі сфери суспільного та професійного життя, де жінка відчуває на собі певні обмеження, оскільки чисельність чоловічої статі значно переважає. На нашу думку, саме такою сферою професійної діяльності є здійснення правосуддя. Жінка-суддя ще до недавніх часів – це вкрай рідке явище, але навіть зараз, коли жінки утверджують свої позиції у найрізноманітніших сферах, можна спостерігати певну гендерну нерівність у сфері судівництва.

Метою даного дослідження є характеристика нинішньої ситуації у правосудді України крізь призму критерію гендеру, аналіз ключових проблем у досягненні гендерної рівності у правосудді, підкреслення актуальності і важливості інформаційної кампанії, спрямованої на подолання гендерних стереотипів, а також вироблення пропозицій щодо активізації процесу врегулювання гендерного питання у суддівській професії.

Дослідження має як наукове, так і практичне значення, оскільки може бути використане з метою розроблення шляхів мінімізації впливу гендерних упереджень у сфері правосуддя, а також у процедурі підготовки законопроектів та інших видах діяльності, які здійснюються в системі правосуддя у питанні забезпечення гендерної рівності.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ТА НОРМАТИВНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРУ

1.1. Гендерна рівність: сутність, правова природа, співвідношення із суміжними поняттями

В контексті сучасних політичних та соціально-економічних перетворень питання гендерної рівності актуалізувалося у різних сферах життєдіяльності, зокрема, і в судовій. Тривалий час юридична професія вважалася винятково чоловічим видом діяльності, однак останнім часом тенденція змінюється.

Варто наголосити, що поняття гендерної рівності є відносно новим для суддівського професійного середовища. І хоча певні спроби щодо окреслення гендерної проблематики у сфері правосуддя проглядаються у фаховій літературі, однак ці питання вимагають подальшого, більш глибокого вивчення. На практиці дослідники стикаються із рядом труднощів. Насамперед, це відсутність до недавнього часу чіткої, структурованої картини статистичних даних у суддівському корпусі, визначених саме за критерієм статі. Тобто, існує так звана «невидимість», неочевидність проблеми. Але відсутність статистики ще не означає відсутності проблеми, а є лише свідченням її недослідженості. Та-

ким чином, без розуміння природи і масштабу гендерної тематики неможливо здійснювати ефективну діяльність щодо розробки програм і проєктів забезпечення гендерної рівності, які здійснюватимуться в системі правосуддя.

Так що ж таке гендер? У загальній та спеціальній літературі не бракує визначень цього поняття. Ми пропонуємо розглядати гендер (англ. gender – «стать», від лат. genus – «рід») як соціально-біологічну характеристику, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, а також психо-біологічні особливості, на які впливає біологічна стать, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду. Тобто деякий соціальний конструктор, що визначає соціальну стать людини.

Гендерна рівність – це рівність жінок і чоловіків у правах і свободах, обов'язках, відповідальності, можливостях та шансах їх реалізації. Досягнути гендерної рівності у деяких сферах державного й суспільного життя є проблемним, але досяжним завданням. Проте на практиці досить часто змушені стикатися із протилежним цьому поняттю явищем – гендерною нерівністю, яка характеризується тим, що різні соціальні групи – чоловіки й жінки – мають стійкі неоднаковості та нерівні можливості у суспільстві, що витікають з цих відмінностей.

Більше того, іноді у державі та суспільстві зустрічаються прояви дискримінації за гендерною ознакою у прихованій, завуальованій формі (рідше – у відкритій, прямій). Згідно зі ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дискримінацією є рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина [8].

З іншої точки зору, дискримінація – це ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [4].

Чому так відбувається? Аналіз причин гендерної нерівності та дискримінації за гендерною ознакою знаходиться поза межами нашого дослідження, однак однією із причин є наявність гендерних стереотипів та гендерних упереджень, які у правосудді можуть проявлятися досить яскраво. Гендерні очікування суспільства від суддівського корпусу змінюються, аж до спекулювання гендерними стереотипами на кшталт: «Кожна жінка на моєму місці вчинила б так само», «Я теж матір» «Я вчинив як кожен нормальний чоловік», «Чоловічу солідарність ніхто не скасовував».

Поява гендерних стереотипів обумовлена тим, що модель гендерних відносин історично вибудовувалася таким чином, що статеві відмінності переважали над індивідуальними, якісними відмінностями в особистості чоловіка і жінки. Термін варто відрізнити від поняття гендерна роль, що означає набір очікуваних зразків поведінки (норм) для чоловіків і жінок.

Досягнення гендерної рівності є однією з найбільш актуальних проблем сучасності та розглядається як центральна у справі захисту прав людини, функціонування демократії, утвердження верховенства права та економічного зростання і сталого розвитку. У контексті сучасних соціально-економічних перетворень поняття гендерної рівності отримало кілька визначень, більшість з яких ґрунтуються на концепціях не лише рівних прав, а й рівних можливостей жінок і чоловіків у різних сферах життя. Тобто жінки та чоловіки повинні користуватися однаковим суспільним статусом, мати однакові умови для реалізації всіх прав людини, однакові можливості робити внесок у політичний, економічний, соціальний розвиток держави, а також рівною мірою користуватися результатами розвитку. Як зазначала Мелан Вервієр, посол США з глобальних жіночих питань (2012 р.): «Йдеться не про те, що жінки ліпші за чоловіків, а про визнання потреби в рівній участі чоловіків і жінок в усіх громадських справах. Чоловіки й жінки мають разом реалізовувати власний потенціал, спираючись на свій досвід, закладати підвалини майбутнього. Відсутності такої рівноваги, такої спільної участі колись не надавали належного значення» [11, с. 10].

В теорії гендеру йдеться передовсім про позбавлення значущості будь-яких відмінностей між жінкою та чоловіком, про унеможливлення «визначення статі», й не в останню чергу – про усунення

«категорії двостатевості». Лише так можливо досягнути цілі «рівності», а термін «рівність» означає тут цілковиту взаємозамінність жінки і чоловіка. Але як це можливо? Біологічні дослідження давно довели, що жінки і чоловіки є «за природою інакшими» – не лише в їхній анатомії, але й у цілому їхньому естві.

Тут власне полягає причина того, чому теорія гендеру відкидає поняття «стать» і послуговується центральним поняттям «гендер», що означає «суспільно сконструйовану статеву роль», відірвану від усіх біологічно-тілесних даних. З «гендером» стає можливим те, що неможливе зі «статтю»: гендер – довільно мінливий. «Гендерна плинність є здатністю вільно вибирати собі якийсь гендер чи безмежну кількість гендерів, для будь-якого часу, в будь-якій мірі мінливості. Плинність гендеру не визнає ні кордонів, ні правил» [3].

1.2. Становлення та розвиток гендерного законодавства та гендерних досліджень у сучасній Україні

Варто відзначити, що утвердження гендерної рівності як такої, вже знайшло своє відображення як в національному законодавстві України, так і в ряді ратифікованих документів міжнародно-правового характеру. Принцип рівності закріплений у Конституції України (ст. 21 та ст. 24), численних кодексах, законах та підзаконних нормативно-правових актах і безумовним є той факт, що його тлумачення та застосування має відбуватися з урахуванням сучасної концепції дійсної рівності та стандартів недискримінації. На жаль, гендерні проблеми та аспекти практично не враховуються у стратегіях та програмах сталого розвитку, зокрема тих, що стосуються судової гілки влади. Гендерна тематика не дістала свого відображення в Стратегії розвитку судової системи на 2015–2020 роки [9], як одного з етапів впровадження Стратегічного плану розвитку судової влади України. Це свідчить про її несприйняття як наскрізної проблеми, котра пронизує усі сфери життя суспільства і пов'язана із здійсненням судочинства.

Слід наголосити, що питання гендерної рівності залишаються важливими у співпраці України з міжнародними організаціями. Так, наприклад, головними напрямками співробітництва України з Радою Європи сьогодні є: реформування чинного і розробка та імплементація нового законодавства відповідно до стандартів Ради Європи на основі принципів верховенства права та прав людини; розбудова толерантного, демократичного суспільства, яке базується на європейських стандартах, зокрема стосовно рівних прав жінок та чоловіків. Більше того, всі основні міжнародні партнери Ради Європи ухвалили Стратегію гендерної рівності або Плани дій. Зокрема, Загальною метою Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2014–2017 роки було визначено підвищення спроможності та надання повноважень жінкам і, відповідно, ефективна реалізація політики гендерної рівності у державах-членах Ради Європи шляхом підтримки впровадження існуючих стандартів. Серед головних цілей, передбачених вищевказаною Стратегією можна виділити такі, як: боротьба з гендерними стереотипами та гендерною дискримінацією; запобігання та боротьба з насильством щодо жінок; гарантування рівного доступу жінок до правосуддя; досягнення рівної участі жінок та чоловіків у прийнятті політичних та громадських рішень; реалізація стратегії досягнення гендерної рівності в політиці та в усіх заходах.

Варто зауважити, що відсоток суддів-жінок, за рекомендацією Європейської економічної комісії ООН, є одним із індикаторів гендерної рівності у сфері прийняття рішень на державному рівні. По суті, гендерний показник в юридичній професії мало чим відрізняється від гендерної ситуації в цілому по Україні. Згідно з результатами дослідження, опублікованими Всесвітнім Економічним Форумом, Україна знаходиться на 67 місці за індексом гендерної нерівності серед 145 країн. Індекс може змінюватися від 0 (повна нерівність жінок і чоловіків) до 1 (повна рівність у всіх вимірах), його підсумкове значення формується шляхом оцінки чотирьох критеріїв: економічні можливості; народжуваність і тривалість здорового життя; рівень освіти й доступ до нього; політичні права та участь жінок у політиці.

В Україні за сприяння Програми USAID «Нове правосуддя» за участю експертів з гендерних питань проєкт Індексу гендерної чутливості в діяльності судової влади, який було презентовано у січні 2018 року. Очікується, що завдяки Індексу буде можливим щорічне надання оцінки впровадженню гендерного компоненту у системі правосуддя [10].

Ця робота здійснюється на виконання заключних зауважень восьмої періодичної доповіді України в Комітеті ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок з питань виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, відповідно до яких Україну закликало розробити систему гендерних показників для покращення збору даних, які необхідні для адекватної оцінки впливу і ефективності політик та програм, спрямованих на забезпечення гендерної рівності та

розширення здійснення жінками своїх прав. Індекс організовано за трьома блоками: участь жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень у судовій владі, навчання суддів, здійснення правосуддя.

Доцільним вважаємо згадати головні етапи становлення і розвитку гендерних досліджень у сучасній Україні. Зокрема, О. Кісь в історії виділяє чотири періоди:

1) період надолужування (1991–1994 рр.), коли дослідники несподівано виявили існування цілої розвинутої міждисциплінарної ділянки досліджень та змушені були відчайдушно опанувати теоретичні та методологічні здобутки гендерних студій Заходу;

2) період накопичення сил та первинної інституціоналізації гендерних студій (1995–1999 рр.), що ознаменувався створенням перших незалежних центрів гендерних досліджень, проведенням кількох всеукраїнських наукових конференцій, опублікуванням перших перекладів класичних праць феміністської думки;

3) період самоствердження і консолідації (2000–2005 рр.), для якого притаманним є кількісне і якісне зростання спільноти дослідників, вихід друком солідних наукових публікацій вітчизняних учених (монографій, збірників, спецвипусків періодичних видань). Проте головною ознакою того, що гендерні студії в Україні набувають реальних ознак науково-освітньої дисципліни, стала публікація посібників для вищої школи;

4) період зрілості та легітимізації (починаючи з 2006 р.), коли набув чинності Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків в Україні», а також постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1834 була затверджена Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року, якими було передбачено державну підтримку гендерних досліджень. Науковці отримали більше можливостей реалізувати накопичені знання та досвід для систематичного розвитку цієї ділянки у вищій школі (у 2010 р. кафедри гендерних студій засновано у 5 університетах), захищено низку дисертацій з гендерної тематики, щораз більше українських дослідниць успішно інтегруються у міжнародну наукову спільноту [2].

Стосовно гендерних аспектів суддівської професії, зауважимо, що окремі спроби їх виявити здійснювалися і в Україні. Так, наприклад, результати дослідження кваліфікаційних вимог до суддівської професії, що проводилося Вищою кваліфікаційною комісією суддів України разом з Міжнародною громадською організацією «Універсальна екзаменаційна мережа» у 2013 (перший етап) та 2015 (другий етап) роках за підтримки проекту USAID «Справедливе правосуддя», в ході якого було опрацьовано 588 якісно заповнених анкет суддів (313 цивільної та 275 кримінальної спеціалізації) під час першого етапу та 624 якісно заповнені анкети (300 – адміністративної та 324 – господарської спеціалізації) під час другого етапу, виявили не лише гендерні відмінності оцінок особистих і моральних якостей судді, а й різницю у типах професійних проблем, з якими стикаються судді-жінки та судді-чоловіки. Так, порівняння ТОП-5 професійних проблем у гендерному розрізі засвідчило, що, хоча певні проблеми і є спільними (нестабільність/відсутність усталеної судової практики; нестабільність законодавства та його недосконалість), на першому місці у суддів-чоловіків стоїть проблема належних умов роботи, а у суддів-жінок – велике навантаження (натомість неналежні умови роботи – на 4-му місці); серед 5 пріоритетних проблем судді-жінки назвали забезпечення явки учасників процесу, тоді як для суддів-чоловіків ця проблема відсутня у ТОП-5, водночас для них важливими є проблеми «суто професійного характеру», серед яких недостатній рівень знань конкретного опитаного судді, сумніви у правильному правозастосуванні [11].

Наведені факти та дані є ще одним свідченням того, що чоловіки та жінки – різні, мають різні пріоритети, які, однак, не впливають на можливість якісного здійснення правосуддя.

РОЗДІЛ 2. ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАВОСУДДІ

2.1. Гендерна ситуація у правосудді України

Чи репрезентують судді суспільство, в якому вони вершать правосуддя? Чи має значення при розгляді справ (усіх чи принаймні окремих категорій) вік, стать, сімейний стан, наявність дітей та інші характеристики судді? Якщо ні, то чому про стать наголошують навіть у деяких резонансних справах? Зрештою, хто ж є «середньостатистичним» суддею в Україні?

Питання зв'язку гендеру і судівництва привертає значну увагу, а відсоток суддів-жінок, за рекомендацією спеціальної комісії ООН, є одним з індикаторів гендерної рівності у сфері прийняття рішень на державному рівні.

Статистичні дані можна розглядати як інструмент усвідомлення, розуміння та стимулювання змін, як підставу формування політики, програм і проектів, а також моніторингу й оцінки ефективно-

сті конкретних дій. Вони є необхідною складовою аналізу будь-якої суспільної проблеми, зокрема тієї, що потребує законодавчого регулювання.

Державна судова адміністрація України розпочала діяльність в цьому напрямку із здійснення аналізу гендерного складу суддів та працівників місцевих і апеляційних судів України, адже суспільство повинно знати про участь жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень у судовій владі.

Всього з 30 740 суддів та працівників апаратів, які станом на 1 березня 2018 року працюють в місцевих і апеляційних судів України, 77% (23 788 осіб) жінок та 33% (6 952) чоловіків.

За окремими категоріями посад гендерний склад місцевих і апеляційних судів України такий: з 5 482 суддів 50,1% (2 745) жінок та 49,9% (2 737) чоловіків. Таким чином, бачимо, що серед суддів місцевих і апеляційних судів України на сьогодні склався майже паритет. Однак у цих цифрах не враховано суддів Верховного суду. За даними сайту Верховного Суду із загальної кількості суддів цього суду – 131, лише 60 суддів – жінки, а решта (71) – чоловіки.

Щодо інших працівників місцевих і апеляційних судів України, то ситуація складається на користь жінок, які істотно домінують у цих показниках. Так, з 6 114 працівників патронатної служби (помічник голови суду, помічник заступник голови суду, помічник судді) 67% (4 113) жінок та 33% (2 001) чоловіків; з 15 584 державних службовців (керівник апарату, заступник керівника апарату, начальник відділу, заступник начальника відділу, головний спеціаліст, провідний спеціаліст, секретар судового засідання, секретар суду, старший судовий розпорядник, судовий розпорядник) 91% (14 243) жінок та 9% (1 341) чоловіків; з 1 741 працівників апарату, які виконують функції з обслуговування (оператор комп'ютерного набору, діловод, завідувач архіву, архіваріус, друкарка,) 83% (1 439) жінок та 17% (302) чоловіків; з 1 819 робітників (прибиральник службового приміщення, кур'єр, робітник з комплексного обслуговування приміщення, водій) 69% (1 248) жінок та 31% (571) чоловіків.

Цікавою є інформація щодо зайнятих адміністративних посад. Так, станом на 1 березня 2018 року у місцевих і апеляційних судах України: із 591 суддів, які обіймають посаду голови суду 36% (210 осіб) – жінки, 64% (381) – чоловіки; із 210 суддів, які обіймають посаду заступника голови суду 35% (74 осіб) – жінки, 65% (136) – чоловіки; із 646 керівників апаратів 77% (496 осіб) – жінки, 33% (150) – чоловіки; із 673 заступників керівника апарату 83% (559 осіб) – жінки, 17% (114) – чоловіки. Наразі Головою Верховного Суду обрали Валентину Данішевську, однак, на жаль, навіть обрання жінки очільницею найвищого суду у системі судоустрою України не є істотним показником, який впливає на гендерну ситуацію у складі керівництва судів України.

Вертикальна сегрегація, т.зв. «скляна стеля» (*glass ceiling*) передбачає нерівномірний розподіл чоловіків і жінок у межах посадової ієрархії. Неявний соціальний контракт, існуючий в суспільстві, передбачає, що чоловік більшою мірою, ніж жінка, орієнтований на трудову діяльність, тому що для неї трудова діяльність є вторинною і неперспективною. Таким чином передбачається, що чоловік є більш зацікавленим у службовому просуванні. Отже, коли йдеться про вертикальну сегрегацію, говорять про обмежений доступ жінок до управління і найбільш престижних професій, пов'язаних з відповідальністю та прийняттям рішень [1].

Кар'єрний ріст чоловіків і жінок має відмінності. Механізми вертикальної сегрегації («скляні стелі») зумовлюються існуванням різноманітних бар'єрів для кар'єрного росту жінок, зокрема, й неявними соціальними стереотипами про те, що є підходящою роботою для жінок і чоловіків. Більш швидкий кар'єрний ріст чоловіків забезпечує їм формування необхідного професійного та управлінського досвіду і таким чином дозволяє їм випередити жінок для обіймання вищих керівних посад.

Щодо гендерного складу органів суддівського врядування, то маємо таку ситуацію: з 19 членів Вищої ради правосуддя 14 – чоловічої статті і лише 5 – жінки, а з-поміж 15 членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України лише 3 жінки, а решта – чоловіки.

З огляду на наведені дані, змушені констатувати, що у вітчизняній системі правосуддя жінці доводиться докладати таки більше зусиль, щоб довести, що вона заслуговує на авторитетну, статусну посаду, яка вимагає концентрації зусиль, високого рівня відповідальності, рішучості, твердості тощо.

2.2. Гендерні стереотипи у правосудді та шляхи їх подолання

Зазвичай говорять, що судочинство має бути реалізованим в нейтральній і неупередженій спосіб, тим не менш його здійснюють люди з відповідними системами цінностей, уявлень, припущень, а часом – і стереотипів.

Прикладів стереотипів у правосудді, які мають гендерне підґрунтя, достатньо.

Згадаємо загальновідомі обставини справи Оксани Макар. В ніч на 10 березня 2012 року в Миколаєві троє чоловіків згвалтували Оксану, після чого намагалися її спалити. Дівчина померла 29

березня в Донецькому опіковому центрі. Після затримання зловмисників та обрання для них запобіжного заходу, досить великого резонансу набула звістка про те, що суддею по цій справі було обрано жінку. Новини «Главком» випустили статтю під назвою «Вбивць Оксани Макар буде судити жінка». Здавалось би, нічого особливого, але навіть така назва статті говорить про гендерно нерівноцінні настрої суспільства та ЗМІ щодо того, що жінка не може об'єктивно здійснювати правосуддя щодо обвинувачених чоловіків, які згвалтували та вбили жінку, або ж наштовхує на думку про те, що чоловікам, які таке вчинили, жінкою-суддею буде призначено більш суворе покарання, аніж суддею чоловічої статті.

Не менш резонансною справою була справа «врадіївських гвалтівників» 2013 року. Нагадаємо, 26 червня на Миколаївщині згвалтували і жорстоко побили молоду жінку. Троє чоловіків затягнули в автомобіль 29-річну мешканку смт. Врадіївка Ірину Крашкову, яка поверталася з дискотеки, і вивезли її у лісосмугу біля села Сирове. Усім відома Телевізійна Служба Новин (ТСН) випустила статтю під назвою «Врадіївських гвалтівників» судитимуть три жінки», де було зазначено наступне: «В юридичних колах Миколаєва вже подейкують, що жінки-судді за статевий злочин не пошкоднують підсудних і дадуть максимальні терміни».

Така позиція ЗМІ, на нашу думку, аж ніяк не утверджує принцип поваги до суду в цілому, а до жінки-судді тим паче, оскільки одразу орієнтує суспільство на те, що жінка-суддя буде більш жорсткою та навіть не зовсім об'єктивною у судовому провадженні щодо згвалтування чи вбивства іншої жінки. З огляду на викладене, змушені констатувати, що значну і, на жаль, негативну роль у насаджуванні гендерних стереотипів відіграють ЗМІ, які висвітлюють інформацію під таким кутом зору, який дає «дивіденди» у вигляді рейтингів та репостів.

Таким чином, соціальне моделювання гендеру в сучасному світі здійснюється через мас-медіа, включення у малі й великі групи – освітні, трудові, професійні, при цьому гендерні впливи є такими: чоловіків на чоловіків, чоловіків на жінок, жінок на жінок і жінок на чоловіків.

На сьогодні у роботі судді-жінки ще присутні певні гендерні стереотипи, що закладені суспільством, зокрема, про те, що жінка не спроможна бути суддею в кримінальних справах. Незважаючи на це, є досить велика кількість суддів-жінок, які розглядають кримінальні провадження, однак реакція суспільства, ЗМІ та владних структур не завжди є повністю однозначною.

Тим не менше, у судах прослідковується певна тенденція переваги жінок-суддів на посадах у складі палати з розгляду цивільних справ, на противагу складу палати суддів з розгляду кримінальних справ. Наприклад, в складі суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Волинської області з 8 суддів є лише 1 жінка. В апеляційних судах з інших областей ситуація є менш критичною (судді-жінки в палатах з розгляду кримінальних справ зазвичай займають третину від загальної кількості суддів в палаті), більше того в апеляційному суді Дніпропетровської області, враховуючи суддів у Дніпрі та Кривому Розі, з 18 суддів з судової палати з розгляду кримінальних справ, як не дивно, домінуючу позицію займають саме жінки, їх у складі палати 12, чоловіків відповідно 6.

З огляду на це, варто враховувати механізми поширення гендерних стереотипів, знати наслідки їх дії та привертати до них увагу учасників судового процесу. Важливо робити гендерні стереотипи помітними, наголошувати на них під час розгляду справи, показувати зв'язок конкретної ситуації чи порушеного права з дією / впливом гендерних стереотипів, якщо це призвело до певних юридичних наслідків [11, с. 175].

З іншого боку, дослідження ОБСЄ 2015 р. також підтвердило значну поширеність у професійному середовищі (в тому числі і суддів) різноманітних гендерних стереотипів, на подолання яких варто спрямовувати навчальні та інформаційні заходи. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується своєрідним конфліктом між традиційним розподілом гендерних ролей та патріархальними ціннісними орієнтирами (де сфери діяльності, суспільні та сімейні ролі традиційно позначені як чоловічі та жіночі та, відповідно, як домінуючі та підлеглі), з однієї сторони, та новими, егалітарними викликами (пропагують рівність і взаємозамінність у різних сферах діяльності чоловіків і жінок як рівноцінних особистостей) – з іншої.

Юриспруденція вважається однією з найменш гендерно диференційованою професійною сферою. Частки жінок і чоловіків, бажаючих працювати в цій сфері, є приблизно рівними. Проте, навіть у найбільш «жіночих» професійних сферах частка чоловіків становить не менше чверті. Такі дані підтверджують скоріше наявність усталених гендерних стереотипів про традиційно «жіночі» та «чоловічі» професії.

Існує велика проблема сприйняття та виконання суспільством рішень, що приймалися суддя-ми-жінками, у так званих гендерно чутливих справах. Напевно, переважна більшість практикуючих

адвокатів мали досвід представництва інтересів клієнтів у справах стосовно їх дискримінації. Це звичай досвід у справах про насильство в сім'ї, у справах з прийому на роботу та звільнення, у справах про сексуальні домагання. Звичайно, у більшості випадків потерпілими у таких справах були жінки.

Сприйняття суспільством ефективності судового захисту стосовно гендерно чутливих справ є достатньо сумнівною, особливо, якщо справу розглядала жінка-суддя. Адже, сторона на користь якої не було прийнято рішення, завжди може послатись на те, що жінка-суддя не була і не могла бути об'єктивною і безсторонньою у вирішенні справ, які стосуються іншої жінки.

Подібна ситуація також має місце в сімейних спорах, коли в більшості випадків дитина при розлученні за рішенням суду залишається з матір'ю. Такі рішення часто приймаються і чоловіками-суддями, однак більший резонанс та обурення виникає тоді, коли таке рішення «вийшло з-під пера» жінки-судді.

Гендерно чутливі справи тісно пов'язані з неупередженістю (безсторонністю) при здійсненні правосуддя. Те, що за даними опитування понад 15% суддів визнали, що в кримінальних справах при призначенні покарання і близько 20% суддів, що в цивільних справах при визначенні місця проживання дитини, постановлене рішення у справі залежить від статі судді (іншими словами, що якщо б цю саму справу розглядав суддя іншої статі, то рішення могло б бути іншим) – це дуже високий відсоток. Фактично, це кожне п'яте – шосте рішення. Таке становище не може не викликати занепокоєння і залишатися поза увагою суддівської спільноти.

Висновки. На сьогодні гендерна рівність набуває пріоритетної ваги у діяльності як міжнародних, так і національних інституцій, які докладають значних зусиль з подолання дискримінаційних стереотипів, що створюють перешкоди на шляху забезпечення рівності в суспільстві. Останнім часом з'являється чимало важливих ініціатив із забезпечення комплексного гендерного підходу. Проте попри докладені зусилля міжнародної спільноти, для жінок, як і раніше, існують перепони в багатьох сферах. Жінки слабше представлені на керівних посадах і серед тих, хто приймає політичні та управлінські рішення.

Професія судді, за визначенням, вимагає від особи вміння приймати рішення, що впливають не лише на долі конкретних людей, але й держави та суспільства в цілому, про що, зокрема, свідчить і сфера, до якої віднесені такі індикатори, як відсоток жінок серед суддів різних рівнів — це «влада і прийняття рішень у суспільстві». Отже, представництво жінок у суддівській професії дає змогу говорити про їхню залученість до прийняття важливих рішень [12, с. 43].

Українське законодавство має достатній ресурс для здійснення правосуддя з урахуванням принципу рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Україна ратифікувала основні міжнародно-правові акти у сфері гендерної рівності та прав людини, і вони стали частиною національного законодавства відповідно до Конституції України. Проте проблеми забезпечення гендерної рівності все ще існують і проявляються у дії гендерних стереотипів, наявності гендерно чутливих справ, ставленні населення до суддівської професійної діяльності на ґрунті гендерних упереджень.

Аналіз наведених вище проблем дозволяє розробити низку рекомендацій щодо забезпечення гендерної рівності у судовій сфері. Серед них можна виокремити такі:

- підготовка та ведення бази статистичних даних для розуміння масштабу та природи проблеми гендерної нерівності;
- підготовка та аналіз законодавчих актів, спрямованих на реалізацію рівних прав та можливостей жінок і чоловіків як членів суддівського корпусу;
- впровадження гендерної спрямованості у матеріалах програм підготовки суддів, вивчення питання гендерного рівноправ'я в процесі здійснення правосуддя, як одного з елементів професійної освіти,
- проведення масштабних інформаційних кампаній у ЗМІ, спрямованих на подолання гендерних стереотипів та упереджених думок щодо соціальних ролей чоловіків і жінок [5].

Крім того, доцільно розробити та втілити у життя спеціальні державні програми забезпечення гендерної рівності в судовій системі.

Отже, враховуючи той факт, що судова гілка влади відіграє унікальну роль в демократичному розвитку держави та є гарантом стабільності суспільних відносин, досягнення гендерної рівності саме в цій сфері можна буде вважати успіхом суспільства і держави.

Література

1. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. Центр Разумкова. – К. : Заповіт, 2016. – 244 с.
2. Кісь О. Фемінізм в сучасній Україні: від «алергії» до останньої надії [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://krona.org.ua/feminizm-v-suchasnij-ukraini.html>
3. Крістль Рут Фонгольдт: Гендер чи стать? Гендерний мейнстрімінг та гендерні студії /К. Р. Фонгольдт//Католицький оглядач. – 2015.
4. Максименко Н. В. Гендерна рівність: проблеми становлення та дотримання / Н. В. Максименко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 551–556 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11mnvctd.pdf>
5. Міжнародний центр перспективних досліджень : Гендерна рівність у судовій сфері. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/genderna_r_vn_st_u_sudov_y_sfer_.pdf
6. Моніторинг стану незалежності суддів в Україні / За ред. А. Г. Алексеєва / Центр суддівських студій. – К., 2014. – 88 с.
7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 6 вересня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 32. – ст. 412.
8. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 6 вересня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 32. – ст. 412.
9. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://court.gov.ua/userfiles/strateg_14_20\(1\).doc](https://court.gov.ua/userfiles/strateg_14_20(1).doc)
10. У Вищій раді правосуддя обговорили питання гендерної рівності за участю консультантів структури «ООН Жінки» в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vru.gov.ua>
11. Фулей Т. І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя / Т. І. Фулей. – К.: ВАІТЕ, 2016. – 180 с.
12. Фулей Т. І.: Гендерний склад суддівського корпусу України // Вісник Верховного Суду України. – 2015. – № 4. – С. 41-47.

Новіцький Олександр Ігорович
Березовенко Любов Сергіївна
Лисовська Дар'я Олександрівна

Науковий керівник – **Кісель Віктор Йосипович**
 доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
 кандидат юридичних наук, доцент

*(Одеський державний університет
 внутрішніх справ)*

**РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ:
 ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ**

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що Україна, як у складі СРСР, так і з моменту незалежності характеризується інтенсивними змінами у всіх сферах суспільства. Даний процес не залишив без уваги і судову систему. Хоча кінцева мета всіх трансформацій полягає в побудові якісної системи судочинства, проте на практиці існують певні проблеми, які, на нашу думку, необхідно дослідити, як в історичному аспекті, так і на сучасному етапі розвитку нашої держави. Нестабільність законодавства про судоустрій негативно відбивається на функціонуванні усього державного механізму, оскільки не існує жодного інституту який існував би самостійно і не впливав на решту сфер життєдіяльності держави.

Також, негативною ознакою, яка значною мірою впливає на діяльність судової гілки влади є низький рівень довіри з боку суспільства.

Проведений нами імперичний аналіз дослідження рівня обізнаності стосовно останніх змін до системи судоустрою та рівня довіри до органів судової влади, дає підстави наголосити нам наступне.

Серед 1000 опитаних жителів Одеси, про останні зміни в судовій системі відомо тільки 23,6 % опитаних, а рівень довіри становить всього 8,5%. Дане опитування говорить про те, що люди, законні права та інтереси яких порушені, в суд будуть звертатися в останню чергу. Це насамперед обумовлено тим, що у суспільства низький рівень довіри до судової системи. Наявна ситуація в суспільстві говорить про те, що, хоча всі реформи спрямовані на вдосконалення дієвості суддів, створення відк-

ритої системи і підвищення рівня довіри населення, на практиці не знаходить свого відображення.

Тому, ми вважаємо, що дане дослідження є надзвичайно важливим і потребує детального вивчення з боку, як науковців, так і вдосконалення з боку законодавців.

Метою даного наукового дослідження є висвітлення історичного процесу становлення інституту правосуддя та визначення основних проблем судоустрою.

Для досягнення вказаної мети в процесі дослідження необхідно вирішити наступні **завдання**.

1. Дослідити генезис «інституту правосуддя» з моменту незалежності України.
2. Проаналізувати конституційні засади діяльності судової системи України.
3. Дослідити проблеми реформування судової системи України.
4. Визначити шляхи вдосконалення правосуддя в розрізі останніх змін в судовій системі України.

Об'єктом дослідження виступають правовідносини що виникають у суспільстві під час побудови судової системи.

Предметом дослідження є історичний шлях побудови та сучасний етап розвитку судової системи України.

У дослідженні використовувалися загально-наукові і спеціальні **методи**:

- історично-правовий метод дозволив дослідити еволюційні фактори становлення інституту правосуддя та розвиток сучасного інституту судочинства;
- формально-логічний метод використовувався при тлумаченні норм національного законодавства у сфері трансформації правосуддя;
- порівняльно-правовий – при аналізі норм національного законодавства в процесі реформування судоустрою.

Структура роботи обумовлена предметом, методологією та завданнями викладання матеріалу.

ГЕНЕЗИС СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Після проголошення незалежності Україною, найпершим нормативно-правовим актом, який заклав основоположні норми в сфері судоустрою була Концепція судово-правової реформи в Україні, затверджена Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року¹. Згідно даній концепції основоположною ідеєю в системі судоустрою було – перебудова судової системи, утворення нового законодавства, вдосконалення всіх форм судочинства.

Наступним етапом становлення судової влади в Україні було прийняття Конституції України 1996 року, яка закріплювала основоположні принципи судоустрою, що відбилося в наступних нормах²:

- насамперед, вона розмежувала повноваження судів, а саме Конституційний Суд України виступав, як суд конституційної юрисдикції (ч.1 ст. 147 «Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні»), а решта судів діяли, як суди загальної юрисдикції (ч. 3 ст. 124 «Судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції»);
- також, було закріплено принципи у побудові системи судоустрою, а саме принципи територіальності і спеціалізації (ч. 1 ст. 124 «Система судів загальної юрисдикції в Україні базується за принципами територіальності і спеціалізації»);
- Конституція України закріпила наступну систему судоустрою (ч. 2,3,4 ст. 125):
 1. Верховний Суд України як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції;
 2. Вищі спеціалізовані суди;
 3. Апеляційні суди та місцеві суди.

Тобто, в Україні було введено нові інститути в системі судоустрою: апеляційні та спеціалізовані суди. Також було заборонено створення надзвичайних та особливих судів.

Після прийняття Конституції України 1996 року, Концепція судово-правової реформи, зробивши свій внесок в розвиток і становлення судової влади в Україні, фактично втратила свою значу-

¹Про Концепція судово-правової реформи в Україні [Електронний ресурс] Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>. – Назва з екрана.

²Конституція України [Електронний ресурс] : закон України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР – Перша редакція: Електрон.дан. (1 файл). – Режим доступу :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628>. – Назва з екрану.

щість. Отже, розпочався новий етап становлення системи судоустрою, як самостійної гілки влади.³

Наступним нормативно-правовим актом, який знаменував початок нового етапу становлення системи судоустрою став Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України»» від 21 червня 2001 року № 2531-III.⁴

Дані зміни знайшли своє відображення в правовій історії України як «Мала судова реформа» і пов'язані насамперед з утворенням єдиної системи судів загальної юрисдикції та запровадженням нової процедури оскарження судових рішень, санкціонування судом арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи.

Підводячи підсумки реформування судової гілки влади України на основі Конституції України і Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21 червня 2001 року, українські вчені зазначають, що «Саме в Конституції України 1996 р. було закладено основи побудови судової системи України, визначено її побудову за принципами територіальності та спеціалізації. Свій розвиток дане конституційне положення відбилося у проведенні так званої «Малої судової реформи» в 2001 р., у процесі якої Україна, наслідуючи європейські принципи правосуддя, відмовилася від судового нагляду й запропонувала суспільству процедури апеляційного та касаційного перегляду судових рішень».⁵

Наступний крок – прийняття Закону України «Про судоустрій України» від 07 лютого 2002 року № 3018-III, який значно змінив ситуацію у сфері здійснення правосуддя.⁶

Зокрема, змінено систему судів загальної юрисдикції складають: місцеві суди; апеляційні суди, Апеляційний суд України; Касаційний суд України; Вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України. Відповідно до Конституції України в системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані суди окремих юрисдикцій. Військові суди належать до загальних судів і здійснюють правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону. Спеціалізованими судами визначаються господарські, адміністративні та інші суди, визначені як спеціалізовані суди.

Касаційна інстанція умовно була поділена на дві групи:

1-ша група стосувалась справ розглянутих у загальних судах і касаційною інстанцією виступав Касаційний суд України;

2-га група стосувалась справ, розглянутих у спеціалізованих судах, де касаційну інстанцію представляли відповідні Вищі спеціалізовані суди.

На рівні з Касаційним судом України та Вищими спеціалізованими судами функція касації була збережена за Верховним Судом України, як найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції. Він розглядав справи у касаційному порядку скарги на рішення загальних судів у справах, віднесених до його підсудності, також здійснював перегляд в порядку повторної касації усі інші справи, розглянуті судами загальної юрисдикції в касаційному порядку.

Не менш важливим етапом в становленні системи правосуддя є прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» 23 лютого 2006 року.⁷

Основна мета даного Закону було створенням передумов для зменшення числа заяв до Європейського суду з прав людини проти України шляхом врегулювання відносин в суспільстві стосовно виконання рішень Європейського суду з прав людини у справах проти України і також впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів.

Наступним, не менш важливим етапом в процесі трансформації судової системи є прийняття

³Короєд С.О. Концепція реформування судової системи в Україні / С.О. Короєд, І. О. Кресіна, С. В. Прилуцький // Судова апеляція. – 2015. - № 3 (40). – С. 6-34.

⁴Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України»: [Електронний ресурс]: закон України від 21 червня 2001 року № 2531-III. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2531-14>. – Назва з екрану.

⁵Короєд С. О. Концепція реформування судової влади України / С. О. Короєд, І. О. Кресіна, С. В. Прилуцький // Судова апеляція. Науково-практичний журнал. – 2015. – № 3. – С. 7-16.

⁶Про судоустрій України : [Електронний ресурс]: закон України від 07 лютого 2002 року № 3018-III–Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>. – Назва з екрану.

⁷Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : [Електронний ресурс]: закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> - Назва з екрану.

Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 року № 2453-VI.⁸

Одним із найголовніших нововведень було запровадження на рівні із основоположними принципами побудови судової системи України територіальності і спеціалізації – принципу інстанційності. Саме введення принципу інстанційності завершило створення вертикалі системи судів загальної юрисдикції.

Система судів загальної юрисдикції мала наступний вигляд:

- місцеві суди;
- апеляційні суди;
- вищі спеціалізовані суди;
- Верховний Суд України.

Положення цього закону щодо місцевих загальних судів, місцевих господарських судів, місцевих адміністративних судів, а також апеляційних судів в основному відтворюють відповідні положення Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 року № 3018-III. Принципово важливими новаціями закону стали запровадження інституту Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, як суду касаційної інстанції.

Тобто, Верховний Суд України був позбавлений касаційної інстанції, в його повноваження входило тільки: перегляд справ з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах.

Після впровадження вказаного Закону система судоустрою стала дещо обтяженою та громіздкою. Так, чотирьох ланкова система інстанційності судів позбавила Верховний Суд реальних повноважень. На думку Р. Л. Сопільник, Верховний Суд України втратив визначену Конституцією ознаку «найвищого судового органу», що може призвести до втрати організаційної і процесуальної єдності судової системи. Запропонована форма децентралізації має наслідком «політичну приватизацію» тієї чи іншої спеціалізованої юрисдикції судової системи і як наслідок – порушення принципу її незалежності.⁹

Наступним кроком судової реформи стало прийняття 12 лютого 2015 року Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд».¹⁰

Основною метою Закону було підвищення національних стандартів судоустрою і судочинства за рахунок підвищення вимог до особи, яка виявила бажання стати суддею та посилення відповідальності суддів за ухвалені ними судові рішення. Цим же законом була прийнята оновлена редакція Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка передбачала запровадження конкурсного добору суддів на всі посади, забезпечення прямого оскарження рішень вищих судів до Верховного Суду України, розширення підстав такого оскарження, впровадження нового інституту «суддівське досє».

Однак, подальше вдосконалення системи судоустрою було неможливе без внесення змін до Основного Закону. Так, у зв'язку з цим, 2 червня 2016 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)»¹¹ та новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів»¹².

Новели судової реформи спрямовані на деполітизацію та забезпечення незалежності судової влади, створення чесного, прозорого, доступного і справедливого для всіх громадян суду. Дані закони дозволяють проведення фундаментальної судової реформи в Україні, яка буде заснована, як на власному досвіді, так і європейських стандартах правосуддя.

Основні напрямки у реформуванні судової влади сьогодні це:

По-перше, повернення до трьох-ланкової системи.

Систему судоустрою складають:

- місцеві суди;
- апеляційні суди;

⁸Про судоустрій і статус суддів : [Електронний ресурс]: закон України від 07 липня 2010 року № 2453-VI– Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>. – Назва з екрану.

⁹ Сопільник Р. Л. Концепція вдосконалення судоустрою України / Р.Л. Сопільник // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2011. – Вип. 6. – С. 101–105

¹⁰Про забезпечення права на справедливий суд. Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-19>

¹¹Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19/paran2#n2>.

¹²Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс]: закон України від 02. 06. 2016 р. із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 15. 12. 2017 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана

- Верховний Суд.

Для розгляду окремих категорій справ згідно із Законом в системі судоустрою діють Вищі спеціалізовані суди, до них відносять: Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд.

Такі спеціалізовані суди не характерні для європейських держав, понад те, їх запровадження в Україні є чи не винятковим для Європи явищем. Українські правознавці неоднозначно сприймають запровадження цих судів, деякі з них вважають їх непотрібними і запровадженими не без впливу зарубіжних держав та міжнародних правових і фінансових інституцій, для яких Україна – тотальна корумпована держава та ще й така, що всупереч міжнародному праву «запозичує» зарубіжне програмно-інформаційне забезпечення, кінофільми та інші види інтелектуальної власності.¹³

По-друге, однією із найважливіших новацій Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02 червня 2016 року № 1402- VIII є повернення Верховному Суду функції касаційної інстанції.

Для реалізації цієї функції збільшується чисельний склад Верховного Суду (він має становити не більше двохсот суддів), у його складі діють: Велика Палата Верховного Суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд. У кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів. У Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо:

- 1) податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- 2) захисту соціальних прав;
- 3) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.

У Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо:

- 1) банкрутство;
- 2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством;
- 3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів (ч. 1, 2, 4, 5, 6 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

По-третє, вносяться зміни в рівень суддівської недоторканості, а саме він звужується. Значаються випадки коли не потрібна згода Вищої ради правосуддя, а саме коли суддю затримали під час або одразу після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Це неодмінно позитивно відіб'ється на рівні довіри суспільства, оскільки суддів не будуть сприймати як осіб яким «все сходить з рук».

По-четверте, посилюється антикорупційні заходи, а саме судді зобов'язані подавати три види декларацій:

1. декларація про доходи та майно;
2. декларація родинних зв'язків судді;
3. декларація доброчесності.

Таким чином, ми вважаємо, що реформування правосуддя на останньому етапі зробило крок вперед, відмова від стандартів які сформувалися ще за часів Радянського Союзу і вищезазначені зміни говорять про те, що ми на правильному шляху, але, все ж таки, існують певні проблеми про які не можна ігнорувати і які надзвичайно важливо обговорювати з метою подальшого їх усунення і як результат досягнення кінцевої мети - побудова якісної системи судочинства.

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Найголовнішими проблемами, які зараз наявні в процесі трансформації правосуддя, на наш погляд є:

- проблема судової спеціалізації в розрізі створення Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду;
 - проблема перегляду судових рішень.
- Стосовно першої проблеми необхідно зазначити, що відповідно до ст. 18 Закону України

¹³Колух В.В. Трансформація судової системи України на основі Конституції України 1996 року з наступними змінами / В.В. Колух: Правова держава (№25). - Науковий журнал. – 2017. – с. 30.

«Про судоустрій і статус суддів»¹⁴, суди на теренах нашої держави спеціалізують на розгляді цивільних, кримінальних, адміністративних справ та справ про адміністративні правопорушення. Проте, нашим законодавцем передбачається, що в системі судоустрою також будуть діяти вищі спеціалізовані суди до яких відносять: Вищий спеціалізований суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд.

Щодо Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності.

29 вересня 2017 р. Президент України П. Порошенко підписав указ № 299/2017 «Про створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності».¹⁵ Зокрема, глава держави доручив Кабінету Міністрів забезпечити фінансування заходів, пов'язаних із створенням цієї установи, яка територіально буде розташована в Києві. Указ починає діяти з дня його опублікування – тобто з 29 вересня 2017 р.

Донедавна в світі функціонувало приблизно 90 таких спеціалізованих судів. Така тенденція пов'язана, в першу чергу, із розвитком суспільних відносин в цій сфері, а також входженням країн, у яких наявні такі суди, до Світової організації торгівлі. І хоча вступ до СОТ (світова організація торгівлі) та приєднання до TRIPS (угода, яка встановлює мінімальні стандарти для захисту основних об'єктів інтелектуальної власності) не зобов'язують країни створювати відповідні спеціалізовані суди, багато держав за своєю власною ініціативою приймають такі рішення.

Основні проблеми, пов'язані з судом:

Проблема назви

Назви судів з питань інтелектуальної власності в різних країнах світу відрізняються. Наприклад, в Німеччині цей суд має назву Федеральний патентний суд.

В Україні, на наш погляд, привертає увагу не властива суду першої інстанції назва спеціалізованого суду інтелектуальної власності. Так, законодавець передбачає створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності за відсутності судів нижчих інстанцій з розгляду цієї ж категорії справ.

Проблема юрисдикції

Однак назва не є єдиним аспектом, який відрізняє спеціалізовані суди у цій сфері. Перш за все, йдеться про вид судочинства, за правилами якого здійснюється правосуддя з питань інтелектуальної власності. Так, наприклад, суди з питань інтелектуальної власності у Австрії, Великобританії, Ірландії, Швейцарії діють в рамках цивільного процесу. В Швеції – в рамках адміністративного.

В Україні законодавець вирішив врегулювати діяльність Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності через призму господарського процесу, що є, на наш погляд, дискусійним питанням. Вважаємо, що такий суд повинен діяти за правилами цивільного процесу, хоча би у зв'язку з тим, що інститут інтелектуальної власності є класичним інститутом цивільного права, врегульованим Книгою 4 Цивільного кодексу України

Проблема територіальної доступності:

Однією з важливих проблем, що виникне з функціонуванням вищого спеціалізованого суду, буде його територіальна віддаленість для більшості пересічних громадян, оскільки з початком функціонування Вищого суду з питань інтелектуальної власності розгляд усіх цих спорів зосереджуватиметься у вказаному Суді з місцезнаходженням у м. Києві.

Щодо Вищого антикорупційного суду.

Необхідно зазначити, що вирішення питання притягнення особи до відповідальності за корупційні злочини є надзвичайно важливим в нашій державі, але це можливо робити і в рамках існуючої системи судових органів. Створення нової, окремої процедури для розгляду справ в даних судах в контексті розроблення нових процесуальних кодексів нашим законодавцем не передбачається, отже успішне вирішення цих категорій справ можливе і в рамках загальних судів з урахуванням певних особливостей, які передбачені діючим процесуальним законодавством. Діяльність такого суду, певним чином, не вписується в чинну систему принципів підсудності та територіальності.¹⁶

¹⁴Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс]: закон України від 02. 06. 2016 р. із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 15. 12. 2017 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана

¹⁵Про утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 29 вересня 2017 р. № 299/2017– Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/299/2017> - Назва з екрану.

¹⁶Судова влада в Україні: сучасна доктрина, механізми та перспективи реалізації[Електронний ресурс]: Стенограма наукової доповіді на засіданні президії НАН України від 21 грудня 2016 р. . – Електрон. дан. (1 файл). – Ре-

Щодо проблем, пов'язаних з переглядом судових рішень, вважаємо не виправданим збільшення строку на подання апеляційної скарги до тридцяти днів. На наш погляд, таке збільшення строку позбавляє особу, яка виграла справу, в як найкоротший термін користуватися правами, які визнав за нею суд першої інстанції. Вважаємо оптимальним строком на апеляційне оскарження 15 днів з моменту проголошення рішення судом першої інстанції.

Нова редакція ЦПК України передбачила таку категорію справ як малозначні. Дана категорія є досить неоднозначною, так як передбачає обмеження права на оскарження судового рішення. Дане положення вважаємо таким, що суперечить принципам правосуддя, пов'язаними з правом учасників на оскарження рішення суду.

Головною проблемою процедури перегляду рішень Верховним Судом, на наш погляд, є відсутність вільної змоги осіб особисто бути присутнім на судовому засіданні, а також надання інформації суду безпосередньо. Така процедура обмежує права учасників судового провадження, та суперечить нормам міжнародного та національного законодавства.

Ще одною, не менш значущою проблемою слід вважати – проблему судового захисту прав громадянина. Захист прав громадян судовими засобами забезпечується на основі конституційно визначених принципів судочинства, зафіксованих у ст. 129 Конституції України.

Перелік принципів правосуддя доповнено принципом «розумні строки розгляду справи судом». Це, безумовно, великий крок вперед, метою впровадження якого являється боротьба зі затягуванням судового розгляду і зловживання процесуальними правами. Проте, слід розуміти, що даний принцип носить доволі суб'єктивний характер, так як строк може варіюватися залежно від специфіки.

Але парадоксальною є ситуація, яка певним чином обмежила права особи на захист прав та законних інтересів особи та громадянина, що пов'язано із звуженням функцій прокуратури. Згідно з новою редакцією Основного Закону, коло функцій прокуратури зменшилось з 5 до 3. Прокуратуру повністю позбавили функції нагляду за додержанням прав і свобод людини та громадянина і частково — функції представництва інтересів громадянина і держави в суді за рахунок інтересів громадянина (ст. 131-1 Конституції України).

Отже, громадяни втратили важливий судово-прокурорський засіб захисту їхніх прав. Це певним чином суперечить конституційному принципу про те, що людина в нашій країні є «найвищою соціальною цінністю».

ВИСНОВКИ. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком кожної держави, що закріплено на найвищому рівні. Належне виконання державою такого обов'язку неможливе без функціонування цілісної, сильної та незалежної судової влади, адже саме ця влада виконує одні з найважливіших завдань стосовно двох інших гілок влади — законодавчої та виконавчої, відіграючи в механізмі стримувань і противаг надважливу роль арбітра будь-якого правового конфлікту, в тому числі конфлікту громадянина з державою.

Діяльність України в процесі реформування судової гілки влади увінчалась як певними перемогами, так і певними недоліками. Проблеми, які існують сьогодні в суспільстві повинен вирішити новий етап реформування судової системи, покликаний наблизити України до основної мети всіх трансформацій – якісна судова система.

Суспільство по-різному відноситься до запозичення правових норм, які успішно функціонують в інших країнах, але це наша реальність. Бажання наших законодавців щодо вдосконалення правосуддя похвальне, але слідувати виключно до європейських стандартів також помилкове, необхідно також звертати увагу на ситуацію, яка існує в суспільстві, на історичний процес становлення даного інституту і на основі європейських стандартів будувати свою, незалежну, демократичну і правову державу.

Обговорення питань судово-правової реформи підводить до одного найголовнішого питання – чи відбулися зміни в системі судоустрою в сторону більш кращого захисту прав та свобод людини? На нашу думку, зміни відбулися в позитивну сторону, система стала не такою громіздкою і більш зрозумілою для населення, що звичайно позитивно відіб'ється на всіх сферах життя суспільства.

За результатами дослідження пропонуються наступні рекомендації та пропозиції.

1. Прийняти закони, які б регламентували діяльність Вищого спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності та Вищого антикорупційного суду
2. Здійснювати подальшу адаптацію національного законодавства з міжнародними правовими актами, які регулюють порядок здійснення правосуддя.

3. Зменшити строк на подання апеляційної скарги.

Оптимальним строком на апеляційне оскарження, на нашу думку, являється 15 денний строк, з моменту проголошення рішення судом першої інстанції.

Література

4. Про Концепція судово-правової реформи в Україні [Електронний ресурс] Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>. – Назва з екрана.
5. Конституція України [Електронний ресурс] : закон України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР – Перша редакція: Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628>. – Назва з екрану.
6. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» : [Електронний ресурс]: закон України від 21 червня 2001 року № 2531-ІІІ. . – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2531-14>. – Назва з екрану.
7. Про судоустрій України : [Електронний ресурс]: закон України від 07 лютого 2002 року № 3018-ІІІ–Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3018-14>. – Назва з екрану.
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : [Електронний ресурс]: закон України від 23.02.2006 р. № 3477-ІV – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> - Назва з екрану.
9. ¹ Про судоустрій і статус суддів : [Електронний ресурс]: закон України від 07 липня 2010 року № 2453-VI – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>. – Назва з екрану.
10. Про забезпечення права на справедливий суд. Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-19>
11. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII [Електрон-ний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19/paran2#n2>.
12. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс]: закон України від 02. 06. 2016 р. із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 15. 12. 2017 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана
13. Про судоустрій і статус суддів [Електронний ресурс]: закон України від 02. 06. 2016 р. із змін., внес. згідно із Законами України : за станом на 15. 12. 2017 р. – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. – Назва з екрана.
14. Про утворення Вишого суду з питань інтелектуальної власності [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 29 вересня 2017 р. № 299/2017– Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/299/2017> - Назва з екрану.
15. Судова влада в Україні: сучасна доктрина, механізми та перспективи реалізації[Електронний ресурс]: Стенограма наукової доповіді на засіданні президії НАН України від 21 грудня 2016 р. . – Електрон. дан. (1 файл). – Режим доступу : ftp://ftp.nas.gov.ua/akademperiodyka/Downloads/Visnyk_NANU/downloads/2017/PDF%20Visn_2-2017/Visn_2-2017+8_Shemshuchenko.pdf. – Назва з екрану.
16. Короєд С.О. Концепція реформування судової системи в Україні / С.О. Короєд, І. О. Кресіна, С. В. Прилуцький // Судова апеляція. – 2015. - № 3 (40). – С. 6-34.
17. Сопільник Р. Л. Концепція вдосконалення судоустрою України / Р.Л. Сопільник // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2011. – Вип. 6. – С. 101–105
18. Колюх В.В. Трансформація судової системи України на основі Конституції України 1996 року з наступними змінами / В.В. Колюх: Правова держава (№25). - Науковий журнал. – 2017. – с. 30.

Федотова Тетяна Іванівна
Ситниченко Марія Олександрівна

Науковий керівник – Гавловська Аліна Олександрівна
доцент кафедри галузевого права,
кандидат юридичних наук

(Херсонський державний університет)

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ТЕОРЕТИЧНО-ПРИКЛАДНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

*«Війна — це шлях омани.
Тому, якщо ти можеш що-небудь, показуй противнику,
що не можеш; якщо ти користуєшся чим-небудь,
покажуй йому, нібито ти цим не користуєшся;
хоч ти й близько від нього, показуй, нібито ти далеко;
хоч ти й далеко від нього, показуй, що ти близько».*
Сунь-дзи «Про військове мистецтво» (VI—V вік до н. е.) [1, с.186]

Актуальність теми. У сучасному суспільстві масовість інформації та її надважлива роль у структурі цивілізації визначили можливість використання інформаційних і комунікаційних технологій і у військовій справі. Тому традиційні види зброї доповнюються інтелектуальною складовою, включаючи інформаційно-технічні засоби та кіберзброю. Виходячи з зазначеного питання забезпечення інформаційної безпеки передбачає забезпечення якісного всебічного інформування громадян та вільного доступу до різних джерел інформації, а також контроль за непоширенням дезінформації, сприяння цілісності суспільства, збереження інформаційного суверенітету, протидія негативним інформаційно-психологічним пропагандистським впливам та захист національного інформаційного простору від маніпуляцій, інформаційних війн та операцій. Рішення комплексної проблеми інформаційної безпеки, в т.ч. і при інформаційній війні, дасть змогу як захистити інтереси суспільства і держави, так і гарантувати права громадян на отримання всебічної, об'єктивної та якісної інформації. Адже, основною спрямованістю такої війни є поширення пропаганди або дезінформації аби деморалізувати військо та населення ворога. Інформаційна безпека є інтегрованою складовою національної безпеки і її розглядають як пріоритетну функцію держави.

Стан дослідження. Незважаючи на актуальність досліджень у сфері інформаційної безпеки в Україні, вважаємо, що на сьогодні недостатньо розкрито окремі теоретичні та практичні питання. Аналіз результатів, отриманих у наукових роботах, кандидатських і докторських дисертаціях, монографіях, присвячених дослідженню різних аспектів інформаційної безпеки, дає змогу виділити такі галузі знань, у яких здійснювалися зазначені дослідження: юридичні, історичні, економічні, політичні науки, державне управління (*Додаток А. Дослідження проблематики інформаційної війни та інформаційної безпеки в розрізі галузей знань та спеціальностей*).

Здійснений нами аналіз наукових праць у сфері інформаційної війни в цілому та інформаційної безпеки зокрема свідчить про те, що наукове дослідження правового механізму забезпечення інформаційної безпеки майже не здійснювалося. А тому перебуває в стані перманентного наукового розвитку, оскільки структура такого механізму підлягає постійним змінам, відкрита до інтегрування нових досягнень, розробок, передбачає можливість запозичення інструментів інших галузей науки тощо.

Метою роботи є теоретично-прикладне дослідження проблеми гарантування інформаційної безпеки України, захисту національного інформаційного простору з огляду на реальні й потенційні загрози та деструктивні пропагандистсько-маніпулятивні впливи інформаційної війни.

Виклад основного матеріалу

Історія розвитку та поява інформаційних війн у світі. Використання методів інформаційної війни не є новелою для сучасного світу, адже окремі прийоми та засоби ведення інформаційної війни були відомі ще в Стародавньому світі.

Зокрема, у *Стародавньому Китаї* застосовували т.з. стратагеми, які виражалися у певному лаконічному висловлюванні («На сході шуміти, на заході наступати», «Прикрасити сухі дерева штуч-

ними квітами») та були схемою опосередкованого способу впливу, неявного маніпулювання чужою поведінкою, введення противника в оману і тим самим досягти успіху з мінімальними втратами. Зокрема, четверта стратигема наголошує на тому, що «сили, що зв'язують ворога, беруть початок не в прямому протиборстві». Саме це положення можна вважати передумовою для всіх можливих спеціальних операцій, зокрема, інформаційних операцій.

З історії відомо, що Олександр Македонський під час походу на Індію (у 326 р. до н. е.) майже вичерпав морально-бойові можливості своїх військ. Тоді він наказав виготовити зразки зброї (списи, мечі, стріли, луки) та амуніції, які суттєво перевищували нормальні розміри, та розкидати їх на місці табору на березі Інду — нібито все це було забуто випадково. Коли зброя та одяг були зібрані й передані царю індусів він відмовився від переслідування, вважаючи, що в Олександра всі воїни — велетні. Таким чином, у стародавньому світі чітко проглядаються основні елементи й напрями інформаційно-психологічного впливу як способу ослаблення морального духу противника, підбурювання своїх військ, формування сприятливої суспільної думки як у своїй країні, так і на захопленій чи належній противникові території.

Деякі вчені вважають, що відправною точкою розвитку інформаційних воєн є часи владарювання татаро-монголів, військовим вилазкам яких передували чутки про страшні муки для непокірних.

Неабияку увагу до інформаційних дій, виявляв Нікола Макіавеллі. Багато сторінок його робіт, особливо «Володаря», присвячені проблемам психологічного впливу на підданих і противників. Н. Макіавеллі ретельно розглядає питання доцільності акцій залякування та демонстрації правителем різних чеснот, вважаючи цей бік політичної діяльності одним із найважливіших для володарів.

Особливого значення інформаційні війни набули у ХХ столітті, коли газети, радіо, а потім і телебачення стали потужними засобами масової інформації та пропаганди. Уже у 20-х роках США спрямовували радіопередачі на регіони своїх «традиційних інтересів» — країни Латинської Америки, а Великобританія — на свої колонії. Німеччина, яка домагалася перегляду умов Версальського миру — на німців Померанії і Верхньої Сілезії у Польщі, судетів — у Чехії. Тоді ж, у 1930-х роках, інформаційні війни перестають бути додатком до збройних і перетворюються у самостійне явище. Яскравим прикладом є німецько-австрійська радіовійна 1933-1934 рр. з приводу приєднання Австрії до Рейху [2, с.44-76].

Враховуючи обмежений об'єм нашої роботи, питання історичного розвитку методів та засобів інформаційної війни більш детально розглянуто нами у *Додатку Б. Аналіз використання методів інформаційної війни окремими країнами та їх вплив на ворога.*

На сучасному етапі розвитку країн світу у більшості індустріально розвинених країнах проводяться дослідження і розробки нової інформаційної зброї, що дозволяє здійснювати безпосередній контроль над інформаційними ресурсами потенційного противника, а в необхідних випадках — прямо впливати на них. За даними аналітичних центрів США, розробки такої зброї ведуться у 120 країнах світу (для порівняння — розробки в галузі ядерної зброї проводяться не більш, як у 20 країнах).

Поняття, мета та ознаки інформаційної війни

Уперше термін «інформаційна війна» було використано в 80-90-х роках ХХ століття. Зауважимо, що в науковій літературі досі не узгоджені дефініції поняття «інформаційна війна» тому існують різноманітні підходи до його розуміння.

Зокрема, ми погоджуємося з позицією дослідника В. Цимбала, який виділяє «широке» та «вузьке» розуміння поняття «інформаційна війна». В найбільш широкому сенсі, інформаційну війну слід визначати як один із способів протистояння між державами у мирний час, де об'єктами впливу є військовослужбовці та цивільне населення і суспільство, в цілому: державні структури, органи управління, наука, культура тощо. У вузькому розумінні — це спосіб досягнення переваги над противником у процесі отримання та використання інформації для напрацювання ефективних рішень і тим самим отримання переваги над опонентом [3, с. 35].

У своїх працях П. Шпиґа та Р. Рудник [4, с. 328] визначають наступні підходи до визначення поняття «інформаційної війни»:

- перший підхід трактує поняття «інформаційна війна» як сукупність політико-правових, соціально-економічних, психологічних дій, що передбачають захоплення інформаційного простору, витіснення ворога з інформаційної сфери, знищення його комунікацій, позбавлення засобів передачі повідомлень, а також інші подібні цілі;

- за другим підходом до розуміння поняття «інформаційна війна» — це найгостріша форма протистояння в інформаційному просторі, де першочергового значення набувають такі якості взаємодії, як безкомпромісність, висока інтенсивність суперечки та короткотривалість гострого суперни-

цтва;

- за третім підходом «інформаційна війна» інтерпретується як форма забезпечення та ведення військово-силових дій за допомогою найсучасніших електронних засобів (цифрових випромінювачів, супутникових передавачів та інших аналогічних засобів, які застосовуються для виконання військових завдань);

- четвертий підхід ототожнює інформаційну війну з кібернетичною війною (протистояння між технічними системами).

Узагальнюючи різноманітні підходи до розуміння поняття «інформаційної війни» ми можемо зробити висновок, що інформаційна війна – це комунікативна технологія впливу на інформацію та інформаційні системи противника з метою досягнення інформаційної переваги в інтересах стратегії (військової, національної), при одночасному захисті власної інформації і своїх інформаційних систем.

При дослідженні визначення «інформаційна війна» вважаємо за необхідне розмежовувати дане поняття з суміжними поняттями такими, як «війна» та «гібридна війна».

Війна – надзвичайний стан, до якого спонукають націю, державу чи світову спільноту міждержавні суперечності, що нагромадились на попередніх етапах суспільного розвитку. Крайнє загострення цих суперечностей, що не могли бути розв'язані іншими методами (політичними, дипломатичними, економічними) призводить до застосування зброї [5].

Франк Хоффман, консультант міністерства оборони США, стверджує, що кожна епоха має свої специфічні форми війни. Класичні форми ведення війни поєднуються з організованою злочинністю, тероризмом і іррегулярними конфліктами. З огляду на це Ф. Гоффман для правильної характеристики нових методів ведення військових дій запропонував використовувати термін «гібридна війна» [6, с. 34-39]. Перебіг українсько-російського конфлікту дає підстави вважати, що гібридна війна – це комбінація традиційних та нетрадиційних методів ведення війни, які включають використання сил спеціального призначення, нерегулярних збройних формувань, підтримку внутрішніх заворушень та сепаратистських рухів, інформаційну війну та пропаганду, дипломатичні заходи, кібератаки, економічний тиск.

Отже, поняття «інформаційна війна» частково перетинається з поняттям «гібридна війна» та разом з останнім є складовим поняття «війна».

Мета інформаційної війни — послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні, створити пасивного стану суспільної свідомості, при якому зберігається можливість залежності від інформаційного впливу противника.

Аналізуючи мету інформаційної війни ми можемо визначити наступні її основні цілі: контроль за інформаційним простором; використання контролю за інформацією для ведення інформаційних атак на ворога; підвищення загальної ефективності збройних сил за допомогою повсюдного використання військових інформаційних функцій.

Для досягнення зазначених цілей інформаційної війни необхідно визначити сфери впливу інформаційної війни та їх пряме значення (*Додаток В. Сфери впливу інформаційної війни та їх пряме значення*).

Засоби інформаційної війни та особливості їх застосування

У розвинутих країнах концепція інформаційної війни є складовою військової доктрини, що обумовлює спеціальну підготовку особового складу і окремих підрозділів для проведення інформаційних операцій. Практика міжнародних, регіональних та етнічних конфліктів виявила унікальність застосування інформаційної зброї для впливу на міжнародне співтовариство та для боротьби за геополітичні інтереси.

Засоби інформаційної війни — це програмне забезпечення, апаратні засоби комп'ютерних вірусів, логічних бомб тощо. Ці активи і методи інформаційної війни поєднують відносно низьку собівартість виробництва та високу ефективність як під час війни, так і в мирний час. Це у свою чергу розширює діапазон можливих суб'єктів впливу у такій війні, які включають як окремі країни, так і їх спецслужби, терористичні організації, злочинні кола, фірми і навіть особи, що діють без «злого наміру».

Особливе місце в інформаційній війні посідає «інформаційна зброя». Інформаційна зброя – це засоби знищення, перекручення або розкрадання інформаційних масивів, добування з них необхідної інформації після подолання систем захисту, обмеження або заборони доступу до них законних користувачів, дезорганізації роботи технічних засобів, виведення з ладу телекомунікаційних мереж, комп'ютерних систем, всього високотехнологічного забезпечення життя суспільства і функціонування держави [7].

До «інформаційної зброї» відносять:

1) засоби інформаційно-технічного характеру, які знищують, перекручують або викрадають інформацію, не зважаючи на систему захисту, обмеження доступу до цієї інформації законних користувачів;

2) це безперечно інформаційно-психологічні засоби, які дезорганізують інформаційні системи шляхом дезінформації, формування помилкових логічних інформаційних концепцій, інтерпретацій та ін., впливаючи таким чином на суспільну думку, на життя суспільства, держави або групи держав в цілому.

Напрями і приклади використання інформаційної зброї: порушення, пошкодження або модифікація інформаційних ресурсів і знань людей про самих себе та про середовище яке їх оточує; здійснення впливу на суспільну думку та позицію політичної еліти; завдання шкоди протилежній стороні дипломатичними засобами; пропагандистські, психологічні та підривні акції у сфері культури й політики; дезінформація; чутки, які створені навмисно; упровадження у ЗМІ своїх прибічників для проведення підривних акцій; проникнення в комп'ютерні мережі та системи управління базами даних, зараження комп'ютерних систем вірусами, навмисне введення різного роду помилок у програмне забезпечення об'єкта; інформаційна підтримка дисидентських та опозиційних рухів.

Більшість військових фахівців вважають, що інформаційна зброя дозволяє вигравати війни, не вдаючись до «гарячої» війни. Інформаційна зброя співставляється зі зброєю масового знищення, хоч вона не вимагає спеціальних засобів виробництва або складної інфраструктури для використання.

Унікальність інформаційної зброї полягає в тому, що будь-яка країна, у той час як розбудовує свою інформаційну інфраструктуру, створює матеріальну основу для військового використання інформаційних технологій проти неї. Чим вищий науково-технічний потенціал країни, тим більша кількість цілей для інформаційної атаки — телекомунікації, космічні апарати, командування, управління, зв'язок, комп'ютери, системи управління нафто- і газопроводами тощо.

Окрім, «інформаційної зброї» на сучасному етапі розвитку інформаційного простору з'явилися *нові інструменти інформаційного впливу*:

1) «блоги» як ефективний інструмент у протидії в інформаційній війні;

2) «боти» як засіб автоматичного поширення певної інформації від імені «живих» користувачів;

3) «тролі» спеціально найняті особи, які виконують функцію дискредитації інформації; «тролінг» став ефективним інструментом для впливу на громадську думку, поширення чуток та провокування соціальних конфліктів [8, с. 285–294];

4) «хештеги» один із нових засобів поширення інформації;

5) меми – сплановане розповсюдження певного (найчастіше комічного) формату інформації інтернетом. Таке поняття як мем може мати патріотичне спрямування, як «кіборги», «укропи», чи принизливе для ворога, як «ватники», «сепари».

Для захисту від впливу таких технологій окремі країни почали створювати відповідні спецпідрозділи для маркування «фейкових» новин та їх витіснення з інформаційного простору.

Як стверджує К.С. Серажим, дискурс як відображення процесу орієнтування людини в системі своїх цінностей, на основі системи мовленнєвих еталонів, здійснює ціннісне розчленування реальності: виявляє категорії «своє – чуже», формує те, що можна назвати «образом ворога» [9, с. 202]. Формування образу ворога є ефективним при застосуванні: відеоряду; фейкових повідомлень; свідчень так званих «очевидців»; ефекту «присутності». Також, слід зауважити, що поширення дезінформації в соціальних мережах відбувається завдяки особливостям психології людини — користувачі завжди звертають увагу та найчастіше поширюють сенсації та яскраві заяви, не зважаючи при цьому на їхню достовірність.

Враховуючи події, які відбуваються на півдні та сході України (незаконна анексія АРК та воєнна агресія на території тимчасово окупованих частин Луганської та Донецьких областей) вважаємо за необхідно більш детально проаналізувати особливості українсько-російської інформаційної війни в якій на разі «йде глобальна боротьба ідей – боротьба смислів, боротьба «руського мира» та нової післямайданівської України».

Основні ознаки українсько-російської інформаційної війни, як в т.ч. і складової частини гібридної війни: зростання ролі невоєнних способів у досягненні політичних та стратегічних цілей; стирання меж різниці між станом війни та миру; пошук союзників із числа місцевого населення (прихильні до сепаратистських ідей, матеріальні інтереси) та внутрішньої опозиції; неоголошення про стан війни; приховування наявності своїх військ на окупованій території; формування напруги в суспільстві, панічних настроїв, внутрішніх конфліктів, поширення хаосу в структурі інформаційного простору, дестабілізація ситуації в країні; деструктивний вплив на самосвідомість громади; насадження

пропагандистського дискурсу в контент соціальних медіа.

Ведення такого типу війни потребує інтенсивного захисту власного інформаційного простору. Тому Російська Федерація витрачає дуже багато зусиль на інформаційну «обробку», перш за все, власного населення. Підрахунки свідчать, що РФ щороку витрачає на проведення інформаційної кампанії не менше **3,5 млрд дол. США** [10] (*Додаток Г. Фінансові витрати РФ на ведення інформаційної війни проти України*). При плануванні заходів інформаційного впливу РФ особливу увагу приділяє критично налаштованому контингенту (радикалам, опозиції, криміналітету та всім «ображеним» владою) як потенційному джерелу посилення кризи у нашій країні.

Не останнє місце серед інструментів впливу має **«документальність»**. Сюжети «Life News» формують нову «реальність», в якій використовують «західноукраїнських карателів», «натівські війська» та «мужніх ополченців». Можна зробити висновок, що новини «Life News» уже не є джерелом поширення правдивої інформації, а несуть лише власне пропагандистське бачення. Дослідник Р. Гер пише, що «документальне кіно стало своєрідним медіумом реальності, де можна змінювати порядок фактів, акцентуючи на одних та замовчувати про інші» [11, с. 392]. Таким чином, подія трактується саме так як це потрібно РФ, для цього обов'язково використовують «свідчення» очевидців з місць подій, про яких ми зазначали раніше.

Ефективність використання такого типу війни підвищується також за рахунок психоемоційного перевантаження. Особливо дієвим є поєднання візуальної інформації з досить сильним емоційним складником: «Ми побачили хлопчика розп'ятого», «Росія була уражена в самісіньке серце зрадою братської України», «Голодомору не було – це спільна трагедія всіх народів СРСР». «Україна хотіла «схом'ячити» російський газ та Ростовську область», «Тарас Шевченко – син України, вихованець Росії», «Новоросія – нова демократична країна», «Українська армія воює з «мирним російськомовним населенням: шахтарями та фермерами», «Нам необхідна маленька переможна війна».

Суть всіх повідомлень російських ЗМІ можна охарактеризувати такими тезами: «Росія – велика країна, яка має вищу місію – врятувати людську цивілізацію від морального розкладання та занепаду»; «Росія – взірць духовності, Захід – світ гріха і розпусти»; «Захід хоче знищити Росію»; «Для стримування експансії ворожого Заходу годяться всі засоби, у т.ч. війна»; «Усіх росіян потрібно виховувати в душі відданості Батьківщині та її Збройним Силам»; «Крим – наш назавжди, і це наша сила» тощо. Це так звані афірмації – короткі фрази, що містять вербальну формулу, яка при багаторазовому повторенні закріплює необхідний образ або установку у підсвідомості людини.

Окремим дієвим механізмом інформаційної війни Росії проти України є інформаційної ізоляції (блокада). Тбіліський професор О. Панфілов у своїй книзі «Інформаційна блокада Чечні» зазначив, що практична сторона інформаційної ізоляції для російських спецслужб була застосована під час Другої чеченської війни, за таким же сценарієм відбувалися події у березні-квітні 2014р. на Донбасі. Створенню масового хаосу в Україні, як і в Чечні, сприяло перешкоджання роботі українських (існуючих) каналів з одночасною заміною їх на російський контент. Необхідною умовою його створення повинна була стати підміна розуміння – традиційні поняття про Україну потрібно було замінити на нову російську ідеологію «руського мира».

Досягнення цього відбувалось кількома шляхами:

а) *заборона роботи українських журналістів на мітингах сепаратистів*. Лідери та мери самопроголошених міст з перших мітингів у Донецьку, Горлівці, Луганську здійснювали заклики перешкоджати роботі українських репортерів та виганяти їх. Натомість російським журналістам створювалися усі умови для роботи. На початок березня 2014 р. на сході України зафіксовано 31 випадок викрадення або захвату в заручники журналістів, з них 20 випадків сталися в Донецькій області. Окрім того, зафіксовано 12 нападів на офіси редакцій в трьох східних областях України – Луганській, Харківській і Донецькій.

б) *блокування роботи українських інформаційних каналів*. З перших днів провокаційних дій в східних регіонах України на офіси українських ЗМІ постійно відбувалися напади задля зупинення їх роботи. Можна говорити про те, що українських медійників змусили не виходити на роботу. Паралельно з цими подіями блокувалися Інтернет-атаками електронні ЗМІ Донбасу.

в) *заміна виключених з ефіру українських каналів на російські ЗМІ з кремлівським контентом*: було підключено велику кількість російських ефірних телевізійних каналів замість українських в Луганській та Донецьких областях. Окрім новин було включено розважальні і пізнавальні телеканали Росії; встановлення Донецької fm-замість українського радіо «Ера» радіо «Республіка» (99,0 МГц, 0,5 Вт); припинення роботи донецької fm-станції «Мега-серія Радіо» і включення на її хвилі «Голосу Росії»; активізація роботи fm-станцій «Козачий Дон» (88.10 МГц), «Донська хвиля» (90.50 МГц), «Радіо «Маяк» (91.00 МГц) з Каменськ-Шахтінської радіотелевізійної передавальної станції Ростовської об-

ласті (передавач здатний забезпечувати прийом сигналу до 80 км і розміщений в 30 км. від державного кордону з Україною) – *Додаток Г. Карта транслявання радіо- та телепередач на території частини Луганської обл. з території РФ*; активно виконував свою діяльність Білгородський обласний радіотелевізійний передавальний центр, антени якого направлені на Харківську область. Аналоговий ефір в харківському регіоні мав можливість здійснювати tv-прийом «Першого каналу», «Росія-1», «НТВ», «Зірка», а також fm-прийом «Радіо Росії», «Маяк» та ін. (дальність прийому сигналу 80-100 км) – *Додаток Д. Карта транслявання радіо- та телепередач на території частини Харківської обл. з території РФ*;

г) *блокування роботи операторів мобільного зв'язку*: неодноразово зафіксовано блокування мобільного зв'язку в містах в період мітингів, а також в районах проведення заходів АТО. У певний період часу було неможливим додзвонитися до абонентів мобільних операторів; технічне зниження радіосигналів мобільних телефонів і модемів не давало можливість журналістам і стрингерам вести в прямому ефірі репортаж подій з місць проведення мітингів в містах Донбасу;

д) *створення переносних пунктів інформування* – встановлення проросійськими активістами телевізорів та динаміків в Донецьку, Луганську і Харкові, які транслювали російські телевізійні канали;

ж) *створення агітаційних угруповань і поширення чуток*: агітаційні угруповання, створені координаторами в «ДНР» у складі трьох осіб пересувалися по території Донецька та інших населених пунктів, закликаючи людей до антиукраїнських мітингів, паралельно збираючи пожертвування; живе спілкування в місцях великого скупчення людей, соціальні мережі, інтернет-форуми, мобільний зв'язок були способом поширення чуток в Донецьку. Окрім цього мало місце поширення інформації, яка містила поради побудови антени для прийому російських телеканалів – *Додаток Е. Зразок «порад» налаштування прийому російських телеканалів на території Харківської обл.*;

з) *домінування російських ЗМІ в освітлені ситуації в Україні*. Російські джерела, які підконтрольні Кремлю, створивши всі умови для ненормального функціонування ЗМІ України на Донбасі перехопили ініціативу в освітлені подій і стали майже єдиним джерелом отримання оперативної інформації. Вони мали можливість надавати людям необхідний контекст, першими опублікувавши новини з «зони нестабільності», тобто створили платформу для інформаційної маніпуляції. При цьому, варто зазначити, що багатьма українськими ЗМІ дублювалася інформація з російських джерел, іноді вони просто передруковували замітку, роблячи лише посилання на російське джерело.

Підсумовуючи, слід виділити *основні форми впливу застосування засобів та методів інформаційної війни РФ проти України*: культурне та духовне проникнення в інформаційне середовище України та пропаганда власних соціокультурних цінностей; створення умов, що ведуть до інформаційної залежності від потоків інформаційних ресурсів та технологій; встановлення контролю над інформаційно – телекомунікаційною структурою; дискредитація влади, силових структур України, громадських ініціатив; формування напруги в суспільстві, панічних настроїв, внутрішніх конфліктів, що зумовлюють хаос в структурі інформаційного простору, дестабілізація ситуації в Україні – руйнація елементів системи регулювання суспільних відносин.

Проте, на нашу думку, військові та пропагандистські дії Росії, незважаючи на їхню масштабність, мали також позитивний результат для нашої країни: прискорили процес самоорганізації українського суспільства; підвищили рівень самоідентифікації українців; полегшили процес формування політичної нації.

Протистояння інформаційній війні

Слід зазначити, що переважна більшість розвинутих країн має відповідні *нормативно-правові акти*, які тим чи іншим чином врегульовують питання протистояння методам та засобам інформаційної війни. Зокрема, в Україні серед нормативно-правових актів, які тим чи іншим чином врегульовують протидію методам та прийомам інформаційної війни слід виділити наступні: Конституція України, ЗУ Про інформацію від 02.10.1992 № 2657-XII, ЗУ Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні від 16.11.1992 № 2782-XII, ЗУ Про телебачення і радіомовлення від 21.12.1993 № 3759-XII, ЗУ Про інформаційні агентства від 28.02.1995 № 74/95-ВР, ЗУ Про державну таємницю від 21.01.1994 № 3855-XII, ЗУ Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів від 23.09.1997 № 540/97-ВР, ЗУ Про рекламу від 03.07.1996 № 270/96-ВР та інші. Аналіз законодавства інших країн в даній сфері наведено нами у *Додатку Є. Законодавство зарубіжних країн в сфері протистояння інформаційній війні.*

На міжнародній арені питанню інформаційної безпеки також приділяються належну увагу. Зокрема, у грудні 1997 року на зустрічі міністрів внутрішніх справ та юстиції держав «вісімки» було підписано документ «Принципи та план дій щодо боротьби з високотехнологічними злочинами». З

середини 2000 року спільні спеціальні робочі групи НАТО – ЄС проводять засідання для обговорення питань безпеки, підписуючи спільну домовленість з політики інформаційної безпеки. Результатом багаторічних зусиль Ради Європи стала прийнята 23 листопада 2001 року у Будапешті Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність. Це один з найважливіших документів, що регулюють правовідносини у сфері глобальної комп'ютерної мережі і доки єдиний документ такого рівня.

Визначити, на якому рівні інформаційної захищеності зараз знаходиться саме Україна, можна проаналізувавши інформаційний вплив Росії, особливо на тимчасово окуповані території. Так, у Донецькій та Луганській областях в аналоговому та цифровому наземному ефірі відсутні такі потужні мовники як «Перший Національний», «Інтер», «1+1», «Україна», ICTV, «5 канал». На їх частотах відбувається трансляція російських телеканалів: ОРТ, НТВ, РТР, Росія 24. Отже, даний факт свідчить про недостатній рівень інформаційної безпеки в Україні.

Пріоритетними напрямками підвищення рівні інформаційної захищеності є: інформаційний суверенітет; національний інформаційний простір, у складі якого національні інформаційні ресурси та відповідна інфраструктура; інформаційна безпека як спроможність держави забезпечити захист життєво важливих національних інтересів в інформаційній сфері від внутрішніх і зовнішніх загроз та ін.

Актуальним в протистоянні інформаційній війни РФ проти України вважаємо боротьбу з «фейковими» новинами. Для визначення рівня впливу «фейків» на пересічних громадян нами було проведення анкетування студентів Херсонського державного університету з питання визначення рівня обізнаності користувачів Інтернету. Текст анкети та результати анкетування представлені нами у додатку Ж. *Результати анкетування щодо визначення рівня обізнаності користувачів Інтернету.*

Рекомендації для владних інституцій держав щодо методів протидії російській дезінформації: інформувати громадськість про існуючі загрози з боку Росії, щоб підвищити здатність потенційних жертв дезінформаційних операцій до ефективного захисту; уряди країн, що є цілями російських дезінформаційних атак, мають визначати та нейтралізувати джерела російського впливу; віднести витрати понесенні на реалізацію методів протидії російській дезінформації до витрат в сфері протидії загрози політичній легітимності демократичних урядів та протидії загроз небезпеці суверенітету країни в сфері ухвалення важливих державних та суспільно-політичних рішень; співпраця західних спецслужб із соціальними мережами шляхом усунення програмних помилок, інших технічних недоліків інтернет-продуктів та налагодити ефективну протидію спробам введення в оману своїх користувачів; контрзаходи мають фокусуватись не на перевірці фактів, а на фіксації самого факту обману, наголошувати на тому, що людей обдурили, і таким чином апелювати до емоцій читача, а не до його раціонального мислення (За матеріалами американського аналітичного центру Council on Foreign Relations (CFR) «Протидія російським інформаційним операціям в епоху соціальних медіа») [13].

Висновки.

Отже, можна зробити висновок, що інформаційна війна – це комунікативна технологія впливу на інформацію та інформаційні системи противника з метою послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні, створити пасивного стану суспільної свідомості, при якому зберігається можливість залежності від інформаційного впливу противника. Засобами інформаційної війни є програмне забезпечення, апаратні засоби комп'ютерних вірусів, логічні бомби тощо. Саме тому Україні конче необхідна розробка й удосконалення нормативно-правової бази в сфері інформаційної безпеки, яка нині є фрагментарною та не повною мірою відповідає нагальним потребам.

По-перше, створення керівного та координаційного органу системи інформаційної безпеки України в структурі державних органів виконавчої влади; по-друге, визначення переліку суб'єктів, які відповідають за стан інформаційної безпеки; по-третє, проведення досліджень та визначення потреб у технічному, фінансовому й кадровому забезпеченні функціонування системи; по-четверте, активізація заходів у Міністерстві оборони та Генеральному штабі Збройних Сил України зі створення власної системи інформаційної безпеки як складової національної системи інформбезпеки; по-п'яте, посилити відповідальність за правопорушення у сфері інформаційної безпеки.

Література

1. Сунь Цзы. Искусство войны / Сунь Цзы. – М.: АРТ, 2009. – 398 с
2. Скулиш Є.Д. Історія інформаційно-психологічного протиборства : підруч. /Є.Д. Скулиш, Я.М. Жарков, Л.Ф. Компанцева, В.В. Остроухов В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк. — К.: Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. – 212 с.
3. Цымбал В. И. О концепции информационной войны / В. И. Цымбал // Информационный сборник «Безопасность». –1995. – №9. – С.35.

4. Шпиґа П.С. Основні технології та закономірності інформаційної війни / П.С. Шпиґа, Р.М. Рудник // Проблеми міжнародних відносин. – 2014. – Вип. 8. – С. 326-339.
5. Словник Історія України: словник-довідник / [авт.-уклад. Савельєв О.М.]. – Х.: Халімон, 2006. – 175 с.
6. Hoffman Frank G. Hybrid Warfare and Challenges / F.G. Hoffman // Joint Force Quarterly (JFQ). – 2009. – Issue 52, Forth Quarter. – P. 34–39.
7. Зозуля О.С. Інформаційна зброя як геополітичний чинник та інструмент силової політики» / О.С.Зозуля. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/12.pdf/>
8. Ксенофонтowa И.В. Специфика коммуникации в условиях анонимности: меметика, имиджборды, троллинг / И.В. Ксенофонтowa // Интернет и фольклор. Сборник статей. – 2009. – № 8 – С. 285–294.
9. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. / К. Серажим ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. , 2002. – С. 202.
10. Росія витрачає на війну в Україні бюджети цілих країн [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.volynpost.com/news/61241-rosiia-vytrachaie-na-vijnu-v-ukraini-byudzhet-y-cilyh-krain-infografika>
11. Gehr R. Whymoviesmakethebestjournalism. –ColumbiaJournalismReview, 2015, May 27. http://www.cjr.org/analysis/documentary_journalism.php.
12. Американські аналітики запропонували методи протидії російській дезінформації [Електронний ресурс] / Н. Іщенко,
13. Газета Кабінету Міністрів України Урядовий кур'єр – офіційна веб-сторінка // [Електронний ресурс] / Н. Іщенко – Режим доступу до ресурсу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vid-fejkiv-zahistyat-emociyi/>

Чистякова Анна Костянтинівна
Пикульська Яна Миколаївна
Суконник Наталія Анатоліївна

Науковий керівник – Сердюк Наталія Аркадіївна
доцент кафедри права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Київський національний
лінгвістичний університет)*

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ЗАКОННІ ІНТЕРЕСИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВАХ СВІТУ: ПИТАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ

На сьогодні усі аспекти, які мають відношення до внутрішньо переміщених осіб є актуальними в Україні. Адже забезпечення всіх прав та здійснення обов'язків держави щодо зазначених вище осіб, відповідно до законодавства, перебувають у досить важкому стані. Для вирішення цих проблем необхідно провести ряд дієвих реформ та запровадити перевірені стратегії іноземних країн, які зможуть забезпечити покращення становища у даній сфері.

Станом на 16 квітня 2018 р. взято на облік близько 1 495 505 переселенців, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державної адміністрації. Очевидно це не точна кількість осіб з таким статусом, адже не всі реєструються та стають на облік до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Представник програми розвитку ООН в Україні Ніл Вокер під час дискусії "Ключ до мирного порядку денного – в руках внутрішньо переміщених осіб України" заявив, що Україна займає 9-е місце в світі за кількістю ВПО [8]. Допомогаючи цим людям, держава повинна забезпечити подальшу їх мирну долю та забезпечити соціальний захист. Адже, воєнні дії на сході нашої держави спричинили появу великої кількості осіб, які залишили місце постійного проживання і шукають прихисток у інших областях України.

Державні органи, які мають відношення до забезпечення всіх прав переселенців, визнають низку проблем та коментують ситуацію. Наприклад, міністр України з питань тимчасово окупованих територій і внутрішньо переміщених осіб Вадим Черниш зазначив, що держава майже не вкладає коштів у соціальний захист ВПО. Переселенці виживають за рахунок гуманітарної допомоги іноземних країн: Білорусь, Литва, Канада, Швейцарія та інші. Також, в Україні започатковано проекти, з урядом США, і ця країна відреагувавши на дані події, залучила 87 млн. доларів. Черниш В.О. стверджує, що за 2 роки було залучено близько 3 млрд. грн., з яких наша держава забезпечила 17 млн. грн., тобто 1,5 % [11].

Андрій Рева, міністр соціальної політики, зазначив, що з 1,5 млн. переселенців лише 202 тис. отримують допомогу. Він вважає, що люди, які проживають на окупованій території, повинні мати

статусу переселенця. "Це моя суб'єктивна думка, але якщо людина реально проживає на непідконтрольній території та просто раз на два місяці переміщується туди-сюди – не думаю, що вона є внутрішньо переміщеною особою, хоча закон не порушує ні в чому і має право на такий статус", – сказав Рєва під час Всеукраїнського з'їзду лідерів громадських організацій «Донбас: дорожня карта 2018. Спільний вектор» [9].

Держава не вперше зіштовхнулася з вимушеним переселенням. Так 26 квітня 1986 року сталася трагедія на Чорнобильській АЕС, у результаті якої співвітчизники залишилися без домівок і вже до 1 листопада 1986 року для них було побудовано 11 тисяч індивідуальних будинків, створено два нових райони Згурівський та Брусилівський. Громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської і на сьогодні мають соціальні гарантії та отримують певні пільги. Слід зауважити, що дана трагедія на той час об'єднала населення, яке усіма силами намагалося допомогти постраждалим у цій страшній трагедії. Тож можна вважати, що Україна вже має певний досвід у даній сфері, проте вирішення сьогоденних проблем ВПО іноді потребує сучасних підходів.

Від початку воєнного конфлікту та анексії Криму Україна має першочергове завдання – захист своїх громадян та прийняття нового законодавства для визначення статусу ВПО, для реалізації їх конституційних прав та свобод, для забезпечення їх соціального захисту тощо. Тож у даний час державою прийнято низку нормативно-правових актів, які встановлюють законодавчу основу вирішення проблем ВПО. Серед яких є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20.10.2014 (далі – Закон), Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб» № 245-VIII від 5.03.2015 та низка інших документів розроблених Кабінетом міністрів України. Крім того, позитивним кроком щодо вирішення даної проблеми є створення Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та ВПО.

У світовому суспільстві склалася думка, що питання вирішення проблем внутрішніх переселенців стосується окремих держав, на території яких виникли обставини, що примусили громадян покинути свої домівки. Оскільки постраждали особи залишаються в межах своєї держави вони відповідно до Конституції користуються такими ж правами, що й інше населення, однак їх новий статус вимагає більш деталізованого підходу з боку держави щодо їх захисту та допомоги, що вимагає створення додаткового правового регулювання потребу створення додаткової законодавчої бази.

Становище внутрішнього переселення з кожним днем стає все гострішою, а постраждалих осіб все більше. Реакцією на такий хід подій стало створення у 1998 році представником Генерального секретаря ООН з питань внутрішньо переміщених осіб Френсісом М. Денга документа під назвою: «Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення». Даний документ не носить імперативний характер, проте його принципи широко використовуються у практиці створення національного законодавства щодо вирішення проблем ВПО. Зазначенні принципи закріплені також в українських нормативно-правових актах.

На нашу думку, головною проблемою ВПО в Україні стало питання житла. У свою чергу перед державою постало першочергове завдання у забезпеченні вищезазначеної категорії осіб їхнім не відчуженим правом на житло, яке передбачене і гарантується ст. 47 Конституції України. Сім'ї які вимушено покинули місце свого постійного проживання з метою уникнення збройного конфлікту, переїхавши в інше місто перш за все потребують місця проживання. Проте цю проблему не слід вирішувати однаково для всіх ВПО. Необхідно конкретно розмежовувати людей за певними категоріями. Маючи змогу поспілкуватися з представниками переселенців, ми з'ясували, що більша частина з них навіть після закінчення воєнного конфлікту не бажають повертатися назад. Але все ж є певний відсоток осіб, які хочуть повернутися додому. Але чим довше буде тривати війна, тим менша ймовірність того, що люди повернуться в Крим і Донбас. Виходячи із вищесказаного, слід зауважити, що державні програми по забезпеченню ВПО житлом повинні бути розроблені та реалізовані під конкретні категорії переселенців. Адже сім'ї, які не мають на меті повернення додому потребують житла для постійного місця проживання. Держава у свою чергу зобов'язана надати змогу отримати землю на право постійного користування для того, щоб збудувати житло самостійно, можливість взяти іпотеку чи кредит задля того, щоб придбати житло. Відповідно, категорія переселенців, які хочуть повернутися додому після закінчення воєнних дій потребують лише тимчасове житло. Наприклад, в облаштованих місцечках для тимчасового проживання переселенців.

Варто врахувати, що у сфері житлових правовідносин, наявний ряд проблем, а саме:

1. На законодавчому рівні не врегульовано питання стосовно виплати компенсацій ВПО за майно, яке було пошкоджене під час воєнних дій.
2. Відсутній конкретний порядок розрахунку вартості за комунальні послуги для ВПО.

3. Також слід зазначити таку проблему, як відсутність гарантій з боку держави захисту майна переселенців, яке знаходиться на непідконтрольній території.

Тому можна стверджувати, що держава не вважає пріоритетними проблеми переселенців та жодним чином не врегулює питання стосовно майнових прав ВПО. Необхідно відмітити, що сім'ї, які вимушені покинути свої будинки у зв'язку з воєнними діями залишають житло, автомобілі та інше майно і навіть якщо вони будуть знищені, держава ніяк не регулює питання стосовно виплати компенсації.

Слід зауважити, що за ці майже чотири роки, держава не запропонувала жодного рішення даної проблеми. Звісно можна згадати про програму "Доступне житло". Відповідно до цієї програми держава надаватиме підтримку зі сплати до 50% від вартості житла для ВПО, а також для учасників АТО. Але у цій програмі існує суттєвий недолік, а саме: відсутність фінансування з державного бюджету. Тобто без закладення у держбюджет необхідних фінансів дану програму можна розцінювати як ще одну не виконану обіцянку держави.

Ст. 17 Закону "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" передбачає, що держава сприяє в наданні ВПО кредитів на придбання земельних ділянок та будівництво житла [1, ст. 17]. Проте слід звернути увагу, що дана категорія осіб вимушена купувати нове житло, маючи своє власне на окупованій території.

Головним завданням нашої держави – є надання дієвих способів та шляхів розв'язання даної проблеми. Варто зауважити, що воєнний конфлікт є явищем не новим і питання ВПО в світі поставало вже неодноразово і навіть у більших масштабах, ніж у нашій державі. Задля уникнення та ефективного подолання чисельних труднощів було б доцільним перейняти досвід забезпечення житлом ВПО в інших країнах світу.

В першу чергу необхідно розглянути досвід Грузії у проблемах ВПО, оскільки вони є аналогічними сьогоденним проблемам України, єдина різниця у тому, що ця країна пройшла даний шлях раніше. Так у 1992 році Грузія зіштовхнулася з першою хвилею переселенців і на той час не прийняла цю ситуацію на гідному рівні. Держава віднеслася до ВПО як до зовсім тимчасового статусу і не вжила необхідних заходів у відповідний термін. Схожа ситуація відбулася й в Україні на початку воєнного конфлікту. Але згодом Грузія розробила дієві стратегії вирішення найгостріших проблем вимушених переселенців, держава своєчасно організувала будівництво багатоповерхівок та котеджних містечок, переселенцям також держава надавала можливість розселитися у новозбудовані чи попередньо відремонтовані будинки або одразу виплачувалася компенсація у розмірі 10 тисяч доларів США. Дані заходи були проведені для того, щоб ВПО швидше адаптувалися і почували себе комфортніше. Проблеми, які стосуються суб'єктів нашого дослідження розв'язує Міністерство у справах вимушено переміщених з окупованих територій осіб, біженців та розселення Грузії (MRA). Дане Міністерство було створене одразу після початку конфлікту. Але спершу це був координаційний комітет по вирішенню проблем переселенців. Саме за допомогою цього Міністерства Грузія мала змогу досягнути значного розвитку у розв'язанні проблем, які турбують переселенців. Слід зазначити, що країна врегулювала ще не всі питання і вирішила не всі проблеми переселенців, але вже досягла великого прогресу. Це свідчить про зацікавленість держави у вирішенні даної проблеми. На сьогодні країна забезпечила постійним житлом більше ніж 47% людей, які цього потребували. Слід відмітити те, що держава розробила значну кількість програм, які регулювали питання забезпечення житлом переселенців. Вже у 2004 р. Грузія почала реалізовувати програму стосовно надання ВПО довгострокового житла. Варто відмітити, що у держави існує кілька видів допомоги з житлом для вимушено переміщених осіб. А саме:

- Вони можуть отримувати грошову компенсацію за втрачене майно;
- Ремонтувати колективні центри з майбутньою приватизацією;
- Купувати будинки в сільській місцевості, маючи можливість отримати допомогу від держави у розмірі 17000 ларі.

Стосовно цих проблем Україна значною мірою відстає у розвитку щодо регулювання забезпечення уразливої категорії населення. Українське законодавство не передбачає конкретної допомоги переселенцям з житлом. Всього 1% ВПО проживає в місцях компактного проживання. Вищезазначені місця – це модульні містечка збудовані за допомогою фінансування Німеччини. Одна з найголовніших проблем України – вирішення питань щодо ВПО на законодавчому рівні, але не на практиці.

Друга за значенням проблема ВПО – працевлаштування, адже вона тягне за собою важіль для розв'язання й інших проблем, пов'язаних із матеріальним забезпеченням вимушених переселенців.

Під час пошуку місця роботи, ВПО стикаються з чимало проблем:

- 1) Небажання наймати на роботу переселенців. Це відбувається через те, що переселенці

покинуть роботу, як тільки з'явиться можливість повернутися до рідної домівки. Роботодавцям потрібні постійні працівники, які виконуватимуть роботу постійно.

2) Брак вакансій за спеціальністю та рівнем освіти. Необхідно звернути увагу, наприклад, на шахтарів, які не в змозі знайти роботу за спеціальністю.

3) Роботодавці пропонують дуже низьку заробітну плату. Зазвичай це професії де відбувається постійна зміна працівників: офіціанти, прибиральниці, касири. Відносно і низька зарплата відбувається коливання між заробітною платою та місцем роботи. Наприклад, у Києві можливо знайти роботу, але не вистачить коштів заплатити оренду, комунальні послуги, купити їжу та ще й забезпечити достатній розвиток дітям. А у селах, селищах та містах районного значення є бюджетне житло, проте там, зазвичай, немає роботи.

4) Труднощі щодо реєстрації та ведення власного бізнесу. Багато переселенців мріють про особисту справу задля забезпечення економічної незалежності для себе та своєї сім'ї. Для цього потрібна мінімальна допомога і навіть якщо вона є, виникають реалії недосконалого державного регулювання в Україні. А саме: оподаткування, недобросовісна конкуренція, корупція та постійна інфляція. І ці проблеми стосуються не лише ВПО, а усіх українців.

5) Проблеми з документами. Наприклад, нерозірваний договір на минулій роботі, трудової книжки та відсутність паспорту. Відсутність трудової книжки (призводить до неможливості підтвердити стаж роботи). А від цього залежить пенсія для вимушено переміщених осіб з гранично-пенсійним віком.

6) Необізнаність. Переселенці не проінформовані у повній мірі про свої права.

Коли переселенець переїздить до іншої області і не має роботи, він повинен стати на облік у Центр зайнятості задля працевлаштування. Поки це питання не узгоджене, ВПО отримує допомогу по безробіттю. Досить часто переселенці, не мали можливості звільнитися з попереднього місця роботи і шукають нову. У такому випадку необхідно написати заяву про звільнення, засвідчити нотаріально та відправити роботодавцю на непідконтрольну територію, рекомендованою поштою. Проблема в тому, що пошта не працює, лист може повернутися не розглянутим. У такому разі документ подається до Центру зайнятості за фактичним місцем проживання. Відповідно до законодавства Центр зайнятості не має права відмовити надати статусу безробітного, у випадку повернення листа без розгляду роботодавцем. Досить дивна закріплена процедура звільнення, адже лише 1 раз на 100 випадків може прийти відповідь з попереднього місця роботи. А переселенцям доводиться сплачувати послуги нотаріуса, які не мають сенсу.

Для суб'єктів господарювання, які мали підприємство на непідконтрольній або окупованій території, а потім переїхали до безпечних регіонів і мають бажання продовжити свою діяльність, можуть просто змінити адресу.

Якщо за пропозицією Центру зайнятості для отримання роботи необхідно буде пройти медичне обстеження, переїхати до іншого місця, підвищити кваліфікацію, пройти курси (вартість, який не перевищує десятикратного розміру мінімальної заробітної плати), усі витрати компенсуються Центром зайнятості. Але переселенець спочатку сплачує все за власний кошт, потім надає оригінали чеків до центрального органу з працевлаштування і всі витрати компенсуються.

Уряд спонукає підприємства приймати на роботу ВПО і навіть встановив привілеї. Протягом півроку Центр зайнятості сам виплачує зарплату переселенцям.

У вирішенні даної проблеми досить успішним є досвід Азербайджану, який зробив чималий прогрес у забезпеченні прав та свобод ВПО. Зазначена держава була досить схожа на нинішній стан з переселенцями в Україні переселенців. Як і в Україні, уряд Азербайджану перші п'ять років фактично не займався проблемами пов'язаними з ВПО, вважаючи, що все вирішиться за часів закінчення війни і повернення їх додому. Ще у 1990-х роках сільські жителі почали переїжджати до міст, де їм було важко знайти роботу через незвичність до таких видів діяльності. І тому уряд повинен був забезпечувати всі їхні первинні потреби. Через великий рівень бідності виникали серйозні проблеми у сфері здоров'я, освіти, невідвідування дітьми шкіл, збільшення рівня злочинності та проституції, зневажання громадянами переселенців. Аналогічно до становища нашої держави, еміграція громадян до інших країн. Ще одна схожість між Азербайджаном та нашою країною – допомога міжнародних організацій та держав. Українські переселенці виживають за рахунок цих внесків, адже держава забезпечила лише 1,5 % від загальної потреби. Після багатьох протестів, Азербайджанський уряд почав видавати закони і програми з покращення житлових умов та підвищення рівня зайнятості вимушених переселенців. Продовжувалася міжнародна допомога, але держава почала виділяти більше грошей з казни країни. На сьогодні загальна сума в Азербайджані становить 3% державного бюджету, що є найвищим показником у світі. Згодом рівень безробіття став падати за останні 20 років, з 75% до

15%, і зараз лише 10% – безробітні серед ВПО. Хоча постійну роботу мають 42%, а 48% тимчасову, проте працевлаштування можливе. Для розвитку підприємництва запровадили пільгові кредити. Азербайджанський Національний фонд розвитку підприємств виділив 39 млн. доларів для 1300 ВПО, що призвело до відкриття 2700 нових робочих місць. Відповідно до закону, ВПО не зобов'язані надавати трудову книжку при працевлаштуванні, під час скорочення штатів вони користуються переважним правом залишатися на своїй посаді, а при тимчасовій втраті працездатності лікарняний оплачується у повному обсязі незалежно від стажу.

Грузія – країна, яка досягла колосального результату у даній сфері. Ця держава розвивається з метою покращення рівня життя людей. Задля забезпечення працевлаштування, у Тбілісі та інших містах створені спеціальні “містечка”, де мешкають переселенці. Оскільки, дана місцевість індустріально не розвинена, немає місць для роботи, навіть для постійних жителів, тому уряд знайшов вихід і вклав кошти у розбудову заводів на території “містечок” зі спеціальним призначенням: створення робочих місць. Також можливе працевлаштування за межами місця проживання (за 37 кілометрів), наявний автобусний маршрут через кожні півгодини. На даний момент 50% жителів “містечка” знайшли роботу і мають своє помешкання.

Третьою з найактуальніших та найбільочіших проблем в Україні є порядок виплати соціальної допомоги. Наявність соціальних виплат є вкрай важливим для вимушених переселенців, які утворюють незахищений прошарок населення, це й пенсіонери, й малолітні та неповнолітні діти, особи працездатного віку, але які з зрозумілих причин втратили свою постійну роботу і не можуть знайти. Дані виплати мають на меті забезпечити право кожної людини у нашій державі на гідний рівень життя, проте реалізація цього права не є простою та досконалою процедурою.

Слід зазначити, що наша держава передбачає обов'язкову реєстрацію ВПО у Єдиній інформаційній базі даних про ВПО, що є позитивним кроком у вирішенні проблеми обліку. Проте забезпечення ефективної роботи даної бази є складним процесом, з чим пов'язана некоректність певних дій державних органів. Також працівники мають справу з суто технічними проблемами таким як: застаріле обладнання, проблеми з програмним забезпеченням, низька швидкість Інтернету тощо. Такі проблеми негативно відображаються на внутрішніх переселенцях та часто обмежують їх у правах. Наприклад, ВПО стикалися з проблемою незнання органами соціального захисту населення нової законодавчої бази, щодо внесення змін про державну реєстрацію ВПО і отримували відмови з підстав, які втратили свою чинність, що значно сповільнювало їх можливість отримувати виплати.

Важливою проблемою є виплата пенсій вимушеним переселенцям, варто зауважити, що пенсії отримують люди похилого віку, які знаходяться у вкрай важкому положенні. До проблеми мізерних пенсій, які мають більшість людей похилого віку у нашій державі додається й проблема її отримання, оскільки внутрішніх переселенців – пенсіонерів віднесли до відання Ощадного банку України. У зв'язку з цим люди літнього віку стикаються з елементарними проблемами відсутності банкоматів або відділень банків, іноді доводиться їхати у інший населений пункт аби отримати пенсію, пенсіонерам доводиться вистоювати черги в очікуванні своєї виплати. До того ж, від початку запровадженні емісії електронних пенсійних посвідчень у 2016 році (далі ЕПП) у пенсіонерів з'явилися нові обов'язки. Так пенсіонери, які ще не мають ЕПП мають проходити фізичну ідентифікацію. Частота даних процедур складає кожні 3 місяці до отримання ЕПП, після його отримання кожні 6 місяців, а в подальшому – раз на рік. Проходження даних процедур є складним процесом для людей літнього віку, адже вони мають особисто звернутися до відділення банку. А у разі відсутності звернення та не проходження даної фізичної ідентифікації у певний термін банк зупиняє витратні операції, а зняття грошей з картки стає неможливим. Даний підхід порушує право власності та дискримінує вимушених переселенців-пенсіонерів, адже тільки вони мають отримувати власну пенсію в Ощадному банку України та тільки вони проходять фізичну ідентифікацію.

Внутрішні переселенці часто стикаються з проблемою необхідних перевірок ВПО, які мають проходити всі переселенці, що отримують різні види соціальних виплат. Дані перевірки відбуваються раз на 6 місяців, проте за певних підстав можливі ще й додаткові. Вони проводяться працівниками органів соціального захисту населення. Проблеми даних перевірок полягають у тому, що вони відбуваються з запізненням, що не дає змоги ВПО вчасно отримати соціальні виплати або навіть можливий варіант призупинення виплати соціальної допомоги. Процедура повернення ВПО до виплат займає достатньо довгий проміжок часу, який може сягати декілька місяців. Через дані перевірки у вимушених переселенців виникають проблеми з орендою житла, оскільки його власники можуть відноситися до них негативно.

Щодо соціальної допомоги найкращий міжнародний досвід, на нашу думку, наявний у Азербайджану та Грузії.

Влада Азербайджану закріпила соціальну допомогу у законі «Про соціальний захист вимушених переселенців і осіб, прирівняних до них», який було прийнято у 1999 році. Відповідно до цього закону пенсії ВПО виплачуються їй у випадках відсутності трудової книжки. Вищезазначений закон передбачає відсутність податків на доходи, державне мито при видачі посвідчення особи та на водійські права. В Азербайджані для ВПО передбачені пільги на транспорт, житлово-комунальні послуги, школярам безкоштовно надаються підручники та шкільне приладдя. Влада даної країни передбачила, що соціальна допомога буде надаватися вимушеним переселенцям ще три роки після їх повернення до своїх домівок. На нашу думку, досвід Азербайджану є важливим та цінним для України, адже ця держава зіштовхнулася з ВПО набагато раніше за нас і за рахунок цього має багато напрацьовань у даній сфері.

Для Грузії що переселенці з різних регіонів отримують однакові виплати, проте так не відбувається у нашій країні. Також в Україні ВПО отримують соціальну допомогу лише протягом 6 місяців, натомість у Грузії термін соціальних виплат необмежений, адже півроку неможливо облаштуватися на новому місці.

Проаналізувавши все вищесказане ми дійшли висновку, що для подальшого прогресу у реформуванні питань ВПО, перш за все потрібно вносити зміни до законодавства, а також створити чітку стратегію розвитку, щодо вирішення найгостріших проблем вимушено переміщених осіб. Якщо дане питання буде врегульоване та реалізоване, це значною мірою полегшить життя ВПО.

Щодо вирішення проблеми забезпечення житлом, видається доцільним наступне:

- Внести зміни до Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб", щодо права ВПО на отримання компенсації за майно, яке було знищене чи пошкоджене у зв'язку з військовим конфліктом.

- Запровадити єдину довгострокову програму з пільгового кредитування ВПО для будівництва або придбання житла на контрольованій території за рахунок державного бюджету, адже більшість вимушено переміщених осіб просто не в змозі придбати чи орендувати житло в іншому місті.

- Також доцільним буде врегулювати питання, щодо пільгових черг з отримання житла.

- Відповідно до досвіду Грузії запровадити передачу ВПО, (які в майбутньому не мають на меті повернення додому) у приватну власність житлових площ в колективних центрах, квартири у нових багатоповерхівках чи відремонтованих будинках

- На законодавчому рівні врегулювати питання стосовно наданню фінансової підтримки сім'ям при купівлі чи ремонті власного житла

Для розв'язання проблем з працевлаштування потрібно:

- Змінити процес розірвання трудового договору з роботодавцем на окупованій території.

- Забезпечити онлайн реєстрацію процедури подачі заяви на облік до Центру зайнятості.

- Забезпечити поінформування ВПО щодо їхніх прав у сфері працевлаштування (запустити рекламу з короткою інформацією на телебаченні, радіо та в інтернеті, розклеїти інформацію у метро, автобусах та тролейбусах).

- Збільшення фінансування будівництва нових підприємств задля збільшення робочих місць (для переселенців).

- Під час скорочення робочих місць, забезпечити правом залишатися працевлаштованим на даній роботі і унеможливити звільнення у такій ситуації.

- Проводити гранти, задля можливості виграти грошовий приз задля розвитку власної справи.

Задля більш ефективного вирішення проблеми соціальної допомоги, слід вжити відповідні заходи, а саме:

- Віднести ВПО – пенсіонерів до відання й інших банків, або надати можливість вибору. Дана зміна надасть змогу розвантажити відділення Державного Ощадного банку України та зменшити черги.

- Зменшити частоту проведення фізичної ідентифікації для пенсіонерів та унеможливити процедуру блокування платоспроможності картки у разі не проходження фізичної ідентифікації.

- Відповідно до досвіду Грузії продовжити термін виплат соціальної допомоги до врегулювання воєнного конфлікту та ще 3 рок після цього, аби підтримати та матеріально захистити вимушених переселенців.

- Зменшити кількість перевірок ВПО та запровадити механізм їх своєчасності.

- Відповідно до досвіду Азербайджанської Республіки зменшити кількість необхідних документів для оформлення соціальної допомоги.

Впровадження вищезазначених змін стане для України поштовхом для подальшого прогресу у розв'язанні зазначеної у дослідженні проблеми. Саме тому важливим рішенням для України є запровадження корисних для неї механізмів, способів та принципів вирішення проблем ВПО, що наявні в світовому досвіді, а особливо в таких країнах як Грузія та Азербайджан. Уряду України необхідно взяти за основу успішні моделі вирішення проблем ВПО і приступити до їх реалізації. З кожним роком проблем стає все більше і самі по собі вони не розв'яжуться.

Література

1. Закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" від 20.10.2014 № 1706-VII// Відомості Верховної Ради України. – 2015, № 1, ст. 1.
2. Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб" від 05.03.2015 № 245-VIII// Відомості Верховної Ради України. – 2015, № 21, ст.140.
3. Постанова КМУ України "Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг" від 1 жовтня 2014 № 505 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/247653498>
4. Постанова КМУ "Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції" від 1 жовтня 2014 №535 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/535-2014-%D0%BF>
5. Постанова КМУ "Про забезпечення тимчасового проживання сімей, які переселилися з Автономної Республіки Крим та м. Севастополя" від 25 червня 2014 № 213 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213-2014-%D0%BF>
6. Постанова КМУ "Про затвердження Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу" від 20.03.13 № 198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/198-2013-%D0%BF>
7. Постанова КМУ "Про здійснення соціальних виплат особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції" від 05.11.14 № 637 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/637-2014-%D0%BF>
8. Високий Замок : ООН: "Україна - дев'ята у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://wz.lviv.ua/news/211078-oon-ukraina-deviata-u-sviti-za-kilkistiu-vnutrishno-peremishchenykh-osib>
9. Українська правда: Рева виступає за зміни законодавства щодо статусу переселенця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/12/23/7166543/>
10. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/migrac_prob1-a598d.pdf
11. Interfax-Україна інформаційне агентство: Інтерв'ю [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://ua.interfax.com.ua/news/interview/494823.html>

Михайлишин Артем Вячеславович
Токмакова Тетяна Віталіївна
Онищенко Анжеліка Сергіївна

Науковий керівник – Кузнецова Людмила Валеріївна
заступник завідуючого кафедрою
цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

*(Східноєвропейський університет
економіки і менеджменту)*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ

1 Історичний нарис становлення гендеру

Будь-яка епоха виражає себе через властиві їй терміни й поняття, які повинні збігатися з потребою суспільства в інтерпретації суспільних явищ. Гендер – соціальний статус, який визначає індивідуальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сексуальності, сімейні ролі

та репродуктивній поведінці.

Поняття, як і люди, мають свій вік і місце народження. Батьківщиною «гендеру» є Англія, а його зародження пов'язане з діяльністю античних мислителів. Так, першим мислителем, який поставив питання ролі і значення жінки в суспільстві був Платон. В своєму трактаті «Симпозіум» Платон вважав, що жінки й чоловіки мають однакову сутнісну природу і цінність, а тим самим повинні мати однакові освіту й ставлення до закону. Репродуктивна функція жінки не повинна визначати соціальну роль жінки. На його думку адміністраторів слід призначати незалежно від того, жінка вона чи чоловік [3, с.32].

Зміна певних образів жіночого та чоловічого в античному світі відбулася завдяки радикальній моральній революції, пов'язаній з християнством. Саме християнство несло в собі тягар упереджень проти жінок.

Ідею природної рівності жінок і чоловіків відстоював Томас Гоббс, зокрема він зазначав, що виникнення громадянського суспільства є твердженням, що обидві статі приходять до спільного життя лише вільно і що природне політичне право – це материнське право [3, с.48].

В свою чергу Дж. Лок виклав тезу про рівні можливості для чоловіків і жінок навчатися, використовувати свій розум. Жінки мають інтелектуальний потенціал, який можна розвинути до вищого рівня.

Суперечність між соціальним статусом жінок і концепцією людської природи ліберального мислення спричинила те, що протягом XVIII століття питання підпорядкованості жінок чоловікам, їх зумовленості природним станом речей чи результатом дискримінації протягом століть стали предметом постійного обговорення.

В 60-70 – х рр. минулого століття на Заході розпочато критика сексизму, якому притаманні [3, с.80]:

- неувага до жінки, про яку згадують лише тоді, коли це вигідно для чоловіка;
- ідея про те, що в будь-яких проявах чоловік – це норма, а жінка – відхилення і чоловіча природа протиставлена жіночій.

В 80-х роках відбувається переосмислення ролі жінки у житті суспільства, враховується досвід жінок усіх рас, етнічних груп, соціальних прошарків і сексуальних орієнтацій в соціально-культурній та політичній сферах.

В 90-х роках минулого століття розпочинається розмежування понять гендер і фемінізм. В структуру гендеру почали включати: поведінковий гендер; гендер розподілу праці; гендер в сім'ї; гендерний контор; гендерна ідеологія.

Сучасні проблеми європеїзації та модернізації українського суспільства стали поштовхом у формуванні в державі гендерної демократії, що є неодмінною умовою громадянського суспільства та гарантом забезпечення рівних можливостей для самовизнання особи незалежно від її статі, віку, національності чи соціального походження.

2 Джерельна база регулювання питань гендеру

Законодавче закріплення питань рівності для українських громадян бере свій початок з Конституції України, в ст. 24 якої зазначено, що всі громадяни мають рівні конституційні прав і свободи та є рівними перед законом [1].

Першим практичним втілення основних принципів рівності статей є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Його метою є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі. Також в ньому зазначається механізм оскарження дискримінації за ознакою статі та сексуальних домагань до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

У Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» окреслено організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» також стосується проблеми гендеру, зокрема він визначає правові і організаційні основи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї.

На удосконалення механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності спрямована Концепція Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року.

3 Проблемні питання молодіжного гендеру

Найбільш гострою проблемою, навколо якої відбувається перевтілення гендерної політики є протиріччя між задекларованою рівністю і реальним суспільним станом. Не оминула стороною ця проблема і молодь. Хоча в статті 2.1 Кодексу законів про працю України гарантується рівність трудових прав громадян і забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, в тому числі і вікова, проте проблема працевлаштування молоді залишається відкритою. Взагалі молодь розглядається як особлива частка населення, яка має свої вікові межі, виконує важливі соціально-економічні функції і виступає як суб'єкт економічної і соціальної діяльності. Згідно чинного законодавства молодь – це громадяни України віком від 14 до 35 років. Вчені – соціологи зазначають, що молодь складає більшу частиною населення і в свою чергу складається з декількох вікових підгруп.

Сьогодні гостро для молоді постала проблема вимушеної незайнятості, що є наслідком безробіття молоді. І хоча економічні перевтілення в Україні створюють нові перспективи для молоді та створюють можливість вільного вибору професії, місця проживання, характеру праці. Водночас виникають проблеми пов'язані з опануванням сучасної ринкової соціально-економічної ситуації. Нинішня ситуація у сфері праці і зайнятості є дуже складною і суперечливою для української молоді. Багато молодих людей отримали нові можливості щодо самореалізації, підвищення свого життєвого рівня. Приспосовуючись до нових умов життя, вони починають займатися бізнесом та різними видами підприємницької діяльності. В той же час через послаблення державного контролю за працевлаштуванням молоді, скороченням робочих місць, відсутністю програм соціального захисту загострилася незахищеність молоді на ринку праці, з'явилися нові проблеми щодо її працевлаштування, і тим самим реальним стало саме молодіжне безробіття.

Аналіз соціологічних даних свідчить, що головною ознакою становища молоді на ринку праці протягом останніх років є диспропорція між пропозицією та попитом на робочу силу. Більшість молоді в тому числі тієї, що навчається, прагне працювати і мати власні джерела існування. Проте у всіх вікових групах молоді існує значний розрив між рівнями економічної активності та зайнятості, що є свідченням надлишку молодіжної робочої сили.

За статистичними даними максимально високий рівень безробіття спостерігається у наймолодшій віковій групі (15–19 років), дуже високий – серед осіб 20–24 років. Навіть у старшій віковій групі молоді (25–35 років) він набагато вищий, ніж серед всього населення. Аналітики окреслюють, що проблема безробіття полягає не так у відсутності вакансій, як у недостатній пропозиції робочих місць з високою оплатою праці, належними умовами праці. Базовою перешкодою для працевлаштування молоді після закінчення навчальних закладів є відсутність практичного досвіду роботи за фахом, недоліки у професійному орієнтування щодо тієї або іншої професії, і зазвичай занадто високі вимоги у молоді до оплати праці [4].

Наразі питання забезпечення зайнятості молоді є важливим для суспільства і держави. Його ігнорування призводить до відсутності кваліфікаційного кадрового потенціалу, підвищення рівня незайнятості серед молоді. На думку фахівців подолання проблеми молодіжного гендеру полягає у здійсненні низки факторів, серед яких варто виокремити:

- здійсненні міцного зв'язку між системою освіти та ринком праці, що полягає у розв'язанні питання щодо прогнозу формування ринку праці, та обґрунтування номенклатури спеціальностей;
- формування гнучкої системи робочих місць з урахуванням пріоритетів прогресивного розвитку економіки регіону, що полягає у систематичному проведенні маркетингових досліджень ринку праці і попиту на спеціалістів різного профілю;
- поновлення методу працевлаштування молоді на перше робоче місце шляхом надання дотацій роботодавцю, так як встановлення обов'язкової квоти для молоді не дає позитивних результатів;
- створення кризових центрів з надання психологічної підтримки в регіонах не тільки для жінок і чоловіків в цілому, а й для молоді. Адже у процесі пошуку роботи безробітна молодь стикається із певними психологічними труднощами. Їхньою причиною є відсутність в особі внутрішньої готовності до активних дій, невміння змінити попередні установки, мотивацію поведінки в нових ринкових умовах;
- держава повинна піклуватись розвитком соціальної стабільності і захищеності молоді, корегувати державну політику зайнятості в розрізі змін ситуації на ринку праці.

Основним заходом зі сприяння працевлаштуванню молоді на наш погляд є вироблення механізму проведення профорієнтаційних та профдіагностичних заходів у закладах освіти. Найбільш ефективним буде перенавчання після моніторингу стану ринку праці та професійної придатності молоді.

4 Дискримінація на рівні переваг

На превеликий жаль для нашого суспільства притаманна дискримінація в галузі праці на рівні переваг. Так як у роботодавців сформовані стереотипи щодо специфіки праці. В суспільстві панує думка, що жіноча праця має виключно виконавчий характер, а для чоловіків бажана творча й керівна робота. Гендерна свідомість індивідів конструюється шляхом поширення і підтримання певних соціальних і культурних стереотипів, норм і приписів. Саме соціокультурні норми, а не біологічна стать, визначають моделі поведінки, професії, психологічні якості чоловіків і жінок. Важливу роль у модернізації умов життя відіграє держава та соціально-політичні інститути, які інституціонально впливають на збереження і відтворення того чи іншого статусу.

На сьогодні на ринку праці продовжує існувати тенденція дискримінації жінок. Так, жінки в середньому заробляють менше, ніж чоловіки. Співвідношення зарплат жінок і чоловіків у 2017 році становило 77,2%. Головним чином, це є наслідком структурних передумов, де жінки займаються менш престижними видами праці, або жінки рідше посідають керівні посади високого рівня. Менший відсоток жінок спостерігається в більш високооплачуваних професіях та в сфері бізнесу. В той же час найбільша зосередженість жінок прослідковується у сфері надання послуг, торгівлі та бюджетній сфері, де рівень доходів є значно низьким і спостерігається приховане безробіття [4].

Існує зворотна статистична залежність між часткою жінок у чисельності зайнятих і рівнем заробітної плати, тобто де більша сконцентрованість жінок тим нижча заробітна плата. Окрім того більшість зайнятих в сфері неформальної економіки - жінки. Серед причин ситуації, що склалася - дешевизна жіночої праці в порівнянні з чоловічою.

Навіть в межах професій, де переважає жіноча праця, чоловіки частіше стають керівниками. В результаті середній доход жінок у таких випадках також є нижчим, ніж у чоловіків. Наприклад, у 2017 році 82,6% зайнятих у сфері соціального забезпечення були жінки, але їхня середня плата складала 85,6% чоловічої. У фінансуванні, страхуванні, кредитуванні 69,3% зайнятих жінки, їхня середня плата – 65,7% від чоловічої. У громадському харчуванні відповідні показники склали 71,3 і 74,5%, у торгівлі – 65,3 і 75,7% [5]. Не в останню чергу така ситуація пов'язана із суперечливою роллю жінки в родині, внаслідок чого жінка часто має відповідати і за свою роботу, і за сімейний добробут та виховання дітей. Гендерну зайнятість можливо виділити як відображення санкціонованого суспільством соціально-економічного статусу особистості у сфері праці.

Залишається на сьогодні проблемою відсутність чіткого закріплення відповідальності за порушення гендерної рівності в КЗпП України, проектом Трудового кодексу нажалі також ця норма не передбачена. Норми ст.45, 237 КЗпП, що передбачають відповідальність службових осіб, керівників підприємств, установ, організацій, а також власників або уповноважених ними органів за порушення законодавства про працю на думку експертів, не виключають можливості їх застосування й у випадках встановлення факту гендеру статі, адже проголошений принцип рівності трудових прав жінок і чоловіків є невід'ємною складовою законодавства про працю, якого власник або уповноважений ним орган, згідно зі ст. 141 КЗпП, зобов'язаний неухильно дотримуватись. Тим самим недотримання власником питань гендерної рівності розцінюється як порушення законодавства про працю.

І все ж таки хоча на законодавчому рівні проголошено рівність та заборону будь-якої дискримінації, але за статистичними даними жінки мають менші можливості щодо просування по службовим сходам, менший розмір заробітної плати, зосереджені в низькооплачуваних сферах. Спостерігається менший відсоток представниць жіночої статі на керівних посадах, не зважаючи на належну і достатню освіту та харизматичні лідерські якості. Отже, в Україні спостерігається суперечлива гендерна тенденція в сфері зайнятості та оплати праці: жінки займають менш оплачувані та менш престижні посади з більшим обсягом роботи.

Для досягнення гендерного балансу необхідно:

- 1) посилити гендерний контроль за діючим законодавством;
- 2) намагатися провести зміни в ментальності населення, стереотипних орієнтаціях жінок і чоловіків;
- 3) розробити механізм впливу на суспільну свідомість через ЗМІ;
- 4) зацікавленість політичних сил та держави у підтримці гендерного балансу;
- 5) громадським організаціям залучатися до пропаганди системи цінностей щодо рівного розподілу сімейних і професійних ролей між чоловіками і жінками.

Отже, питання гендерної рівності з часом набуває актуальності, так як така рівність забезпечує добробут у родині й суспільстві; вона покликана формувати взаємоповагу та посилювати захист

прав людини. Натомість, дискримінація щодо жінок провокує зростання бідності, поширення негативних стереотипів і породжує насильство.

Література

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України, від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>
2. Концепція Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021р. [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів України, від 05.04.2017 № 229-р. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80>
3. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник / за заг. ред. Скорик М.М. К.: «К.І.С.», 2004. 536с.
4. Пшиченко В.О. Молодь на ринку праці [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://slavutajournal.com.ua/arxiv-nomeriv/slavuta-vipusk-4-5-2011/molod-na-rinku-praci-ukra%D1%97ni/>
5. Гендерна рівність у законодавстві про працю [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://khustvlada.gov.ua/index.php?aid=1927&lch=ukr>

Решетняк Віталій Віталієвич
Науковий керівник – Кубарєв Іван Володимирович
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Донецький юридичний інститут
МВС України)*

ІНСТИТУТ РЕЙДЕРСТВА У ВІТЧИЗНЯНОМУ ПРАВОВОМУ ПОЛІ

Актуальність теми. Попри численні спроби вищих державних органів України реанімувати національну економіку продовжує наростати криміналізація економічних відносин, що створює реальну загрозу економічній безпеці держави та перешкоджає її стабільному економічному розвитку.

«Рейдерство» в Україні панує ще з моменту проголошення незалежності, але у вітчизняній правовій науці досі відсутнє не лише чітке визначення даного поняття, але й сталі підходи кримінально-правової кваліфікації дій рейдерів, а криміналістичні рекомендації з розслідування злочинів, вчинених з метою протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації залишаються несистемними та недостатньо ефективними. На це вказує й той факт, що за роки існування у Кримінальному Кодексі України ст. 206-2 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», за цією статтею було винесено лише три вироби.

Отже, чинне законодавство України жодним чином не створює умови для стабільного здійснення підприємницької діяльності, а разом з цим не дозволяє ефективно боротися з рейдерськими угрупованнями. Недосконалість кримінального законодавства сприяє активному поширенню злочинності в сфері корпоративних відносин.

Мета і задачі дослідження. Метою дослідження є розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення кримінально-правової кваліфікації дій рейдерів та досудового розслідування рейдерства.

Зазначена мета обумовлює необхідність вирішення таких **завдань**:

виявити сутнісні характеристики рейдерства, сформулювати його дефініцію;

розрити закономірності механізму вчинення;

систематизувати теоретичні підходи щодо криміналізації такого явища як «рейдерство»;

Об'єктом є рейдерство як соціальне явище та діяльність правоохоронних органів з протидії йому.

Предметом дослідження є закономірності механізму вчинення рейдерства.

Методи дослідження. Відповідно до мети та завдань дослідження в роботі використано сукупність різних методів. Зокрема використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнавальної діяльності, які надали змогу проаналізувати і науково обґрунтувати визначену проблему у різних аспектах. Дослідження ґрунтується на діалектичному методі пізнання правових явищ, єдності їх соціального змісту і юридичної форми, що забезпечують науковий підхід вивчення явищ і процесів суспільного життя, та дозволяє розглядати їх у взаємозв'язку й сталому розвитку.

За допомогою системно-діяльнісного методу, у роботі проаналізовані теоретичні положення

загальних закономірностей вчинення рейдерських захоплень, а на цій основі визначені поняття, ознаки й види рейдерських захоплень.

1. Поняття рейдерства

Терміни «рейдерство» та «рейдер» (від англійського «raid» та «raider») – слова іноземного походження, які на початку свого виникнення, відповідно тлумачилися, як «військовий корабель, що веде самостійні бойові дії на морських і океанських шляхах сполучення, з метою знищення комунікацій, військового транспорту і торговельних суден ворога» та «особи, які безпосередньо здійснюють захоплення (набіги)» [1, с.69]. На відміну від піратів, рейдери знаходилися під протекторатом державної влади та здійснювали набіги в межах військових операцій, спрямованих на знищення та/або встановлення контролю над ворожими комунікаціями.

У ХІХ столітті, фінансист Джей Гулд, котрий під час Громадянської війни в США здійснював захоплення організацій, які повинні були отримати з державної скарбниці замовлення на поставку товарів для армії, надав поняттю «рейдерство» більш сучасного змісту [2, с.19]. Стрімке поширення понять «рейдер» і «рейдерство» відбулося в період з кінця ХІХ ст. до середини 30-х рр. ХХ ст. у США. З цього періоду «рейдерами» почали називати «компанії, які здійснюють вороже поглинання підприємств і подальший перерозподіл власності» [3, с.556].

Таким чином, термін «рейдерство» та похідні від нього поняття, на Заході існували ще задовго до проголошення незалежності України, яка зіткнулася з таким явищем лише на початку 90-х рр. ХХ ст.

Для подальшого аналізу явища «рейдерства», зокрема визначення його ознак, видів та способів здійснення, варто надати чіткого тлумачення досліджуваному поняттю, оскільки загальноприйняте визначення досі відсутнє як у положеннях чинного законодавства України, так і у вітчизняній правовій науці.

За найбільш широкого підходу рейдерство трактується як «агресивна атака на компанію для захоплення бізнесу або його частини, тобто отримання контролю над бізнесом всупереч волі основних власників». Аналізуючи наведене визначення зазначимо таке: по-перше, в ньому, як і низці інших, двічі вжито конструкцію на позначення одного явища, оскільки термін «захоплення», відповідно до тлумачного словника, означає дії, що відбуваються поза волевиявленням і бажанням власника або спрямовані проти такої волі [4, с. 442], а по-друге, у ньому відсутнє розмежування законної та незаконної діяльності, яка спрямована на отримання контролю за бізнесом, а отже, допускається обидва способи його вчинення.

Аналогічна позиція, що правда, з певною конкретизацією, спостерігається й у визначеннях інших дослідників.

Зокрема П.А. Астахов визначає рейдерство як «захоплення контрольного пакета акцій або певної частини, кредиторської заборгованості підприємства (організації) з метою встановлення над ним повного (фактичного і юридичного) контролю всупереч законним інтересам і волевиявленню власника або органу управління підприємства (організації)» [5, с. 15]. Спроби окреслити способи вчинення рейдерства заслуговують на позитивну оцінку. Проте, як свідчить практика, їх обсяг значно ширший, ніж наведений у дефініції.

На думку Я. Лопашенко, «рейдерство є ретельно спланованою системою дій, спрямованих на отримання чужої компанії, що здійснює підприємницьку та (або) інші види економічної діяльності за допомогою поєднання незаконних, напівзаконних (протиправних, але таких, що не мають законодавчої заборони) і законних способів придбання чужого бізнесу». У цьому визначенні слушно вказано, що рейдерство є системою дій, а частина з них може мати цілком законний характер. Разом з тим використання терміну «напівзаконні» є некоректним, оскільки дії можуть бути або законними або протизаконними. Будь-які дії, що не мають законодавчої заборони, є законними, що прямо передбачено Конституцією України [6, с.25].

Вищезазначені дефініції не розмежовують законні та незаконні способи захоплення підприємств, а отже, допускають їх існування. Такий підхід занадто широко трактує зміст рейдерства, принаймні, у вітчизняних реаліях. Аналіз численних повідомлень у засобах масової інформації переконливо свідчить, що в Україні рейдерство розглядається саме як діяльність протизаконна. Аналогічно воно тлумачиться й в офіційних документах державних органів, адже за іншого підходу буде неможливим відокремити захоплення підприємства як протиправну діяльність від корпоративного конфлікту, що протікає в межах закону. Більш того, наприклад, діяльність НБУ щодо призначення тимчасової адміністрації у неплатоспроможні банки буде розглядатися як рейдерство, адже за змістом ці дії є встановленням контролю над підприємством всупереч волі власника. Абсурдність ситуації очевидна.

Таким чином, варто підтримати науковців, які розглядають рейдерство саме як незаконну дія-

льність, що дозволяє відмежувати його від діяльності, яка відбувається в межах правового поля.

Так, А.В. Габов зазначає, що рейдерством є захоплення майна поза волею його власника із застосуванням засобів і способів кримінального характеру, а також придбання контрольних пакетів акцій (поглинання) проти встановленої процедури і волі менеджменту компанії, що поглинається. Наведене визначення демонструє загальне уявлення про досліджуване явище, однак його недоліком є використання неконкретної термінології – «засоби та способи кримінального характеру» [7, с. 82].

Андрєєва А.А. вважає, що рейдерство є ворожим захопленням підприємства з порушенням закону [8, с. 21].

На думку В.В. Долинської рейдерством є недружнє поглинання майна, яке здійснюється з використанням прогалін у законодавстві і з корупційним використанням державних, адміністративних і силових ресурсів. Варто погодитися з тим, що у багатьох випадках рейдерських захоплень існує корупційна складова, але вважати її обов'язковою ознакою будь-яких рейдерських дій досить безпідставно. Окрім цього залишається незрозумілим зміст вжитого словосполучення «використання силових ресурсів» (безпосередній фізичний вплив на власників, використання силових структур держави або приватні охоронних фірм тощо) [9, с. 65].

З точки зору М.Ф. Мусаєлян, рейдерством є незаконне насильницьке або ненасильницьке захоплення об'єктів чужої власності, підприємств, їх майна з метою подальшого заволодіння, яке супроводжується заподіянням власникам майна значних збитків, фізичної та матеріальної шкоди. Проте метою рейдерів не обов'язково є лише майно суб'єкта господарювання, про що буде зазначатися далі. Також не є сутнісною характеристикою рейдерства розмір завданих збитків та заподіяної фізичної шкоди. Безумовно, що зазначені ознаки існують в певних випадках, але вони мають розглядатися як такі, що збільшують суспільну небезпечність діяння, а не характеризують його сутність [10, с. 29].

Висловлена також думка, що рейдерство – це вчинення дій проти волі власника, які спрямовані на протиправну зміну права власності на майно підприємства, його вилучення на користь іншої особи, встановлення новим власником повного контролю над цим майном в юридичному та фізичному сенсі [11, с. 52].

Федоров А.Ю. розкриває сутність рейдерства через поняття злочину, тобто рейдерством є суспільно небезпечне протиправне діяння, пов'язане з незаконним придбанням права володіння, і (або) користування і розпоряджання активами (частиною активів) юридичної особи або з встановленням контролю над юридичною особою шляхом незаконного придбання права володіння, користування і розпоряджання частками учасників юридичної особи в статутному капіталі та (або) акціями акціонерного товариства, що завдає шкоди правам і законним інтересам власників і здійснюване всупереч їх волевиявленню, яке загрожує безпеці конкретної особи, суспільству і державі [12, с. 50].

Смітюх А.В. розглядає рейдерство як дії, спрямовані на набуття корпоративного контролю над товариством без згоди учасників (акціонерів), що вже здійснюють корпоративний контроль та призначених ними органів управління товариства (менеджменту) відповідно до певного сценарію (стратегічного плану), який має правове обґрунтування (дійсне чи удаване) та реалізується із додержанням (або з імітацією додержання) встановлених законом судових та корпоративних процедур [13, с. 98].

Кисельова В.В. стверджує, що рейдерство – це вчинення дій проти волі власника, які спрямовані на протиправну зміну права власності на майно підприємства, його вилучення на користь іншої особи, встановлення новим власником повного контролю над цим майном в юридичному та фізичному сенсі [14, с. 144].

Окрім наявних визначень в юридичній літературі, рейдерство згадується в щорічному звіті Бізнес Омбудсмена «Боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації», в якому під «рейдерством» розуміється захоплення або заволодіння активами та/або корпоративними правами юридичної особи з використанням незаконних методів і засобів [15, с. 31].

На наш погляд, феномен рейдерства доцільно дослідити з використанням системно-діяльнісної методології, яка передбачає виокремлення мети, предмету та способу вчинення. Такий аналіз сутності рейдерства свідчить про існування суттєвих неузгодженостей.

Зазвичай мету рейдерства визначають як поглинання підприємства або набуття корпоративного контролю над ним. Але, по-перше, така мета можлива лише якщо об'єктом рейдерства є підприємства корпоративної власності, тобто за такого тлумачення мети не охоплюються численні випадки, коли жертвами рейдерів є суб'єкти господарювання іншої організаційно-правової форми. По-друге, встановлення контролю не є самоціллю рейдерів. Їх мета полягає в отриманні певного зиску, як правило матеріального характеру. Тому більш точною є позиція, яка об'єднує мету рейдерства з розпорядженням його активами. Зокрема, Б.М. Грек, стверджує, що рейдерство – це отримання управління (контролю) над підприємством із застосуванням незаконних методів і засобів, яке в юридичному сенсі

сі дозволяє в подальшому розпоряджатися активами підприємства [16, с. 29]. Також схожої думки С.Н. Анісімов, який визначив рейдерство як систематичну діяльність на ринку корпоративного контролю, спрямовану на правове недружнє (несилове), а також на протиправне і силове отримання контролю над активами інших суб'єктів господарювання, дії яких завдають значних збитків захопленим підприємствам та його власникам [17, с. 10].

Активи підприємства розглядаються розглядається як невід'ємна сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, включаючи суми, не затребувані з інших підприємств чи боржників, що належить підприємству, установі, організації, у які вкладено засоби власників та інших осіб [18, с. 13]. Однак і таке твердження не охоплює усього різноманіття можливих варіантів мети рейдерів, оскільки, об'єктами захоплення зазвичай є надприбуткові підприємства, а ціллю рейдерів або їх замовників є продовження діяльності таких підприємств та отримання прибутків від нього. Тобто отримання лише активів для досягнення цієї мети недостатньо. Метою захоплення може бути також привласнення певних прав підприємства, наприклад, на видобуток корисних копалин. Отже, мету рейдерського захоплення варто визначати саме як розпорядження ресурсами підприємства у власних цілях. А ресурсами є все те, що необхідно для виробництва економічних благ з метою задоволення потреб, основними ж ресурсами є праця та земля [19, с. 285].

Щодо предмету рейдерства, тобто що саме захоплюють рейдери, в багатьох визначеннях ним визнається безпосередньо майно або право власності на майно. Проте такий підхід недостатньо відображає сутність рейдерства, оскільки, по-перше, не відмежовується рейдерство від інших складів злочинів, адже розбій також є захопленням майна, по-друге, фізичний захоплення майна в багатьох випадках ще не гарантує можливість його використання (як частини ресурсу), що становить мету рейдерської атаки. З іншого боку, для використання активів підприємства зовсім не обов'язково фізично володіти ними. Тим паче отримання повного права власності не завжди є можливим або необхідним, зокрема у акціонерних підприємств, або підприємств, що користуються майном, яке перебуває у власності держави (наприклад, все ті ж надра). Для досягнення рейдерами своєї мети, яку Б.М. Грек сформулював як розпорядження активами в юридичному сенсі, на наш погляд, необхідно і достатньо захопити вищі організаційно-розпорядчі функції суб'єкта господарювання. Саме вони і мають розглядатися як предмет рейдерства.

Різнманіттям відрізняються і погляди на способи дій рейдерів. Вони, як свідчить практика, доволі різноманітні, але їх необхідною ознакою є використання псевдоюридичних підстав для своєї діяльності. Таке твердження частково є у визначенні А.В. Смітюха, який зазначає що рейдерство має правове обґрунтування (дійсне чи удаване) та реалізується з додержанням (або з імітацією додержання) встановлених законом судових та корпоративних процедур [13, с. 98]. Тобто йдеться саме про імітацію законних підстав та порядку дій. Такий підхід, по-перше, дозволяє відмежовувати рейдерство від інших складів злочинів та таких явищ, як корпоративні або господарські конфлікти чи недобросовісна конкуренція. По-друге термін «псевдо» (несправжній, мнимий, удаваний) характеризує рейдерство саме як незаконну діяльність, паре що мова йшла вище [19, с. 241]. По-третє, рейдерство завжди викликає небажану для рейдерів реакцію правоохоронних органів, а наявність нібито юридичних підстав дозволяє виправдовувати їх перед правоохоронними органами та суспільством, маскувати злочинні дії під цивільно-правові або господарсько-правові відносини, і як наслідок, використовувати ресурси підприємства у правовому полі.

За результатами аналізу судової практики, наявність псевдо юридичних підстав зазвичай обґрунтовується пред'явленням різноманітних документів: витягу з реєстру акціонерів, договорів купівлі-продажу, застави, переуступки вимоги, судових рішень, виконавчих листів тощо.

Сукупність наведених вище ознак дозволяє запропонувати *визначення рейдерства як захоплення вищих організаційно-розпорядчих функцій суб'єкта господарювання з використанням псевдо юридичних підстав, з метою подальшого використання його ресурсів у власних цілях*. А поняття «рейдер» – як фізичну або юридичну особу, які спрямовують свою діяльність на здійснення захоплення організаційно-розпорядчих функцій інших суб'єктів господарювання, використовуючи псевдо законні підстави.

Наведене визначення не претендує на безперечність, але акцентує увагу на сутнісних ознаках рейдерства, та як уявляється, буде сприяти його подальшому теоретичному осмисленню.

2. Механізм вчинення рейдерства

Механізм вчинення злочинну розглядається в криміналістці як складна динамічна система, яка визначає зміст злочинної діяльності. До його складу належить: суб'єкт злочину; ставлення суб'єкта злочину до своїх дій, їх наслідків та співучасників; предмет посягання; спосіб злочину (як

система детермінованих дій); злочинний результат; обстановку злочину (місце, час тощо); поведінка і дії осіб, що опинилися випадковими учасниками події; обставини, що сприяють або перешкоджають злочинній діяльності; логічний зв'язок між діями (способами вчинення злочину) і злочинним результатом тощо [20, с. 35].

Характеризуючи суб'єкта рейдерства, слід зазначити, що ним можуть бути: 1) окремі особи, що використовують корумпованість певних структур державної влади й управління; 2) фірми або групи людей, які об'єдналися з метою захоплення майна підприємств, установ, організацій; 3) галузеві та/або великі холдинги (фінансово-промислові групи), які тяжіють до усунення конкурентів з метою збільшення своїх активів; 4) керівники підприємств, які мають доступ до активів, або дрібні акціонери; 5) партнери тощо [16, с. 32].

Дії рейдерів можуть бути скеровані на задоволення особистих потреб шляхом захоплення підприємств, установ, організацій усіх форм власності та організаційно-правових форм із метою подальшого перепродажу й незаконного отримання прибутку, а також на замовлення окремих осіб за дивіденди, винагороду чи надання відповідних послуг. У цьому контексті варто виокремити такі основні прийоми та методи діяльності рейдерів: грінмейл (шантаж); дестабілізація роботи підприємства; подання позовів щодо неможливості проведення зборів з метою призначення судового виконувача обов'язків для здійснення управління; відкриття кримінального провадження; переоформлення акцій на свою користь із порушенням чинного законодавства; зрив проведення чергових зборів акціонерів; скуповування акцій у міноритарних акціонерів; проведення додаткової емісії із порушенням прав основних акціонерів; забезпечення підтримки незаконних рішень судів і державних органів, використання корупційну складову; заміна повного складу керівництва підприємства [21, с. 6].

Узагальнюючи численні публікації фахівців у галузі злиття та поглинань, можна виділити такі способи здійснення рейдерства: маніпуляції з акціями та іншими документами; маніпуляції з реєстром; саботування діяльності підприємства; підкуп посадових осіб; примус; шантаж; силове захоплення.

Залежно від зазначених способів здійснення сучасне рейдерство поділяється на такі види [22, с. 17]:

1. «Біле» – здійснюється в межах закону, переважно використовуючи прогалини у законодавстві (купівля міноритарного пакета акцій, саботування зборів акціонерів, використання прогалин в законодавстві, страйки, використання численних невинних перевірок контролюючими органами тощо).

2. «Сіре» – здійснюється з порушенням цивільно-правових норм (підкуп суддів для прискорення прийняття законного рішення на підставі підробленого реєстру акціонерів, шантаж партнерів або створення інших перешкод, щоб підприємство не мало змоги продовжувати свою діяльність тощо).

3. «Чорне» – здійснюється з порушенням кримінального законодавства (корупція, підробка документів, підробка рішень суду, підкуп, шантаж, силові захоплення тощо).

4. Грінмейл – здійснюється шляхом корпоративного шантажу, який може використовуватись міноритарним акціонером з метою примусити акціонерну спільноту викупити його пакет акцій за завищеною ціною або отримати контрольний пакет акцій [23, с. 68]. Таке розуміння рейдерства існує у західній літературі, але як зазначалося вище, українських реалій доцільно розглядати лише незаконну діяльність, або за наведеною вище класифікацією тільки чорне та сіре рейдерство.

В плані механізму вчинення рейдерства вагомим значення набуває його класифікація залежно від того, хто виступає ініціатором. За цією ознакою рейдерство поділяється на [13, с. 99]:

1. Зовнішнє рейдерство (вторгнення) – коли корпоративний контроль намагається отримати особа, яка на момент початку поглинання не є учасником (акціонером) товариства.

2. Внутрішнє рейдерство (корпоративний переворот) – коли корпоративний контроль намагається отримати особа, яка на момент початку поглинання є учасником (акціонером), що не здійснює повний корпоративний контроль.

Відповідно до зазначеної класифікації може виникати асоціація рейдерства з корпоративним конфліктом, однак незважаючи на це, варто відмежовувати дані поняття. Згідно з економічним словником корпоративним конфліктом є конфлікт інтересів учасників корпоративних відносин, передумовою якого є наявність протилежних, конкуруючих і навіть ворожих інтересів [24, с. 6]. Корпоративними відносинами згідно зі ст. 167 ГКУ визнаються відносини, що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав, тобто прав осіб, частки яких визначається у статутному капіталі господарської організації, що включають правомочності на участь цих осіб в управлінні господарською організацією [25]. Корпоративний конфлікт спрямований на задоволення власних інтересів без завдання шкоди конкретно бізнесу, тобто виключно законними шляхами. Тому у відмежуванні рейдерства від корпоративного конфлікту визначальним є те, що суб'єктами корпора-

тивного конфлікту є особи, які володіють корпоративними правами, діяльність яких спрямована на розв'язання суперечок, що виникають із спірних правовідносин, а рейдерство в свою чергу є ініціатором імітації спірних правовідносин, а також передумовою та/або підставою для захоплення корпоративного контролю. Таким чином, корпоративний конфлікт є самостійним явищем, який може виступати однією зі складових рейдерського захоплення.

Злиття і поглинання, а особливо – недружні, також помилково ототожнюють з рейдерством. Одразу варто зазначити, що поняття «недружнє злиття» та «недружнє поглинання» є суто доктринальними, оскільки їх тлумачення взагалі відсутнє у вітчизняній нормативній базі, та й самі вчені дискутують щодо загальноприйнятого визначення цих понять. Натомість звичайне злиття та поглинання, відповідно до ст.104 Цивільного Кодексу України, визначаються як види реорганізації юридичної особи, а тому їх втілення є цілком законною процедурою, яка має на меті виключно оптимізацію підприємницької діяльності або зменшення можливих ризиків.

Варто відмежовувати від рейдерства й недобросовісну конкуренцію, оскільки остання може здійснюватися виключно суб'єктами господарювання. Наступною відмінною ознакою є кінцева мета. У недобросовісній конкуренції це набуття переваг у підприємницькій діяльності, шляхом вчинення дій, які чітко вказані в Законі України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [26]. Рейдерство зі свого боку здійснюється фізичною особою (особами) з метою використання ресурсів суб'єкта господарювання у власних цілях.

Також існують відмінності між рейдерством та силовим підприємництвом, що простежуються у такому: 1) безпосереднім об'єктом рейдерства є організаційно-розпорядчі функції суб'єкта господарювання, а для силового підприємництва об'єктом є грошові потоки в оптовій, роздрібній торгівлі, сфері послуг; 2) фактичною метою рейдерства є встановлення контролю над підприємством і його активами та подальше їх використання на власний розсуд, а у силовому підприємстві метою вважається отримання результатів виробництва господарської діяльності; 3) в рейдерстві використовуються незаконні і законні інструменти, а в силовому підприємстві мета досягається шляхом виключно протизаконних силових інструментів.

Варто зазначити, що як будь-який економічний злочин, рейдерське захоплення є ретельно спланованою діяльністю, підготовка якої може здійснюватися впродовж декількох років. Тому рейдерським захопленням притаманні такі етапи здійснення: а) інформаційний – збирання інформації (щодо активів, господарської діяльності, продукції, фінансового стану, засновників, керівників, емітованих цінних паперів тощо) про суб'єкт господарювання; б) підготовчий – створення негативного інформаційного фону щодо підприємства, установи, організації шляхом дискредитації засновника, засновників та/або керівництва перед іншими акціонерами, використовуючи ЗМІ; в) акціонерний – скуповування акцій фіктивними юридичними особами або зацікавленими особами акцій підприємства у дрібних акціонерів, подальша заміна власників і керівництва, шляхом проведення чи саботування зборів акціонерів; г) судовий – подання позовних заяв до суду з метою формування умов для арешту акцій, часток або майна; д) силовий – безпосереднє захоплення суб'єкта господарювання, формування паралельного органу управління, здійснення фізичного контролю над підприємством, установою, організацією; 6. поглинання – узаконення прав нових власників [27, с. 52].

Отже, спираючись на вищезазначене, можна стверджувати, що «рейдерство» за своїм змістом є комбінованою (економічною, юридичною, організаційною, інформаційною) діяльністю, спрямованою на протиправне заволодіння наявними ресурсами відповідного бізнесу. За таких обставин варто відмежовувати зміст рейдерства від корпоративного конфлікту, силового підприємництва, недобросовісної конкуренції та корпоративного злиття.

3. Проблеми кримінально-правової кваліфікації «рейдерства»

Одним із вагомих аспектів боротьби з корупцією та економічною злочинністю є протидія незаконному силовому захопленню підприємств (рейдерству) – як сукупності злочинних діянь [28, с. 73].

Попри збільшення чисельності злочинів, пов'язаних з рейдерством, у вітчизняному цивільному і кримінальному законодавстві досі відсутнє закріплення поняття «рейдерство». У зв'язку з такою невизначеністю, у кримінальному законодавстві України відсутня і єдина норма, що передбачає покарання за рейдерство.

Відповідно до чинного КК України кожен елемент рейдерства, залежно від виду та способів захоплення суб'єкта господарювання, кваліфікується за сукупністю протиправних дій рейдерів, тобто вчинення особою двох або більшої кількості злочинів, передбачених різними статтями чи різними частинами однієї статті Особливої частини ККУ, за жоден з яких її не було засуджено. Таким чином,

на практиці кваліфікація діянь пов'язаних з рейдерством відбувається за сукупністю декількох складів злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України.

У юридичній літературі, присвяченій досліджуваній темі, більшість із науковців вважають, що для ефективної протидії рейдерству зазначених норм недостатньо, а тому вато ухвалити «анти-рейдерський» закон, за яким відповідальність за рейдерство необхідно встановити в окремій статті КК України, обґрутовуючи це тим, що наявні норми кримінального законодавства навіть у своїй сукупності не охоплюють всіх протиправних дій, вчинюваних під час рейдерських захоплень, а відповідальність за деякі з них може бути досить незначною та взагалі несумісною зі ступенем суспільної небезпеки дій рейдерів [29, с. 87-88].

Однак уявити рейдерство як окреме діяння взагалі неможливо, оскільки рейдерством є певна послідовність цілої низки протиправних діянь (котрі взагалі можуть мати вигляд звичайних законних дій), які лише у своєму сукупному прояві можна вважати негативним соціально-економічним явищем. Тобто описати об'єктивну сторону «нового» злочину неможливо, оскільки вона буде значною мірою перекликатися із вже існуючими нормами, що безсумнівно стане на заваді здійсненню правосуддя. Тим паче рейдери можуть і не вчинювати певні діяння, котрі повинні входити до складу такого злочину [30, с. 83].

Окрім цього, чинний КК України як самостійні склади злочину описує не явища, а їх конкретні прояви, тобто діяння. Саме тому у КК України відсутні норми, які криміналізують соціально-негативні явища типу «Корупції», «Наркобізнесу», «Мафії» тощо, а встановлюють відповідальність безпосередньо за конкретні злочинні діяння [31, с. 239].

Виходячи з вищевикладеного, доцільніше кваліфікувати рейдерські дії та застосовувати кримінальну відповідальність до рейдерів саме за сукупністю діянь, які були вчиненні в процесі таких захоплень, оскільки лише так можна об'єктивно оцінювати ступінь вини кожного з учасників та рівень суспільної небезпечності їхніх дій.

Також це не виключає необхідності свідомо переосмислити зміст чинних норм кримінального законодавства щодо обтяження покарання за злочини, пов'язані з рейдерством. Зокрема варто доповнити зміст вищезазначених статей додатковими частинами із більш суворою санкцією, зокрема за використання рейдерами зброї, катування, насильства, погроз тощо, а також брати до уваги кінцеву мету та наслідки (заподіяння шкоди в особливо великому розмірі, смерть людини під час захоплення або інші тяжкі наслідки). Першим кроком до оптимізації боротьби з рейдерством може стати узгодження ст. 206-2 КК України з існуючими статтями, котра нині значно пом'якшує відповідальність, за вчинення аналогічних дій, але кваліфікованих за інтими статтями КК України (наприклад, ст.ст. 163,182, 189, 190, 356 та ін.).

Отже, кримінально-правова кваліфікація рейдерства має здійснюватися за вже існуючими статтями КК України у їх сукупності, адже рейдерство не є однорідним діянням. Воно виступає повноцінним соціально-економічним явищем, яке знаходить прояв у великій кількості окремих суспільно-небезпечних діянь. Проблему рейдерства необхідно вирішувати шляхом використання чинних положень кримінально-правового характеру, а також шляхом подальшого удосконалення КК України у сфері обтяження санкцій за сукупність вчинення тих чи інших протиправних дій, враховуючи засоби та способи їх вчинення, наслідки та кінцеві цілі рейдерів.

Висновки. 1. Під рейдерством доцільно розуміти захоплення вищих організаційно-розпорядчих функцій суб'єкта господарювання з використанням псевдо юридичних підстав, з метою подальшого використання його ресурсів у власних цілях. Рейдерство на сучасному етапі розвитку суспільства створює загрозу для економічної та національної безпеки України. Головними умовами його поширення є корумпованість державних органів влади та прогалін у чинному українському законодавстві.

2. Рейдерство за механізмом вчинення є складною комбінованою (економічною, юридичною, організаційною, інформаційною, фізичною) діяльністю, спрямованою на протиправне заволодіння наявними ресурсами відповідного бізнесу. В залежності від механізму рейдерство поділяється на внутрішнє (корпоративне) та зовнішнє, коли його суб'єкт не має права власності в об'єкті захоплення. Саме механізм вчинення відрізняє рейдерство від таких юридичних категорій як корпоративний конфлікт, силове підприємництва, недобросовісна конкуренція та корпоративне злиття.

3. Кримінально-правова кваліфікація дій, пов'язаних з рейдерством має відбуватися за сукупністю складів злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України. Доповнення КК України окремою нормою, яка встановлює відповідальність за рейдерство є недоцільним, оскільки воно є складною системою різноманітних дій, які мають дуже варіативний, в деяких випадках ззовні законний прояв, що унеможливає адекватне формування диспозиції такої норми.

Література

1. Адамчик В.В. Новейший словарь иностранных слов и выражений. Минск: Совр. литератор, 2005. 976 с.
2. Овчинский В.С. Рейдеромафия. Огонек. 2007. № 16. С. 18-21.
3. Holderness C.G. Raiders or Saviors? The Evidence of Six Controversial Raiders. Finance and Economics. 1985. № 4. p. 555-581.
4. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
5. Астахов П.А. Противодействие рейдерским захватам. Москва: Эксмо, 2007. 240 с.
7. Лопашенко Н.А. Рейдерство. Законность. 2007. № 4. С. 25.
8. Габов А.В., Молотников А.Е. Рейдерство как правовое явление. Законодательство. 2009. № 7. С. 82.
9. Андреева Л.А. Рейдерство – общеуголовное преступление. Вопросы современной юриспруденции: сб. ст. по матер. XXX междунар. науч.-практ. конф. 2013. № 10(30). С. 20-28
10. Долинская В.В. Криминализация корпоративных конфликтов. Законы России: опыт, анализ, практика. 2009. № 3. С. 65.
11. Мусаелян М.Ф. Рейдерство: понятие, виды и пути противодействия Журнал российского права. 2010. № 11. С.28-40.
12. Пименова Н.А. Коррупция – угроза экономической безопасности предприятий и государства: научно-практическое издание. Москва: Российская газета, 2009. 176 с.
13. Фёдоров А.Ю. Рейдерство и корпоративный шантаж (организационно-правовые меры противодействия). монография. Москва: Волтерс Клувер, 2010. 480 с.
14. Смітюх А.В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять та класифікації. Вісник господарського судочинства. 2008. №3. С. 93-101.
15. Киселёва Е.А., Дойлидова В.В. Рейдерство в Республике Беларусь: понятие и проблемы правового регулирования. Образование и наука без границ: социально-гуманитарные науки. 2015. № 1. С. 144-147.
16. Business Ombudsman Council. Боротьба з рейдерством: сучасний стан та рекомендації: системний звіт. 2017. 56 с.
17. Б.М. Грек, Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні. Адвокат. 2010. № 9. С. 29-34.
18. Анисимов С.Н. Рейдерство в России. Особенности национального захвата. Санкт-Петербург: Невский проспект, 2007. 224 с.
19. Гацалов М.М. Современный экономический словарь-справочник. Ухта: УГТУ, 2002. 371с.
20. Нечаев В.И., Михайлушкин П.В. Экономический словарь: Справочное издание. Краснодар: Атри, 2011. 464 с.
21. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Москва: Изд-во Акад. МВД СССР, 1979. Т. 3. С. 67-69.
22. Бычкова В.В. Особенности выявления, раскрытия и расследования рейдерских захватов имущественных комплексов: учебно-методическое пособие Москва: Академия Следственного комитета РФ, 2014. 227 с.
23. Пименов Н.А. Проблемы рейдерства в России. Налоги. 2010. № 3. С. 17.
24. Зеркалов Д.В. Рейдерство. Монография. Київ: Основа, 2011. 372 с.
25. Краткий толковый словарь терминов по корпоративному управлению. Международная финансовая корпорация IFC, 2009. 16 с.
26. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 19-20. Ст. 144.
27. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.1996 № 236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 36. Ст. 164.
28. Федоров А. Ю. Рейдерство и корпоративный шантаж: монография. Москва: Волтерс Клувер, 2010. 480 с.
29. Сычев П. Новый алгоритм уголовно-правового преследования рейдеров: защита системы корпоративного управления в юридическом лице. Слияния и поглощения. 2008. № 12(70). С. 73.
30. Курмаев Р.Р. Способы совершения мошенничества на рынке ценных бумаг. Известия Тульского государственного университета. Тула, 2003. С. 86-93.
31. Орлеан А., Р. Дурдиев. Щодо криміналізації рейдерства. Вісник Прокуратури. Київ, 2007. №8. С.83-88.
32. Берлач Ю.А. Проблеми юридичної відповідальності за правопорушення, пов'язані з рейдерством в Україні. Науковий вісник Національної академії Державної податкової служби України. 2009. № 3 (46). С. 235-243.

Михаць Олег Володимирович

Науковий керівник – Петровська Ірина Ігорівна
доцент кафедри конституційного,
міжнародного та адміністративно права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника)*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Вступ. Протягом останніх років проблеми та процедура об'єднання територіальних громад не втрачають актуальності. Реформування системи місцевого самоврядування в Україні а також територіальної організації влади у рамках політики децентралізації (концептуальні засади якої були прийняті у 2014 році, а реалізація почалась у 2015 році) виявилась однією із найбільш результативних та важливих серед стратегічних реформ. За результатом децентралізації об'єднанні територіальні громади мають відігравати ключову роль у задоволенні інтересів громадян у всіх сферах життя на певній території. Процес об'єднання територіальних громад завжди виявляє проблеми, які необхідно законодавчо або нормативно врегулювати. Тому дана тема дослідження є актуальною. Її досліджували такі науковці як І. І. Бодрова, С. В. Болдирєв, В. О. Величко, П. М. Любченко, О. Ю. Лялюк, М. О. Петришина, С. Г. Сєрьогіна, К. Є. Соляник, Т. В. Стешенко, Л. В. Челомбитько та інші.

Об'єктом даного дослідження є відносини щодо організації публічного адміністрування в об'єднаній територіальній громаді. **Предметом** дослідження є адміністративно-правовий статус об'єднаної територіальної громади.

Метою даного дослідження адміністративно-правового статусу об'єднаної територіальної громади. Відповідно до поставленої сети вирішуються такі **завдання**: (1) визначення порядку добровільного об'єднання територіальних громад; (2) з'ясування компетенції об'єднаної територіальної громади, а також прав та обов'язків членів об'єднаної територіальної громади; (3) характеристика особливостей правового регулювання управління об'єднаними територіальними громадами; (4) дослідження міжнародного досвіду в даній сфері.

Методологічною базою даного дослідження є сучасні загальнонаукові методи та прийоми пізнання, наукові теорії про державу і право, організацію роботи громади, розробки у сфері філософії права, державного управління, адміністративного права і процесу, соціології.

Розділ 1. Загальна характеристика адміністративно-правового статусу об'єднаної територіальної громади та її значення для децентралізації в Україні.

1.1. Поняття та елементи адміністративно-правового статусу об'єднаної територіальної громади

Питання об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) сьогодні є предметом дослідження багатьох науковців та обговорення громадськості.

Для визначення правового статусу даного суб'єкта доцільно почати з характеристики правового статусу загалом та виділити особливості адміністративно-правового статусу ОТГ.

В юридичній науці під правовим статусом розуміють сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів суб'єктів права [23, с. 704].

В адміністративному праві є особливості правового статусу, який можна визначити як комплекс конкретно визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом нормами адміністративного права [24, с. 230]. Серед елементів адміністративно-правового статусу виділяють адміністративну правосуб'єктність; права; обов'язки; повноваження, заборони і відповідальність за їх порушення.

Для органів державного (за аналогом і муніципального) управління доцільно при характеристиці правового статусу визначити повноваження та процедури утворення і ліквідації, реорганізації, притягнення до відповідальності посадових осіб органу тощо.

Отже, адміністративно-правовий статус ОТГ можна визначити як комплекс визначених пра-

вовими нормами повноважень, прав та обов'язків суб'єктів територіальної громади, нормативно-правове регулювання процедури їх об'єднання та процедури виходу з об'єднання (яка до речі в Законі не визначена), особливості притягнення до відповідальності посадових осіб ОТГ. Охарактеризуємо детальніше ці елементи.

Згідно законодавчого визначення, наведеного з Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [16] Територіальна громада - жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Правовою основою створення та діяльності об'єднаних територіальних громад в Україні є Конституція України, Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Закон України «Про місцеве самоврядування», Закон України «Про співробітництво територіальних громад».

Нормативно-правовою базою об'єднання територіальних громад є низка нормативно-правових актів, зокрема: Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [17]; Закон України «Про засади державної регіональної політики» [16]; Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад» [21]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо статусу старости села, селища» [14] та інші нормативно-правові акти.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [10], територіальна громада - жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Відповідно до статті 6 Закону первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. Територіальні громади в порядку, встановленому законом, можуть об'єднуватися в одну сільську, селищну, міську територіальну громаду, утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідно сільського, селищного, міського голову.

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [15] регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад. Відповідно до статті 2 цього Закону добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких принципів: конституційності та законності; добровільності; економічної ефективності; державної підтримки; повсюдності місцевого самоврядування; прозорості та відкритості; відповідальності. Суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст. Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, - селищною, центром якої визначено село, - сільською.

Адміністративно-територіальна реформа в Україні з 2015 року передбачає надання більших повноважень органам місцевого самоврядування (децентралізації) і зміну адміністративно-територіального поділу. Результатом реформи має бути створення 1500–2000 спроможних територіальних громад замість понад 11 тисяч місцевих рад [26]. Один з варіантів адміністративно-територіальної реформи викладено у відповідному Проекті змін до Конституції України, який був попередньо схвалений Верховною Радою 31 серпня 2015 року [2].

1.2. Об'єднання територіальних громад як основа для децентралізації в Україні

Основним напрямком реформування у сфері місцевого самоврядування передбачається децентралізація влади – тобто передачу від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування значної частини повноважень, ресурсів та відповідальності. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування [5] та найкращі світові стандарти суспільних відносин у цій сфері.

Загалом, децентралізація є доволі складним поняттям, яке можна розкривати через його вплив на адміністративно-територіальний устрій держави, систему органів публічної адміністрації, розподіл між ними функцій, повноважень та фінансових ресурсів. Децентралізація означає такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість із них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власним завданням та повноваженням органів нижчого рівня. Можна також зазначити, що питома вага адміністративної діяльності покладається на місцеві органи або інші уповноважені державою суб'єкти. Така децентралізація влади в державі сприяє розвитку демократії,

адже відбувається розширення впливу територіальних громад, соціальних груп та громадськості в цілому на справи публічного значення. Демократична держава завжди прагне залучити громадськість до здійснення публічних функцій урядування з метою оптимального задоволення різнобічних потреб людини та народу загалом [31, с. 14].

У квітні 2014 року Уряд схвалив основний концептуальний документ - Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [31]. Після цього був затверджений План заходів [32] щодо її реалізації, які дали старт реформі. Для реалізації положень Концепції та завдань Плану заходів, необхідно було в першу чергу внести відповідні зміни до Конституції України, а також сформувати пакет нового законодавства. Зміни до Конституції перш за все мали вирішити питання утворення виконавчих органів обласних та районних рад, реорганізації місцевих державних адміністрацій в органи контролю-наглядового типу, дати чітке визначення адміністративно-територіальної одиниці – громади.

З 2014 року сформований і діє основний пакет нового законодавства, впроваджуються першочергові законодавчі ініціативи:

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [15]

дав змогу почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування. Станом на початок квітня 2018 року створено вже 728 об'єднаних територіальних громад (надалі - ОТГ). До складу цих ОТГ увійшли 3378 колишніх місцевих ради. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти називають дуже високими. Закон також запровадив інститут старост в ОТГ, які представляють інтереси сільських мешканців в раді громади. Сьогодні обрано вже 640 старост, ще більше 1,8 тисяч осіб виконують обов'язки старост.

Закон «Про співробітництво територіальних громад» створив механізм вирішення спільних проблем громад: утилізація та переробка сміття, розвиток спільної інфраструктури тощо). На початок квітня 2018 року реалізується вже 171 договір про співробітництво. Цим механізмом скористалися 726 громад.

Закон «Про засади державної регіональної політики». Державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури ОТГ за час реформи зросла у 39 разів: з 0,5 млрд в 2014 до 19,37 млрд грн у 2018 році. 21 область прийняла рішення про створення Агенції регіонального розвитку, в усіх областях працюють Центри розвитку місцевого самоврядування, які в тому числі допомагають місцевій владі втілювати регіональні стратегії.

Загалом, в рамках політики децентралізації очікується прийняття 17 законів та внесення змін до діючого законодавства, зокрема до Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування», щодо забезпечення рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування, що підвищить престижність служби в органах місцевого самоврядування, мотивацію місцевих службовців до розвитку ОТГ та власного розвитку; прийняття Закону «Про засади адміністративно-територіального устрою України» тощо.

На нашу думку, завершальним кроком правового регулювання в цій сфері має бути прийняття змін до бюджетного та податкового законодавства, де потрібно закріпити фінансову самостійність ОТГ.

Розділ 2. Основи державної політики та правові засади об'єднання територіальних громад в Україні

2.1 Порядок об'єднання територіальних громад.

Відповідно до статті 6 Закону первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста. Територіальні громади в порядку, встановленому законом, можуть об'єднуватися в одну сільську, селищну, міську територіальну громаду, утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідно сільського, селищного, міського голову [10].

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначає, що суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст. Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, - селищною, центром якої визначено село, - сільською.

Відповідно до статті 4 Закону, добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких умов: (1) у складі об'єднаної територіальної громади не може існувати іншої територіальної громади, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування;

(2) територія об'єднаної територіальної громади має бути нерозривною, межі об'єднаної територіальної громади визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад територіальних громад, що об'єдналися; (3) об'єднана територіальна громада має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області; (4) при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади; (5) якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання.

За Статтею 5 Закону ініціаторами добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст можуть бути: (1) сільський, селищний, міський голова; (2) не менш як третина депутатів від загального складу сільської, селищної, міської ради; (3) члени територіальної громади в порядку місцевої ініціативи; (4) органи самоорганізації населення відповідної території (за умови представлення ними інтересів не менш як третини членів відповідної територіальної громади).

У процедурі об'єднання територіальних громад можна виділити такі етапи:

1. Сільський, селищний, міський голова забезпечує вивчення пропозиції щодо ініціювання добровільного об'єднання територіальних громад та її громадське обговорення. (30 днів)
2. Пропозиція подається до відповідної ради на наступну сесію для прийняття.
3. Сільський, селищний, міський голова після прийняття відповідною радою рішення про надання згоди надсилає пропозицію голові суміжної територіальної громади.
4. Сільський, селищний, міський голова суміжної територіальної громади забезпечує вивчення пропозиції щодо добровільного об'єднання територіальних громад та її громадське обговорення. (30 днів)
5. Після завершення громадського обговорення пропозиція подається до відповідної ради на наступну сесію для прийняття.
6. Сільський, селищний, міський голова, який ініціював об'єднання, приймає рішення про утворення спільної робочої групи з підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад та інформує про це відповідні обласну раду та обласну державну адміністрацію.
7. Сільський, селищний, міський голова територіальної громади, в якій ініційовано питання про добровільне об'єднання територіальних громад, звертається до обласної державної адміністрації з пропозицією звернутися до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови.
8. Обласна державна адміністрація протягом 10 робочих днів з дня отримання рішень про добровільне об'єднання територіальних громад звертається до Центральної виборчої комісії для прийняття нею рішення про призначення перших виборів депутатів сільської, селищної, міської ради та відповідного сільського, селищного, міського голови в установленому законом порядку.

Об'єднана територіальна громада вважається утвореною за Законом з дня набрання чинності рішеннями всіх рад, що прийняли рішення про добровільне об'єднання територіальних громад. Кількість утворених територіальних громад по областях відображено у таблиці 1. Утворення об'єднаних територіальних громад в Україні протягом 2015-2017 рр (див. Додаток). Станом на 1 січня 2018 року утворено 665 об'єднаних територіальних громад.

В свою чергу існує низка невирішених проблем стратегічного і оперативного характеру, які створюють ризики для успішної реалізації адміністративної реформи. Зокрема, існують дві основні проблеми пов'язані із створенням об'єднаних територіальних громад:

1. До сих пір не завершено розроблення перспективних планів формування територій громад регіонів, до них фактично продовжують вноситися зміни стосовно об'єднаних територіальних громад, які вже пройшли процедуру об'єднання, бажають провести місцеві вибори та залучити фінансові ресурси і управлінські повноваження. Утворення великої кількості об'єднаних територіальних громад проводиться без врахування вимог Методики щодо їх формування. Деякі об'єднані територіальні громади утворюються задля отримання нових повноважень і ресурсів, хоча за своїм потенціалом насправді не здатні забезпечити власним мешканцям послуги належної якості, розвивати економічний потенціал громади, оскільки не мають належної інфраструктури та ресурсів, і в подальшому забезпечити стабільний розвиток громади. Наступне поширення даної практики створює ризик нівелювання сутності самої реформи, адже замість спроможних територіальних громад формуються малочисельні, з слаборозвинутою інфраструктурою, бідними кадровими ресурсами.

2. Процес утворення об'єднаних територіальних громад в більшості не має підтримки, а часом зустрічається із спротивом зі сторони районних адміністрацій, та місцевих рад. Про наявність

даної проблеми регулярно заявляють представники новоутворених об'єднаних територіальних громад, а віднедавна – також представники центральних органів державної виконавчої влади. Місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування чинять спротив створенню об'єднаних територіальних громад побоюючись втратити робочі місця або владні повноваження. В свою чергу місцеві еліти не хочуть втрачати вплив на місцеві ради, оскільки створення об'єднаних територіальних громад пов'язане із переформатуванням органів влади та зміною сутності самого управління на користь громад [25, с.5-6].

3. На даний момент залишається актуальним та потребує подальшого доопрацювання питання стабільності забезпечення фінансової підтримки зі сторони держави стосовно добровільного об'єднання територіальних громад. Значне зростання кількості об'єднаних територіальних громад без пропорційного збільшення інфраструктурної субвенції знижуватиме стимул для громад до об'єднання, а також їх можливості відносно соціального та економічного розвитку, а відповідно – нівелюватиме саму реформу. Значне зростання кількості об'єднаних територіальних громад без пропорційного збільшення інфраструктурної субвенції знижуватиме стимул для громад до об'єднання, а також їх можливості відносно соціального та економічного розвитку, а відповідно – нівелюватиме саму реформу.

4. На даний час не вирішено питання оптимального поділу компетенції між місцевими радами об'єднаної територіальної громади та адміністраціями районів і районними радами, на території дії яких сформовано об'єднану територіальну громаду. Отож, слід визначити повноваження, які будуть залишатися за органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування районів, а також переглянути чисельність апаратів даних органів та видатки на їх утримання.

2.2. Державна підтримка об'єднання територіальних громад

Держава надає підтримку у створенні об'єднаних територіальних громад та для її подальшого розвитку. Форми та підстави застосування державної підтримки визначені у Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», у статті 9 [15], де зазначено про здійснення з її сторони інформаційно-просвітницької, організаційної, методичної та фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад й приєднання до об'єднаних територіальних громад; проведення методичного забезпечення добровільного об'єднання територіальних громад та приєднання до об'єднаних територіальних громад.

Визначення обсягів та форм підтримки здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері територіальної організації влади, адміністративно-територіального устрою, розвитку місцевого самоврядування - Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Окрім того, в статті 10 Закону [15] передбачається, що держава здійснює фінансову підтримку добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст та приєднання до об'єднаних територіальних громад шляхом надання об'єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку такої територіальної громади. Пропозиції щодо надання фінансової підтримки об'єднаній територіальній громаді вносяться Радою міністрів Автономної Республіки Крим, відповідною обласною державною адміністрацією за поданням сільської, селищної, міської ради об'єднаної територіальної громади Кабінету Міністрів України не пізніше 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому передбачається надання такої фінансової підтримки.

Держава передбачає заходи заохочення об'єднання територіальних громад, наприклад, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року № 195 «Питання використання у 2015 році коштів державного фонду регіонального розвитку» області, які схвалить перспективні плани до 1 червня 2015 року, отримують фінансування з державного фонду регіонального розвитку [4].

Загальний обсяг фінансової підтримки розподіляється між бюджетами об'єднаних територіальних громад пропорційно до площі об'єднаної територіальної громади та кількості сільського населення у такій територіальній громаді з рівною вагою обох цих факторів.

2.3. Компетенція об'єднаної територіальної громади, особливості управління об'єднаною територіальною громадою

До компетенції територіальної громади входять всі питання, вирішення яких відповідно до законів України здійснюється на місцевому референдумі; питання, віднесені до повноважень органів місцевого самоврядування Територіальної громади; питання, віднесені до повноважень органів міс-

цевого самоврядування Територіальної громади відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», інших законів України, з врахуванням положень статті 4 «Європейської Хартії місцевого самоврядування», а саме: «Органи місцевого самоврядування в межах закону мають повне право вирішувати будь-яке питання, яке не вилучене із сфери їхньої компетенції і вирішення якого не доручене жодному іншому органу» [5].

До безпосередньої компетенції територіальної громади не входять питання щодо: (1) прийняття рішень з питань, віднесених до компетенції органів державної влади, що поширюють свою юрисдикцію на територію громади (Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та їхніх територіальних органів, органів судової влади тощо); (3) прийняття рішень з питань, що стосуються місцевого бюджету, місцевих податків і зборів, встановлення тарифів на житлово-комунальні послуги, обрання, призначення і звільнення посадових осіб органів місцевого самоврядування Територіальної громади (за винятком Голови громади та сільських старост), інших працівників органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств, установ і організацій у населених пунктах громади; (4) прийняття рішень в частині делегованих законом повноважень органів виконавчої влади, віднесених до компетенції виконавчих органів Ради.

Серед особливостей управління об'єднаною територіальною громадою варто виділити наявність спеціальних суб'єктів, зокрема старост, поряд з головою відповідної ОТГ. Відповідно до ст. 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» староста:

- представляє інтереси жителів відповідного села, селища у виконавчих органах сільської, селищної, міської ради;
- бере участь в організації виконання рішень ради, її виконавчого комітету, розпоряджень голови ради на території відповідного старостинського округу та у здійсненні контролю за їх виконанням;
- бере участь у підготовці проекту місцевого бюджету в частині фінансування програм, що реалізуються на території відповідного старостинського округу;

Повноваження голови місцевої ради відмінні від статусу старости:

- організує в межах, визначених цим Законом, роботу відповідної ради та її виконавчого комітету;
- підписує рішення ради та її виконавчого комітету;
- вносить на розгляд ради пропозиції про склад виконавчого комітету;
- вносить на розгляд ради пропозиції щодо структури виконавчих органів ради, апарату ради та її виконавчого комітету;
- здійснює керівництво апаратом ради та її виконавчого комітету.

Розділ 3 Міжнародний досвід створення об'єднаних територіальних громад

3.1 Адміністративна реформа у Королівстві Данія

Реформа проходила в 2 етапи: (1) 1958-1970 роки; (2) з 2004 року.

Причини: депопуляція сільського населення; слабкість сільських муніципалітетів; муніципалітети були замалі для виконання існуючих завдань; відсутність професійних кадрів у малих громадах; підвищення представленості уряду на місцях; непрозора система прийняття рішень та фінансування.

Процедура об'єднання: початок процесу реформування адміністративної системи урядом (1958 рік); робота Комісії з розробки законодавства для місцевого самоврядування (1958-1966 рр.); прийняття закону «Про об'єднання громад» (1966 рік); робота Комітету впровадження реформи місцевого самоврядування.

Зміст реформи: створення укрупнених муніципалітетів шляхом об'єднання менших (не менше 4-6 тис. жителів); передача муніципалітетам повноважень в сфері початкової освіти, а графствам в сфері медицини (на початковому етапі впровадження реформи).

Результат 1 етапу:

- 1000 муніципалітетів об'єдналися добровільно, 400 – примусово (за принципом добровільно-примусового об'єднання);
- муніципалітети отримали нові повноваження: зайнятість та створення робочих місць, дошкільна, середня освіта;
- підвищилася фінансова незалежність муніципалітетів;

- підвищився попит на послуги органів місцевого самоврядування.

2 етап - Реформа 2004 року:

Причини: проблеми з плануванням лікарень; проблеми співробітництва в столичному районі; проблема співробітництва графств з муніципалітетами, особливо щодо охорони здоров'я, соціального захисту та спеціалізованої освіти; постійно зростаюча вартість соціального захисту.

Процедура об'єднання: жовтень 2002 – січень 2004 року – створення Комісії з адміністративного устрою (складалася з представників Уряду, асоціацій органів місцевого самоврядування, незалежних експертів). Комісія підготувала огляд адміністративно - територіального устрою та Рекомендації – збільшити муніципальні та регіональні одиниці, змінити розподіл повноважень між муніципалітетами та урядом); укладено політичну угоду про об'єднання – червень 2004 року; розпочався процес об'єднання (2004 рік) – протягом 6 місяців – добровільно, опісля – примусово; нова адміністративна структура вступила в силу з червня 2005р.

Зміст реформи: ліквідація графств та консолідація муніципалітетів; розподіл повноважень графств між муніципалітетами та урядом.

Уряд отримує: деякі заклади культури; деякі повноваження контролю за довкіллям; нагляд над середньою освітою; від муніципалітетів: адміністрування податків.

Муніципалітети отримують: контроль та планування захисту довкілля; деякі цілодобові соціальні послуги; спеціалізовану освіту на рівні початкової; деякі заклади культури; регіональну координацію та планування; колишні графські дороги та громадський транспорт.

Результат: муніципалітети після реформи місцевого самоврядування стали суттєво більшими за розміром, ніж до реформи, тому значно могутнішими економічно та спроможнішими; після реформи середній розмір муніципалітетів склав 54 тисячі осіб, і на сьогодні Данія є країною, де найбільші за розмірами муніципалітети [20].

Зараз в Данії 98 муніципалітетів та 5 регіонів (до реформи було 275 муніципалітетів та 13 провінцій)

3.2 Адміністративна реформа у Королівстві Швеція (кінець 1950-х -1971 рік)

Причини: стрімке зростання кількості населення та міграція жителів сільської місцевості в міста, що призвели до низки проблем для сільських муніципалітетів (брак економічних та людських ресурсів) та для міст (просторове планування забезпечення житлом, інфраструктура); невизначеність уряду при розподілі повноважень між графствами та муніципалітетами; неспроможність муніципалітетів здійснювати нові освітні повноваження, у зв'язку з освітньою реформою 1950-их рр.

Процес об'єднання: надання пропозицій щодо укрупнення муніципалітетів зі сторони адміністративних рад в графствах (запропонували карту з 280 муніципалітетів); Об'єднання муніципалітетів на засадах добровільності; У 1969 році парламент встановлює граничну дату об'єднання – 1971 рік; завершення об'єднання на примусових засадах.

Зміст реформи: організація нових муніципалітетів навколо міст - центрів зростання; мінімальна чисельність населення має бути не менше 8 тисяч осіб, аби забезпечити передачу середньої освіти на муніципалітети; нові органи місцевого самоврядування в Швеції мали бути структуровані навколо міста-центру, що стане ядром для надання послуг [21].

Результат: створено 290 муніципалітетів (замість 2500 парафій). Нові муніципалітети отримали нові великі повноваження та нові ресурси. Уряд виділяє кошти, потрібні муніципалітету, але уже не керує їх розподілом (за результатами реформування було встановлено такі надходження до бюджетів муніципалітетів: 67 % від оподаткування фізичних осіб, 14% - державна субвенція, 3% - рента та оренда. У муніципалітеті 42% усіх видатків – видатки на освіту, 20 % - на догляд за людьми похилого віку). Реформа дала змогу посилити ресурсні спроможності муніципалітетів і в малозаселених територіях та посприяла професіоналізації місцевих політиків (частка тих, хто професійно займається місцевою політикою поступово зростає).

3.3 Адміністративна реформа у Естонській республіці

Причини: значна залежність органів місцевого самоврядування від державного фінансування (формується з податку на доходи фізичних осіб, що амініструється державою) та державних субвенцій; потреба менших муніципалітетів постійно взаємодіяти з більшими при наданні адміністративних послуг.

Процедура об'єднання: (1) грудень 2015 року - уряд оприлюднив законопроект адміністра-

тивної реформи; (2) 2016 рік - уряд Естонії розпочав адміністративну реформу в два етапи, яка мала вступити в силу на момент проведення наступних місцевих виборів у жовтні 2017 року. Перший етап реформи є добровільним і передбачає фінансові стимули у формі державних грантів для тих, хто обрав шлях об'єднання, а також компенсації для голів рад і мерів, чий повноваження припиняються в результаті об'єднання. Другий етап передбачається для муніципалітетів з кількістю мешканців менше 5000 осіб, які не погоджуються на добровільне об'єднання. Уряд розпочав примусове злиття таких муніципалітетів на початку 2017 року без фінансових компенсацій [26]. (3) жовтень 2017 року – місцеві вибори до новоутворених муніципалітетів

Зміст реформи: добровільно-примусове об'єднання невеликих муніципалітетів та створення більших, економічно спроможних; передання значної частини повноважень від уряду до муніципалітетів, щодо освіти, соціального забезпечення, охорони здоров'я, культури, дозвілля, спорту, соціального житла, планування міських та сільських територій, туризму, громадського транспорту, водопостачання, водовідведення, освітлення громадських місць, централізованого опалення, збору та утилізації відходів, утримання доріг і кладовищ, місцевих податків.

На даний момент адміністративна реформа в Республіці Естонія ще не завершилася.

Висновки. Після проведеного наукового дослідження варто зазначити наступні висновки:

1) Адміністративно-правовий статус об'єднаних територіальних громад на сьогодні є не повністю дослідженим, потребують подальшого вдосконалення й законодавчого визначення елементи цього статусу, зокрема процедурні питання об'єднання територіальних громад (їх створення), процедури роз'єднання (ліквідації, реорганізації); є доцільність в конкретизації повноважень суб'єктів управління об'єднаною територіальною громадою та визначення особливостей відповідальності уповноважених осіб ОТГ.

2) Процес утворення об'єднаних територіальних громад в більшості не має підтримки, а часом зустрічається із спротивом зі сторони районних адміністрацій, та місцевих рад. Про наявність даної проблеми регулярно заявляють представники новоутворених об'єднаних територіальних громад, а віднедавна – також представники центральних органів державної виконавчої влади. Місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування чинять спротив створенню об'єднаних територіальних громад побоюючись втратити робочі місця або владні повноваження. В свою чергу місцеві еліти не хочуть втрачати вплив на місцеві ради, оскільки створення об'єднаних територіальних громад пов'язане із переформатуванням органів влади та зміною сутності самого управління на користь громад.

3) До сих пір не завершено розроблення перспективних планів формування територій громад регіонів, до них фактично продовжують вноситися зміни стосовно об'єднаних територіальних громад, які вже пройшли процедуру об'єднання, бажають провести місцеві вибори та залучити фінансові ресурси і управлінські повноваження. Утворення великої кількості об'єднаних територіальних громад проводиться без врахування вимог Методики щодо їх формування. Деякі об'єднані територіальні громади утворюються задля отримання нових повноважень і ресурсів, хоча за своїм потенціалом насправді не здатні забезпечити власним мешканцям послуги належної якості, розвивати економічний потенціал громади, оскільки не мають належної інфраструктури та ресурсів, і в подальшому забезпечити стабільний розвиток громади. Наступне поширення даної практики створює ризик нівелювання сутності самої реформи, адже замість спроможних територіальних громад формуються малочисельні, з слабкорозвинутою інфраструктурою, бідними кадровими ресурсами.

4) На даний момент залишається актуальним та потребує подальшого доопрацювання питання стабільності забезпечення фінансової підтримки зі сторони держави стосовно добровільного об'єднання територіальних громад. Значне зростання кількості об'єднаних територіальних громад без пропорційного збільшення інфраструктурної субвенції знижуватиме стимул для громад до об'єднання, а також їх можливості відносно соціального та економічного розвитку, а відповідно – нівелюватиме саму реформу.

5) На даний час не вирішено питання оптимального поділу компетенції між місцевими радами та органами виконавчої влади а також щодо розподілу повноважень між місцевими радами об'єднаної територіальної громади та адміністраціями районів і відповідно районними радами, на території дії яких сформовано об'єднану територіальну громаду. Формування об'єднаних територіальних громад, яке відбувається у ситуації відсутності єдиної позиції стосовно моделі реформування адміністративно-територіального устрою на всіх рівнях, призводить до конфлікту між органами новостворених об'єднаних територіальних громад та районів. Отож, слід належним чином визначити повноваження, які будуть залишатися за органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування районів, а також переглянути чисельність апаратів даних органів та видатки на їх утримання.

б) Приклад проведення адміністративної реформи у Швеції та Данії є корисним для України, зокрема досвід використання місцевого рівня для планування регіонального розвитку та трансграничного співробітництва що тільки починають розвиватися в Україні [22]. В свою чергу реформа місцевого самоврядування, яка впроваджується з 2015 року в Естонії за своєю логікою аналогічна тій, що вже проводиться в Україні за Концепцією реформи М 333-р від 01.04.2014 року. Територіальні громади в Естонії зіткнулися зі схожими проблемами (депопуляція сільського населення, економічний спад), що стимулювало останніх до об'єднання. Під час об'єднання виникають ті ж проблеми, що й в Україні, зокрема вибір засад самого об'єднання – добровільних чи примусових. Врахування досвіду вибраних держав в сприятиме виявленню ймовірних проблем при запровадженні реформи в майбутньому, ефективному пошуку шляхів їх вирішення, а також запозиченню ефективних механізмів переходу до децентралізації як на місцевому так і на регіональному рівні.

Література

1. Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (Редакція станом на 30.09.2016).
2. Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) 2217а від 01.07.2015
3. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214
4. Питання використання у 2015 році коштів державного фонду регіонального розвитку Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 р. № 195. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/195-2015-%D0%BF>
5. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036
6. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV
7. Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII. Редакція від 19.03.2017. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page>
8. Про план законодавчого забезпечення реформ в Україні: Постанова Верховної Ради України від 4 черв. 2015 р. № 509-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/le/text/35/f444365n15.zip>.
9. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин: Закон України від 28 груд. 2014 р. № 79-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19>.
10. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року, редакція 31.12.2017. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170)
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо добровільного приєднання територіальних громад: Закон України від 9 лют. 2017 р. № 1851-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1851-19>.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів: Закон України від 14 берез. 2017 р. № 1923-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1923-viii>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 888-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/888-19>.
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо статусу старости села, селища: Закон України від 9 лют. 2017 р. № 1848-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1848-19>.
15. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лют. 2015 р. № 157-VIII (із змінами). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
16. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лют. 2015 р. № 156-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
17. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серп. 2014 р. № 385. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
18. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 черв. 2014 р. № 1508-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>.
19. Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року N 1582-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1582-15>
20. Про право територіальних громад на об'єднання: Проект Закону України від 08.01.2014 № 3849. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49447
21. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо особливостей формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад: Закон України від 26 листопада 2015 року № 837-VIII
22. Теорія держави і права. Підруч. для студ. вищ. навч. закл./За заг. ред. О. В. Петришин. Х.: Право, 2015. 368 с.
23. Адміністративне право України. Академічний курс: Підруч.: У двох томах: Том 1. Загальна частина /

- Ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.
24. Формування об'єднаних територіальних громад: стан, проблемні питання та шляхи їх вирішення. Аналітична записка: Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/10/>
 25. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник / за редакцією кандидата юридичних наук, доцента С. Г. Серьогіної. 2-ге видання. Харків: Право, 2005. 256 с.
 26. Веб - портал Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України «Децентралізація» влади. URL: <http://decentralization.gov.ua>
 27. Загальне адміністративне право: підручник / [Гриценко І.С., Мельник Р. С., Пухтецька А.А. та інші]; за заг. ред. І. С. Гриценка. К. : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
 28. Адміністративне право. Загальна частина (альбом схем) [текст]: навч.пос. / О.В.Кузьменко, І.Д. Пастух, М.В.Плугатир, М.В.Співак. К.: Центр учбової літератури, 2015. 232 с.
 29. Адміністративне право України: підручник / за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. 2-ге вид., перероб. та допов. Х.: Право, 2013. 656 с.
 30. Статут Михайло-Коцюбинської селищної територіальної громади (об'єднаної) Чернігівського району, Чернігівської області. URL: <http://mkocubynska-gromada.gov.ua/statut-otg-17-29-30-19-04-2017/>
 31. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О. М., Заверуха І. Б., Школик А. М. та ін.]; Центр політико-правових реформ. – К., Москаленко О. М., 2012. – 212 с.
 32. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні
 33. Розпорядження Кабінету міністрів України від 18 червня 2014 р. № 591-р Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні

Бодзяк Анастасія Сергіївна
Величко Станіслав Андрійович

Науковий керівник – Денисенко Вікторія Володимирівна
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права,
кандидат історичних наук, доцент

*(Запорізький національний
технічний університет)*

ГІБРИДНІ ПОЛІТИЧНІ РЕЖИМИ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕМОКРАТІЙ І АВТОКРАТІЙ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Постановка проблеми. Державні (політичні) режими як предмет дослідження знаходиться в полі зору декількох суспільних наук, в першу чергу, політології, державного управління, теорії держави і права. Це обумовило різні підходи до визначення основних понять та класифікації державних (політичних) режимів сучасності. В теорії держави і права державний (політичний) режим розглядається як сукупність прийомів, засобів та методів здійснення державної влади. Основними складовими, що визначають форму державного (політичного) режиму є:

- ступінь реальності забезпечення прав і свобод громадян;
- роль права в житті суспільства й вирішенні державних справ;
- місце та роль у державному житті апарату примусу;
- участь громадян і їхніх об'єднань у політичному житті держави;
- основні способи розв'язання конфліктів, що виникають у суспільстві.

Залежно від характеру засобів та методів, що використовує державна влада, розрізняють демократичний і недемократичний політичні режими. Демократичний режим оснований на народовладді. Головними ознаками демократичного режиму є такі:

- 1) основне джерело влади в державі – народ (громадяни);
- 2) законодавчу владу здійснює виборний колегіальний орган – парламент;
- 3) відсутність єдиної державної ідеології, багатопартійна політична система;
- 4) забезпечення закріплених законодавством широких політичних, економічних, соціальних, культурних прав та свобод людини і громадянина, суворая законність;
- 5) населенню надається реальна можливість впливати на формування державних органів і рі-

шень, що вони приймають (пряма та представницька демократія);

б) гарантується політичний плюралізм і розподіл влади як основа формування державного апарату.

Недемократичний режим є антиподом демократичного, пов'язаний з усуненням народу від управління життям суспільства та держави. Серед різновидів антидемократичного режиму виділяють авторитарний, тоталітарний, військово-диктаторський, фашистський, але їх змістова сторона багато в чому характеризується такими ознаками:

- 1) суттєве обмеження прав та свобод людини і громадянина;
- 2) панування однієї політичної партії чи організації, від імені якої здійснюється державна влада, нав'язування офіційної державної ідеології;
- 3) підпорядкування суспільства державі;
- 4) управління економікою здійснюється адміністративно-командними методами;
- 5) державна діяльність має яскраво виражений примусовий характер;
- 6) держава – є єдине джерело правотворчості, право та закон отожднюються;
- 7) безстроковість виконання владних повноважень, передача владних повноважень за волею самої влади [1, с 86-87].

Інший напрямок – класифікація режимів на демократичний, авторитарний, тоталітарний, спираючись переважно на ті самі класифікаційні ознаки [2, с. 125-127].

Проте, на нашу думку, такий підхід має той недолік, що за базу дослідження беруться політичні режими, що існували у ХХ ст. Так, приклади авторитарних, тоталітарних, режимів, наведені у роботі О.Ф. Скакун – це приклади саме ХХ ст. ХХІ ст. демонструє зовсім іншу картину, що не вписується в рамки усталеної в науці теорії держави і права класифікації. У зв'язку із цим, в зарубіжній науці з'явилися нові підходи і поняття – “weak states”, “failed states”, “collapsed states”, “hybrid political orders”, “hybrid regimes” [3, р. 3; 4, р. 33] неліберальні демократії, імітаційні демократії, електоральний авторитаризм, нетиранична автократія [5; 6] тощо. Термінів для них є безліч, що відображає несталый характер предмета дослідження. Вони дозволяють більш точно охарактеризувати складну картину політичної мапи світу ХХІ ст., коли більшість державно-політичних режимів не можна вже однозначно визначити як демократії чи автократії.

В цьому контексті, підходи у вітчизняній науці теорії держави і права щодо визначення і характеристики державно-політичних режимів безперечно, на нашу думку, потребують модернізації, а тема представленого наукового дослідження актуальною.

Об'єкт дослідження – державний (політичний) режим як сукупність прийомів, засобів та методів здійснення державної влади.

Предмет дослідження – трансформації демократій і автократій у сучасному світі. Предмет інтересу науки – насамперед трансформація, зміни, що відбуваються з режимами, державами та інститутами. Тому переходи від демократії до диктатури і назад, проміжні форми державності і їх стійкість, точки трансформацій – вибори, протести, перевороти – мають бути основним предметом вивчення сучасної науки.

Мета дослідження – окреслення підходів до поняття гібридних режимів, визначення особливостей їх функціонування та їх характеристика.

Наукова база роботи. Поняття гібридних режимів у вітчизняній науці належного дослідження не отримало. Ця тема стала предметом вивчення іноземних дослідників К. Террі, С. Левицькі, Л. Вея, Х. Хейла тощо. У Росії досить гучна дискусія щодо визначення саме Росії як гібридного режиму була порушена у 2014 р. публікаціями політолога К. М. Шульман [7].

1. Поняття гібридних режимів

Вперше термін «гібридний режим» був використаний у статті американського політолога Карла Террі в 1995 році [8], який розглядав трансформаційні процеси у державах Центральної Америки у 90-х роках ХХ ст. Він відзначив ознаки демократизації, які мали місце, не зважаючи на збройні конфлікти і диктаторські режими у минулому, у Гватемалі, Сальвадорі, Нікарагуа [8, р. 72]. К. Террі не погодився з тим, що «демократизація» проводилася головним чином для досягнення міжнародної легітимності. Він стверджував, що вибори можуть мати реальне значення навіть в умовах авторитарного правління чи громадянської війни, що проведення виборів надає їх переможцям громадської легітимності і є великим кроком вперед у розширенні громадянських прав, політичної рівності, участі, оскарження та підзвітності [там само].

Консенсусу між дослідниками про застосування терміну не склалося. Альтернативні гібридному режиму поняття – імітаційні демократії, електоральні диктатури, неліберальні демократії – та

кож часто застосовуються дослідниками. «Конкурентний авторитаризм» – це ще один термін, введений у науковий обіг Стівеном Левицькі і Люканом Веєм, які написали книгу *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War* [9].

Досліджуючи такі проміжні системи, вчені ввели багато різних визначень, які можна умовно розділити на дві групи. Одні описують гібридний режим як «демократію з мінусами» (неліберальна демократія, проблемна демократія), інші – як «авторитаризм з плюсами» (конкурентний авторитаризм, електоральний авторитаризм). Багато дослідників вважають за більш доцільним термін «гібридний режим» саме через його нейтральність і неочіночність. Поширена думка, що в таких режимах демократичні елементи – вибори, багатопартійність, парламентаризм – є декоративними, а під ними ховається справжній авторитаризм. Але імітація відбувається в обох напрямках. Режим одночасно намагається представити себе як більш демократичним, так і більш репресивним, ніж він є насправді.

В кінці 80-х – початку 90-х років XX ст. поряд з процесами розпаду тоталітарного режиму панувала теорія демократичного транзиту, що передбачає перехід держав до ліберальної демократії, причому перехідний період дозволяє виправдати використання багатьох механізмів [8, р. 73-74]. Проте після понад 20 років далеко не всі держави перейшли до демократичного режиму, багато хто з них стали гібридами. Гібридний політичний режим – політичний режим, що поєднує в собі елементи інституційної демократії і авторитарної практики. Ключовим свідченням гібридного режиму є функціонування двох і більше політичних партій, що беруть участь в регулярних виборах.

При високому рівні інституційної подібності демократії і гібридного режиму, демократичні інститути в гібриді завжди імітуються, а реальний доступ до них має обмежене коло осіб. Гібридні режими (*hybrid regimes*), які прийшли на зміну колишній автократії, – це політичні системи, в яких існують кілька партій, і проводяться формально вільні вибори, проте майже всі демократичні інститути – імітаційні. Свого роду «потьомкінські» демократії, що прикривають авторитарне правління, яке, однак, теж «потьомкінське». Наприклад, репресії в таких режимах теж здебільшого імітаційні: не для того, щоб фізично знищити противника, а щоб налякати. Ці режими живуть за законами, відмінними і від демократій, і від диктатур.

Зараз в світі більше багатопартійних, ніж однопартійних автократій, майже всі проводять регулярні вибори і допускають існування недержавних громадських об'єднань, плюралістичних ЗМІ та відносно вільних мережевих ресурсів. Будучи імплантовані в соціальну тканину, ці інститути, які режим частково імітує, частково контролює, поступово набувають живого людського змісту. Такий процес відбувається з усіма режимами подібного типу [6].

Гібридний режим – це авторитаризм на новому історичному етапі. Відомо, в чому різниця між авторитарним і тоталітарним режимами: перший заохочує в громадянах пасивність, а другий – мобілізацію. Тоталітарний режим вимагає участі: хто не марширує і не співає, той нелояльний. Авторитарний режим, навпаки, переконує підданих залишатися вдома. Хто занадто бадьоро марширує і занадто голосно співає, той на підозрі, незалежно від ідеологічного змісту пісень і напрямки маршів.

Гібридні режими виникають в основному в ресурсних країнах, але їх життєзабезпечуючим ресурсом не обов'язково є нафта. Це режими, яким гроші дістаються даром не від праці народу, а від природного ресурсу.

Західні дослідники, які назвали гібридний режим неліберальною демократією або електоральним авторитаризмом, звертають увагу на одну його сторону – декоративність демократичних інститутів. У гібридних режимах проходять вибори, але влада не змінюється. Є кілька телеканалів, але всі вони говорять одне і те ж. Існує опозиція, але вона нікому не опонує. Значить, кажуть західні політологи, це все декоративна мішура, під якою ховається старий добрий авторитаризм.

Хоча термін «гібридний режим» і місце гібридів на шкалі «Демократія – Авторитаризм» є предметом наукових суперечок, на даний момент серед вчених вироблено наступний консенсус: щоб бути кваліфікованим як гібридний, політичний режим повинен допускати існування щонайменше двох легальних політичних партій, що беруть участь у парламентських виборах. Наявність легальної багатопартійності і регулярних виборних кампаній – рубіж, що відокремлює гібриди від «чистого авторитаризму». В даному випадку не так важливо, чи дійсно партії конкурують між собою, і з якою кількістю порушень проходять вибори [5].

Насправді гібридний режим є імітаційним в двох напрямках. Він не тільки симулює демократію, якої немає, але і зображує диктатуру, якої в реальності також не існує.

2. Причини формування гібридних режимів

Головне завдання будь-якої державної (політичної) влади – забезпечення своєї легітимності. Макс Вебер – німецький соціолог, філософ, історик, політичний економіст ще на рубежі XIX – XX ст. у своїх працях виділяв три підстави, за якими влада визнається легітимною з боку керованих мас:

традиційна монархічна підстава, харизматична революційна і процедурна [10, с. 158-160].

1. Монархічний тип легітимації заснований на традиції і визнання священної волі Божої.

2. Харизматична легітимація характерна для революційних лідерів: я правлю, бо я великий вождь і вчитель, мене хвиля революції винесла! Неважко помітити, що харизматичний тип є наслідком розпаду релігійної свідомості. Тобто в Бога ми вже не віримо, але ще готові вірити в надлюдини: у Гітлера, в Леніна, в Муссоліні. Це дійсно перехідна модель на шляху розпаду релігійної свідомості як масового явища.

3. У цьому сенсі поява гібридних режимів є плодом наступного переходу до процедурного типу легітимації. Процедурний тип називається правовим – це красивий термін. Або бюрократичним – це менш красивий термін. «Я правлю, бо я пройшов певну процедуру». Іншими словами, зібрав документи, здійснив описані в законі маніпуляції – ось тому я керівник на той термін, який в законі прописаний. Оскільки в Бога і героїв ми більше не віримо, то починаємо вірити в закон і процедури.

Отже, головна мета гібридизації політичного режиму – забезпечення легітимізації державної (політичної) влади в умовах відсутності реальної демократії, а відповідно – забезпечення визнання такого режиму як на міжнародній арені, так і з боку власного населення, як наслідок – підвищення стабільності цього державного (політичного) режиму.

Зараз більшість населення Землі живе не при демократіях і не при тоталітарних моделях, які майже зійшли з історичної сцени, а при гібридному правлінні. Зараз гібриди зображують демократії. Тому що це необхідно, щоб бути легітимним в сучасному світі.

3. Риси гібридних режимів

Гібридам властиві:

- високий рівень корупції, особливо в судовій системі і на виборах;
- відсутність незалежної судової системи;
- невідповідність уряду парламенту;
- прагнення влади керувати ЗМІ при наявності різноманітних медіа-джерел (гібрид ніколи не контролює медіасферу повністю – його пропагандистська влада будується на інших, більш складних принципах, ніж тотальний прямий контроль);
- обмеження громадянських свобод, особливо прав громадян на колективні дії (публічні збори і громадські організації);
- гібридні режими погано прогресують, але легко пристосовуються. Свідомі реформи їм не даються: пасивна адаптація – їх коник;
- гібридні режими прагнуть вижити за всяку ціну: декларуючи культ стабільності, готові на будь-які «повороти курсу», особливо риторичні;
- гібридні режими користуються свободою слова – ідеологічних обмежень у них немає, зате вони перші бенефіціари нової інформаційної реальності, в якій немає фактів і пам'яті про те, хто що говорив вчора;
- гібридні режими антигуманні (їх цінність не людина, а ресурс), але не ставлять цілей, що вимагають масштабних жертв;
- диктатури минулого склалися на 80% з насильства і на 20% з пропаганди, а гібриди – на 80% з пропаганди і на 20% з насильства; вони формують простір фейку, в якому багато в чому і існують [11, р. 21-22].

Можна також виділити наступні риси, властиві гібридним режимам.

1. Їх економічна основа – розподіл обмеженого ресурсу. Діє схема «я ваш добрий начальник і дарую подарунки / рятую від ворога». Всі гібриди припускають ринкову економіку. Вона може бути сильно одержавленою, вона може несправедливим чином розподілятися між друзями правителя, – але тим не менше, там немає повного монополізму та повного одержавлення. У жодній з цих країн немає економіки радянського типу. Відповідно, можливості для адаптації у них є і в економічній сфері теж. Вони прагнуть контролювати конкуренцію і публічний дискурс, вони не довіряють креативного класу, вони вважають за краще спиратися на більш відсталі і менш освічені верстви.

2. Основна риса законотворчості в гібридних режимах – легізм, культ писаного права. У гібридних режимах створюється маса законів. і відбувається безперервна зміна правового поля. Виділяються базова і психологічна причини такої нестійкості нормативної системи. Сутність базової причини полягає в зручності для влади постійно змінювати закони. Так, незнання закону не звільняє від відповідальності, тому з внесенням змін законно розширюється каральна політика. Так, в Росії найбільш частим змінам підлягають Податковий Кодекс і Кодекс про адміністративні правопорушення, тобто ті нормативно-правові акти, що стосуються всіх громадян і їх господарського життя. Психоло-

гічна причина полягає в швидкому закритому механізмі законотворення, яке тягне за собою фінальний продукт низької якості, який а posteriori піддається експертній оцінці і з самого початку вже потребує зміни.

Продукт законотворчості містить навмисну невизначеність і забезпечує появу корупції. Вона інституціоналізована і існує в правовому полі, будучи не порушенням, а дотриманням норм. Принцип «порушення закону, вписане в закон» максимально властивий гібридам. Невключення норми в правовий акт неможливе, так як необхідна імітація інститутів. Однак відразу після включення такої норми гібридні режими шукають шляхи її невиконання. Прикладом є делегування повноважень законодавчими органами нижчим структурам виконавчої влади за допомогою бланкетної норми в нормативних актах, які відсилають до відомчих актів.

3. Відсутність ідеологічної основи режиму. Оскільки мета гібридного режиму – не завоювання світу, а всього лише власне виживання, то він не може дозволити собі тенета ідеології. Режим повинен бути вільний і говорити щось невиразне, щоб в будь-який момент відповзти назад або стрибнути трохи вперед з метою самозбереження.

Так, в Росії постійно виникають розмови про необхідність сформулювати національну ідеологію. У 2014 році в Росії відбулося максимальне наближення до офіційно декларованої ідеологічної доктрини. Це була доктрина Російського світу і певного православного імперства. Але як тільки це стало впливати на дії влади (адже якщо ми – православні імперці, то ми повинні приєднати до Росії Донбас), даний напрямок було закрито. Навіть термінологія зникла. Якщо ти сповідуєш якусь ідеологію, то вона забороняє тобі робити ряд речей (наприклад, їсти свинину і працювати по п'ятницях), і вона наказує тобі робити ряд речей (скажімо, молитися п'ять разів на день). Це ідеологічне обмеження, а гібриди прагнуть до свободи від обмежень [6].

4. Проміжні автократії, на відміну від тоталітарних структур минулого, не прагнуть утримати незадоволених громадян – вони ніколи не обмежують виїзд за кордон. Вони залякують ту частину суспільства, якій одночасно говорять: «Їдьте! Без вас буде спокійніше!». Ізоляціонізм, впровадження «залізної завіси», обмеження виїзду громадян за кордон не є рисою гібридних режимів.

5. Відсутність масових репресій, великих людських жертв. Поодинокі показові судові процеси проти окремих представників опозиції, часто «випадкові жертви». Репресії в таких режимах теж здебільшого імітаційні: не для того, щоб фізично знищити противника, а щоб налякати.

6. Проблема передачі влади. Гібридний режим намагається вирішити своє основне завдання – забезпечення незмінності влади – відносно низьким рівнем насильства. Він не має в своєму розпорядженні ані морального капіталу монархії, ані репресивної машини тоталітаризму. Не можна розгорнути те, що називається маховиком репресій без активної участі громадян – а громадяни гібридних режимів не хочуть в такому брати участь [9, р. 57].

У гібридів немає легального механізму передачі влади. Якби він був, вони були б демократіями. Вони вирішують цю проблему по-різному. Найбільш вдалі – ті, де є домінуючі партії. Наприклад, Мексика. Правляча партія виграє вибори раз по раз, а всередині вирощує свою еліту і передає повноваження владу новим поколінням функціонерів, які пройшли, проте, певне тренування виборами. Це варіант, подібний до КНР. При цьому інші партії теж існують, і вони частково теж можуть вигравати. Цей партійний механізм дозволяє режиму зберігатися практично нескінченно.

Найбільш ламкі з режимів – персоналістські. Вони концентрують владу в руках однієї людини і її найближчого оточення, а далі починаються проблеми: спадкоємець, наступник. Це надає гібридам нестійкості, якої вони всіма силами прагнуть уникнути, але неминуче саме до неї приходять.

7. Гібриди, на відміну від тоталітарних режимів, не знищують всяку громадянську активність, широко представлена діяльність громадських організацій.

Стосовно до організації влади актуальним є питання: для чого необхідні законодавчі інститути, якщо влада зосереджується в руках однієї особи або вузької групи осіб? Існує кілька теорій, що відповідають на це питання:

1. Теорія вітрин пояснює наявність цих інститутів потребою в імітації демократії, як для своїх громадян, так і для зовнішніх партнерів.

2. Наступна теорія робить акцент на двох загрозах для гібрида – елітних розколах і масових протестах. Уникнути їх допомагає кооптація за допомогою регулярних виборів, в результаті чого несистемна опозиція стає системною і отримує обмежений доступ до переваг політичної еліти.

3. Теорія форми інакше пояснює наявність законодавчих інститутів у гібридах. Хоча законодавчі органи не отримують права ухвалювати найбільш серйозні рішення, вони можуть розвивати законодавство в питаннях середнього і низового рівня інвестицій, цивільних договорів, окремих аспектів бізнесу, так як легіслатури в будь-якому випадку функціонують в тому чи іншому ключі.

4. Приклади гібридних режимів

Кількість гібридних режимів у світі – у Левицькі і Вея їх 35, у американського політолога Барбери Геддес 128, у деяких вчених їх взагалі під 150. Барбара Геддес відносить Росію до персоналістської демократії [12, р. 128].

Велика частина людства зараз живе під владою проміжних політичних форм. Чисті диктатури – це зникаючий вид, але класичні демократії теж зустрічаються не так часто. Більшість країн світу відносяться до категорії гібридних режимів – вони не влаштовують масових страт, не закривають координати на в'їзд і виїзд, не забороняють всі партії, крім єдиної вірної, але і не в змозі провести відкриті вибори, обмежити владу правлячої групи (будь то бюрократія, військові або друзі і родичі правителя), перемогти корупцію або забезпечити свободу преси.

Науковий консенсус сьогодні в тому, що головним визначальним критерієм для визначення країн-гібридів є багатопартійність і регулярні вибори. Яким би не був авторитарний режим, якщо є хоча б дві партії, і вони можуть брати участь у виборах, які проходять у визначені законом терміни, – країна вже не вважається класичною автократією, диктатурою або тиранією.

Тому Китай, де всього одна партія, не є гібридом.

Зразковими гібридами вважаються Росія і Венесуела.

А ось Сінгапур – це не гібрид, а набагато більш відверта автократична система з фактичною однопартійністю. І Південна Корея не підходить, тому що там є і вибори, і багатопартійність, і конкурентні ЗМІ носять не імітаційний, а інституційний характер.

Казахстан, Киргизія – це гібриди. Є різні партії, певна виборність. Правда, останні події в Казахстані і спроби перейти до «вічного правління» ставлять країну на межу з автократією. Але поки що – гібриди.

Беларусь – не гібрид. Там немає регулярних виборів і багатопартійність практично ліквідована.

Туреччина – гібрид, без сумніву.

Таджикистан і Туркменія – чисті автократії.

Ірак – це failed state, держава, що розпалася. А Іран іноді називають теократичною демократією – це не гібрид, там не зображують західні демократичні інститути, там немає виборної ротації. Але якщо влада в Ірані буде переходити від різноманітних вартових революції і релігійних діячів до виборних органів, це буде рух в сторону гібридності.

Класичні гібриди, щодо яких погоджується більшість вчених, взагалі вживають цей термін, – це Росія і Венесуела. Також гібридами вважаються Єгипет, Туреччина, Індонезія, Туніс, Малайзія, Танзанія, Уганда, Мексика, Сербія [6].

1. РОСІЯ, президентсько-парламентська республіка

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 146,5 млн осіб. / \$ 9202

ПРЕЗИДЕНТ: Володимир Путін

Парламент формується за змішаним принципом (партійні списки та одномандатні округи), але 76% залишається за пропрезидентською «Єдиною Росією». Незважаючи на регулярні модернізаційні хвилі, влада сконцентрована в руках силової і економічної бюрократії, а в політичному просторі домінує держава. Шанс на демократизацію в середньостроковій перспективі – невисокий, сильний тренд на самоконсервацію режиму.

Однак, в Росії є всі передумови для демократичного розвитку. Кістяк її конституційної системи, незважаючи на зміни останніх років, досить здоровий. Є інститути, подібні інститутам розвинених країн, і не всі з них є декорацією. Переважає міське населення. Відсутній так званий демографічний навіс – велика молодіжна страта, яка асоціюється в демографії з високим рівнем насильства, основна страта – це вік 40+. Що говорить на користь мирного життя і поступального розвитку.

2. ТУРЕЧЧИНА, президентсько-парламентська республіка

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 79,4 млн осіб. / \$ 9130

ПРЕЗИДЕНТ: Реджеп Тайїп Ердоган

Прямі вибори в однопалатний меджліс (57% у пропрезидентської Партії справедливості і розвитку). Ісламістські настрої врівноважуються світською армією – берегинею спадщини Ататюрка. Обмежувачами авторитарних прагнень нинішнього лідера є членство в НАТО і тісні економічні зв'язки з Європою. Шанс на демократизацію – низький, режим трансформується по авторитарному сценарію. Високий, сильний тренд на самоконсервацію режиму.

3. ВЕНЕСУЕЛА, президентська республіка

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 28,1 млн чол. / \$ 11936

ПРЕЗИДЕНТ: Ніколас Мадуро

Чесна електоральна автократія: Єдина соціалістична партія традиційно перемагала на виборах голосами найбіднішого населення. Відсутність фальсифікацій призвела до «виборів, що перекинули» 2015 року, на яких опозиція отримала 59% місць в парламенті. Однак це, поряд з катастрофою в економіці, призвело не до трансформації, а до зростання побутового насильства: попередній лідер знищив політичні альтернативи.

4. МАЛАЙЗІЯ, федеративна виборна парламентарна монархія

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 31 млн чол. / \$ 9766

КОРОЛЬ: Абдул Халім Муадзам Шах

У виборах беруть участь 5 партій (включаючи комуністичну), міністри призначаються з депутатів. Король вибирається на 5 років дев'ятьма монархами штатів. Приклад успішних економічних реформ і високих шансів на демократизацію. Хоча партійна коаліція «Барісан Насьональ» в тій чи іншій формі перебуває при владі з 1977 р., після протестів 2007 р. опозиції вдалося позбавити її парламентської більшості на виборах в 2008 і 2013 рр.

5. ТУНІС, президентська республіка

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 10,9 млн чол. / \$ 3872

ПРЕЗИДЕНТ: Беджі Каїди Ес-Сєбсі

З 2011 року – багатопартійна модель. Єдина держава «арабської весни», яка пережила мирну демократизацію зусиллями «Квартету національного діалогу» (за участю профспілок, громадських організацій і партій, Нобелівська премія миру 2015 р.). Шанси на демократизацію знижуються через тероризм і загальну турбулентність у регіоні (воююча Сирія і Лівія, наплив мігрантів). Але загальний тренд позитивний.

6. ІНДОНЕЗІЯ, президентська республіка

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 262,2 млн осіб. / \$ 3347

ПРЕЗИДЕНТ: Джоко Відодо

Приклад подолання авторитарної спадщини (при тому, що попередній режим упав в результаті заворушень 1997-98 рр.) шляхом конституційних реформ. Зараз в складі парламенту 10 фракцій. 38 депутатів з 560 делеговані військовими, але пропорція армійського представництва скорочується. Успішна політика з упокорення сепаратистів і підтримку етноконфесійного миру говорять про позитивний тренд.

7. УГАНДА, президентська республіка

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 34,7 млн чол. / \$ 676

ПРЕЗИДЕНТ: Йовєрі Кагута Мусєвені

Партії дозволені з 2005 р, 62% місць в парламенті у президентського «Національного руху опору». Мусєвені регулярно перемагає на виборах, попередньо підправив на свою користь законодавство. У країні сильна ізоляціоністська антиамериканська риторика і закони, що захищають традиційні цінності і обмежують НКО (з 2006 р.). Трансформація режиму майже неминуха після відходу Мусєвені.

8. КАЗАХСТАН, президентська республіка

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 17,5 млн чол. / \$ 10511

ПРЕЗИДЕНТ: Нурсултан Назарбаєв

У виборах беруть участь 12 партій, але 82% у пропрезидентської «Нур Отан». Незмінний (з 1989 р.) президент проводить економічні та адміністративні реформи, часом запозичуючи англо-американські зразки. У 2015 р. Казахстан перегнав РФ за обсягом ВВП на душу населення. Рідкісний приклад успішної авторитарної модернізації. Головна проблема – спадкоємність. Не виключена війна кланів може знищити все успіхи.

9. АЗЕРБАЙДЖАН, президентська республіка

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 9,5 млн чол. / \$ 5497

ПРЕЗИДЕНТ: Ільхам Алієв

Приклад династичної передачі влади в спадщину. Незважаючи на багатопартійність, абсолютна більшість в меджлісі у пропрезидентського «Нового Азер байджана». Сировинна модель поєднується з активним вкладенням бюджетних коштів у розвиток публічних просторів. З 2009 р. погіршується ситуація з правами людини.

10. Руанда, президентська республіка

НАСЕЛЕННЯ / ВВП: 12 млн чол. / \$ 697

ПРЕЗИДЕНТ: Поль Кагаме

Приклад національного примирення після кровопролитної громадянської війни і геноциду.

Елементом подолання стали загальні парламентські вибори. Зараз Руанда на першому місці в світі по представництву в парламенті жінок, при цьому абсолютна більшість у пропрезидентського «Патріотичного фронту». Жахи геноциду дають владі гасло «Це не повинно повторитися», під прикриттям якого пригнічується опозиція [6].

5. Тенденції трансформації гібридних режимів

У чому перевага гібридних режимів? Вони більш гнучкі й адаптивні, ніж автократія. Функціонування імітаційних інститутів краще їх повної відсутності. Гібридним режимам властива стагнація з подальшою можливістю демократизації в силу зміни суспільної свідомості, появи рушійної сили, якою стає будь-який інститут, в більшій мірі готовий демократизувати. Політична конкуренція також сприяє розвитку наявних інститутів і підвищенню якості законотворчого процесу, адже «монополізація-смерть, різноманітність-життя». Таким чином, найкращим варіантом для гібридів є поступова демократизація згідно розвитку суспільства.

Існує велика полеміка в західній науці - чи правильно ми робимо, що нав'язуємо демократичні інститути країнам третього світу, не продовжуємо ми цим життя їх автократам? Тому що якби вони були чистими автократами, вони б уже стали жертвами повстання і перевороту. Може, колективний Захід і продовжує життя автократам, але він робить їх куди менше кровожерливими і небезпечними для їх власних народів.

У найзагальнішому вигляді наукові досягнення можна підсумувати таким чином: гібридні політичні режими схильні демократизуватись (давати своїм громадянам більший ступінь свободи) під впливом трьох основних чинників: того, що Левицькі і Вей називають linkage, leverage і стан внутрішніх політичних інститутів [9, p.164-165].

Перший - це leverage, тобто вплив, який чинить на країну її найближчий великий торговельний і фінансовий партнер. Якщо цей партнер – демократія, то, відповідно, режим буде демократизуватись, а якщо диктатура, то він повинен або теж стати диктатурою, або розвалитися, стати failed state.

Другий фактор – це linkage, тобто залученість. Це те, наскільки режим ізольований – або, навпаки, втягнутий у відносини з усім іншим світом.

І третій – це внутрішня організаційна структура. Це те, наскільки режим буде у себе демократичні інститути, навіть якщо вони не зовсім працюють. Чим більше він їх побудував – тим більше шансів демократизуватись. І це те, наскільки у нього ефективний правоохоронний і репресивний апарати. Вони будуть гнути режим в авторитарному напрямку.

На практиці досить мало випадків, коли гібрид перетворюється в тиранію. Такі тенденції є в Білорусії. Демократію імітують, щоб їздити в розвинені країни, щоб торгувати і отримувати товари. Концентрація влади, при всій її привабливості, веде до того, що ти стаєш легкою жертвою або перевороту, або масових заворушень.

Гібридні режими досить стійкі і живучі. Вони користуються перевагами майже ринкової економіки і частково вільного громадського середовища і тому не розвалюються за день, як класичні диктатури. Це треба знати тим, хто очікує ремейка розвалу СРСР або його раптового відродження.

Поява імітаційних демократій – не результат псування неімітаційних демократій. Це плід прогресу моралі, який вже не дозволяє застосовувати насильство так широко і безтурботно, як це було прийнято ще 50 років тому. Якщо «лицемірство – данина, яку порок платить чеснотам», то імітація – це податок, який диктатура платить демократії [5].

Навесні цього року 146 американських вчених і публічних інтелектуалів звернулися з відкритим листом до кандидатів у президенти. Там говориться, що за останні 40 років кількість вільних демократичних країн збільшилася більш ніж удвічі (під вільним і демократичним тут розуміється accountable government – уряд, що звітує перед громадянами). Одночасно, за індексами Freedom House, рівень свободи знижувався протягом кожного року з останніх десяти років. Ознаки зниження рівня свободи, якими оперують міжнародні індекси такого роду, – це саме ознаки ізоляціоністської політики: обмеження прав міжнародних організацій, обмеження свободи преси, прав НКО, прав громадян на зібрання і пересування.

Треба враховувати, що «нові автократії» хочуть не стільки реально відгородитися від світу (таке в дійсності може дозволити собі тільки Північна Корея, а це не та доля, якій хочуть для себе еліти корумпованих сировинних режимів), скільки бути частиною світового товарного і споживчого обігу і при цьому мати свободу рук всередині своєї країни і (в разі більш амбітних великих держав) в своєму найближчому оточенні (вона ж «сфера впливу» або backyard). Відповідно, вони виробляють зловісну риторичу куди інтенсивніше, ніж реальні ізоляціоністські дії.

Це формулює «парадокс гібрида»: без ізоляції неможлива справжня концентрація влади, але реальної ізоляції бояться і соціуми, і еліти. Певний вихід вбачається в створенні «авторитарного інтернаціоналу» – тобто недодемократіям пропонується дружити між собою. Слабка сторона цього плану в тому, що кожен з учасників такого союзу хоче не стільки дружби братів по традиційних цінностях, скільки нових важелів впливу на країни першого світу.

Випадки радикальної трансформації зі слабкої демократії в сильну диктатуру насправді рідкісні (найближчий до нас – Білорусь). Для справжніх диктатур типу Іраку, Лівії та Сирії найближчим сценарієм виявляється не подальша концентрація влади і не демократизація, а розвал, війна і хаос. Власне, саме тому проміжні політичні форми і поширилися по планеті, зайнявши в тому числі місце старих тиранії. Їх сила в тому, що вони можуть трансформуватися, не змінюючи своєї суті. Тому різкі переходи від складнобудованого гібрида до стрункого фашизоїдного режиму не так вірогідні в реальній політичній практиці [13].

Висновки. Гібридні режими знаходяться в більшості країн, що розвиваються, особливо після закінчення "холодної війни". Вони називаються гібридом, оскільки вони поєднують демократичні риси (наприклад, регулярні та прямі вибори) з авторитарними (наприклад, політичними репресіями). Щоб краще зрозуміти цю величезну сіру зону політичної мапи світу, перед вченими постає нагальна потреба типології для визначення різних інституційних механізмів гібридних режимів та їх відмінності від інших типів режимів. Подальші дослідження мають зосередитись на питаннях причини виникнення, умови стабільності та переходу від гібридності.

Основне питання наукової дискусії про гібриди – чи вважати їх перехідною формою на шляху до стійкої демократії або авторитаризму, або самостійним стабільним видом політичного устрою. Поки спостереження показують, що гібриди досить стійкі, але одночасно нестабільні. Іншими словами, вони не руйнуються в результаті перевороту або зовнішньої агресії, як тоталітарні й авторитарні режими, але повільно перероджуються – або в демократію, або в автократію, або в failed state (впадають в хаос і втрачають територіальну цілісність). Треба сказати, що перший сценарій найбільш частий – гібриди схильні з плином часу ставати нехай слабкими, але демократіями. Другий і третій сценарій управляються одними і тими ж факторами. Це означає, що для режиму є тільки два варіанти: або стати демократією, або стати автократією і / або розвалитися. Як правило, на долю гібридного режиму впливають три фактори:

- кількість демократичних інститутів, які режим імітує. Неважливо, наскільки вони декоративні – чим більше режим прикидається демократією, тим більше у нього шансів поступово в неї перетворитися;

- ступінь інтеграції в міжнародні політичні та економічні структури – чим більше режим ізолюваний, тим швидше він стане автократією або розпадеться;

- наявність великого зовнішнього торгового і політичного партнера. Якщо це демократія (наприклад, США чи ЄС), режим буде рухатися до демократії. Якщо це автократія (наприклад, Китай), режим буде дрейфувати до автократії, або розпадеться [14].

Можна зазначити, що гібридні режими ХХІ ст. – помітна риса в країнах, що розвиваються, міцна форма політичного режиму та явище, яке можна спостерігати у всіх регіонах світу.

Представлений науковий проект не є комплексним, усестороннім науковим дослідженням, в якому розкриті усі аспекти даної проблеми. Йдеться про те, чому ми повинні поглибити вивчення гібридних режимів і які питання ми повинні задавати собі, залишаючи відповідь на подальші дослідження.

Чи є загальною тенденцією зростання кількості гібридних режимів? Якщо так, коли вона почалася? Наскільки гібридні режими стабільні? Якщо вони є, як довго вони триватимуть і яка їхня політична траєкторія? І чи є гібридні режими більш поширеними та стабільними в деяких регіонах?

Використовуючи класифікацію політичних режимів Freedom House в 133 країнах, що розвиваються, в період з 1972 по 2009 рік, ми можемо з упевненістю сказати, що гібридні режими були основною рисою в країнах, що розвиваються. Понад 66 країн пережили гібридний період як мінімум 10 років, і лише деякі з цих режимів фактично перетворилися на стабільний демократичний режим, принаймні на даний момент. Нарешті, гібридні режими в Азії були більш довговічними порівняно з іншими регіонами, а Африка та Євразія бачили основну частину нових стабільних гібридних режимів з 1991 року.

Література

1. Саміло Г.О. Теорія держави і права: Навчальний посібник. – Запоріжжя: Просвіта, 2010. – 348 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): Підручник. – Харків: Еспада, 2009. – 752 с.
3. Boege V., Brown A., Clements K. Nolan A. On Hybrid Political Orders and Emerging States: State Formation in

- the Context of 'Fragility' // Berghof Handbook Dialogue: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2008. – № 8.
4. Hale H. E. Eurasian Politics as Hybrid Regimes: The Case of Putin's Russia // Journal of Eurasian Studies. – 2010. – №1. – P. 33-41.
 5. Шульман Е. Царство политической имитации // Режим доступа: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2014/08/15/carstvo-imitacii>
 6. Шульман Е. Гибридные режимы // Режим доступа: <https://esquire.ru/articles/14422-hybrid-regime/>
 7. Шульман Е. М. Практическая политология. Пособие по контакту с реальностью. – М.: АСТ, 2018. – 192 с.
 8. Terry Lynn Karl. The Hybrid Regimes of Central America // Journal of Democracy. –1995. – P. 72-86. Режим доступа: <https://muse.jhu.edu/article/16690>
 9. Levitsky S., Way L. A. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 517 p.
 10. Вебер М. Три чисті типи легітимного панування // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика / Макс Вебер ; Перекл. з нім., післям. та комент. О. Погорілого. – К.: Основи, 1998. – С. 157-272.
 11. Gagné Jean-François. Hybrid Regimes. – Oxford: Oxford University Press, 2015.
 12. Geddes B. What Do We Know About Democratization After Twenty Years? // Annual Review of Political Science. – 1999. – Volume 2. – P. 115-144.
 13. Шульман Е. Как стать диктатурой: насколько реален плохой сценарий трансформации режима // Режим доступа: <http://carnegie.ru/commentary/64293>
 14. Шульман Е. Какой в России политический режим? // Режим доступа: <https://meduza.io/cards/kakoy-v-rossii-politicheskiiy-rezhim>

Ткач Александр Александрович
Галстян Араксия Гагіківна
Ювченко Александр Андрійович

Науковий керівник – Коваль Алла Анатоліївна
заступник декана юридичного факультету,
доцент кафедри конституційного
та адміністративного права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Чорноморський національний
університет ім. П. Моголи)*

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ТА МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Визначення статусу ВПО в міжнародних нормах та національному законодавстві

В результаті збройних конфліктів та насильства до кінця 2016 року приблизно 40,3 мільйонів осіб були перемішеними в рамках 56 країн та територій. З 2000 року ця цифра зросла майже вдвічі і різко збільшилася за останніх п'ять років. Це еквівалентно одній людині, змушеній залишити своє місце проживання кожної секунди.

Найбільше біженців у 2016 році зафіксовано у таких країнах: Афганістан, Колумбія, Демократична Республіка Конго, Південний Судан, Судан та Сирія. У них же зареєстровано найбільшу кількість ВПО, які повертаються до країн походження, ризикують знову стати мігрантами, якщо їх повернення є передчасними, небажаними або непередбачуваними, і якщо вони повернуться до умов незахищеності та недостатніх засобів до існування. Такою була ситуація в Афганістані та Сомалі в 2017 році.

В Україні питання ВПО загострилось у 2014 році внаслідок воєнних дій на Сході та окупації Росією Автономної республіки Крим. Станом на 16 квітня 2018 року, за даними структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 495 505 переселенців або 1 221 089 сімей з Донбасу і Криму [1].

Міжнародні стандарти у сфері забезпечення прав і свобод ВПО прямо забороняють дискримінацію чи інші форми обмежень прав та свобод таких осіб. Зокрема, згідно з принципом 22 Керівних принципів ООН про внутрішнє переміщення, ВПО – незалежно від того, чи перебувають вони у таборах для внутрішньо переміщених осіб, чи поза межами таких таборів – не повинні зазнавати дис-

кримінації, зумовленої їхнім переміщенням, в процесі реалізації права на свободу думки та совісті, вираження поглядів й переконань, права на здійснення підприємницької діяльності, права на працю, права на свободу об'єднань, на участь в управлінні місцевими справами, права голосу та права на участь в управлінні державними та публічними справами, права на спілкування мовою, яку вони розуміють [2].

Статтею 24 Конституції України передбачено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [3]. Принцип рівності є одним з фундаментальних принципів конституційно-правового статусу особи. На його засадах реалізуються основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Він є незаперечною вимогою існування цивілізованої держави і знайшов своє закріплення у міжнародно-правових актах з прав людини, більшості сучасних конституцій світу. Та незважаючи на досить детальну регламентацію, на практиці законодавчі положення у цій сфері реалізуються не завжди просто через політичні й економічні негаразди [4].

З 2014 року по сьогодні науковцями, громадськими та правозахисними організаціями, іншими зацікавленими особами здійснюється моніторинг реалізації та захисту прав ВПО. Аналіз опублікованих досліджень демонструє, що ряд питань є досі відкритими. Так, особливо актуальними залишається захист конституційних прав на свободу пересування, виборче право, право на працю та підприємницьку діяльність, право на житло, право на соціальний захист та достатній життєвий рівень.

На даний момент існує спеціальний закон, який регулює питання захисту прав ВПО, а саме ЗУ "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб". Закон визначає загальні засади правового статусу ВПО. Законом передбачається: створення належних умов для їх постійного чи тимчасового проживання, сприяння в переміщенні їх рухомого майна, соціальне забезпечення, забезпечення лікарськими засобами тощо. Також прийнято ряд постанов Кабінету Міністрів України, які деталізують порядок реалізації зазначених прав, серед них слід вказати постанови КМУ «Про облік внутрішньо переміщених», «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг», «Деякі питання оформлення і видачі довідки про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції», «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» та інші.

З метою реалізації політики держави в сфері відновлення миру, та захисту прав і свобод осіб, які порушено внаслідок тимчасової окупації, було створене Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. Головними завданнями даного органу є: забезпечення формування і реалізація державної політики з питань внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території України та окремих територій Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження; сприяння реалізації їх прав і свобод та створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання (реінтеграція) або інтеграції за новим місцем проживання в Україні та інші передбачені положенням про Міністерство [5].

Окрім національного захисту, ВПО мають міжнародно-правовий захист. Не дивлячись на те, що вони мають повний обсяг прав та свобод та норми захисту прав людини поширюються на ВПО, але вони не в повному обсязі можуть забезпечити належний захист наявних в них прав. З прийняттям вже згадуваних Керівних принципів, які були представлені у 1998 році, Комісія ООН з прав людини прийняла резолюцію, якою звертала увагу міжнародної спільноти на цю проблему. Комісія наголосила, що Спеціальний представник Генерального секретаря ООН з питань внутрішнього переміщення спиратиметься на них у рамках свого діалогу із урядами та усіма тими, чий мандат чи види діяльності стосуються внутрішнього переміщення. Керівні принципи, засновані на нормах міжнародного права закріплені у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Конвенції про статус біженців. Вони деталізують положення названих актів, які відповідають специфічним потребам ВПО, і пояснюють порядок їх застосування в умовах внутрішніх недобровільних переміщень. Варто відмітити, що даний правовий документ не є обов'язковим, а слугує як інструкція для урядів, інших компетентних органів, та міжнародних організацій, які працюють з ВПО. Цей документ покликаний захистити ВПО від дискримінації, пов'язаної з їхнім становищем, забезпечити їм права і свободи, визначені міжнародним та національним законодавством [6].

Крім того, діє Агентство ООН у справах біженців (UNHCR) діяльність якого направлена на забезпечення захисту і допомоги біженцям та внутрішньо переміщеним особам у різних країнах сві-

ту. Громадська організація «Крим СОС» є виконавчим партнером Агентства ООН у справах біженців в Україні та займається наданням безоплатної правової та соціальної підтримки внутрішньо переміщеним особам з Донецької, Луганської областей, а також АР Крим та м. Севастополь. Питанням захисту прав ВПО також займаються такі організації: Громадська ініціатива «Восток СОС», Всеукраїнська Благодійна Фундація «Право на Захист», ГО Донбас SOS, Центр інформації про права людини, Українська Гельсінська спілка з прав людини, Міжнародний фонд «Відродження», Кримська правозахисна група та інші.

Виходячи із положень ст. 4 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», для підтвердження факту внутрішнього переміщення необхідно отримати довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Для цього така особа звертається із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем проживання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Заява підписується заявником або його законним представником, який дає згоду на обробку, використання, зберігання його персональних даних та персональних даних особи, від імені якої подається заява. Разом із заявою заявник подає документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документ, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, або свідоцтво про народження дитини. У разі наявності в документі, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документі, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у розглядуваному законі, довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи або рішення про відмову у видачі довідки з обов'язковим зазначенням підстави відмови, підписане керівником уповноваженого органу, видається заявнику в день подання заяви [7].

У разі відсутності в наведених документах відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у статті 1 Закону, заявник надає докази, що підтверджують факт проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, на день виникнення обставин, що спричинили внутрішнє переміщення (військовий квиток з відомостями про проходження військової служби, трудова книжка із записами про здійснення трудової діяльності, довідку з місця навчання, медичні документи, фотографії, відеозаписи тощо).

Заявнику може бути відмовлено у видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, якщо: відсутні обставини, що спричинили внутрішнє переміщення, визначені у статті 1 цього Закону; у державних органів наявні відомості про подання завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки; заявник втратив документи, що посвідчують його особу, до їх відновлення; у заявника немає відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, та відсутні докази, що підтверджують факт проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, визначені частиною сьомою цієї статті; докази, надані заявником для підтвердження факту проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у статті 1 цього Закону, не доводять факту проживання заявника на території зазначеної адміністративно-територіальної одиниці [7].

Отримавши довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, така особа вноситься до єдиної інформаційної бази про внутрішньо переміщених осіб, та отримує належний їй комплекс прав, свобод та гарантій, а також соціальну допомогу з боку держави. Але на практиці виникають проблеми з втіленням в життя належних особі прав, оскільки, неналагоджений механізм їх реалізації. Це зумовлено наявністю колізій в існуючому спеціальному законодавстві стосовно ВПО, відсутності чіткого розмежування повноважень між органами виконавчої влади, відсутністю відповідного інформування ВПО стосовно їх прав, недостатністю фінансування з державного бюджету та іншими факторами. Відтак, постає необхідність проаналізувати конституційні права, які є першочерговими задля нормальної життєдіяльності, окреслити проблеми їх реалізації та розглянути міжнародний досвід вирішення подібних питань.

Реалізація конституційних прав ВПО

Свобода пересування. Відповідно до статті 33 Конституції кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Громадянин України не може бути позбавлений права в будь-який час повернутися в Україну [8].

Проблема реалізації даного права полягає в наступному. По-перше, це стосується перевірок місця проживання переселенців, які, де-юре, були впроваджені з прийняттям Постанови КМУ від 04 березня 2015 №79. Відповідно до тексту Постанови, для перевірок місця проживання переселенців залучаються територіальні підрозділи Державної міграційної служби, працівники поліції, інших органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Відповідно, якщо в результаті перевірки буде встановлено, що переселенець не проживає за вказаною адресою, він буде знятий з обліку як особа, що перемістилася з тимчасово окупованої території України чи районів проведення АТО [9]. Втрата статусу, у свою чергу, позбавляє переселенців можливості реалізувати пільгові права на соціальне забезпечення, безоплатне медичне обслуговування, доступу до освіти тощо. Такий підхід є відверто дискримінаційним.

По-друге, проблемним є питання перетинання лінії розмежування. Попри те, що Тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей неодноразово оновлювався з 2014 по 2017 роки, ситуація суттєво не змінилася. Відповідно до п. 1.6. Порядку, перетин лінії зіткнення громадським пасажирським транспортом забороняється, за винятком нерегулярних перевезень для окремих організованих груп людей (біженців, дітей для оздоровлення та відпочинку, тощо) [10].

Крім того, відповідно до Моніторингового звіту БФ «Право на захист» «Перетин лінії зіткнення через контрольні пункти в'їзду-виїзду у період грудень 2017 - січень 2018» за даними опитування респонденти зазначали випадки неможливості перетнути лінію зіткнення впродовж останніх шести місяців до дня опитування. Найпоширенішими причинами неможливості перетину є: дозвіл на перетин відсутній у базі даних (52,7 %); довгі черги (36,6%); нестача документів (8,4%). Як видно з опитування респондентів, проблеми, пов'язані з базою даних, залишаються найбільш поширеними причинами неможливості перетнути лінію зіткнення [11].

Отже, Уряду необхідно здійснити заходи щодо уточнення порядку перетину лінії зіткнення з метою уникнення випадків відмови у такому перетині.

Виборче право. Стаття 38 Конституції надає право громадянам брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Дослідженнями з даного питання встановлено, що основні труднощі в реалізації права голосу на виборах зумовлені положеннями чинного законодавства, які визначають критерії наявності або відсутності права голосу на виборах, поняття виборчої адреси та порядку зміни місця голосування без зміни виборчої адреси.

Так, основним негативним нюансом є те, що зміна виборчої адреси за чинним законодавством має наслідком втрату статусу внутрішньо переміщеної особи, і всі громадяни – ВПО, які змінили свої виборчі адреси у період з лютого 2014 року до 2017 року у розумінні вітчизняного законодавства більше не вважаються ВПО.

З поняттям виборчої адреси українське законодавство також пов'язує належність виборця до тієї чи іншої виборчої дільниці, а отже – і право голосу на виборах. Наприклад, відповідно до статті 2 Закону України «Про вибори народних депутатів України», «Про місцеві вибори» та «Про вибори Президента України» підставою для реалізації виборцем свого права голосу на виборах є його включення до списку виборців на виборчій дільниці, тоді як виборець включається до списку виборців на дільниці за його виборчою адресою [12]. Оскільки виборчі дільниці, до яких віднесені виборчі адреси ВПО перебувають на територіях, в межах яких загальнодержавні та місцеві вибори не проводяться, ВПО можуть взяти участь у виборах лише за процедурою тимчасового місця голосування без зміни виборчої адреси, при цьому можливість тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси не передбачена для місцевих виборів, оскільки право голосу на місцевих виборах визначається належністю громадянина, який має право голосу, до тієї чи іншої територіальної громади, а можливість зміни місця голосування на цих виборах призвела б до складнощів в обліку виборців (наприклад, у разі зміни місця голосування в межах одного села чи селища) та посилила б ризики багаторазового голосування та інших зловживань. Відповідно, якщо виходити з буквального тлумачення норм Закону України «Про місцеві вибори», ВПО можуть проголосувати лише на тих виборах, які проводяться в територіальних громадах, що належать до тимчасово непідконтрольних Україні територій. Іншими словами, можливість участі таких виборців у виборах в інших територіальних громадах фактично виключена. Порядок зміни місця голосування без зміни виборчої адреси для ВПО є досить складним. Відповідна процедура визначена постановою ЦВК № 893 від 13 вересня 2012 року [13]. Для зміни місця голосування без зміни виборчої адреси виборець повинен звернутись із заявою і копією паспорта до органу ведення Державного реєстру виборців за вказаним у заяві місцем перебу-

вання виборця в день виборів або за його виборчою адресою, і надати документи (копії документів), які підтверджують необхідність тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни виборчої адреси. У зв'язку з обставинами, які зумовили внутрішнє переміщення, а також через небажання власників житла оформлювати договори найму (оренди) житла, ВПО у багатьох випадках не мають можливості подати документи, що підтверджують необхідність зміни місця голосування і, відповідно, фактично позбавляються права голосу на виборах [13]; [14].

Обмеження права голосу ВПО на парламентських та місцевих виборах суперечить як принципу рівного виборчого права (принаймні, на виборах народних депутатів України), так і Керівним роз'ясненням ООН.

У цьому контексті варто відзначити, що багато держав, які на певних етапах свого розвитку зіткнулись з необхідністю забезпечення права голосу на виборах для внутрішньо переміщених осіб, вирішили відповідну проблему і привели власне законодавство у відповідність із принципами 22 Керівних роз'яснень, забезпечивши для ВПО можливість участі у публічному житті на загальнодержавному та місцевому рівнях.

Так, у Грузії ВПО мають право голосу на всіх видах виборів, які проводяться в державі: президентських, парламентських та місцевих. Зокрема, статтею 31 Виборчого кодексу Грузії на Міністерство з питань вимушених переселенців Грузії покладено обов'язок періодичного (4 рази на рік) подання до ЦВК відомостей про внутрішньо переміщених осіб, які враховуються при складанні загального списку виборців (у загальному списку виборців вказується фактичне місце проживання, згідно зі статтею 31 Кодексу, ВПО включені до списку виборців, як і інші громадяни: «єдиний список виборців повинен включати наступні дані виборців: [...] фактичне місце проживання (для ВПО із окупованих територій Грузії [...]) 3. Всі дані повинні бути внесені до єдиного списку виборців за місцем їх реєстрації [15]. Зміни відбулися на підставі того, що Виборчий кодекс 2001 року призупиняв статус ВПО та всі переваги, які надавались. Це була одна з основних причин, чому ВПО не бажали голосувати на місцевих виборах.

Дещо інший підхід до реєстрації і реалізації ВПО права голосу застосовується у Боснії і Герцеговині. У цій країні виборець – ВПО може проголосувати або за місцем його постійної реєстрації (тобто на виборчій дільниці, утвореній у межах території, яку ВПО був вимушений залишити внаслідок збройного конфлікту 1990-х років і проживав там станом на день проведення загального перепису населення 1991 року), або на дільниці за місцем його тимчасового проживання – за умови подання доказів, що підтверджують місце тимчасового перебування виборця протягом останніх 6 місяців перед днем проведення виборів [16].

Право на працю та підприємницьку діяльність. Дане право передбачене статтями 42 і 43 Конституції. Відповідно до них кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [17].

Станом на червень 2017 р. частка зайнятих серед ВПО становить 46%. 69% опитаних внутрішньо переміщених осіб серед найнесприятливіших умов називають недоступність працевлаштування. Основними джерелами доходу для респондентів є державна допомога ВПО (61%) та заробітна плата (61%). Також 10% респондентів як несприятливу умову визначили дискримінацію через статус ВПО, а у такій сфері життя, як зайнятість, – 31%.

Складнощі виникають при розірванні ВПО трудових відносин з роботодавцем, який перебуває на непідконтрольних територіях через брак коштів не всі ВПО мають можливість оплатити послуги нотаріуса із засвідчення відповідної заяви про розірвання трудових відносин [18].

Щодо підприємництва, звернемо увагу на наступне. В Україні певні види підприємницької діяльності вимагають ліцензування та отримання дозволів. Одним з таких видів діяльності є видавнича справа. Підприємець має право здійснювати дану діяльність лише після внесення його до Державного реєстру України.

Закон України «Про видавничу справу» від 05.06.1997 р. №318/97-ВР регулює діяльність підприємців, які займаються виготовленням, розповсюдженням друкованої продукції, посібників, книжок, іншої видавничої продукції. Внутрішньо переміщені підприємці, які виконували замовлення на виготовлення друкованої продукції, розроблювали літературу, навчальну, медичну, дитячу, іншу, при здійсненні вимушеного обставинами переселення, змогли б займатися такою діяльністю і на території України, розвиваючи власну справу.

Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», а саме ст. 5, врегульовано дію документів дозвільного характеру та визначено, що: «Ліцензії та документи дозвільного характеру, видані суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції, строк дії яких закінчився у період її проведення, вважаються такими, що продовжили свою дію на період проведення антитерористичної операції» [19]. Жодних інших гарантій або спрощених процедур засновникам видавництв, фізичним особам – підприємцям, які перемістили свою діяльність на підконтрольну територію України, не надано.

Послуги для підприємців останнім часом стали доступні більшій кількості суб'єктів малого і середнього підприємництва здебільшого у зв'язку зі збільшенням кількості міжнародних ініціатив (програм, проектів). Разом з тим державне фінансування залишається доволі обмеженим. Політика держави в сфері забезпечення ВПО направлена на підтримку за рахунок соціальних виплат, без застосування механізмів розвитку підприємництва внутрішньо переміщеними особами. Тоді як міжнародна фінансова, технічна допомога, реалізовані проекти та програми направлені як на забезпечення житлових або індивідуальних умов ВПО, так і саме на бізнес-ініціативи ВПО, на їхній розвиток, в тому числі і для самозабезпечення. При цьому держава не передбачає будь-яких пільг в оподаткуванні для даних міжнародних ініціатив [20].

Соціальний захист. Відповідно до Конституції дане право виражається у можливості отримання забезпечення особою у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

У розрізі даного права пропонуємо розглянути питання виплат матеріальної допомоги впо та пенсійне забезпечення.

Відповідно до Постанови КМУ № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 01.10.2014 грошова допомога надається внутрішньо переміщеним особам, які отримали такий статус у відповідності до встановленого Законом порядку, з дня звернення за її призначенням по місяць зняття з такого обліку включно, але не більше ніж на шість місяців, по спливу яких за заявою може бути продовжена. Грошова допомога виплачується шляхом перерахування на поточний рахунок, відкритий відповідно до цього Порядку безоплатно в установі уповноваженого банку («Державний ощадний банк України»), який відкривається самим банком на підставі подачі визначених постановою документів. Загальний розмір допомоги на сім'ю розраховується як сума розмірів допомоги на кожного члена сім'ї, визначених Постановою та не може перевищувати 3000 гривень, для сім'ї, до складу якої входять особи з інвалідністю або діти з інвалідністю, - 3400 гривень, для багатодітної сім'ї - 5000 гривень [21]. Однією з підстав припинення такої допомоги є зняття з обліку внутрішньо переміщеної особи з чим виникає найбільше труднощів. Аналіз даної проблеми наданий далі.

У відкритих джерелах відсутня інформація про кількість внутрішньо переміщених осіб, яким припинили виплату пенсій через відсутність за місцем проживання. Натомість відомо, що понад 330 тис. пенсіонерів не отримують пенсію через відсутність довідки ВПО. Переважно це люди, які мешкають на невідконтрольних територіях. Через відсутність матеріальної можливості орендувати житло, вони не можуть отримати довідку, яка б дозволяла їм отримати пенсію та орендувати житло. Це зачароване коло прирікає сотні тисяч найменш захищених громадян на життя в надскладних умовах. У ВРУ вже надійшов законопроект №6692, розроблений коаліцією громадських організацій, який спрямований на забезпечення гарантованих конституційних прав на пенсійні виплати в незалежності від місця проживання чи наявності довідки ВПО [22].

Даним законопроектом пропонується внести зміни, що стосуються порядку виплати пенсій. Так, пропонується статтю 40 ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. доповнити частиною п'ятою, зміст якої полягає в тому, що в разі відсутності у осіб, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання довідки про заробітну плату (дохід) та інших документів про нараховану і сплачену заробітну плату, обчислення пенсії здійснюється на підставі даних, наявних в реєстрі застрахованих осіб. Статтю 44 доповнити частиною четвертою наступного змісту: «4. У разі відсутності у осіб, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання... необхідних для призначення (перерахунку) пенсії, обчислення пенсії здійснюється на підставі даних, наявних в Пенсійному фонді України».

Також пропонується встановити правило за яким нараховані суми пенсії, не отримані у зв'язку з негативними наслідками збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком [23].

Надання грошової матеріальної допомоги виконує функцію підтримки мінімального рівня доходу найуразливіших верств населення, серед яких пенсіонери, інваліди, багатодітні сім'ї та інші. Великий досвід у реалізації цього заходу є у Грузії, законодавством якої кожній сім'ї при отриманні нового житла передбачається надання одноразової грошової допомоги у розмірі 200 ларі. Аналогічно, діти шкільного віку мають право на отримання одноразової допомоги у розмірі 100 ларі на початку навчального року [24].

В Азербайджані ж діє більш адресна підтримка, що передбачає надання регулярної або одноразової допомоги у формі продовольчих і промислових товарів. Розповсюдженим в усіх країнах заходом щодо підтримки належного рівня життя переселенців є окремі податкові пільги та часткові компенсації вартості комунальних послуг. Так, наприклад, у Грузії вимушені переселенці звільнюються від сплати податків на передану їм у користування державну власність, а також на компенсації, отримані ними в рамках програми приватизації. В Азербайджані діє система компенсацій за оплату комунальних послуг, а також послуг зв'язку; програма звільнення переселенців від сплати прибуткового податку, а також державного мита, в т.ч. й при переоформленні та відновленні документів.

Проблеми соціального забезпечення майже в усіх країнах, за винятком Азербайджану, вирішуються на основі існуючих соціальних гарантій у країні. За усіма переселенцями зберігається право на безкоштовну середню освіту, медичне обслуговування та пенсійне забезпечення. В Азербайджані наявний кошук державних соціальних послуг поповнюється наданням для школярів, з числа вимушених переселенців, на безоплатній основі підручників і шкільного приладдя. Для студентів вищих навчальних закладів існує програма компенсації вартості навчання у державних навчальних закладах, а також надання пільг на оплату навчання студентам приватних навчальних закладів [25].

Право на житло. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду [26].

Спеціальними нормативно-правовими актами по реалізації права на житло ВПО встановлено лише матеріально допомога та пільги по оплаті житла та житлово-комунальних послуг. Нормативні акти, що регламентують забезпечення соціальним житлом та житлом для тимчасового призначення, не гарантують отримання соціального житла найбільш соціально уразливими категоріями ВПО (багатодітні, з інвалідністю, пенсіонери, особи похилого віку) та ВПО, які опинилися у скрутному становищі, що тимчасово не дозволяє їм самостійно винаймати житло. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які є ВПО, також не можуть стати на квартирний облік після досягнення 16 років. Частка осіб, які звертались за допомогою у тимчасовому житлі, загалом по областях є незначною (у середньому 7,5% від їх загальної кількості), хоча самостійне вирішення ВПО проблеми забезпечення житлом, є досить проблематичним. Так, у м. Київ та Київській області близько 4% ВПО все ще проживають в місцях компактного поселення та не планують подальшого розселення. Очевидно, що Уряд України не виконує своїх зобов'язань щодо розробки регуляторних актів щодо реституції та (або) компенсації за втрачені в результаті анексії Криму та конфлікту на Сході України права власності на житло, землю та майно .

На вирішення проблеми ВПО з житлом напрямлена «Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. №909-р, яка визначає пріоритетними наступні напрямки:

- внесення відповідних змін до національного законодавства з метою надання пріоритетного права ВПО отримувати соціальне та тимчасове житло;
- застосування кредитно-фінансового механізму для забезпечення ВПО постійним та доступним житлом;
- впровадження механізму зменшення податкових ставок та/або звільнення від оподаткування для операцій з надання в оренду фізичними особами житла для ВПО;
- створення належних умов для надання безоплатної правової допомоги ВПО та членам приймаючих територіальних громад в процесі укладання договорів оренди житла, а також інформування населення про переваги укладання таких договорів [27].

Проаналізувавши грузинський досвід, можна вказати, що до кінця 2013 року більше 16.300 сімей, що перемістилися, отримали приватну власність на приміщення колективного центру, яке було відремонтовано. Програма мала позитивний вплив на права власності ВПО. Це була ініціатива Швейцарської агенції розвитку та співробітництва, яка розробила соціальне житло в моделі сприятливого середовища в рамках своєї гуманітарної програми. В рамках цієї програми, ВПО були розмі-

щені без оренди у будинках, що належать і обслуговуються муніципальною владою, і отримують підтримку від муніципальних соціальних працівників та "приймної сім'ї".

До того ж, можна виділити чотири види житлової допомоги: реабілітація та передача права власності на квартири у колективних центрах для вимушених переселенців; реабілітація вільних будівель; будівництво нових житлових будинків; розміщення вимушених переселенців в окремих будинках (придбаних або новозбудованих) у сільській місцевості.

У 2006 р. прийнято закон «Про майнову реституцію і компенсацію особам, які постраждали в результаті конфлікту в колишній Південно-осетинській автономній області». Відповідно до нього, якщо реституція житла та іншого майна неможлива, цим особам гарантується отримання адекватного (альтернативного) житла рівнозначної вартості або компенсацію втрат. В Молдові було встановлено п'ятирічний термін надання ВПО постійного житла. До цього часу місцева влада мала забезпечити їх тимчасовим житлом. Для осіб, які проживали в готелях, санаторіях, орендували житло, передбачалася грошова допомога на покриття житлових витрат. Договір укладався між органом місцевої влади та власником житла. Якщо ВПО проживали у родичів, допомога не виплачувалася.

Викладені положення є лише незначною частиною тих проблем з якими стикаються ВПО. Варто відмітити, що перелічені конституційні права у комплексі передбачають право кожного на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло, закріплене Конституцією. Порушення даних прав є прямою підставою для звернення до суду. Так, у статті 55 Конституції України проголошено: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» [28].

Судова практика захисту прав ВПО

З огляду на продовжуваність конфлікту на Сході України кількість судових рішень по зверненнях ВПО за захистом своїх прав збільшується, що доводить випадки порушення вищевикладених прав. Так, рішенням Сумського районного суду Сумської області за позовом громадянина до Сумської районної держадміністрації про визнання дій неправомірними, зобов'язання вчинити певні дії, вимоги позивача були задоволені. Фабула судового розгляду полягала в тому, що позивач, маючи статус ВПО, отриманого у відповідності до чинного законодавства, був його позбавлений рішенням відповідача внаслідок отримання останнім листа від Держприкордонслужби про відсутність позивача у місці фактичного проживання. Внаслідок цього, позивач був позбавлений права на спеціальне соціальне забезпечення, гарантоване Конституцією та Законами. Такі дії Сумської районної держадміністрації були визнані неправомірними, оскільки порушували порядок позбавлення особи статусу ВПО [29].

Цікавим є рішення того ж Сумського окружного адміністративного суду у справі про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії. Фабула судового розгляду полягає в тому, що відповідачу відповідно до рішення Головного управління Пенсійного фонду України в Сумській області протягом шести місяців не здійснювалась виплата пенсії за вислугу років у зв'язку з тим, що йому надійшла інформація від департаменту соціального захисту населення Сумської міської ради про закінчення дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Порушення законодавства з боку відповідача полягало в тому, що довідка про статус ВПО є безстроковою, тому позовні вимоги було задоволено [30].

Аналізуючи судову практику по спорах, що виникають із порушення прав ВПО слід зробити висновок, що не завжди суди задовольняють вимоги позивачів. Так, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень [31] по даних справах відмова у задоволенні позову найчастіше здійснюється з таких підстав: відсутність необхідних доказів у матеріалах справи, недостатній виклад обставин позивачем або попередні дії позивача, що не відповідають законодавству тощо. Наприклад, Сумським окружним адміністративним судом у рішенні від 20 березня 2018 року було відмовлено у вимозі позивача визнати протиправними дії Сумського об'єднаного управління Пенсійного фонду України в Сумській області, які полягають у не виплаті, починаючи з червня 2017 року та зобов'язати виплатити заборгованість з моменту припинення виплати з тих підстав, що він був відсутній за місцем фактичного проживання більше 60 днів без належного повідомлення, внаслідок чого до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб були внесені відомості про скасування дії довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи [32].

Судова практика з питань захисту прав ВПО не обмежується провадженнями в першій та апеляційній інстанції. Деякі справи, враховуючи їх складність та спірність, передаються на розгляд у Верховний Суд. Так, наприклад, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду ухвалою від 1 березня 2018 року відкрив провадження у зразковій адміністративній справі за

позовом громадянина до Бахмутського об'єднаного управління Пенсійного фонду України Донецької області про визнання неправомірними дій, зобов'язання вчинити певні дії. Спір полягає в тому, що позивачу як ВПО було припинено здійснення соціальних виплат внаслідок позбавлення статусу ВПО, а саме зняття з обліку, що він вважає незаконним. Як свідчать матеріали справи, а саме лист Бахмутського об'єднаного управління Пенсійного фонду України Донецької області від 26 жовтня 2017 та заперечення у відзиві на позовну заяву як на підставу для припинення позивачу виплати пенсії Бахмутське об'єднане управління Пенсійного фонду України Донецької області, серед іншого, покликається на інформацію, отриману в березні 2017 року від СБУ, про повернення позивача на тимчасово окуповану територію України [33]. Враховуючи статус даної справи, винесення рішення по ній матиме важливе значення для процесу реалізації та захисту прав ВПО у судовому порядку в подальшому.

Відповідно до положень Конституції кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

У зв'язку із ситуацією, яка склалась внаслідок порушення прав ВПО, такі особи почали активно звертатись до ЄСПЛ. По деяким справа уже опубліковані рішення, які обов'язково необхідно враховувати при зверненні до даної установи. Так, 13 лютого Європейський суд з прав людини виніс рішення у справі «Цезар та інші проти України» [34]. Рішення стосувалося скарг семи жителів НПУТ, які заявили про порушення їхніх прав відповідно до Європейської конвенції з прав людини через неможливість «оскаржити припинення їхніх соціальних виплат у судах, оскільки останні були переміщені з районів бойових дій». ЄСПЛ не знайшов порушень статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі - Конвенція), що стосується доступу до правосуддя, оскільки українська влада забезпечила механізм, за яким справи, що стосуються громадян із постраждалих від бойових дій районів, розглядаються судами, розташованими у безпечних районах на підконтрольній уряду території. З приводу цього Суд визнає, що державні органи влади іноді можуть зазнати певних труднощів у забезпеченні належного функціонування судової системи в деяких регіонах з огляду на постійні військові дії в цих регіонах. Тим не менше, на думку Суду, очікується, що органи державної влади вживатимуть відповідних заходів для вирішення проблеми, наприклад, шляхом спеціального дозволу на подання позовів до суду в іншому регіоні держави. Розглядаючи порушення статті 1 Протоколу №1 Конвенції (забезпечення права власності, включаючи право на пенсію), Суд не розглядав питання того, чи діюча система пенсійного забезпечення є практичною та ефективною, оскільки заявники не вичерпали засоби захисту прав, доступні у прилеглих до НПУТ областях. З викладеного можна зробити висновок про те що ЄСПЛ звертаю увагу ВПО на необхідність вичерпання всіх національних способів захисту своїх порушених прав перед звернення до міжнародної судової установи.

Висновки. Таким чином, в законодавстві України передбачено весь комплекс прав, свобод, та гарантій, які відповідають нормам міжнародного права і можуть бути реалізовані ВПО. Із дослідженого матеріалу випливає, що в Україні реалізація та захист таких прав здійснюється в адміністративному та судовому порядках.

Адміністративний порядок є першочерговим та полягає у зверненні ВПО до уповноважених органів виконавчої влади, таких як: Державна міграційна служба, Міністерство соціальної політики, Пенсійний фонд України, їх територіальних відділень, що взаємодіють з органами місцевого самоврядування.

Механізм адміністративного порядку реалізації та захисту прав ВПО передбачений спеціальним законодавством: Постановами КМУ, Інструкціями та Розпорядженнями галузевих та відомчих міністерств тощо. Даний порядок передбачає звернення до відповідних органів державної влади, які беруть особу на облік, внаслідок чого вона може претендувати на певні соціальні пільги та особливий порядок захисту свої прав державою. Аналізуючи наведений механізм слід зазначити про його недоліки, які є порушенням конституційних прав громадян. Так, недостатня налагодженість перетину лінії зіткнення призводить до порушення права на свободу пересування, недосконалість порядку виключення з обліку ВПО призводить до позбавлення права на соціальні пільги, відсутність налагодженого порядку включення ВПО до реєстру виборців за фактичним місцем проживання є перепорою та практичною неможливістю реалізації права обирати. Крім того, порушуються житлові права, причиною чого є відсутність механізму надання пільг на його придбання, отримання соціального житла. Дана проблема породжена в першу чергу не бездіяльністю органів влади, а насамперед, відсутністю відповідного закону. Приклади зарубіжних держав, що вирішували подібні проблеми демонструють, що саме належне законодавче врегулювання може вирішити нагальні проблеми.

Судовий порядок можна назвати похідним від адміністративного, оскільки він застосовується при оскарженні порушень, здійснених при реалізації адміністративного механізму. Він з одного боку є більш дієвим через обов'язковість виконання судових рішень, але натомість потребує матеріа-

льних витрат та витрат часу, наявності знань норм матеріального та процесуального права або отримання якісної юридичної допомоги.

Отже, механізм реалізації конституційних прав ВПО потребує змістовного вдосконалення як на законодавчому, так і на виконавчому рівнях. Такі зміни сприятимуть спрощенню бюрократичних процедур стосовно впо та забезпечать уникнення судових спорів, тривалість яких перешкоджає оперативності реалізації прав.

Література

1. Облік переселенців [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.msp.gov.ua/news/15133.html>. (Дата звернення: 14.04.2018)
2. ООН. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення [Електронний ресурс] / ООН // UN Guiding Principles on Internal Displacement.. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: <http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/UN%20Guiding%20Principles%20on%20Internal%20Displacement.pdf>. (Дата звернення: 14.04.2018)
3. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради, 1996(станом на 30.09.2016) — №30. — ст. 141.
4. Полховська І. К. Конституційно-правове регулювання рівності осіб в Україні / І. К. Полховська. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – С. 112–115.
5. Постанова КМУ. Положення про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. [Електронний ресурс] / Постанова КМУ // № 376 Офіційний сайт МТОТ. – від 8 червня 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://mtot.gov.ua/normativno-pravovi-akti-ministerstva2>. (Дата звернення: 14.04.2018)
6. Малиновська О. А. Шляхи вирішення проблеми внутрішніх переміщених осіб: деякі уроки із зарубіжного досвіду. Аналітична записка / О. А. Малиновська. // Серія «Соціальна політика». – 2014. – С. 1–32.
7. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України [Електронний ресурс] // № 1 // База даних «Законодавство України». – 2015(станом на **27.03.2018**). – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18.-st.1> (Дата звернення: 14.04.2018)
8. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради, 1996(станом на 30.09.2016) — №30. — ст. 141.
9. Деякі питання оформлення і видачі довідки про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції: Постанова КМУ від 04.03.2015 № 79// . [Електронний ресурс]База даних «Законодавство України»/ВР України: Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-2015-%D0%BF> (Дата звернення: 16.04.2018)
10. Тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей: Наказ першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України (керівника Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей від 14.04.2017 № 222 - ог// X[Електронний ресурс]Офіційний веб-сайт СБУ. Режим доступу : <https://ssu.gov.ua/ua/pages/32>; [Аналіз проблем реалізації прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО)]/ Сайт ГО "Восток SOS". Режим доступу : <http://vostok-sos.org/problem/> (Дата звернення: 16.04.2018)
11. Перетин лінії зіткнення через контрольні пункти в'їзду-виїзду Мніторинговий звіт БФ "Право на захист" грудень 2017 - січень 2018 року// [Електронний ресурс]Офіційний сайт Агенства ООН у справах біженців.Режим доступу : http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/2018%2012-01%20Crossing%20the%20line%20of%20contact_UA.pdf (Дата звернення: 18.04.2018)
12. Про вибори народних депутатів України: Закон від 17.11.2011 № 4061-VI//[Електронний ресурс] База даних «Законодавство України»/ВР України.Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17> (Дата звернення: 14.04.2018)
13. Про забезпечення тимчасової зміни місця голосування виборця без зміни його виборчої адреси: Постанова ЦВК № 893 від 13 вересня 2012 року[Електронний ресурс]// База даних «Законодавство України»/ВР України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0893359-12> (Дата звернення: 14.04.2018)
14. Ковриженко Д.С.,. Виборчі права внутрішньо переміщених осіб: проблеми та шляхи законодавчого регулювання / Ковриженко Д.С.,, Пашкова Н.В. // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2017. – С. 48–53.
15. Виборчий кодекс Грузії [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF\(2016\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-REF(2016)004-e) (Дата звернення: 14.04.2018)
16. Шуджаат А. Внутрішньо переміщені особи та участь у виборах: короткий огляд / А. Шуджаат, Х. Робертс, П. Ербен // Біла книга IFES. – 2017
17. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради, 1996(станом на 30.09.2016) — №30. — ст. 141.
18. Звіт про проведення моніторингу змін до закону про права внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] // ВВФ «Право на захист». – 2016. – Режим доступу: http://vpl.com.ua/wp-content/uploads/2016/03/Моніторинг_змін_до_закону_про_права_ВПО.pdf. (Дата звернення: 14.04.2018)
19. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон від 02.09.2014 № 1669-

- VІP [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України»/ВР України.Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1669-18> (Дата звернення: 14.04.2018)
20. Аналіз чинного законодавства України як основи для забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб на здійснення підприємницької діяльності та інтеграції до соціально-економічного життя України Громадська спілка "Форум недержавних організацій в Україні" [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу: http://www.ngoforum.org.ua/wp-content/uploads/2016/07/NGO_02-1_NEW_COLOR.pdf. (Дата звернення: 14.04.2018)
 21. Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова КМУ від 1 жовтня 2014 р. № 505// [Електронний ресурс] База даних «Законодавство України»/ВР України.Режим доступу :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF> (Дата звернення: 14.04.2018)
 22. Верховний суд України став на бік переселенців// Онлайн ресурс "Радник з питань ВПО". [Електронний ресурс]/06.04.2018.Режим доступу : <http://www.radnyk.org/verkhovnyu-sud-ukrayiny-stav-na-bik-pereselentsiv.html> (Дата звернення: 14.04.2018)
 23. Про внесення змін до деяких законів України щодо права на отримання пенсій окремим категоріям громадян: Проект Закону 6692 від 12.07.2017// [Електронний ресурс]Офіційний веб-портал ВРУ.Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62241 (Дата звернення: 14.04.2018)
 24. Mr Killion Munyama. Humanitarian needs and rights of internally displaced persons in Europe [Електронний ресурс] / Mr Killion Munyama, Group of the European People's Party (EPP/CD) – Режим доступу : <http://website-pace.net/documents/19863/4249864/20180321-Rapport-Munyam-EN.pdf/a2e414cb-61d4-4c6b-be09-b622a18db5e0> (Дата звернення: 12.04.2018)
 25. Виборчі права внутрішньо переміщених осіб: проблеми та шляхи законодавчого врегулювання. // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2017. – С. 48–53
 26. Актуальний стан забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в Україні: [Електронний ресурс] Доповідь зацікавлених сторін. 2017.Режим доступу : http://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/UPR_IDP_ukr.pdf (Дата звернення: 16.04.2018)
 27. Про схвалення Стратегії інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року: Розпорядження КМУ від 15 листопада 2017 р. № 909-р// [Електронний ресурс]База даних «Законодавство України»/ВР України.Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80> (Дата звернення: 14.04.2018)
 28. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради, 1996(станом на 30.09.2016) — №30. — ст. 141.
 29. Рішення Сумського районного суду Сумської області від 18.01.2018 року по справі № 587/3359/17.[Електронний ресурс]// Єдиний державний реєстр судових рішень.- Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71682219> (Дата звернення: 17.04.2018)
 30. Рішення Сумського окружного адміністративного суду від 01.03.2018 по справі № 818/207/18. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень.- Режим доступу :<http://reyestr.court.gov.ua/Review/72497703> (Дата звернення: 17.04.2018)
 31. Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73036103> (Дата звернення: 14.04.2018)
 32. Рішення Сумського окружного адміністративного суду від 20.03.2018 по справі № 818/38/18[Електронний ресурс] .- Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73036103> (Дата звернення: 14.04.2018)
 33. Ухвала Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 29.03.2018 по справі № 805/402/18[Електронний ресурс].- Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73081815> (Дата звернення: 14.04.2018)
 34. CASE OF TSEZAR AND OTHERS v. UKRAINE 13 February 2018. [Електронний ресурс].- Режим доступу : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-180845%22%5D%7D> (Дата звернення: 14.04.2018)

Чмиркова Неля Олександрівна
Левченко Анастасія Сергіївна

Науковий керівник – Садикова Яна Михайлівна
доцент кафедри юридичних дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Сумська філія Харківського національного
університету внутрішніх справ)*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДІТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Інтернет-технології стали природною складовою життя дітей і сучасної молоді. Комп'ютер є не тільки розвагою, але й засобом спілкування, самовираження та розвитку особистості.

Дитина як громадянин України має право бути захищеною від негативного впливу, що може завдати шкоду її фізичному та психічному здоров'ю. На сьогодні у світі існує безліч небезпек для дітей, зокрема, Інтернет. Сучасний технологічний розвиток на перше місце поставив проблему правового забезпечення інформаційної безпеки держави, складовою якої є інформаційна безпека дітей, які долучаються до Всесвітньої мережі вже навіть з дошкільного віку.

Слід наголосити, що складність забезпечення ефективності правового регулювання мережі Інтернет не стільки полягає у відсутності систематизованого або узгодженого законодавства, що регулює відповідні види відносин у Всесвітній мережі, скільки в об'єктивних особливостях та закономірностях функціонування самого Інтернету, які фактично «дозволяють» будь-кому анонімно робити в цій інформаційній мережі загального користування що завгодно. Саме фактична неможливість законного притягнення до відповідальності правопорушників у мережі Інтернет, що особливо проявляється на прикладі адміністративної та кримінальної відповідальності, зумовлює свободу дій, яку нині можна спостерігати у віртуальному кіберпросторі. У кіберпросторі існує велика кількість спеціальних сайтів, адресованих дітям різного віку.

Самостійне пізнання інформаційного світу дозволяє розширити коло інтересів дитини і сприяти її додатковій освіті, спонукає до кмітливості, привчає до самостійного розв'язання задач.

Всесвітня мережа також задовольняє потребу підлітків у лідерстві. Діти, які добре знають комп'ютер та інтернет більш адекватно оцінюють свої здібності та можливості, вони більш цілеспрямовані та кмітливі. Чим приваблює Інтернет дітей і підлітків? Різноманітне спілкування, утамування інформаційного голоду, пошук нових форм самовираження, анонімність і віртуальна свобода (моделювання множинності «Я»), відчуття спільності та приналежності до групи.

Щоб повноцінно орієнтуватись у віртуальному просторі дитині треба вчитися структурувати великі потоки інформації, дотримуючись основних правил безпеки в мережі. Дитина внаслідок об'єктивної недостатньої сформованості своєї свідомості є вразливою, а отже, значно більше за дорослих піддається впливу з боку відповідних джерел інформації, в сучасних умовах потрібно ретельно підходити до питання захисту дітей від інформації. Всесвітня мережа Інтернет у сучасній державі залишається фактично неконтрольованим «інформаційним театром», в якому має місце вільне поширення будь-якої інформації. Саме через популярність та глибину проникнення в наше життя зловмисники звертають увагу на те, про що діти спілкуються в соцмережах, а також діляться зі своїми друзями новинами про нову покупку, про відпочинок.

В Україні питанню безпеки дітей в Інтернеті приділяють увагу: держава, неурядові організації, школа та батьки. На державу покладено обов'язки: забезпечення основних прав і свобод дітей в інформаційному просторі; інтеграції України у світовий інформаційний простір, створення конкурентоспроможної індустрії якісних інформаційних послуг; забезпечення безпеки функціонування інформаційної інфраструктури.

Укази Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р. та «Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави» від 10 квітня 2000 р., закони України «Про захист інформації в автоматизованих системах» від 5 липня 1994 р., «Про захист суспільної моралі» формують правові засади захисту дітей від небезпек Інтернету.

Контроль за додержанням вимог Закону України «Про захист суспільної моралі» та інших законів у сфері захисту суспільної моралі в межах своєї компетенції здійснюють Міністерство внутрі-

шніх справ України, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері культури, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері кінематографії, Державний комітет телебачення і радіомовлення України та Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення.

Соціальні мережі все глибше проникають у життя користувачів, і все більше місце в реальному житті займає віртуальне спілкування. Сьогодні простіше розіслати запрошення друзям на День народження через Facebook, аніж запросити їх особисто, телефоном або розіслати запрошення поштою.

Наприклад, у давні часи, щоб отримати якусь інформацію про країну, її народ люди використовували листи. А листи відправляли човном, пароплавом. «Доставка» інформації тривала до півроку. Потім стільки ж люди чекали відповіді. З появою літаків на відправку листа і відповіді чекали вже не 2 місяці, а 2 тижні. З появою Інтернету лист відправляється і отримується відповідь через кілька секунд.

Отже, Інтернет - перспективний сектор економіки, який швидко розвивається. У наш час молодь вільно володіє можливостями Інтернету та мобільних телефонів, а школярі, можливо, не розуміють, як без цього жив світ. На початку 1996 року по всьому світу нараховувалось 30 млн. користувачів Інтернету. У даний час Інтернетом користується 710 029 070 людей. Найбільше зростання користування Інтернетом відбувається серед молоді.

У всьому світі діти та підлітки є найбільшими користувачами інформаційно-комунікативних технологій. Вони широко користуються мобільними телефонами, включаючи пересилки SMS через різноманітні додатки, шукають інформацію на Інтернет-сторінках (повідомлення чи біографію письменників), розвивають свій кругозір знань (шукають в Інтернеті ребуси, шаради, кросворди). За статистикою: школярів цікавлять такі ресурси Мережі, як YouTube, Google и Facebook, Wikipedia, eBay и MySpace, а також фан-сайти. Хлопчики легше сприймають інформацію, що несуть зображення, а дівчата надають перевагу текстам. До соціальних мереж хлопчики і дівчата виявляють однаковий інтерес. Хлопчики частіше за дівчат відвідують порнографічні сайти і сайти з еротичним змістом. До комп'ютерної залежності більш схильні підлітки 11-17 років. У них відбувається втрата відчуття часу, порушення зв'язків із навколишнім світом, виникає почуття невпевненості, безпорадності, страху самостійного прийняття рішень і відповідальності за них.

Міністерством внутрішніх справ України створено телефони довіри, на які можна повідомити про веб-сайти, що пропагують насильство і жорстокість або розпалюють расову ненависть, дискримінацію, займаються створенням чи розповсюдженням дитячої порнографії, торгівлею людьми. А також було відкрито Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда-Україна» Національну «гарячу лінію» з питань запобігання насильству та захисту прав дітей [1]. На Національній дитячій "гарячій лінії" Центру «Ла Страда-Україна» консультують компетентні у дитячих питаннях психологи, юристи та соціальні працівники. Коло питань, з яких вже надаються консультації, досить широке і було сформовано на основі отримуваних останніми роками запитів від абонентів. Основні теми, з яких консультують на Національній дитячій «гарячій лінії», - насильство над дітьми та жорстоке поводження з ними у сім'ї та з боку оточення, психологічні проблеми, негаразди у стосунках з дорослими та однолітками, майнові права дітей, питання встановлення опіки, а також булінг і безпека в Інтернеті.

Аналізуючи міжнародний досвід варто наголосити на спробі вирішити питання на законодавчому рівні. Зокрема, 3 грудня 2009 року Міжпарламентська Асамблея держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав прийняла Модельний закон «Про захист дітей від інформації, що завдає шкоду їх здоров'ю та розвитку» [4], який встановлює правові та організаційні основи державної політики і міжнародного співробітництва держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у сфері забезпечення інформаційної безпеки дітей з урахуванням загально визнаних принципів і норм міжнародного права, в тому числі закріплених в Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини та Модельному законі держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав «Про основні гарантії прав дитини в державі».

Положеннями цього Модельного закону є встановлення 11 принципів державної політики у сфері захисту дитини від інформації, що завдає шкоду їх здоров'ю та розвитку; нормативне визначення на міжнародному рівні таких понять, як: «вікова категорія інформаційної продукції», «вікова класифікація інформаційної продукції», «демонстрація жорстокості», «демонстрація насильства», «доступ дитини до інформації», «доступний для дитини час», «інформаційна безпека дітей», «інформаційна продукція, призначена для дітей», «інформація, що дискредитує соціальний статус сім'ї», «інформація, що завдає шкоду здоров'ю та розвитку дітей», «інформація, що провокує дітей на антисуспільні та проти-

правні дії», «інформація, що провокує дітей на дії, потенційно небезпечні для їх життя і здо-ров'я», «інформація, що провокує дітей на кримінально карані діяння (злочини)», «інформація, що включає в себе ненормативну лексику», «пропаганда антисуспільних та протиправних дій», «пропаганда насильства та жорстокості», «пропаганда злочинів» тощо; закріплення критеріїв визначення інформаційної продукції для відповідної вікової категорії дітей; визначення додаткових вимог до розповсюдження інформаційної продукції з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж загального користування, в тому числі через мережу Інтернет, а також додаткових вимог до розповсюдження комп'ютерних та інших електронних ігор; встановлення вимог до експертизи інформаційної продукції з метою здійснення її вікової класифікації та маркування тощо.

Діти, як найбільш активна й допитлива аудиторія, часто першими знайомляться з новими технологіями, такими як Інтернет, випереджаючи в технічній освіченості батьків. У цьому є позитивний бік: підвищення рівня ерудиції, формування навичок спілкування з людьми. Але є й негативний: відсутність життєвого досвіду, як правило, підвищує ризик зіткнутися з онлайн загрозами: онлайн-насилля, шахрайство, шантаж, порнографія, отримання особистої інформації з метою злочинного використання.

Одним із добре відомих подібних прикладів шантажу було самогубство 17-річного хлопця із Шотландії, який став жертвою злочинної групи з Філіппін, що оманом залучила його до відвертого спілкування через Скайп. Він вважав, що спілкувався з дівчиною свого віку зі Сполучених Штатів. Після цього злочинці шантажували його, вимагаючи гроші та погрожуючи, що якщо він не заплатить, його зображення в оголеному вигляді буде розміщено в соціальних мережах [6]. Хочемо зазначити, що в Україні та світі почались проводитися масштабні дослідження впливу Інтернету на безпеку дітей. Так, вперше кафедрою превентивної роботи та соціальної політики ЮНЕСКО в Україні було проведено дослідження щодо рівня знань українців про безпеку дітей в Інтернеті. Результати показали, що переважна більшість дітей (96%) не знають про небезпеки, які існують в мережі, майже половина дітей знаходиться в потенційній небезпеці, оскільки регулярно розміщує особисті дані, а кожен п'ятий неповнолітній вже опинявся в небезпечних ситуаціях, маючи безпосередній контакт зі зловмисником [5]. 20 жовтня 2009 року національний мобільний оператор «Київстар» провів всеукраїнське соціологічне дослідження «Знання та відношення українців до питання безпеки дітей в інтернеті».

В 11 містах всіх регіонів України та містило в собі кількісне і якісне опитування дітей та дорослих. В рамках дослідження було опитано понад 1200 респондентів. Отримані дані насторожують: переважна більшість вчителів, дітей і їхніх батьків не поінформовані про потенційні ризики для дітей в Інтернеті та про те, як їх уникнути.

Так, понад 28% опитаних дітей готові переслати свої фотографії незнайомцям у Мережі. 17% без коливань погоджуються повідомити інформацію про себе та свою родину - місце проживання, професія й графік роботи батьків, наявність у будинку коштовних речей тощо. Про те, для чого стороннім може знадобитися така інформація, діти, як правило, не замислюються. 22% дітей періодично потрапляють на сайти для дорослих. 28% дітей, побачивши в Інтернеті рекламу алкоголю або тютюну, хоч раз спробували їх купити, а 11% - намагалися купити наркотики. Близько 14% опитаних час від часу відправляють платні SMS за бонуси в онлайн-іграх і лише деякі звертають увагу на вартість такої опції. При цьому 87% батьків вважають, що саме вони повинні навчати дітей правилам безпечного користування мобільним Інтернетом. Проте лише у 18% випадків дорослі перевіряють, які сайти відвідувала дитина. [2]. Безумовно, Інтернет є небезпечним, надмірне перебування дітей за комп'ютером може призвести: до ізоляції сором'язливих дітей, відволікати їх від інших видів діяльності, таких як виконання домашньої роботи, заняття спортом, сон, спілкування з іншими дітьми, особливо нецензурною лексикою.

В Інтернеті швидко розвивається злочинне спілкування. Агресивно налаштовані особи у своїй діяльності. Вони розповсюджують віруси, торгівлю людьми та дітьми через онлайн, розповсюджують фільми з насильства та жорстокості над неповнолітніми, порнографії, зокрема, дитячої, залякування та приниження. Намагаються залучити неповнолітніх дітей до наркотичних засобів, суїциду, міжнаціональну та релігійну ворожнечу, расизм, молодіжну агресивну течію, ігрову залежність з негативним змістом. Небезпечні в Інтернеті контакти з незнайомими людьми та зустрічі з ними в реальності.

Діти молодшого та середнього віків повинні користуватися сімейною адресою електричної пошти, а не власною. Проте власна кореспонденція має залишатися у сімейній папці вхідних повідомлень, щоб батьки могли перевірити і застерегти дітей про підозрілі на вигляд повідомлення. Також можна попросити провайдера, які варіанти сімейних облікових записів електронної пошти він

пропонує, та розглянути можливість використання фільтрів електронної пошти, що запобігає надходженню спаму.

Це є актуальною проблемою в даний час, тому не потрібно приховувати від батьків свою зайнятість в Інтернеті. Також Європол у травні 2017 р. опублікував звіт із питань сексуального примусу та шантажу дітей з використанням мережі Інтернет як виду злочину проти дітей. У звіті наведена точка зору правоохоронців на це небезпечне явище і рекомендації щодо дій.

Мета звіту є подвійною: підвищити усвідомлення того, що сексуальний примус та шантаж дітей через мережу Інтернет є однією з найбільш небезпечних загроз для дітей в мережі Інтернет і зробити внесок у публічне обговорення питань ефективного реагування на нього, особливо що стосується механізмів повідомлення та підтримки в країнах-членах Європейського Союзу.

Деякі ключові висновки, наведені у звіті:

1. Існують дві основні мотивації для сексуального примусу та шантажу дітей через мережу Інтернет: сексуальна та фінансова. Неповнолітні є жертвами обох цих мотивацій, проте сексуальне задоволення злочинця, очевидно, є основним мотиваційним чинником. Злочини з фінансовою мотивацією скоюють переважно організовані злочинні групи, які локалізовані за межами Європейського союзу. 2. Складна та динамічна природа незаконної діяльності в мережі Інтернет є причиною недоліків при реєстрації випадків сексуального примусу та шантажу дітей з використанням мережі Інтернет, що ускладнює оцінювання рівня небезпеки цього злочину. Необхідним є подальше дослідження середовища Інтернет для забезпечення того, щоб усі злочинні дії повністю відображались у правових рішеннях і класифікувалися належним чином для забезпечення точного пошуку даних. Цікавим є дослідження Американського Інституту сімейної безпеки в інтернеті стосовно необхідності батьківського контролю над поведінкою дитини в інтернеті. Результати свідчать: 78% батьків вважає, що інформація з мережі корисна для їхньої дитини, позитивно впливає на її майбутнє, кар'єру та життєві навички. Але водночас вони стурбовані потенційною загрозою від мережі особистій безпеці й недоторканності приватного життя їхньої дитини.

А 36% батьків заявили про те, що їхні засоби батьківського контролю полягають у встановленні побутових правил використання комп'ютера чи іншого пристрою для доступу в інтернет або що все базується на довірі до дитини. Ще 37% батьків зазначили, що використовують відмінні від батьківського контролю обмеження, наприклад, товаришують зі своїми дітьми в соцмережах, вимикають у додатках функцію купівлі послуг чи товарів. Окрім того, 87% батьків сказали, що правила використання інтернету їхньою дитиною вони контролюють достатньо жорстко через установлення обмежень на ноутбучі чи смартфони: які сайти можуть відвідувати діти (79%), які акаунти можуть мати (77%) і що вони можуть розміщувати в інтернеті (75%).

Дослідження не виявило чіткої тенденції в батьківській думці: позиції розділилися в багатьох аспектах. 26% батьків стверджують, що користь від соціальних медіа переважає шкоду, тоді як 47% певні, що шкода перевищує вигоду; 27% батьків вважають, що шкідливість інтернету й користь приблизно однакові. У середньому, як довело дослідження, американські батьки купують смартфон дитині у 10-12 років, а орієнтовно у 12 років дозволяють їй реєструватися в соцмережах.

Дослідження довело ще й те, що батьківський контроль над інтернет-поведінкою дитини може стати покаранням або мотивуванням до чемної поведінки. Троє із чотирьох батьків (75%) забрали в дитини Інтернет чи обмежили до нього доступ або до соцмереж як покарання за неналежну для онлайн та офлайн поведінку або дозволяли за гарну поведінку більше часу провести в мережі чи щось придбати онлайн.

Цікавим є такий нюанс: серед батьків, які мають обліковий запис у соцмережах, кожен п'ятий (19%) визнає, що розміщував у мережі щось таке про свою дитину, через що йому може бути ніяково в майбутньому, коли вона побачить це в мережі. А 10% батьків визнають, що їхня дитина таки просила їх видалити фото чи відео, яке розмістили вони в Інтернеті раніше [3].

Отже, результати дослідження переконливо ілюструють, що сьогодні в світі щодо безпеки в Інтернеті недостатньо інформовані як діти, так і їхні батьки та вчителі. Рівень залучення дорослих до процесу навчання дітей з цього напрямку залишається вельми низьким. Тому необхідно активно впроваджувати новітні заходи щодо створення та вдосконалення механізму інформаційної безпеки дітей у цифровому середовищі.

На нашу думку, шляхами вирішення даної проблеми є:

1. Ввести обов'язкову дисципліну у школі «Безпечний Інтернет» для учнів всіх класів. Запровадження даної дисципліни допоможе дітям розширити й поглибити знання про безпечний Інтернет, навчитися користуватися Інтернет - енциклопедіями, розвивати уважність, спостережливість, навчитися відрізняти безпечний Інтернет від небезпечного та захищати себе від небезпеч-

ки в Інтернеті.

2. Запровадити Всеукраїнський конкурс для школярів «Інтернет - це платформа для навчання та знань» в рамках якого кожен учасник повинен представити твір, зазначивши позитивні сторони користування інтернетом та наголошення на його негативному впливі на формування особистості у підлітковому середовищі.

3. Державна соціальна реклама в Інтернеті. Основною метою державної соціальної реклами є популяризація безпечного середовища дітей у Всесвітній мережі, привернення уваги до проблем у суспільстві з даного питання та шляхів їх розв'язання. Таким чином ефективним інструментом позитивного інформаційного впливу стає державна соціальна реклама, яка традиційно покликана змінити ставлення населення до певних соціальних проблем, а в дальшій перспективі сприяти формуванню нових соціальних цінностей.

4. Ідентифікація особи при купівлі телефону або створення акаунту в Інтернеті з прив'язкою до номера мобільного телефону, задля того, щоб унеможливити доступ дітей до сайтів, які містять твори, зображення порнографічного та еротичного характеру, а також для контролю батьками тих сайтів, які відвідують їх діти.

5. Притягнення законних представників, опікунів, піклувальників або закладів та осіб, що зобов'язані здійснювати нагляд за дітьми до відповідальності за неналежне виконання своїх обов'язків покладених на них у зв'язку з вихованням дитини, шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України про криміналізацію діяння: «Зайняття дитячою проституцією або примушування до вступу в статеві зносини особами, що не досягли 18 років», яке здійснюється зазначеними суб'єктами. А також криміналізація діяння «Розповсюдження дитячої порнографії».

Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії у якому визначено поняття дитяча проституція, яка означає використання дитини у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування. А також дитяча порнографія, що означає будь-яке зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, головним чином в сексуальних цілях.

Варто зазначити, що в Україні відсутня відповідальність за поширення дитячої порнографії та зайняття дитячою проституцією.

6. Передбачити заходи відповідальності для осіб, які створюють та викладають інформацію на сайті, де розповсюджуються ігри суїцидального характеру. Дані заходи визнаються кримінально – караним діянням у разі доведення вини особи, і передбачається відповідальність за статтю 120 «Доведення до самогубства» Кримінального кодексу України.

7. Курси для батьків з основ інформаційної безпеки в Інтернеті. Мета даних курсів: формування відповідального батьківства в області забезпечення інформаційної безпеки дітей.

Завдання:

- інформування батьків про види інформації, яка може завдати шкоди здоров'ю і розвитку неповнолітніх, забороненої або обмеженої для поширення на території України;
- інформування батьків про способи незаконного поширення такої інформації в інформаційно-телекомунікаційних мережах, зокрема, в засобах масової інформації, мережах Інтернет та мобільного зв'язку (в тому числі шляхом розсилки повідомлень незаконного змісту);
- ознайомлення батьків з міжнародними принципами і нормами, з нормативними правовими актами України, що регулюють питання інформаційної безпеки неповнолітніх;
- навчання батьків способам формування правил відповідального і безпечного користування послугами медіа, Інтернет та мобільного зв'язку, електронними засобами зв'язку і комунікації, в тому числі способам захисту від протиправних і інших суспільно небезпечних посягань в інформаційно-телекомунікаційних мережах, зокрема, від таких способів руйнівного впливу на психіку дітей, як Кібербулінг (жорстоке поводження з дітьми в віртуальному середовищі) і буліцид (доведення до самогубства шляхом психологічного насилля);
- навчання батьків способам профілактики інтернет-залежності та ігрової залежності (ігроманії) у дітей;

При навчанні батьків основам інформаційної безпеки можуть бути використані традиційні форми роботи: батьківські збори, тематичні класні години, батьківські конференції, ділові ігри, заняття з відпрацювання практичних навичок роботи в Інтернеті, відкриті уроки.

8. Використання спеціальних програм, що створюють фільтри web-сайтів. Такі програми існують окремо або в межах браузерів. Серед популярних безкоштовних програм можна назвати «Інтернет цензор», «Центр сімейної безпеки Київстар», тощо.

Такі програми дозволяють встановити фільтри для перегляду сайтів тільки з «білого списку», сайтів для дітей, сайтів для всіх (крім сайтів для дорослих), на спілкування в мережі, створювати звіти і контролювати дії дитини в Інтернеті та на комп'ютері. Проте, створення так званих «білих» та «чорних» списків штучно обмежує право дітей на доступ до Інтернету, оскільки батьки не завжди в змозі визначити пріоритети дитини.

Отже, можна зробити висновок, що Всесвітня мережа є важливою складовою сучасного життя, проте через неврегульованість даного питання на законодавчому рівні захист дітей від негативного впливу Інтернету, стає зручним «плацдармом» для протиправної діяльності. Для того щоб захистити дітей від негативного впливу Інтернету, Україні, як соціальній державі слід протистояти загрозам, які несе сьогодні Інтернет, а державна політика має бути спрямована на підтримку всебічного розвитку дітей. Слід підкреслити, що Всесвітня мережа є площиною не лише для вчинення адміністративних та цивільних правопорушень, а й для вчинення кримінально – караних діянь. Шляхом виправлення ситуації є застосування зазначених нами заходів, щодо забезпечення інформаційної безпеки дітей у цифровому середовищі.

Література

1. Громадська організація «Ла Страда-Україна» [Електронний ресурс]. - Режим доступу :<http://www.la-strada.org.ua>
2. Інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства» Всеукраїнське соціологічне дослідження «Знання та відношення українців до питання безпеки дітей в інтернеті» [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <https://rescentre.org.ua>
3. Інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства» Дослідження стосовно необхідності батьківського контролю над поведінкою дитини в інтернеті [Електронний ресурс]. - Режим доступу :<https://rescentre.org.ua>
4. Про захист дітей від інформації, що завдає шкоду їх здоров'ю та розвитку : Модельний закон. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://jurconsult.net.ua/zakony-stran-sng>.
5. Чачанидзе І. Інтернет: Правила безпеки / І. Чачанидзе. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.my-baby.info/news>.
6. <http://www.bbc.com/news/uk-scotland-edinburgh-east-fife-27251900>

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ПРАВОТВОРЕННЯ
ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

МАТЕРІАЛИ
наукового семінару

*(8 грудня 2018 року, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ)*

Українською та англійською мовами

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактори: *Н.Ю. Веріго, Л.В. Омельченко*

Підп. до друку 11.04.2019. Формат 60x84/8. Друк – трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 40,50. Обл.-вид. арк. 42,00. Тираж – 100 прим. Зам. № 04/19-зб

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6054 від 28.02.2018